

NAGY ELŐDÖK NYOMÁBAN

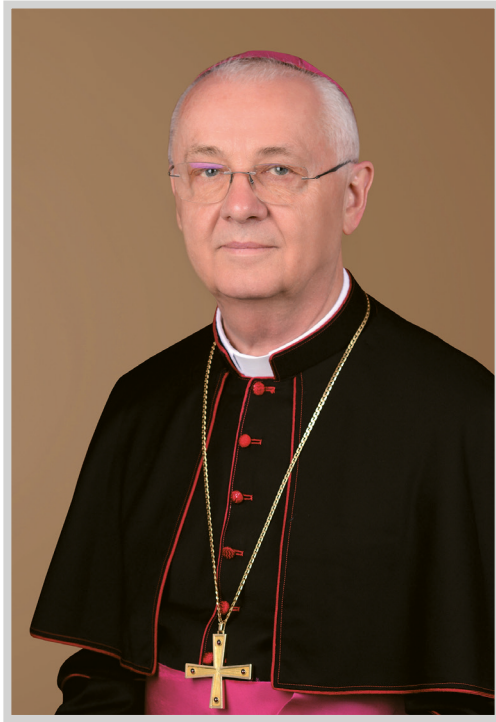

A 70 ÉVES
TERNYÁK CSABA ÉRSEK
KÖSZÖNTÉSE

**NAGY ELŐDÖK
NYOMÁBAN**

A 70 ÉVES
TERNYÁK CSABA ÉRSEK
KÖSZÖNTÉSE

NAGY ELŐDÖK NYOMÁBAN

A 70 ÉVES
TERNYÁK CSABA ÉRSEK
KÖSZÖNTÉSE

Eger, 2023

A kötetet szerkesztette
Nagy Andor

A szerkesztőbizottság tagjai

Dolhai Lajos
Ficzek László
Kalmár János
Nagy Andor
Pajtókné Tari Ilona

© Szerzők, 2023
© Líceum Kiadó, 2023

ISBN 978-963-496-259-5

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem
3300 Eger, Eszterházy tér 1.
webshop.uni-eszterhazy.hu

A kiadásért felelős
az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem rektora
Megjelent az EKKÉ Líceum Kiadó gondozásában
Kiadóvezető: Nagy Andor
Felelős szerkesztő: Kuser Judit
Nyomdai előkészítés, borítóterv: Csombó Bence

Megjelent 2023-ban

Nyomta és kötötte: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen
Felelős vezető: György Géza vezérigazgató

TARTALOMJEGYZÉK

Pajtókné Tari Ilona rektor köszöntője.....	9
Dolhai Lajos rektor köszöntője	13

Hit és hittudomány

SÁRKÁNY PÉTER

A hit és az ész dialógusának elősegítése	17
--	----

DOLHAI LAJOS

A békerítus a szentmisében	23
----------------------------------	----

FÜLECZKI ISTVÁN

Szent John Henry Newman élete és teológiájának máriás súlypontjai	35
---	----

PEHM GILBERT ANTAL

„Der Gegensatz”. Romano Guardini kísérlete a konkrét-eleven valóság filozófiájának körvonalazására.....	45
--	----

KRAKOMPERGER ZOLTÁN

Az igehirdetés mint az üdvösség jele Otto Semmelroth igeteológiájában	55
---	----

JUHÁSZ ATTILA

Tanítóhivatali megnyilatkozások a katolikus iskolákról.....	73
---	----

LINCZENBOLD LEVENTE

A vegyes házasságok teológiai és kánonjogi szempontjainak történeti megközelítése a régi és a klasszikus jogban	83
--	----

MICHAEL MUSZYŃSKI

Missziós papi szeminárium az Egri Főegyházmegyében	99
--	----

NOVÁK ISTVÁN

A katolikus nevelés teológiai szempontjai	111
---	-----

RACS CSABA

Az élet fogalmának ószövetségi terminológiája.....	119
--	-----

TÖRÖK LÁSZLÓ

„ <i>Ti legyetek tökéletesek...!</i> ” Mt 5,43–48 retorikai elemzése.....	131
---	-----

A művelődés színterei

PAJTÓKNÉ TARI ILONA

Pro scientiis et artibus – 250 év múltán a szándék megvalósult.....	147
---	-----

PUKÁNSZKY BÉLA – SZŰTS ZOLTÁN – KALÓNÉ SZŰCS ERZSÉBET – RÉVÉSZ LÁSZLÓ A pedagógusképzés múltja, jelene és jövője az Eszterházy Károly Katolikus Egyetemen	163
BARTÓK BÉLA Az egri egyetem oktatási és tudományos tevékenységének előzményei.....	179
VIRÁG ÁGNES Az egri rajziskolától a Képzőművészeti és Művészetelméleti Intézetig	189
MOLNÁR SZABOLCS – KLEM DÉNES – ASZTALOS BENCE A zene és a zeneoktatás egri történetei.....	205
NOVÁK ISTVÁN – VARRÓ BERNADETT A Jászberényi Campus története	217
JUHÁSZ FERENC – LÓCZI TAMÁS – NÉMETH ZOLTÁN Állami iskolákból katolikus iskolák.....	235

Tudományos élet

NAGY ANDOR A líceumi nyomdászat továbbélő öröksége.....	247
BALOGH FERENC Az egri líceum egyházi és tudományos könyvgyűjteménye: a Bibliotheca Eszterhazyana.....	259
GÁL TIBOR Muzeális környezetben a korszerű felsőoktatásért – az egri egyetem Tittel Pál Könyvtára	271
KALMÁR JÁNOS Az Esterhazyánium Tudományos Kutatócsoport (közel) tíz éve	285
JUHÁSZ TIBOR Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem tudományos teljesítményéről – nemzetközi mércével.....	291

Egyházi kultúra

PINTÉR MÁRTA ZSUZSANNA Színház a Líceumban.....	301
VÉRES GÁBOR Egy múzeumi gyűjtemény 150 éve. Fejezetek az Érseki Líceum Múzeumának és műtárgyainak történetéből	315
TENGELY ADRIENN – SIMÁNDI SZILVIA – RAKUSZ MÁRTA – OSZLÁNCZI TÍMEA – ACSÁN RITA Katolikus kisközösségek és a közösségi művelődés egykor és ma.....	327

DINNYÉS PATRIK	
Az érseki székváros templomai.....	339
CSIZMADIA ISTVÁN	
A felújított bazilika	353
SCHMIEDMEISZTER SZILVIA	
Az Egri Érseki Fiúkórus	373
BORBÉLY ZOLTÁN – VÁCZY KÁLMÁN ZOLTÁN	
Az egri szőlészeti és borászati oktatás és kutatás rövid története	377
TÓTH ANTAL – RUSZKAI CSABA GYULA – PATKÓS CSABA	
A felekezeti megoszlás területi aspektusú vizsgálata az Egri Főegyházmegyében a 2011-es népszámlálás adatainak tükrében.....	387
DOMJÁNNÉ NYIZSALOVSKAI RITA – CSÁFOR HAJNALKA	
Zarándokok nyomában – A vallási turizmus jelentősége és történetisége az Egri Főegyházmegye területén.....	397

PAJTÓKNÉ TARI ILONA REKTOR KÖSZÖNTŐJE

Köszönetünket és hálánkat fejezzük ki a Gondviselő Istennek, hogy dr. Ternyák Csaba érsek atyát ajándékkal küldte az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem épülésére, közösségének fejlődésére. A püspök és a papság is Isten ajándéka, „mely lényegében múlja felül a közösség lehetőségeit”.¹

Az egri felsőoktatási intézmény negyed évezreden át kereste az utat, amelyet névadója, gróf Eszterházy Károly püspök az Egyetemi Ház megépítésekor kitűzött számára. Intézményünk 250 éve tart az Egyház szíve felé, mert ahogy XVI. Benedek pápa megfogalmazta, az Egyház birtokában van az a biztos igazság, mely a kereső ember számára útmutatást adhat egy változó és összetett világban.

Köszönetünket és hálánkat fejezzük ki dr. Ternyák Csaba érsek úrnak, hogy a nagy elődök nyomában rávezetett és vezet ma is bennünket az Útra, hogy méltók lehessünk „az igazság elkötelezett keresésére, a megtalált igazsághoz való hűségre, annak mélyebb megismerésére” és arra, hogy ezáltal hozzájárulhassunk az Egyház tanítói küldetésének teljesítéséhez.

A jelen ünnepi kötetet Excellenciás és Főtisztelendő dr. Ternyák Csaba érsek úr születésének 70. évfordulója alkalmából készítettük. Városunk két felsőoktatási intézménye, az Egri Hittudományi Főiskola és az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem munkatársai által írt tematikus tanulmánygyűjteményt, emlékkönyvet állítottunk össze Jubilánsunk tiszteletére, amelynek középpontjában az egyházmegye főpásztorához, egyetemünk nagykancellárjához kötődő oktatási és kulturális intézmények állnak. Szerzőinket arra kértük, hogy foglalják össze a hozzájuk kötődő intézmények, kutatási területek múltját és jelenét, hangsúlyt helyezve az elmúlt másfél évtizedben bekövetkező változásokra, ezzel mintegy lenyomatát adva Érsek atya – az emberi élet teljes vertikumára kiható iskolaépítő és kultúraápolói – tevékenységének.

Kötetünket négy fejezetre tagoltuk. Tematikus felosztásunk első szakasza a *Hit és hittudomány* címet kapta, amelyben tizenegy szerző főként teológiai, filozófiai és jogtudományi vonatkozású írásai olvashatók. Az indító tanulmány a katolikus egyetemek eszmeiségéről, a keresztény kinyilatkoztatásba vetett hit és a tudományos gondolkodás együttes eredményeként megnyilvánuló alkotói minőségéről értekezik. Változatos írások foglalkoznak neves teológiai-vallási gondolkodók életének és munkásságának elemzésével, továbbá olyan területekkel, mint a békerítus a szentmisében, a katolikus nevelés szempontjai, valamint egyes bibliai szövegek és fogalmak értelmezése. E fejezetben a hit és a teológia sokrétű megközelítései tükröződnek, hiszen a kötetbe válogatott szövegek között a tanítóhivatalokról szóló,

---

¹ II. JÁNOS PÁL, *Ecclesia de Eucharistia*, SZIT, Budapest 2003, 29.

illetve a vegyes házasságok kérdésköreit vizsgáló írások is szerepelnek. Emellett még az Egri Főegyházmegyében működő papi szeminárium közvetlen kötődéseiről tájékozódhatnak az olvasók, valamint dr. Ternyák Csaba érsek úr ebben vállalt szerepéről.

A kötet második fejezete *A művelődés színterei* címet viseli, amelyben tíz szerző hét tanulmánya olvasható. E részben utalunk az egri egyetem évszázadokra visszanyúló oktatási tevékenységének gyökereire. A tematikus blokk első tanulmánya a katolikus egyetemmé válás folyamatát mutatja be, kiemelt figyelmet fordítva az e vonatkozásban történeti jelentőségű 2021. évre. Külön írásban kívántuk felhívni a figyelmet az egri egyetem sokrétű képzési palettájának előzményeire, a további szerzők írásai pedig az egri pedagógus-, művészeti, illetve zenei képzés múltját, jelenét, valamint jövőbeni célkitűzéseit ismertetik. Fontosnak tartottuk továbbá, hogy – a tanítóképzéséről szintén méltán híres – egyetemünk jászberényi campusának történetét is összefoglaljuk. Évszázados hagyományokkal büszkélkedő felsőoktatási intézményeink bemutatása mellett lényeges szempont volt az is, hogy szó kerüljön azokról a volt állami tan- és nevelési intézményekről (óvodáról, iskoláról, kollégiumról, szakképzőről), amelyek katolikus fenntartásba kerültek Érsek úr eddigi, Egerben töltött főpásztorsága idején.

Kötetünk harmadik tematikus fejezetében, a *Tudományos élet* címűben öt szerző írása kapott helyet. Ezzel az volt a célunk, hogy kollégáink segítségével rávilágítsunk az intézmény falai között folyó oktatói-kutatói munka háttérintézményeinek szerepére és jelentőségére. Elsőként arról a sok évszázados nyomdászati és könyvkiadói működésről olvashatunk, amely végigkísérte a líceumi iskolák történetét. Ezt követi a Líceum első emeletén immár 230 éve az olvasók és kutatók szolgálatában álló Főegyházmegyei Könyvtár, valamint a líceumi iskolák múltjától ugyancsak elválaszthatatlan Tittel Pál Könyvtár (és jogelődei) történetének összefoglalása. Egyházmegyénk története, nagy formátumú főpapjaink, valamint kulturális intézményeink gazdag öröksége arra kötelez bennünket, hogy ápoljuk és őrizzük a hagyományainkat és kutassuk a múltunkat. Érsek úr védnökségével e célból alapították az Esterhazyánium Tudományos Kutatócsoportot. Működésének csaknem egy évtizedes története lehetőséget kínál arra, hogy megismerjük és számba vegyük az eddigi eredményeket és ezekre építve határozhatunk meg a további célokat. Tematikus blokkunk zárásaként pedig egyetemünk nemzetközi mércével mérhető tudományos teljesítményeiről, valamint azok értékelési lehetőségeiről olvashatunk.

A kötet zárófejezete az *Egyházi kultúra* címet viseli, amelyben tizenhét szerzőnk kilenc írása olvasható. Elsőként a Líceum színháztörténeti vonatkozásairól kaphatunk képet, amelynek reménybeli újjászületésére a közelmúlt évek óta megfigyelhető jelek utalnak. Külön tanulmány foglalkozik az egykori Érseki Líceum Múzeumával és műtárgyaival, amelyek 2016 óta már újra méltó helyen, az Érseki Palota középső szárnyában tekinthetők meg. Ezeréves egyházmegyénk székvárosa gyönyörű templomainknak is otthona, amelyek közül több megújult a közelmúltban, vagy jelenleg is zajlik a felújítása. Mivel templomaink,

iskoláink és egyházi intézményeink felújítása Érsek atya egri főpásztori tevékenységének egyik látványos eleme, ezért tartottuk fontosnak, hogy székvárosunk templomainak, köztük a főplébániájának szenteljünk egy-egy írást. Ezek mellett szó esik az egri bazilika liturgikus életéhez és fontosabb egyházi ünnepeinkhez szorosan kötődő érseki fiúkórus múlt évtizedben történt megalapításáról. E tematikus blokk részét képezik továbbá azok a tudományos alaposággal írt összegző írások is, amelyek az egri szőlészeti és borászati kutatásokról, egyházmegyénk felekezeti megoszlásának területi alapú vizsgálatáról, illetve a vallási turizmusban betöltött jelentőségéről szólnak.

A kötet tematikája, bár igen összetett és változatos, összességében mégis egy irányba mutat. Egyszerre szól az egri főpapelődök egymásra ható szellemi és épített örökségéről, hitéleti, tudományos, kulturális és oktatási intézményeiről, valamint Érsek atyának az Egerben eddig eltöltött másfél évtizedes alkotói munkájáról.

Születésnapja alkalmából őszinte nagyrabecsüléssel kívánunk Érsek atyának jó egészséget és áldott alkotói éveket!

DOLHAI LAJOS REKTOR KÖSZÖNTŐJE

Az Egri Hittudományi Főiskola, valamint a hozzá kapcsolódó két Szeminárium nevében nagyrabecsülő tisztelettel és imádságos szeretettel köszöntöm az idei esztendőben 70. életévét betöltő Érsek atyánkat.

Az Egri Főegyházmegyének sok-sok intézménye van. Az egyházmegye vezetőjének mindegyik egyformán fontos, de a legjelentősebbek közé tartozik a Telekessy István püspök által alapított Szeminárium, amely szinte organikus és vitális egységben él a helyi egyház mindenkori püspökével. Erre utal az egyházi körökben gyakran emlegetett, találó latin nyelvű mondás, mely szerint a szeminárium „*oculus episcopi*” (a püspök szeme); sőt „*pupilla oculi episcopi*” (a püspök szemének a fénynyílása). Magyar nyelven azt is mondhatnánk, hogy a Szeminárium a püspök szeme fénye. Az elmúlt 16 év tapasztalatai alapján tanúsítjuk, tudjuk és látjuk, hogy teológiai főiskolánk és papnevelő intézeteink Érsek atya számára nagyon értékes, becses, kiemelt figyelemben részesülő, fontos intézmények. Ugyanis itt élnek és tanulnak a papnövendékek, akikből – az egyházi rend szentségének felvételével – a jövődjö közvetlen munkatársai lesznek az apostoli küldetésben. Sőt, azok a katekéták és hittanárok is, akik az óvodákban és az iskolákban a keresztény hit igazságaira tanítják a gyermekeket és a fiatalokat.

Minden ember félti, óvja a szeme világát. Érsek atyánk pedig féltő és gondoskodó szeretetével mindent megtesz azért, hogy a főiskola és a szeminárium jól működjön, vagyis betöltse nemes hivatását Isten dicsőségére és a főegyházmegye javára. Ennek elérése érdekében 2008-ban elrendelte a két intézmény szétválasztását. 2012-ben egy új szemináriumot is alapított (Redemptoris Mater Missziós Szeminárium), hogy a legfontosabb misszió, az evangélium hirdetése még inkább biztosított legyen a főegyházmegyében, az örömhír minél több családkhoz eljusson. Mindnyájan tudjuk, hogy az Egri Szemináriumot – a török hódoltság utáni években – Telekessy István püspök alapította (1704). Az utolsó egri püspök, Eszterházy Károly kormányzása idején nyerte el az épület mai, a végleges formáját (1793). Ternyák Csaba érsek atyánknak pedig azt köszönjük, hogy az elmúlt két évben a Szeminárium 18. századi történelmi épülete kívül és belül teljesen megújult, és napjaink követelményeinek megfelelően korszerűsítve lett. A háromszáz éves épület visszanyerte az eredeti szépségét, és tökéletesen biztosítja a tanítás, a tanulás és a pappá formálódás objektív feltételeit.

Egyházmegyénk jelenlegi, 81. főpásztora megvalósította a Líceumot építtető Eszterházy Károly püspök álmát: 2021 augusztusában megalakult a katolikus egyetem, ami új lendületet adott, de egyben feladatokat is jelent az Egri Hittudományi Főiskola számára.

Közös fenntartónk szándéka szerint egyre jobban együttműködünk, immáron nemcsak a hittanárképzésben, hanem a tudományos kutatásban is. Szabadon választható tanegységek meghirdetésével arra is törekszünk, hogy az evangéliumot és a keresztény kultúra értékeit minden egyetemi hallgató megismerje. Újszerű összefogásunk jele ez az ünnepi kötet is, amely által közösen köszöntjük Érsek atyát a hetvenedik születésnapján.

Azt is látjuk és tapasztaljuk, hogy Érsek atya hitből fakadó szeretettel és atyai jóságával „szemmel tartja háza népének munkáját” (Péld 31,27). Tud arról, hogy mi történik a házunkban: rendszeresen megkérdezi az előljárókat, a tanáratyákat, és a papnövendékekkel is szívesen elbeszélget. Örül annak, amikor a kispapok ministrálnak a reggeli szentmiséin, mert szeretné jobban megismerni őket. 2023-ban Telekessy-ösztöndíjat alapított; ennek célja az Egri Hittudományi Főiskolán, a papképzésben kiváló eredményt elérő szeminaristák támogatása.

Egyházmegyénk főpásztora arról is folyamatosan gondoskodik, hogy jól fölkészült, tudós és elkötelezett teológiai tanárok tanítsák a jövődő papságot és a hitoktatóinkat. Rendszeresen küld fiatal papokat római posztgraduális tanulmányokra. Ők ebben az ünnepi kötetben egy-egy tanulmánnyal köszöntik Érsek atyát, aki Krisztust, a gondoskodó jó pástort teszi jelenvalóvá mindnyájunk számára.

Ez a szép jubileum elsősorban nem az értékelés, hanem a köszönetmondás, a hálaadás ideje. Amikor most Érsek atya 70. születésnapjára ünnepi örömmel gratulálunk, hálat érzünk az Isteni Gondviselés iránt. Megköszönjük a Mindenhatónak, hogy Érsek atyát főegyházmegyénkbe vezérelte. Egy új korszak és új stílus kezdődött általa nálunk. Kedvességével, közvetlenségével gyorsan elnyerte a hívek, a papok és a kispapok őszinte megbecsülését és szeretetét. A szemináriumi előljárók, a teológiai tanárok és a papnövendékek nevében köszönöm a gondoskodó szeretetét és megértő jóságát; mindazt, amit az elmúlt években főpástorként az Egri Hittudományi Főiskola, az Érseki Papnevelő Intézet és a Redemptoris Mater Egyházmegyei Missziós Szeminárium javára tett.

Ad multos annos – Isten bőséges áldása kísérfje életét és szolgálatát!

HIT ÉS HITTUDOMÁNY

SÁRKÁNY PÉTER

A HIT ÉS AZ ÉSZ DIALÓGUSÁNAK ELŐSEGÍTÉSE

A félreértés elkerülése érdekében már az elején rögzítem, hogy a katolikus egyetem mibenlétét, valamint a hit és az ész dialógusát nem teológiai kontextusban tárgyalom. A rendelkezésemre álló források alapján azokat a lényegi aspektusokat szeretném kiemelni, amelyekről azt gondolom, hogy – felekezeti és világnézeti hovatartozástól függetlenül – az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem munkatársainak közösségét közvetlenül érintik. „A katolikus egyetem az egyház szívéből született” – így fogalmaz II. János Pál pápa *Ex corde ecclesiae* apostoli rendelkezése a katolikus egyetemekről, amely 1990. augusztus 15-én jelent meg. Az apostoli rendelkezés az egyetem identitását, küldetését, valamint működésének általános normáit tárgyalja. A katolikus egyetem célkitűzése, hogy „intézményes módon biztosítsa az egyetemek világában a keresztény jelenlétet, s szembesítse azt, a társadalom és a kultúra jelentős problémáival”.¹ Ennek a célkitűzésnek megfelelően az egyetemet a katolikus eszmeiség hatja át, figyelembe véve az egyes tevékenységek mibenlétét és autonómiáját. A keresztény és katolikus eszmeiségen kívül további lényegi tulajdonságokat is említ az apostoli rendelkezés: keresztény eszmeiség, a katolikus hit által vezérelt reflexió, hűség a keresztény üzenethez, valamint „intézményes elkötelezettség Isten népének és az emberiség nagy családjának szolgálatára”.²

Mindez azt jelenti, hogy ebben a szellemiségben működik az egyetem. És ha jól értelmezem a pápa sorait, az ott dolgozókra hárul az a feladat, hogy ezeket a lényegi tulajdonságokat a mindenkori tevékenységrendszerrel összhangba hozzák. Éppen ezért számunkra nem mindegy, hogy az apostoli rendelkezés miként fogalmaz a kutatás tekintetében.

A katolikus egyetemen a kutatás szükségszerűen tartalmazza: a) a tudás integrációjának keresését, b) a dialógust a hit és az ész között, c) az etikai vonatkozást és d) a teológiai távlatot.³

A felsorolt jellemzők egymást feltételezve szorosan összefüggenek, de a továbbiakban a hit és az ész dialógusára koncentrálok, mivel véleményem szerint elsősorban ez az a jellemző,

* A szöveg eredeti változata székfoglaló előadás formájában elhangzott az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Professzorok Tanácsának ülésén 2021. június 17-én.

¹ II. JÁNOS PÁL, *Ex corde ecclesiae*, SZIT, Budapest 1991, 13. bekezdés.

² Uo.

³ Uo.

amely – gyakorlatias szempontból – az egyetem oktatói és kutatói közösségének egészére vonatkozatható. A katolikus egyetem fontos feladata ugyanis, hangsúlyozza jelentőségét II. János Pál pápa, *a hit és az ész dialógusának elősegítése*.⁴

Szerintem igen fontos kérdésként merül fel, hogy az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem és azon belül a Professzorok Tanácsa miként segítheti elő hitelesen ezt a dialógust. Mivel II. János Pál pápa ebben a dokumentumban nem részletezi ennek a párbeszédnek a sajátosságait és körülményeit, ezért engedjék meg, hogy erre egy konkrét példát elevenítsek fel: 2004. január 19-én a Bajor Katolikus Akadémia egy igen emlékezetes és nagyhatású beszélgetést szervezett Jürgen Habermas és Joseph Ratzinger (később XVI. Benedek pápa) között. Vagyis korunk egyik legjelentősebb filozófusa és korunk egyik legjelentősebb teológusa között. A dialógus témáját előre rögzítették ezzel a címmel: „A szabadelvű állam politika előtti morális alapjai”. A párbeszédben az önmagát Max Weber nyomán „vallási botfűlűként” aposztrofáló Jürgen Habermas a gyakorlati ész nézőpontját, míg a hívő katolikus teológus Joseph Ratzinger a racionális közösséget megelőző teremtett valóság szempontját érvényesíti. Érdemes néhány gondolatot kiemelni ebből a beszélgetésből, amely magyar nyelven is önálló kötet formájában elérhető.⁵ Az ész és a kinyilatkoztatás összekapcsolására irányuló filozófiai diskurzusban Habermas szerint:

Azon a ponton, ahol az ésszel és a kinyilatkoztatással foglalkozó filozófiai diskurzus összekapcsolódik, mindig visszatér ugyanaz a gondolati alakzat: a maga legmélyebb alapjaira reflektáló ész fölfedezi, hogy valami másból ered, és ennek a másnak a sorsszerű hatalmát el kell ismernie, nehogy önmaga ilyen hibrid birtokbavételének zsákutcájában elveszítse az ésszerű tájékozódás lehetőségét.⁶

Egy bekezdéssel tovább pedig azt állítja Habermas, hogy nem elég tisztelni a vallást. „A filozófiának jó oka van arra, hogy hajlandó legyen tanulni a vallási hagyományokból”.⁷ Innen nézve lényeges kérdésként merül fel, hogy mindez milyen követelmény elé állítja a gondolkodást. Habermas ezzel kapcsolatban is meglehetősen egyértelműen fogalmaz:

A vallási szempontból botfűlű polgár számára mindez abban a legkevésbé sem triviális követelményben fogalmazódik meg, hogy a világról alkotott tudás perspektívájából önkritikusan határozza meg hit és tudás viszonyát. A hit és tudás tartós diszharmóniájával való számvetés csak akkor érdemli meg

---

⁴ Uo. 17. bekezdés.

⁵ HABERMAS, J. – RATZINGER, J., *A szabadelvű állam morális alapjai*, Barankovics István Alapítvány – Gondolat Kiadó, Budapest 2007.

⁶ Uo. 26.

⁷ Uo.

az ésszerű predikátumot, ha a vallási meggyőződések episztemikus státusza a szekuláris tudás szempontjából sem mindenestől irracionális. Ezért a tudományos információk spekulatív feldolgozásának köszönhető, és a polgárok etikai önértelmezése szempontjából releváns naturalista világképek a politikai nyilvánosságban semmiképpen sem élveznek *prima facie* elsőbbséget a versengő világnézeti vagy vallási felfogásokkal szemben.⁸

Mindez azt jelenti tehát, hogy Habermas szerint az önmagára reflektáló ész elismeri, hogy valami másból ered. Ez a felismerés pedig a gondolkodást arra a belátásra ösztönözheti, hogy a vallás a kutató számára sem minősülhet elve irracionálisnak, balgaságnak vagy a megismerés elvi akadályának. Ebből következően a politika sem teheti általánossá a szekuláris szemléletet. Az állampolgárok nem vonhatják kétségbe „a vallásos világképek elvi igazságpotenciálját”.⁹

Az előbbiekhöz képest Joseph Ratzinger gondolatmenete a fordított utat járja be, miközben a gyakorlati következményeket illetően egyetért avval, amit Habermas a poszt-szekuláris társadalomról kifejt. A tudomány, hangsúlyozza Ratzinger, nem alapozhatja meg az etikát, mert „etikai tudat nem jöhet létre tudományos viták eredményeként”.¹⁰ A világ- és emberkép radikális és felgyorsult változásainak fényében a filozófia felelőssége megnő.

A filozófia feladata abban áll, hogy kritikus szemmel kövesse az egyes tudományok fejlődését, kritikával illesse az elhamarkodott végkövetkeztetéseket, és rávilágítson a látszatigazságokra (...). Más szavakkal: a filozófia felelőssége, hogy különválassza a tudományos eredményektől a gyakran közējük vegyülő, nem tudományos elemeket, és ily módon rálátást nyújtson az egészre, az emberlét valóságának távolabbi dimenzióira, melyekből a tudomány mindig csak részleteket tud megmutatni.¹¹

A filozófia ezen funkciója nem kizárólag a tudományra, hanem a vallásra is vonatkozatható. A vallás kóros tünetei, mint például a vallási fundamentalizmus, az ész kiemelt jelentőségére mutatnak rá.

...a vallás kóros tüneteket mutat, melyek felettébb veszélyesek, és elkerülhetetlenné teszik, hogy a vallást olykor az ész isteni fényénél átvilágítsuk,

---

⁸ Uo. 31.

⁹ Uo. 32.

¹⁰ Uo. 36.

¹¹ Uo.

ügyszólván ellenőrizzük, időről időre megtisztítsuk és rendezzük – ezt egyébként az egyházatyák is így gondolták.¹²

Ezzel párhuzamosan Ratzinger kiemeli, hogy „az észnek is megvannak a kóros tünetei (...), az észet is figyelmeztetni kell hatáira”.¹³ Konkrétan itt az atombomba feltalálását és az embertenyésztés és emberszelektálás gyakorlatait említi. Több szempontból is értelmes tehát az ész korlátozására irányuló kérdést feszegetni.

A katolikus egyetem szempontjából ennek a párbeszédnek az egyik legfontosabb tanulsága, hogy a hit és az ész dialógusában résztvevők elismerik a másik fél nézőpontjának kiindulópontját és aggodalmának jogosságát. A beszélgetés során hangsúlyozásra kerül egyfelől, hogy a vallás nem minden esetben és minden körülmény között képvisel pozitív morális erőt, másfelől pedig az, hogy sokszor az ész megbízhatóságában kell kételkednünk, és azt felügyelet alá helyezzünk.¹⁴ Tehát a hit és az ész ebben a dialógusban nem egymást kizáró entitások, mint ahogyan azt sokszor vallási meggyőződésre vagy a felvilágosodásra hivatkozva tévesen értelmezik, hanem a valóság egymást egyaránt feltételező és egymást egyaránt korlátozó dimenzióiról van szó. A beszélgetésben részt vevő felek nem egyszerűen gesztusokat gyakorolnak egymás irányába, hanem készen állnak radikálisan végiggondolni az emberhez méltó társadalom feltételeit, és ebben a kontextusban sürgetik a hit és az ész dialógusát.

A Bajor Akadémián zajló egykori beszélgetés gondolatmenetét szükségképpen rövidre zárva, szerintem minden túlzás nélkül kijelenthető, hogy egy ilyen szellemiségű dialógus elősegítésében az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem oktatói és kutatói közössége határozottan részt vállalhat, az említett előfeltevések és az adott tudományterület sajátosságainak és autonómiájának figyelembevételével.

Visszatérve az apostoli rendelkezés érvelésére: a hit és az ész dialógusának konkrét gyakorlata szoros összefüggésben áll további három aspektussal is, nevezetesen a tudás integrációjának a feladatával, az etikai vonatkozással és a teológiai távlattal.¹⁵ A tudás integrációjában fontos szerepet kap a filozófia, amely képes a valóság egészét és a különböző tudományok által tárgyalt részterület igazságát összefüggésbe hozni. Az etikai vonatkozás a leegyszerűsítő technikai szemlélet veszélyeire és a lelkiismerethez kapcsolódó tudás jelentőségére mutat rá. A teológiai távlat pedig a katolikus egyetem sajátja, amely vagy egy teológiai fakultásban, de legalább egy vallási-teológiai kérdéseket vizsgáló oktatási és kutatási szervezeti egységben ölt testet.¹⁶

¹² Uo. 46.

¹³ Uo. 46–47.

¹⁴ Uo. 40–41.

¹⁵ II. JÁNOS PÁL, *Ex corde ecclesiae*, 15. bekezdés.

¹⁶ Uo. 19. bekezdés.

Összeségében elmondható, hogy a hit és az ész dialógusának következetesen érvényesített szempontja magától értetődően szembekerül azzal a modernitásban előtérbe került előítéllettel, miszerint a tudományos reflexió és a hit egymást kizáró tényezők lennének. A két dimenzió közül egyik sem oldható fel a másikban. Ez egyfelől a hitnek az ész általi teljes megvilágítását, másfelől viszont az észnek a hitben történő feloldását jelentené. Mindkét út zsákutcának bizonyul. A katolikus értelmezés szerint ugyanis mindkét törekvés eleve lehetetlenre vállalkozna.

A hit tartalmának és az erre irányuló tudásnak is megfelelő arányban kell állnia a konkrét személy által betöltött oktatói, kutatói vagy hétköznapi szereppel. Többek közt Karl Rahner is arra figyelmeztet egy egyetemi hallgatónak tartott előadásában, hogy az intellektuális becsületesség nem azt jelenti, hogy minden olyan előfeltevésre tudományosan reflektálnunk szükséges, amelyekkel a keresztény hit együtt jár.¹⁷

Hiszen ki állíthatná magáról, hogy e rövid földi élet során (...) lehetséges volna számára korlátozott tudományos lehetőségei között, ezer szakterületen való hozzá nem értése mellett? Ki az, aki egyszerre és alaposan metafizikus, vallásfilozófus, vallástörténész, Jézus Krisztus szellemi-vallási kortörténetének ismerője, exegéta, bibliateológus lenne, az ehhez szükséges, irdatlanul bonyolulttá vált módszerekkel együtt (...).¹⁸

A hit és az ész kiegyensúlyozott, személy- és helyzetfüggő viszonyának figyelembevételével az Eszterházy Károly Katolikus Egyetemnek az elkövetkező időszakában kiemelt feladata a hit és az ész dialógusának az elősegítése, fenntartása és magas színvonalon történő művelése. A Professzorok Tanácsa is ezt figyelembe véve közelíti meg a hatályos szervezeti és működési szabályzat szerinti feladatköreit. Olyan testület, amely – a mindenkori rektor kérésére – véleményezi az egyetem küldetésnyilatkozatát, fejlesztési irányelveit, stratégiai terveit és ezzel kapcsolatos dokumentumait. Javaslatokat fogalmaz meg más kiemelt jelentőségű szakmai kérdésekben.

Rektor Asszonnyal folytatott egyeztetés során megfogalmaztunk egy tervet a hit és az ész dialógusának elősegítése érdekében. Azt javasoltuk, hogy az egyetem vezetősége és a Professzorok Tanácsa közösen, a jövő félévtől kezdve indítson el egy tudományos eseménysorozatot, amelyre egyfelől olyan kiemelkedő hazai és külföldi kutatókat hívunk meg, akik tudományterületük művelésével párhuzamosan nyíltan vállalják keresztény-katolikus elköteleződésüket, világszemléletüket. Másfelől viszont azokat a teológusokat és szerzeteseket is hívjuk és várjuk,

---

¹⁷ RAHNER, K., *Intellektuális becsületesség és keresztény hit*, in uő., *Isten: rejtelem. Öt tanulmány*, Egyházfórum, Budapest 1994, 3.

¹⁸ Uo. 4.

akik a teológia mellett más tudományterületen is jelentős teljesítményt tudnak felmutatni. Félévente egy ilyen ünnepi esemény önreflexióra és eszmecsereére kínál alkalmat. Az elmúlt időszakban az Eszterházy Károly Katolikus Egyetemen „A hit és a tudás dialógusa” címmel elindított tudományos eseménysorozat keretén belül négy előadás megtartására került sor.¹⁹ Ennek a rendezvénynek a célja, hogy az egyetem polgárai a meghívott vendégekkel együtt oldott hangulatban beszélgessenek a hit és a tudomány viszonyát érintő kérdésekről.

A gondolatmenetet II. János Pál Pápa *Fides et Ratio* című enciklikája legelső mondatának hasonlatával zárom: „A hit és az ész (fides et ratio) két szárny, melyekkel az emberi szellem felemelkedik az igazság szemlélésére.”²⁰ Kívánom, hogy a keresztény kinyilatkoztatásba vetett hit és a tudományosan művelt ész adjon erőt munkánkhoz!

---

¹⁹ I. Frivaldszky János, egyetemi tanár (PPKE): *Miként lehet jelen a hit a tudományban, az inspirációban és a kutató mindennapjaiban?* (2021. november 23). II. Hegyi László, miniszteri biztos: *Állam és egyház együttműködése a 21. századi Magyarországon* (2022. március 24). III. Gloviczki Zoltán, rektor (AVKF): *Tudom vagy hiszem? Katolicizmus, pedagógia* (2022. november 24). IV. Vik János, habilitált egyetemi docens (BBTE): *A kritikai gondolkodás szerepe a hittudomány mai művelésében* (2023. május 18). A hit és az ész dialógusának keretébe illeszthető a 2022. június 2-án megtartott „Pedagógia és kereszténység” konferencia is, amelynek az anyaga önálló tanulmánykötetben jelent meg: PUKÁNSZKY, B. – SÁRKÁNY, P. (szerk.): *Pedagógia és kereszténység: Teológiai, neveléstörténeti és nevelésfilozófiai metszetek*, SZIT, Budapest 2023.

²⁰ II. JÁNOS PÁL, *Fides et ratio*, SZIT, Budapest 1999.

DOLHAI LAJOS

A BÉKERÍTUS A SZENTMISÉBEN

A II. Vatikáni Zsinatot követően megszoktuk, hogy a római liturgiához hozzátartozik a „békerítus” (*ritus pacis*), amely a szentáldozás előtt van. Az Úr imádságának elimádkozása után a miséző pap kéri a béke ajándékát a hívek számára (*oratio pro pace*), majd pedig a jelenlévők a kiengesztelődés és béke jelével köszöntik egymást.

Az elmúlt évtizedekben helytelen, a rítus céljának nem megfelelő formák és szokások is kialakultak. Ezért a Római Misekönyv harmadik hivatalos kiadásának általános rendelkezései pontosították a békeköszöntés formáját.¹ A 11. Rendes és Általános Püspöki Szinódus is (2005. október) – melynek témája az Eucharisztia volt – ajánlotta a kérdés tanulmányozását. A Szinódus Szentatyának átadott javaslatai között a 23. pont jelzi a problémát és megfogalmazza a javaslatát.² XVI. Benedek pápa a *Sacramentum caritatis* kezdetű posztzinodális apostoli buzdításában az Istentiszteleti és Szentségi Kongregációra bízta a feladatot, hogy vizsgálja meg a békeköszöntés problematikáját. Ennek oka az volt, hogy a Püspöki Szinóduson többen is szóvá tették, hogy sok helyi egyházban túlzott jelentőséget tulajdonítanak a békeköszöntésnek, és ezzel nehezzé teszik a szentáldozásra való megfelelő lelki előkészületet.

A Kongregáció néhány évvel később „*A béke ajándékának rituális kifejezéséről a szentmisében*” című körlevelében (2014. jún. 8.) rámutatott a békeköszöntés valódi értelmére, és irányelveket fogalmazott meg a téves gyakorlatok megszüntetése érdekében.³ A Covid-19 pandémia kezdetén a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia és az egyházmegyei körlevelek kérték a kézfogás elhagyását a békeköszöntéssel kapcsolatban.⁴ A *Missale Romanum* legújabb magyar kiadása (2022) a „Köszöntések egymást a béke jelével” felhívás helyett az „Engesztelődjete ki szívből egymással” formulát használja, amely kevésbé ösztönzi a jelenlévőket arra, hogy kézfogás formájában is kinyilvánítsák a békességet és a lelki egységet. Valószínű, hogy a világvjárványt követően is tartózkodóak lesznek a hívek a békeköszöntés

¹ Vö. *A Római Misekönyv Általános Rendelkezései* (röv. *RMÁR*), 82.

² Vö. Synodus Episcoporum, XI. Coetus generalis ordinarius, Eucharistia: fons et culmen vitae et missionis Ecclesiae, Elenco finale delle Proposizioni, Proposizione, n. 23.

³ Magyar nyelven: <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=454>.

⁴ Vö. <https://eger.egyhazmegye.hu/hirek/hirek-200/jarvanyugyi-rendelkezes-az-egri-foegyhazmegyeben>

gyakorlásában. Ezért tanulságos lehet számunkra annak áttekintése, hogy a békerítus mikor és hogyan alakult ki a római liturgiában, és milyen formái voltak az elmúlt két évezredben.⁵

Bibliái alapok és az ősegyházi gyakorlat

A békecsókkal mint a kiengesztelődés jelével már az apostoli iratokban is találkozunk. Legjobban Szent Pál apostol leveleiből látjuk, hogy a békecsók az első keresztények jellegzetes szokása volt, mellyel kifejezték az egyházhoz való tartozásukat és az egymás iránti tiszteletüket és szeretetüket. Pál apostol leveleinek befejező részében gyakran használja a „szent csók” (*osculum sanctum*) kifejezést (Róm 16,16; 1Kor 16,20; 2 Kor 13,12), és hangsúlyozza, hogy a liturgikus közösségben ez legyen a testvéri szeretet és lelki egység jele. A békecsók már az Ószövetségben is a köszöntésnek egy eléggé elterjedt formája volt. „Szent” csóknak is nevezték. Ezáltal megkülönböztették a képmutató, hamis és tisztátalan csóktól (2Sám 20,9), melyre klasszikus példa az áruló Júdás csókja (Mt 26,29). Péter apostol a levelében a békecsókot a „szeretet csókjának” nevezi, hangsúlyozván a kölcsönös szeretet fontosságát a hívek testvéri közösségében (1Pét 5,14).

A békecsók, illetve békeköszöntés (*pax*) ősegyházig visszamenő gyakorlatáról elsőként Szent Jusztinosz tanúskodik (150 körül). Az I. Apológiájában, egy keresztesztelési szertartással egybekötött Eucharisziával kapcsolatban leírja, hogy abban az időben a békerítus az igeliturgia és az egyetemes könyörgések után, a felajánlás előtt történt: „Imáink befejezésekor csókkal köszöntjük egymást.”⁶ Hasonlóképpen tanúskodik a *Traditio apostolica* mű szerzője is, amikor leírja a katekumenekre vonatkozó ősegyházi szabályokat és a püspökszentelési szertartást. A katekumenek még nem kaphattak békecsókot, mert ők még „nem szentek”.⁷ Az újonnan felszentelt püspököt még felajánlás előtt köszöntik, és békecsókot adnak neki.⁸ Tertullianus arról is tanúskodik, hogy a békecsók adása nemcsak a szentmise keretében, hanem más közös imádság keretében is szokásban volt, de voltak olyanok, akik a nagyböjti időben lemondtak róla. Az imádságról szóló mű a békecsókot úgy tekinti, mint az imádságra nyomott pecsétet (*signaculum orationis*).⁹ A békecsók szokásáról Origenész műveiben is találunk utalásokat. Amikor a Rómaiakhoz írt levél 16,16-ot (Köszöntések egymást szent csókkal) magyarázza, megemlíti, hogy jelenleg is szokásban van, hogy a testvérek

⁵ JUNGSMANN, J. A., *Missarum sollemnia*, 2.köt. Herder, Freiburg 1952, 399–415; Di BERARDINO, *Bacio*, in DPACI, 466köv. PÉTERY, J., *A szentmise története*, SZIT, Budapest 1946; M. Barba, *Il rito della pace nella liturgia romana*, in Eph.Lit. 128 (2014), 405–419.

⁶ JUSTINOSZ, I. *Apológia*, 65, 2.

⁷ HÜPPOLITOSZ, *Traditio apostolica*, 18.

⁸ HÜPPOLITOSZ, *Traditio apostolica*, 4.

⁹ TERTULLIANUS, *De oratione*, 18,1.

az imádságok után csókkal köszöntik egymást.¹⁰ Jeruzsálemi Szent Cirill szerint ez a csók nem olyan szokványos csók, mint amit a téren találkozó barátok váltanak egymással. Ez a csók egyesíti a hívek lelkét, eltörölve minden ellenérzésüket. „Ez a csók tehát a lelkek egységének jele, és annak kifejezése, hogy ezután száműznek minden megbántottságot”.¹¹ Cyprianus is tanúsítja, hogy a római liturgiában már az első évszázadokban is létezett a békeköszöntés, amely az ősegyház gyakorlata szerint a felajánlás előtt, az igeliturgia után és az eucharisztikus imádsága elmondása előtt történt.¹² Szent Ágoston (354–430) műveiből megismerhetjük az észak-afrikai latin liturgia új gyakorlatát. Ott a miséző pap a Miatyánk elimádkozása után mondja: „Béke veletek és a keresztények megcsókolják egymást szent csókkal”.¹³ Ebben az esetben a szentáldozás előtt, a Pax Domini után következik a békecsók. Szent Ambrus liturgiamagyarázata arra utal, hogy már az ő idejében mindez a Miatyánk után történt.¹⁴ Ágoston az egyik levelében a békecsók jelentését és lelkületét is megmagyarázza.¹⁵ Magyarázata szerint a rítus célja, hogy méltóvá és alkalmassá tegyen bennünket a szentáldozásra.

A liturgikus hagyomány

A békeköszöntést a különböző liturgiák a szentmise más és más részeibe teszik. A keleti liturgiákban, továbbá Nyugaton az ambrózián liturgiában a békeadás a felajánlás előtt van.¹⁶ A római liturgia jellemző szokása, hogy a békerítus közvetlenül az áldozás előtt történik. A szentáldozást a békéért és egységért könyörgő szavak vezetik be, amelyek arra figyelmeztetnek bennünket, hogy nem lehetünk méltók a szent test vételére, ha nem élünk békességben és szeretetben egymással. Ez a béke viszont ajándék, gyarló emberségünk nem alkalmas ennek azonnali megteremtésére. Ezért azt kéri és kívánja a pap számunkra, hogy „az Úr békéje legyen veletek mindenkor”. Amikor pedig a „béke jelével” köszöntjük egymást, akkor nem pusztán a kiengesztelődésre irányuló jó szándékunkat visszük bele ebbe a gesztusba, hanem a feltámadt Krisztus békéjét akarjuk közvetíteni egymás számára.

¹⁰ ORIGÉNÉSZ, *In Romanos homilia* 10, 33 (PG 14, 1282–1283).

¹¹ Vö. a teljes szöveg: JERUZSÁLEMI CIRILL, *Műstagogikus katekézisek* 5,3 (VANYÓ, L. *Ókeresztény írók* 19. köt., 347).

¹² CYPRIANUS, *De catholicae ecclesiae unitate*, 13; *De dominica oratione*, 23.

¹³ ÁGOSTON, *Sermo* 227 (PL 38, 1101).

¹⁴ AMBRUS, *De sacramentis*, 6, 4.

¹⁵ ÁGOSTON, *Epistula* 149 (PL 33,636): „Amit az ajkak kifejeznek, az nyilvánuljon meg a szívekben is, vagyis ha átölelitek testvéreiteket, a szívetek is egyesüljön az ő szívükkel”.

¹⁶ Az anglikán egyházban is felajánláskor történik. Újabban ezt a gyakorlatot követik a Neokatekumenális Út által bemutatott szentmiséken is, amit „ad experimentum” engedélyezett az Istentiszteleti és Szentségi Kongregáció, vö. *Litterae Congregationis*, in *Notitiae* 34 (1998) 269.

Ez a gyakorlat csak a 4. század végén és az 5. század elején alakult ki, mert I. Ince pápa (402–417) idején Itáliában még kétféle gyakorlat létezett. Az ősegyházi gyakorlat, amelyben a felajánlás előtt történt a békerítus, és az új szokás, mely szerint a békeköszöntés helye a szentáldozás előtt van. I. Ince pápa a Decentius gubbioi püspökhöz írt levelében (416) arra biztatja a helyi egyház vezetőjét, hogy a római egyház szokását kövessék (*ecclesiae Romanae consuetudinem*), és azt kéri, hogy a békecsók ne történjék meg az Eucharisztia létrejötte előtt (*ante confecta mysteria*).¹⁷ A levél szerint a békecsók nemcsak a szentáldozásra való lelki előkészületet szolgálja, hanem az Eucharisziát ünneplők hitének jele és megpecsételése (*signaculum eucharistiae*). Ezt a rítust úgy mutatja be, mint a nép csatlakozását a megünnepelt misztériumhoz. Dokumentálhatóan állíthatjuk, hogy Nagy Szent Gergely pápa idejétől (590–604) kezdve a békerítus a Miatyánkot követő embolizmus (Szabadíts meg, kérünk, Urunk...) után történt.¹⁸

A nyugati egyházban az ágostoni magyarázat (a békerítus előkészít a szentáldozásra) lett általánosan elfogadott. Ez a szemléletmód tükröződik *Canterbury Theodorus* kánonjában, aki a 8. században mint követendő normát ajánlja: „*qui non communicant, nec accedant ad pacem neque ad osculum in ecclesia*”.¹⁹ „A római szertartás hagyománya szerint ugyanis ez a gesztus nem kibékülést, nem is a bűnök megbocsátását jelenti, hanem a békességet, a közösséget és a szeretetet fejezi ki az Eucharisztia vétele előtt. Viszont a szentmise elején végzendő bűnbánati aktus, különösen annak első formulája a testvérek közötti kiengesztelődést jelenti.”²⁰

A békeadás előkészítésére az egyház egy külön békeimát (*Domine Jesu Christe*) illesztett be a liturgiába, amely a 11. század óta része a római liturgiának. Ezzel az imádsággal és a békeköszöntéssel az egyház békét és egységet kér saját maga és az egész emberiség részére, mielőtt az Oltáriszentségben részesednének. A miséző pap arra kéri az Urat, ne tekintsen a vétkeinkre, hanem az egyház hitére, s arra való tekintettel adja meg az egyháznak a békét és az egységet. A hívek a pap kérésére a béke jelével köszöntik egymást, és rövid fohászukkal azt kérik, hogy „legyen békesség köztünk mindenkor”. Mindez arra utal, hogy „amikor a béke jelét adjuk egymásnak, akkor nem annyira békét teremtünk, mint inkább elfogadjuk Krisztus békéjének ajándékát.”²¹ Az újszövetségben a béke ott van a Szentlélek gyümölcsei között, hiszen a Lélek által tapasztalhatjuk meg Krisztus békéjét (vö. Gal 5,22).

¹⁷ INNOCENZO I, Epist. 25 ad Decentium 1,4 (PL 20,553).

¹⁸ Vö. Gregorius Magnus, Registrum 9,26: Dag Norberg (ed.), S. Gregorii Magni, Registrum Epistularum, Libri VIII–XIV, Appendix, Brepols, Turnholt, 1982 (=CS.SL 140A), 587.

¹⁹ FINSTERWALDER, P. (ed.), *Die Canones Theodori Cantuariensis und ihre Überlieferungsformen*, Böhlau, Weimar 1929, 247.

²⁰ ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Redemptoris sacramentum instrukció* (2004), 71.

²¹ RADCLIFFE, T., *Miért járunk szentmisére. Az Eucharisztia drámája*, Vigilia Kiadó, Budapest 2011, 210.

A liturgikus reformok következtében nemcsak a békerítus helye, hanem a szertartás szerkezete, illetve a békeköszöntést megelőző és követő imádságok sorrendje is változott. A liturgiátörténet tanúsága szerint a béke szertartásában négyféle változatot figyelhetünk meg.

1. *Az ősegyház és az ókori egyház:*

- békecsók az egyetemes könyörgések után,
- kánon és doxológia,
- a szentostya megtörése,
- Miatyánk,
- szentáldozás.

Az egyházatyák írásai arról tanúskodnak, hogy a békeköszöntés és a békecsók az ige-liturgia végén és az Eucharisztia liturgiájának a kezdetén történt, és az áldozati adományok felajánlásához kapcsolódott. A Hegyi beszédben találjuk meg ennek a gyakorlatnak a konkrét bibliai alapját: „Ha tehát ajándékodat az oltárhoz viszed, és ott eszedbe jut, hogy felebarátodnak valami panasa van ellened, hagyd ott ajándékodat az oltár előtt, menj, békülj ki előbb felebarátoddal, aztán térj vissza és ajánld fel ajándékodat.” (Mt 5,23–24)

2. *A középkori egyház (Ordo Romanus I, 9–10. sz.):*

- kánon és doxológia,
- Miatyánk,
- a szentostya megtörése,
- békecsók,
- szentáldozás.

A békeszertartás fejlődésében meghatározó liturgikus könyv az Ordo Romanus I, amely a fokozatosan kialakult tiszta római liturgiát (690–700 között adták ki) mutatja be számunkra. Leírja az ünnepélyes pápai szentmise menetét. A békecsók ebben az időben közvetlenül a Miatyánk és a szentostya megtörése után, a Pax Domini köszöntés után történt, de nem előzte meg még a békéért való imádság. A pápa nem adott békecsókot, de az archidiakónus békecsókot adott az első püspöknek és másoknak is, a hierarchikus rangnak megfelelően, azután pedig a népnek is.²² Figyelemre méltó, hogy ebben az időben még a jelenlévő hívek is békecsókot váltottak egymással. Erre utal a Santiago de Compostellai helyi szinódus (1056) rendelkezése: „minden templomban jelenlévő váltson békecsókot

---

²² *OR I*, 95, ed. ANDRIEU, M., *Les Ordines Romani du haut Moyen-Âge*, Louvain 1931kk., 2. köt., 98.

egymással”.²³ Közben a pápa a megtört szentostya egy darabját (Sancta) a kehelybe tette. A 9–10. századtól kezdődően az Agnus Deit a békecsókadás közben énekelték.

3. V. Piusz pápa (*Missale Romanum*, 1570):

- kánon és doxológia,
- Miatyánk,
- a szentostya megtörése,
- consignatio és pax,
- Isten Báránya imádkozása és közben a békecsók,
- a Domine Jesu Christe imádság a békéért.

A tridenti miseformában a békerítus tulajdonképpen azzal kezdődik, hogy a pap a szentostya megtörése után a megtört ostya bal feléből leválasztott kicsiny részecskével három keresztet rajzolt a kehelyre (*consignatio*), miközben ezt mondta: „Az Úr békéje + legyen + mindenkor vele + tek”. Azután már az Agnus Dei harmadik megismétlésekor van egy kérés a békéért (Adj nekünk békét!). Ez a fohász már a 11. századtól jelen van a latin liturgiában. Az éneklés befejezése és a papság paxolása után a miséző pap halkán elmondja a békeimát (*Domine Jesu Christe*). Ez már nem az Atyához, hanem a közvetlenül a szentségben jelenlévő Úrhoz szól. A békerítusnak ebben a formájában a békeköszöntés gondolata teljesen elhalványult. A miséző pap csak az ünnepélyes, asszisztenciás szentmiseken köszöntötte a béke jelével a segédkező diakónust és szubdiakónust, akik továbbadták a békét az asszisztencia többi tagjának. A béke átadása csak a papság körében történt. A hívek látható formában nem kapcsolódtak be a békerítusba.

4. A II. Vatikáni Zsinat után (1970):

- eucharisztikus imádság és doxológia,
- Miatyánk,
- a Domine Jesu Christe imádság a békéért,
- békeköszöntés és a béke jele,
- a szentostya megtörése az Isten Báránya éneklése alatt,
- szentáldozás.

A II. Vatikáni Zsinat szentmiséje a békerítust mint a kiengesztelődés és a béke jelét az áldozás rítusán belülre helyezi. A méltó szentáldozásra akar felkészíteni bennünket, a korinthusiakhoz írt levél figyelmeztetésének szellemében (1Kor 11,27–29). A jelenlegi

---

²³ „omnibus intra ecclesiam stantibus pacis osculum sibi invicem tribuatur”, vö. MANSI, G., *Conciliorum Oecumenicorum nova et amplissima collectio*, XIX, 856 (can. 1).

szertartásnak három része van. Miután elimádkoztuk a Miatyánkot – és az imádságban azt kértük a mennyei Atyától, hogy „bocsáss meg, amint mi is megbocsátunk az ellenünk vétőknek” –, a pap imádsága által közvetlenül az Úrhoz fordulunk, hogy az ő általa ígért békét adja meg nekünk (Jn 14,27). Utána következik a hitből fakadó béke kívánása (Az Úr békéje legyen veletek). Végül a miséző pap felszólít bennünket, hogy „köszöntsük egymást a béke jelével”. A Római Misekönyv latin nyelvű felszólítása még kifejezőbb: „ajánljátok fel egymásnak a békét” (*offerite vobis pacem*). A békeköszöntés formájának meghatározása a püspöki karok feladata (RMÁR 82).

A békeköszöntés az első évszázadokban a békecsók által valósult meg. A római liturgiában a „*Pax Domini sit semper vobiscum*” szavakkal történt a békeadás, amely felszólítás volt a hívekhez, hogy békecsókot váltsanak. Ez nem a hétköznapi értelemben vett csókot, hanem csak az arcok összeérintését jelentette. Évszázadokon keresztül élt ez a gyakorlat a keresztények között. Még III. Ince pápa (1198–1216) idejében is liturgikus csókkal köszöntötték egymást a keresztények, de a 13. századtól kezdve azt már az öleléssel helyettesítették. A középkorban szokásban volt a szertartásban az *osculatorium*, a „csókdeszka”. Ezt a miséző pap „Az Úr békéje legyen veletek mindenkor” felszólítás után előbb az oltárhoz érintette, majd megcsókolta, majd pedig mindenki sorban kezébe vette a deszkát, megcsókolta és továbbadta. A római liturgiában a békeköszöntés mindig a miséző paptól indult ki, és az Eucharisztiahoz kapcsolódott. Elterjedt szokás volt, hogy a békecsók előtt a pap magát a szentostyát csókolta meg a békeadás előtt. Általánosabb gyakorlat volt, hogy a kelyhet vagy a paténát csókolták meg. Egy francia misekönyv kifejezetten előírta, hogy a pap csókolja meg a szentostyát e szavakkal: „A te békéd legyen velem, Krisztus”.²⁴ Ez a szokás arra emlékeztette a jelenlévőket, hogy az igazi békesség Krisztus ajándéka, amit az utolsó vacsorán megígért tanítványainak: „Békességet hagyok rátok, az én békémet adom nektek. Én nem úgy adom nektek, amint a világ adja.” (Jn 14,27) Később az idők folyamán a különböző liturgiákban a békeköszöntésnek különböző formái alakultak ki. A leggyakoribb volt a kölcsönös meghajlás és a kézfogás.

A II. Vatikáni Zsinat előtti időkben a béke átadása csak az ünnepélyes szentmiséken és a papság, illetve az asszisztencia körében történt: a pap a diakónus felé fordulva mondta a békeköszöntést (*Pax tecum*), aki válaszolt a köszöntésre (*Et cum spiritu tuo*), s közben a kezüket egymás felé nyújtották. Az átadó keze volt felül, tenyérrel lefelé, az átvevő pedig válaszolt, és a tenyerét felfelé fordította. Így adták tovább a békeköszöntést az asszisztencia tagjainak. A jelenlévő hívek csak nézték az eseményt, de a jelképes cselekmény jelentőségét és célját nem értették.

²⁴ PÉTERY, *A szentmise története* 169.

A II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformja után

A Missale Romanum 1962-es kiadása szerinti szentmisében a békeszertartás elemei összekeveredtek a szentáldozásra való előkészület rítusával (kenyértörés, békeköszöntés, Agnus Dei). A II. Vatikáni Zsinat utáni misekönyv (1970) a békerítust kiemelte a kenyértörés és a vegyítés rítusából, és ezek elé helyezte. Az új Ordo Missae rendjét tárgyaló bizottság összejövetelei (*Coetus*) a békerítusra vonatkozóan is megfogalmazták javaslataikat.²⁵ Már 1964-ben azt javasolták, hogy a békeszertartás közvetlenül az embolizmus után legyen. Legyen elválasztva a szentostya megtörésétől és az Isten Báránya éneklésétől. A szakértők hangsúlyozták, hogy a békecsók helyett találni kell egy olyan formát, amely egyszerűbb formában, de jobban kifejezi a békeköszöntés jelentését. A kérdés jelentőségére utal, hogy az 1967-es püspöki szinódus is megvitatta a kérdést, és a szinódusi atyák szavaztak a javaslatokról. Az új Missale Romanum általános rendelkezései (*Institutio generalis*, 1968) szerint a békerítus a híveket előkészíti a szentáldozásra.²⁶ Az instrukció meghatározza a békeszertartás rendjét, szövegét, de a békenyilvánítás formáját a püspökkari konferenciákra bízták.²⁷ A rendelkezés külön pontosan meghatározza a pap és a diakónus szerepét.²⁸

1. Az új általános rendelkezések

A II. Vatikáni Zsinat határozata szerint megújított, VI. Pál pápa engedélyével kiadott és II. János Pál pápa jóváhagyásával felülvizsgált Római Misekönyv harmadik kiadásában (*editio typica tertia*, 2000) az általános rendelkezésekben is történtek kisebb-nagyobb változások. A békerítusra vonatkozó paragrafus is megváltozott.

Az új szöveg egy mondatral hosszabb utasítás. A bővítmény arra kéri a híveket, hogy „mindenki csak a hozzá közelebb állóknak és mértéktartóan fejezze ki a békét”.²⁹ Nyilvánvalóan azért, mert ezen a téren túlzások jelentek meg nagyon sok helyi egyházban, és negatív tapasztalat, hogy a sok mozgás akadályozza a szentáldozásra való lelki előkészület bensőségét. A szöveg első részének módosítása is figyelemre méltó. A változtatás jobban kihangsúlyozza a békerítus ekkleziológiai vonatkozását. Nem egyszerűen a hívek, hanem az „Egyház” kéri a béke ajándékát, és a „*hívek kifejezik az Egyház közösségéhez való tartozásukat*”.

²⁵ Vö. BARBA, M., *La riforma conciliare dell'Ordo Missae. Il percorso storico-redazionale dei riti d'ingresso, di offertorio e di comunione*, CLV-Edizioni Liturgiche, Roma 2008.

²⁶ RMÁR., 56.

²⁷ RMÁR., 56b, 112.

²⁸ RMÁR., 136, 149.

²⁹ RMÁR., 82b

2. A Redemptionis Sacramentum, 2004

II. János Pál pápa utasította az Istentiszteleti és Szentségi Kongregációt, hogy készítsen egy dokumentumot, amely rámutat azokra a szabálytalanságokra és visszaélésekre, melyek az Eucharisztia ünneplésével kapcsolatban megjelentek a helyi egyházakban. Például a békeköszöntéssel kapcsolatban előfordul, hogy a hívek elhagyják a helyüket abból a célból, hogy a béke jelével köszöntsék egymást. A pap eltávolodik az oltártól azért, hogy a béke jelével köszöntsön valakit. Vannak olyanok, akik a nászmiséken gratulációra, gyászmiséken pedig együttérzésük kifejezésére használják fel a békerítust. Az instrukcióban magyarázott szabályok érthetőbbé teszik a szentmise jelképeit, és segítik a hívek tudatosabb részvételét. A dokumentum újra megfogalmazza a békerítus helyét és célját (71. p.). A békeköszöntés helyes formájára és lelkületére emlékeztetve az egyház tagjait idézi az Általános rendelkezések idevonatkozó két legfontosabb szabályát: 1. „Mindenkinek józanul és csak a hozzá legközelebb állóknak adja át a béke jelét” (vö. 82. p.); 2. „A pap köszönheti a szolgálattevőket a béke jelével, ám mindig a presbitériumon belül maradván, nehogy megzavarja a szertartást” (vö. 154. p.).

3. Általános Püspöki Szinódus, 2005

Az Eucharisztia Évét (2004) követte a 11. püspöki szinódus, melynek témája az Eucharisztia volt. A tanácskozás főként azt hangsúlyozta, hogy az Eucharisztia az egyház életének és küldetésének forrása és csúcsa. A szinódusi atyák az Eucharisztia megünneplésével kapcsolatosak is fogalmaztak meg javaslatokat (propositiones). A 23. javaslat kifejezetten a békerítusra vonatkozik. A szinódus szerint egy nagyon értékes és kifejező jelről van szó (vö. Jn 14,27). Mindazonáltal a Püspöki Szinóduson hangsúlyozták, hogy e cselekményt korlátok közt kell tartani, mert túlzó formákat ölthet és kavargást támaszthat a szentmise közösségében éppen a szentáldozás előtt. A javaslat szerint – figyelembe véve az egyház régi és tiszteletre méltó hagyományát – el kellene gondolkodni azon, hogy nem lenne-e szerencsésebb áthelyezni a békeköszöntést a szentmise más részébe.

4. Sacramentum caritatis poszt-szinodális apostoli buzdítás

XVI. Benedek pápa „*A szeretet szentsége*” kezdetű buzdításában, a 49. pontban arra hívja az egyház tagjait, hogy gondolják át a békerítus értelmét és jelentőségét.

„Az Eucharisztia természete szerint a béke szentsége. Az eucharisztikus misztérium e dimenziója a liturgikus ünneplésben külön is kifejezést nyer

a békecsókváltás szertartásában. Kétségtelenül nagyon értékes jelről van szó (vö. Jn 14,27). A mi korunkban, melyet annyi konfliktus terhel, e cselekmény már csak a közösségi érzés szempontjából is különlegesen fontos, mert az Egyház egyre inkább sajátos feladatának tekinti, hogy kérje az Úrtól a béke és az egység ajándékát önmaga és az egész emberi család számára. A béke vágya elfojthatatlanul jelen van mindenki szívében. A béke és a megbékélés minden jóakarató ember lelkéből fölszálló szavának szószólója az Egyház, és ahhoz fordul, aki »a mi békénk« (Ef 2,14) és aki meg tudja békéltetni a népeket és személyeket akkor is, ha az emberi próbálkozások zátonyra futottak. Innen érthető az az intenzitás, amit gyakran lehet érezni a liturgikus ünneplésben a béke átadásakor.”

5. Az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció körlevele (2014)

Ferenc pápa jóváhagyásával jelent meg az Istentiszteleti és Szentségi Kongregáció „*A béke ajándékának rituális kifejezéséről a szentmisében*” című körlevele (2014. június 8.), amely Benedek pápa *Sacramentum Caritatis* szinódus utáni buzdításában megfogalmazott kérdésnek (49. p.) megfelelően újabb szempontokat is megfogalmaz annak érdekében, hogy a római liturgiában a békeköszöntést mértéktartóan és hitből fakadó vallásos érzéssel végezzük.

Mindenekelőtt hangsúlyozza, hogy „a béke annak a megváltásnak a gyümölcse, amelyet Krisztus hozott a világba halálával és feltámadásával, olyan ajándék, amelyet a Feltámadott ma is felkínál az Eucharisztia ünneplésére egybegyűlt Egyházának” (1. p.). A dokumentumból megtudjuk, hogy a Dikasztérium XVI. Benedek pápa megbízása alapján már 2008 májusában feltette a kérdést a püspöki konferenciáknak a békerítus helyét és célját illetően (5. p.). A körlevél definitív módon kijelenti, hogy a római liturgikus hagyományban a békeköszöntés helye a szentáldozás előtt van és ott is marad, sajátos teológiai jelentésének megfelelően (2. p.). A kongregáció néhány olyan praktikus tanácsot is ad, „amelyek segítik jobban kifejezésre juttatni a békeköszöntés tartalmát és moderálni megjelenésének azon formáit, amelyek zavart keltenek a liturgikus közösségben, éppen a szentáldozás előtt” (vö. 6. p.).

Befejezés

Amikor *Mahatma Gandhi*, a nagy indiai államférfi meghalt, szobájában csak egy kép volt, a feltámadt Krisztus, alatta a felirattal: „Ő a mi békességünk” (Ef 2,14). Meglepő számunkra, hogy egy nem keresztény politikus így gondolkodik. Még inkább így látjuk mi, akik hiszünk Jézus Krisztusban és az ő evangéliumi ígéreteiben. Gandhit egy festmény

emlékeztette hitünk egyik alapvető igazságára. Mi pedig hittel valljuk, hogy minden szentmisében a Szentlélek által Krisztus békéjében részesülhetünk, és csak Ő az, aki megőrizhet bennünket békében, Isten és egymás szeretetében. „Mert ő a mi békességünk, aki minket egyesített, és aki ledöntötte az ellenségesség elválasztó falait.” (Ef 2,14)

Nemcsak a bűnbánat szentsége, hanem az Eucharisztia is a kiengesztelődés és a béke szentsége. Krisztusnak és az ő Lelkének ajándéka „túláradó bőséggel teljesíti azt a testvéri egységre irányuló vágyat, ami ott lakik minden ember szívében. Tapasztalhatóvá teszi az ugyanarról az eucharisztikus asztalról való táplálkozás testvériségét, ami messze felülmúl minden egyéb asztalközösséget.”³⁰

Jézus ígérete visszhangzik a szentmise kezdetén, amikor a püspök a „békesség veletek” köszöntéssel fordul hozzánk. Ez a köszöntés túl azon, hogy üdvösségünket, békénket kívánja, az ünneplésben jelenlévő Feltámadottat teszi jelenvalóvá, aki feltámadása után így köszöntötte tanítványait: „Békesség nektek!” (Jn 20,19) A bennünket „békével” köszöntő Krisztus jelenléte különösen is tapintható a szentáldozás szertartásában. A miséző pap a kiengesztelődés szertartása előtt így imádkozik: „Urunk, Jézus Krisztus, te azt mondtad apostolaidnak: Békességet hagyok rátok, az én békémet adom nektek [...] Egyházadat őrizd meg szándékok szerint békében, és add meg teljes egységét, aki él és uralkodik mindörökké.”

Jézus a lelki békességet ígéri nekünk, azt a békét, ami létrejön és megmarad bennünk, ha rendezett a lelki életünk, ha békében élünk önmagunkkal, ha békében élünk embertársainkkal, és közösségben vagyunk az embert teremtő és üdvözíteni akaró Istennel. Forduljunk tehát hozzá bizalommal, a költő szavaival: „Békíts ki magaddal, s magammal, hiszen TE vagy a Béke” (*Ady Endre, Imádság háború után*).

---

³⁰ II. JÁNOS PÁL, *Ecclesia de Eucharistia*, SZIT, Budapest 2003, 24.

FÜLECZKI ISTVÁN

SZENT JOHN HENRY NEWMAN ÉLETE ÉS
TEOLÓGIÁJÁNAK MÁRIÁS SÚLYPONTJAI*Bevezetés*

„Cor ad cor loquitur” („Szív szól a szívhez”) – e bíborosi jelmondat mögött Szent John Henry Newman (1801–1890) áll, aki az imádság és a tudomány embere volt. Tehetős anglikán családban nevelkedett legidősebb gyermekként. 1825-ben anglikán lelkész lett. 1828 és 1843 között az Oxfordi Egyetem Szűz Mária templomának lelkésze. 1845-ben katolizált, majd 1847-ben római katolikus pappá szentelték. Ezt követően belépett Néri Szent Fülöp Oratóriumába. 1879-ben bíborossá kreálták.¹ Életének középpontjában a körülírhatatlan Isten állt, akivel imádságaiban állandóan összekapcsolódott. Miközben papírra vetette gondolatait, az újkor egyik legnagyobb intellektusává vált. Munkásságát tekintve az egyházatyák sorában is helyt kaphatna, de nem a múlt egy letűnt személyeként, hanem úgy, mint aki a mai kort is megragadja, annak ellenére, hogy a 19. század szülötte. Teológiájának súlypontjai többek között a lelkiismeretre való állandó odafigyelés, az eredeti tiszta hit kutatása és a Mária-tisztelet.²

Életét szemlélve sok megpróbáltatást látunk. Gyermekkorától fogva érezte azt a kételyt, amely a legvégső igazság keresésére irányult. Newman istenkeresését az *Apologia pro Vita Sua* írásából ismerhetjük meg leginkább. Ez nem csupán egy önéletrajz, sőt azt nem is akart írni, de a rengeteg támadás, ami őt érte, rákényszerítette, hogy megalkossa művét. Két súlyos betegsége volt 15 és 31 éves korában. Mindkét határhelyzet segítette átölelnie Krisztus keresztiét, és ezekből a szenvedésekből tanult. A testi gyógyulás után pedig lelkiileg is megerősödött. Másodszori megbetegedése egy itáliai útja során érte. Nagyon magas láza ellenére érezte, hogy nem fog még meghalni, mert nem vétkezett a Világosság ellen – saját bevallása szerint. Nem büntetlenek vallotta magát, de ahhoz az Igazsághoz, amit 15 évesen felismert, mindvégig hű maradt.³

Jelen tanulmányomban Newman teológiáját a mariológia fényében vizsgálom és mutatom be. Ahhoz, hogy megértsük a teológiáját és azon belül is a mariológiai nézeteit,

¹ Vö. BORRIELLO, L., *Nuovo dizionario di mistica*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2016, 1606–1607.

² Vö. BOAGA, E.– GAMBERO, L., *Storia della mariologia* II., Città Nuova, Roma 2012, 723.

³ Vö. CALLEGARI, L., *John Henry Newman. La ragionevolezza della fede*, Ares, Milano 2010, 37–42. 118–119.

első lépésként röviden meg kell ismernünk életének súlypontjait. Megtérését, katolizálását, küzdelmeit. Egy rövid kitérő erejéig a szentek tiszteletére is kell egy pillantást vetnünk, amely összefügg a Mária-tisztelettel. Így jutunk el, ahhoz a négy Mária-dogmához, amelyben Newman mind anglikán, mind pedig katolikus korszakában hitt. Kutatta, értelmezte és elfogadta ezeket a hittételeket. Bár az utolsó, 1950-es Mária-dogmát nem élte meg, de azzal is szervesen foglalkozott írásaiban.

Newman teológiájával halála után egészen napjainkig folyamatosan foglalkoztak, de a közelmúltban megtörtént szentté avatása óta egyre többen elmélyülnek a tanításában.

Newman „első” megtérése

Mi is történt 15 éves korában? Nyáron a kollégiumban kellett maradnia, mert bankár apja csődbe ment, és nem tudta hazavinni a szünetre. Mayers tiszteletes, aki az egyik tanára volt, könyveket adott neki. Ezt írja 1816-ról, amikor idős bíborosként visszaemlékezik: „15 éves voltam, amikor a gondolkodásom gyökeresen megváltozott. Egy határozott hitvallás befolyása alá kerültem. Értelmi fejlődésemben a dogmák fő helyet kaptak. Ezt a hatást Mayers tiszteletes úrnak köszönhetem, aki az Isten-hit felébresztésének eszköze lett számomra. Eljutottam arra a felismerésre, hogy van két abszolút szembeszökően magától való létező: én és a Teremtőm”.⁴ Általában 1845-re datálják a megtérését, és természetesen nagyon nehéz vagy talán lehetetlen is egy emberi szívet olyan módon megvizsgálni, hogy mikor állt az a legközelebb Istenhez, de mégis ezt a felismerést nevezhetjük az első megtérésének.

A katolizálás folyamata

Newman az Istennel való találkozás tapasztalatából indult ki és jutott el 1845-ben a katolikus hit megvallására. Mi is történt ekkor? Hosszú küzdelem, sok vívódás, rengeteg gondolkodás és még több imádság után Dominic Barberi (1792–1849) olasz pap előtt tette le a katolikus hitvallást, és másnap elszállt. Ezt követően rengeteg sérelem érte. Valóban nagy harcot vívott meg önmagában, amíg eljutott erre a döntésre, és éppen ezért fájt neki a sok ok nélküli bántás, mert ő tudta, hogy döntése nem egy fellángolás. Átimádkozott és jól megfontolt elhatározás volt. Amikor XIII. Leó pápa bíborossá kreálta 1879-ben, valamiképpen gyógyítani is akarta ezzel a gesztussal a múlt sebeit. Katolizálása nem csupán egy felekezetsváltás, hanem egy mélyebb megtérés volt Krisztushoz.

⁴ NEWMAN, J. H., *Apologia pro vita sua*, Jaca Book, Milano 2011, 21.

Szent Pál apostol arra tanít bennünket, hogy a földi létünk során az igazán nagy kérdésekre nem kapunk válaszokat. Ezekre türelemmel várunk kell az Atya házáig: „Ma még csak tükörben, homályosan látunk, akkor majd színről színre. Most még csak töredékes a tudásom, akkor majd úgy ismerem mindent, ahogy most engem ismernek”.⁵ Newman, aki állandón a végső megismerésre törekedett, aki kutatta az Igazságot, már biztosan megkapta a földi megpróbáltatások után a Szent Pál által említett jutalmat, a teljes megismerést. Erről tesz tanúbizonyságot az ő boldoggá avatása, amelyet XVI. Benedek pápa vezetett 2010. szeptember 19-én, amely napon az anglikán direktóriumban az ő emléknapja szerepel. Ferenc pápa pedig szentté avatta 2019. október 13-án. Már élete folyamán nagyon sokan szentként tisztelték, őt ez azonban nagyon zavarta, és többször hangot adott annak, hogy ezzel nem ért egyet.

Amikor Newman eredeti szándékát kutatjuk, azt láthatjuk főként a korai írásából, hogy eredetileg nem akart katolizálni. Az ösiséget kereste. Tette ezt először az anglikán egyházban, de miután ott nem találta meg, tovább kutatott, és rádöbrent, hogy keresésének tárgya a katolikus egyházban áll fenn. Ez a felismerés nem volt örömteli számára, hiszen annak ellenére, hogy a hosszú és fáradtságos teológiai munka után célba ért, tudta, hogy abban a pillanatban, amikor elfogadja és megvallja a katolikus hitet, elveszíti barátait, plébániáját és tiszteletét az angolok körében. Ez így is lett.

Döntésének tudatosságát az is bizonyítja, hogy a cölibátus utáni vágy és ennek gondolata is már egészen fiatalon megfogalmazódott benne. Tizenévesen érezte, hogy erre Isten hívta meg őt. Mégis nagy küzdelem volt kimondania az igent, mert kételyei támadtak azzal kapcsolatosan, hogy vajon misszionáriusnak hívja az Isten vagy sem. Ugyanis az anglikán lelkészek is mentek misszióba, de a misszionáriusok nem házasodtak meg, mert akkor hosszú évtizedekig távol lettek volna a családjuktól.⁶

Az igazságkeresésen kívül a lelkiismeretre is óriási figyelmet fordított. A lelkiismeret az a szentély, ahol az ember az Istennel találkozhat. Ezt ő pontosan megtapasztalta, amikor önmagát és az ő Teremtőjét pillantotta meg gyermekként. A deizmus kora miatt hangsúlyozta, hogy Isten nem hagyta magára az embert a teremtés után. Newman szerint sok ember azt sem tudja, hogy van a lelke. Az nem elég, hogy tudjuk, hogy van egy Isten, hanem addig a felismerésig kell eljutnunk, hogy ez az Isten, aki van, szól hozzánk. A lelkünkben hallhatjuk. A már sokat említett „első” megtérése egy ilyen tapasztalatot adott számára.

Newman a Szentírásból és az egyházatyák műveiből merített. Az atyák írásait tanulmányozta élete egész folyamán.⁷ Ezt a két forrást használta fel. Számátalan patrisztikus irodalmat

---

⁵ 1 Kor 13,12.

⁶ Vö. NEWMAN, *Apologia* 27.

⁷ Vö. FRIEDEL, J. F., *The mariology of Cardinal Newman*, Independently published, Post Falls 2019, 148.

ismert és idézett. Megdöbbenő az az óriási tudás, amely ezekben megmutatkozik. Már 15 évesen Szent Ágoston és Szent Ambrus műveit olvasta. Ezek a művek teljesen lenyűgözték.⁸

A szentek tisztelete és a Mária-tisztelet Newman teológiájában

A szentek tiszteletével szintén sokat foglalkozott, és ezt is az ősegyházban találta meg, hiszen a vértanúkat az egyház indulása után azonnal elkezdtek tisztelni, sírjaik fölé templomokat építettek, és imádkoztak hozzájuk. Az ősegyház ezen tanúi azok, akik meggyőzték a döntésében. Máriával és a szentek tiszteletével kapcsolatban a közbenjárás volt számára a legfontosabb kérdés. Egyik művében csalódottságáról ír, amely abból fakadt, hogy vannak felekezetek, ahol „még a Mária-tisztelet pontos helyét sem tudják meghatározni”.⁹ Írásaiban számtalan helyen felfedezhetünk mariológiai tanításokat. Művei olvasása közben gyakran találkozhatunk az „*Auxilium christianorum*” kifejezéssel Máriával kapcsolatban.¹⁰ A Boldogságos Szűz Máriához való viszonyának első emléke 1811-re datálható, amikor az egyik iskolai füzetébe egy rózsafüzért rajzolt a tanóra alatt. Később, amikor a kezébe került a rajz, így emlékezett vissza: „Akkor tízéves lehettem. Szabályos keresztet és hozzá egy füzért rajzoltam. Biztos vagyok benne, hogy a gyülekezetben nem láthattam ehhez hasonlót, mert az akkori anglikán imakönyvekben semmilyen díszítés nem volt”.¹¹ Életének anglikán és katolikus korszakát összehasonlítva azt láthatjuk, hogy bár van egyfajta fejlődés a mariológiájában, de alapjaiban egy világos egyensúly és összhang található a két életszakaszt tekintve.¹²

Sok értelmezés született a teológiájáról. Az egyik legérdekesebb Lutgart Govaert doktori disszertációja, amelynek különlegessége az, hogy a munka Newman egy 1831-es prédikációját elemzi. Ezt a beszédet tekintve láthatjuk, hogy a Máriával kapcsolatos szóhasználata megváltozott az idő előrehaladtával. Többször elmondta ezt a homíliát, és szinte mindig más szavakat használt, amelyeket le is jegyzett. A mű rámutat tehát arra, hogy az évek múlásával a mariológiai szóhasználata kikristályosodott, teológiája pedig letisztult.¹³

Newman jól vezette le az általa felismert igazságokat az utókor számára. Az állandó kutatás, a teológia művelése, az olvasás és írás közben mindvégig átszötte életét az imádság.

⁸ Vö. NEWMAN, *Apologia* 25.

⁹ NEWMAN, J. H., *An Essay on the Development of Christian Doctrine*, Longmans, Leominster 1989, 119.

¹⁰ Vö. BOYCE, PH., *Maria*, Jaca Book, Milano 1999, 70.

¹¹ NEWMAN, *Apologia* 20.

¹² Vö. FROSINI, G., *John Henry Newman. Una biografia teologica*, Edizione Dehoniane Bologna, Bologna 2014, 195.

¹³ Vö. GOVAERT, L., *Kardinal Newmans Mariologie und sein persönlicher Werdegang*, Pontificia Università Gregoriana, Salzburg–München 1975, 134.

Azonosult azzal a gondolattal, hogy teológus az, aki imádkozik, és valóban nem létezik igazi teológiai gondolkodás imádság nélkül. A teológia tehát nem csupán az Istenről szóló értelmes beszéd, hanem az Istennel való beszélgetés is.

Mária mint Isten Anyja Newman teológiájában

Amikor az istenanyaságot vizsgáljuk akár Newman teológiájában, akár bármelyik más teológusnál, akkor fontos megjegyeznünk, hogy „soha nem választható el Mária az ő Fiától, Jézustól, a Megváltótól. Ugyanakkor Jézus sem választható el Máriától”.¹⁴ Örök misztérium marad Mária Istenanyasága. Ahhoz, hogy megértsük ennek a címnek – „*Isten Anyja*” – a létjogosultságát, el kell fogadnunk legalapvetőbb kiindulási pontként azt, hogy a názáreti Jézus testileg Mária fia.¹⁵

Newman a dogma értelmezését az egyházatyáknál kezdte. Az ő műveik olvasásából és értelmezéséből indult ki. Szent Proklosz konstantinápolyi pátriárka „*Laudatio Sanctae Dei Genitricis Mariae*” beszédét elemezte is Newman. A szokatlanul hosszú prédikációban Proklosz az *Angyali üdvözletről* beszél. Azt is megjegyzi Newman, hogy egy későbbi hoztátoldást is tartalmazhat a beszéd, mert több eleme nem illik Proklosz többi írásához, de fontos kiindulópont számára.¹⁶ A *Theotokos* kifejezést Newman teljes mértékben elfogadta és használta a korai írásaiban. Szent Epiphanoszt idézi az anyaság fogalmával kapcsolatban: „Szűz Mária az anyasággal vállalta az egyetemességet is. Ő, mint az Új Éva, anya lett, de közben megőrizte a szüzességét is, hogy az Új Ádám, Jézus Krisztus meggyógyíthassa az emberiséget”.¹⁷

Govaert munkájában idézi Newman beszédét Máriáról: „Ma ünnepeljük az Angyali üdvözletet, amikor Gabriel angyalt Isten elküldte Máriához, hogy elvigye neki a hírt, hogy Urunk anyja lesz”.¹⁸ A szóhasználatból láthatjuk tehát, hogy Newman Máriáról mint Isten Anyjáról, mint Istenszülőről beszélt. Mária *Theotokos* megnevezését lenyűgöző címnek tartotta. Mária kapcsolódását látta ebben a kifejezésben, amely egy különleges viszonyt jelent az Örök Ige és Mária között. Anya és gyermek kapcsolata ez.¹⁹

Newman a doketisták ellen is szólt, hiszen a megtestesülésben Isten valóban felvette az emberi testet, és nem csupán egy látszatteste volt. Ezáltal Jézus megszentelte az emberi

---

¹⁴ BIFFI, I., *Cristo, Maria e la Chiesa*, Jaca Book, Milano 2014, 137.

¹⁵ Vö. AUER, J. – RATZINGER, J., *Piccola Dogmatica Cattolica, Gesù'Il Salvatore, Soteriologia – Mariologiam* IV/2., Cittadella Editrice, Assisi 1993, 610–611.

¹⁶ Vö. FRIEDEL, *The Mariology* 148.

¹⁷ NEWMAN, J. H., *A Letter to the Rev. E. B. Pusey D.D. On his Recent Eirenicon*, Longmans, London 1866, 46.

¹⁸ GOVAERT, *Kardinal* 33.

¹⁹ Vö. ANDREWS, M. R., *Apologia pro Beata Maria Vergine. John Henry Newman's defence of the Virgin Mary in catholic doctrine and piety*, Marian Bibliographies, Dublin 2017, 94.

természetünket. Ebben pedig Mária alapvető szerepet kapott, mivel Isten Fiát hordozta a méhében. Mária nem csupán ember, hanem Isten szülője is.²⁰ Newman maga is így fogalmaz: „Isten megszentelte a bűn által megromlott emberi természetet”.²¹

Newman szó szerint tabernákulumnak, Krisztus-hordozónak nevezi Szűz Máriát: „Az Isten Fiának büntelen húsa és teste Mária testében fogant meg, növekedett és született a világra”.²² Itt természetesen már a Szeplőtelen Fogantatás dogmáját is érintjük, de arról majd a későbbiekben olvashatunk. Barátjának, Puseynek írt leveleiben rendszeresen használta a *Theotokos* kifejezést, és meg is indokolta, hogy ez valóban egy tudatos szóhasználat, mert ő maga hisz benne, és elfogadja mint dogmát.²³

A mindenkor Szűz Mária Newman teológiájában

Ezt a dogmát szintén kutatta és értelmezte Newman. Az angyali üdvözlés történetéből leginkább Newman Mária szabad akaratát és az engedelmisségét emeli ki. Máriát nem kényszerítette döntésére sem az angyal, sem pedig Isten. Önként és szabadon döntött és lett engedelmes az Isten üdvözítő tervére.²⁴ Mária az engedelmisség mintája minden későbbi keresztény engedelmisségnek, amely az imádságban élt életből, Isten akaratának felismeréséből meríti az értelmét. Mária feltétlen igenje azt jelenti, hogy „Mária semmit nem akar magának, és ő maga semmi sem akar lenni. Számára Isten akarata a minden. Mária mindenfajta megszorítás nélkül igent mondott és szolgálóvá lett Isten színe előtt. Mária Isten akaratával jegyzi el magát, akkor is, ha ez az akarat homályban marad, és akkor is, ha lelkét átjáró karddá válik”.²⁵

Newman számára Mária szüzessége nem csupán egy elvont hittétel volt, hanem annál sokkal több. Saját szívében és testében is érezte ennek a kérdésnek minden örömét és minden keresztthordozását. Ő maga felismerte, hogy a szüzesség misztériumát Mária életében nem a történelmi hitvitákból, nem is a filozofikus vagy teológiai értekezésből lehet igazán és mélyen megismerni, hanem egyenesen Mária személyén keresztül.²⁶

Mária szüzességével kapcsolatosan több fontos szentírási helyet is meg kell említenünk, amelyek segítene bennünket a dogma megértésében.²⁷ Az első évszázadoktól kezdve szűznek

²⁰ Vö. FRIEDEL, *The Mariology* 148.

²¹ NEWMAN, *An Essay* 401.

²² NEWMAN, J. H., *Parochial and plain Sermons* VI., Longmans, London 1868, 61–62.

²³ Vö. NEWMAN, *A Letter* 66.

²⁴ Vö. NEWMAN, *A Letter* 43–44.

²⁵ LOHFINK, G. – WEIMER, L., *Maria – nicht ohne Israel. Eine neue Sicht der Lehre von der Unbefleckten Empfängnis*, Herder Verlag, Freiburg im Breisgau 2008, 302–303.

²⁶ Vö. COLZANI, G., *Maria. Mistero di grazia e di fede*, San Paolo Edizioni, Milano 2013⁵: 207–208.

²⁷ Vö. Iz 7,14; Mt 1,22–23; Lk 1,34–35; Lk 2,7; Jn 1,13; Jn 19,25–27.

nevezték Máriát. Ezt a jelzőt és az egyház hitét láthatjuk Szent Jusztinus, Szent Epiphanosz és számos más egyházatya írásaiban. Amikor a mariológia történetét nézzük, azt láthatjuk, hogy mindig is összefüggött a krisztológiával.²⁸

553-ban a II. Konstantinápolyi Zsinaton kihirdették Mária szüzességével kapcsolatban a dogmát,²⁹ amely kimondja, hogy Mária szűz volt szülése előtt, közben és után: *virginitas ante partum, virginitas in partum, virginitas post partum*.³⁰ Newman az *ante, in, post* kifejezéseket együtt kezelte a teológiájában. Tette ezt helyes módon, hiszen a három szó arra akar bennünket tanítani, hogy Mária szüzessége „mindig-örök”. Newman ezt a *semper* kifejezéssel írta le műveiben. Szerinte a megtestesülést és a Második Isteni Személy, a Fiú születését csodaként kell tekinteni, amelyet emberi logikával nem lehet megmagyarázni. Ezt egyébként az anglikán teológusok is elfogadták. Newman tehát nem természetes, hanem sokkal inkább természetfeletti megközelítésben vizsgálta Mária szüzességét. Igazi teológus módjára engedett annak a benne mindig meglévő engedelmességnek és a tudomány iránti alázatnak, hogy igenis vannak olyan kérdések a teológiában, amelyek itt a földön nem kapnak teljes magyarázatot.

Mária Szeplőtelen Fogantatása Newman teológiájában

Amikor a IX. Piusz Pápa által kihirdetett dogma szövegét nézzük, ezt olvashatjuk az *Innefabilis Deus* kezdetű bullában: „Isten a Boldogságos Szűz Máriát fogantatása első pillanatától kezdve, Krisztus érdemeire való tekintettel, az áteredő bűn minden szennytől megőrizte”.³¹ A dogma kihirdetése nem változtatta meg Newman nézeteit, mert már előtte is vallotta. Leveleiből azt olvashatjuk ki, hogy egyszerűen Isten természetfeletti ajándékként tekintette a Szeplőtelen Fogantatást: „Mária a bűntől elesett világ gyermeke volt, azonban nem került a bűn hatalma alá, a Fiú szülése által”.³² Meglepte őt az, hogy mások kételkedve vagy ellenszenvvel fogadták az ünnepélyes kihirdetést: „Nehéz behelyezkednem azoknak az érzéseikbe, akik nem fogadják el ezt a hittételt, vagy akik kételkednek benne. Nehéz is erről beszélnem, mert számomra egyértelmű, hogy Mária Isten kegyelme nélkül oly törekeny lett volna, mint Éva volt. Nem Mária természete garantálta a bűntelenséget számára, hanem Isten kegyelme, amely alkalmassá

---

²⁸ Vö. AUER, – RATZINGER, *Piccola* 583.

²⁹ Vö. DENZINGER, H. – HÜNERMANN, P. (szerk.), *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai*, Szent István Társulat, Budapest 2004, 3903. 294; 427; 502–504.

³⁰ Vö. MÜLLER, G. L., *Dogmatica Cattolica*, San Paolo Edizioni, Milano 1999, 583.

³¹ AUER–RATZINGER, *Piccola* 627.

³² BOYCE, *Maria* 49.

tette az Üdvözítő tervének megvalósítására”.³³ Azt is megállapíthatjuk, hogy a *második Éva* fogalmát és a *Theotokos* kifejezést szinte egy időben kezdte el használni az egyház.³⁴

Newman a dogma kihirdetésének napjaiban a naplójában ezt írta: „ürömteli hír számomra és egyben furcsa is, hogy miért kellett hosszú évszázadokat várni erre, de összességében ez az idő, a várakozás is csodálatos volt”.³⁵ Ezekből a sorokból is kitűnik az ő nagysága, hogy mindent el tudott fogadni az Isten kezéből.

Mária mennybevétele Newman teológiájában

1950. november 1-jén XII. Piusz Pápa hirdette ki Mária mennybevételének dogmáját az *Apostolica Munificentissimus Deus* konstitúcióval: „A Boldogságos Szűz Mária földi életének befejeztével, testestől lelkestől felvétetett a Mennyei Dicsőségbe”.³⁶ Newman így fogalmaz a mennybevétellel kapcsolatban: „valóban felemelte a Mi Urunk a Mennyei Dicsőségbe”.³⁷ Egy másik helyen pedig azt mondja: „amilyen kegyelemmel megóvta őt a bűntől, ugyanazzal a kegyelemmel emelte az egekbe”.³⁸

A Szeplőtelen Fogantatás után száz évvel hirdették ki ezt a hittételt. Mária mentesült az áteredő bűntől, és engedelmessége által Isten kiváltságos eszközévé vált, megszülte a Megváltót. Ez a különleges kapcsolat pedig arra is utal, hogy testét nem érhetette a romlandóság. Éppen a Szeplőtelen Fogantatás dogmája segít megértenünk a mennybevételét, mert a halál és következménye a büntelensége miatt nem érhetette Máriát.³⁹

A Szentírás nem beszél a mennybevételről, de mégis az egyház hitében mindig jelen volt, hiszen a fentebb felsoroltak alapján hogyan is érhetette volna Máriát a romlandóság, a halál következménye, hiszen bűn nélkül élt a földön.⁴⁰

Az első írásos mű Mária mennybevételéről a *Liber Requiei Mariae*, amely csak etióp fordításban maradt fenn.⁴¹ Jeruzsálemi Modesztusz ír róla az egyik szentbeszédében: „Krisztus Urunk az ő édesanyját a mennyei dicsőségbe vette fel és örök romolhatatlanságba öltöztette, csak ő kapta meg ezt a kegyelmet”.⁴²

³³ NEWMAN, J. H., *Mediations and Devotions*, Paulist Press, London 1964, 80–81.

³⁴ Vö. DE FIORES, S. – GAMBERO, L., *Testi mariani del secondo millennio*, Città Nuova, Róma 2005, 736.

³⁵ NEWMAN, J. H., *The Letters and Diaries of John Henry Newman XIII.*, Longmans, Oxford 1845, 84–85.

³⁶ DENZINGER, H. – HÜNERMANN, P. (Szerk.), *Hitvallások* 3903.

³⁷ NEWMAN, *Mediations* 62.

³⁸ NEWMAN, *Mediations* 63.

³⁹ Vö. MÜLLER, *Dogmatica* 613–616.

⁴⁰ Vö. BIFFI, *Cristo*, 126.

⁴¹ Vö. SHOEMAKER, J. S., *Ancient Traditions of the Virgin Mary's Dormition and Assumption*, Oxford University Press, Oxford 2002, 290–350.

⁴² SÖLL, G., *Storia dei dogmi mariani*, LAS, Roma 1981, 196.

Newman a mennybevételt összekapcsolta Mária közbenjárói hatalmával. Ez sok nehézséget okozott számára, de a mennybevétel dogmájában találta meg a választ, amiből megértette, hogy Mária minden ember szószólója, segítője és közvetítője: „Mária a mennybevétele óta számtalan ember segítője és szószólója az Istennél”.⁴³ Természetesen nem ugyanabban az értelemben, mint ahogyan Krisztus közvetítő az Atya és az emberek között.

Utószó

Befejezésként elmondhatjuk, hogy bár Newman nem hozott létre önálló mariológiát, de olyan nagy gyakorisággal foglalkozott munkáiban Máriával az anglikán és a katolikus korszakát is tekintve, hogy jelentőssé vált a Mária-kutatásban. Munkásságára sokan rátaláltak és rátalálnak mind a mai napig. Különböző felekezetek táplálkoznak belőle. Miként ő maga rengeteg forrásból merített, és azokat jól felhasználva egy tiszta teológiát alkotott, úgy földi élete után mi is meríthetünk belőle lelkiileg és intellektuálisan egyaránt. Szenvedélyesen szerette az egyházat, Krisztus misztikus testét.⁴⁴

Newman felismerte, hogy Mária életével kapcsolatban is alkalmaznunk kell a „*Lex orandi lex credendi*” („Az imádság szabálya, a hit szabálya”) alapelvet, amely szerint az egyház imádságaiból megismerhető az egyház hite, és a kettő között nem lehet ellentmondás.

Végezetül Mária és a négy mariológiai dogma összefüggésében felidézhetjük azt a képet, hogy: „Számos, nem csak bajor Mária-zarándokhelyen léteznek Máriaszobrok, melyekhez több, művészileg díszített ruha is tartozik. Ezeket az egyházi év időszakainak megfelelően váltogatják. A szerény köntösbe öltözött egyszerű alak egyszerűen ezüstben és aranyban ragyog drágakövekkel ékesítve, különböző színekben és mintákkal díszítve. A hitével küszködő ember számára úgy tűnhet, mintha azok a képek, imák, dogmák, címek és tisztségek, melyeket az évszázadok Máriára ruháztak, ilyen külsődleges adalékok lennének, és a szoborra aggatott ruhákra hasonlítanak: csupán többé-kevésbé illenek hozzá, néha talán túl sok mindent eltakarnak belőle, önmagukra irányítva a figyelmet, és így az egyszerű nő alakját felcícomázzák, és szinte álruhába öltöztetik. Az evangéliumok Máriáról szóló, nem túl számos elbeszélő szövegét vizsgálva hamar világossá válik, hogy ha Mária alakját megpróbáljuk a ráhúzott ruháitól megszabadítani, hogy előtűnjön az egyszerű zsidó nő, a szerény háziasszony, a nép leányának alakja, még ezek is mesterségesen ráaggatott ruhák, melyek szabásmintáját semmiképpen sem az evangéliumok állítólag világos képeiből vették. Meg kell barátkoznunk azzal a jelenséggel, hogy Mária különböző ruhákban jelenik meg. Minden magánjellegű, otthoni és eredeti megjelenése mindig is bibliai, teológiai köntös

---

⁴³ NEWMAN, *Mediations* 72.

⁴⁴ Vö. BORRIELLO, *Nuovo* 1610.

visel. Mindez azonban korántsem veszteség, és még kevésbé hamisítás, hanem szükséges »ruhatár«, mely Mária alakját egy differenciált »nagy összefüggésbe« helyezi, hogy így felismerhetővé tegye őt”.⁴⁵

A Gerhard Ludwig Müller bíboros könyve alapján – „*Aki fényt gyűjtött a sötétségben*” – 2019-ben megjelent magyar mű már a címében is nagyon találóan hordozza azt, amivel jól összefoglalhatjuk Newman életét és munkásságát.

Hiszen valóban fényt gyűjtő és fényt hordozó személy volt és marad a mai kor számára is. Az általa írt „Hadd világítsak!” kezdetű imádságban szintén felfedezhetjük ezt:

Édes Jézus, árássz el engem. Lelkoddal és életeddel. Töltsd el egész lényemet, fogadd el magadénak, hogy egész életem a te életedet sugározza. Maradj velem, hogy világíthassak, amint te világítasz. A fény csak belőled árad majd. Hadd dicsőítselek téged a te mindent felülmúló szeretetteddel, s legyek így világosság embertársaim számára. Engedd, hogy ne szavakkal dicsőítselek téged, hanem példámmal, tetteim erejével, azzal a szeretettel, melyet szívem irántad érez.

---

⁴⁵ CZOPF, T., *Mária – Izrael Leánya – az Egyház Anyja*, in *Vigilia LXXXIV* (2019/8), 562.

PEHM GILBERT ANTAL

„DER GEGENSATZ”
ROMANO GUARDINI KÍSÉRLETE A KONKRÉT-ELEVEN
VALÓSÁG FILOZÓFIÁJÁNAK KÖRVONALAZÁSÁRA

1. Bevezetés

Romano Guardini az „Úr”, „A liturgia szelleme”, „Az imádság iskolája” stb. művei alapján teológiai, spirituális, liturgikus témákkal mélyrehatóan foglalkozó gondolkodóként közismert. Sikeres ifjúsági lelkipásztori tevékenysége (Quickborn) talán ennyire nem ismert, pedig teológusként, vallásfilozófusként maga után hagyott hatalmas életműve szoros kapcsolatban van vele. Ami viszont még kevésbé tudatosult, az a sajátos filozófiai megközelítés, amely már fiatal lelkipásztorként meghatározta, olyannyira, hogy ezt egy külön filozófiai műben is körvonalazta: „Der Gegensatz. Versuche zu einer Philosophie des Lebendig-Konkreten”¹ (Az ellentét. Kísérletek az eleven-konkrét valóság filozófiájához). Az ellentét, amely tartalmát illetően a későbbiekben még értelmezésre, illetve a hasonló tartalmú fogalmaktól való elkülönítésre szorul, első megközelítésre egyfajta poláris oppozícióként értendő.² Mielőtt filozófiai reflexió tárgya lehetett volna Guardini számára, úgy tűnik, életútjának egyik alaptapasztalata lehetett.

2. Az ellentétek feszültségében megélt élet

Romano Michele Antonio Maria Guardini 1885. február 17-én Veronában született. Édesapja, Romano Tullo Guardini (1875. Verona – 1919. Mainz) szenvedélyes híve volt a „Risorgimento”-nak, és ezzel együtt Olaszország politikai egységének szellemét újraélesztő Benso di Cavournak (1810–1861). Ugyanakkor a nemzeti gondolaton túl az európai horizontra is előretekintett, mégis nehezeére esett elfogadni, hogy fia a nemzettel való konkrét egységet feladva másutt készül letelepedni.

¹ GUARDINI, R., *Der Gegensatz. Versuche zu einer Philosophie des Lebendig-Konkreten*, Matthias-Grünewald-Verlag – Verlag Ferdinand Schöningh, Mainz–Paderborn 1998.

² A „Gegensatz” kifejezés Guardini által szándékolt pontos tartalma a mű egészéből derül ki, viszont a németből anyanyelvére visszafordítva a következő kifejezéssel találkozunk: „L’opposizione polare”. Vö. *Guardini, Romano in L’enciclopedia della filosofia e delle scienze umane*, Istituto Geografico De Agostini, Novara 1996, 393.

Az apa, kereskedő lévén, 1886-ban Mainzba költözött, ahol egy importtársaság tulajdonosaként baromfi- és tojáskereskedelemmel foglalkozott. A család 1915-ig, tehát közel harminc évig élt együtt Mainzban. Ezalatt Romano visszavonhatatlanul átítatódott a német kultúrával, olyannyira, hogy 1911-ben hesseni állampolgárságot kért, és a család Olaszországba való visszaköltözésekor egyedül döntött „észak” mellett. Édesapja 1910-ben olasz konzul lett, azonban 1915-ben el kellett hagynia a várost, mivel nyilvánosan elutasította Olaszország belépését az I. világháborúba. A dolgok alakulását kívárva, Svájcba költözött.

Romano Guardini két testvére az olasz hadseregben szolgált, míg ő maga katonai betegápolóként a mainzi katonai kórházban német egyenruhát hordott. 1919-ben az édesapja visszatért, azonban szeptember 30-án váratlanul meghalt. Ekkor édesanyja testvéreivel visszaköltözött a comói tó mellé, majd végleg Vicenza mellett, Isola Vicentinán telepedett le.

Guardini nagyon visszafogottan említi szüleit: *„Apámról és anyámról két képem van: egyik a nappalé, realiztikus és kritikus is, nyugodt és normális. A másik álmaim képe, ami búskomor”*. (Naplórészlet 1953-6-24) Édesapja jóságáról, fájdalmas visszavonultságáról hosszasan ír önéletrajzában, aki tehetséges fiatalemberként kénytelen volt feladni jogi és gazdasági tanulmányait szülei eltartása érdekében. *„Ennek hatásaként sohasem beszélt szellemi dolgokról... belső életéről senki sem tudott semmit. 34 éves voltam, amikor meghalt: azt hiszem azonban, hogy ez idő alatt nem volt közöttünk 10-15 mély, személyes vagy gyakorlati jellegű beszélgetésnél több. Nagyon magányos élete lehetett. Számára alapvetően csak a munka létezett.”*³ Ennek ellenére édesapja volt az, aki felejtetetlen módon vezette be Dante világába. Nem véletlenül ajánlotta tanulmányát, *„Az angyal Dante Isteni színjátékában”*-t édesapjának ezekkel a megható szavakkal: *„Édesapám emlékének, akinek ajkáról gyermekként Dante első verssorait szedtem.”*⁴

Édesanyja, Paola Maria Bernardinelli, Romano mellett még három fiút szült. Amikor 95 évesen meghalt, Guardini már 72 éves volt. Ekkor utal melankóliára való hajlamára, amelyet édesanyjával való kapcsolatából eredeztet: *„A gyermek az édesanya életterében él. A születéssel eltávozik, elszakad onnan. A kérdés csak az, hogy a leválás ténylegesen és teljesen – ugyanakkor helyes átmenettel – valósul-e meg? (...) Másrészt az a tény, hogy a belső, lelki leválás és belépés a sajátlét-be nem valósul meg, úgy tűnik, különös jelentőséggel bír a melankólia kialakulása szempontjából. Benne ugyanis az anyaöl légrébébe való visszatérés vágya tűnik hatékonynak.”*⁵

³ GUARDINI, R., *Stationen und Rückblicke/Berichte über mein Leben*, Matthias-Grünewald-Verlag – Verlag Ferdinand Schöning, Mainz – Paderborn 1995, 58.

⁴ *„Alla memoria di mio padre dalle cui labbra fanciullo i primi versi di Dante colsi.”* in GUARDINI, R., *Der Engel in Dantes Göttliche Komödie. Dantestudien. Erster Band*, Matthias-Grünewald-Verlag – Verlag Ferdinand Schöning, Mainz – Paderborn 1995, 5.

⁵ GUARDINI, R., *Die Lebensalter. Ihre etische und pädagogische Bedeutung*, Matthias-Grünewald Verlag, Mainz 2001, 16.

Az olaszosan matriarchális családban Guardini édesanyja még az apánál is erőteljesebben képviselte a nemzeti szellemet. Alig tudta megbocsátani fiának „kivonulását” a hazából. Ezt tetézte még a papi hivatás melletti döntése is két megszakított tanulmányi próbálkozás után (kémiát tanult Tübingenben, nemzetgazdaságtant Münchenben és Berlinben). Édesanyja még apjánál is erőteljesebben tiltakozott papi hivatása ellen. Csak később kísérte figyelemmel, egyre növekvő büszkeséggel fia papi pályafutását.

Nyilvánvaló, hogy Romano Guardini személyiségét nem lehet egyszerű, szokványos képletek segítségével értelmezni. Életében és művében egyértelműen tetten érhető ellentétek érvényesülnek. Született itáliaiként élete egész folyamán németek közt élt, német szerzőként német nyelven alkotott. Hívó keresztényként, teológusként sem maradt távol tőle a kétely, a bizonytalanság. Hirdette az igét a szószékről a hívőknek, de írásaiban megszólította azokat is, akik sohasem mentek templomba. Tudós professzor volt, mégis újra meg újra fájdalmasan élte meg „saját teológiai tárgyának” hiányát, olyannyira, hogy alkalmanként az egyetemet „boldogtalan szerelmeként” emlegette. Nagyvárosokban szeretett lakni, nyugtalanul költözve lakásról lakásra, mégis rendszeresen betért barátjához Mooshausenbe, a falusi plébánoshoz, akinek kritikája elsőként szemrevételezte írásait, és adta hozzá ezt a rendkívüli személyes és bensőséges „imprimatur”-t. Romano Guardininek megvoltak tehát a maga külső-belső ellentétei, így semmi rendkívülit nem találhatunk abban, hogy 1925-ben írt filozófiai fő művének címe: „Der Gegensatz”, azaz: Az ellentét. A sokszor és sokféleképpen megnyilvánuló személyes kisugárzása ellenére, amely mély hatást gyakorolt a fiatalokra, nem tartozott a derűs hódító, gondtalanul haladó személyiségek kategóriájába, sokkal inkább az introvertált, visszafogott, sokszor gögként félreértett, veleszületetten gátlásos és bizonytalan alkatok közé. Ehhez járultak az első világháború utáni német–olasz feszültségek, amelyek a családot is megerterhelték. A fiatal pap elszakadása szüleitől, különösen édesanyjától, fokozták az ellentéteket, a belőlük fakadó feszültségeket.

A történelmi helyzet is mélyen elgondolkodtatja. Keresi helyét, tudni akarja, hová tartozik, ismerni akarja korát. Megéli a természet és technika közötti feszültséget, a régi rend elmúlását, a korszakváltást, a kultúra süllyedését. A fiatal Guardini jó néhány mondatából melankolikus, pesszimista hangulat árad, amikor saját korát szemléli. Egyrésztől heves kritikát gyakorol kora felett, az Észak-Európából, valamint az USA-ból származó új civilizáció felett, védi a régi Európát, másrésztől csodálkozva fedezi fel, hogy kora mozgalmi által világméretű összefüggések képződnek.

A húszas években beleakad már olyan témákba, amelyek majd csak a II. világháború után tesznek szert jelentőségre a nyilvánosság előtt: az ökológia témája, a növekedés határainak témája, a „földpolitika”, a világkultúrák, a föderalizáció, a szubszidiáris struktúrák erőteljesebb hangsúlyozása, a központi államhatalom, a nemzeti állam relativizálása. Mindezeknek a témáknak és irányultságoknak a jelentőségét a 20. század számára világosan látja előre. Milyen végkövetkeztetésre jut Guardini a korszellemet illetően? Dicsőíti a múltat, mint azt

– a korszellemmel szemben – sok katolikus tette a 19. században romantikus restaurációba vetett bizalommal? Vagy ellenkezőleg, „nagyilelkű” gesztussal a jövőbe veti bizalmát, hogy feltétlenül és naivan a jövőben higgyen, egyszerűen azért, mert az a jövő? Sem egyiket, sem másikat nem választja. Kettős álláspontra jut, ami Guardini egész életén végigvonul. Egyrésztől kritikusan felfedi a rontó tendenciákat, nevén nevezi a „veszteségeket”, amelyeket az „új” okoz, ugyanakkor igent mond – néha szinte önmagán felülkerekedve – az újra. „*A süllyedőben igyekszik meglátni azt, ami belőle ki fog emelkedni.*” (Hanna–Barbara Gerl–Falkowitz) „*A mi helyünk a leendőben van*” – írja a comói tó mellől. Kettős mozgás jellemzi tehát Guardinit, amelyek komplementáris viszonyban vannak egymással: egy analízáló és egy feldolgozó, egy kritikus és egy alkalmazkodó. Kivonul a korból, hogy aztán annál szilárdabban álljon benne. Kritikája soha nem olyan éles, hogy a jelent abszolút módon tagadja. De a jövő szeretete sem egyszerűen „amor fati”, a megváltoztathatatlan az elfogadása Nietzsche szellemében, hanem meggyőződés, hogy a technizált kor embere sem pottyanhat ki Isten gondoskodásából és szeretetéből. 1933-ban írja, hogy a kor kérdéseire adható válasz „*csak magának a kornak szemléléséből fakadhat, persze egy olyanak, amely Isten szeretetében hisz, a maga korát pedig szereti.*”⁶

A sokat említett ellentétek származásán, személyes történetének eseményein túl papi és oktatói tevékenységének keretei között is végigkísérték életét. Ennek térbeli, időbeli keretei röviden összefoglalva: pappá szentelése Mainzban 1910-ben, teológiai doktorátusa 1915-ben Freiburg im Breisgauban Bonaventúra megváltástanáról írt munkájával, 1915–18 között kápláni éve, lelkipásztori munkája, valamint betegápolóként katonai szolgálata; habilitál a Bonni Egyetemen dogmatikából 1922-ben, tanít a Berlieni Egyetemen; ifjúsági és liturgikus tevékenységet végez Burg Rothenfelshez kapcsolódóan, majd kényszernyugdíjazásra kerül 1939-ben a nemzetiszocialisták nyomására. A háború után Tübingenben és Münchenben vallásfilozófiát és keresztény világnézet elnevezésű tárgyat oktat egészen 1962-ig. Betegségeivel küzdő időszakát követően 1968. október 1-jén 83 évesen hunyt el.

3. „Der Gegensatz” (Az ellentét)

Az „Ellentéttan” fiatal pap kora óta körvonalazódott. Elmélyítve, átdolgozva, kibővítve 1925-ben került kiadásra, szelleme pedig kései műveiben is tetten érhető.

Guardini gondolkodásának alapstruktúrája ez, aminek személyes életében is nagy jelentősége volt, hogy tudniillik ellentéteket kibírjon, feszültségek közepette kitartson.

⁶Vö. GERL-FALKOVITZ, H.-B., *Romano Guardini. Konturen des Lebens und Spuren des Denkens*, Topos plus Verlagsgemeinschaft, Kevelaer 2005, 20–31.

Személyes meggyőződésévé vált, hogy amint az atomot a benne lévő feszültségek tartják meg a maga egységében, úgy az ellentét jelenléte és nem az ellentmondásé az, ami az 'emberi atomot', a személyiséget összetartja.

Guardini ezzel a témával filozófiai ősrétegek mélységeibe merészkedett, hiszen az ellentétek témája a legősibb filozófiai gondolkodástól Platónon át a német idealizmusig mindenütt felbukkan. Hegel dialektikájától viszont távol tartja magát. Érzékelhető hatással van rá úgy Kierkegaard, mint Goethe, a német romantika és a 19. és 20. század egyéb filozófiái is. Kifejezetten nem hivatkozik rájuk, bizonyos nézetek beépültek, mások kiváltak, kellő szerénységgel, de a saját gondolatmenetét követi.

Guardini az *ellentétannal* a valóságfelfogásnak azt az alapmodelljét alakítja ki, amely általános érvényével különféle kérdésekre alkalmazható. Módszer, amely lehetővé teszi, hogy a valóságot átfogóan és lényegileg két oldalról tegye láthatóvá és megérthetővé az ellentét által. A módszer megengedi, hogy a valóságnak szövevényes gazdagsága a maga teljességében kerüljön szemünk elé, a teljes, az eleven egész érdekli. Az ellentét kibontása és elfogadása az egész megnyerésével jár.

Az ellentét mindenben ott van, ami eleven, konkrét. Az ellentét maga az elevenesség, nem pusztán az eleven valóságnak egyik tulajdonsága. Az ellentét soha nem válhat szétszakító ellentmondássá. Az ellentétben két elv érvényesül egyszerre: az ellentétes valóságok egymást relatíve kizáró, ugyanakkor egymáshoz relatíve kötődő erői, amelyek egy és ugyanazon dologhoz tartoznak. Az ellentét alapvetően szembenálló, ugyanakkor kiegészítő módon tartja feszültségben, kontrér, de sohasem kontradiktórikus értelemben. Az ellentét és az ellentmondásosság közötti különbségtétel elengedhetetlen.

Guardini a kontradikció példájaként a jó és a rossz szembenállását hozza. A gnózis vagy gnosztikus filozófia a jót és rosszat a valóság két szükségszerű pólusaként értelmezi, ezzel valahogy összezsíorítja a jót és rosszat, pedig azok egymást kizáró valóságok. Nem kontrér, hanem kontradiktórikus viszonyban vannak. Guardini nem ebben az értelemben beszél az ellentétről. Szerinte az ellentétet önmagát szabályozó feszültségként, és nem pusztán szétszakító ellenhatásként kell felfogni. Ugyanakkor ha az ellentétek egymásnak feszülő erői egy boldognak tűnő pillanatban kiegyensúlyozottan állnának egymással szemben, egyensúlyba kerülnének, az életet meghatározó ritmus, a mindig másik oldalra eltolódó pulzálás megszűnne, és ezzel az egyensúllyal egy egészséges feszültség szűnne meg. Az ellentétek állandó ingázása ugyan veszélyeztetettséget is jelent, de ugyanakkor ritmikus vitalitást is, úgy az egyén, mint a közösség számára. A krízis jelenléte, az ellentétek egymásra hatása és feszültsége az élet elevenességét igazolja. Másrészt a szélsőséges ellentét, amely kizárólagos ellentéteség, ugyanúgy az élettelenségnek a jele, mint az ellentétek teljes megszűnése.

Az ellentétes pólusok szigorúan elválnak, egymásnak feszülnek. Ez a normális (ezt nevezi a lebegés állapotának). Tartós állapotszerű szintézis nincs és nem is lehet, különben

a valóság maga omlik össze az ellentétekben megvalósuló feszültség hiányában. Az ellentétek egyik-másik oldal felé eltolódó pulzáló ritmikumosságának közepre állása, az ideális összhang veszélyes állapot. Guardini szerint nem szabad, hogy törekvésünk erre irányuljon, csak ajándékként kapott kivételes pillanatok élménye lehet. Amilyen lelkesítően hat a kivétel, ugyanolyan elviselhetetlenné válna a szó szoros értelmében való állandósulása. A lebegés megtanulása, és nem a kielégülés elérése a cél.⁷

Guardini az ellentétek rendszerét alapos elemzéssel igyekszik feltárni. Ezek részletezése a rendelkezésünkre álló kereteket meghaladná, viszont vázlatos körvonalazásuk talán nem haszontalan.

Kategoriális ellentétek

intraempirikus	transzempirikus
1. dinamika – statika	1. produkció – diszpozíció
2. formai – forma nélküli	2. eredetiség – szabályosság
3. integrálás – differenciálás	3. bennmaradó – felette álló

Transzcendentális ellentétek

	1. rokonság – különösség	
	2. egység – sokféleség	

Amikor az ellentét tényét Guardini mindenekelőtt általánosságban akarja megragadni, tisztában van vele – ahogyan erre már korábban utaltunk –, hogy régóta ismert kérdésről van szó. *Ismerte a neoplatonikus filozófia és vallástan, ugyanúgy a tőle függő gnosztikus gondolatvilág is. Az ellentétesség vagy polaritás gondolata, úgy tűnik, lényegi tartozéka a platonikus irányultságú gondolkodásmódnak. (...) A történelem során mindig akkor elevenedik meg, amikor a platonikus gondolkodásmód feléled. Ez történt a romantika idején is, mégpedig a megfigyelések olyan teljességével és kreatív erejével, hogy az ellentét gondolatát – egyébként jogtalanul –, de egyenesen a romantika gondolatának tartották. (...) Tehát semmi újról nincs szó. Azonban látni vélem, hogy ez a gondolat többnyire vagy szellemdús ötletek és pszichológiai megfigyelések alakjában lép fel, vagy pedig titokzatos, fantasztikus színezetű spekulációnak ugyancsak megkérdőjelezhető fajtájaként. Azonkívül olyan mozzanatok, amelyek egyáltalán nem tartoznak ennek a fogalomnak tartalmához, mint pl. szellem és anyag, szintén ellentétnek neveznek. Végül, mindenekelőtt ezek a megfontolások gyakran éppen a döntő ponton vallanak*

⁷Vö. GERL-FALKOVITZ, *Romano Guardini* 175–181.

kudarcot azzal, hogy az 'ellentétet' az 'ellentmondással' keverik össze. Ezzel nem pusztán gondolati síkon okoznak zavart, hanem az ember önértelmezésében is.⁸

Guardini a következőképpen „definiálja” azt a jelenséget, amelyet az ellentét fogalma alatt ért: „Ezt a sajátos viszonyt, amelyben két mozzanat mindig kizárja egymást, és mégis mindig összekapcsolódik, sőt (...) egymást egyenesen feltételezi, ezt a viszonyt, amely az adott mennyiségi, minőségi és alkati meghatározottságokban fellép, ellentétnek nevezem.”⁹

Amikor Guardini az ellentétek rendszerének körvonalait igyekszik megrajzolni, abból az alapvető megfigyelésből indul ki, hogy az emberi élet minden területét az ellentét ténye uralja, sőt minden élőnek és talán minden konkrét egyedi létezőnek alapja. De leginkább az emberi életben érvényesülő ellentetesség érdekli. A kérdést így teszi fel: *Ez a sok ellentétben álló jelenség visszavezethető-e az ellentetesség alapformáira? Hosszú évek alatt egyedi megfigyelések és megfontolások során végső ellentétek sokaságára letem. Azt hiszem, ezek azok, amiket kerestem. Az emberi önmegtapasztalás különböző területein szerzett számos tapasztalat ellenőrzése, azokra történő visszakérdézés igazolni látszott, hogy tényleg az emberi-eleven valóság alapvető ellentéteiről van szó. (...) Nos, ezek az alapvető ellentétek nem laza halmazt képeznek, hanem meghatározott rendet, csoportokat, melyek egymás közt meghatározható viszonyban vannak egymással. Így indokolt, hogy az ellentéteknek – a továbbiakban még meghatározandó – szisztémájáról beszéljünk.*¹⁰

4. Az „ellentétan”¹¹ jelentősége

Guardini az ellentétan jelentőségét két fő szempontból fejti ki. Elsőként a tudományos megismerés, másodsor a világnézet szempontjából.

A tudományos megismerés szempontjából többek között azt hangsúlyozza, hogy az utóbbi évtizedek gondolkodása az absztraktság stigmáját viseli. *Ezen nem azt az absztrakciót értem, ami alapvetően része a tudományos megismerés útjának. A tudomány fogalmakkal dolgozik, a fogalmak pedig lényegükből adódóan absztraktak. Amire gondolok, az az 'absztraktság szelleme'. Úgy tűnik, mintha gondolkodásunk megfélekedezett volna arról, hogy 'dolgok' előtt áll. Mintha elfelejtette volna, hogy tárgyai nem logikai tulajdonságképződmények, hanem megformált, kerek, pontosan konkrét valóságok. Hiszen a fogalom és az absztrakció*

---

⁸ GUARDINI, *Der Gegensatz* 24–25.

Guardini szerint a romantika ellentétfelfogása éppen az ellentét lényegét rombolja le.

⁹ Uo. 28.

¹⁰ Uo. 29.

¹¹ Amit jobb híján „ellentétanként” fordítok, eredetiben „Gegensatzgedanke”. Tehát nem „tan” a szó szoros értelmében, de nem is csak gondolat, hanem az a látásmód, amely észrevesz és számol a valóság Guardini értelmezésében ellentétnek nevezett jelenséggel.

csak eszközök, hogy azokkal konkrét tárgyakat gondolkodva megragadjunk. Gyakran úgy tűnik, mintha maguk a fogalmak lennének a tudományos munka tulajdonképpeni objektumai.¹²

Az ellentétan, amely a konkrét tárgyi valóságot tartja szem előtt, ily módon folyamatosan figyelmeztet arra, hogy a konkrét (egyedi) tárgyra irányuljon a tudomány figyelme, és arról alkossa meg fogalmait. Ugyanakkor nemcsak a megismert tárgy egyedi konkrétságának szem előtt tartása, hanem a megismerő konkrét egyediségének a figyelembevétel is fontos. A hagyományos ismeretelméleti kérdésfeltevés a megismerés szubjektumára általánosságban tekint. Így a megismerés alanya *subiectum in abstracto*. Ilyen azonban a valóságban nincs, csak konkrét megismerő személy. Az egyedi konkrét megismerő személynek individuális „világa” van, amin belül jól lát, könnyen, biztosan ragadja meg a dolgokat, de ami azon kívül van, azt sok esetben bizonytalanul vagy egyáltalán nem. Témánk szempontjából ez azt jelenti, hogy „*semmi sem fiktívebb, mint az a feltételezés, hogy látásunk, gondolkodásunk előítéletmentes, vagy hogy annak kellene lennie.*”¹³ Guardini szerint annyi bizonyos, hogy világnézeti, karakterbeli, szociológiai stb. tényezők tudományos kérdésekben is hatnak, és minél naivabban próbálja valaki előfeltevés-mentességének igényét vagy tényét bizonyítani, annál inkább válik annak áldozatává. A kérdés tehát az, hogy a megismerő szubjektum mennyire van tudatában előfeltevéseinek, hogy azokkal kritikus tudatossággal számolni tudjon. „*Éppen ebben áll az ellentétan kritikus jelentősége. Teoretikus elvként heurisztikum és regulátor, hogy az individuális beállítottság hibaforrásait kiküszöbölje.*”¹⁴

Az ellentétan jelentősége a tudományosság után a világnézet területén ismerhető fel. Világnézet alatt Guardini itt a katolikus világnézetet érti. Szerinte a konkrét egyedi létezők „világszerű”, azaz a világegész szempontjából való „nézése” eredményezi a világnézetet. Egészében viszont csak azt látjuk, amin kívül vagyunk. A világot „kívülről” egyedül Isten látja, illetve a kinyilatkoztatással láttatja a hívő emberrel. „*Világnézet végső soron Isten pillantása a világra: Krisztus pillantása. Hittel lépünk oda Krisztushoz, az Ő álláspontjára helyezkedünk, és részesülünk abban, ahogy Ő tekint a világra, ha hittel (az Ő álláspontja felől) nézünk a világra.*”¹⁵ Világra néző tekintet, világnézet egyáltalán csak így lehetséges Guardini szerint. A világnézet mint tudomány pedig nem más, mint az a kísérlet, amely módszeresen igyekszik megragadni ezt a „nézést” és azt, amit lát. Az ellentétan annyiban jelentős ebből a szempontból, hogy nem elég tehát csak a konkrét egyedi valóságot nézni, hanem azt az „egész felől” kell látni. A két megközelítés között pedig számunkra nyilvánvalóan ellentét feszül, aminek fenn kell maradnia, ha hiteles „világ-nézet” akar lenni.

¹² Uo. 162.

¹³ Uo. 167–168.

¹⁴ Uo. 170.

¹⁵ Uo. 176.

Mi következik ebből Guardini számára? Először is az „alapvető nyitottság” magatartásformája, másrészt az, amit a „közép és mérték” alatt ért.

A nyitottság kérdésére vonatkozóan: *„Ha valahol, akkor a világnézet területén ugyancsak indokolt az individuális megismerés kritikája; az individuális 'világnézet-képesség' kritikája. (...) Az ellentétan eleven nyitottságot képes teremteni. (...) Életének minden lehetősége, számtalan ellentétes módon megnyilvánuló hatása ott rejlik benne, (...) ugyanakkor saját korlátainak belátása is. Az önteltség, a naiv magabiztosság, amely a szűk individuális világot magával a világgal azonosítja, ezzel ki van küszöbölve. Az egyén látja az emberi lehetőségek összességét, és azt is, hogy részesül belőlük. Ugyanakkor azt is, hogy (egészen) egyedi. Elfogadja az előzőt, ezzel nyitott marad a teljességre, elfogadja utóbbit, ezzel megtartja saját útját.”*¹⁶

A „közép és a mérték” Guardini bevallása szerint két olyan dolog, ami különösen fontossá vált számára az ellentét kérdésköréről való gondolkodás során. A „közép” nem térbeli értelemben, nem is az ember anatómiai felépítettsége szempontjából, de még csak az ember belső világaként sem értendő. A „közép” az élet szíve, közepe, kiindulópont és megérkezés az élet lüktetésében. Mindennek, ami él, van közepe, és minden élő összességének is van közepe, erre a végső középre irányulva él minden, ami él. Lehet, hogy újra meg kell tanulnunk, *„mit jelent, hogy van számunkra egy 'közép', megtanulnunk, hogy benne legyünk, és ne a 'kívül' kiszolgáltatottságában, ne egy fecniként, hanem rendezett egész(ség)ként, középre irányuló saját-világként, amelyből kifelé törekszünk, és beteljesülve oda hazatérünk.”*¹⁷ A „közép” olyan vonatkoztatási pont, amelyből kiindulva az élet eleve lehetségessé válik. Amikor definiálni akarjuk, eltűnik, de amikor éljük, akkor azonnal megvilágosodik kedélyünkben. *„Azt hiszem, hogy akiben az ellentét ideája helyes magatartásformává válik, nemes haszonra tesz szert: tudatában van annak, hogy életének van »közepe«, és azt kedélyébe fogadni akarja azért, hogy belőle kiindulva és reá irányulva éljen.”*¹⁸ Amikor az ember belevész a sokfélebe, elveszíti „közepét”. Nem a sokféleséggel és a sokfélével való foglalatosság a probléma, hanem az, amikor belevész abba. Ennek következménye, hogy elveszíti önmaga „közepét”. A „közép” az élet titka, ahol az ellentétek együtt vannak, ahonnan kiindulnak, ahová visszatérnek.

A „mérték” kettős értelmű. Először is határt jelent. Az ellentétan a határok iránti érzéket fejleszti. Az ellentéteség határoltságot is jelent. Az ember korlátai, határai tiszteletben tartandók, az élet megőrzése, tisztelete határok közé terel, amelyeket nem szabad átlépni. Az ellentétek által meghatározott magatartásformák mértéktartó magatartásformákká válnak. Ugyanakkor mégis átlépjük határainkat, de nem úgy, hogy nem tiszteljük vagy tagadjuk azokat. Az egyetlen lehetséges meghaladása határainknak befelé irányul. Azzal, hogy szabadon igent mondunk rájuk, elfogadjuk és a tökéletesség törvényévé tesszük.

---

¹⁶ Uo. 178.

¹⁷ Uo. 179.

¹⁸ Uo. 179.

Az ellentétten által alakított magatartásforma mélységes tudásra tesz szert azokat a feltételeket illetően, amelyek között az élet eleven maradhat. Tudomása van arról az ellentétről, amelyben az egymásnak feszülő valóságok egyben egymást hordozzák. *„Tudomása van a szóba foglalható racionalitásokról, amelyek a kimondhatatlant körülveszik. Tud a véges élettől elválaszthatatlan határról, a halálról. Az életről csak az tud, aki a halálról tud. (...) Itt a 'mérték és közép' új jelentést nyer. A folyamatosan menni, áthaladni magatartásformáját. Az élet csak akkor marad eleven, ha mértéketes és mozgásban marad, ha maradandó egyensúlyról, tartós jelenlétről lemondó folyamatos átmenetté válik.”*¹⁹

A 'mérték és közép' gondolatával kapcsolatban a legmélyebb, Guardini véleménye szerint, a már fentebb említett „lebegés”, amivel elérkeztünk a „Gegensatz” befejező gondolataihoz, egyben közös gondolkodásunk végéhez is: *„Emberlétünk lebegő tartományban van. Felettünk a lehetetlen nagyságba táguló valóság, ami elnyel. Alattunk a megfoghatatlan kicsinység, ahol már nem tudjuk megvetni lábunkat. Mindenfelé a mértéket túlhaladó, egységet szétszakító irányulás. Befelé azonban nyugodt egyensúly csalogat, amelyben a feszültség elalszik. Az emberi lét titka, veszélyei, és különleges nagysága abban áll, hogy lebegve létezik mindezen lehetetlenségek közepette.”*²⁰

---

¹⁹ Uo. 181.

²⁰ Uo.

KRAKOMPERGER ZOLTÁN

AZ IGEHIRDETÉS MINT AZ ÜDVÖSSÉG JELE
OTTO SEMMELROTH IGETEOLÓGIÁJÁBAN

Bevezetés

Albert Otto Semmelroth katolikus teológus 1912. december 1-jén született Bitburgban, a Rajna-vidéki eifeli régióban. Noha 16 éves korától cukorbetegségben szenvedett, mégis elfogadták jelentkezését a Jézus Társasága Észak-Német Rendtartományába.

Rendjük pullachi Filozófiai-Teológiai Főiskoláján végezte filozófiai tanulmányait. Teológiát 1937-től 1941-ig tanult Valkenburgban (Hollandia), a Szt. Ignác Kollégiumban. 1939. szeptember 19-én pappá szentelték. A háborús évek alatt a Köln-Ehrenfeld-i Franziskus Kórházban működött mint lelkész. A bonni egyetemen Bernhard Geyernél védte meg 1947-ben disszertációját, amelynek címe: „*Das ausstrahlende und emporziehende Licht. Die Theologie des Pseudo-Dionysius Areopagita in systematischer Darstellung*”.

1947–1949 között szisztematikuss teológiából tartott előadásokat a büreni (Vesztfália) Jezsuita Kollégiumban, 1949-től pedig Frankfurtban, rendtartományának Sankt Georgen-i Filozófiai-Teológiai Főiskoláján. Itt lett 1950-től nyilvános, rendes egyetemi professzor. Ugyanitt látta el 1972-től 1978-ig az akadémiai rektori tisztséget.

Említsünk meg néhányat a legfontosabb könyvpublikációi közül. 1950-ben jelent meg: „*Urbild der Kirche. Organischer Aufbau des Marienheimnisses*” (két kiadás; angol és francia fordításban is); 1953-ban publikálta: „*Die Kirche als Ursakrament*” (három kiadás; francia, spanyol és olasz fordításban is); 1954-ben látott napvilágot: „*Maria oder Christus? Christus als Ziel der Marienverehrung*” (holland, spanyol és olasz fordításban is); 1956-ban kiadott könyvei: „*Gott und Mensch in Begegnung. Ein Durchblick durch die katholische Glaubenslehre*”, valamint „*Das geistliche Amt*” (mindkét mű angol, francia és olasz fordításban is). Tollából származik még: „*Vom Sinn der Sakramente*” (1960), „*Wirkendes Wort*” (1962) és „*Die Welt als Schöpfung*” (1962). Publikációjegyzéke nagy számban tartalmaz folyóiratcikkeket és hozzájárulásokat különféle gyűjteményes kiadványokhoz.

O. Semmelroth mint teológus tudományos tevékenységét elsősorban a mariológia és az ekkleziológia problémáira összpontosította. „*Maria als Urbild der Kirche*” és „*Die Kirche als Ursakrament*” c. műveiben leírt fejtegetései már régóta közkinccsé váltak a teológusok körében, sőt a II. Vatikáni Zsinat tanbeli megfogalmazásaira is kihatottak.

A II. Vatikáni Zsinat kezdetével O. Semmelroth tudományos tevékenysége zsinati tanácsadói munkájára összpontosult. 1962-ben Hermann Volk mainzi püspök teológiai tanácsadójaként érkezik a zsinatra. Már 1963-ban megkapja a 'zsinati peritus' kinevezést, amely által szabad belépése volt a zsinati tárgyalótermekbe. Ezt a megbízását egészen a zsinat végéig gyakorolta.

1966-ban tanácsadója lett az Egyházi Törvénykönyv Revíziós Bizottságának. Julius Döpfner münchen-freisingi bíboros érsek 1968-ban meghívta tanácsadónak a Német Püspökkari Konferencia Hit- és Erkölcsstani Bizottságába. Két évvel később pedig a Német Püspökségek Szinódusának tagjai között találjuk.

1974-ben a Római Hittani Kongregáció Teológus Bizottságának tagja lett. Még ugyanabban az évben ugyancsak tagja lett a Nemzetközi Teológus Bizottságnak.

1976-ban Josef Höffner münchen-freisingi bíboros érsek kinevezte a Német Püspöki Konferencia Hittani Bizottságának tanácsadójává.

1979. szeptember 24-én, hét hétig tartó súlyos betegség után elhunyt.

A kériümatikus és üdvtörténeti teológiai irányzat képviselője

Otto Semmelroth a ressourcement-teológia vonulatából ihletet merítő – biblikus alapozottságú, patrisztikus és skolasztikus felismerésekhez visszahajló, valamint ökumenikus továbbgondolásra is alkalmas szisztematikus feldolgozású – reflexiói előkészítették az autentikus katolikus igeteológia horizontjának elérését és centrális építőelemeinek megtalálását a II. Vatikáni Zsinaton.

O. Semmelroth a teológiaművelés kériümatikus és üdvtörténeti irányzatához tartozik. A kibékíthetően szemben álló álláspontok kiengesztelődésének és az egyensúlynak a teológusa. Tudományos tevékenységében szívügyének tekintette az egyensúly megtartását a spekulatív és a kériümatikus teológia között. Nem félt új utakat járni és új modellekben gondolkodni, de soha nem akart sokkolni vagy elbizonytalanítani. Az ellentétek és végletek legyőzésére irányuló sürgetésében „született közvetítő” az egymással harcoló pártállások között. Ebben segítségére volt józan értelme és rajnai humora. Ha olykor-olykor vonakodónak és elnézőnek látszott, akkor joggal szabad megrendült egészségi állapotát figyelembe vennünk, amely visszatartotta őt minden túlzástól.

Az Isten népének egybegyűjtésére irányuló „többszólamú” igehirdetés lényegi részét alkotja az egyháznak mint az üdvösség jelének (statikus pólus) és megjelenítőjének (dinamikus pólus), amelyben Jézus Krisztus üdvözítő műve szentségi jelszerűségben van jelen.

A szerzőt Isten igéje üdvrendi hatékonyságának vizsgálatánál a tartalmi és eseményelem megkülönböztetése vezeti. Az igehirdetés tartalmától, amely közli velünk Isten kinyilatkoztatását, megkülönbözteti magát a liturgikus igehirdetés eseményét, és felteszi a kérdést: Maga az a tény, hogy elhangzik az igehirdetés, milyen sajátos jelszerűséggel rendelkezik?

A liturgikus igehirdetés jele a mennyei Atya ősprédikációjának eszkatologikus csúcspontján: Logosza megtestesülésében történt hozzánk küldésének az üdvösség rendjében.

Isten Logoszának megtestesülése és küldetésének teljesítése Isten Igéjének eszkatologikus tökéletességű elhangzása az üdvtörténelemben a megváltásra szoruló emberhez. A mennyei Atya emberré lett Fia nemcsak az ajkairól elhangzott istenemeri szavakkal nyilatkoztatta ki Istent az embernek és az embert az embernek, valamint Isten és ember üdvös kapcsolatának természetét, hanem megtestesülésében saját maga az Atya emberekhez intézett Igéje. Ez válik reálszimbolikusan jelenvalóvá az egyház liturgikus igehirdetésének leple alatt. Így nyílik a hívő embernek lehetősége arra, hogy a megtestesülés üdveseményének részese legyen, és erre választ is adjon Krisztus áldozatában való részvételével szentségi módon.

Ez az Istentől elhangzott Ige és az arra adott válaszunk dialogikus struktúrája láthatóan megvalósul az egyházban: az ige és az áldozat liturgiájában mint az egyetlen Krisztus-esemény kata- és anabatikus elemének egységében, az eucharisztia ünneplésében.

1. Theologia verbi in nuce

A Simon Péter elhatározását kifejező mondatból: „*De a Tē szavadra kivetem a hálót*” (Lk 5,5), három lényeges megállapítás tehető Isten igéjéről:

1. Keresztény egzisztenciánkat alapvetően határozza meg, hogy az Úr szava megszólít, megérint és szíven talál minket. Isten igéje semmi esetre sem áll csupán információk, tények közlésének a szolgálatában.
2. Az Úr szava cselekvésre irányuló felszólítás. A cselekvést a szóban közölt valóság határozza meg.
3. Az Úr szava kifejti átváltoztató erejét. Ez a performatív erő a megváltott emberi lét beteljesülésére mint végső céljára irányul. Ezt szem előtt tartva Isten igéje az emberi értelem elvárásait, helyes felismeréseit és igaz meggyőződéseit nem érvényteleníti, hanem felülmúlja és beteljesíti. Az Isten igéjének hatékonysága által kieszközölt változtatás keresztény interakciónkon gyógyító helyesbítés elérése érdekében ellentétje terveinknek és a tapasztalati tényeknek megfelelő cselekvési formáinknak.

2. Isten igéjének analóg fogalma

O. Semmelroth igeteológiája megválaszolja az alábbi kérdéseket:

- Mit jelölünk az Isten igéje fogalommal?
- Mi közvetíti az Ő igéjét meghallóhához?
- Milyen módon fejti ki az igehirdetés kegyelmi hatékonyságát befogadójában?

Az Isten igéje üdvrendi valóságának és hatékonyságának misztérium voltát képviseli a szerző, és rendszerező igényű vizsgálódásaink követelményeként állapítja meg a növekedést Isten igéjének meditatív hallgatásában. Isten igéje „... egy – vagy talán minden – olyan módot jelöl, amelyen a láthatatlan Isten az ember számára érzékelhetően közli önmagát...”¹.

Isten igéje valóságának és hatékonyságának bemutatásánál elkerülhetetlen, hogy tudatosítsuk előfordulásának különböző módjait, és éppen ezért fogalmának analóg jellegét. „Elegendő csak egy felszínes pillantást vetni a Szentírásba és az egyházi terminológiát röviden meghallgatni ahhoz, hogy szembesüljünk a ténnyel: Isten emberhez intézett önközlésének nagyon sokféle módja létezik. Minden efféle módot olykor-olykor Isten igéjének nevezünk.”² Mivel Isten önközlésének számos módja ismeretes előttünk, ez követeli meg az analógia használatát Isten igéje valóságának bemutatásánál. Ha ugyanis Isten igéjének teremtő és kegyelmi hatékonyságot tulajdonítunk, akkor az ige fogalmának világos megkülönböztetése nélkülözhetetlen. Nem jelenthető ki ugyanis az isteni ige elhangzásának vagy hirdetésének minden egyes formájáról azonos módon, hogy bennük Isten hatékonyan közli kegyelmét.

Ennek a megkülönböztetésnek a figyelembevételét O. Semmelroth az alábbi módon indokolja: „A hatékonyságról nem ezen vagy azon a módon beszélünk, hiszen az egyes módok nagyon különböző hatékonysági fokúak lehetnek. A hatékonyságban megmutatkozó különbségek igazodnak a valóságnak ahhoz a fokozatához, amelyik valóságfokozaton Isten egy-egy közlését igéjének nevezhetjük.”³

O. Semmelroth ebben a megállapításban megfogalmazta azt az összefüggést, amely fennáll az isteni ige közlési módjának üdvrendi valósága és hatékonysága között. Az isteni ige előfordulásának különböző módja miatt soha nem tekinthetünk el analóg jellegétől. Isten igéjének különböző fokú valósága és ennek megfelelően más-más hatékonysági foka között megállapított analógia megóv minket egy minden különbséget elmosó és félrevezető általánosítástól. Ennek a megfigyelésnek a fontosságát O. Semmelroth így foglalja szavakba: „Az a kijelentés tehát, hogy Isten igéje a szentségekhez viszonyítva mindig nélküli a kegyelmi hatást, éppúgy elfogadhatatlan, mint az a megállapítás, hogy minden esetben, ahol Isten igéjéről szó esik, ott Isten kegyelmi önközlésének titkával állunk szemben a szó teljes értelmében.”⁴

¹ SEMMELROTH, O., *Wirrendes Wort. Zur Theologie der Verkündigung*, Verlag Josef Knecht, Frankfurt am Main 1962, 13.

² Uo.

³ Uo. 14.

⁴ Uo. 15.

3. A valóság és a hatékonyság fogalompár etimológiai elemzése

O. Semmelroth Isten Igéjének üdvhatékonyságáról ('Heilswirksamkeit') és üdverejéről ('Heilsmacht') szóló fejtegetéseit etimológiai vizsgálódással kezdi. „A 'valóság' kifejezés nemcsak azt a tényt fejezi ki, hogy valami a lehetséges és az elgondolt létezés területéről a tényleges létezés állapotába jut. A német 'valóság' ('Wirklichkeit') szó tulajdonképpen többet fejez ki. Azt a jelentéstöbbletet tárja fel, hogy valaminek a létezésével összekapcsolódik egy hatás, működés ('Wirken') – a valóság tehát hatékonyságot ('Wirksamkeit') is jelent.”⁵

Ebből az etimológiai elemzésből megfogalmazható az a tézis, amely Isten igéjének valósága és a hatékonysága közötti szoros összefüggésre vonatkozik: Minél többet birtokol egy létező a valóságból, annál hatékonyabb. Egy létező valósági fokának tehát megfelel hatékonyságának a foka. Ez a tézis igazolást nyer abban, hogy ha egy valóság hatása által valami másnak is valóságot közöl, akkor létezik saját valósága a leghatékonyabban.

Ezt az indoklást a szerző 'vörösfonálként' viszi tovább, és ezáltal eljut annak a ténynek a megállapításához, hogy Isten igéje elhangzásának minden módjában az ember üdvösségének foganatosítására irányuló hatékonysággal rendelkezik. Hogyan lehet ezt a hatékonyságot pontosabban meghatározni?

Minden szónak kétféle hatékonyságot kell tulajdonítanunk: az első az ún. 'intencionális' hatékonysági mód, igazságok és figyelmeztetések közlése által; a második Isten kegyelmi önközlésének objektív-effektív hordozója, amely nem nélkülözheti a szentségekkel való helyes viszony meghatározását.

Az isteni ige üdvhatékonyságának szabatos vizsgálatánál O. Semmelroth három szempontot tart meghatározónak:

1. Az Isten ajkáról elhangzó ige hatékonynak bizonyul
2. a kinyilatkoztatásban végbevitt művek tanúsága szerint,
3. és ez a hatékonyság akkor sem veszít erejéből, amikor az egyház igehirdetésébe testesül bele, azaz egyházi alakot ölt.

A nyugat-európai gondolkodás elszegényedését O. Semmelroth abban állapítja meg, hogy elvesztettük érzékünket az iránt, ami a szóban történik. A ráció előrenyomuló uralmával a megismerés szembehelyezkedett a valósággal, a szó a beszélő létevel. A közlés már csak a felismerhető és a birtokolható tények tudomásulvételének a szolgálatában áll, hogy rendelkezünk fölöttük. „Azonban az a mozzanat, amelyben a beszélő önmagát közli, és beszédében rábizza önmagát a másikra, az újkori ember érzéséből messzemenően eltűnt. A szót a tudás továbbadására szolgáló eszköznek fogják fel. A tudásként továbbadott

---

⁵ Uo. 137.

élmény többé már nem annak a személynek a 'része', aki azt közölte, hanem dologi tulajdon, amelyet a hallgató saját maga is megszerezhetett volna, és akinek a közlő személye egészen alárendeltnek tűnik."⁶

4. Isten szavának előfordulási területei és szintézisük

Isten igéje mibenlétének tárgyalásánál O. Semmelroth megkülönbözteti egymástól azt a három területet, amelyen Isten igéjének fogalma alkalmazható.

Elsőként elemzi Isten Igéjét a Szentháromság immanens életében, noha a kinyilatkoztatás szóhasználatában „... ez nem az eredeti és első módja annak, hogy Isten igéjéről beszéljünk, azonban az objektív valóság rendszerező bemutatása miatt ezzel kell kezdenünk”.⁷

A belső isteni „Ösige” örök létében, Atyjától való örök eredésében és Atyjára való irányultságában előképe a világba kimondott isteni ige célirányosságának. Isten igéjének üdvrendi valósága képmása vagy utóképe a Logosz Atyja által történő kimondásának. Ez a második vizsgálódási terület: Isten Igéjének világba jövele, amelyben az immanens szentháromsági Ige úgy jelenik meg és hangzik fel, amely mindenben megfelel az anyagi világhoz kötött embernek. Isten teremtő igéjének a története, amely meghatározta a választott nép történelmének fejlődési irányát, elvezetett az atyák, a próféták és a törvény által ahhoz az egyedülálló isteni ígéhez, amely Jézus Krisztusban személyesen és eseményszerűen hangzott el számunkra, hogy eszkatológiai végérvényességben és sügösségben válaszádsra ösztönözzön Isten önközlésére. „Mivel pedig éppen a megtestesülés Isten dicsőségének kinyilatkoztatása az emberek előtt, ezért az Atya önmegismeréséből eredő Logosz, aki az Ő képmása, tapasztalható Igeként jelent meg a teremtett világban, és emberré lett. Benne a háromszemélyű Isten közössége összefoglalva lépett az emberek elé.”⁸

Végül Isten igéje üdvrendi valóságának harmadik területét meghatározza az ige meghallása, befogadása és megtétele, azaz az egyház.

E három vizsgálódási terület világos lehatárolása azért szükséges, mert óvakodnunk kell attól, hogy Isten igéjének megvalósulását az egyes területeken különbségtétel nélkül szemléljük, de csak azért, mert valamennyiben ugyanazt a fogalmat alkalmazzuk. „Másképpen azonban azonos hangzású fogalmak analóg alkalmazása az egyik területen nem lehet teljesen más, mint a másikon. Isten igéje fogalmának analóg alkalmazása azonban nem növelheti a szakadékot előfordulásának egyes területei között.”⁹ Magában az Isten igéje által jelölt

⁶ Uo. 139.

⁷ Uo. 18.

⁸ SEMMELROTH, O., *Die Kirche als Ursakrament*, Frankfurt am Main, Verlag Josef Knecht³ 1963, 247.

⁹ SEMMELROTH, *Wirken des Wort* 15.

üdvrendi entitásban rejlik tehát annak az oka, amiért minden alkalommal Isten ígéről van szó. „Mindkettő, a különbség és a közös vonás, kellőképpen kidolgozandó.”¹⁰

A három terület szintézisét így fogalmazhatjuk meg: Valamennyi mód, amelyen Isten ígéje megtestesülése előtt elhangzott a történelemben, tökéletlen képmása az örök Logosz eredésének az Atyából, és előképe annak a küldésnek, ahogyan Isten ígéje és műve összekapcsolódik ugyanennek az Igének a megtestesülésében. Valamennyi igehirdetési mód pedig, amelyben ezen központi igeesemény után elhangzik Isten ígéje, utóképe és megjelenítése az örök Ige megtestesülésének. Ennek áll szolgálatában az egyház két lényegi életfunkciójával: az igehirdetéssel és a szentségek ünneplésével.

5. Az egyház Isten mindenkihez intézett, egyetemes ígéje¹¹

A Krisztus-esemény áthagyományozása, hogy mindenki számára állandó jelenléte által hozzáférhetővé váljon, indokolja az igeesemény legbensőbb körét, az egyház létjogosultságát. Így nyilvánul meg az Isten ígében végbement teremtés legmélyebb értelme: az egyház, amelyben a Teremtő és a teremtmény közti szeretetpárbeszédet maga Isten biztosítja, és egy többé fel nem oldható módon hitelesíti.

Az egyház ebből a belátásból kapja elkötelezettségét az isteni ige hirdetésére egészen a történelem végén bekövetkező teljes erejének kinyilvánulásáig. Ennek a gondolatkörnek a fejtegetése hozta felszínre az igeteológia döntő problémáinak a magyarázatát: az isteni ige megtalálhatóságát – a prédikáló emberi szavában, az igehirdetés hatékonyságát és annak követelményeit hirdetőjével és befogadójával szemben.

„Istennek Jézus Krisztusban végérvényesen elhangzott ígéje titokzatos otthonra talált, amelyet éppen e miatt a titka miatt mindig félreértének.”¹² Ezt a titkot nevezük egyháznak, amely egyfelől intézmény, és ezzel együtt egyszer s mindenkorra létrehozott és maradandó. Benne őrizzük Isten ígését mint hagyatékot, vagy letéteményt.¹³

Mivel pedig maga az egyház az Ige teremtménye, az inkarnáció kihatásában Isten embernek adott mindent átfogó, egyetemes ígéje. Az apostoli ige mint letétemény tehát a legkevésbé sem tűnik statikusnak és élettelennek. „Isten ígéje az Egyházban nem valami

---

¹⁰ Uo.

¹¹ SEMMELROTH, O., az alábbi hét művében tárgyalja az egyház titkát: *Die Kirche als Ursakrament*, Frankfurt 1953; *Das Geheimnis der Kirche*, Münster 1954; *Das geistliche Amt. Theologische Sinndeutung*, Verlag Josef Knecht, Frankfurt am Main 1958; *Ich glaube an die Kirche. Erwägungen über das gottmenschliche Geheimnis der Kirche*, Düsseldorf 1959; *Die Kirche als Hierarchie und Pneuma*, Graz/Wien/Köln 1960; *Warum Kirche? Anspruch und Sinn der katholischen Kirche*, Kevelaer 1962; *The Church and Christian belief*, Glen Rock 1966.

¹² SEMMELROTH, *Wirkendes Wort* 166.

¹³ Vö. 1Tim 6,20; 2Tim 1,12.

holt dolog, amelyet egyszer s mindenkorra kimondtak, amely elhangzott, és legföljebb még tartalmában ismételhető. Az Egyház sokkal inkább titokzatosan őrizi meg az ige 'elhangzását' is éppen úgy, mint Krisztus áldozatának eseményét."¹⁴

Isten igéje megőrzésének statikus dimenzióját kiegészíti elhangzásának mint eseménynek, cselekvésnek a dinamikus valósága. „Az Egyház titka az, hogy a Krisztus által alapított életfunkcióiban, bár nem új isteni ige hangzik el, mégis hirdeti és tanúsítja az egyszer s mindenkorra elhangzott igét, és azt, hogy benne az igének nem élettelen ismétlése történik, hanem egy és ugyanaz az isteni ige hangzik el. (...) Az Egyház igehirdetésében elhangzó szó nem új isteni ige, hanem Isten igéjének csúcspontján való elhangzása Jézus Krisztusban.”¹⁵ Az egyház igehirdetése ezért Krisztus igéje,¹⁶ az Úr műve¹⁷ és megváltói jelenlétének kisugárzása az egyházban.

Az egyház az „...üdvösség megtestesülése”¹⁸. Benne tehát az üdvösség inkarnatorikus és történeti alakot nyer. Az egyház a történelmileg megvalósult üdvösséget, amely megváltó művében maga Jézus Krisztus, lényegi életfunkcióinak gyakorlásával – igehirdetésében és szentségi cselekményeiben – aktualizálja, és az embert részesíti benne. „Az egyháznak ez a titka tehát abban áll, hogy nem egy önmagában végérvényes valóság, hanem képe és jele a tulajdonképpennek, és pedig olyan reális jelképe, mint amely a szentségnek sajátja. (...) A látható egyház mint annak az üdvösségnek a jele és képe, amely benne láthatóan és jelszerűen testesült meg, önmagán túlmutat. Egy jelkép elhibázza lényegi értelmét, ha szemléljét önmagában fogva tartja.”¹⁹ Ez utóbbi nem mondható el az egyházzal, hiszen „oda vezet bennünket, ahová mutat, és akire utal: a még be nem teljesedett, de Istennek a megvalósulás állapotában már jelenlévő királyi uralmára.”²⁰

A fentiek során láthattuk, hogy az egyház a Krisztusban végbement üdvösségi műnek intézményes statikus jele. A látható egyház mint alapszentségi jel megjeleníti a benne rejtetten jelenlévő üdveseményt. Hogyan?

A szolgálati papság tisztsége és a laikus közösség „vonatkozásában az egyház érzékelhetően megjeleníti a megtestesült Üdvözítő és a megváltásra szoruló ember viszonyát. A hívőnek pedig, amikor hallja Isten igéjének hirdetését és ünnepli a szentségeket, akkor szeme elé tárul az, hogy Krisztus emberré lett, és áldozati halált halt azért, hogy Istenhez vezessen és felemeljen minket.”²¹ Ez a megjelenítés azonban nemcsak az emlékezés céljával történik, hanem

¹⁴ SEMMELROTH, *Wirkendes Wort* 166.

¹⁵ Uo. 167.

¹⁶ Vö. Róm 10,17.

¹⁷ 1Kor 16,10.

¹⁸ SEMMELROTH, *Wirkendes Wort* 219.

¹⁹ Uo. 220.

²⁰ Uo. 219.

²¹ Uo. 222.

a benne való részesedés miatt. A látható egyház és „a láthatatlan isteni kegyelem jel-, kép- és megjelenítő viszonyát csak akkor értjük meg helyesen, ha abban a realizmusban tekintjük, amely megkülönbözteti hétköznapi életünk mindenféle képeitől. Az utóbbiak csak emlékeztető összefüggésben állnak a bemutatott valósággal.”²²

A Krisztus személyében és életművében végbement üdvösségnek intézményes statikus jele az egyház – láthattuk idáig. Ezt az egyházzal kialakított képet egészíti ki az ún. dinamikus pólus: Krisztus üdvözítő művének továbbélése az egyházában, mert Krisztusnak a történelemben végbevitt üdvözítő műve „történelem fölöttivé vált, feltámadásában és mennybemenetelében állandó jelenlétet, örökkévalóságot nyert az örök Isten előtt. Így válhat az üdvözítő mű többé már nem kötve a történelemhez, hanem a Krisztus által alapított képekben és jelekben a történelemben élő embernek kézzelfoghatóan hozzáférhetővé.”²³

Ha O. Semmelrothnak az egyházzal mint gyökérszentségről és benne az igehirdetés és a szentségünneplés valóságáról és hatékonyságáról szóló fejtegetéseit mérlegre helyezzük, akkor mindenekelőtt érthetővé válik Isten üdvrendi titkának kiemelése teológiájában. O. Semmelroth teológiáját áthatja Isten értünk és rajtunk végbevitt cselekvése, aki így tette önmagát megtapasztalhatóvá az üdvtörténetben. A kinyilatkoztatás mint Isten önfeltárlkozása a történelemben tér és idő keretében ment végbe. A teljes üdvtörténetben Isten benső életének titkát a szó és a hozzá tartozó tett egymástól elválaszthatatlan egységében tárja fel. Az üdvrendben önmagát kinyilvánító és közlő Szentháromság, valamint az immanens Szentháromság egységének megtartására rendkívül nagy gondot fordít egész teológiájában. Ezzel biztosítja teológiájában az üdvösség titkának szentháromságos szerkezetét, amelynek történeti megvalósulása a Krisztus-misztérium, állandó jelenlétvé tétele pedig az egyház misztériuma. Az egyház titka két elengedhetetlen szerkezeti elemének, Isten igéje hirdetésének és a szentség ünneplésének egysége által a Krisztusban kinyilvánult isteni üdvösség titka állandó jelenlétet és hatékonyságot nyert számunkra. Krisztus egyházában való jelenléte tehát magában foglalja hatékony jelenlétét az ige és a szentség által. Úgy is megfogalmazhatjuk, hogy Krisztus igei jelenléte Krisztus egyházában való jelenlétének egyik konkrét alakja.

Az egyház misztériumában továbbható Krisztus-misztérium Istennek, az Atyának a cselekvése, Fiában, Jézus Krisztusban, a Szentlélek által. Krisztus személyének és üdvözítő művének titka nem választható el az egyház titkától, amely liturgiájában ünnepli a megváltás művét. Krisztus üdvözítő művének jelenléte a Szentlélek által folytonosan végbemegy az egyház titkában és általa rajtunk. Így a krisztusi üdvözítő mű jelenléte az igében és

---

²² Uo.

²³ Uo. 223. Vö. SCHILLEBEECKX, E. H., *Christus. Sakrament der Gottbegegnung*, Matthias Grünewald Verlag, Mainz 1965, 66: „A megváltás történeti cselekedeteiben már kezdettől fogva adott a perennitas, azaz a tartósság egy momentumja; egy olyan történelem fölötti mozzanat, amely egy későbbi földi, időhöz kötött eseményben, az egyháznak egy látható tetteiben sakramentalizálódik.”

a szentségi cselekményben Szentlelke által nem statikus, hanem olyan hatékony jelenlét, amelyben Krisztushoz és üdvözítő tettehez válunk hasonlóvá. A Szentlélek által Krisztus működik bennünk, és általa veszünk részt a vele való közösségben. A Szentlélek tehát nemcsak az Atyát kapcsolja össze és egyesíti a Fiúval, hanem az Atyát Jézus Krisztusban, a Fiúban a hívekkel is. A Szentlélek a köteléke annak, hogy az Isten és az ember a Szentháromság közösségében egyesül. Az üdvösség történetének megvalósulása tehát közös tette a teljes Szentháromságnak. Mindhárom személy közös cselekvése üdvtörténeti tettük felosztásában Isten egyetlen üdvözítő művét alkotja. Isten cselekvése az üdvtörténetben ezért egyetlen tette a teljes Szentháromságnak.

6. Az igehirdetés az üdvösség jele az egyházban

Ennek megértése érdekében háttérismeretként megemlíti O. Semmelroth a szentségi jelek tartalmának és az eseményszimbolikának a jelentőségét. A két mozzanatot jól meg kell különböztetnünk egymástól, mert „a szentségi jelek tartalma nem ugyanazt jelképezi, mint a szentségi cselekmény eseménye. A szentségi cselekmény bemutatásának és hatásának a módját csak az érti meg, aki mindkét elemet együtt, de egymástól mégis megkülönböztetve szemléli.”²⁴

Milyen jelentést hordoz a szentségi cselekmények tartalma? „A szentségi jelcselekmények tartalma képszerű kijelentést tesz arról, hogy milyen kegyelmet nyújtanak a szentségek. (...) Az, amit a szentség szimbolikusan megjelenít, kijelentés arról a kegyelmi tartalomról, amelyet a szentség közvetít: a megtisztító lemosásról, megerősítésről, papi rend közléséről, táplálásról. A szentségek tartalmának szimbolikus kijelentésével egyidejűleg létezik még egy másik szimbolikája is, a hit számára érzékelhető módon.”²⁵

A szentségi jelek tehát tartalmukban a kegyelmet úgy ábrázolják, mint hatást. Mit jelenítenek meg azonban ünneplésük eseményében? A szentségek „...ünneplésük eseményében Jézus Krisztus áldozati kereszthalálát megjelenítik, amelyből kegyelmi hatásuk ered. Ezért fogatosítja a szentség hatékonyságánál fogva az általa jelölt kegyelmet ‘ex opere operato’. A tulajdonképpeni ‘opus operatum’, amelyből a kegyelem ered, aktualizálódik a szentség rejtett mélyében: az Úr itt és most jelenvalóvá tett áldozatában.”²⁶

A szerzőt az isteni ige hatékonyságának vizsgálatánál az előbbi tartalmi és eseményelem megkülönböztetése vezeti. Az igehirdetés tartalmától, amely Isten üdvözítő művének a teljes terjedelmét megjeleníti, megkülönbözteti magát az eseményt, és felteszi a kérdést: Maga az a tény, hogy elhangzik a prédikáció, nem rendelkezik-e egy sajátos jelszerű erővel?

²⁴ SEMMELROTH, *Wirkendes Wort* 224.

²⁵ Uo. 225.

²⁶ Uo.

„Magából a jelenségből és abból az utalásból kiindulva, hogy az ige fogalmát bibliai értelemben alkalmazzuk Krisztusra, oda kell figyelniünk arra, hogy az egyház igehirdetésének eseménye szimbolikusan annak a Krisztus-eseménynek a részét öleli fel, amely mintegy kiegészíti azt az eseményt, amelyet megjelenít a szentségi cselekmény. Ha a szentség, amennyiben azt ünneplik, Krisztus áldozati halálára mutat, akkor a prédikáció is, amennyiben végbemegy, magának az Isten prédikációjának a csúcspontjára, Fiának a megtestesülésére mutat, aki Isten üzenete az emberhez. A megtestesülésben Isten egészen kimondta önmagát az embernek.”²⁷

Isten Jézus Krisztus megtestesülésében elhangzott és az emberhez intézett ígéje hogyan nyer az egyházban jelenléte? Miként Jézus Krisztus keresztdozata „...a szentség eseményének szimbolikus leplében itt és most megjelenődik az ember előtt az egyházban, úgy lesz a megtestesülésben Isten Igéjének tökéletes elhangzása jelenvalóvá az emberek előtt szimbolikusan, az igehirdetés eseményébe burkolva”.²⁸

Ezek után megfogalmazhatjuk a szentségünneplés és az igehirdetés közti párhuzam jelszerű ábrázolását: Ahogyan Jézus Krisztus áldozata benne rejlik a szentségi cselekmény eseményének szimbolikájában, aktualizálódik és részesül benne az ember, úgy válik a megtestesülés Isten igéjének tökéletes elhangzásában, az igehirdetés eseményében szimbolikusan, titokzatosan jelenvalóvá. „Mi tudná ugyanis az Ige megtestesülését nemcsak tartalmában, hanem szimbolikus cselekményében is jobban bemutatni, mint Isten igéjének hirdetése a szolgálati papság által. A szolgálati papság nemcsak a megtestesült Krisztust jeleníti meg az egyházban, ahogyan az Atyát hirdelve él az emberek között, hanem az Atyát is, ahogyan Fiát az emberekhez küldi. A Fiú megtestesülésében nemcsak az ajkairól elhangzott szavakkal beszélt az Atyáról, hanem megtestesülésében saját maga az Atya emberekhez intézett Igéje. A prédikáció eseményében jelenvalóvá válik a megtestesülés titkának eseménye.”²⁹

Így nyílik a hívő embernek lehetősége arra, hogy a megtestesülés üdveseményének részese legyen, és erre választ is adjon Krisztus áldozatában való részvétele által, a szentségi cselekmény leple alatt. Ez az Istentől elhangzott Ige és a rá adott válasz dialogikus struktúrája láthatóan megvalósul az egyházban: az Ige és az áldozat liturgiájában mint két lényegi elem egységében, az eucharisztia ünneplésében. „Miután az ige liturgiája jelszerűen jeleníti meg azt, hogy a megtestesülésben Isten Igéje hozzánk érkezik, az áldozat liturgiája választ ad arra Jézus Krisztus halálában, feltámadásában és mennybemenetelében

²⁷ Uo.

²⁸ Uo. 226.

²⁹ SEMMELROTH, *Wirkendes Wort* 227. Vö.: von BALTHASAR, H. U., *Sponsa verbi*, in *Skizzen zur Theologie II*, Johannes Verlag, Einsiedeln 1961, 497: „A prédikáció nemcsak egy erkölcsi-etikai intés és épülés, hanem magának az isteni Igének a valódi megjelenítése... Mind az igehirdető, mind pedig az ígét hallgató közösség oldaláról ritkán áll elő az a tudat, hogy az igehirdetésben a személyes Ige megjelenítése történik, és a Fiú Atya általi küldése közvetlenül folytatódik. Ennek a borderejét még alig ismertük fel.”

*végbevitt áldozatának szentségi megjelenítésében, amely felszálló irányú, és amelynek emlékezete az eucharisztikus áldozat ünneplése.*³⁰

Isten egyszülött Fiának hozzánk történő elküldését O. Semmelroth „ősprédikációnak” nevezi, amely egyben az egyház igehirdetésének legvégső tekintélyét képezi.³¹ Ennek az ősprédikációnak a képe, a benne való részesedés megjelenítése és jele, az egyház igehirdetése, amely Isten Igéjét közli, azaz továbbadja azt, amit Isten Jézus Krisztus kinyilatkoztatásában közölt. Ezt szem előtt tartva „*az egyház igehirdetését a megtestesüléssel való hasonlóságában és annak képmásában kell szemlélnünk*”.³²

Mind a megtestesülés, mind pedig az igehirdetés közös forrásból ered: az isteni küldésből. Az előbbi esetben az Atya küldi egyszülött Fiát mint Igéjét, az utóbbiban pedig az egyház szolgálati papságának tekintélye küldi az isteni ige hirdetőit. „*Krisztus azt a küldést, amelynek erejéből az Atyától jön hozzánk, bizonyos mértékig ‘meghosszabbította’ abban a küldésben, amely követőit tanítványokból apostollá, hallgatókból küldöttekké teszi. Az apostolok Mesterüktől kapott küldésüket továbbadják, amelyben Krisztusnak az az egyházának adott ígérete igazolódik be, hogy velünk marad a világ végéig (Mt 28,20).*”³³

Az egyház küldése, illetve felhatalmazása Isten igéjének hirdetésére annak az isteni küldésnek a folytatása, amelynek köszönhetően Krisztus mint az Atya által nekünk kimondott Ige belépett a történelmünkbe. Ezért tekinthetjük Isten igéjének hirdetését az egyházban Isten Fia megtestesülése jelszerű megjelenítésének.

7. Az igehirdetés kegyelmi ereje

Az eddigi fejtegetések eredményeként leszögezhetjük, hogy az egyház igehirdetésének eseménye megjeleníti Isten Igéje megtestesülésének eseményét. O. Semmelroth továbbvezető kérdésfeltevése így hangzik: „*Vajon az igehirdetés az a jel-e, amely a jelzett üdveseményt úgy teszi jelenualóvá a mai ember előtt, hogy abban Isten mint kegyelem önmagát közli velünk?*”³⁴

A szerző kérdésének megválaszolását azzal kezdi, hogy egységbe fogja Krisztus megtestesülését és keresztdozatát: „*Amilyen viszony fennáll a megtestesülés és a kereszthalál között, olyan viszony áll fenn az egyház életében és küldetéseltjesítésében az igehirdetés és a szentség-ünneplés között. Ha az isteni ige hirdetésének értelmét és jelentőségét akarjuk megragadni*

³⁰ SEMMELROTH, *Wirkendes Wort* 227.

³¹ Vö. Uo. 228.

³² Uo.

³³ Uo. 229.

³⁴ Uo. 230.

*mint kegyelemkövetítő funkciót az egyház életében, akkor megváltásunk és megszentelődésünk szempontjából a megtestesülés jelentőségére kell figyelniünk.*³⁵

Jézus Krisztus keresztdozata minden kegyelem forrása, mert megigazulásunk kiérdemlő oka.³⁶ Egész életútján megélt engedelmsége jelen van áldozati kereszthalálában az Atya előtt.³⁷ Mindebben milyen szerep jutott a megtestesülés eseményének? Mint ahogyan Jézus keresztdozata nem korlátozható csak halálának a pillanatára, úgy megtestesülése sem emberi létmódjának kezdeti pillanatára. *„A megtestesülésben Isten testet öltése Jézus egész emberi életén keresztül megvalósuló folyamat, amennyiben ezt cselekvésében és beszédében láthatóan tovább viszi, és még kifejezettebbé teszi.*³⁸

Mégis: Hogyan viszonyul Isten megtestesülése a keresztdozathoz mint a kegyelem forrásához, ha az ember számára hozzáférhetővé tett kegyelem forrására kérdezzük rá?

Ha a megtestesülés a kereszthalál előkészítése, és nincs közvetlen jelentősége megszentelődésünk és megváltásunk szempontjából, mert azt lépteti be történelmünkbe, aki az áldozatban és csakis abban a megváltást végrehajtja, akkor érthetővé válik, hogy az ígéhirdetés eseményének mint a megtestesülés megjelenítésének nem tulajdoníthatunk effektív jelentőséget a kegyelemközlés szempontjából. Ha a kegyelemközlés egyetlen forrásaként csak a szentségi cselekmény jöhet számításba, akkor ennek az eseménynek egyoldalú túlhangsúlyozása megfelelőségben áll azzal a teológiai fejlődéssel, amelynek következménye, hogy Canterbury Szent Anzelm (1033–1109) óta egyre inkább nőtt az elégtételt szolgáló áldozat mint egyetlen egy üdvösségi esemény túlhangsúlyozása – a megtestesülés hátrányára. Krisztus üdvözítő művének áldozati kereszthalálát túlzottan hangsúlyozó szemlélete igényli kiegészítését az Isten Igéjének megtestesülése által, amelynek érvényesüléséért a skotisták küzdöttek.³⁹

O. Semmelroth abban látja Isten Jézus Krisztusban való megtestesülésének és áldozati kereszthalálának kiegyensúlyozott viszonymeghatározását üdvhatékonyságuk igénytámasztásával, ha megváltói művének az Újszövetségben megalapozott dialogikus, közvetítő szemléletét érvényre juttatjuk. Ezt illetően a szerző így kezdi érvelését: *„Ha a második isteni személy megtestesülése Isten emberhez szóló igéje (vö. Jn 1,1kk; 1Jn 1,1), ha az idők beteljesülése abban valósul meg, hogy Isten elküldte hozzánk Fiát (vö. Gal 4,4), és öbenne a prófétai szó helyett szól hozzánk (vö. Zsid 1,1), ha üdvözítő Istenünk jósága és emberszeretete az ő megjelenésében mutatkozik meg (vö. Tit 2,11; 3,4), akkor nyilvánvaló arról a dialógusról*

³⁵ Uo. 231.

³⁶ Vö. DENZINGER, H. – HÜNERMANN, P., *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai*, SZIT, Budapest 2004, 1529.

³⁷ Vö. Zsid 10,5–7.

³⁸ SEMMELROTH, *Wirkendes Wort* 232.

³⁹ Vö. Uo.

*alkotott elképzelés az igében és a rá adott válaszban, amelyben a kezdeményezés az isteni Igének jár ki, és ezért ennek megfelelő hangsúlyt kell kapnia.*⁴⁰

Ez a dialogikus közvetítő szemlélet kibontása abból fakad, hogy már a megtestesülés és az áldozati kereszthalál fenomenológiai szemlélete értésünkre adja azt, amit a Szentírás mindkettőről megismertet. *„A megtestesülés úgy mutatkozik meg, mint Isten történelmünkbe való alászállása, a kereszthalál pedig a feltámadással és a mennybemenettel úgy, mint az Istenember történelmünkéből való felszállása – mindkét esemény tehát dialogikus viszonyban áll egymással.*”⁴¹

Ezt a viszonymeghatározást figyelembe véve óvatosan kell bánnunk azzal az elhamarkodott kijelentéssel, hogy a megtestesülés csak egy elvitathatatlan feltétele a kereszthalálnak. A megtestesülés bizonyosan feltételét is képezi annak, hogy *„Krisztus istenileg értékes, és minden elégtételnek megfelelő halált halhatott.”*⁴²

Ezzel a magyarázattal azonban O. Semmelroth nem elégszik meg, mert a feltétel „külső” marad ahhoz viszonyítva, amit lehetővé tesz, s aminek bekövetkezése egyedül számításba jöhet. A megtestesülés és az áldozati kereszthalál dialogikus szemlélete következtében a kiegyensúlyozott viszony meghatározását így foglalja szavakba: *A megtestesülés „sokkal inkább részét alkotja annak a kétrészes folyamatnak, amelyben a második rész megválaszoló kiegészítése az elsőnek, és ezt egyúttal előfeltételezi is. Mint ahogyan egy beszédben a szó előfeltétele a válasznak, éppen úgy a megtestesülés előfeltétele Jézus Krisztus áldozati halálának. Mindkettő Isten emberrel kezdeményezett üdvösségi dialógusának lényegi része, amelynek Igéje, és az arra adott válasz Krisztus – Ige annyiban, amennyiben az Atyától érkezik, válasz pedig annyiban, amennyiben az emberekért áldozza életét.*”⁴³

Ezen párbeszéd két alapélményének viszonyát a szerző nem pusztán az egymásmelletti-ség követelményével határozza meg, hanem mindkettőt Isten emberrel folytatott üdvözítő dialógusának lényegi részeként értelmezi. Az üdvösségi párbeszéd szavát és válaszát Krisztus képezi mint az Atyából eredő, értünk megtestesülő Ige és az emberekért önmagát feláldozó válasz. O. Semmelroth krisztocentrikus érvelése az igében és az arra adott válaszban azt jelenti, hogy az Istenember az Atya hozzánk, emberekhez intézett Igéje, amelyet ő maga mint ember hallgat, befogad és életáldozatában megválaszol; és ugyanaz az Istenember viszi az Atyához az emberek válaszát, amelyet legelőször és alapvetően ő maga mondott ki.⁴⁴

Jézus Krisztus megváltói műve imént értelmezett dialogikus folyamatának első elemeként az Atya Fiának megtestesülésében intézi kiengesztelő Igéjét az emberhez, második elemeként pedig a Fiú életének szolgálatában és halálának áldozatában adja meg az emberiség engedelmes

⁴⁰ Uo. 233.

⁴¹ Uo.

⁴² Uo.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Vö. Uo. 234.

válaszát. Megváltásunk ezért nem lehet más, mint részesedés ebben a dialogikus folyamatban: a megtestesülésben hozzánk érkező isteni Ige hittel való elfogadásában és az Atya iránti odaadásunkban, a választ adó áldozat által. Mindkettő együttes „...*hatása a kegyelmi részesedés, ennek az áldozatnak a beteljesedésében, Krisztus feltámadásában és mennybemenetelében*”.⁴⁵

Az Atya hozzánk érkező megtestesült örök Igéje az Atyával és egymással való kiengesztelődésre szólít minket; a kiengesztelődés Igéjére adott válaszunkat pedig a Fiú keresztáldozatában viszi az Atyához. Ebben rejlik megszentelődésünk és üdvösségünk, amely részvétel a Szentháromság életében.

Jézus Krisztus megváltó művének dialogikus értelmezésében a megtestesülésnek tényleges üdvjelentőséget kell tulajdonítanunk az ő keresztáldozatával együtt, amely nem önmagában véve eredményezi az üdvösséget, hanem annak részelemét képezi a megtestesüléssel együtt. „*Mindkettő együttesen képezi azt az üvdialógust, amelyben Isten és ember élő és személyes egységet alkot kettőjük partnerségében. (...) A megigazulás forrása mind a megtestesülés, mind pedig a keresztalál egymást kiegészítő egységükben, nem pedig elszigetelve egymástól, külön-külön.*”⁴⁶

A megtestesülésnek tehát oksági jelentőséget tulajdonítunk az emberiség megváltásában, azonban anélkül, hogy Krisztus keresztáldozatának oksági jelentősége kárt szenvedne. „*Az utóbbi mindig magában foglalja a megtestesülést, miként a válasz mindig magában foglalja azt a szót, amelyre feleletet ad. (...) Ha a válasz hatékonysággal rendelkezik, akkor az az előtte elhangzott megszólító ige által vált azzá. A válasz tehát azért és olyan fokban hatékony, amennyiben eleven benne a választ váró, megszólító ige.*”⁴⁷

A szerzőnek ezt az „ige-válasz” dialogikus viszonymeghatározását figyelembe véve vizsgálódásaink az alábbi megállapítással jutnak el csúcspontjukra: „*A keresztáldozat kegyelmi hatékonyságáról tett kijelentés egyszersmind kijelentés a megtestesülés hatékonyságáról; mindkettő úgy viszonyul egymáshoz, mint a szó és megválaszolása. A megtestesülés hatékonyságáról tett kijelentés igazolja a keresztáldozat hatékonyságát; a megtestesülés ugyanis a keresztáldozat eseményére irányul.*”⁴⁸

8. Az igehirdetés és a szentségi cselekmény mint hatékonyság

Az egyházban végbemenő igehirdetés mint a kegyelmileg hatékornak bizonyuló megtestesülés képszerű megjelenítése teremtői hatékonysággal rendelkezik, összekötetésben a szentségi cselekménnyel mint Jézus Krisztus áldozati keresztalálának reálszimbolikus

---

⁴⁵ Uo. 235.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Uo. 236.

⁴⁸ Uo.

megjelenítésével. O. Semmelroth az igehirdetés és a szentségünneplés kegyelmi hatékonyságát nem a parallelizmus értelmében magyarázza. De mit is foglal magában ez a parallelizmus? Azt az értelmezési módot, amelyben „...*az igehirdetés a megtestesülés kegyelmét, a szentségi cselekmény pedig a keresztdozat kegyelmét közölné*”⁴⁹

A két lényegi elemet nem lehet egymástól szétválasztani és elszigetelni, hanem egységbe kell foglalni, hiszen nincs két külön kegyelmi forrás. A forrás „*Krisztus kegyelme, minden bizonyjal azért, mert a kegyelem hasonlónak válás és eleven kapcsolat az Istenemberrel, de egyben azért is, mert az üdvözítés egész eseménye foganatosította az Isten örök Fiának megtestesülésében, hozzánk érkeve, és áldozati kereszthalálában, mennyei Atyjához visszatérve*”.⁵⁰

A kegyelem sokkal inkább egyetlen forrásból ered. A megtestesülés és az áldozati kereszthalál integráló elemei annak a dialogikus összműnek, amely azért közvetítés, mert Isten Fia viszi végbe mint Isten kiengesztelő és szeretetteljes megszólítását az emberek számára, és mint az emberek odaadó, áldozatban elismerő válaszát az Atyának. A nekünk ajándékozott kegyelem ennek a dialogikus folyamatnak az eredménye, sőt éppenséggel a képmása. „*A kegyelemben ugyanis Isten önmagát közli a megtestesülés képére az ember személyes bensőjével – megszentelődésére. Így értették az egyházatyák és a középkori misztikusok az ember megszentelődését mint Isten megszületését az ember lelkében.*”⁵¹

Az eddigiek során láttuk, hogy Isten igéjének hirdetése mint a megtestesülés megjelenítése nem rendelkezik saját, csak a neki kijáró kegyelemmel, mint ahogyan Krisztus áldozatának szentségi megjelenítése sem csak a neki kijáró külön kegyelmet közli. „*Nem lenne helyes kijelenteni azt sem, hogy Isten igéjének hirdetése, annak ellenére, hogy a megtestesülés megjelenítése, nem rendelkezik kegyelemokmági jelentőséggel, hanem csak előkészít a szentségek kegyelemközlő oksági hatékonyságára. Következésképpen eljárva azt kell mondanunk, hogy az egyháznak az a forrása, amelyből Isten kegyelme és az egyház minden tagjának megigazulása ered: az igehirdetés és a szentségi cselekmény mint két egységet magában foglaló összforrás ('zweieinheitliche Gesamtquelle').*”⁵²

Az ige és a szentség lényegi hatásukban megegyeznek abban, hogy közlik a Krisztusban adott üdvösséget és az általa nyert kegyelmet. O. Semmelroth a továbbiakban azzal a kritikus szemléletre valló kérdéssel számol, hogy melyik pillanatban lép fel a kegyelmi hatás. „*Az igehirdetés szavára hittel történő odahallgatás pillanatában kiárad-e az egész folyamat*

⁴⁹ Uo. 237.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Uo; vö. RAHNER, H., *Die Gottesgeburt. Die Lehre der Kirchenväter von der Geburt Christi im Herzen der Gläubigen*, in ZkTh 59 (1935/4), 333–418: „*A patrisztikus teológia kezdetétől a megszentelő kegyelemről szóló tanítást, ahogyan az a kinyilatkoztatásban adott, az alábbi módon próbálják megmagadni: Krisztus kegyelem-ajándékot a lakásvétele a hívek szívében, akik az egyház tirokzatos testét alkotják, titokzatos utóképe és folytatása a Logosz örök születésének az Atyától és időbeli születésének a Szűzről.*”

⁵² SEMMELROTH, *Wirkendes Wort* 238.

kegyelme, vagy csak akkor, ha az össz folyamat véget ér, amelynek az igehirdetés azt az első fázisát képezi, amelyet ki kell egészítenie a szentségünneplésnek?”⁵³

A kérdés megválaszolásában a szerző egyelőre úgy utána lévő feltétlen időbeli szemléletmódot iktat ki, valamint egy oksági függőség megközelítést. „Kétséges lehet, hogy a kegyelem, amely okságilag egy szentségi cselekmény eseményéből és a benne befogadott igehirdetésből ered, csak akkor jön létre, ha az össz folyamat nemcsak intencionálisan és vágyakozásban, hanem valójában is megtörténik.”⁵⁴

A szerző eddig elmondott válaszában azt az összefüggést tartja szem előtt, hogy egy szentség kegyelme bizonyos körülmények között tényleges felvételét megelőzően, az utána történő objektív és szubjektív vágyakozás alapján befogadható. Ebből következik arra, hogy „... az egyház igehirdetésének hittal történő befogadó meghallgatása, mert az a szentség felvételére irányul, egy objektív és legalább bennfoglaltan egy szubjektív vágyakozás a szentségre. Ezért nagy valószínűséggel lehetséges, hogy az egész folyamat kegyelme adott, ha a második fázis tényleges végrehajtása még nem történt meg. Mindennek részletezése vagy kiszámítása meghaladja lehetőségeinket.”⁵⁵

Az igehirdetés eseményének ezért nem tulajdonítható csupán előkészítő hatékonyság és jelentőség a központi kegyelmi eseményre, az Eukarisztiára való tekintettel. Nemcsak a kegyelemről szóló tanítás és a kegyelem befogadásának morális előkészítése miatt hangzik el az igehirdetés, hanem azért, mert benne Krisztus és az ő üdvösségi cselekménye pneumatikus módon valóságosan jelen van. Az igehirdetés tartalmát nem lehet az igehirdetés eseményétől és a benne önmagát Szentlelkében jelenvalóvá tett megdicsőült Jézus Krisztustól elválasztani, mert a hatékonyság mindhárom – személyi, tartalmi és az eseményi összetevőből – szerves igeteológiai perichoréziséből ered.

Az egyház közvetítette kegyelem tehát sohasem csak az igehirdetés vagy a szentségi cselekmény által jön létre, hanem mindkét lényegi elem összhatásaként, mert az a Krisztus-esemény kegyelme, amely magában foglalja a megtestesülést mint ígét és az áldozatot mint választ Isten és ember között, amelyet mint kétegyesleges folyamatot az igehirdetés és a szentségi cselekmény ünneplése jelenít meg.

⁵³ SEMMELROTH, *Wirkendes Wort* 239. A kérdés mögött rejlő szemléletmódról a szerző így nyilatkozik: „A differenciált újkori gondolkodáshoz ez a kérdés éppen olyan közel áll, mint a mise áldozati jellegéről szóló tanításban az a kérdés, hogy az eucharisztiaünneplés melyik pillanatában válik jelenvalóvá a feláldozott Krisztus és áldozata.”

⁵⁴ SEMMELROTH, *Wirkendes Wort* 240.

⁵⁵ Uo.

9. A kegyelmileg hatékony igehirdetés sokféle módja

Tanulmányunk befejezéseként annak kell figyelmet szentelnünk, hogy a katolikus hittudatban soha nem merült feledésbe az az igazság, hogy Isten igéje továbbhangzik az egyház igeszolgálatában. Ennek vitathatatlan kiindulópontja az, hogy a megtestesült Ige önfeltárulkozása az apostoli igehirdetésben az apostolok halálával lezárult. Azt is szem előtt kell tartanunk, hogy az egyházban nem ismétlődhet meg Isten igéjének beletestesülése a Szentírás tanúságába, és az, ahogyan a tanúk szavát saját igéjévé változtatta át. A Szentírást értelmező, tanító és prédikáló egyház eleven hagyatéknak tekintette Krisztusnak azt az ígétét, hogy „*aki titeket hallgat, az engem hallgat*” (Lk 10,16), még akkor is, ha ennek az igazságnak a végső mélységét a teológiai magyarázat nem tárta fel, és nem volt világos, hogy milyen módon nyilvánul meg Isten működése az egyház igehirdetésében és szolgálataiban. Az egyház szolgálatainak igehirdetésében, akik sem az inspirációra, sem pedig a tévedhetetlenség karizmájára nem tarthatnak igényt, mégis hibázási lehetőségeiket figyelembe véve Isten igéje ténylegesen elhangzik az emberekhez. Az egyház Istennek Jézus Krisztusban kinyilvánított, a Szentírásban tanúsított, majd az egész egyház szolgálatára rábízott Igéjét különböző alkalmakkor és különböző módon hirdeti. Isten igéjének hirdetése Isten igéje.

Ez a megállapítás még nem foglalja magában azt, hogy Isten igéjét elhangzásának valamennyi módja egyformán tartalmazza. Isten egyszer s mindenkorra elhangzott igéjének aktualizálása nemcsak számokban kifejezve lehet sok, hanem fajtája szerint is sokféleképpen történik. Az isteni ige elhangzásának valamennyi módjában elvitathatatlan az alábbi közös bázis: az igehirdetés szolgálata az egyházban arra kötelezi a prédikálót, hogy a kinyilatkoztatást normaadóknak tekintse. Ezért nem kételkedhetünk abban, hogy a prédikáció emberi szava, ha az Isten által meghatározott módon hangzik el, akkor Isten igéjét valóban és hatékonyan megjeleníti. Ebben az esetben Isten kegyelmének hordozójává válik azok számára, akik üdvözülnek.⁵⁶ Benne „*Krisztust hirdetik*”,⁵⁷ méghozzá egy olyan valóságos módon, hogy ő maga jelenvalóvá lesz az igehirdetésben,⁵⁸ és a mennyből szól hozzánk.⁵⁹

---

⁵⁶ Vö. 1Kor 1,18.

⁵⁷ Fil 1,17.

⁵⁸ Vö. Kol 1,28; ApCsel 4,2; 17,3.

⁵⁹ Vö. Zsid 12,25.

JUHÁSZ ATTILA

TANÍTÓHIVATALI MEGNYILATKOZÁSOK A KATOLIKUS ISKOLÁKRÓL

A katolikus iskolákról szóló legfontosabb tanítóhivatali megnyilatkozások ismertetésénél a II. Vatikáni Zsinatra (1962–1965) választóvonalként tekintünk, hiszen ez volt az első egyetemes zsinat, amely a keresztény nevelés témakörével is kifejezetten foglalkozott, és mint az egyházi élet minden területén, úgy a keresztény nevelés terén is jelentős szemléletbeli változást hozott. Ilyen értelemben beszélünk zsinat előtti és utáni dokumentumokról. A zsinat előtti egyházi megnyilvánulások közül most csak azt az egyet ismertetjük, amely a legátfogóbb tanítást adta a katolikus iskolákról: XI. Pius pápa *Divini Illius Magistri* enciklikáját.

1. A II. Vatikáni Zsinat előtt

XI. Pius: *Divini Illius Magistri*, enciklika (1929)

XI. Pius pápa 1929. december 31-én kiadott enciklikájában rendszeresen foglalja össze a keresztény nevelésről szóló katolikus tanítást, és ebben többek között részletesen szól a katolikus iskolákról is.¹ A II. Vatikáni Zsinat előtt kétségkívül ez volt a legjelentősebb neveléssel foglalkozó egyházi dokumentum, a legfőbb hivatkozási pont, a katolikus nevelés Magna Chartája.²

A 19. század végén és a 20. század első felében több modern, szekuláris nemzetállamban megkérdőjelezték a katolikus nevelés létjogosultságát. Ezért nem meglepő, hogy miért foglalkozik olyan részletesen XI. Pius pápa a nevelés jogának és kötelességének témájával. A szentatya kifejti, hogy a nevelés „*elsősorban és túlnyomólag az Egyházra tartozik, és pedig két természetfölötti, az Istentől kizárólag neki adott címen*”.³ Az első jogcím Krisztus missziós parancsa, a második pedig az Egyház természetfeletti anyasága. Fontosnak tartja leszögezni, hogy az Egyház ezért teljes joggal alapít és tart fenn iskolákat, valamint joga és kötelessége, hogy híveinek nevelését ellenőrizze, bármilyen intézetben történjék is az meg.

¹ XI. PIUS, *Enciclica Divini Illius Magistri*, 31.12.1929, in *AAS* 21 (1929) 723–762. Magyar fordításban: *XI. Pius pápa apostoli körlevele az ifjúság keresztény neveléséről*, SZIT, Budapest 1934.

² Vö. CIVES, G., *La pedagogia cattolica nella Divini Illius Magistri*, in *Scuola e società* 23 (1972), 362–370. ACERBI, A., *L'insegnamento di Pio XI sull'educazione cristiana*, in *Chiesa, cultura e educazione in Italia tra le due guerre*, szerk. PAZZAGLIA, L., La Scuola, Brescia 2003, 27–53.

³ XI. PIUS, *Divini Illius Magistri*, 6.

XI. Pius felfogásában a keresztény nevelés magasabb rendű minden más pedagógiai elképzelésnél. Elítéli az ún. semleges vagy laikus iskolát, és megtiltja ezek látogatását a katolikus gyerekeknek. Jelszóként fogalmazza meg: „*katolikus nevelést, az egész katolikus ifjúság számára, katolikus iskolákban.*”⁴ Katolikus gyermekek számára még az olyan állami iskola sem engedhető meg, melyben ugyan van vallásoktatás, de a többi tantárgyat nem katolikus tanítók tanítják, és az iskolát nem katolikus diákok is látogatják.

Egy iskola katolikus jellegéhez „*az szükséges, hogy az egész tanítást s az iskola egész berendezését: tantervet, tanmenetet és könyveket, minden tárgyban keresztény szellem hasson át az Egyház irányítása és anyai felügyelete mellett oly módon, hogy a vallástan az egész tanításnak az alapja és koronája legyen az összes fokozatokon, nemcsak az elemiben, hanem a közép- és a felsőiskolákban is.*» Szükséges – *hogy XIII. Leó szavaival éljünk – hogy nemcsak meghatározott órákban tanítsák az ifjaknak a vallást, hanem hogy az egész nevelés keresztény jámborságot leheljen.*»⁵

XI. Pius szerint a jó iskola elsősorban a jó tanítóktól függ. Fontos tehát, hogy felkészültek legyenek az általuk tanított tárgyban, a hivatásuk gyakorlásához szükséges értelmi és erkölcsi tulajdonságokkal rendelkezzenek, égjenek „*a tiszta és isteni szeretettől a gondjaikra bízott ifjak iránt; s éppen azért, mert szeretik Jézus Krisztust és az ő Egyházát, amelynek ők különösen kedves fiai, őszintén szívükön viseljék a családoknak és hazájuknak igaz javát.*”⁶ Az ilyen katolikus tanítókból soha sincs elegendő, ezért kérni kell az aratás Urát, hogy küldjön sok elkötelezett munkást a keresztény nevelés szántóföldjére.

Az államnak kötelessége támogatni a keresztény szülőket abban, hogy gyermekeik számára katolikus oktatást biztosítsanak. Ha nem támogatja, legalább ne akadályozza ebben őket. A Szentatya elítél minden olyan nevelési vagy iskolai monopóliumot, mellyel arra kényszerítik a katolikus szülőket, hogy lelkiismeretük és törvényes jogaik ellenére állami iskolába küldjék gyermekeiket. Ha a katolikus szülők gyermekeik számára katolikus iskoláért küzdenek, nem pártpolitikát folytatnak, hanem „*lelkiismeretük diktálta vallásos munkát teljesítenek.*”⁷

XI. Pius pápa kifejti azt is, hogy az államnak nem kell félnie az Egyház által fenntartott iskoláktól, mert azok „*jóteköny gyümölcseit az egész világ élvezzi*”, és különben is, ezekben az iskolákban nemcsak jó keresztényeket, hanem jó állampolgárokat is nevelnek, akik hazaszerető és becsületes alattvalói lesznek bármely polgári hatóságoknak.⁸

⁴ Uo. 19.

⁵ Uo.

⁶ Uo. 20.

⁷ Uo. A katolikus iskoláért való küzdelmet a Katolikus Akció fő feladatai közé sorolja.

⁸ Uo. 9 és 20.

2. A II. Vatikáni Zsinat tanítása a keresztyény nevelésről

Gravissimum educationis momentum nyilatkozat (1965)

A zsinati atyák eredetileg úgy tervezték, hogy készítenek egy határozatot a katolikus iskolákról. Az előkészületi munka azonban 1964-ben új fordulatot vett, aminek következtében a meglévő dokumentumot teljesen átdolgozták és új címmel – a keresztyény nevelésről – látták el. Ezzel jelezték, hogy nem csupán a katolikus iskolákkal, hanem a katolikus nevelés egészével kívánnak foglalkozni.

Sokan nagy reményeket fűztek ehhez a dokumentumhoz, arra számítva, hogy ez lesz a jövő egyházának katolikus neveléssel kapcsolatos alapokmánya. A zsinat utolsó ülészakán, 1965-ben jóváhagyott nyilatkozat azonban nemcsak a belső körökben, hanem még az Egyházon kívül is csalódást okozott.⁹

A Gravissimum educationis nyilatkozat ugyanis nem tartozik a II. Vatikáni Zsinat nagy és jelentős okmányai közé, rövid, csupán 12 pontból áll. Műfaji besorolása is utal a jelentőségére: nem konstitúció, sem nem határozat, csupán deklaráció – nyilatkozat. Ebből viszont az is következik, hogy csak alapelveket kíván lefektetni, és a kitűzött célok megvalósítását a zsinat utáni konkrét intézkedésekre bízta.

A zsinati nyilatkozat nem hozott túl sok újat, hanem inkább csak a korábbi hagyományos érveket ismételte meg. Az előkészítő bizottság tagjait a *Divini Illius Magistri* enciklika inspirálta, de XI. Pius pápa tanításával összevetve már érződik rajta egy másfajta stílus, egyfajta óvatos alkalmazkodás a megváltozott körülményekhez.¹⁰ Ebben a zsinati nyilatkozatban is megjelenik az új egyházkép. A katolikus nevelés korábbi zárt rendszere is megnyílik, hogy az egésznek, az összemberinek szolgálatot nyújtson.

A zsinati nyilatkozat tehát néhány ponton – mint például a szexuális nevelés, a koedukáció, a vegyes iskolák – túlhaladja XI. Pius enciklikáját. Újdonságnak számít az a felhívás, hogy a nevelés során alkalmazzák a „*lélektan, pedagógia és didaktika mai eredményeit*”, valamint „*kapják meg az életkornak megfelelő pozitív és bölcs szexuális nevelést is*”.¹¹

A zsinati atyák emlékeztetik a katolikus szülőket kötelességükre, hogy ha megtehetik, gyermeküket mindenképpen katolikus iskolába járassák, és azokat erejükhez mérten támogassák. Elismerik viszont azt is, hogy sok katolikus diák jár nem katolikus iskolába. Az Egyház ezért átérzi a felelősségét, hogy az ő valláserkölcsei nevelésükről is gondoskodjon, ami a pedagógusok példaadásában, az iskolatársak apostoli tevékenységében és főként a hitoktatók szolgálatában nyilvánul meg. Igazi missziós feladat ez, mert a katolikus tanárok

⁹TÖZSÉR, E., *Gravissimum Educationis nyilatkozat a keresztyény nevelésről (1965)*, in *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai negyven év távlatából 1962–2002*, szerk. KRÁNITZ, M., SZIT, Budapest 2002, 241.

¹⁰CASELLA, F., *Dalla Divini Illius Magistri alla Gravissimum educationis*, in *Ubi Petrus ibi Ecclesia. Sui sentieri del Concilio Vaticano II.*, ed. SODI, M., Las, Roma 2007, 651–663.

¹¹GE 1.

és diákok által lesz jelen az Egyház a nem katolikus iskolákban. A nevelők munkáját a zsinat olyan apostoli tevékenységként fogja fel, amely egyben a társadalom javát szolgálja.¹²

Újabb katolikus iskolák alapításánál figyelembe kell venni a kor változó szükségleteit, és a hagyományos iskolák mellett szakiskolákra, speciális tanintézetekre, ipariskolákra vagy nevelőképző intézetekre is szükség van. A dokumentum sürgeti, hogy kiépüljön „*az egymásra hangolt katolikus iskolák rendszere*”, mert ezt kívánja az emberiség közjava.¹³

A zsinat tudatában van annak, hogy milyen fontos szerepet töltenek be nemcsak a társadalomban, hanem az Egyházban is azok a fiatalok, akik felsőfokú tanulmányokat folytatnak. Ezért felkéri a püspököket, hogy ne csak a katolikus egyetemeken tanuló diákok lelki életére figyeljenek, hanem a nem katolikus egyetemek mellett is létesítsenek diákotthonokat és olyan központokat, ahol gondosan felkészült és kiválasztott papok, szerzetesek és világiak ezeknek a diákoknak „*intézményes lelki és szellemi támogatást nyújtanak*”.¹⁴

3. A II. Vatikáni Zsinat utáni tanítóhivatali megnyilatkozások

Annak ellenére, hogy a *Gravissimum educationis* zsinati határozat nem felelt meg sokak elvárásának, kiindulópontja lett a későbbi tanítóhivatali megnyilatkozásoknak. Minden 1965 utáni egyházi megnyilatkozás ugyanis erre a nyilatkozatra hivatkozik, és az ott lefektetett alapelveket fejti ki részletesen, vagy konkretizálja azokat egy részterületre vonatkozólag. A *Gravissimum educationis nyilatkozat* elvei és szó szerinti megfogalmazásai világosan megjelennek az 1983-ban kiadott Egyházi Törvénykönyvben is, egészen pontosan a katolikus nevelésről szóló részében.

Pápai dokumentumok

II. János Pál pápa: Sapientia Christiana, apostoli konstitúció (1979)

Szt. II. János Pál pápa apostoli konstitúciója a II. Vatikáni Zsinat szellemében megreformálta és részletesen szabályozta az egyházi egyetemek és fakultások működését. Műfajából következik, hogy törvényerővel rendelkezik, sőt a benne foglalt rendeletek az 1983-ban kiadott Egyházi Törvénykönyv után is érvényben maradtak.¹⁵ Ezt a dokumentumot

¹² Vö. GE 7–8.

¹³ GE 12.

¹⁴ GE 10.

¹⁵ Apostoli konstitúciónak vagy rendelkezésnek (Constitutio Apostolica) fontos témával kapcsolatos pápai törvények gyűjteményét nevezzük. A Sapientia Christiana apostoli konstitúció előírásai az 1980/81-es tanévtől kezdve léptek érvénybe. Az egyes fakultásoknak 1981. január 1-jéig be kellett nyújtaniuk módosított statútumaikat, melyeket a Nevelési Kongregáció előbb hároméves próbaidőre hagyott jóvá, majd ezt követően véglegesítette azokat.

megelőzően XI. Pius pápa 1931-ben kiadott, *Deus scientiarum Dominus* kezdetű apostoli konstitúciója szabályozta az egyházi egyetemek és fakultások életét.¹⁶

Egyházi egyetemek és fakultások alatt csak a Szentszék által elismert és csakis szenttudományokat oktató intézményeket értünk.¹⁷ Ezeket az intézményeket az Apostoli Szentszék alapítja vagy hagyja jóvá, valamint működésüket folyamatosan ellenőrzi.

Bár a *Sapientia Christiana* konstitúciót Szt. II. János Pál pápa írta alá 1979. április 15-én, az előkészítő munka nagy része VI. Pál pápa idején zajlott. Tízéves előkészítő munka előzte meg, amibe a Katolikus Nevelés Kongregációja által széles körben bekapcsolódtak a világ különböző részein működő egyházi egyetemek és fakultások.¹⁸

A konstitúció négy fő részből áll. A bevezetés után következik az általános szabályok leírása, melyek minden egyházi egyetemre és fakultásra egyaránt vonatkoznak. A harmadik részben kifejtett speciális szabályok az egyes intézménytípusokat (filozófiai, teológiai, kánonjogi) érintik. A dokumentum végén az átmeneti szabályok kerülnek bemutatásra.

A *Sapientia Christiana* újdonsága, hogy az egyházi egyetemeket is bekapcsolja az Egyház evangelizációs munkájába, hiszen ezek a tudomány és a kultúra világában képviselik Krisztus evangéliumát. Szabályozza a helyüket az egyház belső életében is. Részletes leírást ad ezért arról, hogy milyen az egyházi egyetemek kapcsolata a helyi ordináriussal, a püspöki konferenciával és az apostoli Szentszékkel.¹⁹

II. János Pál pápa: Ex corde Ecclesiae, apostoli konstitúció (1990)

A *Sapientia Christiana* példájára ez az apostoli konstitúció a katolikus egyetemek életét szabályozza.²⁰ A dokumentum elsősorban a katolikus egyetemek vezetőinek szól, és mindazoknak, akik bármilyen formában bekapcsolódnak a katolikus egyetemi oktatásba. Az apostoli

¹⁶ Vö. MARCHISANO, F., *La legislazione accademica ecclesiastica. Dalla Costituzione Apostolica „Deus Scientiarum Dominus” alla Costituzione Apostolica Sapientia Christiana*, in *Seminarium* 20 (1980), 341–344.

¹⁷ Szenttudományok alatt hagyományosan a teológiát, a keresztény filozófiát és az egyházjogot értjük. A *Sapientia Christiana* apostoli konstitúció 85. pontja azonban felsorolja azokat a fakultásokat is, melyek a Szentszék jóváhagyásával akadémiai titulusokat adhatnak: keresztény archeológia, biblikus és ókori keleti tudományok, egyháztörténelem, keresztény és klasszikus irodalomtudomány, liturgia, missziológia, szent zene, pszichológia, neveléstudomány vagy pedagógia, vallástudományok, szociális tudományok, arabtudományok és iszlamlológia, középkortudományok, keleti egyházak tudománya, mindkét jog (kánon- és civiljog). A Nevelésügyi Kongregáció Ferenc pápa *Veritatis gaudium* kezdetű apostoli konstitúciójához 2017-ben kiadott útmutatása ezek körét a következő diszciplínákkal bővítette ki: bioetika, szociális kommunikáció, spiritualitás, ill. a házasságról és a családról szóló tanulmányok.

¹⁸ TALAMANCA, A., *La Costituzione Sapientia Christiana tra tradizione e innovazione*, in *Il Diritto Ecclesiastico*, 94 (1983) II., 188.

¹⁹ Vö. POMPEI, A., *Natura e finalità specifiche delle Università e Facoltà ecclesiastiche*, in *Seminarium* 20 (1980), 412–416. BALDANZA, G., *La teologia fondante e gli elementi costanti di Sapientia Christiana. Confronto storico-critico con la Deus scientiarum Dominus (1931) e le Normae quaedam (1968)*, in *Seminarium* 44 (2004), 381–393.

²⁰ II. JÁNOS PÁL, *Ex corde ecclesiae*, SZIT, Budapest 1991, 9.

konstitúció két fő részből áll: az első rész a katolikus egyetemek identitását és szolgáló küldetését határozza meg, míg a második rész hét cikkelyben általános normákat ír elő, melyek kiadásától kezdve törvényerővel rendelkeznek.

A pápai irat kifejti, hogy a katolikus egyetemek nagyon szükségesek az Egyház gyarodása, a keresztény kultúra és az emberi haladás szempontjából. Az Egyház a katolikus egyetemeken keresztül kerül kapcsolatba korunk kultúráival és a tudomány világával.

Az emberi kultúrát a konstitúció egyetemes valóságként értelmezi: „*csak egy kultúra van! Az, amely az emberé, az embertől és az emberért van.*”²¹ A tudás végső soron az embert szolgálja. Az Egyház, amikor az igazságot keresi, ezzel egyben a hitét is kifejezi a tudás és a kutatás értékében.

A konstitúció 14. pontja a következőképpen határozza meg a katolikus egyetemet: „*a tudomány különböző ágait reprezentáló tudósok közössége és olyan intézmény, melyben hathatósan jelen van és működik a katolicizmus.*”²² Ezért a katolikus egyetemet a katolikus eszmék, magatartás és elvek kell hogy áthassák. Ezenkívül a katolikus egyetemnek négy lényegi tulajdonsággal kell rendelkeznie:

- „*keresztény eszmeiség, nemcsak az egyének, hanem az egyetemi közösség részéről is*
- *állandó reflexió a katolikus hit fényében az emberi tudás növekvő kincsestánáról, melyhez a katolikus egyetem saját kutatásával keresi a hozzájárulás lehetőségét*
- *hűség az Egyház által közvetített keresztény üzenethez*
- *intézményes elköteleződés Isten népének és az emberiség nagy családjának szolgálatára azon az úton, mely az életnek értelmet adó transzcendentális cél felé vezet.*”²³

Az apostoli konstitúció előírja, hogy minden katolikus egyetemnek rendelkeznie kell teológiai karral vagy legalább tanszékkal. „*A teológia különösen fontos szerepet játszik a tudás szintézisének kutatásában, valamint a hit és az értelem dialógusában. Az összes tudományágat szolgálja céljaik keresésében, nemcsak abban, hogy vizsgálja felfedezéseik hatását az egyénre és a társadalomra, hanem olyan távlatot és orientációt ad, mely az egyes tudományágak módszertanából hiányzik.*”²⁴ A kölcsönhatás jegyében a többi tudományág pedig saját eredményeivel gazdagítja a teológiát.

Különös feladata van az egyetem oktatóinak: „*A keresztény tanárok hivatása, hogy megvallói és tanítói legyenek a hiteles, keresztény életnek, mely tanúsítja a hit és az élet, valamint a szakmai tudás és a keresztény bölcsesség között megvalósított integrációt.*”²⁵

---

²¹ Uo. 6.

²² Uo. 14.

²³ Uo. 13–14.

²⁴ Uo. 16.

²⁵ Uo. 18.

Ferenc pápa: Veritatis gaudium, apostoli konstitúció (2017)

Ferenc pápa, majdnem négy évtizeddel a *Sapientia Christiana* konstitúció kiadása után fontosnak látta az egyházi egyetemekről és fakultásokról szóló apostoli konstitúció megújítását és – néhány helyen – módosítását is.²⁶ A dokumentum szemléletén már érezhető Ferenc pápának a missziós Egyházzól szóló tanítása, melyet az *Evangelii gaudium* kezdetű enciklikájában fogalmazott meg.²⁷

A Szentatya szerint a mai Egyház elsődrendű feladatai közé tartozik, hogy az evangelizáció új korszakát valósítsa meg, amihez szükség van a megkülönböztetésre, a megtisztulásra és a reformra. Ebben a folyamatban kitüntetett szerepe van az egyházi egyetemeknek, mert ezek képzik ki az evangelizáció jövőbeli munkásait, és biztosítják azt a közeget, amely hiteles szellemi inspirációt ad a missziós munkához. „Egy radikális paradigmaváltásról, bátor kulturális forradalom megvalósításáról van szó, amelyben az egyházi egyetemek és fakultások világhálózata arra kapott meghívást, hogy Krisztus evangéliumának és az Egyház hagyományának kovásza, sója, világossága legyen.”²⁸

Ferenc pápa négy alapvető kritériumot fogalmaz meg a megújuláshoz: a szemlélődést, a párbeszédet a hívőkkel és nem hívőkkel, a tudományok közötti és azokon túlmutató együttműködést, valamint az intézmények közötti hálózatépítést, ami egyrészt a tanulmányok összehangolását, másrészt az egyes tudományterületek közötti párbeszédet jelenti.

A Katolikus Nevelés Kongregációjának dokumentumai

A Katolikus Nevelés Kongregációja által 1977-ben, *A katolikus iskola* címmel kiadott dokumentum a *Gravissimum educationis* nyilatkozatra alapozva a katolikus iskolák önazonosságának és küldetésének témakörét fejt ki részletesen. „Az Egyház mélységesen meg van győződve arról, hogy a katolikus iskola, amikor fölkinálja korunk embereinek a maga nevelési elgondolását, pótolhatatlan és égetően fontos egyházi küldetést tölt be.”²⁹ Felszólítják ezért a nevelés összes felelősét, hogy minden erejükkel és a rendelkezésükre álló anyagi eszközökkel tevékenykedjenek annak érdekében, hogy a katolikus iskola a társadalom javát szolgálja, és egyben apostoli munkát is végezzen. A dokumentum szerint a katolikus iskola „a teljes emberi személyiség nevelésének helye, ahol világos nevelési tervének alapját Krisztusban

²⁶ Ezek az intézmények az új apostoli konstitúció alapján átdolgozták szabályzataikat, majd a módosított statútumukat 2019. december 8-ig kellett benyújtaniuk a Katolikus Nevelés Kongregációjához.

²⁷ DI LUCCIO, P. – NARVAJA, J. L., *Veritatis Gaudium e rinnovamento degli studi ecclesiastici*, in *La Civiltà Cattolica*, 4053 (2019) II., 272–283.

²⁸ PÁPEŽ F., *Veritatis gaudium*, Spolok svätého Vojtecha, Trnava 2018, 11–12.

²⁹ KATOLIKUS NEVELÉS KONGREGÁCIÓJA, *A katolikus iskola*, Magyar Piarista Rendtartomány, Budapest [s. a.], 8.

veti meg, kialakítja egyházi és kulturális azonosságát: küldetését a nevelői szeretet révén; elkötelezettségét a társadalom szolgálatában; a nevelői közösséget jellemző nevelési stílust³⁰.

A kongregáció tudatában van annak, hogy a világegyház különböző tájain lévő katolikus iskolák mennyire különböző társadalmi, politikai és kulturális viszonyok között léteznek, ezért az egyes püspöki konferenciákra bízta a helyi problémák megoldását. Az ő hatáskörükbe tartozik továbbá a katolikus iskolák nevelési tervének kidolgozása és megvalósításuk felügyelete is.

A kongregáció 1982-ben, *Világi katolikusok mint a hit tanúi az iskolákban* címmel kiadott útmutatása a II. Vatikáni Zsinat szellemiségében az egyházi iskolákban dolgozó laikusok identitását határozza meg. A sok millió világi hívő bekapcsolódását a keresztény nevelésbe gazdagodásként és a remény jeleként értékeli. Külön fejezetben tárgyalja a laikus hívek felkészítésének kérdéskörét, és azt is kifejti, miként tudja segíteni az Egyház a nevelés ügyében elköteleződött világi híveket. A dokumentum külön szól a világi hitoktatókról.

A katolikus iskolában folyó nevelés vallási dimenziója címmel 1988-ban kiadott útmutatás részletesen kifejti, hogy miben látja a kongregáció az egész nevelési folyamat vallásos jellegét. Külön fejezetet szentel a nevelői környezet, valamint az iskolai élet és a benne folyó munka vallásos karakterének bemutatására. Részletesen szól továbbá a fiatalok világról és vallási helyzetéről, valamint az iskolai hitoktatásról. Ez a dokumentum sok gyakorlati útmutatást is ad azzal kapcsolatban, hogy miben áll az iskola katolikus jellege: beszél többek között az iskola falain elhelyezett keresztek jelentőségéről, az iskola fizikai környezetének fontosságáról vagy éppen arról, hogy milyen előny származik abból, ha az iskola egy templom mellett helyezkedik el.³¹

1997-ben *A katolikus iskola a harmadik évezred küszöbén* címmel megjelent körlevél leszögezi, hogy a megváltozott társadalmi, kulturális és politikai körülmények között a katolikus iskolák bátor megújítására van szükség. Ahhoz, hogy a katolikus iskola a változó világban továbbra is hatékony, meggyőző és időszerű legyen, missziós lendülettel kell hogy rendelkezzen. Kijelenti, hogy a katolikus iskola nevelési programjának legeredetibb eleme a kultúra és a hit szintézise. Mivel nevelését a nevelői közösségekben valósítja meg, az iskola életéhez hozzátartozik a családokkal való rendszeres találkozás és párbeszéd is. A katolikus iskola senkit sem zár ki köreiből, mindenki iskolája kíván lenni. Főként azok a fiatalok felé kíván fordulni, akik a mai társadalom bálványainak rabjai, ezért a legszegényebbeknek és a perifériára szorultaknak is felajánlja a nevelés lehetőségét, követve ezzel a korábbi évszázadok nagy keresztény nevelőinek értékes példáját.

A világi hívek után 2002-ben a szerzetesek és megszentelt személyek keresztény nevelésben betöltött szerepéről is megjelent egy dokumentum, melynek címe: *Megszentelt*

³⁰ Uo. 5.

³¹ 25. és 27–30. pontok. Vö. *La scuola cattolica alle soglie del terzo millennio*, in *Enchiridion Vaticanum*, vol. 16, *Documenti Ufficiali della Santa Sede 1997*, Edizioni Dehoniane, Bologna 2000, 1842–1862.

személyek és az ő küldetésük az iskolában. A megváltozott életkörülmények és a csökkenő hivatások miatt több szerzetesrend arra kényszerült, hogy feladja iskoláit.³² A kongregáció szeretné identitásukban és küldetésükben is megerősíteni a megszentelt életet élő férfiakat és nőket, hogy a jelenlegi nehézségek és irányvesztés ne távolítsa el őket iskoláiktól és a nevelés nemes feladatától.

2007-ben a két korábbi dokumentum mintegy szintéziseként *Együtt nevelni a katolikus iskolában. Megszentelt személyek és hívő világiak közös küldetése* címmel közölt útmutatást a Katolikus Nevelés Kongregációja. Azoknak, akik egyazon nevelői küldetésben részesülnek, valódi nevelői közösséget kell alkotniuk. Ennek érdekében a kongregáció három szempontra hívja fel a figyelmet: a kommunió szerepére a nevelői küldetésben, a kommunióra irányuló képzés szükségességére, valamint a mások felé való megnyílásra mint a kommunió gyümölcésére.³³

Katolikus Nevelés Kongregációjához számtalan kérelem érkezett mind az egyes püspöki konferenciák, mind pedig a katolikus neveléssel foglalkozó szakemberek részéről, hogy határozzák meg pontosan, miben is áll az egyházi oktatási intézmények katolikus identitása. Ezért született meg 2022-ben *A katolikus iskola identitása a párbeszéd kultúrájáért* című dokumentum, amely leszögezi, hogy a katolikus identitást korunk kihívásainak megfelelően a dialógus szellemében kell megfogalmaznunk. A legnagyobb kihívást korunkban a globalizáció, valamint a kulturális és a vallások közötti párbeszéd jelenti. Azt is világosan kell látnunk – Ferenc pápa szavaira utalva –, hogy saját, szilárd öntudatunk nélkül nem tudjuk előmozdítani a párbeszéd kultúráját.

A kongregáció kijelenti, hogy azért találkozott konfliktusokkal és fellebbezésekkel, mert számos intézményben a katolikus identitás hagyományos fogalmát eltérően értelmezték. A dokumentum szerint az iskola egész közössége felel az iskola katolikus nevelési projektjének megvalósulásáért. Mindenkinek kötelessége tiszteletben tartani az iskola katolikus jellegét, amelyet hivatalosan a nevelési tervben határoznak meg. Ez ugyanúgy vonatkozik az iskola pedagógusaira és diákjaira, valamint az iskola nem oktatói alkalmazottjaira és a diákok családjára. A katolikus iskola pedagógusai az életükkel is tanúságot tesznek a katolikus identitásról, és ezt alkalmazásukkor is szem előtt kell tartani. Az iskola vezetőségének joga és kötelessége, hogy közbelépjen minden olyan esetben, amikor a tanárok vagy a diákok nem tartják be a katolikus iskolákra vonatkozó rendelkezéseket.

---

³² A Katolikus Nevelés Kongregációja 1996-ban levelet intézett a neveléssel foglalkozó szerzetesrendek elöljáróihoz, amelyben arra kérte őket, hogy nehézségeik ellenére se hagyják el az iskoláikat. Vö. *Siamo certi. Religiosi e responsabilità di scuole cattoliche*, in *Enchiridion Vaticanum*, vol. 15, *Documenti Ufficiali della Santa Sede* 1996, Edizioni Dehoniane, Bologna 1999, 1330–1345.

³³ Vö. KATOLIKUS NEVELÉS KONGREGÁCIÓJA, *Együtt nevelni a katolikus iskolában. Megszentelt személyek és hívő világiak közös küldetése*, in *Sapientiana* 3 (2010) 1, 90.

Az egész dokumentumot áthatja Ferenc pápa tanítása az Egyház missziós paradigma-váltásáról. Záró sorai megfogalmazzák megírásának legfőbb motivációját: *„A Katolikus Nevelés Kongregációja amikor átadja ezt az oktatási intézmények katolikus identitásáról szóló iránymutatást, ezzel a reflexióval és néhány vezérgondolattal a szolgálat szellemében maga is hozzá szeretne járulni az Egyház missziós átalakításához.”*³⁴

---

³⁴ CONGREGAZIONE PER L'EDUCAZIONE CATTOLICA, *l'identità della scuola cattolica per una cultura del dialogo*, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccatheduc/documents/rc_con_ccatheduc_doc_2022_0125_istruzione-identita-scuola-cattolica_it.html#_ftn88 – utolsó letöltés: 2023. szeptember 7.

LINCZENBOLD LEVENTE

A VEGYES HÁZASSÁGOK TEOLÓGIAI ÉS KÁNONJOGI SZEMPONTJAINAK TÖRTÉNETI MEGKÖZELÍTÉSE A RÉGI ÉS A KLASSZIKUS JOGBAN

A vegyes házasságok kérdésköre még ma is foglalkoztatja nemcsak a teológusokat vagy a kánonjogászokat, de érzékeny probléma a mai pluralista társadalmakban élő egyházak számára is. Egyre növekszik azon házasságkötések száma, amelyben két megkeresztelt személy köt életre szóló szövetséget úgy, hogy az egyik fél katolikus, a másik pedig más keresztény felekezethez tartozó személy. A téma aktualitását az is adja, hogy ezen házasságokban szükséges a teológiai, morális, pasztorális, szociológiai és jogi reflexió, hiszen a házasfelek ma is megélik a vallásgyakorlásukat, melyben egyrészt védeni kell a hitet, a vallásszabadságot, másrészt biztosítani kell a házasságkötés szabadságát is, valamint szorgalmazni kell az ökumenikus törekvéseket is.¹ A két különböző keresztény közösséghez tartozó személy vallásos meggyőződése az egész életre szóló közösségükben, fizikai, lelki, szellemi és pszichés egységben jut kifejezésre. A társadalmi változások pozitív és negatív hatásai pedig jelentősen befolyásolják a felek között megélt egységet. Gondoljunk csak a társadalmi osztályok átjárhatóságára vagy a nevelési modellek valamint az iskolarendszerek liberalizációjára, a nők emancipációjára, az emberi személy méltóságának hangsúlyozására vagy az iparosodott társadalmak sajátos migrációs jelenségére.² Ezek a jelenségek nagyban befolyásolják nemcsak a párválasztást, de a felek együttélésének minőségét is. Az egyházi törvényhozó célja a vegyes házasságok tekintetében végsősoron nem más, mint az, hogy választ adjon az előbb felsorolt kihívásokra, és segítse a krisztushívőket abban, hogy a társadalomban és a személyes életükben helyesen meg tudják élni a Krisztusba vetett hitüket, és a szentségi házasságuk révén mind alkalmasabbá váljanak a Krisztussal való egységük megélésére. Ezért vállalkoztam arra, hogy a vegyes házasságok teológiai és kánonjogi szempontjait egy adott történelmi keretben vizsgáljam, mely kutatás segítheti az olvasót abban, hogy egyre inkább megértse a vegyes házasságra vonatkozó krisztusi szándékot: a lelkek üdvösségét.

¹ Vö. GROCHOLEWSKI, Z., *A vegyes házasságok*, in GROCHOLEWSKI, Z., *Tanulmányok az egyházi házasság- és perjogról*, SZIT, Budapest 2000, 13.

² KUMINETZ, G., *Katolikus Házasságjog*, SZIT, Budapest 2002, 281.

1. A régi jogban
a) Vegyes házasság a Bibliában

Az Ószövetségben Izrael Isten választott népe, szent nemzete, Isten különlegesen lefoglalt tulajdona,³ amely minden tiltás, figyelmeztetés, csalódás ellenére⁴ is gyakran házasodott „idegenekkel”⁵ és „pogányokkal”⁶. Isten és az ő népe között kialakult bensőséges szeretetkapcsolat⁷ az, ami előidézte azokat a tilalmakat, előírásokat, amelyek a Jahvéhoz és a népének adott törvényhez való hűségre és kultikus istentiszteletre vonatkoztak.⁸ Izraelnek különösen is kerülnie kellett a bálványimádást, valamint a kánaániakkal való házasságkötést. Ugyanis Izrael nem csupán Jahve népe volt, hanem az ő kiválasztott szeretett népe.⁹ Mivel a száműzetésben az identitásuk megőrzése miatt a nép távol tartotta magát más népektől és azok kultuszától, egyre inkább erősödött az emberek Jahvéval kialakított bensőséges viszonya. Amikor pedig visszatértek a fogságból, akkor még inkább megértették és megőrizték más népektől (idegenek, pogányok stb.) való elkülönülésüket, ezért is minősült a szövetség elárulásának, ha a közösség valamelyik tagja az idegenekkel kötött házasságot.¹⁰ Ugyanis a házasfelek között egyrészt a kiválasztottság miatt nem jöhetett létre a teljes élet közössége, másrészt társadalmi vonatkozása is volt a dolognak, hiszen a patriarkális társadalomban a nő az adott közösségében biztonságot élvezett,¹¹ míg az idegenekkel való házasságkötésben a kiszolgáltatottsága erősebb volt.

Érdekes jelenség a hadifoglyokkal kötött házasság az izraeliták részéről, amelyet szinte javasol a Második Törvénykönyv szerzője: „Ha hadba mégy ellenségeid ellen, s az Úr, a te Istened kezébe adja őket és foglyokat ejtesz, s a foglyok között meglátsz egy szép asszonyt, s azt megszereted, s feleségül akarod venni: akkor vidd be házádba, s ő nyírja le haját, vágja le körmeit, vesse le azt a ruhát, amelyben fogságba jutott, lakjék a házában és sirassa atyját

³ Kiv 19,5–6.

⁴ Ter 26,35; 28,8; 31,14.

⁵ Az ószövetség különbséget tesz a nép körén, az ország határain kívül élő és az átmenetileg Izrael földjén tartózkodó, valamint az országban letelepült idegenek között. Vö. HAAG, H., *Bibliai Lexikon*, SZIT, Budapest 1989, 663.

⁶ A zsidók és a keresztények elsősorban a nem monoteista vallások követőit nevezték pogányoknak. A megkülönböztetés elsősorban vallási öntudatból fakad. Izrael főleg akkor került szembe a fogalommal, illetve a többi népekkel, ha pogány népek uralma alá került (Ez 35,10). A keresztényeknél a kifejezés inkább valláserkölcsei tartalmú, és minden olyan népre vonatkozik, amely nem részesült a kinyilatkoztatásban (ApCsel 21,21; 26,17; Róm 3,29; 9,24; 15,10). Vö. HAAG, H., *Bibliai Lexikon*, 1484–1486.

⁷ Mtörv 14,2; 26,18. Vö. *Jeromos Bibliakommentár I. Az ószövetség könyveinek magyarázata*, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest 2002, 180.

⁸ Mtörv 4,39; 7,9–11.

⁹ Iz 5,1; 54,6–7; 62,4–5.

¹⁰ Ezdr 9,1–4.

¹¹ Szám 36,6–9.

és anyját egy hónapig, akkor aztán bemehetsz hozzá, hálhatsz vele és a feleséged lehet.”¹² Ebben az esetben egyértelmű, hogy az idegenből, ellenség kezéből vett feleség nem jelent veszélyt a Jahvéba vetett hitre, hiszen az asszonyoknak alkalmazkodni kell a kultikus rendhez. Megállapíthatjuk tehát, hogy a szociális dimenzió túl elsősorban a vallásos meggyőződés, Jahve parancsainak követése, a szövetséghez való hűség az, ami miatt tilos a vegyes házasság az izraeliták számára.¹³ Ezt erősítik a próféták figyelmeztetései is.¹⁴

Az ószövetségi szövegek értelmezése tehát jogi értelemben nem igazolja a vegyes házasság azon tilalmát, amely érvénytelenítené a házasságot Isten népéből és más népből (idegen, pogány) való felek között, viszont vallásos értelemben mégiscsak a hit védelmét szorgalmazták azok a parancsok és előírások, amelyek a vegyes házasságot tiltották.¹⁵

Az Újszövetségben nem találunk olyan hivatkozásokat, amelyek a vegyes házasság problémáját közvetlenül érintik. A keresztények kis létszámú egységét még nem osztotta meg oly mértékben az eretnesség, amint az majd kibontakozik a későbbi századokban. Mivel az egyház ebben az időszakban még egy volt, ezért a két különböző hitű keresztény közötti házasság kérdése nem releváns. Szent Pálnál találjuk az egyetlen olyan esetet, amely a „vegyes” házasságra vonatkozik, amelyben a pogány házastársak közül az egyik keresztény lesz, s élettársa nem akarja folytatni vele a házaseletet.¹⁶ Itt valójában nem arról van szó, hogy egy keresztény köthet-e házasságot vagy nem egy nem kereszténnyel, legyen az pogány, zsidó vagy eretnek, hanem egy olyan élethelyzetről van szó, amelyben az a fő kérdés, hogy egy meglévő kötelékben mi a szerepe a keresztény félnek. Pál nem javasolja a kötelék felbontását vagy a válást, ha a nem keresztény fél továbbra is együtt akar élni a keresztény házastársával. Fontos itt megjegyezni, hogy egy valóságos kötelékről van szó jelen esetben, amely csak akkor maradhat fenn, ha a hitetlen fél megszentelődik a hívő fél hitben megélt példája által.¹⁷ Ha pedig a nem keresztény fél válni akar, akkor az apostol a hívő fél érdekében engedélyezi a válást. A kánonjog ebből a tényállásból fogalmazza meg később a páli kiváltság (*Privilegium Paulinum*) jogintézményét.¹⁸ A páli

¹² MTörv 21,10–13.

¹³ Vö. FAU, F. A., *Mixed Marriage, The Historical Evolution of the Impediment of Disparity of Cult and Prohibition of Mixed Religion up to the Legislation of the 1983 Code*, JCD diss., Pontificia Universita Gregoriana, 1993, 10.

¹⁴ Neh 13,23–27; Mal 2,10–16.

¹⁵ LWANGA, K. C., *Mixed Marriages in Uganda. Canonical challenges involved (cann.1124–1129), (with special reference to the archdiocese of Kampala)*, Dissertatio ad Doctoratum in Iure Canonico. Pontificia Universitas Urbaniana, Roma 1994, 57.

¹⁶ Vö. 1Kor 7, 12–16.

¹⁷ LWANGA, *Mixed Marriages in Uganda* 59.

¹⁸ 1143.kán. – 1. §. Két meg nem keresztelt között kötött házasság felbomlik a Privilegium Paulinum alapján, a keresztiséget felvett fél hitének nyújtott kedvezményként, magával a ténnyel, hogy ez a fél új házasságot köt, amennyiben a meg nem keresztelt fél különvállik.

2. §. Különváltak számít a meg nem keresztelt fél, ha nem akar a megkeresztelt féllal együtt élni, vagy

kiváltság esetében csupán “*post factum*” tényállásról van szó, nem pedig a házasságot megelőző feltételekről, amelyet a feleknek be kell tartaniuk.

Pál apostolnak ugyanebben a levelében van egy parancsa az özvegyasszonyokhoz is, akik férjhez mehetnek, „de csak az Úrban”.¹⁹ Fogalmazhatnánk úgy is, hogy valaki férjhez mehet egy olyan személyhez, akivel a Krisztusban való hite azonos. Nyilvánvalóan ez a szöveg semmiképpen sem támasztaná alá azt a feltevést, hogy itt Pál apostol olyan személyekről beszél, akik különböző hitű keresztények, de egyek az Úrban.²⁰ Ebben az időszakban a különböző hit egyet jelentett az eretnekség és a szakadárság fogalmával,²¹ amely majd később a valláskülönbség akadályának (*disparitas cultus*) a fogalmát támasztja alá.

Az Újszövetségben, az első keresztény közösségek életében és hitében már körvonalazódnak a házassággal kapcsolatos katolikus tanítás irányvonalai, különösen azok, amelyek a házasság szentségi méltóságára,²² felbonthatatlanságára,²³ a krisztusi hitben való állhatatos kitartásra vonatkoznak, egészen a vértanúságig. Ezek lesznek az alapjai annak a tanításnak, amelyre a házasságjog épül, és a vegyes házasságra vonatkozó szabályozás is csak ebből az aspektusból érthető meg, hiszen az egyház megértette azt a kötelességet, hogy óvja a krisztushívők hitét akár olyan veszélyektől is, amelyek a különböző kultuszú házasságokban állnak fenn. Ezért érdemes megvizsgálni az ősegyház gyakorlatát, a korai zsinatokat,²⁴ de óvakodni kell az anakronizmustól is, hiszen a házasságjog mai fogalmait (érvényesség, érvénytelenség, akadály, valláskülönbség) a középkorban dolgozták ki az egyházjogi szerzők. Ezért inkább azt a fejlődést érdemes vizsgálni, amely a mai házasságjogi fogalmak kidolgozásának hátterében húzódik meg.²⁵

b) Korai keresztény írók, egyházatyák

Az egyház az első öt évszázadban elsősorban missziós egyház volt (a patrisztikus szerzők tanúsága szerint is), missziós feladatokat teljesítve egy öt körülvevő pogány világban. Egyszerre kellett a hitet továbbadnia és megvédenie. Mivel a kereszténység kisebbségben

---

békében, a Teremtő gyalázása nélkül együtt élni, hacsak a másik fél – megkeresztelkedése után – nem szolgáltatott megfelelő okot a különválásra.

¹⁹ Vö. 1Kor 7, 39–40.

²⁰ Vö. FAU, *Mixed Marriage* 22–23.

²¹ Szent János apostol, Pál apostolhoz hasonlóan tiltja a hitetlenekkel és eretnekekkel való közösséget. Vö. 2Kor 6, 14–16; 1Kor 5, 11; 2Jn 10.; Tit 3, 10.

²² Vö. Ef 5, 22–32.

²³ Vö. Mt 19, 3–9; Mk 10, 2–12.

²⁴ Részletesen Vö. SZUROMI, A. Sz., *Az egyházi intézményrendszer története* (Szent István Kézikönyvek 15), SZIT, Budapest 2017, 43–47.

²⁵ Vö. BUCCIERO, M., *I matrimoni misti, aspetti storici, canonici e pastorali*, Millennium Romae, Roma 1997, 4.

volt, ezért a nem keresztényekkel való érintkezés szükségszerű volt. Természetesen voltak, akik a Krisztusban való egyéni megszentelődésüket úgy teljesítették, hogy kivonultak a világból, mások pedig úgy, hogy éltek a házassághoz való természetes jogukkal. A nehézséget az okozta, hogy a megkeresztelt feleknek együtt kellett élniük a keresztleetlen szomszédjaikkal. Sajnos ilyen körülmények között elkerülhetetlen volt, hogy a keresztények ne kössenek vegyes házasságot olyanokkal, akikkel a krisztusi közösséget nem tudták a maga teljességében megélni.²⁶ Vagy nem keresztényekkel kötöttek házasságot, vagy pedig a már megházasodottak közül az egyik a keresztény hitre tért.²⁷

A keresztények és közösségeik a házasságra vonatkozó kötelezettségeket elsősorban a Krisztusba vetett hitükből eredeztették, így a vegyes házasságokban a felek nem azonos módon értelmezték ezeket a kötelezettségeket. A konkrét egyházi közösség életétől függően ítélték meg a különböző hitű keresztények házasságára vonatkozó egyházfegyelmet.²⁸ Az egyház számára ez a helyzet egy új lelkipásztori és jogi kihívást jelentett, mivel a nem keresztényekkel vagy eretnekekkel kötött házasságok kapcsán fennállt az a veszély, hogy a keresztény fél a házasság révén a hit hajótöröttté válik. Mivel ebben az időben még nem volt az adott problémára egyházjogi szabályozás, ezért az egyház az Ószövetségi Szentírás helyeit ismételte, azaz Isten választott népének tilos házasságot kötni hitetlenekkel azért, hogy megőrizze a krisztushívők hitét a morális veszélyektől, amelyek bálványimádásnak minősültek.²⁹

Az egyházatyák vegyes házassághoz való magatartása sem volt egyöntetű, hiszen az egyházüldözés idején kemény vonalat képviseltek, „békeidőben” pedig megértőbb hozzáállás jellemezte őket a témát illetően. A konstantini fordulat előtt – a Szentírásra hivatkozva – szigorúan tiltották és büntették a keresztény és nem keresztény közötti házasságot, és csak „az Úrban” lehetett párt választani. A fordulat után pedig nem szorgalmazták az ilyen házasságok létrejöttét, de nem is tiltották annyira, a körülményekre való tekintettel megengedőbbek voltak, valamint a nem keresztény házasságokból megtértek révén az egyház még a missziós feladatát is el tudta látni.

Tertullianus (†225) nagyon szigorúan nyilatkozik a különböző vallású házasságot kötni akaró felekről. Írásaiban kifejezetten tilos bármiféle házasságot kötni egy keresztény embernek egy pogánnyal. Ezt a tilalmat a hit elferdülésének veszélyével indokolja, tudniillik aki pogánnyal házasodik, az a bálványimádás kísértésébe eshet. Aki pedig ilyen házasságot köt, az egy olyan idegent fogad be, amely lehetetlenné teszi a Krisztusban való egységet. Egy hitelennel kötött házasságban a keresztény fél nemcsak beszennyezi magát, hanem a gonosz kezébe adja önmagát. Mivel erkölcsileg súlyos bűnbe esik az ilyen személy, ezért e cselekedet

²⁶ BRIA, Y. BENYAMIN, *The development of mixed marriage legislation through missionary law from 1622 to the present*, Saint Paul University, Ottawa 1993, 58.

²⁷ LWANGA, *Mixed Marriages in Uganda* 61.

²⁸ Vö. FAU, *Mixed Marriage* 25.

²⁹ LWANGA, *Mixed Marriages in Uganda* 62.

a testvéri közösségből való kizárást vonja maga után.³⁰ Szent Ciprián (†258), Karthágó püspöke hasonló véleményen van, mint Tertullianus a házassági tilalmat illetően. Az észak-afrikai egyház keresztényeit ekkor még üldözték a hitükért, ezért nagy veszélynek ítélte meg a püspök azt, ha valaki nem kereszténnyel kötött házasságot. Ő nem csupán a páli helyre hivatkozik, hanem az Ószövetségi Szentírásra is, amely előírja, hogy tilos kánaáni asszonnyal vagy más olyan személlyel házasodni, aki nem zsidó.³¹ Salamon példáját is idézi, aki azért esett bálványimádásba, mert pogány nőt vett el. A *De Lapsis* című művében a keresztények a Krisztusba vetett igaz hittől való eltávolodásának okát abban jelöli meg, hogy azok, akik pogányokkal kötnek házasságot, valójában Krisztus tagjait prostituálják a pogányoknak.³²

Tertullianus és Ciprián megállapításai nem jogosítanak fel bennünket arra, hogy közvetlen módon levonjuk azt a következtetést, hogy a vegyes házasságok tilalma érvénytelenítette a házasságokat, vagy a vegyes vallás tilalmával állunk szemben már az ősegyház idején is, azt sem állíthatjuk, hogy az egész katolikus egyházban elfogadott volt az effajta tilalom gyakorlata. Inkább bizonyos területeken és esetekre vonatkozóan látjuk ezeknek a tilalmaknak a bevezetését. Azt se felejtjük el, hogy a római jog megengedte az ilyen házasságokat,³³ jóllehet bizonyára kevés számban voltak jelen. Egy biztos, hogy a keresztény fél hitének a védelmében egyre gyakrabban hozott a helyi egyház hasonló döntéseket. Ez különösen is igaz az afrikai egyházak gyakorlatában. Meg kell említenünk azt is, hogy az ősegyház magatartása sokkal elutasítóbb volt a szakadár vagy zsidó féllal kötött házasságok esetében, mint a katolikus és pogány fél között létrejött életközösség esetében. Ennek az volt az oka, hogy a pogány féllal kötött házasság tekintetében nagyobb remény mutatkozott arra, hogy a nem keresztény fél még katolikus hitre térhet.³⁴

Összefoglalásként elmondhatjuk:

α. Kerülték és tiltották a keresztények és a pogányok házasságát, az érvénytelenséget illetően nem egységes a szerzők véleménye.³⁵ Hiszen ha tiltották, akkor az érvényesség

³⁰ Uo. 63.

³¹ Vö. Ter 24, 1–4; Kiv 10.

³² Vö. CIPRIANUS, *Liber de lapsis*, cap. 6, in PL (4) 470.

³³ Annak ellenére, hogy a római jog nagy hatással volt a keresztény házasságokra, az ősegyházban nem tettek különbséget származás szerint a házasfelek között, így a római jogban szereplő házassági formák mindegyike (*matrimonium iustum*) egyházi házasságnak minősülhetett (*matrimonium cum manu* [confarreatio, coemptio, usus], *matrimonium sine manu*). Vö. SZUROMI A. SZ., *Az egyházi intézményrendszer története* 46. A római jogban a legerősebb házassági kötelék, a manusos házasság volt, amelyet a kenyéradózat bemutatásával a pontifex előtt történt. De még ez a házasság (*confarreatio*) is felbontható volt bizonyos feltételekkel. Vö. SZUROMI A. SZ., *Az egyházi házasságra vonatkozó kánoni előírások történetének vázlatja*, in *Iustum Aequum Salutare* IV (2008/3), 39.

³⁴ FAU, *Mixed Marriage* 29.

³⁵ Uo. 24.

vélelmezhető, ha pedig a keresztény és a pogány házasságát érvényesnek tartották, akkor a keresztény és eretnek házassága is bár nem megengedett, de érvényes volt.

β. Nincs semmiféle hivatkozás az olyan házasságokra, amelyet keresztények kötöttek eretnekkel vagy szakadárokkal, ugyanis nem volt egységes szabályozás arra vonatkozólag, hogy ki minősül eretneknek vagy szakadárnak a hitben.³⁶

γ. A szentírók hivatkozási alapja nem más, mint Szent Pál apostol házasságra vonatkozó „de csak az Úrban” rendelkezése, amely csak keresztények közötti házasságra vonatkozik.

δ. A tiltás oka nem más, mint a hit elhagyásának a veszélye.³⁷

Szent Zéno (†371) veronai püspök arra inti a pogánnyal házasságot kötni akaró felet, hogy ne legyen szentségtörő, ne legyen a törvény árulója, a keresztény férfinak pedig azt tanácsolja, hogy ne házasodjon szentségtörő módon, amikor egy keresztényt is feleségül vehet. Tanításából világos, hogy úgy tekint ezekre a házasságokra, mint Krisztus misztikus testének, az egyháznak a megszenteltetésére, az ilyen házasságot megkísérlő személy Krisztus tagjaként a démonok szolgája, és ügynökévé válik.³⁸

Szent Ambrus (†397) nem túl kedvezően nyilatkozik a „vegyes” házasságokról. Szerinte a krisztusi házassághoz elengedhetetlen feltétel mindkét fél keresztisége, ezenkívül azokban a házasságokban, ahol az egyik fél nincs megkeresztelve, veszély fenyegeti nemcsak a hitet, de a családi harmóniát is. A milánói püspök a 4. századi krisztológiai eretnekségek elterjedésével már nemcsak a zsidó vagy pogány házasságkötésekről beszél, de olyanokról is, ahol a felek nem egyszerre keresztelkedtek meg, vagy nem bírják ugyanazt a hitet Krisztusban, így ezekből is hiányozhat a családi harmónia és a felek közös imája.³⁹

Aranyszájú Szent János (†407) bár nem ajánlja a vegyes házasságokat, de elfogadja, legalábbis tolerálja az ilyen kapcsolatokat. Ő olyan eszköznek vagy lehetőségnek fogja fel a nem keresztény fél belépését a házasságba, amely lehetőséget ad a keresztény félnek arra, hogy megszentelje a nem hívő társát.⁴⁰

Szent Jeromos (†420) is a páli hivatkozásra (*tantum in Domino*) alapozza a keresztény és a pogány közötti házasságkötés tilalmát. Ebben a tekintetben a 3. századi afrikai egyház egyházfegyelmi szigorát ő is követi, miszerint a keresztény és nem hívő közötti házasság tilos, sőt ha a nem hívő fél akadályozza a keresztény felet hitének gyakorlásában, akkor sürgeti, hogy a keresztény fél váljon el a nem keresztény társától. Az ilyen házasságokat a pogány bálványokkal megszenteltetett templomhoz hasonlítja.⁴¹

³⁶ Uo. 44.

³⁷ BUCCIERO, *I matrimoni misti* 6–7.

³⁸ Uo. 7.

³⁹ FAU, *Mixed Marriage* 33–36.

⁴⁰ Uo. 36–37.

⁴¹ Uo. 37–38.

Szent Ágoston (†430) azonban egy kissé rugalmasabban fogalmaz, nemcsak a pogányok gyermekeire vonatkozólag, de az 5. századi afrikai egyház megváltozott szociális helyzetét illetően is. A kereszténység az üldözések megszűnésével, a konstantini fordulattal a vallási béke és a tolerancia új korszakába lépett.⁴² Hippo püspöke csupán a Szentírásra hivatkozva a vegyes házasság tilalmát nem látja bizonyítottnak, és nem ért egyet Ciprián azon kijelentésével, miszerint a nem keresztény féllal kötött házasság az egy bűnös dolog.⁴³ Ez nem jelenti azt, hogy a keresztények és a nem keresztények közötti házasságot elfogadná vagy tanácsolná. Azonban bizonyos értelemben türelmes az ilyen házasságokkal szemben, feltéve, ha a nem keresztény fél megtér. Abban az esetben, amikor a megtért féllal együtt az eretnesség is belép a családba, Ágoston legfőbb aggodalma az, hogy a katolikus félnek és gyermekeinek a hitben való kitartása miként valósulhat meg. Ugyanakkor Ágoston határozottan elutasítja a házasságot egy katolikus és egy donatista eretnek között, akinek a keresztiségének érvényességét nem vonta kétségbe.⁴⁴ A páli hivatkozás (*tantum in Domino*) Szent Ágostonnál a keresztények közötti házasságra vonatkozik, de legfőképpen a katolikus keresztényekre, ezért keresztény katolikusként élni egy vegyes házasságban szerinte egyáltalán nem tanácsos és mindenképp kerülendő – de Cipriánnal szemben Ágoston megfogalmazásában a ‘mi időkben’ az ilyen házasság nem tekinthető bűnösnek –, viszont az ilyen kötelék tilalma elősorban nem a szentírási hivatkozásban nyer megalapozást.⁴⁵

Aranyszájú Szent János (†407) pedig nem csupán elnéző a kérdést tekintve, hanem a vegyes házasságok vonatkozásában egyenesen optimista beállítottságú. A nem keresztényvel kötött házasságra úgy tekint, mint Isten jóságának különleges jelére, amely az egyház missziós tevékenységét segíti.⁴⁶

c) Zsinati rendelkezések

Az előzőekben láthattuk, hogy a helyi egyházak püspökei az írásaikban és prédikációikban igyekeztek felhívni híveik figyelmét arra, hogy a pogányokkal vagy az eretnekekkel kötött házasság a keresztségben Istentől kapott hit ajándékának megőrzését veszélyezteti. A 4. századtól kezdve a zsinatok is ezt a meggyőződést fejtik ki, illetve szabályozzák. Az egyházi törvénykezés első öt évszázadában még nem tettek különbséget egy katolikus egy eretnekekkel vagy szakadással kötött házassága, valamint egy katolikus egy keresztleletlenül kötött

⁴² BRIA, *The development of mixed marriage legislation* 59.

⁴³ LWANGA, *Mixed Marriages in Uganda* 63.

⁴⁴ AUGUSTINUS, *Sermo 46, De pastoribus in Ezechiel*, cap.7, n° 15, in *PL* (38) 273–274.

⁴⁵ CANTELAR, *El matrimonio de herejes. Bifurcación del impedimento disparitatis cultus y divorcio por herejía* (Salamanca 1972) lábjegyzet 17, 38.

⁴⁶ LWANGA, *Mixed Marriages in Uganda* 65.

házassága között. Ezek a házasságok ugyanazt a tilalmat vonták maguk után, és nem találunk felmentési formulát. Az egyetlen megoldást az ilyen házasságok megkötéséhez a nem katolikus fél megtérése jelentette.⁴⁷ Az egyetemes zsinatok kánonjai pedig megalapozzák a későbbi nagy gyűjtemények rendelkezéseit, amelyek majd előkészítik a vegyes házasságokra vonatkozó egyházjogi normákat.

Az első zsinatok közül a spanyolországi elvirai zsinat (303) volt, amelyik kifejezetten törvényt alkotott a vegyes házasságokra vonatkozólag.⁴⁸ Erősen ellenezte és elítélte az ilyen házasságkötéseket, és állította, hogy az egyházi törvény nemcsak tiltja, de bünteti is az ilyen cselekedeteket. A zsinat tesz némi különbséget a pogányokkal és az eretnekkel, szakadárokkal kötött házasságra vonatkozólag, ugyanakkor arra a szociális problémára is reflektál, amely korábban már az észak-afrikai egyházakban is jelen volt. Azokon a területeken, ahol az egyház még nem terjedt el jelentős mértékben,⁴⁹ a lányaiat férjhez adó apák nem találtak katolikus férjnek valót. A hitre való veszélynek minősültek az olyan házasságkötés esetei, ahol a katolikus lányt egy nem katolikushoz, pogányhoz, eretnekhez, szakadárhoz, zsidóhoz, pogány paphoz vagy pogány komikushoz adták. Ezekben a házasságokban a kiközösítés tilalma öt évre, a pogány pappal kötött házasság esetében pedig örökre szólt. A büntetések a férjhez adó apát fenyítették, nem pedig a katolikus felet. Figyelemre méltó, hogy a pogánnyal kötött házasságot bár tiltották, mégsem büntették annyira, mint az eretnekkel kötött házasságot. Ennek a háttérben az a felfogás uralkodott, miszerint a férjhez menő katolikus lányok inkább válasszanak egy ilyen házasságot, mint házasságtörést kövessenek el, azután a pogány hitre is úgy tekintett az egyház, hogy az nem elég mély és végleges döntésen alapul, ezért nagyobb esélye van egy pogánynak a katolikus hitre térni, mint egy zsidónak vagy eretneknek a katolikus hitet választania. Természetesen egy zsidó vagy eretnek féllal is – a tiltás és a büntetés mellett – lehetet házasságot kötni, feltéve, ha a nem katolikus fél komoly ígéretet tett a megtérésre.⁵⁰ Megjegyzendő, hogy ezeket a házasságokat, melyeket a római jog szerint kötöttek meg, az egyház érvényesnek tekintette.⁵¹

A francia arles-i zsinat (314) atyái még folytatják a penitenciális keretek közötti szabályozását a keresztény és a pogány közötti házassági tilalomnak. Változásként megemlítendő, hogy az elvirai zsinathoz képest az időleges kiközösítés⁵² többé már nem az apákat sújtja,

⁴⁷ BRIA, *The development of mixed marriage legislation* 60.

⁴⁸ LWANGA, *Mixed Marriages in Uganda* 66.

⁴⁹ LOMBARDIA, P., *Los matrimonios mixtos en el Concilio de Elvira*, in *Escritos de derecho canonico*, I (Pamplona 1973) 136.

⁵⁰ SCHENK, F. J., *The Matrimonial Impediments of Mixed Religion and Disparity of Cult*, in *CLS* 51 (1929), 17–25.

⁵¹ FAU, *Mixed Marriage* 29–30.

⁵² LWANGA, *Mixed Marriages in Uganda* 66.

hanem az ilyen házasságban lévő keresztény nőket. Azokat a fiatal nőket, akik pogány féllal kíséreltek meg házasságot kötni, azokat zsinat eltiltja a szentáldozástól.⁵³

A niceai zsinat (325) is kiközösítéssel sújtja azokat a keresztényeknek, akik leányaikat hitetlenekhez (zsidók, pogányok) adják feleségül, szorgalmazza továbbá azt is, hogy a keresztény házastársak hagyják el a nem keresztény házastársukat a hit megvédése miatt. Ugyanakkor egy keresztény megházasodhat egy nem hívővel, feltéve, ha az a keresztény hitre tér.⁵⁴ Fontos megjegyeznünk, hogy ebben az időben a vegyes házasságok tilalma nem csupán az egyházi hatalom részéről volt hangsúlyozott, hanem – talán még szigorúbb formában – az állam részéről is. II. Konstantin császár rendelkezése szerint a keresztényeknek tilos volt zsidókkal házasságot kötni, és megfelelő büntetésekkel sújtotta azokat, akik a törvényt nem hajtották végre.⁵⁵ Figyelemre méltó, hogy bár a zsinat kihangsúlyozza a vegyes házasságok megkötésének kerülését, de nem említi ezen házasságok érvényességét vagy érvénytelenségét.⁵⁶

Még érdekesebbek a laodiceai zsinat (364) döntései, melyek alapvető újdonságot hoztak a vegyes házasságok megítélésében:⁵⁷ a tilalom pontos meghatározása nem csupán a nőkre terjed ki, hanem a fiúgyermekekre is. A tilalom csak az eretnekekről szól, valamint újdonság az is, hogy a tilalom eddig elsősorban azokra vonatkozott, akik házastársul adták a gyermekeiket azokhoz, akik nem katolikusok voltak. Most a tilalom iránya inkább azokra vonatkozik, akik elfogadják, azaz házastársul veszik azt a házasulandó személyt, aki nincs megkeresztelve. A feltétel világos: a nem keresztény fél tegyen ígéretet a megtérésre, hiszen a feleknek ugyanazt a hitet kell bírniuk, végül a tilalom nem beszél a büntetésről. Ez az első hivatkozás, amely az általános tilalomnak egy kivételes esetét említi, továbbá a feltétel egyfajta ígéretnek is megfelel. Ebben a szabályozásban a biztosíték korai verziója is megjelenik, amely majd a későbbi kánoni jogalkotás tárgya lesz.⁵⁸

Az észak-afrikai hippói zsinat (393) megtiltotta a püspökök és más klerikusok gyermekeinek a vegyes házasságot pogányokkal, eretnekekkel és szakadókkal. A karthágói zsinat (397) megismételte ugyanazt a törvényi előírást, amelynek célja a katolikus fél hitének védelme, valamint a keresztény házasság egységével kapcsolatos akadályok elhárítása.⁵⁹

A khalkedoni (451) egyetemes zsinat kánonjai tovább tisztázzák a vegyes házasságra vonatkozó szabályokat, különösképp ami a gyermekek megkeresztelését illeti. Az egyetemes zsinat átveszi a hippói és a karthágói afrikai zsinatok döntéseit, miszerint a klerikusok és a püspökök nem köthetnek vegyes házasságot, s a már meglévő házasságokat az atyák szerették

⁵³ BRIA, *The development of mixed marriage legislation* 61.

⁵⁴ FAU, *Mixed Marriage* 30.

⁵⁵ Uo. 31.

⁵⁶ LWANGA, *Mixed Marriages in Uganda* 66.

⁵⁷ TOMKO, J., *Matrimoni misti*, Napoli 1971, 43–44.

⁵⁸ BUCCIERO, *I matrimoni misti* 14.

⁵⁹ BRIA, *The development of mixed marriage legislation* 62.

volna elfogadtatni, viszont az ebből származó gyermekek keresztelésére és nevelésére nagyobb gondot fordítottak. A már megkeresztelkedettek térjenek vissza a katolikus egyházba, őket nem kell újra megkeresztelni, akiket pedig még nem kereszteltek meg, azoknak csak az egyházban lehet ezt a szentséget kiszolgáltatni.⁶⁰ Látjuk, hogy a katolikus házastárs részéről egyre világosabb az elvárás, hogy a gyermekeit katolikusnak keresztelje (nemcsak az eretnekkel, de a zsidóval és a pogánnyal kötött házasságra is ez vonatkozik) és ebben a hitben nevelje.⁶¹ Ugyanez a zsinat döntött arról is, hogy a kisebb rendek (akolikus, kántor) klerikusai ne házasodjanak eretnek nőekkel, vagy gyermekeiket ne engedjék ilyen házasságot kötni, kivéve, ha a nem katolikus fél komolyan megígéri, hogy megtér.⁶² A nem katolikusokkal, különösen a zsidókkal kötött házasság ellenzése az egyház számára rendíthetetlenül megmarad egészen a 12. századig. Ebben az időszakban a vegyes házasságot tilalomként kezeli, a mai házasságjogi felfogás szerint meg nem engedett az ilyen egység, azaz érvényesnek minősül. A zsidókkal kapcsolatban kezdi az egyház egyre inkább megfogalmazni azt a felfogását, hogy itt már nemcsak tilos a házasságkötés, de érvénytelen is a meglévő akadály miatt. Ez a magatartás nyer megfogalmazást a későbbi zsinatok döntéseiben is.⁶³

A II. orléans-i zsinat (533) megismétli a vonatkozó tilalmat, mely szerint tilos házasságot kötni egy zsidóval, továbbá kiközösítést helyez kilátásba, ha a felek figyelmeztetés után sem válnak külön.⁶⁴ A terminológiai szóhasználat egyfajta újdonságra enged következtetni a témát illetően, hiszen a kiközösítés, amellyel a katolikus felet sújtják, többé már nem ideiglenes, hanem addig tart, amíg a katolikus fél külön nem válik a nem katolikus házastársától. Így világossá válik az az általános meggyőződés, hogy a büntetéssel sújtott különválást azért szorgalmazták, mert a felek közötti házastársi köteleket semmisnek tartották.⁶⁵ Ezt a gyakorlatot erősíti meg a híres kánonjogász, Peter Lombardia (1095–1160) is, aki azt állítja, hogy ez az első olyan kánoni norma, amely kimondja a vegyes házasság semmisségét, egyébként teljes bizonyossággal pedig a trullói zsinaton (692) véglegesítik az egyház ezen meggyőződését.⁶⁶

A zsinat 72. kánonja, amely a katolikus és az eretnek érvénytelen házasságáról szól, azért is érdekes, mert e zsinat érvényessége nemcsak a latin egyházban volt kérdéses, de a keleti egyházban is vita tárgya volt, hiszen a pápa nem hagyta jóvá. A bizánci rítus sajátjogú egyházait mindenképp kötelezte – a nagy egyházszakadásig mindenképpen – az előírás.

⁶⁰ FAU, *Mixed Marriage* 42.

⁶¹ BUCCIERO, *I matrimoni misti* 14.

⁶² LWANGA, *Mixed Marriages in Uganda* 67.

⁶³ BRIA, *The development of mixed marriage legislation* 62–63.

⁶⁴ BUCCIERO, *I matrimoni misti* 14–15.

⁶⁵ Uo. 16.

⁶⁶ LOMBARDIA, P., *Los matrimonios mixtos en el derecho de la Iglesia visigoda*, in *Escritos de derecho canonico*, I Pamplona 1973, 136.

Egyes szerzők szerint csak azokat a kánonokat vetették el, amelyek kifejezetten a római egyház ellen szóltak, ellenben a zsinat érvényességéhez nem férhet kétség, hiszen később a pápai hivatkozásokat erre a zsinatra, jogforrásként jelölik meg.⁶⁷ E kánon szerint azok a vegyes házasságok, amelyek katolikusok és eretnekek között jönnek létre, érvénytelenek, függetlenül attól, hogy az egyik fél katolikus férfi vagy nő, ortodox vagy katolikus hitű, a másik fél pedig egy eretnek. Megállapítható, hogy a 72. kánon tilalma egyaránt vonatkozik a mai értelemben vett vegyes házasságra és a valláskülönbségre is, ezért lesz nagy jelentősége a házasság érvényességét illetően annak, hogy az eretnek keresztelése érvényes volt-e vagy sem.⁶⁸ Fontos megjegyezni, hogy a zsinat nem ad világos meghatározást arra vonatkozólag, hogy ki minősül eretneknek.⁶⁹

2. A klasszikus kánonjogban *Gratianus dekretuma és az azt követő időszak*

A 7. századtól kezdve egészen a Gratianus dekretumáig (1140) terjedő időszakban nem találunk jelentős egyházi jogi törvénykezést a vegyes házasságokkal kapcsolatban. A bolognai mester nem szentelt külön fejezetet a vegyes házasságok kérdésének, de foglalkozik azokkal az esetekkel és az általuk felvetett problémákkal, amikor egy keresztény egy zsidóval vagy egy pogánnyal köt házasságot. Idézi a IV. toledói zsinat (633)⁷⁰ rendelkezését, miszerint abban az esetben, amikor egy keresztény köt házasságot egy zsidóval vagy pogánnyal, és a másik fél nem tér keresztény hitre, az ilyen házasságból származó gyermekeiket meg kell keresztelni, s a különválást kell szorgalmazni. Hivatkozik a laodiceai zsinatra is, amely úgy rendelkezik, hogy az apáknak tilos egyesíteni gyermekeiket egy olyan házasságban, amelyet eretnekkel kötnek, legfeljebb, ha az eretnek fél ígéretet tesz arról, hogy katolikussá válik. Idézi az auvergne-i zsinat határozatát is, miszerint kiközösítéssel kell súlytani azokat a zsidó és keresztény feleket, akik szexuális viszonyt alakítottak ki, nemcsak a paráznság bűne miatt, de férj-feleségként való együttélésük miatt is. Mivel a IV. toledói zsinat előírásai gyakorolták a legnagyobb hatást a *Decretum Gratiani* (1140) kánonállományára,⁷¹ egyértelmű, hogy Gratianus mester azért idézi a zsinatok határozatait, mert nyilvánvalóan meg kívánja erősíteni azt az egyházi tilalmat, amely a vegyes házasságokra vonatkozik, akár

⁶⁷ PETRU, A. M., *De impedimento disparitatis cultus in iure orientali antiquo*, Romae 1952, 40–54.

⁶⁸ Uo. 51.

⁶⁹ FAU, *Mixed Marriage* 49.

⁷⁰ Vö. SZUROMI SZ. A., *A VI–VIII. századi toledói zsinatok szerepe a hispániai és az egyetemes egyházfegyelmében*, in *Studia Caroliniensia*, (2005/4), 25–32. http://www.kre.hu/portal/doc/studia/Cikkek/2005.4.szam/25_Szuromi_Szabolcs.pdf – utolsó letöltés: 2023. június 3.

⁷¹ Uo. 30.

keresztény zsidóval vagy keresztény eretnekkel kötött házasságáról legyen szó. A tilalom okát is megismétli: egyrészt annak a veszélye, hogy a katolikus fél nem képes megőrizni a hitét, másrészt a kultikus ok is fontos szempont, hiszen azt állítja, hogy lehetetlen az ilyen feleknek közösen imádkozniuk. Végül pedig a szentségi dimenziót is – mint okot – megemlíti, miszerint mindkét fél meg legyen keresztelve.⁷²

Gratianus érvelése világos: nem lehet az isteni törvényeket figyelmen kívül hagyni. Isten nem tiltja a pogányok házasságkötését, de ha a keresztény ember az isteni rendelkezés ellenére köt házasságot egy pogánnyal, vagy zsidóval, vagy eretnekkel, akkor az a házasság nem minősül szentségi házasságnak, sőt érvénytelen lesz, és fel lehet bontani, különösen akkor, ha a hitetlen fél nem akar együtt élni a hívő házastársával.⁷³ A szentségi házasság alapját és „értékét” az Úrban való egység határozza meg, amely csak a megkereszteltek között valósulhat meg, így a Szent Pál-i szövegre való hivatkozás, miszerint „bűn tehát mindaz, ami nem történik hitből eredő meggyőződésből”,⁷⁴ alkalmazható azon vegyes házasságokra, amelyekben az egyik fél nem hívőnek minősül (pogány, zsidó vagy eretnek). Gratianus jöllehet azt az álláspontot képviseli, hogy a nem hívők közötti házasságot is csak a bűnökeltörölő kereszttség felvétele gyógyíthatja meg, mégis a hitetlenek közötti házasságot törvényesnek tartja, amelyre nem vonatkoztatja a keresztény és nem keresztény házasságokra vonatkozó előírásokat. A bolognai mester munkássága évszázadokra meghatározó volt az egyházjog tanulmányozásában. A vegyes házasság tekintetében nagy újítások nem történtek, mindazonáltal egyre inkább tisztázódtak a házasságra vonatkozó fogalmak, mint például: a keresztény házasság alapja nem más, mint az érvényes kereszttség. Piza Hugónak (†1210) köszönhetően pedig egyre inkább elkülönül a katolikus és eretnek⁷⁵ vegyes házasságára (*matrimonium mixta*) vonatkozó egyházfegyelem a valláskülönbség (*disparitas cultus*) akadályától.⁷⁶

Figyelemre méltó III. Ince (†1216) pápa válasza egy olyan ügyben, amely egy katolikus és egy eretnek házasságában állt fenn, amelyben azt kérték, hogy a páli kiváltságot lehessen alkalmazni erre a házasságra is. A pápa válaszában megtiltotta a katolikus félnek, hogy újabb házasságot kössön.⁷⁷ A későbbiekben nyilvánvalóvá válik, hogy az érvényes keresztstéggel rendelkező vegyes házasságokat az eretnekség ténye nem bontja fel, jöllehet az ilyen házasságokat nem lenne szabad megkötni.⁷⁸ Nagy Szent Albert (†1280) a következő kérdésfeltevésekkel él:

⁷² Vö. BRIA, *The development of mixed marriage legislation* 65–67.

⁷³ FAU, *Mixed Marriage* 54; Vö. 1Kor 7,12–14.

⁷⁴ Róm 14,23.

⁷⁵ Az egyház által tolerált eretnekcsoportok és -mozgalmak meghatározásához bővebben: FAU, *Mixed Marriage* 64–67.

⁷⁶ Vö. ERDŐ, P., *I matrimoni misti nella loro evoluzione storica*, in AA, VV., *I matrimoni misti (Studi giuridici XLVII.)*, Città del Vaticano 1998, 16.

⁷⁷ Vö. BUCCIERO, *I matrimoni misti* 27.

⁷⁸ Vö. BRIA, *The development of mixed marriage legislation* 67.

- a) Vajon ha egy katolikus, miután házasságot kötött egy eretnekkel, elválhat-e tőle abban az esetben, ha a másik fél nem akar megtérni: a szerző nemleges választ ad, ugyanis az eretnek keresztsége miatt érvényesnek tekintendő az ilyen házasság.
- b) Vajon ha egy katekumen, aki meg kíván keresztelkedni, de valamilyen oknál fogva (a kiszolgáltatató vagy a víz hiánya miatt) ez lehetetlen, érvényesen köt-e házasságot egy katolikus féllal: a válasz nemleges, ugyanis a vágykereszttség nem elégséges a szentség felvételéhez.⁷⁹

Szent Bonaventura (†1274) is meg volt győződve arról, hogy egy nem hívő meg nem keresztelt féllal kötött házasságában nem a hit, hanem az érvényes keresztelés hiánya az, ami érvénytelené teszi az ilyen köteléket. A későbbiekben ez az alapja az érvénytelenítő házassági akadály fogalmának.⁸⁰

Az Angyali Doktor, Aquinói Szent Tamás (†1274) véleménye is hasonló Bonaventurához, állítja, hogy elsősorban a keresztség az, ami érvényessé teszi a házasságot, nem pedig a meglévő hit ténye.⁸¹ Az érvényes és szentségi házasság feltétele a keresztség, annak ellenére, hogy a katolikus és eretnek közötti házasságkötés bűnös és meg nem engedett, mégis érvényes.⁸² Ha pedig egyik fél nincs megkeresztelve, beleértve a katekumeneket is, akkor a házasság nem igazi házasság, azaz nem érvényes. Nem a hit hiánya miatt, hanem a keresztség hiánya miatt.⁸³

Az egyetemes törvényeket illetően is napvilágot látnak olyan nyilatkozatok, amelyek egyre inkább mutatják az egyháznak azt a meggyőződését, hogy egy katolikus és egy eretnek közötti házasság érvényes köteléknek számít. Az első ilyen megnyilatkozást VIII. Bonifác (†1303) Liber Sextusában (1298) találjuk, a pápa azt állítja, hogy a katolikus feleségek hozományát nem szabad elkobozni férjeiktől, az ilyen kötelék bizonyosan nem megengedett, de ezért még nem kell különválni a feleknek, és az ilyen házasság érvényesnek tekintendő.⁸⁴ A másik megnyilatkozás a pressburgi zsinat (1309) rendelkezése, amelyet VI. Kelemen pápa (†1352) hagyott jóvá 1346-ban, amelyben megújították a katolikusok eretnekekkel vagy szakadárokkal kötött házasságának tilalmát, elrendelve a püspök által a nyilvános kiközösítést azokkal szemben, akik megsértik az egyház törvényeit a vegyes házassággal kapcsolatban.⁸⁵ Ebben az esetben sem a házastársak különválását szorgalmazták,

⁷⁹ Vö. BUCCIERO, *I matrimoni misti* 29.

⁸⁰ Uo. 30.

⁸¹ Uo. 30.

⁸² Vö. BRIA, *The development of mixed marriage legislation* 68.

⁸³ Vö. FAU, *Mixed Marriage* 69.

⁸⁴ Vö. BUCCIERO, *I matrimoni misti* 31.

⁸⁵ Vö. BRIA, *The development of mixed marriage legislation* 69.

hanem a megbüntetésüket, így világos, hogy érvényesnek tartották a házasságot annak ellenére, hogy nem megengedett módon kötötték azt.⁸⁶

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy a 12. század végére szétvált a katolikus és megkeresztelt nem katolikus felek házassága (*matrimonium mixta*) a valláskülönbség (*disparitas cultus*) fogalmától, amely egy katolikus fél és egy nem megkeresztelt fél között jött létre. Bizonyossággal állítható az is, hogy a házasulandó felek esetében a keresztség hiánya teszi érvénytelenné a házasságot, nem pedig a katolikus hit hiánya. Miután pedig a 12. századtól egyre inkább elszaporodtak az eretnekségek, ez a jelenség a teológusokat rákényszerítette arra, hogy különbséget tegyenek az eretnekség és az eretnekről alkotott fogalmak között. Az eretnekek között is voltak olyanok, akik érvényes keresztséggel rendelkeztek, és olyanok, akik egyáltalán nem rendelkeztek keresztséggel. Az első esetben bár kerülendő volt az ilyen házasságkötés, de érvényesnek kellett tekinteni.⁸⁷ Maradt még egy olyan akadály, amely olyan házasságokra vonatkozóan rendelt el tilalmat, amelyben egyik fél sem volt katolikus. Csak abban az esetben volt megengedett a házasságkötés, a khalkédóni zsinat rendelkezését követve, ha a katolikus hitre tértek át a felek.

---

⁸⁶ Vö. BUCCIERO, *I matrimoni misti* 31.

⁸⁷ Uo. 31–32.

MICHAŁ MUSZYŃSKI

MISSZIÓS PAPI SZEMINÁRIUM
AZ EGRY FŐEGYHÁZMEGYÉBEN

Michał Muszyński a nevem. A Varsói Főegyházmegye papja vagyok, 2012 júliusától azonban Egerben szolgálok a Redemptoris Mater Egyházmegyei Missziós Szeminárium rektoraként. Ezt a szemináriumot szeretném bemutatni, amely létrejöttét dr. Ternyák Csaba egri érsek bátor döntésének köszönheti.

Az Egri Főegyházmegye második papi szemináriumának története 2011-ig nyúlik vissza, amikor az Érsek atya, hosszan tartó megfontolás és imádság, továbbá a Papi Szenátus tagjaival való konzultáció után úgy döntött, hogy elfogadja a Neokatekumenális Út magyarországi felelőseinek javaslatát a Redemptoris Mater szeminárium megnyitását illetően.

A Redemptoris Mater szemináriumok születése

Az első Redemptoris Mater szemináriumot Rómában nyitották meg 1987. november 4-én Szent II. János Pál kezdeményezésére a Neokatekumenális Út alapítói: Kiko Argüello, Carmen Hernández és Mario Pezzi atya együttműködésével. A szemináriumban 72 fiatal kezdte meg a formációt, akik a papi hivatást a neokatekumenális közösségekben ismerték fel, és ezzel a karizmával összhangban kívánták megvalósítani. A szeminárium alapító okiratát a Működési Szabályával és Szabályzatával együtt Ugo Poletti bíboros, a Római Egyházmegye pápai helynöke adta ki 1988. február 14-én.

A római Redemptoris Mater szeminárium alapításának körülményeiről Kiko Argüello 1990. január 18-án mondta a seminaristáknak: „*Soha nem terveztük ilyen szemináriumok alapítását és magunk is meglepődtünk, hogy működik az Úr*”,¹ néhány évvel később a *30 Giorni* havilapban megjelent interjúban pedig így nyilatkozott: „*Ebben az esetben is az Úr vezetett bennünket az eseményeken keresztül. A Pápa (Szent II. János Pál) már korábban elküldött több mint száz családot Dél-Amerika és más világrészek legnehezebb régióiba. Ezek a családok keresztény közösségeket alkottak, amelyekben sokan tértek vissza az egyházba még szekták tagjai közül is. Azonban figyelembe véve a papok kis létszámát, valamint azokat a nehézségeket, amelyek a helyi*

¹ PASOTTI, E., *Il Cammino neocatecumenale. 50 anni di iniziazione Cristiana degli adulti*, Cantagalli/Chirico, Siena–Napoli 2018, 133.

papokat várták a nyomornegyedekben, ahol még egy templomépület sem volt, hosszas vívódás után úgy gondoltuk, hogy a Szentatya elé tárjuk a helyzetet. Mi nem akartunk semmilyen rendet vagy mozgalmat alapítani, inkább a plébániai közösségeket terveztük bevonni a missziós tevékenységbe, ahonnan a családjaink származnak. Ezért ajánlottuk a Szentatyának az egyházmegyei missziós szeminárium alapítását, hogy a papokat bárhová küldhessék. A találkozó végén a pápa felállt, és azt mondta, hogy ez jó és az egyháznak szüksége van rá, meg kell valósítani. Így jöttek létre a Redemptoris Mater szemináriumok”²

Honnan jöttek a papi hivatások a neokatekumenális közösségekben? A missziós hivatás a közösségek tagjainak közös jellemző vonása. Már Kiko első katekumenjei között is több, különböző állapotú testvér szerette volna életét az Evangélium hirdetésének szentelni, aminek köszönhetően ők maguk visszakapták az életüket. Ezek családok vagy nőtlen emberek voltak, akik elindultak, hogy más régiókban vagy más országokban itiner katekétákként katekizéseket tartsanak, és az újonnan születő közösségek katekétái legyenek. Később, Szent II. János Pál felhívására válaszul, aki az egész egyházat felhívta az új evangelizálásra, több mint száz család indult el a világ leginkább elkereszténytelenedett vidékeire, amint arra korábban utaltam. A fiatalabb generáció tagjai között mind az új közösségekben, mind a missziós családokban kezdtek születni papi és szerzetesi hivatások. Felfigyelve erre a jelenésre, Kiko, Carmen és Mario atya először a közösségek mintegy 400 hivatásválasztás előtt álló fiatal tagját hívta meg egy néhány napos találkozóra, amely 1983. július 3-án³ a Vatikáni Kertekben, a Lourdes-i barlangnál Szent II. János Pál által celebrált szentmisével zárult. A fiatalok, akik az Isten igéjének hallgatása, illetve a neokatekumenális közösségek szentségi élete által újjászületett családokban nőttek fel, nagylelkűen kezdtek válaszolni Isten hívására. A hivatások felismerésében 1984-től rendkívül hatékony segítségnek bizonyultak a Szent II. János Pál által kezdeményezett Ifjúsági Világtalálkozók. Az első találkozó kapcsán merült fel Kikóban a gondolat, hogy a közösségek fiataljai a találkozóhoz kapcsolódva nézhessenek szembe a hivatás kihívásával, amikor Isten igéjének és az út alapítói igehirdetésének meghallgatása után felállva fejezhetik ki, hogy Krisztust akarják követni a missziós, papi és szerzetesi hivatás útján.⁴

Az első és a következő, az Ifjúsági Világtalálkozók által tartott hivatástisztázó találkozók hatására több helyen is létrejöttek hivatástisztázó központok, hogy támogassák az úton születő fiatal hivatásokat, és hogy azokat verifikálják. Egyfelől jelentkezett tehát a hivatások bősége a közösségek fiataljai körében, másfelől az igény is olyan papokra, akik a Szentatya

² *30 giorni*, novembre 1997, vö. E. Pasotti, op.cit. 134.

³ *Il Cammino Neocatecumenale nei discorsi di Paolo VI e Giovanni Paolo II*, Pro manuscripto, Centro Neocatecumenale Roma 1991, 113–118.

⁴ CAYUELA, A., *Carmen Hernández. Notas biograficas*, Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid 2021, 304.

által küldött családokkal együtt misszionáriusokként szolgálhattak a világ leginkább elke-rezsténytelenedett régióiban.

Ilyen körülmények között született tehát a korábban említett szeminárium Rómá-ban, továbbá 1987-ben a perui Callao Egyházmegyében a II. János Pál Késői Hivatások Szeminárium, amely később, 1989-ben a Katolikus Nevelés Kongregációjának hozzájárulásával átalakult a II. János Pálról nevezett Redemptoris Mater Egyházmegyei Missziós Szemináriumává.⁵

Carmen Hernández, aki 2016-ban bekövetkezett haláláig Kiko Argüello mellett a Neo-katekumenális Út kezdeményezője volt, többször is kifejtette kétségeit a szemináriumok ala-pítását illetően. Attól félt ugyanis, nehogy az út ezáltal intézményesüljön és klerikalizálódjon ahelyett, hogy az egyház megújulásának eszközeül szolgálja. Úgy vélte, hogy a hagyományos szemináriumok helyett az eredeti modellt kellene követni, amikor a papságra készülők formációja tapasztalt, az erények és az életszentség terén kipróbált plébánosok mellett kis csoportokban történt, miközben a fiatalok erre kijelölt családoknál laktak, részt vennének a közösségek életében, és elvégeznék a Neokatekumenális Út szakaszait. Végül II. János Pál tekintélye erősítette meg a meggyőződésben, hogy a Redemptoris Mater szemináriumokra Isten kívánságának jeleként és a Neokatekumenális Út gyümölcseként kell tekinteni: „*Kiko és Carmen elképzelése a papi képzés és a Neokatekumenális Út keresztény formációjának össze-kapcsolásáról valóban zseniálisnak bizonyult. Az úton keresztül a fiatalok eljutnak az emberi érettségre, a közösséghez tartozó testvérekkel, fiatal és idősebb, különböző állapotú személyekkel való kapcsolatok révén megfelelő hitbeli nevelésben részesülnek, növekednek a legfontosabb keresztény erényekben, a heti igeliturgiáknak, az Eucharisztia-nak, az együttéléseknek, az út egyes szakaszainak köszönhetően, a katekéták iránti engedelmességben. A szeminárium kiegészíti a papi formációt és a teológiai tanulmányokat*”.⁶

Róma és Callao után 1989-ben 28 szeminaristával Madridban, egy év múlva Varsóban 41 szeminaristával nyitották meg az újabb Redemptoris Mater szemináriumokat, amelyeket azután a következő években újabbak követtek a világ több városában.

Mi a Redemptoris Mater szemináriumok küldetése?

A Neokatekumenális Út véglegesen 2008. május 11-én a XVI. Benedek pápa által jóváha-gyott statútumban a neokatekumenális közösségekből származó papi hivatások kérdését a 18. cikkelyében tárgyalja.

⁵ Uo. 308.

⁶ Vö.: PEZZI, M., *Mirabilia Dei en los 50 años del Camino Neocatecumenal*, Convivencia Inicio curso, Porto San Giorgio 20–23 septiembre 2018, in CAYUELA, A., op.cit., 308.

§1. A neokatekumenális Út, mint a katekezés minden valódi útja, „*eszköz arra, hogy hivatásokat támasszon a papságra, illetve a szerzetesi és apostoli különböző formáiban kibontakozó sajátos Istennek szenteltségre, továbbá hogy egyesek szívében speciális missziós hivatást ébresszen*”⁷.

Ez a száraz, jogi megfogalmazás szintetikusán fogalmazza meg a tapasztalatot. Részesült benne a neokatekumenális közösségek több fiatal tagja, köztük e sorok írója. Az Úr igéjének rendszeres hallgatása által felismerték, hogy Isten őket is arra hívja, hogy Ábrahámhoz, Mózeshez, Józsuéhez, Sámuelhez, Dávidhoz, Péterhez, Andrásához, Jakabhoz és Jánoshoz, Pálhoz és sokakhoz hasonlóan, akiknek életét a Szentírás révén megismerjük, hagyjanak el mindent, és engedjék, hogy Isten szeretete vezesse őket. E személyek esetében „*a Neokatekumenális Út a papságra készülők keresztény nevelésének a püspökök szolgálatára felkínált eszköze is*”⁸.

A statútum 18. cikkelyének két fenti paragrafusát követően, amelyek a közösségek fennállásánál és a közösségeken belül jelentkező papi, szerzetesi, illetve más apostoli hivatásoknak a történelmi összefüggésére mutatnak rá, a 3. paragrafus a Redemptoris Mater szemináriumok természetét határozza meg:

§ 3. A Redemptoris Mater egyházmegyes és missziós szemináriumokat az út nemzetközi felelős csoportjának egyetértésével a megyéspüspökök alapítják. Ezen intézmények az egyházmegyes klerikusok nevelésére és inkardinációjára vonatkozó előírások⁹ és a saját alapokmányaik szabályai szerint működnek, megvalósítva a *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis*¹⁰. Ezekben a szemináriumokban a papjelöltek a Neokatekumenális Útban való részvétel révén a nevelés folyamatának sajátos és alapvető elemével találkoznak, ugyanakkor felkészítik őket az „*Isten egész népét szolgáló valódi papi választásra, a papság testvéri közösségében*”¹¹.

Ezechiele Pasotti, aki az első papok között vállalta az itiner katekéta szolgálatot a Neokatekumenális Úton, majd a kezdeményezők csoportjának munkatársa volt, a statútum 18. cikkelyéhez fűzött magyarázatában rámutatott a Redemptoris Mater szemináriumok négy alapvető vonására:

⁷ PAPI KONGREGÁCIÓ, *A Katekézis Általános Direktóriuma*, 1997, 86.

⁸ *A Neokatekumenális Út Statútuma*, Názáreti Család Alapítvány, Budapest 2009, 18 § 2.

⁹ Vö. C.I.C. 232–272. k. és C.C.E.O. 331–366. k.

¹⁰ Vö. KONGREGÁCIÓ A KATOLIKUS NEVELÉSÉRT, *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis*, 1985, 20–101. sz.

¹¹ II. JÁNOS PÁL, *Pastores dabo vobis*, SZIT, Budapest 1995, 68.

1. Egyházmegyei jelleg. A szemináriumot mindig az egyházmegye püspöke alapítja, a képzés felelőseivel együttműködve az ő illetékességi körébe tartozik a jelöltek felvétele és pappá szentelése, ezt követően tőle kapják kánoni küldetésüket is.
2. Missziós jelleg. Ezek a szemináriumok a Papi Kongregáció 1980. március 25-én kelt *Postquam Apostoli* instrukciójával összhangban nyitottá teszik a helyi egyházat az egyetemes evangelizációra, mivel a jelöltek a püspök előtt kifejezik készségüket, hogy vállalják a küldetést nemcsak olyan helyeken, ahol Isten ígését még soha nem hirdették, de ott is, ahol a paphiány miatt a híveket a keresztény élet gyakorlásától való eltávolodás, sőt a hit elvesztésének veszélye fenyegeti.¹²
3. Nemzetközi jelleg. Abban nyilvánul meg, hogy a szemináriumok az egyház katolicizálásának jeleként az egész világról származó fiatalokat fogadnak, akik a maguk részéről kifejezik készségüket, hogy a világ bármely részére küldhetik őket. A papok rendje természetéből adódóan szorosan együttműködik a püspökök rendjével, és ily módon vesz részt az egyetemes küldetésben, amelyet Krisztus bízott az apostolokra: „*A lelki adomány, melyet a papok a szentelésben kaptak, nem valamilyen korlátozott és egy helyhez kötött, hanem az üdvösség »egészen a föld határáig« (ApCsel 1,8) mindent átfogó egyetemes küldetésére készíti föl őket, mert bármely papi szolgálat Krisztustól az apostoloknak adott küldetés egyetemes távlatában részesedik*”.¹³ A nemzetköziség konkrétan a néhány napos együttélés (lelkigyakorlat) által valósul meg, amelyen részt vesznek a jelöltek és katekétáik az út kezdeményezőivel, és amelyen szabad állapotuk és készenállásuk előzetes ellenőrzését követően elküldik őket a világ bármelyik Redemptoris Mater szemináriumába.
4. Részvétel a neokatekumenális közösség életében. Ez egyaránt vonatkozik arra a közösségre, ahonnan a jelölt származik, és arra, amelybe a szemináriumi képzés idejére bekapcsolódik. A közösségben megy végbe az érett hithez vezető keresztény nevelés folyamata, a keresztény beavatás szakaszai szerint a közösséghez tartozó testvérek körében.¹⁴

Giulio Salimei püspök, a Római Egyházmegye egykori segédpüspöke, aki 10 éven át volt a római Redemptoris Mater szeminárium rektora, egyszer a szeminaristákkal tartott találkozón ezt mondta: „*Vajon a papság, a szemináriumok vagy a keresztény közösségek krízisével szembesülünk? Úgy vélem, az Úr arra mutat rá, hogy a probléma nem a szemináriumban*

---

¹²Vö: *Directives for Collaboration among Local Churches and in particular for a Better Distribution of the Clergy*. Sacred Congregation for the Clergy, *Postquam Apostoli* Letter, https://www.vatican.va/roman_curial_congregations/cclergy/documents/rc_con_cclergy_doc_25031980_post_en.html – utolsó letöltés: 2023. május 22.

¹³*Presbyterorum ordinis*, 10.

¹⁴PASOTTI, *Il Cammino neocatecumenale*, op.cit., 136.

van, hanem a keresztény közösségben. A keresztény közösség az alap, a talaj, ahol a hivatások csíráznak, növekednek, érlelődnek és gyümölcsöznek. A keresztény beavatás nemcsak a hivatás kiindulási pontja, de elkíséri és erősíti azt”.¹⁵ A keresztény közösség az Isten szeretetének titkába történő beavatás helye: az Atya a Fiú által az Ő Lelkében részesít bennünket Isteni életében, egy új életben. Továbbá bevezet az Isteni ige misztériumába, feltárva annak erejét az igeliturgiák során, Isten ígéjének tanulmányozása által. Végül bevezet az egyház szentségeibe, a bűnbánat, mindenekelőtt pedig az Eucharisztia szentségének misztériumába. Ha a papságra készülő jelölt az Eucharisziát a keresztény beavatás teljességeként, húsvéti áldozatként és lakomaként, a Krisztussal való jegyesi egyesülésként és eszkatologikus beteljesedésként éli meg, akkor később mint pap képes lesz azt „in persona Christi capitis” bemutatni, az Üdvözítő élő ikonjaként átadva Krisztusnak saját hangját, szívét, kezeit.¹⁶ A közösségben a jelöltek a többi testvérrel együtt nyerne beavatást a vasárnapnak mint az Úr napjának megünneplésébe, a húsvéti szent három nap, a liturgikus év misztériumába, különös tekintettel az advent, a nagyböjt és a húsvét időszakára, a liturgikus év ünnepeiről történő megemlékezésbe. Bevezetik őket az egyház közösségi imájába és a személyes imába; az egyház mint Krisztus teste és mint helyi (közösségi, plébániai, egyházmegyei), illetve egyetemes szinten megvalósuló testvéri *communio* közösségi dimenziójába; az egyház küldetésébe, ami Krisztus küldetésében való részvétel annak különböző formáiban. A közösségben szembesülnek a papi szolgálattal, a szemlélődő élettel és a házassélettel. A keresztény család is a közösségben kapja meg a világosságot és a kegyelmet alapvető küldetésének teljesítéséhez: a hit átadásához a gyermekeknek. Ebben a folyamatban a pap jelenléte a közösség életében különösen fontos a fiatalok számára, akik ily módon egy lehetséges útként ezzel a hivatással is találkozhatnak.¹⁷

„A megyéspüspök illetékessége, hogy az Út nemzetközi felelős csoportjának ajánlására kinevezze a Redemptoris Mater egyházmegyei és missziós szemináriumok rektorát, illetve más elöljáróit és nevelőit. A rektor a püspök nevében és vele szoros együttműködésben felügyeli a szeminaristák tanulmányait és nevelését, és meggyőződik a papságra jelöltek alkalmasságáról”.¹⁸ A statútum 18. cikkelyének 4. paragrafusa a szemináriumi elöljárókra és nevelőkre vonatkozik. Ez a paragrafus a Katolikus Nevelés Kongregációjának javaslatára született, amelynek illetékességi köre a statútummal kapcsolatos munkája során a szemináriumokra is kiterjedt.¹⁹ A paragrafus célja biztosítani a szemináriumokban a jelöltek számára, hogy a Neokatekumenális Út „karizmáját” éljék, amely „a keresztény beavatás és a hitre való állandó nevelés egyházmegyei

¹⁵ Vö. *Seminario Missionario Diocesano Redemptoris Mater – Roma – 30 anni*, pubblicazione a cura del Seminario, Roma 2018, 85–89.

¹⁶ Vö. BIFFI, G., *Pecore e pastori. Riflessioni sul gregge di Cristo*, Siena 2008, 206.

¹⁷ PASOTTI, *Il Cammino neocatecumenale*, op.cit., 140.

¹⁸ *A Neokatekumenális Út Statútuma*, op.cit., 18 § 4.

¹⁹ PASOTTI, *Il Cammino neocatecumenale*, op.cit., 140.

megvalósulásának egy formája”,²⁰ valamint a papképzés sajátos formája az egyházmegyei missziós szemináriumokban. Ez nagyon fontos mind a seminaristák képzésében, mind a már felszentelt pap szolgálatában, akár az egyházmegyében, akár az „ad extra” misszióban. A római Redemptoris Mater szeminárium növendékeinek audienciáján 2004-ben Szent II. János Pál pápa a következő szavakban foglalta össze az egyházmegyei és a missziós jelleg kapcsolatát: „Kerülni kell a hamis alternatívát az abban az egyházmegyében, amelyhez tartoztok végzett pasztorális szolgálat és az egyetemes, egészen a világ legvégső határáig szóló misszió között, mely magában a Krisztus papságában való szentségi részesedésekben gyökerezik (vö. Pastores dabo vobis, 17–18), és amelyre ti különösen is felkészültek vagytok a Neokatekumenális Út tapasztalata által. A konkrét helyezések a püspöktől függ, aki mind saját egyházmegyéjének szükségéit, mind az egyetemes misszió szükségéit szívében hordozza. Döntéseit bizalommal és szívbeli engedelmességgel fogadva megtaláljátok békéteket és benső nyugalmatokat, és mindenesetre ki tudjátok fejezni missziós karizmátokat, tekintettel arra, hogy a pasztorális munkát itt, Rómában most is, és a jövőben még jobban is az evangelizáció prioritása kell hogy jellemezze”²¹

A Redemptoris Mater szemináriumok további, kevésbé lényeges meghatározó jegyei közül Pasotti atya a következőket említi:

- ünnepélyes énekes reggeli zsolozsma, csendes imádság keretében végzett elmélkedéssel, ami együtt alkotja az egyórás reggeli imádságot;
- az Eucharisztia esti ünneplése a nyugalom, béke és az egység légkörében;
- napközi imaóra éneklése;
- *scrutatio*: délután, az iskolai elfoglaltságoktól szabad időben elmélkedés a következő vasárnapi evangéliumról, imádságos lélekkel és Isten ígéjére figyelve, vesperással zárva;
- „*regula socii*”: Jézus példáját követve, aki kettesével küldte tanítványait, ami később a monasztikus élet gyakorlata is lett, a seminaristák csak egyik társuk kíséretében hagyhatják el a szemináriumot; így járnak a plébániai közösségbe, ahol folytatják az utat úgy, hogy jól megismerhessék és kölcsönösen segíteni tudják egymást saját gyengeségükkel vívott küzdelmükben;
- bizonytalanság: a seminaristákat a pénz nélküli életre nevelik: nincs zsebpénz, ha valakinek valamire szüksége van, a rektortól kéri;
- őszinteség: a keresztény közösség őszinteségre nevel, és arra, hogy kölcsönösen bocsánatot kérjünk (az előjárókra is vonatkozik) ítélezés vagy panaszok esetén;
- egység és engedelmisség, a testvérek iránti szolgálat jeleként;
- csoportos együttélés: a seminaristák havonta egyszer kb. 12 fős csoportokban egy napot a szemináriumon kívül töltenek, közösen imádkoznak, beszélgetnek, ebédelnek, és együtt töltik az időt;

²⁰ A Neokatekumenális Út Statútuma, op.cit., 1 § 2.

²¹ Vö.: *L'Osservatore Romano*, 2004 március 19. in PASOTTI, *Il Cammino neocatecumenale*, op.cit., 143.

- itinerancia: a képzés ideje alatt a szeminaristák két-három évre elhagyják a szemináriumot, hogy egy misszióban működő evangelizáló közösséghez csatlakozzanak, és így konkrét missziós képzésben részesüljenek.²²

Bár első ránézésre a Redemptoris Mater szemináriumok képe talán túl idealizáltnak látszik, a leírtak mögött immár harmincöt év gyakorlata rejlik, ami megmutatta a bennük rejlő erőt. A mai fiatalok nagyon gyakran hordoznak már gyermekkoruktól a rendezetlen életből fakadó sebeket, amit most még inkább felerősít az internet negatív oldala, ahol az érzelmi vagy szexuális életet érintő minden lehetséges deviancia elérhetővé válik számukra. Annál nagyobb örömet jelent azoknak a fiataloknak a példája, akik eljutnak az emberi érettségre mind az érett hitre vezető keresztyén beavatás, mind a napjaink kihívásaira felkészítő intellektuális képzés, mind az egyház egyházmegyei, illetve egyetemes missziós keretein belüli papi szolgálatra történő felkészülés terén.

Az egri Redemptoris Mater szeminárium

Az Egri Főegyházmegyében a Redemptoris Mater szeminárium megnyitását dr. Ternyák Csaba érsek kezdeményezte. Kérésére válaszolva a szemináriumok jelöltjeinek Porto San Giorgio-i együttélésén az olaszországi Marche régióban 2011 szeptemberében megalakult a leendő szeminárium magját képező csoport. Két szeminaristából, akik más Redemptoris Mater szemináriumról jöttek, valamint hat fiatalból, akik akkor kezdték a formáció útját. A csoportot négy magyar, egy olasz, egy spanyol, egy brazil és egy lengyel fiatal alkotta. Mivel az út nemzetközi felelős csoportja által kijelölt rektor előzetes kötelezettségei miatt egyelőre nem tudta átvenni az új megbízásával járó feladatokat, a csoport felügyeletével ideiglenesen Ailer Gellértet, a Washingtoni Főegyházmegye papját bízták meg, aki 2010. január 1-től ad gentes missziós papi szolgálatot látott el Miskolcon. A külföldi fiatalok elkezdtek magyarul tanulni Mártonffy Zsuzsanna vezetésével, aki később több éven át folytatta ezt a szolgálatot, a magyarok pedig megkezdték tanulmányaikat az Egri Hittudományi Főiskolán. Ebben az első évben a jelöltek a neokatekumenális közösségekhez tartozó miskolci családoknál laktak, mindennap összegyűltek közös imára Gellért atyával, és részt vettek a neokatekumenális közösségek életében.

2012 áprilisában Ternyák Csaba részt vett a Püspökök Együttélésén a Szentföldön, amelyet a Neokatekumenális Út nemzetközi felelős csoportja szervezett azzal a szándékkal, hogy a résztvevők „első kézből” ismerhessék meg a Neokatekumenális Utat és gyümölcsseit. Április 15-én, az Isteni Irgalmasság Vasárnapján itt, a jeruzsálemi Utolsó Vacsora Termében,

²² PASOTTI, *Il Cammino neocatecumenale*, op.cit., 143–144.

az Eucharisztia és a papság szentségének alapítása helyszínén bemutatott szentmisén írta alá az egri Redemptoris Mater szeminárium alapító rendeletét. Ebben olvassuk: „*Hosszasan megvizsgálva, megimádkozva és mérlegelve a Szentlélek fényénél azt a javaslatot, hogy létesítsék egy Egyházmegyei Nemzetközi Missziós Szemináriumot az Új Evangelizáció számára, bízva abban, hogy helyes módon értelmezem a Szentatya lelkipásztori gondolkodásait, kikérve az Egyházmegyei Papi Szenátus beleegyezését is, a jelen Rendelettel MEGALAPÍTOM Az Egyházmegyei Nemzetközi Missziós Szemináriumot Papok képzésére, az Új Evangelizáció számára, a Boldogságos Szűz Mária, a „Redemptoris Mater” oltalma alatt*”.²³ A szeminárium növendékei az Egri Hittudományi Főiskola hallgatói lesznek, a szeminárium székháza Egerben (Eger, Széchenyi u. 29.) van, és közvetlenül az Ordináriustól függ.²⁴

A Megalapító rendelethez csatolták:

- a 2012. április 12-i keltezésű statútumot, amelyben a „Seminario Diocesano Missionario Redemptoris Mater” (Egyházmegyei Redemptoris Mater Missziós Szeminárium) név szerepel, a tevékenységi kör meghatározásánál pedig ez áll: „papképzés az új evangelizáció számára”;²⁵
- a 2012. április 12-i keltezésű Életszabályt.²⁶

A statútum az a hivatalos okirat, amely definiálja a szeminárium lényegét, meghatározza annak címét, célját, a jelöltek felvételének és itt nevelt papok különös, missziós feladatainak alapelveit, inkardinációjuk alapelveit, az Egri Főegyház megyében töltendő szolgálatuk idejét és a főegyház megye határán kívüli missziós szolgálat vállalásának lehetőségét, meghatározza a szemináriumi képzésnek az Egyházi Tanítóhivatal által kijelölt alapjait, a szeminaristák részvételét a Neokatekumenális Út életében, ami a leendő papok számára az elsődleges lelkipásztori eszköz ahhoz, hogy az „*eltávolodott keresztények újra felfedezzék a Kereszttség ajándékát, az ateistákat pedig elvezessék a hitre, és tanúskodni tudjanak arról a Kereszttség és a Bérmlás Szentségének erejében, táplálékot merítve a Legszentebb Eucharisziából*”.²⁷ Meghatározza továbbá az Egri Hittudományi Főiskolán folyó filozófiai és teológiai képzés alapjait, kijelöli a szeminárium védőszentjeit: Mária, az Üdvözítő Anyja és a Magyarok Nagyasszonya, Szent János Apostol és Evangélista, az egri főegyház megye védőszentje, Szent Anna, Szent István, Magyarország Királya, Árpád-házi Szent Erzsébet

²³ TERNYÁK Cs., *Megalapító Rendelet*, Jeruzsálem, 2012. április 15, 470/2012.

²⁴ Vö. Uo.

²⁵ TERNYÁK Cs., *Statuto del „Seminario Diocesano Missionario Redemptoris Mater” per la nuova evangelizzazione*, Gerusalemme, Cenacolo, 12 aprile 2012, 470/2012.

²⁶ TERNYÁK Cs., *Regola di vita del „Seminario Diocesano Missionario Redemptoris Mater” per la nuova evangelizzazione*, Gerusalemme, Cenacolo, 12 aprile 2012, 470/2012.

²⁷ TERNYÁK, *Statuto*, op. cit., 7.

és Avilai Szent Teréz.²⁸ Az okirat emellett meghatározza a szeminárium szerveit, amelyet a rektor, a vicerektor és a spirituális alkotnak a Lelkipásztori Tanács és az Adminisztrációs Tanács támogatásával, joghatóságuk és kinevezésük, a vezetés, a jogi képviselő és a helyettesítés alapelveit, mindkét tanács megválasztásának alapelveit és tevékenységi körük kereteit, továbbá biztosítja a magyarországi Neokatekumenális Út Felelős Csoportjának részvételét a szeminárium Lelkipásztori Tanácsában annak érdekében, hogy a lehető legteljesebb egységet biztosítsa az új evangelizációra irányuló lelki és pedagógia képzésben, valamint a felszentelt papoknak az út családjaival és közösségeivel való együttműködése terén.²⁹

Az Életr szabály huszonöt pontot tartalmaz, öt részre osztva:

- I. Missziós formáció
- II. Hitélet
- III. Elkötelezettség a tanulmányok terén
- IV. Felkészülés a lelkipásztori tevékenységre
- V. A felelős személyek szolgálata

Ez a dokumentum a nevelőknek és a szeminaristáknak egyaránt szóló irányelveket tartalmaz, amelyek arra szolgálnak, hogy a szeminárium és a papok is megőrizték karizmájukat az új evangelizáció szolgálatában: „*A Redemptoris Mater Egyházmegyei Missziós Szeminárium tehát új típusú egyházmegyei papokat képez, a II. Vatikáni Zsinat és az Egyházi Tanítóhivatal szellemében. A leendő papot az izoláció és az individualizmus leküzdésére kell nevelni, hogy képes legyen odaadón szeretni Istent és embertársait, hogy tisztelje az intézményes formákat, rendelkezzen a kontempláció adományával, hogy könnyebb legyen számára az imádság, az Igével való táplálkozás segítse a dinamikus, missziós buzgósággal teli életben*”.³⁰ A szabály a következő imával zárul: „*A mi Urunk, Jézus Krisztus, aki nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy szolgáljon, adja meg nekünk az Ő Lelkét, hogy egyedüli örömjünknek és egyedüli dicsőségünknek azt tartsuk, hogy hasonlókká váljunk Hozzá, aki vállalta, hogy keresztre feszítsék a föld minden bűnös embere iránti szeretetből. Ővé legyen a dicsőség mindörökkön örökké. Ámen. Üdvöztönk Anyja, könnyörögj érettünk!*”³¹

A 2012–2013-as tanévvel új fejezet kezdődött szemináriumunk életében. A szeminaristák az újonnan érkezett rektorral együtt beköltöztek az egri szeminárium központjába, amelyet a Szent Anna-kápolna mellett, az Irgalmas Nővérek volt kolostorának épületében alakítottak ki. Az Érsek atya támogatásának és a magyarországi, valamint külföldi neokatekumenális

²⁸ Uo. 9.

²⁹ Uo. 13.

³⁰ TERNYÁK, *Regola di vita*, op. cit., 7.

³¹ Uo, *Conclusione*.

közösségekhez tartozó több testvérünk áldozatkész segítségének köszönhetően sikerült az épületet a szeminárium igényei szerint átalakítani, kialakítva egy kápolnát az Eucharisztia bemutatására, valamint az ún. Isteni Ige Szentélyét, ahol a Legméltóságosabb Oltáriszentséget őrizzük, és amely egyben a szemináriumi közösség mindennapi közös és egyéni imáinak helye, továbbá az Isteni ige fürkészésének helye, amelyet péntek délutánonként közösen, illetve az imaidőben egyénileg végzünk. Egy jól felszerelt könyvtár és egy saját konyhával rendelkező étkezőt is sikerült berendezni. A szeminárium székhelyének ünnepélyes felszentelését 2013. január 30-án Ternyák Csaba érsek végezte.

2014-ben két növendékünket szentelték pappá: Vadászi Lászlót és Varga Pált, akik a londoni, illetve a torontói Redemptoris Mater szemináriumokból jöttek át az egri szemináriumba. A következő papszentelésekre csak 2019-ben került sor, mivel a szokásos hatéves filozófiai és teológiai tanulmányok mellett szeminaristáink legalább kétéves missziós-lelkipásztori gyakorlaton is részt vesznek: a magyarok külföldön, míg a külföldiek Magyarország területén. Az első papok, akik a teljes szemináriumi formációt az egri Redemptoris Mater szemináriumban végezték, a 2019-ben szentelt Resch testvérek, András és Tamás. Ezt követte az első külföldi növendék, a brazíliai Thiago Jackson Pinhero Costa szentelése (2020). A következő években szentelt papjaink: Jorge Luis Altamirano Mendez Nicaraguából és Noel Benedict Antasoda Tajos a Fülöp-szigetéről (2021), Michele Gervasoni Olaszországból, Herbst Ádám Magyarországról, Carlos Sirer Melis Spanyolországból (2022). Jelen cikk írásakor, 2023-ban papszentelésre készül Czárán Bálint Magyarországról és Pietro Trevisan Olaszországból. Diakónusszentelés előtt áll: Adolfo Enrique Parra Molina Kolumbiából.

Felszentelt papjaink a főegyházmegye egyházközsegeiben szolgálnak: Varga Pál plébániai kormányzó és 2020-tól a szeminárium spirituális, négyen káplánok, missziós szolgálatot ketten végeznek: egyikük Debrecenben, a másik Munkácson, ketten kiegészítő tanulmányokat folytatnak Rómában.

Valamennyi papunk, csakúgy, mint szeminaristáink és a szemináriumi nevelők is, részt vesznek az Egerben, Miskolcon és Budapesten működő neokatekumenális közösségek életében. A cikk írása idején négy szeminaristánk van missziós gyakorlaton: Etiópiában, Miskolcon, Budapesten és Egerben.

A papképzés speciális formája és az érett hitre nevelés között megvalósuló szintézis a Neokatekumenális Út keretein belül papjaink tevékenységében termi meg gyümölcsait az Egri Főegyházmegye konkrét egyházi közösségeinek, plébániáinak életében. Bízunk benne, hogy Eger missziós szemináriuma hozzájárul az egyház tevékenységének kiterjesztéséhez azokra is, akik ma még nem hallottak Isten szeretetéről, Krisztus evangéliumának jó híreről.

A cikk szövegének magyar nyelvű megfogalmazásában és lektorálásában nyújtott segítségért köszönetemet fejezem ki Koncz Évának.

NOVÁK ISTVÁN

A KATOLIKUS NEVELÉS TEOLÓGIAI SZEMPONTJAI

Bevezetés

Az állami iskolafenntartó utáni második legnagyobb köznevelési intézményrendszer és szakképzési, valamint egyetemi fenntartó vezetője a 70. születésnapját ünneplő dr. Ternyák Csaba érsek úr. E tanulmányban arra keresek választ, milyen teológiai alapokon szerveződik a katolikus oktatás és nevelés ezen óriási halmaza, amelyben mára az óvodától az egyetemig szinte minden fontos szegmens helyet kap.

Krisztológiai szempontok

A tizenkét éves Jézus elveszett a templomban.¹ Szülei keresik, majd meglepődnek, amikor ott találják a jeruzsálemi templomban. Jézus kifejti, hogy neki az atyai házban kell lennie. Vegyünk észre egy lehetőséget a katolikus iskola és Jézus jelenléte között. Ha Krisztus fontos az intézményeinkben, akkor ott Őt nem vendégként fogadjuk, hanem otthont készítünk neki.²

Vagyis ez a bibliai jelenet arra biztat minket, hogy legyünk otthont adó keresztények a katolikus iskolákban. Ez egyébként kihat az ott dolgozók és tanulók életére is. A krisztológia mint a fundamentális teológia fontos ága megkülönbözteti a feltámadás előtti és a feltámadás utáni Krisztust.³ A katolikus iskolákban érdemes mindkettőre koncentrálni. Hiszen a tanítványok sem tudták megérteni, hogy Jézusnak fel kell támadnia.⁴ Éppen ezért Jézust úgy kell ábrázolni intézményeinkben, mint aki egyszerre van közülünk és ugyanakkor Istentől. A valóságos Istent és valóságos embert kell együttesen bemutatni,

¹ Vö. Lk 2,41–52.

² Iskoláink egy részében ma már van kápolna. Ne essünk tévedésbe, ez nem helyettesíti a közösségi plébániát. Az iskolai kápolna egy olyan hely, ahol Krisztus jelenléte akár napközben többször is megszólít és odahív. Egy-egy osztálymise, egy-egy közös imádság mindenképpen fontos, de hagyjuk, hogy az igazi közösség a megtapasztalt Krisztusból a plébánia közössége felé áradjon, és onnan tegye ízesebbé a világot.

³ Vö. KRÁNITZ, M., *Alapvető hittan*, SZIT, Budapest 2015, 127–238. A mű harmadik fő része Jézus Krisztus személyével foglalkozik. Ezenkívül a földi és feltámadt Krisztust mutatja be: KASPER, W., *Jézus a Krisztus*, Vigília, Budapest 1996, 67–182.

⁴ „Akkor bement a másik tanítvány is, aki először ért a sírhoz. Látta mindezt és hitt. Addig ugyanis még nem értették meg, hogy Jézusnak fel kellett támadnia a halálból.” Jn 20,9.

a feltámadottat, aki azonban már feltámadása előtt is olyan tetteket vitt végbe, és oly módon tanított, aminek hatása van a mi életünkre.

Krisztus személye azért meghatározó az intézményeink életében, mert az Ő személyes jelenléte teszi érthetővé, hogy nem eszméről, nem ideológiáról van szó, amikor keresztények vagyunk, hanem a személyes Krisztus követői vagyunk. Nem egyszerű ezt megvalósítani. Hiszen úgy kell bemutatni Krisztust, mint aki egy közülünk, egy történelmi személy, ugyanakkor több is nálunk. Ő az Isten fia, a Megváltó. Azok a krisztológiai címek, amelyek a Bibliában megtalálhatóak, már abban az időben sem voltak egyértelműek mindenki számára, ugyanígy a Krisztus személyével kapcsolatos teológiai igazságok is lassan kristályosodtak ki, számos eretnekséggel vívott csatán át.⁵ Mára a katolikus fenntartású intézményekben már mindenki hallott Krisztusról, és folyamatosan hall róla. A hit pedig hallásból ered. Erre ad jó lehetőséget a főegyházmegyei fenntartás, és ennek teremtette meg szélesebb lehetőségét Érsek úr, amikor 2010 után egyre több intézmény adott otthont Krisztusnak.

Krisztus a tanító

Mit kell megtanulnia a mai tanítóknak és tanároknak Jézus Krisztustól, a legfőbb Mestertől?⁶ Valószínűleg nem tévedünk sokat, ha arra utalunk, hogy a mai pedagógustársadalom akkor tudja teljesíteni feladatát, ha előtte olyan példák vannak, amelyből valóban lehet tanulni. Mi egyetlen olyan Tanítót ismerünk, akinek szavai és tettei összhangban voltak egymással, és akitől mindannyian tanulhatunk. Ez a Tanító Jézus Krisztus, akinek példájára a katolikus nevelés és oktatás feladatát bármely tanítónak és tanárnak végeznie kell.

Meg kell fogalmaznunk a következőt: a katolikus iskolában a hitoktatás nem egy tantárgy a sok közül, hanem sokkal inkább egy módszer, amelynek segítségével minden iskolai órán – bármely tárgyat is oktassa – a pedagógus munkáját át kell hogy hassa a Krisztusba vetett hit és a Jézustól megtanult nevelői és tanítói munka egésze.

Az állami fenntartású iskolákban is meg lehet találni Krisztust, hiszen lehetőség van hittanórákon való részvételre, azonban a katolikus iskolát éppen az különbözteti meg az egyéb fenntartású intézménytől, hogy ott minden nap és minden órában Krisztus áll a középpontban mint Tanító; nemcsak a hittanórán, hanem mindig és mindenkor.⁷

⁵ Vö. VANYÓ, L., *Bevezetés az ókereszténykor dogmatörténetébe*, SZIT, Budapest 2009. Az egész mű számos fejezetben tárgyalja az említett kor krisztológiai kérdéseit.

⁶ Jézus mint rabbi, mint Mester is megjelenik az Újszövetségben. Erről ír: KOVÁCS, A., *A tanító Jézus*, in *Ezerszínű világ. Dolgozatok a neveléstörténet köréből*, szerk. KÉRI, K., Pécsi Tudományegyetem Tanárképző Intézet, Pécs 2000. <http://vmek.oszk.hu/01800/01887/html/ezersz12.htm> – utolsó letöltés: 2023. április 19.

⁷ Az alábbi német nyelvű oldalon Jézusról mint tanárról, tanítóról, pedagógusról lehet olvasni. Németországban különösen fontos, hogy a multikulturális iskolarendszerben Krisztus valóban jelen legyen. Az iszlám vallás és

Ennek alapját az a korszerű pedagógiai szemlélet hatja át, amely azt ábrázolja, hogy a krisztusi tanítás jelen van mindenben. A természettudományok Isten nélkül a sötétségbe vezetnek, hiszen nincs egy végső válasz a miértekre. A történelem menetét ki értené meg Istennek, a történelem urának jelenléte nélkül? Ha a művészetekre gondolunk, ki tudná Isten nélkül megmagyarázni a szép fogalmát?

Az egyház és az iskola

Ha a pedagógusok szemszögéből nézzük, a meghívásnak egy sajátos formája jelenik meg a katolikus intézményekben. Bár a legtöbb katolikus iskolában a pedagógusok megkeresztelt emberek, valójában sok esetben csak névleg tartoznak a keresztény közösséghez. Az egyházhoz való tartozás első fontos szempontja azonban mégiscsak a keresztség. Ahogyan a teológia tanítja, minden ember a keresztség révén tagozódik be az egyházba. A szentségtan is utal arra, hogy az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében tagjai lesznek a megkeresztelték az egyháznak.⁸

Ezt a tagságot – mint egy szívben hordozott tagságot – a korábban vallásukat nem gyakorló pedagógusok⁹ ki tudják bontakoztatni az egyház által fenntartott új intézményben. Gondoljunk az első keresztényekre, akik nagyon sokszor azt sem tudták, hogy van Szentlélek.¹⁰ Mégis várták annak eljövetelét, az egyháznak közöttük való megszületését és az ahhoz való csatlakozást.¹¹ A katolikus iskola pedagógusai egy új meghívást kapnak az egyháztól, amely szerint keresztségük által egyébként is megszerzett tagsági jogukat nyíltan meg tudják élni, és ezáltal jobban tudnak kapcsolódni Krisztushoz. Vegyük észre, hogy megismétlődik az apostolok meghívásának története, amikor is a különböző okok miatt egyházi fenntartásba került intézmények pedagógusait és dolgozóit Krisztus egyháza megszólítja,¹² és így választ adhatnak egyházhoz való tartozásuk kérdésére.¹³

---

kultúra Mohamedet állítja középpontba, a keresztény iskolarendszerünk sem mondhat le Krisztus bemutatásáról. Krisztus számunkra a követendő példa, akiért életünket is alakítjuk, változtatjuk, vagyis nevelődünk. Vö. *Jesus, der Lehrer. Didaktische Dimensionen der Christologie*, Master-Vorlesung im Sommersemester 2013. http://www.kath.ruhr-uni-bochum.de/imperia/md/content/nt/nt/aktuellevorlesungen/vorlesungsskripte/download/vlskriptess2013/skript_jesus_der_lehrer_ss_2013.pdf – utolsó letöltés: 2023. május 06.

⁸ Mk 16,15–18.

⁹ A valláspedagógia foglalkozik a keresztény nevelés elméleti és gyakorlati kérdéseivel. Vö. CSANÁD, B., *Keresztény valláspedagógia*, Jel Könyvkiadó, Budapest 2001.

¹⁰ ApCsel 19,2.

¹¹ Vö. ApCsel 2. fejezet.

¹² A keresztény nevelés egyik szempontja az egyház megismertetése. Erről ld. RANWEZ, P., *A kisgyermek vallási nevelése*, Jel Kiadó, Budapest 2001. (eredeti cím: *L'aube de la vie chrétienne; Suggestions pour les parents Lumen Vitae*, 1967.)

¹³ A magyar egyháztörténelem a II. világháború után 45 éven keresztül az elnyomás időszakát élte a többi kommunista országgal együtt.

Fontos megemlíteni, hogy az egyházi iskolában a közös munka arról szól, hogy a diákokat elvezessük Krisztushoz. Mondhatjuk azt, hogy ők az a kíváncsi tömeg, akik hol közelebről, hol távolabbról figyelik az egyházat.

Ahogy Heinrich Timmerevers¹⁴ püspök úr fogalmazta 2011. október 24-én Jászberényben tartott beszédében: „*Die Kirche ist die Schule, die Schule ist die Kirche*”. Vagyis az iskola mintegy egyházként működik, annak egy sajátos változata, a templom pedig mintegy tovább folytatja az iskolai munkát a lelki nevelés által. A püspöki beszéd arra is utal, hogy a katolikus iskolák egy olyan új alkalmat jelentenek a fiatalok megszólítására, amelyet nem szabad elszalasztanunk.

Emlékezzünk arra az újszövetségi történetre, amikor Jézus találkozik a gazdag ifjúval, és elmondja neki, hogy milyen feltételek mellett nyerheti el Isten országát. Mondhatjuk azt, hogy a katolikus iskola arra szolgál, hogy Jézus megszólítsa a fiatalokat, s egy sajátos egyházi közösséget felépítsen – nem elsősorban az iskola épületében, hanem a gyermekek, fiatalok lelkében.¹⁵

A köznevelés mint szentségre felkészítő hely

Az egyházat mint „szentséget” mutathatjuk be, olyan aspektusból, amelynek lényege, a szentségi életre való törekvés.¹⁶ Emeljük ki a liturgia szerepét ebből a modelltől. A II. Vatikáni Zsinat az egyház szentségi hódolatát csúcsként és forrásként jellemzi akkor, amikor a liturgiáról beszél.¹⁷ Az egyház önmagában szentség, mondja a zsinat, ugyanakkor létezik a hét szentség, amelyben megnyilvánul az egyház szentségi arculata.¹⁸

Tételezzük fel azt az ideális esetet, hogy a katolikus iskola diákjai, amikor belépnek az iskolába, megkeresztelt római katolikus gyermekek. Ebben az esetben már az egyházhoz tartoznak, az első szentség részesei lehetnek, és így hordozzák Krisztus szentségi arculatát. A katolikus iskola hitoktatása és nevelési elvei fontosnak tartják, hogy aki még nincs

¹⁴ Heinrich Timmerevers jelenleg a Dresda-Meissen Egyházmegye püspöke. 2001 és 2016 között Vechta városában segédpüspöki tisztségben szolgált. Számos feladatai közül említésre méltó a Ludgerus Schule mint katolikus iskola működtetése Vechta városában. 2011-ben Jászberényben a Nagyboldogasszony Kéttannyelvű Katolikus Iskola gimnáziuma új épületének megáldásakor hangzott el fenti címmel beszéde. Életrajzát ld. https://de.wikipedia.org/wiki/Heinrich_Timmerevers – utolsó letöltés: 2022. október 11.

¹⁵ Vö. FRANZ H. – HELL S., *Über Schule reden, -Zum profil katholischer Schulen in der Diözese Würzburg*, Echter, Würzburg 2016.

¹⁶ Vö. MCPARTLAN, P., *Az üdvösség szentsége-bevezetés az eucharisztikus egyháztanba*, L'Harmattan, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest 2015.

¹⁷ Lumen Gentium 11; Sacrosanctum Concilium 2. (SC)

¹⁸ SC 26; Ad Gentes 5.

megkeresztelve, de a katolikus iskolát választja, annak lehetősége legyen, miután megismeri az egyházat, a keresztség szentségén keresztül ahhoz csatlakozni.

Így válik láthatóvá, hogy a meg nem kereszteltek Krisztus egyetlen egyházának tagjai lehetnek. A katolikus iskola egyik feladata, hogy az Eukarisztia vételére és a bérmálkozásra felkészítsen, ezzel együtt a bűnbocsánat szentségére is előkészítse a diákokat. Ezeket a beavató, illetve bevezető szentségeket oly módon tudja az iskola értékessé tenni, ha tudatossá teszi, hogy ezeknek a szentségeknek a segítségével egyre közelebb kerülünk Krisztus titokzatos testéhez.

Az egyház szentségi arculata olyan módon tud megmutatkozni ezen felkészítés során, amelyet a plébánia közössége ma már csak nagyon kevés helyen tud megadni. Gondoljunk a rendszeres találkozás, a heti két hittanóra keretére, a felkészítés intenzív formájára és arra, hogy az általános iskolán túl mindezekre a középiskolában is sor kerülhet, ha például egy megkeresztelt diák csak ebben az életkorban csatlakozik a katolikus iskolához.

Az egyházi intézményrendszer és a plébánia szimbiózisban kell hogy legyenek. A kettő kapcsolata adja az egyház szentségi arculatát. Az iskola elindít, a plébánia befogad és élővé teszi a „miniközösségben” megvalósuló szentségi jelenléte. A beavató szentségek vétele pedig a plébániához köthet az iskola munkájának segítségével. Így válik az egyház szentségi jelenléte időközön túli eszközzé a nevelés folyamatában és az egyház további tevékenységének alapjává.

A vallásszabadság kérdése intézményeinkben¹⁹

Amikor Jézus közösséget alapít, akkor azzal a szándékkal teszi, hogy az Ő jelenléte által az egyház élő legyen. Jézus azonban nem kötelező erővel hívja magához követőit, csak az tud Hozzá menni, aki erre kegyelmet és erőt kap, és ehhez a szabad akaratával hozzájárul. Krisztus nem erőszakos, szemben számos vallási közösséggel, hanem meghívást ad az Őt követő életformára.

---

¹⁹ A vallásszabadság nem azt jelenti a mi egyházi olvasatunk szerint, hogy az életünk egyik tulajdonsága az, hogy homo religiosus vagyunk, és ezt gyakoroljuk például vasárnaponként, hanem azt, hogy mivel homo religiosus vagyunk, és ez fontos, sőt a legfontosabb számunkra, ezért a vallásunk megnyilvánulása nem csupán vasárnapra, hanem hétköznapra, az élet minden területére és a közoktatásra is vonatkozik. Az idézett jelentésben a szekularizmus jelenik meg mint a vallásszabadsághoz kapcsolódó vagy éppen annak „alapját képező” érték. Érdemes e helyen is utalni a mai keresztény Európa és az iszlám gondolkodásmódja közötti kapcsolatra. A szekularizáció ugyanis nem érték az iszlám számára még a nevelésben, az állami oktatásban sem. Bár van vallásfejlődés az iszlám teológiában és eszmerendszerben, de nem hangsúlyozzák a vallás és az állam szétválasztását, nem hangsúlyozzák a magánélet és vallás egyéni jogait, hanem minden a közösségért van, ami elsősorban az iszlám családban, másodsorban a közösségben és vágyként pedig olykor egy iszlám alapokon álló államban valósítható meg. E kérdéstről azért kellett röviden szólnunk, mert az erősen szekularizált Európában érdemes odafigyelnünk saját keresztény hagyományainkra, érdemes látnunk, hogy mit rontottunk el az európai társadalom kialakításakor, és érdemes tanulnunk a fentebb megfogalmazottakból.

A vallásszabadság először is arra való készséget jelent, hogy a vallási közösségek tanításukat megfelelő módon, helyen és időben elmondhassák; hiszen az a cél, hogy hallható módon jelenjen meg a tanítás. Egyházunk szemszögéből a vallásszabadság ettől sokkal több. Jelenti először is azt a szubsztanciát, hogy a köznevelésben jogunk legyen arra, hogy azokat a diákokat elérjük, akik nyitottak a hit meghallására. Ez csak úgy történhet meg, ha vannak olyan intézményeink, ahol nincs szükség a visszavonulásra, hanem az adott keretek között egy élő egyház működhet az iskola falai között. Krisztus tanítása egyértelmű: „*Tegyétek tanítványommá az összes népeket!*”²⁰

A II. Vatikáni Zsinat optimistán tekintett a jövő felé, amikor azt állította: „*Közismert tény, hogy napjainkban az emberek megkívánják, hogy a vallást magánéletükben és nyilvánosan is szabadon megvallhassák, sőt a vallásszabadságot már a legtöbb állam alkotmánya polgári jognak nyilvánítja, s nemzetközi okmányok ünnepélyesen elismerik.*”²¹ A zsinati atyák örömmel tekintettek e jelenségre. Ugyanakkor mára látjuk, hogy a vallásszabadság „divatja” sok esetben pont a keresztény felekezeteket mintha kihagyná a pozitív szemléletből. A köznevelés ugyanakkor egy olyan terület, ahol előtérbe kerül Krisztus egyháza és a hit megélésének lehetősége. Ezt a jogot a hazai jogszabályok is garantálják, de ettől is fontosabb, hogy egyházunknak olyan távlatai nyíltak a katolikus intézmények által, hogy a hallásból eredő hitet itt valóban meghallhatja mindenki.

A zsinat így fogalmazott: „*De vannak olyan országok is, melyekben jóllehet alkotmányuk elismeri a vallásos kultusz szabadságát, maga a közhatalom arra törekszik, hogy a polgárokat visszatartsa a vallástól és a vallásos közösségek életét nagyon nehézzé és veszélyeztetetté tegye.*”²² A mai kor szelleme Európában nagyon sajátos: szinte minden közösség elismerést kap az unióban, azonban a kereszténység szabadsága olykor háttérbe szorul.²³

A zsinatnak azonban egyértelmű álláspontja az, hogy a vallásszabadság igazi érték, amellyel élni és nem visszaélni kell. „*Korunk e kedvező jeleit örvendező lélekkel üdvözölve, a szomorú tényeket viszont fájdalommal tudomásul véve a Szent Zsinat a katolikusokat buzdítja és minden embert nagyon kér, hogy igen figyelmesen fontolják meg: az emberi család jelen állapotában mennyire szükséges a vallásszabadság.*”²⁴ A zsinat máig hatóan érvényes

²⁰ Mt 28,19.

²¹ Dignitatis Humanae 15. (DH)

²² DH 15.

²³ Érdemes végiggondolni, hogy a vallásszabadság kérdésköréhez is tartozó ökumenizmusnak mennyire lehet terepe és helyszíne a katolikus iskola. Talán sehol máshol nincs nagyobb ökumené, mint azokban az iskolákban, ahol a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia és egyes keresztény felekezetek között létrejött egykori megállapodás alapján egy időben, egy iskolában több felekezet lelkésze vagy hitoktatója jelenik meg. Az ökumenizmus dimenziójáról Schütte tanulmánya világosan bemutatja a kapcsolódási pontokat és a vallásszabadság és ökumenizmus kérdéseit. Vö. SCHÜTTE, H., *Glaube im ökumenischen Verständnis*, Bonifatius-Lembeck, Paderborn, Frankfurt am Main 1993.

²⁴ DH 15.

módon fogalmazza meg hitvallását, amely ugyan csorbát szenved manapság is, azonban az intézményeinkben folyó hitátadási program valóban segíthet legalább abban, hogy toleránsan, de nem szinkretistán fogadjuk el egymást a béke és a boldogság miatt, ami azonban nem elvtelenség és nem hitelhagyás.

Ahogy a zsinat fogalmazza: „Nyilvánvaló ugyanis, hogy a nemzetek napról napra mindinkább egységre lépnek, a különböző műveltségű és vallású emberek között is mind szorosabbá válnak a kapcsolatok, s végül növekedőben van az emberek egyéni felelősségtudata. Ezért, hogy az emberi nemen belül békés és harmonikus kapcsolatok létre jöjjenek és megerősödjenek, a vallásszabadságot az egész földön hathatós jogvédelemmel kell biztosítani, és tiszteletben kell tartani az emberek legfőbb kötelességét és jogát arra, hogy a társadalomban szabadon gyakorolják vallásukat.”²⁵

A vallásszabadság az intézményeink esetében egy óriási lehetőség arra, hogy Krisztus tanítása megjelenhessen a szekularizált világban. Bár a semlegesség elvét még ma is sokan vallják hazánkban és Európában egyaránt, a teológusok és egyre több más tudomány képviselői rádöbbennek a mai nyugati multikulturalizmus, globalizáció és vallási „túlkínálat” miatt, hogy új lényegi elemekkel kell kiegészíteni a vallásszabadság elvét. Az iskolában megjelenő „multireligioizmus” miatt például Ausztriában komoly kérdésként jelenik meg, hogy a vallások, ezen belül is az iszlám hozzátartozik-e a mindennapokhoz. E kérdésre választ adva egyébként a vallásszabadság kérdését is érinti feleletünk.²⁶

A szekularizált világ a vallásszabadság alatt a szétválasztást értette és érti. A teológia világa a legtöbb és legjelentősebb vallások szerint azonban arra utal, hogy a vallásszabadságnak nem az az értelme, hogy szabadon távol lehetek a vallástól, hanem hogy az értelemszerűen összetartozik a mindennapi élettel.

Ennek tükröképe lehet a hazai teológia új szempontjainak a kidolgozása. Egyrészt a hitoktatás nem elégedhet meg a saját hitigazságunk megtanításával, sőt ez a minimumszintet sem jelenti. A mai, egyszerre szekularizált és egyszerre eszmékkel telezsúfolt világban olyan módon kell Krisztus egyetlen igazságát közvetíteni, amire felfigyelnek és odafigyelnek az emberek. Krisztus igazsága nem olvasható össze sem a szekularizált eszmékkel, sem más vallások eszméivel. Egyházunk mindemellett azonban keresi a kapcsolatot a szekularizált világban mindazokkal, akik nem ellenségként, hanem megismerhető barátként tekintenek

²⁵ DH 15.

²⁶ Vö. NOWAK, R. – KOCINA, E., *Gehört der Islam zu Österreich?*, Molden, Wien 2018, 55–63. A két szerző fejezetekre bontva keresi az iszlámmal való együttélés lehetőségét és a hatodik fejezetben az iskola és az iszlám, vagyis a vallás szerepét kutatja. A fejezetben a böjt és ima kérdése vetődik fel. Van-e értelme böjttőlni ima nélkül, koplalni vallás és hit nélkül, van-e értelme imádkozni böjt, vagyis lemondás nélkül? E kérdésekre adott válasz átvezet bennünket a vallásszabadság területére. A kettő összetartozik az iszlám és a kereszténység világában. Az értelmet kell keresni és azt megtalálva közös megoldásra jutni.

ránk. A vallásszabadság a tolerancia és a másik megismerésére tett kísérletet is jelenti, de ez csak akkor eredményes, ha nem a saját hit, illetve vallás elhagyására biztat.²⁷

---

²⁷ Érdekes tanulmányt olvashatunk a Frielingsdorf szerkesztésében megjelent kötetben. Az egyik tanulmány a barátságot hozza példának a személyes hit kibontakozásával kapcsolatban. Állíthatjuk, hogy a barátságok a vallásszabadság kérdésében is nagy szerepet játszanak, katolikus iskoláink ennek is lehetőséget biztosíthatnak, akár az ökumenizmus alapján, akár a dialógusra való képesség szerint. Vö. FRIELINGSDORF, K., (Hg.) *Entfaltung der Persönlichkeit im Glauben*, Grünewald, Mainz 1996, 139–149.

RACS CSABA

AZ ÉLET FOGALMÁNAK ÓSZÖVETSÉGI TERMINOLÓGIÁJA

Az Ószövetség élet fogalma, annak értelmezése, az életről vallott felfogása a mindennapok tapasztalataiból indul ki, arra alapoz. Ezt a megközelítést leginkább a héber Biblia terminológiája segítségével lehet megérteni.

1. A חַיָּה gyök¹

Az élet fogalmának közvetlen kifejezésére az Ószövetségben az „élni”, „életben lenni / maradni” alapjelentésű חַיָּה gyök igei és névszói formái szolgálnak, amit a LXX a ζῶω ige különféle alakjaival fordít.² A חַיָּה, az Ószövetségre amúgy jellemző módon, az élet fogalmát az élőlények, így az ember, hétköznapi megtapasztalásának oldaláról közelíti meg, ezért mögötte, leglátványosabb módon a névszói alakok esetében, mindig ott található a mozgékonyság, az aktivitás, a funkció. Mivel az aktivitás, a mozgás általános tapasztalatára épít, ezért a חַיָּה elsősorban, igei és névszói alakban egyaránt, közvetetten a halál, a meghalás (vö. twm igeigyök: „meghalni” / „halottnak lenni”), illetve az ezzel együtt járó mozdulatlanság ellentettje. Az élet és halál fogalma így gyakran egymás mellett áll legtöbbször az élet kiemeléseként, megerősítéseként, ritkábban alternatívaként.³

¹ Vö. GERLEMANN, G., חַיָּה, in *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament* I, Hrsg. JENNI, E. – WESTERMANN, Chr. Kaiser, Gütersloh 1994⁵, 549–557; RINGGREN, H., חַיָּה, in *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament* II, Hrsg. BOTTERWECK, G. J. – RINGGREN, H., Kohlhammer, Stuttgart 1977, 874., 898.

² A LXX szóhasználatához vö. RAD, G. VON – BERTRAM, G. – BULTMANN, R., ζῶω, in *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament* II, Hrsg. KITTEL, G., Kohlhammer, Stuttgart 1935, 833–877, 853–856.

³ RINGGREN, חַיָּה 883–884. A halál az ószövetségi ember számára sohasem pusztán az exitus időpontja, és nem egyenlő a megsemmisüléssel. Egyfajta állapot, csökkent minőségű élet, árnyéklét a sír mélyén vagy a Seolban, a halottak tartózkodási helyeül szolgáló kozmikus mélységben fekvő birodalomban. Az élet ellentettje a halál, bár veszélyezteti az életet, de annak alternatívájaként szervesen hozzá is tartozik. Létét mint az élettel együttjáró visszafordíthatatlan adottságot, rezignáltan elfogadták. Ezen felül a halál ténye az élet korlátozott időbeli kiterjedésére, esetlegességére, sebezhetőségére mutat rá. Itt még nincs kifejezetten arról szó, hogy a halál önmagában a bűn következménye, büntetése lenne. Büntetésnek egyedül csak a becstelenség, rendkívüli, szokatlan vagy korai halál számított. Vö. RAD – BERTRAM – BULTMANN, ζῶω 845.

Igei alakja legtöbbször qal igetörzsben szerepel (206x), mely az alapjelentést hordozza. Piel igetörzsben (56x) jelentése „életben tartani”, „élővé tenni”, hifil igetörzsben (23x) pedig szintén „életben tartani” vagy az Iz 57,15-ben „életre kelteni”, „feléledni”. A szinte azonos jelentésű piel és hifil forma közötti különbség abban áll, hogy még a piel alak a חָי („meghalni”, „halottnak lenni”) ellentéte, addig a hifil kifejezett időtartamra utal.⁴

Leggyakoribb névszói formája, a חַי („élő”) hímnemű melléknév (224x) emberre és állatra egyaránt vonatkozhat. Több alkalommal az élő „hús” (בָּשָׂר ; Lev 13,10.14–16), illetve, a lélegzet képzetét is magában foglaló, „lélek” (נְפֹשׁ ; Ez 47,9; Ter 1,20.21.24.30) szinonimája. Sőt, az egyaránt „minden élő (lény, lélek)” jelentésű כָּל־חַיִּים és כָּל־הַנְּפֹשׁוֹת kifejezések esetében a חַי és a נְפֹשׁ felcserélhetőnek tűnnek. A חַי nőnemű formája, a חַיִּית jelentése „élőlény”, elsősorban „vadállat”, de egyes esetekben, mint a „lélek” (נְפֹשׁ) szinonimája, elvont fogalomként „élet” jelentésben is állhat (Zsoltárok és Jób könyve).

Főnévi, többes számú, alakja, a חַיִּים ; (147x) az élet átfogó, absztrakt ideáját jelöli: a halál ellentéte, az élet hossza, időfogalom, létfenntartás (Péld 27,27).⁵ A megelőző névszói alakokhoz hasonlóan a חַיִּים szintén lehet a „lélek” (נְפֹשׁ) szinonimája, azzal a különbséggel, hogy amíg a חַיִּים az életet JHWH ajándékaként szemléli, addig a נְפֹשׁ inkább az emberi lét vágyakozásban, függésben, érzékenységben és sebezhetőségben megmutakozó jellemzője, illetve princípiuma.⁶

2. Az életet jelölő antropológiai alafogalmak

Láthattuk, hogy a חַי gyök névszói formái az élet megfelelőjeként meghatározott fogalmak szinonimáiként szolgálhatnak, sőt fel is cserélhetők azokkal. A חַי és חַיִּית hímnemű és nőnemű melléknévek („élő[lény]”), valamint a חַיִּים főnév („élet”) a נְפֹשׁ („lélek”); illetve a חַי még a בָּשָׂר („hús”) szinonimája lehet. Mivel az Ószövetség antropológiája nem tudományos igényű, ezért amikor az ember átláthatatlan belső világáról beszél, megfelelő elvont héber kifejezés hiányában, mindig eredetileg külső megjelenési formákat és folyamatokat jelölő fogalmakat hív segítségül. A héber nyelv ilyenén használatát OTTO KAISER nyomán *pszichofizikai nyelvhasználatnak* is nevezhetjük.⁷

⁴ GERLEMANN, חיי 552.

⁵ Vö. LISOWSKY, G., *Konkordanz zum Hebräischen Alten Testament*, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 1993³, 486c–487c.

⁶ GERLEMANN, חיי 553.555k.

⁷ WOLFF, H. W. (*Anthropologie*, 23.) és FAHLGREN, K. H., (*ḥāyāqā nahestehende und entgegengesetzte Begriffe im Alten Testament*, Inaugural-Dissertation, Uppsala 1932, 126.) nyomán azt a fajta komplex szemléletet, amelyik egy bizonyos emberi szervet vagy testrészt annak képességeivel és funkciójával lát együtt, *szintetikus gondolkodásmódnak* nevezi.

Ez nyelvhasználat következményei a bibliai héberben az úgynevezett *antropológiai alapfogalmak*, melyek közé a שָׁרֵפֶת és רֶשֶׁת is tartoznak. Az antropológiai alapfogalmak bizonyos emberi szervek, illetve azok működésének, vagy maga az emberi szervezet felépítésének pontos megfigyelésén alapulnak, és ezeket a tapasztalati megfigyeléseket bizonyos, az ember belső világát leíró, lelki sajátosságokhoz társítják.⁸

Az ószövetségi élet fogalmát négy antropológiai alapfogalom árnyalja: שָׁרֵפֶת („torok”, „lélegzet”, „lélek”, „élet”), רֶשֶׁת („szél”, „vihár”, „lélek”, „lélegzet”, „lélek”, „szellem”), לֵב („szív”), רֶשֶׁת („[élő]hús”, „test”, „ember”).⁹

2.1. שָׁרֵפֶת¹⁰

A minden szemita nyelvben a bibliai héberrel szinte teljesen azonos jelentéstartalommal bíró שָׁרֵפֶת¹¹ eredetileg egy ősi névszóból származó főnév,¹² amit a LXX fordítására (ψυχῆ) alapuló görög, hellenisztikus nyelvhasználat nyomán a modern nyelvek általában „lélekként” fordítanak (német: *Seele*; francia: *âme*; angol: *soul*). A שָׁרֵפֶת alapjelentése ezzel a fordítási megoldással szemben: „torok”, „gége”, „garat”; illetve „lehelet” vagy „lélegzet”.

Az alapjelentés pontos meghatározásánál nehézséget okoz, hogy a bibliai héberben a שָׁרֵפֶת főnév (egyes szám: 754x; többes szám 50x [שָׁרֵפֶת: 49x; שָׁרֵפֶת: Ez 13,20]) a Ter 1,30-at leszámítva (שָׁרֵפֶת: „éltető lehelet”; ami a Ter 2,7-ben már „élő-lény” értelmű) egyáltalán nem szerepel „lélegzet” jelentésben. Viszont ószövetségi használatában kimutatható, amit alátámaszt a belőle származó, kizárólag csak nifal igetörzsben használatos שָׁרֵפֶת ige: „fellélegzik”, „lélegzethez jut” (3x: Kiv 23,12; 31,17; 2Sám 16,14).¹³ Egyébiránt megfontolandó, hogy

⁸ WOLFF, H. W., *Antropologie des Alten Testaments* (Kaiser Taschenbücher 91), Chr. Kaiser, München 1994⁶, 23. A témához vö. SCHMIDT, W. H., *Anthropologische Begriffe im Alten Testament*, in *Evangelische Theologie* 24 (1964), 374–388; SCHARBERT, J., *Fleisch, Geist und Seele im Pentateuch* (Stuttgarter Bibelstudien 19), Katolisches Bibelwerk, Stuttgart 1967⁷; LAUHA, R., *Psychophysischer Sprachgebrauch im Alten Testament. Eine struktursemantische Analyse von לֵב נֶפֶשׁ und רֶשֶׁת*, (Annales Academiae Scientiarum Fennicae Dissertationes Humanorum Literarum 35), Suomalainen Akatemia, Helsinki 1983; PREUSS, H. D., *Theologie des Alten Testaments* 2, Kohlhammer, Stuttgart 1992, 116–121; KAISER, O., *Der Gott des Alten Testaments: Wesen und Wirken. Theologie des Alten Testaments* 2, (Uni-Taschenbücher 2024), Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1998, 290–301.

⁹ Vö. KAISER, *Theologie* 2 278.

¹⁰ Vö. SEEBASS, H., שָׁרֵפֶת, in *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament* V, Hrsg. BOTTERWECK, G. J. – RINGGREN, H. – FABRY, H.-J., Kohlhammer, Stuttgart 1986, 531–555; WESTERMANN, C., שָׁרֵפֶת, in *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament* II, Hrsg. JENNI, E. – WESTERMANN, C., Chr. Kaiser, Gütersloh 1995⁵, 71–96; WOLFF, *Anthropologie* 25–48.

¹¹ SEEBASS, שָׁרֵפֶת 533. Vö. WESTERMANN, שָׁרֵפֶת 71.

¹² SEEBASS, שָׁרֵפֶת, 532.

¹³ GESENIUS, W., *Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch*, Springer, Berlin-Göttingen-Heidelberg 1962¹⁷, 515–516. Vö. LYS, D., *Nèphesh. Histoire de l'âme dans la révélation d'Israël au sein des religions proche-orientales* (Études d'Histoire et de la Philosophie Religieuse 50), Presses Universitaires de France, Paris 1959, 116–119.

azokon a helyeken, ahol a שָׁנָה „lélek / élet”, illetve „élőlény” jelentést hordoz, ott a „lélegzet” jelentéshez áll közel. Ebből a szempontból különösen is jelentős a Ter 2,7 (J), ami így zárja le az ember teremtését: „és az ember élő-lénnyé (אִדָּם שָׁנָה) lett”.¹⁴

A שָׁנָה alapjelentéséhez az elvonatkoztatás különböző szintjeinek megfelelően még további jelentéstartalmak társulnak. Az evés, de leginkább a torok ürességének tapasztalatával kapcsolatos, a lelki-szellemi értelemben is veendő „vágy”, „kívánság”, „sóvárgás”, „éhség” és „szomj” értelem. A konkrét szervvel összefüggő sóvárgás állapotához, illetve ennek spiritualizált értelméhez kapcsolódik a שָׁנָה bővebb jelentése, mint „lélek”, azaz a lelki (de sohasem a szellemi; vö. לֵב: „szív”) folyamatok székhelye, passzív („szomjazik”, „nélkülöz”, „megelégtül”) és aktív („gyűlöl”, „undorodik”, „szeret”) vonatkozásban egyaránt. Mivel az ószövetségi gondolkodásmód gyakran azonosítja az egyes szerveket magával az emberrel, ezért a שָׁנָה esetenként az állatot és embert egyaránt jelölő „élőlényen” kívül „ember”, „személy”, „individuum”, jelentéssel is bírhat; suffixummal pedig névmási értelmű is lehet: „én”, „te” stb. A שָׁנָה elvont, erősen spiritualizált és individualizált értelmével, sokszor akár jogi terminusként is, a Zsoltárok könyve, a P és a Szentség Törvénye szövegeiben találkozhatunk.¹⁵

A שָׁנָה a be- és kilélegzés ritmusára, mint az élet látható jelére, illetve a létfontosságú szükségletekre (lélegzés, evés) utalva, leggyakrabban az életet jelenti.¹⁶ A שָׁנָה ebben a jelentésben már teljesen különválik a nyak és a torok képzetétől, ami főleg azokon a helyeken feltűnő, amelyek a שָׁנָה-t a vérrel azonosítják (Ter 9,4k., Lev 17,11, MTörv 12,23). A שָׁנָה elsősorban az élet határára koncentrál: az élet szemben a halállal (Péld 8,35).¹⁷ Éppen ezért használata szorosan kapcsolódik egyrészt a megmentés és megvédés, másrészt a veszélyeztetettség és a megsemmisülés fogalmaihoz. Ugyanakkor, a gazdag jelentéstartalom ellenére, a שָׁנָה „élet” értelemben sohasem jelent egyfajta, a halál után a testtől függetlenül tovább élő romolhatatlan lényeket.¹⁸

A fentieket összefoglalandó a שָׁנָה a nyak és a torok sebezhetőségének, illetve az utóbbi ürességén, valamint a kapcsolódó létfontosságú funkciók, úgymint táplálkozás és lélegzés, alapvető tapasztalata alapján az embert a szükségleteitől való függés és vágyakozásai, valamint érzelmi sebezhetősége és érzékenysége oldaláról mutatja be. A שָׁנָה az embert olyan individuumként szemléli, aki „az életet nem önmagától kapta, és nem képes azt önállóan fenntartani sem, hanem erős vágyakozással sóvárog az élet után, úgy, ahogy azt a torok, a táplálékfelvétel és a lélegzetvétel szerve, és a nyak, mint különösen sebezhető testrész szemléletessé teszik”.¹⁹

¹⁴ Vö. WESTERMANN, שָׁנָה 73–74.

¹⁵ Vö. Uo. 88–91.

¹⁶ Vö. WOLFF, *Anthropologie* 37–40.

¹⁷ WESTERMANN, שָׁנָה 88.

¹⁸ WOLFF, *Anthropologie* 40.

¹⁹ Uo. 47.

2.2. רוּחַ²⁰

A רוּחַ nőnemű főnév jelentése „szél”, „lélegzet”, „szellem” (a héber Bibliában: 378x). Feltehetően hangfestő szó, amely a szél süvítését és a lélegzést utánozza. A רוּחַ alapjelentése („szél”, „lélegzet”) a szellőkés, vagy a mozgásban lévő levegő²¹ által kifejtett, láthatatlan, rejtélyes erővel kapcsolatos, amely képes mást is mozgásba hozni.²²

A רוּחַ „lélegzet” értelemben magát a lélegzés folyamatát, ami az emberi élet dinamikus életterejét, elevenségét fejezi ki. A רוּחַ mint „éltető lehelet” éppen dinamikus karaktere miatt az „élővé levés”, a vitális értelmű „életerő” kifejező eszköze szoros összefüggésben a teremtéssel, illetve, a későbbiek folyamán az „új teremtéssel” (P, Ez 37,1–14). Antropológiai fogalomként, az ember akarati és cselekvési központját jelöli (vö. Ez 11,19; 18,31; 36,26–27; lásd még alább רוּחַ [„szív”]).²³ Ebben az értelemben a רוּחַ az ember képességeit („szellem”), az ember legbelsejét, egzisztenciájának egészét, lelkivilágát jelenti („én”; vö. fentebb נַפְשׁוֹ).

Láthatatlan, titokzatos jellege miatt a רוּחַ teo-antropológiai fogalom;²⁴ szorosan kapcsolódik JHWH-hoz, az ő tetteihez. „JHWH lelke” (רוּחַ יְהוָה) JHWH cselekvésének eszköze, a teofánia kísérelése. „A legtöbb Isten vagy az emberek rüah-járól szóló szövegrész Istent és az embert dinamikus kapcsolatban ábrázolja. Az, hogy ember mint rüah, étellel bír, jóra törekszik és erővel felruházva tevékenykedik nem önmagából ered.”²⁵

Így „szellem” vagy „lélek” értelemben a רוּחַ határozottan elkülönül a profán használattól: „JHWH lelke” (רוּחַ יְהוָה); „Úr JHWH lelke” (רוּחַ יְהוָה יְהוָה); „Isten lelke” (רוּחַ אֱלֹהִים); „lelkem” (רוּחִי; egyes szám 1. személyű suffixummal).²⁶ A korai időkben JHWH lelke, mint dinamikus, az embert is felülmúlni képes erő a karizmatikus szabadítók és az eksztatikus próféták sajátja. Később a királyság korában a királynak, JHWH felkentjének kölcsönzött isteni küldetést, hatalmat, különleges képességet, valamint az Ő áldásának közelségét jelölte. A fogsági és a fogság utáni prófétai üdvösség hirdető igékben

²⁰ Vö. ALBERTZ, R. – WESTERMANN, C., רוּחַ, in *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament* II, Hrsg. JENNI, E. – WESTERMANN, C., Chr. Kaiser, Gütersloh 1995⁵, 726–753; LYS, D., *Rüach. Le souffle dans l'Ancien Testament*, (Études d'Histoire et de la Philosophie Religieuse 56), Presses Universitaires de France, Paris 1962; TENGSTRÖM, S. – FABRY, H.-J., רוּחַ, in *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament* VII, Hrsg. FABRY, H.-J. – RINGGREN, H., Kohlhammer, Stuttgart 1993, 385–425; WOLFF, *Anthropologie* 57–67.

²¹ AUBREY RODWAY JOHNSON (*The Vitality of the Individual in the Thought of Ancient Israel*, University of Wales, Cardiff 1964², 27): „air in motion”; és PAUL VAN IMSCHOOT (*L'action de l'esprit de Jahvé dans l'Ancien Testament*, in *Revue des Sciences Philosophiques Théologiques* 23 [1934], 554): „le mouvement de l'air.”

²² Vö. ALBERTZ – WESTERMANN, רוּחַ 727–730.

²³ WOLFF, *Anthropologie* 63–65.

²⁴ Uo. 57.

²⁵ Uo. 67.

²⁶ KAISER, *Theologie* 2 295.

már a messiási királyra jellemző adomány.²⁷ A רַחֵם mint JHWH dinamikus, az ember akaratát és cselekvési centrumát belsőleg átalakító adománya a fogsági és a fogság utáni idők prófétai üdvösség hirdető igéiben már nemcsak egyes kiválasztottakra, hanem az egész népre kiárad (Ez 36,27; Jo 3,1–2).²⁸

Így a רַחֵם érthető módon igen gyakran szerepel a korai történeti könyvekben (Bír, 1 Sám), de különösképpen a fogsági és fogság utáni ószövetségi könyvekben, Ezekielről kezdve a késői prófétai igehirdetésben, a zsoltárokban és a bölcsességi irodalomban. Ugyanakkor viszont teljesen hiányzik a Kr. e. 8. század prófétáinál és a jogi szövegekben.²⁹

2.3. לֵב ³⁰

A bibliai héberben a לֵב (601x), illetve rokon formája, a לֵבָב (252x) hordozza a „szív” alapjelentést. A két forma között nincs jelentésbeli eltérés, viszont előfordulásuk már jól elkülöníthető (לֵב : a J, Deutero- és Tritó-Iz, Jer, Ez, bölcsességi szövegek; לֵבָב : E, a deuteronimisztikus szövegek, Szentség Törvénye, Proto-Iz). A szívet a kívánságok és a vágy helyeként értelmező nőnemű formával (לֵבָבָה) egyetlen helyen, az Ez 16,30-ban találkozhatunk. Ezen kívül még a לֵב igei formája a nifal („belátónak lenni”: Jób 11,12) és piel („megérteni”: Én 4,9) törzsekben használt לֵבֵב .³¹

A לֵב a szívverés egyszerű, mindennapi tapasztalatából, mint érzékelhető életjelből kiindulva, minden különösebb orvosi előismeret feltételezése nélkül, eredetileg magát a szervet, illetve a szívtejéket jelentette.³² Átvitt értelemben a לֵב valaminek a közepe, lényege, magja, valamint ezzel összefüggésben az emberi létezés magja, az emberi személy. A לֵב ebben a vonatkozásban mindenekelőtt és sajátosságosan az emberi élet, az emberi lét tudatosságát emeli ki: „Amennyire bizonyos, hogy a test, az emóciók és az intellektus területeit is magába foglalja, annyira lényeges az is, hogy Biblia a szíven mindenekelőtt a tudatosan élő ember központját érti, amelynek legfontosabb sajátossága, hogy bölcsességre hivatott; ezen belül is elsősorban Isten szavának meghallására.”³³

²⁷ Vö. KAISER, O., *Das Buch des Propheten Jesaja* (Das Alte Testament Deutsch 17/1), Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1981⁵; RÓZSA H., *Üdvösségközvetítők az Ószövetségben*, SZIT, Budapest 2001, 153.

²⁸ Vö. ALBERTZ – WESTERMANN, רַחֵם 749–752.

²⁹ Vö. LYS, *Rúach* 330.

³⁰ Vö. FABRY, H-J., לֵב , in *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament* IV, Hrsg. BOTTERWECK, G. J. – RINGGREN, H. – FABRY, H-J., Kohlhammer, Stuttgart 1984, 413–451; STOLZ, F., לֵב , in *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament* I, Hrsg. JENNI, E. – WESTERMANN, C., Kaiser, Gütersloh 1994⁵, 861–867; WOLFF, *Anthropologie* 68–95.

³¹ STOLZ, לֵב 861.

³² Vö. SCHARBERT, *Fleisch, Geist und Seele* 94.

³³ WOLFF, *Anthropologie* 90.

Mivel az Ószövetség az embert sohasem önmagában, hanem közösségi létezőként szemléli, ezért a בָּשָׂר fenti karaktere egy közösségre, nevezetesen a választott népre is teljes mértékben érvényes.³⁴ A tudatos nemzeti létezés összetartó erejének, Isten szava meghallásának és megvalósításának, azaz egy új nemzeti öntudat értelmében találjuk az Ez 36,26 deuteronomisztikus vonatkozású szövetségteológiájában (Ez 36,16–38; vö. Jer 31,31 [Az új szövetség ígérete] és Ez 11,19)³⁵ és az Ez 18,31 szakrális jogi megfogalmazású összefüggésű szövegében.³⁶

2.4. בָּשָׂר ³⁷

A „hús”, „test” alapjelentésű בָּשָׂר József, Ámosz és Malakiás könyve kivételével minden ószövetségi könyvben fellelhető (270x): elsősorban a Pentateuchusban (138x), ezen belül is a Leviták könyvében (61x). A Péld 14,30-tól eltekintve csak egyes számban találjuk.³⁸

A legtöbb helyen az ember és az állat testére vagy testi lényegére vonatkozik. A „hús”, „test” főjelentéshez még számos, azt árnyaló mellékjelentés is társulhat:³⁹

1° Profán szóhasználatban a következő értelmeket hordozhatja: „hús”, „test”, és ezzel összefüggésben általánosságban „élőlény” (כָּל־בָּשָׂר : „egész test”, „minden élőlény”, „egész emberiség” [Iz 40,5.8; Zsolt 136,25; 145,21]), „táplálék”, „testrész”, „bőr”, „(férfi vagy női) szemérem(tájék)”. „Ember” jelentésben az ember testi mivoltát hangsúlyozza.

2° Vallásos-kultikus kontextusban, „hús” és „test” értelem elsősorban a különböző előírások és figyelmeztetések eleme. Különösen a P sajátja a בָּשָׂר illetően alkalmazása mindenekelőtt az étkezési, áldozati, tisztasági, szentelési, öltözködési előírások, valamint a körülmetélkedés vonatkozásában. A körülmetélés esetében a cselekmény értelme, a külső

³⁴ Vö. STOLZ, בָּשָׂר 864.

³⁵ Ezekielnél a JHWH és népe közötti szövetség nem Izrael hűségétől, hanem JHWH kegyelmétől függ (BRAULIK, G., *Deuteronomium 1–16,7* (Die Neue Echter Bibel), Echter, Würzburg 1986, 12).

³⁶ Itt a 36,26-tal ellentétben az ember egyéni döntésétől, magatartásától függ, hogy JHWH életet ad-e neki vagy sem. ZIMMERLI, W., *Ezechiel 1–24* (Biblischer Kommentar XIII/1), Neukirchener, Neukirchen-Vluyn 1979², 414.

³⁷ Vö. BRATSIOTIS, H., בָּשָׂר , in *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament* I, Hrsg. BOTTERWECK, G. J. – RINGGRÉN, H., Kohlhammer, Stuttgart 1973, 850–867; GERLEMAN, G., בָּשָׂר , in *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament* I, Hrsg. JENNI, E. – WESTERMANN, C., Chr. Kaiser, Gütersloh 1994⁵, 376–379; BAUMGÄRTEL, F. – MEYER, R. – SCHWEIZER, E., $\sigma\acute{\alpha}\rho\acute{\xi}$, *B. Fleisch im Alten Testament. C. Fleisch im Judentum. D. Religionsgeschichtliche Zusammenfassung*, in *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament* VII, Hrsg. FRIEDRICH, G., Kohlhammer, Stuttgart 1964, 105–123; WOLFF, *Anthropologie* 49–56.

³⁸ GERLEMAN, בָּשָׂר 376–377.

³⁹ Lásd részletesen BRATSIOTIS, בָּשָׂר 851–858.

szövetség jeleként, nem csak a biológiai értelemben vett testre korlátozódik, hanem az egész emberre, testére és lelkére egyaránt vonatkozik (vö. Ez 44,7.9).⁴⁰

3° Ugyanakkor a **אִשָּׁר** az ember külső, testi mivoltát legátfogóbban jelző antropológiai fogalom. Az ember húsból álló teste a maga egységében a teremtő Isten műve. Noha a testi, a lelki-szellemi aspektus szoros egységben együtt alkotja az egész embert, a **אִשָּׁר** erősen elkülönül az ember belső világát jelentő **לֵב**, **לֵבָב**, de leginkább a **לֵבָב** értelmétől.⁴¹

A **אִשָּׁר** a külső, tapasztalati valóságból kiindulva az emberek egymás közötti, illetve az ember és az állatvilág rokonságának; de ezzel együtt a Teremtő és teremtménye közötti radikális különbségnek a kifejezője is egyúttal. A hús tényleges romlandóságának tapasztalatára alapozva a **אִשָּׁר** kiemeli az ember teremtettségét, múlandóságát, esetlegességét és ezzel összefüggésben a JHWH-tól való radikális különbözőségét, szembenállását és függését.⁴² Szorosan összefügg az ember etikai értelmű gyengeségével és esendőségével, a bűnnel: az ember, mint **אִשָּׁר** Isten előtt bűnre hajlamos, romlott.⁴³

A fenti negatív értékeléssel szemben, az Ószövetségben egyedülálló módon, az Ez 36,26-ban (vö. Ez 11,19) a **אִשָּׁר** pozitív teológiai értékelésével találkozhatunk.⁴⁴ Itt a belső megújulással, az újjáteremtéssel és az új szövetséggel összefüggésben JHWH ígéretet tesz, hogy népének, hogy régi helyett „új szívet” (**לֵב חָדָשׁ**) ad belsejükbe. Itt az „új szív” (**לֵב חָדָשׁ**) a „hús szívvvel” (**לֵב בָּשָׂר**) együtt az „élő, megújult, szívet” jelenti a régi „kő szív” (**לֵב אֲבָבָה**), azaz a halott szív ellentettjeként. Sőt, az Ószövetség általános gyakorlatával szemben az Ez 36,26-ban a **אִשָּׁר** és a **לֵבָב** összekapcsolt és egymás mellé állított pozitív értékek, nem pedig egymással szemben álló negatív és pozitív tényezők.⁴⁵ Ugyanez a pozitív értékelés jelenik meg az Ez 37,1–14-ben, ahol a kiszáradt csontmező feltámasztásának látomásában az összeállt csontokon az újból helyreálló élet első jeleként „hús” (**בָּשָׂר**; Ez 37,6.8) nő, s csak ezután költözik a „lélek” (**רוּחַ**) az összeállított testekbe, hogy azok élővé váljanak. Ebben a részben a **אִשָּׁר** a szimbolikus ábrázolás részeként szintén pozitív értelmet kap, és összekapcsolódik Izrael, JHWH feltétlen szabadító tette által, újból helyreállított nemzeti egzisztenciájának fogalmával.⁴⁶

⁴⁰ Vö. Uo. 858.

⁴¹ Uo. 860.

⁴² SCHARBERT, *Fleisch, Geist und Seele* 51.

⁴³ Vö. BRATSIOTIS, **אִשָּׁר** 860–864.

⁴⁴ WOLFF, *Anthropologie* 54.

⁴⁵ BRATSIOTIS, **אִשָּׁר** 864.

⁴⁶ Vö. ZIMMERLI, W., „Leben” und „Tod” im Buche des Propheten Ezechiel, in *Theologische Zeitschrift* 13 (1957), in *Gottes Offenbarung. gesammelte Aufsätze zum Alten Testament I* (Theologische Bücherei 19), Chr. Kaiser, München 1963, 189–191.

Összefoglalva az antropológiai alapfogalmakról tett megállapításainkat, az egyes fogalmak az alábbi sajátosságokkal bírnak: (a) A שָׁרָף az élet sebezhetőségét, függését, érzékenységét, az ember élet utáni sóvárgását emeli ki, azaz, hogy az ember képtelen önmaga erejéből megszerezni és fenntartani saját életét. (b) A נָפֶשׁ teo-antropológiai fogalma az Istentől kölcsönkapott éltető lehetet, lelket, erőt, képességeket jelentő, azt stilisztikailag színező kifejezés, amely az élet ajándék mivoltát, dinamikusságát és erejét, valamint az azt ajándékozó JHWH-val való szoros kapcsolatát domborítja ki. (c) A נֶפֶשׁ a tudatosságot, intellektust, és annak képességét Isten szavának meghallására, mint az élet lényegét, belső magvát jelölheti. (d) נֶפֶשׁ az emberi (és állati) élet teremtettséggel járó múlandóságát, esetlegességét, erkölcsi esendőségét és gyengeségét jelöli. A נֶפֶשׁ kifejezi a teremtmények JHWH-tól való teljes függését, de ezzel együtt totális különbözőségét is.

3. Teológiai összefoglalás és kiegészítés

Az Ószövetség élet fogalma mögött az ember és az őt körülvevő világ, a természetben megfigyelhető élet nem tudományos igényű, hétköznapi jellegű megfigyelése áll.⁴⁷ Így az élet ideájának háttérében, attól elválaszthatatlanul, mindig valamiféle megfigyelt mozgás, életműködés, aktivitás, nem pedig egyfajta személytelen erő húzódik. Ez a megállapítás mind a נֶפֶשׁ gyökre, mind pedig a kapcsolódó antropológiai alapfogalmakra érvényes. A konkrét tapasztalatra alapozott szemléletmód az oka annak, hogy az élet mindig csak a látható életműködések produkáló, megfigyelhető szervezettel rendelkező emberre vagy állatra vonatkozik; növényre sohasem, éppen az érzékelhető életjelek hiánya miatt.⁴⁸

Noha az Ószövetség, elsősorban az ún. eskü-formulákban JHWH -t „élő Istenként” jelöli (akár kijelentéseként önmagáról, akár JHWH és az élet azonosításaként),⁴⁹ az ókori Kelet felfogásával ellentétben, az élet a választott nép számára sohasem pusztán csak isteni ismertetőjel, hanem JHWH teremtő aktusának, üdvösséges tetteinek következménye. Sőt, ellentétben a szomszédos nagykulturákkal (Egyiptom, Mezopotámia), az Ószövetség nem helyez nagy hangsúlyt JHWH életének ábrázolására.⁵⁰

A hétköznapi tapasztalatokból kiindulva az ószövetségi élet-szemléletben, elsősorban a נֶפֶשׁ főnév esetében, a múlandóság, az élet rövidegsége és esetlegessége, sebezhetősége, függése áll a középpontban. Így az élet, túl a pusztán anatómiai megközelítésen, testi és szellemi-lelki értelemben, JHWH ajándékaként olyan érték, amit minden erővel meg

⁴⁷ RAD – BERTRAM – BULTMANN, ζάω 844–853.

⁴⁸ Vö. GERLEMANN, נֶפֶשׁ 552.

⁴⁹ Vö. Uo. 554.

⁵⁰ Vö. SEEBASS, H., *Leben, II. Altes Testament*, in *Theologische Realenzyklopädie* 20, Hrsg. MÜLLER, G., Walter de Gruyter, Berlin 1990, 520–521.

kell őrizni a különböző veszélyeztető tényezőkkel, a halállal, a betegséggel, a sebesüléssel, a különböző károsodásokkal és a megalázással szemben. Ebben a kontextusban az Ószövetségben a teljes és kívánatos emberi élet a hosszú, egészséges és sikeres élet a családban, a nemzetségben, a társadalomban és a templomi kultuszközösségben.⁵¹

Míndezeket kiegészítendő a deuteronomisztikus értelmezés szerint az élet szorosan kapcsolódik egyrészt JHWH igéjéhez és parancsainak megtartásához, másrészt áldásához, amelyet a kultusz közvetített a parancsait megtartók számára. Így a élet, és a parancsok megtartásával összefüggő igazságosság szorosan összefüggenek.⁵² A bölcsességi irodalom az életet az Ószövetségben már megszokott, praktikus, tapasztalati módon az ember és környezete kölcsönhatásában próbálja tetten érni. A bölcsességi irodalomban az élet forrásai az ember számára: az igaz ember szája, a bölcs tanítása és az Isten félelme.⁵³

4. Kitekintés: a feltámadás tanításának ószövetségi kezdetei

Az általános felfogás szerint a halál után megszakad a kapcsolat JHWH-val. Kegyelme (קֶדֶשׁ) a halottak számára már elérhetetlen; kiesnek JHWH hatóköréből, és az élet biztos közvetítését nyújtó kultikus közösségből.⁵⁴ Ebben az értelemben a halál átnyúlhat a földi életbe is a betegség által, amely ugyancsak kiszakítja az embert JHWH és az emberek közösségéből.

Az Ószövetségben mint „élő Isten” JHWH kizárólagos értelemben az élet Istene, az élet és a halál ura, akinek döntésétől az élet adományozása és megtartása egyszerre függ. Ez ellentmondáshoz vezet a halálról alkotott ószövetségi felfogás kapcsán: ha JHWH az élet Istene, akkor miért hagyja cserben az életükben hozzá hű megholtakat, különösen is azokat, akik az Ő nevéért szenvedtek vértanúságot? A halálból és a Seolból való megmentésről szóló 16., 49. és 73. zsoltárokban az a meggyőződés jut kifejezésre, miszerint, egyéb ígéreteihez hasonlóan, JHWH és az ember életközössége a halál után sem szűnik meg, kegyelme a Seolra is kiterjed.⁵⁵

Az általános feltámadás gondolata kifejezetten csak később, az apokaliptikában jelenik meg azok sorsával összefüggésben, akik JHWH ügyéért haltak vértanúhalált. Még Izajás

⁵¹ Uo. 521.

⁵² Vö. RAD, G. VON, „Gerechtigkeit” und „Leben” in der Kultsprache der Psalmen, in: *Festschrift Alfred Bertholet: Zum 80. Geburtstag gewidmet von Kollegen und Freunden*, Hrsg. BAUMGARTNER, W., Mohr, Tübingen 1950, 418–437.

⁵³ SEEBASS, *Leben II.* 522.

⁵⁴ Lásd a Zsolt 115,17 panasza, mivel a halottak már nem dicsőíthetik JHWH-t. Vö. RAD – BERTRAM – BULTMANN, *ՀԱՅ* 848–849.

⁵⁵ RAD, „Gerechtigkeit” und „Leben” 419–420. Gerhard VON RAD véleményével szemben vö. BARTH, CHR., *Die Errettung vom Tode in den individuellen Klage- und Dankliedern des Alten Testaments*, Hrsg. JANOWSKY, B., Kohlhammer, Stuttgart 1997, 11–139.

könyvének nagyapokalipszise még csak a jámborok feltámadásáról szól (Iz 26,19), ellenben a Dán 12,1–3 már az örök életre, illetve az örök gyalázatra történő általános feltámadásról beszél.⁵⁶

Sajátos helyet foglal el az Ez 37,1–14 látomása a kiszáradt csontmező életre keltéséről. Bár Ezekiel könyve az életet még evilági perspektívában értelmezi, illetve szorosan összekapcsolódik a nemzeti egzisztencia létevel, az Ez 37,1–14 nyitott a halottak általános feltámadásának tanítása irányában is. Ennek megfelelően a szöveg, már a zsidó és a korai keresztény hagyománytól kezdve, két alternatív értelmezéssel bír:⁵⁷ 1.) A kortörténeti értelmezés: a látomás Izraelnek, mint népnek, a babiloni fogságot követő, feltámadásáról szól. 2.) A látomás a halottak végidőbeli feltámadását hirdeti meg.

A fentebb említett elemek ellenére az Ószövetség feltámadás tana még kevésbé tételes, spekulatív módon kidolgozott. Inkább hívő, gyakorlati meggyőződés, melynek alapja a hit egzisztenciális kérdéseiben a JHWH-től várható megoldási lehetőségek számba vétele.⁵⁸

---

⁵⁶ GERLEMANN, 777 557.

⁵⁷ Vö. NEUSS, W., *Das Buch Ezechiel in Theologie und Kunst bis zum Ende des XII. Jahrhunderts* (Beiträger zur Geschichte des Alten Mönchtums und des Benediktinerordens 1/2), Aschendorff, Münster 1912. BLOCK, D. I., *The Book of Ezekiel. Chapters 25–48* (The New International Commentary on the Old Testament), ed. HARRISON R. K. – HUBBART R. L., Eerdmans, Grand Rapids MI 1998, 388–392; GREENBERG M., *Ezechiel 21–37* (Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament), Hrsg. ZENGER E., Freiburg im Breisgau 2005, 462–464.

⁵⁸ Vö. RAD – BERTRAM – BULTMANN, ζάω 849–850.

TÖRÖK LÁSZLÓ

„TI LEGYETEK TÖKÉLETESEK...!”
MT 5,43–48 RETORIKAI ELEMZÉSE

A hegyi beszéd (Mt 5–7) legismertebb s talán legköltőibb része annak nyitánya, *A nyolc boldogság* (Mt 5,1–12). A beszéd lényegi mondanivalóját viszont az *Antitézisekben* (Mt 5,17–48) találjuk. A kérdés ugyanis az, hogyan viszonyul Jézus, az új tanító, az Ószövetség, vagyis a Törvény és a Próféták tanításához. Az Antitézisek bevezetőjében Jézus rögtön leszögezi, hogy nem akarja „eltörölni” azt, viszont a „farizeusok és írástudók igazvoltját” meghaladó törvénymegértésre és abból fakadó magatartásra van szükségünk. Hat példát hoz ezzel kapcsolatban, majd a hatodik példa, az „ellenségszeretet” kapcsán egy új normát állít elénk: „a mennyei Atya tökéletességét” (5,48). Tanulmányom célja, hogy ezt az utolsó példát elemezve a hegyi beszéd „aranymondását” jobban megértsük: „Ti legyetek tökéletesek, amint a ti mennyei Atyátok tökéletes!”

1. Szerkezet

A vizsgálandó szakasz két részből áll (Mt 5,43–45 és 46–48).

1.1. Első rész: tézis – antitézis (Mt 5,43–45)

:	⁴³	Hallottátok,	
		:.:hogy	megmondattott:
+Szeresd			felebarátodat, és
-gyűlöld			ellenségedet.
		:. ⁴⁴ ÉN	pedig mondom nektek:
+Szeressétek			ellenségeiteket, és
+imádkozzatok			a titeket üldözőkért,

= ⁴⁵ hogy váljatok *FLAIVA*

ATYÁTOKNAK,

aki a mennyekben van,

+ mert **napját felhozza** *a gonoszokra* és

a jókra,

+ és **esőt ad** igazakra és

igaztalanokra.

Az első rész (43–45) két alegységre bontható (43 és 44–45). Az első alegység tartalmazza a másokkal szembeni alapállással kapcsolatos tézist, ami két kéttagú szegmensből áll. Az első bevezeti, a második két ellentétes tömondatban közli a parancsokat, amelyekben a terminusok egyenként is szemben állnak egymással: „szeresd” (43c) – „gyűlöld” (43d); „felebarátod” (43c) – „ellenségedet” (43d). A parancsok a kölcsönösség alapelvén nyugszanak: a nekünk jót akaróknak jó-, a rosszat akaróknak rosszakarat jár.

A második alegység (44–45) jóval hosszabb az elsőnél – három részletet foglal magában (44.45ab.c–f) –, és Jézus tanítását, az antitézist rögzíti a témával kapcsolatban. A rövid bevezető szegmensek – az első kéttagú (43ab), a második egy (44a) – három kérdésben állítják szembe a két alegységet: „Ki beszél?”, „Kinek beszél?” és „Mi az üzenet?”.

Ki beszél?

Az első bevezető szegmensben (43ab) Jézus nem nevezi meg egyértelműen, kit idéz. A passzív igealak, „megmondatott”, *erréthé* (21b), a bevezető szakasz (17–20) alapján utalhat a „törvényre” és „a prófétákra”, illetve a törvény mögött álló tekintélyekre: Mózesre és magára az Istenre (*passivum teologicum*).¹

A második bevezető szegmensben (44a) bejelenti, hogy a továbbiakban az ő üzenete hallható, és ha meg mer szólalni az előző beszélővel – beszélőkkel – szemben, az azt jelenti, hogy egyenlő szinten van a törvénnyel és a prófétákkal, Mózesrel, sőt magával az Istennel. Benne újra a törvényt adó Isten és a törvényt közvetítő Mózes szólal meg.²

---

¹ DEER, D. S., „*The implied Agent in Greek Passiv Verb Forms in the Gospel of Matthew*”, in *BT* 18 (1967) 164–167. Több mint 200 ilyen igeformát azonosított Máté evangéliumában, amelyekből több mint százban Isten a bennfoglalt cselekvő.

² R. BULTMANN végletes meglátása szerint az említett formulákkal bevezetett antitézisek „a joggal az Isten akaratát állítják szembe”, *Az Újszövetség teológiája*, 26.

Kinek beszél?

Az első antitézis alapján (21ab) az üzenet az első alegységben a „régieknek”, *arkhaiosz* (21b) szól, akik lehetnek Mózes és a próféták hallgatói, kortársai, a törvény korábbi olvasói, a Jézust megelőző nemzedék. „A »régieknek« (*risónim*) terminus technicus volt, az első nemzedéket, a sínai szövetség nemzedékét jelentette, akik ott álltak a hegy alatt.”³

A második bevezető szegmens (44a) szerint pedig a hallgatók a második alegységben, a „nektek”, *hümin* szót beazonosítva, Jézus jelenlévő hallgatói, tanítványai és az evangélium olvasói.

Mi az üzenet?

A parancsok mindkét részletben (43cd – 44bc) rövid tömondatok, csak a címzettek személye változik egyes szám másodikról többes szám másodikra. Különbség még a két parancstömb között, hogy a másodikban mindkét parancs pozitív, és hiányzik a „felebarátra” vonatkozó kitétel (43c). Helyére a második parancsból (43d) az „ellenség” (44b) lép, a második parancsban a „gyűlöld” rendelkezés helyére az „imádkozzatok” (44c), a tárgy helyére pedig az „ellenség” szinonimája, a „titeket üldözőkért” (44c) terminus. Az antitézisben tehát az alapelv ez lesz: a nekünk rosszat akaróknak is jóakat jár.

A második rövid részlet (45ab), amelyben a „fiú” (45a) és az „atya” (45b) kiegészítő terminusok, célt és mintát ad a parancsok megtartásához: a minta a „mennyei Atya” (45b), a cél pedig az Ő „fiává válás” (45b).

A harmadik, kétszegmensű részlet (45cd.ef), csatlakozva az előzőkhöz, a két parancsnak (44bc) megfelelően, két példával bemutatja, milyen is az a minta, amit a „mennyei Atya” nyújt. A két példa a természetből vett ellentétes elemhez, a „naphoz” (45c) és az „esőhöz” (45e) kötődik, amelyek azonban mindketten hasznosak az ember számára: együtt biztosítják az életfeltételeket, különbségtétel nélkül, mindenkinek. Hogy ki mindenkire hullatja az „Atya” a mennyei áldást, azt a két szegmensben két ellentétes terminuspár írja le, kereszt alakban (abb'a) elhelyezkedve: „gonoszokra” (45c), „jókra” (45d), – „igazakra” (45e), „igaztalanokra” (45f).

Összevetve a két alegységet (43.44–45), közös a kettős elrendezés minden részletben: két parancs (43cd.44bc), két példa (45cd.ef), és a központban a „fiú”- „atya” páros (45ab). Közös momentum az első (43) és az utolsó (45cdef) részletben, hogy ellentétekre építenek, különbséget téve a „felebarát” (43c) és az „ellenség” (43d); a „gonoszok” (45c) és „jók” (45d); az „igazak” (45e) és az „igaztalanok” (45f) között. Ám amíg az első részletben az ellentétes csoportokkal szembeni megparancsolt magatartásban is ellentét van – „szeresd” (43c) – „gyűlöld” (43d) –, a záró részletben a mennyei Atya „napfényt” (45cd) és „esőt” (45ef) osztó gondoskodása egyenlőképpen terjed ki minden emberre.

³ SZÉKELY, J., *Az Újszövetség teológiája*, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest 2004, 112.

A közbenső részletekben ellentét csak a célszemélyek és a feléjük megéleendő magatartás között van. Eltűnik a különbség a célszemélyek között. Az életet adó szeretetet, amit a „napfény” és az „eső” jelent, az „Atya” példája szerint mindenki felé meg kell mutatni, elutasítva a mások életére törő gyűlöletet: hisz az Atya feladata az, hogy életet adjon. Ha az ő fiai akarunk lenni, nekünk is az életadás a hivatásunk. Parancsolja mindezt Jézus, aki sajátos értelemben „Fia” a „mennyei Atyának”.

1.2. Második rész: kifejtés (Mt 5,46–48)

+	⁴⁶	Ha ugyanis	szeretitek	a titeket szeretőket,
-		miféle jutalmat kaptok?		
=	Nemde	A VÁMSZEDŐK is	ugyanazt teszik?	

+	⁴⁷	És ha	köszöntitek	a testvéreiteket egyedül,
-		mi különöset tesztek?		
=	Nemde	A POGÁNYOK is	ugyanazt teszik?	

		:	⁴⁸	Legyetek tehát ti
=	miként	AZ ATYÁKOK, A MENNYEI,		tökéletesek,
				tökéletes.

A második rész (46–48) három párhuzamos részletre bontható (46.47.48). A párhuzamosság az első két részletben minden mozzanatra kiterjed. A kétszegmensű részletekben az első, kéttagú szegmens (46ab.47ab) hoz egy példát a másokkal szembeni alapállásunkkal kapcsolatban, a második, egytagú szegmens (46c.47c) pedig értékkel. Az első példában a kölcsönösség alapján megélt szándékunk szerepel: „szeretetet a minket szeretők” iránt (46a). A második példa már egy konkrét jó cselekedetünket idézi, amit viszont csak a testvéreink felé teszünk meg, szintén a feltételezhető kölcsönösség alapján. A két minősítés párhuzamba állítja magatartásunkat a „vámszedők”-ével (46c) és a „pogányok”-ével (47c), akik „ugyanazt teszik”, tehát nem lehetünk elégedettek a két példában megélt magatartásunkkal, mert általuk még csak a megvetettekkel vagyunk azonos szinten.

A harmadik, konklúziós részlet (48) a kölcsönösség elvén túllépve a „tökéletességre” szólít fel (48a), a „mennyei Atya” (48b) példája alapján, aki ellenpólust képez a „vámszedők”-kel és a „pogányok”-kal szemben.

1.3. A szakasz összegzése (Mt 5,43–48)

:⁴³ Hallottátok,
          :.. hogy   MEGMONDATOTT:
+ Szeresd   **felebarátodat,**   és
- gyűlöld   **ellenségedet.**

                                  :..⁴⁴ ÉN pedig mondom nektek:
+ *Szeressétek ellenségeiteket,* és
+ *imádkozzatok a titeket üldözőkért,*

=⁴⁵ **hogy váljatok** FLAIVÁ
                                  ATYÁTOKNAK, AKI A MENNYEKBEN VAN,

---

+ mert   **napját felhossa** **a gonoszokra** és
                                  a jókra,
+ és   **esőt ad**   **igazakra** és
                                  igaztalanokra.

+⁴⁶ Ha ugyanis   **szeretitek** **a titeket szeretőket,**
- miféle jutalmat kaptok?
= Nemde A VÁMSZEDŐK is **ugyanezt teszik?**

+⁴⁷ És ha   **köszöntitek** **a testvéreiteket egyedül,**
- mi különöset tesztek?
= Nemde A POGÁNYOK is **ugyanezt teszik?**

:⁴⁸   **Legyetek tehát ti** TÖKÉLETESEK,
          = miként AZ ATYÁTOK, A MENNYEI, tökéletes.

A vizsgált szakasz (5,43–48), amely a másokkal szembeni alapállást taglalja, két részre (43–45 és 56–48) osztható.

Az első részt (43–45) két alegység (43 és 44–45) alkotja. Az első alegység (43), az úgynevezett tézis, két ellentétes csoportba sorolja az embereket, és a kölcsönösség alapelve szerint kétféle, egymással ellentétes magatartást vár el velük szemben: „Szeresd felebarátodat, és gyűlöld ellenségedet!” (43cd) A második alegység (44–45) tartalmazza Jézus állásfoglalását, az antitézist (44), a hozzáfűzött célmegjelöléssel (45ab) és a mennyei Atya példájának a bemutatásával (45c–f). Jézus parancsában, a mennyei Atya példája szerint, elutasítja a kölcsönösség elvét, és megszünteti a különbségtételt „felebarát” és „ellenség” között a mások iránti magatartás tekintetében.

A második rész (46–48) kifejtő jellegű. Első két részlete (46 és 47) a tézist (43) bírálja, kifigurázva a kölcsönösség alapelvét mint olyan magatartást, amit a bűnösök és a lenézettek, a „vámszedők” (46c) és a „pogányok” (47c) is megvalósítanak. Az első résszel összevetve az első részlet, „szeretitek a titeket szeretőket” (46), Jézus első parancsának, „Szeressétek ellenségeiteket” (44b), a második részlet, „köszöntitek a testvéreiteket egyedül” (47) a második parancsának, „imádkozzatok a titeket üldözőkért” (44c) felel meg. A köszöntés ugyanis, mint G. Strecker rámutat, nem más, mint áldáskérés a másokra, vagyis imádság az üdvözölt embertársért.⁴ A harmadik részlet (48), túllépve az első két részletben említett szinten, a „tökéletességre” hív, a „mennyei Atya tökéletessége” szerint, párhuzamot alkotva az antitézis (44–45) központi részletével (45ab), amelyben Jézus – „Én” (44a) –, az Isten Fia, célként az istenfiúi méltóságot jelöli ki számunkra: „váljatok fiaivá Atyátoknak, aki a mennyekben van.” Az „istenfiúság” és a „tökéletesség” tehát korrelatív, egymásnak megfelelő fogalmak, melyeknek alapja az Atya mintákkal (45c–f) bemutatott és utánzandó szeretete, amely a „gonoszokat” és a „jókat” (45cd), „igazakat” és „igaztalanokat” (45ef) egyaránt élteni. Ez a minta tárja fel a mennyei Atya tökéletességét, ennek a mintának az utánzásában áll a mi tökéletességünk és istenfiúi méltóságunk is.

A végső konklúziót kimondó utolsó részletben (48) a mennyei Atya „tökéletességére” hivatkozva Jézus a maga tanítását is tökéletesnek nyilvánítja, ellentétben az első részletben, a tézisben (43) megszólaló tekintély az ellentétek alapján tökéletlennek mondható tanításával. A megszólaló tekintély a „megmondatot” (43b) igében, a *passivum teologicum* értelmezése alapján, végső soron maga az Isten, a mennyei Atya, akinek tökéletes tanítása az emberi szűrők miatt eddig mégis tökéletlen formában jutott el hozzánk, de Jézus, az Isten tökéletes Fia, feltárja a tökéletes mennyei Atyának megfelelő, tökéletes tanítást.

⁴ STRECKER, G., *Die Bergpredigt. Ein exegetischer Kommentar*, Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, Göttingen 1985, 95.

2. Szinoptikus párhuzamok

A vizsgált szakasznak (Mt 5,43–48) egyedül Lukács evangéliumában van párhuzama a Lk 6,27–38 szakaszban, ami magába foglalja az előző szakasz (Mt 5,38–42) gondolatait is. Az ott elmondottakhoz kapcsolódva a párhuzamosság Máté sorrendjét követve így ábrázolható:

<p>Mt 5,43–48 ⁴⁴Én pedig mondom nektek: Szeressétek ellenségeiteket, és</p> <p>imádkozzatok a titeket üldözőkért,</p> <p>⁴⁵hogy váljatok fiaivá Atyátoknak, aki a mennyekben van, mert napját felhossa a gonoszokra és a jókra, és esőt ad igazakra és igaztalanokra.</p> <p>⁴⁶Ha ugyanis szeretitek a titeket szeretőket, <i>MIFÉLE JUTALMAT KAPTOTK?</i></p> <p>Nemde a vámszedők is ugyanezt teszik?</p> <p>⁴⁷És ha köszöntitek a testvéreiteket egyedül, <i>MI KÜLÖNÖSET TESZTEK?</i></p> <p>Nemde a pogányok is ugyanezt teszik?</p> <p>⁴⁸Legyetek tehát ti tökéletesek, miként az Atyátok, a mennyei, tökéletes.</p>	<p>Lk 6,27–38 ²⁷Hanem, nektek mondok, a hallgatóknak: Szeressétek ellenségeiteket, tegyetek jót a titeket gyűlölőknek,</p> <p>²⁸adjátok a titeket átkozókat, imádkozzatok a titeket bántalmazókért</p> <p>³²és ha szeretitek a titeket szeretőket, <i>MILYEN HÁLA ILLET TITEKET?</i></p> <p>A bűnösök is az őket szeretőket szeretik.</p> <p>³³és ha jót tesztek a nektek jót tevőknek, <i>MILYEN HÁLA ILLET TITEKET?</i></p> <p>A bűnösök is ugyanezt teszik.</p> <p>³⁴És ha annak kölcsönöztök, akitől reméletek, hogy visszakapjátok, <i>MILYEN HÁLA ILLET TITEKET?</i></p> <p>A bűnösök is a bűnösöknek kölcsönöznek, hogy visszavegyék ugyanazt.</p> <p>³⁵Inkább szeressétek ellenségeiteket, és tegyetek jót, adjatok kölcsönt semmit sem várva, és nagy lesz a ti jutalmatok, és a magasságos fiai lesztek, mert Ő is jóságos a bűnösökhöz és gonoszokhoz.</p> <p>³⁶Váljatok irgalmasokká, ahogy az Atyátok is irgalmas.</p>
--	--

A gondolati párhuzamok ellenére szembevetendő lexikális eltérés van a két szövegváltozat között. Lukács az „ellenségek” (*ekhtrusz* Mt 5,44 és Lk 6,27) körét kiegészíti a „gyűlölködőkkel” (*miszuszin*); az „üldözők” (*diókontón*, Mt 5,44) helyett pedig „bántalmazókat” (*epéresdzontón* 6,28) említ.⁵ Kimarad nála a „napját jókra és gonoszokra felkeltő Atya” képe (Mt 5,45), egy szegmensenl viszont bővebb a kifejtés (Mt 5,46–47 és Lk 6,32–35): A „szeretitek a titeket szeretőket” párhuzama még tökéletes (Mt 5,46 és Lk 6,32). A „testvérek köszöntése” (Mt 5,47) helyett viszont a „jótévedőkkel való jótettet” (Lk 6,33) említi, és hoz egy harmadik példát is, a „kölcsonzést a jóvátétel reményében” (Lk 6,34), ami Máténál teljesen hiányszik, mint ahogy az összefoglaló buzdítás is (34), az arany szabály előtt.

Saját szövegén belül, a kifejtő részben (Lk 6,32–35) Lukács a párhuzamos szegmensekben törekszik az azonos terminusok, mint pl. a „bűnösök” és a „milyen hála illet titeket?” használatára. Máté ellenben a „bűnösök” helyett a „vámstedők” (46) és a „pogányok” (47), a „milyen hála illet titeket?” helyett pedig a „miféle jutalmat kaptok?” (46) és „mi különöset tesztek?” (47) kérdést alkalmazza.

Feltűnő az arany szabályban mutatkozó eltérés is: Máté a „tökéletességre” (*teleiosz*), Lukács pedig az „irgalmasságra” (*oiktirmón*) biztat, az „Atya” példáját követve.

Összességében Máté őrizte meg jobban a Q szövegét, Lukács pedig kibővítette azt (a 27c.28a.34.35a.b. versekkel), és átalakította kissé a sorrendet, majd összekapcsolva azt a „bosszúról” szóló szakasszal megalkotta az „ellenségszeretetről” szóló egységet.

3. Bibliái kontextus

A szeretet és a gyűlölet parancsa

A szakasz tézisének pozitív fele, a „szeresd felebarátodat” parancs (Mt 5,43), megtalálható a *Szentség törvényében*⁶ is: (Lev 19,18).⁷ A negatív parancsnak – „gyűlöld ellenségedet” – viszont nincs bibliai párhuzama. Jézus itt minden biztonnyal korának a közfelfogását idézi, és nem az írásokat. Ebbe az irányba mutatnak ugyan azok az *Ószövetségi* helyek, amelyek a legyőzött népek kiirtására, javaik, oltáraik megsemmisítésére, más népek kirekesztésére adnak parancsot:

Ha az Úr, a te Istened elvezérel arra a földre, ahova most bevonulsz, hogy birtokodba vedd, s ha kiüzi előled mind a népeket, a hetitákat, a gírgasitákat, az amoritákat, a kánaániakat,

⁵ Néhány szövegváltozat ezen a ponton a Lukácséhoz igazítja Máté szövegét.

⁶ Lev 17–26.

⁷ Ld. Lev 19,34 is.

a perizitákat, a hivvitákat és a jebuzitákat – hét nálad népesebb és nagyobb népet –, ²ha az Úr, a te Istened majd kiszolgáltatja neked, s te legyőzöd őket, akkor töltsd be rajtuk az átkot, ne köss velük szövetséget és ne könyörülj meg rajtuk (MTörv 7,1–2).⁸

Ám ezek a parancsok nem a gyűlöletből táplálkoznak, hanem a kultusz tisztaságát, a Jahve-hitet hivatottak védeni.

A személyes ellenféllel szemben sokkal inkább az irgalom magatartását tartja helyesnek a Szövetség könyve⁹: „Ha ellenséged eltévedt marhájára vagy szamarára bukkansz, hajtsd vissza hozzá. ⁵Ha látod, hogy ellenséged számára a teher alatt összerogyott, ne kerüld ki ellenségedet, hanem segíts neki felállítani” (Kiv 23,4–5).

Hasonlóan ír a *Példabeszédek* könyve is: „Ha ellenséged éhes, adj neki kenyeret, hogyha meg szomjas, adjál neki vizet!”²² Így izzó paraszat gyűjtesz a fejére, és majd megfizeti neked az Úr” (Péld 25,21–22).

K. Standahl valószínűsíti, hogy szemita kifejezésmóddal állunk szemben, mely szerint a gyűlölni jelentheti azt is: „kevésbé szeretni”,¹⁰ nem tartja valószínűnek, hogy az ellenség gyűlöletének parancsa a kor erkölcsi felfogását tükrözné. A háttérben azt az alap gondolatot is feltételezi, hogy Isten gyűlöli a gonosztságot. „Mindenesetre a zsidó etika jókra és gonoszokra osztja a világot, *tertium non datur*.”¹¹

Ezzel szemben O. Seitz kimutatja, hogy azért az Ószövetség elég példát hoz a gyűlöletre, és rámutat a gyűlölet parancsára az esszénusok és Josephus Flavius írásaiban, amelyek alapján Jézus ismerhette kora emberének érzéseit személyes, politikai és vallási ellenségeivel szemben. Feltételezése szerint az ellenségek, akiket szeretni kell, a pogányokból megtért keresztények. Amikor Máté evangéliumát írta, a zsidó és pogány keresztény vita már igen kiélezett lehetett.¹²

W. Foerster szerint az ellenség Máté szövegösszefüggésében nem a személyes ellenség a vallási közösségen belül, nem is a haza ellensége politikai vagy katonai értelemben, hanem a hit üldözőit, a messiási közösség – melyet az első keresztények alkottak – ellenségeit jelenti. Már a LXX-ban az *ekhtros* szó Isten népének az ellenségeire vonatkozik; ezt az értelmezést erősíti meg a Mt 5,44. vers is.¹³ Ezt az értelmezést követve J. Gnlika összefüggést lát e szakasz és a nyolcadik boldogság között: „¹¹Boldogok vagytok, ha miattam gyaláznak és

⁸ Ld. még Kiv 34,12; MTörv 23,7; Józ 8; 1Sám 15 is.

⁹ Kiv 20,22–23,33.

¹⁰ Vö. Lk 14,26; Mt 10,37.

¹¹ STENDAHL, K., *Matthew*, in BLACK, M., – ROWLEY, H.H., *Peake's Commentary on the Bible*, London 1962, 769–798 777.

¹² Vö. SEITZ, O. J. F., „Love Your Enemies. The Historical Setting of Matthew v.43.f.” in *NTS* 16 (1969/70)⁹ 39–54.

¹³ Vö. FOERSTER, W., „*evcpro*,j” in *TWNT*, II., 811–815.

üldöznek benneteket és hazudozva minden rosszat rátok fognak énmiattam. ¹²Örüljete és ujjongjatok, mert nagy lesz a mennyben a jutalmatok! Így üldözték *elöttetek* a prófétákat is” (Mt 5,11–12).¹⁴

A szeretet az ellenség iránt, amit Jézus parancsba ad, *D. Hare* meglátása szerint nem érzés, hanem cselekedet, mint ahogy Lk 14,26-ban a gyűlölni a szülőket stb. sem érzelmi elvárás, hanem cselekedet: radikális szakítás az emberi kötelékekkel Jézus szabad követése érdekében. Az előző antitézisben is a tettek beszélnek: „odaadni az alsóruhát is” (5,40), elmenni kétszer annyit (5,41), tettekben megmutatkozó, pozitív üzenetek.¹⁵

Szent Pál apostol a leveleiben az ellenségekkel szemben szintén a szeretet magatartását tartja helyesnek: „Áldjátok üldözőiteket, áldjátok, s ne átkozzatok” (Róm 12,14). „¹²*Nincs otthonunk, és kezünk munkájával keressük kenyerünk. Ha átkoznak minket, áldást mondunk, ha üldöznek, türelemmel viseljük, ¹³ha szidalmaznak, szelíden szólunk. Szinte salakja lettünk ennek a világnak, mindenkinek söpredéke mostanáig*” (1Kor 4.12–13).

Hasonlóképpen tanít a *Didaché*: „*Ami titeket illet, szeressétek azokat, akik gyűlölnék titeket, és nem lesz ellenségetek*” (1,3).

Jók és gonoszok egyaránt

A gonosz (héberül *raʿ*, *raʿ* a görögül *ponēros*, *kakos*) a jó és igaz ellentéte. A gonoszság fogalma az Ószövetségben összekapcsolódik az erkölcstelenséggel és a törvényhez való hűtlenséggel. A gonoszság forrása az emberi szív. A gonoszság a konkrét bűnök elkövetésén túl olyan mentalitásba is torkolhat, amely a jót rossznak, a rosszat pedig jónak tartja, vagy inkább keresi a rosszat, mint a jót.

Az Újszövetség gyakorlatilag ugyanezt a gondolatot viszi tovább, de kibővíti a gonoszok körét azokkal, aki Jézussal és tanításával fordulnak szembe. Így lesz jelzője a gonoszság többek között a „farizeusoknak” (Mt 12,34), a „házasságtörő nemzedéknek”, amely jelet kér (Mt 12,39; 16,4), és azoknak, akik Jézussal szembehelyezkedtek. A gonoszoknak nincs helye a Krisztusban való új életben.

Isten személyválogatás nélküli szeretete azonban a gonoszokra is kiterjed, és erre Máté evangéliumának más helyén is találunk példát. A gonoszok tehát bár tudatosan szakítanak az Istennel való közösséggel, nem tudnak kiszakadni az Ő gondoskodó szeretetéből, mely a jókat hasonló magatartásra kell hogy ösztönözze a gonoszokkal szemben.

A tökéletesség parancsa

Jézusnak a kifejtésben megfogalmazott rendelkezéséhez (5,48) hasonló található a *Leviták könyvében*: „*Legyetek szentek, mert én, az Úr, a ti Istenetek szent vagyok!*” (Lev 19,2), bár ott

¹⁴ GNILKA, J., *Il vangelo di Matteo*, (CTNT I) Brescia 1990, 284.

¹⁵ HARE, D. R. A., *Matthew*, Louisville 1993, 59.

a kitűzött cél a szentség, aminek alapja az a tény, hogy Isten szent (héberül *qādōš*, görögül *hagios*). A „szent” és a „tökéletes” fogalma jelentését tekintve egymást kiegészíti: Isten szentsége magába foglalja és megköveteli a tökéletességet is. A tökéletes (görögül *teleios*, héberül *tāmim*) szó az Ószövetségben sehol sem jelzője az Istennek. Inkább azoknak a magatartását minősíti, akik hűségesen követik az Isten szavát: „Noé igaz, tökéletes férfiu vala a vele egykorúak között. Istennel jár vala Noé” (Ter 6,9). „Tökéletes légy az úrral, a te Isteneddel” (MTörv 18,13).¹⁶ „És a ti szívetek legyen tökéletes az úrhoz, a mi Istenünkhöz, hogy járjatok az ő rendelkezéseiben, és őrizzétek meg az ő *parancsolatit, miképpen e mai napon*” (1Kir 8,61).

Felmerül viszont a tökéletes jelző Isten útjaival, törvényével és tetteivel kapcsolatban: „Az Istennek útja tökéletes; az úrnak beszéde tiszta; pajzsa ő mindeneknek, akik ő benne bíznak” (2Sám 22,31). „Az úrnak törvénye tökéletes, megeleveníti a lelket; az úrnak bizonyágtétele biztos, bölcsé teszi az együgyűt” (Zsolt 19,8). „³Mert az úr nevét hirdetem: magasztaljátok Istenünket! ⁴Köszikla! Cselekedete tökéletes, mert minden ő útja igazság! Hűséges Isten és nem csalárd; igaz és egyenes ő!” (MTörv 32,3–4) De ezeken a helyeken a héber *tāmimot* a *Septuaginta* nem *teleios*szal fordítja.

Egyszeri és elgondolkodtató egybeesésre hívja fel a figyelmet kommentárjában A. Mello.¹⁷ Isten parancsa szerint a „tökéletes” (görögül *teleios*, héberül *tāmim*) a kivonulás estjén elfogyasztandó bárány jellemzője kell hogy legyen: „A bárány tökéletes, hím, egy esztendősen legyen!” (Kiv 12,5) Az egyszerűség azért kiemelendő, mert a *Septuaginta* a számos helyen előforduló hasonló, áldozati állatokkal kapcsolatos előírásokban a *tāmimot* következetesen *amōmusszal* fordítja.¹⁸ Az Újszövetség a tökéletes húsvéti bárányban Krisztus előképét látja: „El a régi kovással, hogy új téstává legyetek, amint hogy kovásztalanok is vagytok! Hiszen húsvéti bárányunkat, Krisztust feláldozták” (1Kor 5,7). „Hisz tudjátok, hogy nem veszendő ezüstön vagy aranyon szabadultatok ki az atyáitoktól rátok hagyományozott értéktelen életmódból, ¹⁹hanem Krisztusnak, a hibátlan és egészen tiszta báránynak a drága vére árán” (1Pét 1,18–19).

Máté evangéliumában a *teleios* szó még egy helyen fordul elő, annak az ifjúnak adott jézusi válaszban, aki nem elégedett meg a parancsok megtartásával: „²¹Ha tökéletes akarsz lenni – felelte Jézus –, add el, amid van, az árát oszd szét a szegények között, így kincsed lesz a mennyben. Aztán gyere és kövess engem!” (Mt 19,21–22) Eszerint a tökéletesség Jézus követésében áll. Ő a tökéletesség normája.¹⁹

¹⁶Ld. még Zsolt 18,30.

¹⁷MELLO, A., *Evangelo secondo Matteo, Commento midrashico e narrativo*, Magnano 1995, 120.

¹⁸Kiv 29,1; Lev 1,3; 1,10; 3,1; Szám 6,14, stb.

¹⁹Vö. LAMBRECHT, J., „Eh bien! Moi je Vous dis”, *Le discours-programme de Jesus (Mt 5–7; Lk 6,20–49)*, Paris 1986, 105.

4. Interpretáció

A jó és a rossz relativitása

Az eső és a napfény életadó elemek. De halálunkat is okozhatják, ha túl nagy adagban vagy nem megfelelő időben kapjuk őket. A magot éppen most elültetett szántóvető esőért, a kirándulni induló gyermek eső ellen imádkozik. A megérkező égi harmat az elsőnek áldást, a másodiknak átkot jelent.

Ha az eső és a nap, az Isten teremtménye ennyire megoszt minket abban, hogy jónak vagy éppen rossznak ítéljük őket, mennyivel inkább megoszthat minket Isten teremtményének, az embernek a megítélése. Az én felebarátom másnak gyilkos ellensége. Az én ellenségem másnak életadó atyja. Ha képes vagyok elfogadni az esőt akkor is, ha engem éppen kelemetlenül érint, tudván azt, hogy sokaknak viszont életet ad, nem kell-e igent mondani a szeretetben a másoknak életet adó embertársamra akkor is, ha valami miatt viselkedése nekem ellenemre van. Van-e jogom bárkitől is gyűlölettel megvonni az élethez való jogot?

Életadás és ítélet

Jézus a születés által Fia a mennyei Atyának, és Fia azáltal is, hogy társa az életadásban: „Én azért jöttem, hogy életük legyen, és bőségben legyen” (Jn 10,10). A mennyei Atyának és Jézusnak ismerjük az ítélő bírót: „*Isten Krisztus által ítélkezik az emberek rejtett dolgai fölött*” (Róm 2,16).

Sőt, Jézus az apostolokat is ítélkezésre hívta meg: „*Bizony mondom nektek, ti, akik követtetek, a megújulásakor, amikor az Emberfia dicsőséges trónjára ül, ti is ott ültök majd vele tizenkét trónon és ítélkezni fogtok Izrael tizenkét törzse fölött*” (Mt 19,28). A jóval és a rosszal való szembesülés minket azonnal ítélkezésre sarkall. De Isten az ítéletet az utolsó napra tette, a földi lét az életadás ideje. Meghívott minket az ítéletre, de meghív az életadásra is, s csak akkor lehetünk Fiához hasonlóan fiai, társai az ítélkezésben, ha társai leszünk az életadásban is, különbségtétel nélkül.

Ellenségszeretetet Isten országának a fényében

Az ellenség szeretetét is az Isten országának szemszögéből kell értelmezni. Barátok és ellenségek, mind az elérkező Isten országa felé haladunk. Mindenkinek felelni kell tetteiért a bírótól. Aki ennek tudatában van, nem ragaszkodik annyira előjogaihoz, és mindenkinek, barátot és ellenséget, rábíz az igazságos bírótól ítéletére és kegyelmére. Így érvényesül a bűnösök feltétlen szolidaritása az ítélő Isten előtt.

Isten fiainak lenni

Hogyan értsük a kijelentést, hogy „váltatok fiaivá Atyátoknak”? Ígéret, hogy Isten utánzása által, mint valami jutalmat elnyerhetjük ezt a nevet, vagy pedig egy máris megvalósuló

életállapot vagy életforma, amit Isten utánzása által a világnak meg kell mutatni? A jelenre nézve azt mondhatjuk, hogy Istent Jézus tanítványai már most atyjuknak hívhatják, és műveit életükben jelenvalóvá kell tenniük (5,15). A jövőt illetően pedig arra gondolhatunk, hogy az istenfűség mint a hetedik boldogság megígéri, végidőbeli jutalom (5,9). Ezért az istenfűságot mint dinamikus valóságot kell szemlélnünk. Isten máris fiaivá fogadta Jézus tanítványait, de amíg azok ebben a világban élnek, folytonos megpróbáltatásoknak vannak kitéve. Csak a vég elérkezésekor lesznek visszavonhatatlanul az Ő fiai.

A húsvéti bárány tökéletessége

A szakasz eleje és vége, a szeretet és a tökéletesség parancsa egybecseng. Isten tökéletessége az a szeretet, amely egyszülött Fiaának, Jézus Krisztusnak húsvéti áldozatában teljesedik be. Ugyanez a Jézus a tökéletességre törekvő ifjút (Mt 19,21–22) és rajta keresztül mindnyájunkat a követésére szólítja föl. Kövessük Őt útján, a tökéletesség útján, amely egyben a tökéletes bárány, az önfeláldozó szeretetben a végletekig elmenő, igazakat és bűnösöket üdvözítő, húsvéti bárány útja.

²¹Mert erre vagytok hivatva, hiszen Krisztus is értünk szenvedett, példát adva nektek, hogy kövessétek nyomdokait. ²²„Bűnt nem követett el, ha-misság nem volt ajkán.” ²³Amikor szidalmazták, nem viszonozta a szidalmat; amikor szenvedett, nem fenyegetőzött, hanem rábízta magát az igazságos bíróra. ²⁴Vétkeinket a saját testében fölvitte a (kereszt) fára, hogy meghaljunk a bűnöknek, s az igazságnak éljünk. Sebei szereztek számotokra gyógyulást (1Pét 2,21–24).

A tökéletesség Isten ajándéka

Az antitéziseket olvasván felmerül az olvasóban az érzés, mintha azt akarnák megmutatni, mennyire képtelenek vagyunk Isten igaz parancsainak megfelelni, és el kell ismernünk, hogy teljesen rászorulunk Isten megváltására Jézus Krisztusban. Az igazvolt Isten szemében nem tökéletes tisztaság és a törvény hibátlan megtartása a cél, hanem az irgalom, amely együttérző cselekedetekben valósul meg. Máté arany szabálya sürgeti a tanítványokat, hogy azonosuljanak másokkal, hogy megérthessék mások konkrét szükségét. Mindebből fakad az erkölcs alapja, ami nem más, mint Isten irgalmas szeretetének utánzása.

A MŰVELŐDÉS SZÍNTEREI

PAJTÓKNÉ TARI ILONA

PRO SCIENTIIS ET ARTIBUS – 250 ÉV MÚLTÁN
A SZÁNDÉK MEGVALÓSULT*Szellemi és épített hagyaték*

Albert Einstein szerint *Az idő korántsem olyan, amilyennek látszik. Nemcsak egy irányban halad, hanem egyszerre létezik benne a jövő a múlttal.*

Egyetemünk múltja 18. századi történelemben gyökeredzik, és ma is hatással van életünkre, jelen és jövőbeni munkánkra egyaránt. Ez a hatás nemcsak Eger, hanem egész Magyarország, sőt a barokk kori Európa múltjából is fakad.

A közvetítő a múlt és a jelen között az európai horizontú gondolkodó, Eszterházy Károly püspök, az Egri Egyházmegye egykori főpásztora, aki korának egyik legműveltebb mecénásaként megépítette az Egyetemi Házat a *Tudományok és művészetek javára* (Pro scientiis et artibus).

Antalóczi Lajos, az érseki könyvtár korábbi igazgatójának leírásából¹ tudjuk, hogy Eszterházy Károly a magyar építészettörténetben szinte páratlan szeretetet és gondoskodást tanúsított az épülő Universitas iránt. Az épület monumentalitása, művészi kvalitása, milliók által megcsodált értékei nem csupán Eszterházy zsenialitását tükrözik, de arról is képet nyújtanak, hogy milyenek képzeltek el a 18. század második felében egy méltóan megépített és felszerelt négyfakultásos egyetemet.

Az egyetemépítő püspök bölcséleti, hittudományi, jogi és orvosi karral működő egyetemet kívánt létesíteni. Benne könyvtár, kápolna és vizsgaterem, tantermek, állattani és botanikai múzeum, szertárak. A kor legmodernebb eszközeivel felszerelt csillagászati torony, amihez hasonló nem sok helyen állt az akkori Európában. Az épületben nyomda működött, ahol nemcsak latin nyelvű teológiai munkák jelentek meg, hanem énekeskönyvek, szépirodalmi művek, tankönyvek és a reformkatolicizmus szellemiségét tükröző modern olvasmányok is, s egyre több magyar nyelvű mű. Az épület 1774-re állt készen az oktatás befogadására. Ebben az évben költözött át a püspöki iskola valamennyi képzése a Foglarianumból a Liceumba. Bár a 18. század utolsó évtizedeire nyilvánvaló lett, hogy a bécsi udvar nem támogatja az egri egyetem létrehozását, és a magyar felsőoktatási intézmények akkori rendszerében az csupán líceumnak tekinthető, de ekkorra már felépült a Domus Universitatis, az „egri tudományok háza”, ahogyan a Tudományos Gyűjtemény 1819-ben nevezte.

¹ ANTALÓCZI, L., *Az egri Főegyházmegyei Könyvtár története (1793–1989)*, Főegyházmegyei Könyvtár, Eger 1996.

Az Egyetemi ház, a máig Líceumnak nevezett épület mindig az oktatás szolgálatában állt. A legfontosabbakat kiemelve itt működött a Püspöki Jogakadémia és 1828-tól a Pyrker János egri érsek által megalapított, első magyar nyelvű tanítóképző intézet is.

Az egri egyetem létrehozásának gondolata 1880-ban éledt újjá ismét. Erről olvashatunk a Magyar Állam című országos napilap 1892-es cikkében: *„egy magyar katolikus egyetem fölállításának égető szüksége... közóhajtássá vált. Már akkor kimondatott, hogy e célra legalkalmasabb hely Eger, mind középponti fekvésénél, mind azon kedvező körülménynél fogva, mert Eger e célra egy pompás épülettel az Esterházyféle lyceummal rendelkezik.”*

Az egri egyetem megalapításának kérdésével 1880 és 1910 között a helyi sajtó is több alkalommal foglalkozott. Az ezt követő két és fél évtizedes cezúra után Tóth József jogakadémiai tanár emelte be újra a közgondolkodásba az egri egyetem gondolatát, amihez aztán többen is csatlakoztak. A második világháború befejezését követően a Magyar Irodalom- és Művészetpártoló Egyesület képviselőjében Gyomlai László *Egri Katolikus Eszterházy Tudomány Egyetem* címmel készített tervet, amit Mindszenty bíboros elé tárt. Mindszenty József bíboros 1947 végén a katolikus egyetemről a hívekhez intézett levelében így fogalmazott: *„Nem ismeretlen a katolikus hívők előtt, hogy a Magyar Katolikus Püspöki Kar folyó évi tavaszi püspökkari ülésén nehéz idők sürgető szavára kimondotta, hogy Egerben katolikus egyetemet létesít, ... mert azt akarja, hogy a katolikus szülők gyermekei legmagasabb szellemi kiképzésüket is az egyén, a család és a nemzet javára, az Egyház szellemétől és erkölcsi elveitől irányított egyetemen nyerjék”.*

Az 1948-ban bekövetkezett államosítás azonban egy időre ismét útját állta a katolikus egyetem megvalósulásának. A vallásellenes szocialista rendszer kizárta az Egyházat a közoktatásból és a felsőoktatásból.

A Gondviselő azonban a legnehezebb időben is mindig jelen van, és nem hagyja el az övéit, ahogy Máté evangéliuma 28. fejezet 20. verse mondja: *„Íme, én veletek vagyok minden nap a világ végezetéig.”* 1990. július 1-től diákok és oktatók szavazatainak eredményeképpen az intézmény felvette Eszterházy Károly egyetemépítő püspök nevét. A rendszerváltás után az Egri Hittudományi Főiskolával való együttműködésben a hittanárok képzése is megjelent a főiskolán. 2014-ben létrejött az *Esterhazyánus Tudományos Kutatócsoport* az egyetemépítő püspök szellemi és kulturális örökségének feldolgozására. 2016. július 1-től az intézmény főiskolából egyetemmé vált.

Eszterházy Károly szellemisége egyre inkább áthatja az Egyetemünket. Az egyetemépítő püspök üzen nekünk öröksége által – csak meg kell fejtenünk az üzenetét. Nyitott szemmel, szívvel és lélekkel kell befogadnunk a körülöttünk létező materiális és spirituális hatásokat. Fel kell ismernünk, hogy a korszerű műveltség terjesztésének eszméjét közvetíti és jelképezi a Domus Universitatis ma is, mint negyed évezreddel ezelőtt. Észre kell vennünk, hogy az Egyetemi ház reprezentatív termeinek Eszterházy Károly lelkületét is tükröző freskói komplex egészset alkotnak: *Traditio – Scientia – Pietas*. Fel kell ismernünk, hogy a *Traditio*

(*Szent hagyomány*) biztos alapot jelent kultúránk tovább éléséhez. Fel kell ismernünk, hogy az *eruditio* (oktatás, műveltség), a *scientia* (tudomány) és a *sapientia* (bölcsség) egymásra ható energiák.

A múlt kötelez – A fenntartóváltás körülményei

A hagyományok teszik lehetővé, hogy az elődök kultúráját a jövő nemzedékének átörökítsük. Az Eszterházy Károly Egyetem hagyományai szorosan kötődnek a Katolikus Egyházhoz, az Egri Főegyházmegyéhez. Erős kohézió van a pedagógusképzést fő profilként végző Eszterházy Károly Egyetem és az Egri Főegyházmegye között, ahol közel száz köznevelési és szakképzési intézmény és feladatellátási hely működik egyházi fenntartásban. Ezek a köznevelési intézmények is felhasználói annak a pedagógiai innovációnak, amelyet az egyetem fejlesztett és terjeszt szerte az országban.

A Főegyházmegye területe, mely részben megfelel az Egyetem vonzáskörzetének, Magyarország egyik sok hátránnyal küzdő régiója. A gazdasági és a szociális felemelkedésnek kulturális és hitéleti dimenziói is vannak, ebben az úgynevezett harmadik misszióban szorosan együtt tud működni az Egyetem és a Főegyházmegye. Az egyetemi képzéseket elvégzett szakemberek olyan hitbéli és nemzeti elkötelezettséggel rendelkezzenek, mely őket szülőföldjük felelős polgáraivá teszi. Az Egyetem és a Főegyházmegye kiemelten fontosnak tartja a szülőföldön maradás elősegítését, hogy az itt képzett fiatalok helyben végezzék majdani munkájukat a régió felemelkedéséért.

Az 2010-es évek végén a hazai felsőoktatásban jelentős változások indultak el, számos intézményben történt fenntartóváltás. Az 2016-ban megjelent „*Fokozatváltás a felsőoktatásban*” középtávú szakpolitikai stratégia kifejezte szándékát és kormányzati támogatását a magyar felsőoktatás megújítására.

A kormány célja a hatékony és korszerű felsőoktatás működtetése. Ennek megvalósítása érdekében modellváltás, illetve fenntartóváltás történt a felsőoktatási intézményekben. Ez megnyilvánult alapítványi fenntartói vagy egyházi fenntartói működésben. Minden esetben, így Egyetemünk jövőjét tekintve is cél a versenyképesség fokozása, a tudományos és innovációs teljesítmény emelése.

Az egyetem jövőjének a kulcsa a több évszázados hagyomány értékeinek megőrzése mellett a gazdasági és társadalmi kihívásokra való megfelelő válaszok megadásában rejlik. Küldetése innovatív, szolgáltató szemléletű oktatás és kutatás biztosítása a bölcsészettudományok, az informatika, a gazdaságtudományok, a hitélet, a műszaki tudományok, a művészet és művészetközvetítés, a pedagógusképzés, a sporttudomány, a szőlészet-borászat, a társadalomtudományok és a természettudományok területein, a regionális és országos gazdasági, munkaerőpiaci igények figyelembevételével.

2020 nyarán az Innovációs és Technológiai Minisztérium (ITM) részéről megerősítést kapott az Eszterházy Károly Egyetem fenntartóváltásának lehetősége. Az Eszterházy Károly Egyetem és az Egri Főegyházmegye évszázadokon átívelő kapcsolatát és közös értékrendjét figyelembe véve fogalmazódott meg, hogy az Eszterházy Károly Egyetem egyházi fenntartásban folytassa tovább működését.

Ekkorra már az öt karon, 10 képzési területen – a régió szellemi központjaként – működő, országosan és nemzetközi szinten is elismert Egyetemünk felkészült arra, hogy visszatérjen az alapító Egri Főegyházmegye szárnyai alá, és Eszterházy Károly Katolikus Egyetemenként folytassa küldetését.

2020 októberében az Érseki Palotába áthelyezett szenátusi ülésünkön, dr. Ternyák Csaba Érsek Úrral és tanácsadó testületével együttesen megkezdődött a jövőbe mutató közös gondolkodás, ahol a testület, a rendelkezésre álló információk és körülmények ismeretében egyhangúlag támogatta a fenntartóváltás lehetőségét (*Határozat: 120/2020. X.28.*)². Egyidejűleg az is megfogalmazásra került, hogy párbeszéd, további közös gondolkodás kezdődjön el a leendő fenntartóval és az egyetemi polgárokkal.

A szenátorok, a választóközrületükhöz tartozó munkatársak, hallgatók körében lefolytatott egyeztetések során felmérték a fenntartóváltás lehetőségével kapcsolatos véleményeket, kérdéseket. Ezeket eljuttatták az Egyetem vezetéséhez. Novemberben egyetemünkön megalakítottuk a fenntartóváltást segítő munkabizottságot. A beérkezett kérdéseket, javaslatokat egyenként sorra vettük, a Főegyházmegye vezetőivel áttekintettük és megfogalmazásra kerültek a tervezett fenntartóváltás alapelvei.

Az egyeztetések eredményességére tekintettel dr. Ternyák Csaba Érsek Úr, 2020. december 9–11-én tartott Magyar Püspökkari Konferencia véleményét kérte az intézmény fenntartásba vételével kapcsolatosan, mely előterjesztést a Magyar Katolikus Egyház vezetői támogattak. Így sor került az átvételi szándék megerősítésére az Innovációs és Technológiai Minisztérium felé.

A kölcsönös szándéknyilvánítást követően az ITM kezdeményezésére december végén megalakult az Eszterházy Károly Egyetem fenntartóváltását előkészítő háromoldalú Munkabizottság (ITM – Egri Főegyházmegye – Eszterházy Károly Egyetem), mely

---

² Határozat: 120/2020. (X.28.)

1. Az Eszterházy Károly Egyetem Szenátusa jelen határozata értelmében felhatalmazást ad dr. Pajtkné dr. Tari Ilona rektor részére – hivatkozással az Innovációs és Technológiai Minisztérium előzetes tájékoztatására – arra vonatkozóan, hogy megkezdje a tárgyalásokat az Egri Főegyházmegye vezetőivel annak lehetőségéről, hogy az intézmény fenntartói joga a Katolikus Egyházhhoz kerüljön.
2. A testület, a rendelkezésre álló információk és körülmények ismeretében támogatja a felvetést, és kéri, hogy az érdemi, megalapozott döntés meghozatalához kerüljön sor a feltételek részletes kidolgozására.
3. A testület arról is rendelkezik, hogy a fenntartóváltás lehetőségéhez kapcsolódóan párbeszéd, közös gondolkodás kezdődjön el az egyetemi polgárokkal.

a Covid19-világjárványra tekintettel online módon hetente ülésezett, egyeztetve az aktuális és előkészítő teendőket, segítve a folyamat érdemi, zökkenőmentes lebonyolítását.

A fenntartók képviselőivel közösen sor került az egyetemi ingatlanok bejárására, állapotaik felmérésére, ez alapján meghatároztuk a fejlesztési elképzeléseket, melyek megnyilvánulhatnak az ingatlanállomány fejlesztésében és amelyeket – a közben nagy lendülettel készített – Intézményfejlesztési Tervben (IFT) is deklaráltunk. Ez szolgált alapul a két fenntartó megállapodásához, valamint a Kormány érdemi döntéshozatalához, a parlamenti előterjesztéshez.

Ezzel a fenntartóváltás folyamata egy új szakaszba érkezett. A kormánydöntés meghozatalát megelőzően, 2022 február 17-én szenátusi ülést tartottunk, hogy a kormány-előterjesztés előkérdéseként kérjük a Szenátus véleményét. A szenátusülésen ismertetésre került a folyamat alapelveire vonatkozó munkaanyag, valamint a fenntartóváltás várható következményei az Egyetem vonatkozásában.

A szenátorokon és állandó meghívottakon kívül jelen volt dr. Stumpf István, a felsőoktatási modellváltással és az új fenntartói modell működésével kapcsolatos kormányzati feladatok koordinációjáért felelős kormánybiztos, valamint Hegyi László, az egyházi felsőoktatási és szakképzési intézmények fejlesztéséért felelős miniszteri biztos is, akik lehetőséget biztosítottak a Szenátus tagjai részére esetleges kérdések feltevésére.

Érdemi vitát követően a Szenátus 21 igen, 0 nem és 0 tartózkodás mellett másodsor is a jelen lévők 100%-os támogatásával szavazott a fenntartóváltás mellett. (Határozat: 6/2021. II.17.)³

A Kormány március 24-i kormányülésén támogatást nyert Egyetemünk fenntartóváltásának előterjesztése. Az erről szóló törvényjavaslatot március 31-én nyújtotta be Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes a Parlamentnek 2021. április 27-én.

Két jogszabály született ennek kapcsán: 2021. évi XII. törvény az Eszterházy Károly Egyetem fenntartói jogának az Egri Főegyházmegye részére történő átadásáról és az ehhez kapcsolódó vagyonszétválásról (kihirdetve 2021. április 30.) és a 2021. évi VIII. törvény a felsőoktatás szabályozására vonatkozó és egyes kapcsolódó törvények módosításáról* (ez módosította az Nftv-t; kihirdetve 2021. április 30.).

2021 tavaszán és nyarán megfeszített munka zajlott a fő intézményi szabályozók (*Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Szervezeti és Működési Rendje, a Foglalkoztatási Követelményrendszere, a Hallgatói Követelményrendszere*) elkészítése kapcsán.

A Szenátus 2021. július 21-i ülésén érdemi vita mellett harmadszor is 20 igen szavazattal támogatta a fenntartóváltást (Határozat: 60/2021. VII.21.).

---

³Határozat: 6/2021. (II.17.)

Az Eszterházy Károly Egyetem Szenátusa megismerte és megtárgyalta az Intézmény fenntartóváltására irányuló javaslatot, miszerint 2021. augusztus 1. napjától az Egyetem fenntartói joga az Egri Főegyházmegyéhez kerül, egyidejűleg a Sárospataki Comenius Campus kiválik az intézményből. A testület a megismert indokok, várható előnyök alapján támogatja a fenntartóváltásra vonatkozó előterjesztést.

Az Egri Főegyházmegye vezetőivel közösen megfogalmaztuk a jövőképünket, felkészültünk arra, hogy a fenntartóváltással 2021. augusztus 1-jével egy átalakult és 21. századi színvonalon működő egyetem tér vissza az alapítójához.

„Az Egyetem és az Egri Főegyházmegye Magyarország Alaptörvényének és a fennálló jogrendnek értelmében hitet tesz a lelkiismereti és vallásszabadságról és a Nemzeti Felsőoktatási Törvénnyel összhangban alkalmazza az egyházi intézmények működésére vonatkozó egyházi jogszabályokat. Az Egyetem az elkövetkező években egy olyan megújulás elé néz, melyben a római katolikus egyház normái, a katolikus egyetemi lét természetes következményeként, megjelennek az egyetemi működésben.

Ebben a megújulásban irányadó Szent II. János Pál pápa *Ex Corde Ecclesiae* apostoli rendelkezése a katolikus egyetemekről, melyben a Szentatya kijelölte azt a célt, amely felé az Egyetem haladni szándékozik.

Ez a folyamat, megfelelő az apostoli rendelkezésnek, nem befolyásolja az akadémiai kutatási, művészeti és tanszabadságot, melynek határait a hatályos törvények szabják meg. Kiemelem, hogy a nem római katolikus keresztény hitvallású és nem keresztény hitvallású egyetemi polgárok a katolikus egyetem teljes jogú tagjai.

A folyamatot a türelem és a tolerancia fogja meghatározni. A római katolikus egyház által képviselt értékek alapjait jelentik a modern magyar nemzeti gondolatnak, az évezredek alapokon nyugvó európaiságnak és az egyetemes humanizmusnak. Ezen értékek a fenntartóváltás után még hangsúlyosabbá válnak.”⁴

Történelmi pillanat részesei lehettünk 2021. augusztus 1-jén. A Gondviselő szándéka szerint az Egyetem megérett arra, hogy a katolikus egyetemek nagy családjába betagozódjon, és a keresztény értékek figyelembevételével végezze kutató és oktató tevékenységét.

Az ünnepet hálaadó szentmisével kezdtük a Bazilikában. A szentmise homíliájában Érsek Úr a következő szavakkal utalt a folyamatra: „A megismerés, az igazság keresésének és megismertetésének őszinte vágya, valamint az ész, a *ratio* iránti tisztelet sarkallta Eszterházy püspököt az egyetemi gondolat elindításában, majd ötven évvel később Pyrker érsek ugyanannak az igazságnak a szolgálatában Isten megismerésére és imáadására építette a főszékesegyházat – mint a *fides*, a hit bástyáját. Ily módon szakrális jellege van annak a két nagy épület között található térnek is, ahol a püspök szobra áll. Ez az Eszterházy tér kapcsolja össze a hit és az ész templomát. Amikor e kettő között békesség, együttműködés és harmónia van, akkor virágzik fel a város és az ország. A harmónia eddig is megvolt, a felvirágzás pedig Isten segítségével folytatódik” – hangzott el Érsek Atya szentbeszédében.

---

⁴ Részlet Az Eszterházy Károly Egyetem fenntartóváltási folyamatának alapelvei c. dokumentumból.

Összeállította az Egyetem polgáraival folytatott konzultáció alapján, a Fenntartóváltást Előkészítő Szakmai Munkabizottság.

A Magyar Kurír így tudósított az eseményről: „A székesegyházban összegyűlt az egyetemi család, a szenátus tagjai, az egyetemet alkotó öt kar és a hozzá tartozó intézmények vezetői, a hallgatói önkormányzat tagjai, az egyetem oktatói és munkatársai, Eger város tudományos, társadalmi és politikai életének képviselői.”

1. kép: Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem alapítólevele. 2021. augusztus 1. (Fotó: Szántó György)

A szentmise után Érsek úr megáldotta az Egyetemi Házat. Ezt követően ünnepi szenátusülésein fogadtuk el az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem jövőképét és intézményfejlesztési tervét ismét 100%-os támogatással.⁵ A szenátusülésein először köszönthették dr. Novák István atyát, aki e naptól a szenátusnak hivatalból tagja, a Nagykancellár által delegált általános rektorhelyettesként.

2. kép: Dr. Ternyák Csaba, az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem nagykancellárja megáldja az Egyetemi Házat. 2021. (Fotó: Szántó György)

A Líceum udvarán délután hat órától kezdődött a díszünnepély. Vendégünk volt Schanda Tamás, az Innovációs és Technológiai Minisztérium miniszterhelyettese. Az emelkedett pillanatokat este hét órától pedig a Tolcsvay László zenéjére és Tolcsvay Béla szövegkönyvére írt Magyar Mise című rockoratórium fokozta.

⁵ Határozat: 68/2021. (VIII.1.)

Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Szenátusa – a módosítási indítványokat figyelembe véve – elfogadja az „Eszterházy Károly Katolikus Egyetem jövőképe” elnevezésű dokumentumot.

Határozat: 69/2021. (VIII.1.)

Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Szenátusa – a módosítási indítványokat figyelembe véve – elfogadja az „Intézményfejlesztési Terv 2021–2024” elnevezésű dokumentumot.

3. kép: Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem vezetése a katolikus egyetemmé válás napján. 2021.

(Fotó: Szántó György)

(Középen Dr. Ternyák Csaba érsek, az Egyetem nagykancellárja; jobbján Dr. Pajtkókné Dr. Tari Ilona rektor, Dr. Váczy Kálmán általános rektorhelyettes, Dr. Csáfor Hajnalka oktatási rektorhelyettes, Dr. Tánczos Tamás, a Gazdaság és Társadalomtudományi Kar dékánja; balján Dr. Novák István delegált általános rektorhelyettes, Dr. Juhász Tibor tudományos rektorhelyettes,

Prof. Dr. Pintér Márta Zsuzsanna, a Bölcsészettudományi és Művészeti Kar dékánja.

Második sorban balról Rákosiné Dr. Jakab Éva rektori kabinetvezető, Dr. Novotni Ádám, a Gazdaság és Társadalomtudományi Kar dékánhelyettese, Dr. Szűts Zoltán, a Pedagógiai Kar dékánja,

Dr. Mogyorósi Zsolt, a Pedagógiai Kar dékánhelyettese, Dr. Varró Bernadett, a Jászberényi Kampusz főigazgatója, Lengyelne Dr. Molnár Tünde, az Informatikai Kar dékánhelyettese, Dr. Dolmányos Péter, a Bölcsészettudományi és Művészeti Kar dékánhelyettese, Dr. Tóth Antal, a Természettudományi Kar dékánja, Herpainé Dr. Lakó Judit, a Természettudományi Kar dékánhelyettese)

4. kép: Dr. Ternyák Csaba érsek aláírja az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem alapítólevelét. 2021.
(Fotó: Szántó György)

5. kép: Díszünnepség, Dr. Ternyák Csaba érsek, nagykancellár magasba emeli az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem alapítólevelét. 2021. (Fotó: Szántó György)

Szolgálat az első két évben

Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem megalakulásával a Fenntartónkkal közösen küldetésnyilatkozatban határoztuk meg, hogy az Egyetem szellemi megújulásában irányadó Szent II. János Pál pápa *Ex Corde Ecclesiae* kezdetű apostoli rendelkezése a katolikus egyetemekről. Amely minden egyetemi polgárt a lelkiismereti- és vallásszabadság szellemében az igazság elkötelezett keresésére, a megtalált igazsághoz való hűségre, annak mélyebb megismerésére és önálló gondolkodásra ösztönöz.

Ennek jegyében indítottuk útjára *A hit és az ész dialógusa* című tudományos előadás sorozatunkat, amelynek célja, hogy az egyetem polgárai a meghívott vendégekkel együtt, oldott hangulatban beszélgessenek a hit és a tudomány viszonyát érintő kérdésekről.

Kidolgoztuk az *Életpályatámogató teljesítményértékelési rendszert*, amely a Fenntartó és a Szenátus által is elfogadásra került. Ennek bevezetésével Egyetemünk segíti a szakmai életpálya kiteljesedését.

A fenntartó váltás után három lépcsőben, történelmi léptékű bérfeljesztés valósult meg az Egyetemen. Ennek során a funkcionális területek dolgozói a három lépcsős béremelés során 45%-os, az oktató, kutató és tanár munkakörben dolgozók átlagosan 75%-os béremelésben részesültek. A 2021 szeptemberétől és 2022 januárjától két lépésben megvalósított bérrendezésnek köszönhetően immár versenyképes fizetésekkel honorálja munkatársait az Egyetem.

2022-ben a felvett hallgatók száma mintegy 20%-kal, 2023-ban mintegy 40%-kal haladta meg a fenntartóváltás előtti időszak adatait. Az ország minden részéből érkeznek hallgatók intézményünkbe, aktív hallgatói létszámunk meghaladja a nyolcezer főt. Egyetemünk nagyot lépett előre a nemzetközi képzések területén is: külföldi hallgatóink 11 szakon szerezhetnek oklevelet teljes diplomaprogramban, angol nyelven.

Az immár katolikus egyetem képzési palettáján 2023 szeptemberétől elindítjuk az első hitéleti képzést kántor alapszakon az Egri Hittudományi Főiskolával közösen. Örömteli, hogy katolikus egyetemmé válásunkhoz kapcsolódó, a szellemi megújulás jegyében hirdetett keresztény műveltségterülethez tartozó kurzusokat már több ezer hallgató vette fel.

Újdonság a klímareferens és köznevelési mestervezető szakirányú továbbképzés is, új specializáció indul többek között a sportszervezés és a képi ábrázolás alapszakok, továbbá a vezetés és szervezés mesterképzés területén.

Egyetemünk egyik kiemelt vonzereje a sokszínű és személyre szabott ösztöndíjrendszer, amely 2022-ben új lehetőségekkel gyarapodott: pedagógusjelöltek számára kínáljuk a Pyrker ösztöndíjat. Az informatikus hallgatóink számára elérhető a linzi Johannes Kepler Egyetemmel közös, angol nyelvű programtervező informatikus mesterszakunk kutatási és önköltségi ösztöndíja. Az „Esélyt a tanulásért” ösztöndíj a szociálisan rászorulóknak nyújt segítséget.

2022-ben a tudomány hónapjában kötöttünk együttműködési megállapodást a Magyar Örökség-díjas *Magyar Természettudományi Társulattal*, melynek keretében az egyetemen

megalakult a *Magyar Természettudományi Társulat Észak-Magyarországi Területi Szervezete* annak érdekében, hogy a tudomány-népszerűsítésben és a tehetséggondozásban a két intézmény egymást erősítse.

A magas színvonalú oktatás mellett eredményes kutatómunkáról is szólt az elmúlt időszak. Több mint 130 millió forintot nyert el kutatási projektek megvalósítására az OTKA témapályázat felhívásán Egyetemünk.

Büszkeséggel tölt el bennünket, hogy a Történelemtudományi Intézetünk elnyerte a „*Magyar Tudományos Akadémia által Kiválónak Elismert Kutatóhely*” minősítést, míg az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Kutatási és Fejlesztési Központját *Heves megyéért díjjal* tüntették ki.

Az új pályázati időszak első sikeres kutatás-fejlesztési projektje révén egyetemünk több mint 1 milliárd Ft-ot fordíthat szőlészeti-borászati kutatásokra négy év alatt. Az *Eszterházy Károly Katolikus Egyetem gyakorlatorientált felsőfokú képzéseinek infrastrukturális- és készségfejlesztése* címet viselő, első RRF projektünk is 2,1 MD Ft támogatásban részesült.

Nagyarányú egyetemi fejlesztés valósult meg a teremtésvédelem jegyében. Lezárult az „*Eszterházy Károly Katolikus Egyetem épületenergetikai fejlesztése*” című KEHOP-projekt, amelynek eredményeképpen a megújuló energiára és a korszerű építőipari megoldásokra építve újabb hat épületünk működése válik jobb hatásfokúvá. A fejlesztésre fordított támogatási keret bruttó 1,5 MD Ft volt.

A Szénrégió Bizottság egyetemünkön működő titkársága a Nemzeti Energia és Klímaterv megvalósításában lát el kiemelt feladatot.

2021. augusztus 1-én elindult az új és korszerű honlap és debütált az Egyetem saját fejlesztésű e-learning és távoktatási keretrendszere. A keretrendszert az Egyetem informatikai fejlesztő intézetének a munkatársai fejlesztették. Ugyancsak az ő munkájuk eredményeképpen készült el pályázati forrásból a katolikus köznevelési intézmények számára fejlesztett *Katolikus Digitális Tananyagtár*.

Az oktatás és kutatás mellett szerteágazó harmadik missziós tevékenységünk. Aktív szerepet vállalunk a város és a régió életében. Büszkéek vagyunk Roma Szakkollégiumunk társadalmi szerepvállalására.

Létrehoztuk az Egyetemi Innovációs Osztályt. Az egyetemi-vállalati ökoszisztéma fejlesztését szolgáló pályázatunk is pozitív elbírálásban részesült. 100 millió Ft-ot fordíthattunk az egyetemi innovációs ökoszisztéma és a vállalati kapcsolatok fejlesztésére. Alapítói vagyunk a Területi Innovációs Platformnak, a ZF Hungáriával közösen a helyi gazdaságfejlesztésért, a megfelelő szakemberképzésért és megyénk versenyképességéért dolgozunk.

Figyelemre méltó eredménnyel szerepelt az Egyetemünk a Times Higher Education Impact Rankings rangsorában, amely az ENSZ tizenhét, fenntartható fejlődéssel kapcsolatos célkitűzése (Sustainable Development Goals / SDGs) szempontjából vizsgálja a világ egyetemeit. Az intézmény a *szárazföldi ökoszisztémák védelme* kategóriában a hazai

egyetemek közül a második helyen végzett. Ugyancsak a második legtöbb pontot szerző magyar egyetem lett az Eszterházy a *szegénység felszámolása* kategóriában. Sőt, e tekintetben a V4-ek (Csehország, Lengyelország, Szlovákia és Magyarország) összes egyeteme közül a lista negyedik helyén található az egri egyetem. 2023-ban először jelent meg intézményünk a Quacquarelli Symonds (QS) felsőoktatási intézményeket értékelő nemzetközi rangsorában Európa legjobb egyetemei között.

Már az első tanévben az ágazatirányító minisztérium indikátorok alapján mérte az EKKE teljesítményét. Egyetemünk 91 %-os teljesítményt ért el. Ez a teljesítmény közel 2 MD Ft többlettámogatást jelentett számunkra.

A háborús helyzetben az emberség és a társadalmi felelősségvállalás jegyében adtunk helyet a veszély elől menekülőeknek, a Katolikus Karitással összefogva adománygyűjtést indítottunk, jótékonyági koncertet szerveztünk. Az év végén Bőjte Csaba testvér árvaellátó misszióját is jó szívvel segítettük.

Az oktatási és tudományos tevékenység mellett bőven jutott lehetőség a tartalmas kikapcsolódásra, a szórakozásra és közösségépítésre. A hallgatókat rendszeres egyetemi imaestek és lelki napok is várták a kirándulások, szakestek, a Gólya- és Felezőbál és az elmaradhatatlan Eszterházy Csillaga és Mr. és Mrs. Eszterházy választás mellett. Egyetemi munkatársként és az Eszterházy család tagjaként a szakmai feladatokon túl összeköt bennünket a családbarát programok, kirándulások és lelki gyakorlatok, a házasságról szóló előadások és a szentmisék közösségi élménye.

Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem jövőképe

Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem az Észak-magyarországi régió önálló, többkarú, államilag elismert egyeteme, az Egri Főegyházmegye fenntartásában. Az Alapító Levélben megfogalmazott célok kijelölik azokat az irányokat, amelyeket az egyetem a jövőben meg kíván valósítani.

Azzal a céllal került megalapításra, hogy

1) „székvárosunk és nemzetünk szellemi és lelki gazdagodását szolgálja”

Ehhez mindenekelőtt arra van szükség, hogy egész tevékenységét a katolikus szellemiség, az evangélium üzenete hassa át. Fontos célkitűzése, hogy Eger városa, a régió, az egész ország meghatározó tudásközpontjává, szellemi műhelyévé váljon, biztosítsa a tudományok magas szintű művelését. A lelki gazdagodás érdekében a keresztény emberkép és értékek alapján az emberi méltóság, a kisebbségek, a hátrányos helyzetű és fogyatékkal élő fiatalok számára is jövőbe mutató életutat kínál.

Feladatának tekinti a kulturális értékek megőrzését, megismertetését és fejlesztését. Az intézmény hagyományaira alapozva, egyház- és nemzetstratégiai célokat figyelembe véve

a pedagógusképzés és -továbbképzés az egyetem kiemelt feladata marad. A 21. század iskolájának kialakításában az egyetem meghatározó, országos szerepet kíván betölteni. Törekvése továbbá, hogy képzési kínálatában megjelenjenek a külföldi, elsősorban katolikus felsőoktatási intézményekkel közösen kialakított programok is.

2) „segítse a fiatalok személyiségének a kibontakozását, talentumainak a feltárását és fejlesztését”

Az egyetem az ember alapvető antropológiai sajátosságait tiszteletben tartva lehetőséget kíván adni hallgatóinak a vallási ismeretekben való elmélyülésre, és arra, hogy önmagukat, Istent és a világot egyéb tudományos ismereteik szintjén ismerjék meg. Az ismeretek, a tudás és a tudásvágy átadása mellett olyan személyi érettségre szeretné eljuttatni hallgatóit, amelyeket az élet és az embertárs tisztelete, a teremtett világért érzett felelősség és koherens világnézet jellemez. Az egyetem célja a gazdag kínálatú, magas színvonalú képzés, valamint használható diploma biztosítása, amely garantálja, hogy a hallgatók tanulmányaik befejezését követően jó emberek, jó állampolgárok, egyházuk építő tagjai legyenek, akik képesek saját maguk és családjuk számára biztos egzisztenciát teremteni. Ennek érdekében az intézmény feladatának tartja a szükség szerinti duális képzést, ezért a gazdasági szereplőkkel színvonalas együttműködés kialakítására törekszik.

3) „hozzájáruljon az általános műveltség emeléséhez”

Az egyetem különféle programjai révén igyekszik hozzájárulni a hallgatók és tágabb környezetük kulturális és műveltségi szintjének emeléséhez. Az egyetem polgárai kötelességüknek tartják, hogy szellemi kisugárzásuk révén Eger városának életét tudományos és kulturális előadásokkal, mindenki számára nyitott, szabadegyetemi, zenei és művészeti programokkal gazdagítsák. Küldetésüknek érzik, hogy programjaik révén a város fiatalságát bevonják az egyetem életébe, hogy minél korábban el kezdjenek érdeklődni a kultúra és a tudomány értékei iránt. Az egyetem a tudás integrációjával a hit és az ész dialógusára törekszik. A változó társadalmi igényekre érzékenyen reagálni képes korszerű és minőségi oktatás révén őrzi a régió felsőoktatásának évszázadokra visszanyúló hagyományait és annak örökségére alapoz.

4) „az egyház tanítói küldetése teljesítéséhez”

Az Egyetem szellemi megújulásában irányadó Szent II. János Pál pápa Ex Corde Ecclesiae kezdetű apostoli rendelkezése a katolikus egyetemekről. A lelkiismereti-, és vallásszabadság szellemében az igazság elkötelezett keresésére, a megtalált igazsághoz való hűségre, annak mélyebb megismerésére és önálló gondolkodásra nevel. Mint katolikus egyetem az Egyház tanítói küldetésének kiemelkedő helye, amely a keresztény értékeket a kutatásban és az oktatásban is közvetíteni akarja. A hallgatóknak biztosítja a lehetőséget az Egyház tanításának megismerésére. Az egyetem arra törekszik, hogy a tudomány művelésével a hallgatókat tanulmányaikban elvezesse a tudás megszerzésének és átadásának örömére. A tehetséggondozás keretében felkelti

érdeklődésüket a tudományos és kutatói pálya iránt. Célja a boldog, kiegyensúlyozott, családjukért és közösségükért áldozatra is kész, elkötelezett, diplomás emberek felkészítése. Az oktatók arra törekednek, hogy részt vegyenek a hazai és nemzetközi tudományos életben, rendszeresen publikáljanak, annak érdekében, hogy használható és piacképes tudást adjanak át a hallgatóknak, és az egyetem tudományos megítélését erősítsék. A többi munkatársnak az életpályát felölelő, stabil, megújulásra ösztönző, családbarát munkahelyet teremt. Sajátos küldetését teljesíti, amikor ragaszkodik az európai keresztény kultúra értékeihez.

Ahhoz, hogy a jövőképünket beteljesítsük, azonosulnunk kell a Szent II. János Pál pápa *Ex corde Ecclesiae* apostoli rendelkezésében megfogalmazott egyetemi eszményképpel.

Eszertint *„a katolikus egyetem kiváltsága és felelőssége, hogy fenntartások nélkül az igazság ügyének szentelje magát. ... a katolikus egyetem azzal tűnik ki, hogy a természet, az ember és az Isten teljes igazságát kutatja. Sajátos feladata a hit és az értelem dialógusának elősegítése, hogy még láthatóbbá váljon az, ahogy a hit és az értelem harmonikusan tanúsítják az igazság egységét.”*

„A katolikus egyetemet áthatja a keresztény tudományeszmény, a személyes és szellemi kiteljesedés helyszíne és eszköze. Bölcsességre, helyes döntési és ítélőképességre, vagyis a szilárd erkölcsi értékrendre készíti fel a polgárait.”

Ez a mi felelőségünk, és az is, hogy továbbadjuk, közvetítsük azt a jövő nemzedékének, szolgálva ezzel a társadalmat, a nemzetet és az emberiséget.

***

Egyetemünk minden polgára nevében köszönetemet és hálámat fejezem ki Excellenciás és Főtisztelendő dr. Ternyák Csaba Érsek Úrnak, az Egri Főegyházmegye főpásztorának, hogy elődei nyomdokain haladva támogatta Eszterházy Károly egyetemalapítási terveit. Hálás vagyok a bizalmáért, a szoros és következetes támogató együttműködéséért, az egyetemi autonómia biztosításáért. Mindenekfelett köszönöm a Mindenhatónak, hogy mindvégig velünk volt, és hálás vagyok azért, hogy az Ő kegyelméből magam is részese lehetek az egyetem katolikussá válása folyamatának.

PUKÁNSZKY BÉLA – SZÜTS ZOLTÁN – KALÓNÉ SZÜCS ERZSÉBET – RÉVÉSZ LÁSZLÓ

A PEDAGÓGUSKÉPZÉS MÚLTJA, JELENE ÉS JÖVŐJE
AZ ESZTERHÁZY KÁROLY KATOLIKUS EGYETEMEN*Iskolákat teremtő főpapok – A katolikus egyetem létesítésének előzményei Egerben*

Az iskolaügy történetét áttekintve jól látható, hogy az egyes történeti korszakokban milyen sokrétű gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális összefüggések befolyásolták egy adott régió oktatási rendszerének alakulását. Kézenfekvő és látványos megoldás a rendszerek alakulásának tendenciáit egy-egy szemléletes magyarázó elvet kínáló modellel (mint például a centrum-periféria viszony, a kulturális lejtőelmélet stb.) magyarázni. Van azonban egy tényező, amely bizonyos esetekben felülírhatja a nagyívű fejlődésmodelleket. Ez pedig az elkötelezetten koncepciózus és elszánt iskolaalapító személyiségek hatékony teremtőereje.¹ Az egri katolikus oktatásügy történetében különösen érzéketesen látszik ennek a személyekhez köthető teremtő-alkotó erőnek a megnyilvánulása. A következő rövid vázlatban az iskolaügy fejlődését és az egyetemi gondolat születését vizsgálva e hatóerő fontosságának illusztrálására teszünk kísérletet.

Eger középszintű iskoláinak őse a káptalani (székesegyházi) iskola, amelyről egy 1275-ben keletkezett oklevélben olvashatunk először. Az iratot II. András egri megyés püspök adta ki, s benne az egri káptalan birtokviszonyait rendezte. Ennek során forrásként hivatkozik a szerző Pál veszprémi püspök egyik levelére, aki gyermekkorától fogva az egri egyház iskolájában tanult, ezért tisztaban lehetett a káptalan járandóságaival.² Békefi Remiggel együtt ebből arra következtethetünk, hogy Egerben 1275 előtt is létezett középfokú klerikus iskola.³ Ugyancsak ő értesít bennünket arról, hogy Tamás egri püspök 1421-ben

¹ Verók Attila egyik tanulmányában utal a német történészprofesszor, Ferdinand Seibt véleményére. Eszerint a 18. század második felében Nyugat- és Kelet-Európa között olyan mérvű kulturális szakadék jött létre, amely elvileg semmi esélyt nem biztosított volna a kontinens nyugati felén működő több mint 40 egyetem mellett keleten újabb egyetemelapításra. Barkóczy Ferenc és Eszterházy Károly azonban éppen az egyetem iránti kulturális szükségletet felismerve tettek meg minden tőlük telhetőt egy „publica universitas” létesítése érdekében. (VERÓK, A., *Az egyetemépítő Eszterházy Károly*, in *Tanulmányok Eszterházy Károly egri püspök szellemi és épített örökségéről*, szerk. DINNYÉS, P. – NAGY, A., Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó, Eger 2020, 79–94. <http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/6605/> – utolsó letöltés: 2023. július 20.

² NAGY, B., *Az egri Főgimnázium története (1776–1914)*, Érseki Liceumi Könyvnyomda, Eger 1914, 5. https://mandadb.hu/tetel/44693/Az_Egri_Fogimnazium_tortenete_17761914 – utolsó letöltés: 2023. július 20.

³ BÉKEFI, R., *A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest

a bécsi egyetemnek írt levelében két tudós embert – egy jogtudóst és egy bölcsezt (aki mester a „szabad tudományok terén”) – kért tanárnak a káptalani iskolába. A 13. századtól kezdve ismerjük az egri iskola tanárainak neveit. A tanításról akkoriban az olvasó és az éneklő kanonok⁴ csak formálisan gondoskodott, a tényleges tanítást a felügyeletük alatt álló sublector és succentor végezte. Egerben 1319-ben Domonkos volt a sublector és Ferenc a succentor.⁵ 1444-ből már az iskola igazgatójának – korabeli nevén „rector scholae Agriensis” – nevét is ismerjük: Thordai Zsigmond. Azokban az időkben a székeskáptalani iskolába elsősorban egyházi pályára készülő fiúk jártak. Az oktatás elemi és középfokú ismeretekre terjedt ki, helyenként a magasabb tudományokba (teológia, bölcselet, jog) is bevezették a tanulókat. Alap-, közép- és felsőfokú iskolák egymásra épülő kiforrott rendszerről ekkor még nem beszélhetünk. A középkori gyökerekre visszavezethető egri káptalani iskola még a 16. század második felében is működött: Verancsics Antal (1504–1573) egri főpap (későbbi pécsi püspök, korának kiemelkedő jelentőségű gondolkodója) 1558-ban szervezte újjá. Két tanárt (egy teológust és egy, a bölcészettudományokban jártas tudóst) alkalmazott, akiknek az volt a feladatuk, hogy papokat képezzenek az egyházmegye számára.⁶ Figyelemre méltó annak a középkori iskolai gyakorlatnak a továbbélése, hogy az egyetemről kikerülő tudósok úgy oktattak, hogy előtte nem részesültek semmiféle pedagógiai képzésben. Szervezettebb formát öltő „tanárképzésről” első ízben a jezsuita iskolák világméretben érvényes egységesítő szabályzata, az 1599-ben kiadott Ratio atque institutio studiorum gondoskodott, amely bevezette a collegium repetentium („ismétlők tanulócsoportja”) intézményét. Ennek keretei között a tanári pályára készülő szerzetesek átismételték a diákkorukban már tanult tananyagot.

Az egri káptalani iskola akkor szűnt meg, amikor a török 1596-ban elfoglalta Eger várát. 1687 végén a város felszabadult a török uralom alól, a menekültek helyét az új lakók népesítették be. Velük együtt új szerzetesrend telepedett le Egerben. 1687. december 18-án a jezsuiták nyitották meg itt missziós házukat, majd a következő év elején középiskola létesítésébe kezdtek. A telket, ahol korábban török polgárok házai álltak, az első egri jezsuita szerzetes, Pantalonyák István választotta ki. Kezdetben csak ketten voltak. Jelentős hittérítő munkát kellett végezniük, mert a szomszédos vidékről betelepült lakosság „*a katolikus keresztény vallást csak nevérol ismerte*”.⁷ A jezsuiták munkáját lehetőségükhöz mérten⁸ anyagiakkal is jelentősen támogatták a katolikus főpapok, így

1910, 78. <http://real-eod.mtak.hu/5482/> – utolsó letöltés: 2023. július 20.

⁴ A lector kanonok és a cantor kanonok a katolikus területi igazgatási szervezet, a káptalan magas rangú tagjai.

⁵ NAGY, *Az egri Főgimnázium története (1776–1914)* 5.

⁶ Uo. 6.

⁷ KASSUBA, D., *Az egri főgimnázium, in Magyarország vármegyéi és városai. Heves vármegye.* szerk. BOROVSKY, S., Országos Monográfiai Társaság, Budapest 1909, 306–307. https://adt.arcanum.com/hu/view/Borovszky_Heves/?query=MAgyarorsz%C3%A1g+v%C3%A1rmegey%C3%A9i&pg=1&layout=s – utolsó letöltés: 2023. július 20.

⁸ A katolikus egyház csak fokozatosan tudta visszaszerezni a török uralom alatt elvesztett javait.

Fenesty György (1632–1699) egri püspök és Széchenyi György (1603–1695) gróf, esztergomi érsek, aki 1689-ben alapította meg az egri jezsuita gimnáziumot, amelynek működését a szepesmegyeri savniki ciszterci apátság birtokainak bevételeivel támogatta.

A jezsuita gimnáziumokban a Ratio Studiorum határozta meg az oktatás tartalmát, rendszerét és nevelési elveit. Ez öt gimnáziumi évfolyamot különböztetett meg: a grammatika első három évfolyamát (principia, grammatica, syntaxis), valamint a humaniora két évfolyamát (poetica, rhetorica). Gimnáziumba olyan fiúk járhattak, akik tudtak írni, olvasni, és alapvető számtani tudással is rendelkeztek. Általában a falusi vagy városi anyanyelvi kisiskolákból kerültek is, esetleg magánnevelők oktatták őket. Kezdetben – nem lévén elég tanuló – a jezsuiták is nyitottak az előbb öt-, majd hatosztályos gimnáziumra felkészítő, elemi ismereteket oktató tanulócsoportokat. (Őket nevezték parvistáknak.)

A jezsuiták egri missziójának és iskolájának egyik legelkötelezettebb támogatója volt Telekessy István (1633–1715) püspök, aki – az egri káptalan kérését meghallgatva, a felsőmagyarországi katolicizmus megerősítése céljából 1709-ben, hosszú előkészítő és adománygyűjtő munka után, a jezsuiták közreműködésével – papnevelő intézetet alapított a városban. A szeminárium falai között már teológiai oktatás is folyt.⁹ Figyelemre méltó tény, hogy a papnevelésben nemcsak klerikusokat oktattak, hanem anyagilag rászoruló nemesi családok fiait is, akiktől nem feltétlenül várták el a papi pályára lépést. További fontos körülmény, hogy a felvételnél előnyben részesültek az „eretnek szülők gyermekei”.¹⁰

Az egri katolikus iskolaügy fejlődésének következő fontos állomása volt a kánjogi akadémia megteremtése 1740-ben, amely Foglár György (1670–1754) kanonok, címzetes püspök nevéhez fűződik. A nagyszombati egyetem jogi kara után ez volt a második ilyen nemű iskola a korabeli Magyarország területén. A kánonjog első tanára Egerben Nedeczki László (1703–1759) jezsuita atya volt.

A tanítás módszere leginkább a tanári előadás, diktálás és a magyarázat volt. Az oktatás szerves részét képezte a rendszeres nyilvános vita (disputatio) is, amelyen az akadémia hallgatóin kívül sokszor vendégek is részt vettek, köztük az egri püspök, a pécsi és a szepesi prépost, kanonokok és jezsuiták. A diákoknak a hetente háromszor tartott kisebb vizsgán (scabellum) és az ünnepélyes keretek között zajló őszi és húsvéti nagy vizsgán (examen) kellett számot adniuk az elsajátított tananyagról.

Amikor Barkóczy Ferenc (1710–1765) gróf, a bölcsészettudományok doktora 1745-ben elfoglalta egri püspöki székét,¹¹ már javában zajlott a bécsi egyetem átszervezése (1749–1753),

---

⁹ BOZSIK, P., *Az egri papnevelés története a XVIII. században 1780-ig. Hittudori értekezés.* Érseki Lyceum, Eger 1910, 62. https://mandadb.hu/tetel/72615/Az_egri_papneveles_tortenete_a_XVIII_szazadban_1780ig – utolsó letöltés: 2023. július 20.

¹⁰ BOZSIK, *Az egri papnevelés története a XVIII. században 1780-ig* 64.

¹¹ Barkóczy 1745 és 1761 között töltötte be ezt a tisztséget.

amely Mária Terézia intenciói alapján ment végbe, amelynek a lényege az államosítás és az egységesítés volt. A reform értelmében az alapozó bölcsészettudományi (filozófiai) képzés két esztendőre csökkent. Az ausztriai császári plánum mintájára a jezsuiták nagyszombati egyetemét is átszervezték. A változások egyik eleme az volt, hogy a teológiai felsőbb iskolákban ezt követően csak egyetemi végzettséggel rendelkező tanár oktathatott. Barkóczy Ferenc a királynő elkötelezett híve volt, ezért egri püspökként (1745–1761) azonnal hozzájárult az egri hittudományi oktatás átalakításához. Ennek részeként 1754-ben a hittudományi képzést kivette a jezsuiták kezéből, és saját egyházmegyéjének papjaira bízta.¹² Az átszervezett teológiai képzés megindítása ünnepélyes keretek között zajlott le 1754. november 5-én. Ennek során Barkóczy püspök bejelentette, hogy a már működő – teológiai és jogi képzés nyújtó – püspöki főiskolához alapozó bölcséleti képzést is kapcsol, és az új intézményt egyetemi ragra (publica universitas) kívánja emeltetni.¹³ Kezdetben az egyetemmé nyilvánítást Mária Terézia sem ellenezte.

A püspök 1760 tavaszán egy újabb stratégiai lépést tett az egri egyetem alapjainak lefektetésére: az egymázmegyéje másik nagy városában, Kassán működő jezsuita papnevelő intézetet áttelepítette Egerbe, idecsatolva a kassai intézmény anyagi forrásait is. Ez a lépés egyrészt teljesen megfelelt a bécsi udvar jezsuitaellenes törekvéseinek, másrészt pedig az egri papnevelde rangjának jelentős emelését is jelentette, mellyel az egyetemmé válás indokai erősödtek.¹⁴

A Bécsből induló egységesítő felsőoktatási reformok gyakorlatba történő átültetése a nagyszombati jezsuita egyetemen lassan és kitérőkkel haladt. Így történhetett meg, hogy a helytartótanács 1760-ban az egri jogi iskola tanulmányi rendszerét tette meg követendő mintának a nagyszombati jogi kar számára.¹⁵ Fontos megemlítenünk, hogy orvosi képzés abban az időben a nagyszombati egyetemen sem folyt, az orvosnak készülő magyar ifjak a bécsi, a bolognai és a római egyetemen tanulhattak. Az egyetemi diplomával rendelkező tudós és gyakorlott orvosok száma csekély volt abban az időben, versengtek értük. Markhot Ferenc (1718–1792), aki Bolognában szerezte orvosi diplomáját, 1758-ban Barkóczy püspök invitálására jött Egerbe, ahol Heves megye és Eger város tisztiorvosává nevezték ki, emellett a papi szeminárium és a Barkóczyak házi orvosaként tevékenykedett. Később Eszterházy Károly püspök mellett fontos szerepet töltött be az egyetemi szintű orvospképzés megindításért folytatott tárgyalásokban.

¹² BOZSIK, *Az egri papnevelés története a XVIII. században 1780-ig* 102.

¹³ Soós, I., *Az egri egyetem felállításának terve (1754–1777)* in *Az Egri Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei* 5 (1967), 304. <http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/1050/> – utolsó letöltés: 2023. július 20.

¹⁴ A kassai jezsuita papképző intézet Egerbe történő áttelepítését indokolták azok az egyre szaporodó számú panaszok, amelyek a kassai iskola működésének hiányosságairól, az ott uralkodó áldatlan állapotokról szóltak. (BOZSIK, *Az egri papnevelés története a XVIII. században 1780-ig* 117–118.)

¹⁵ Soós, *Az egri egyetem felállításának terve (1754–1777)* 306.

Egri püspöksége utolsó évében Barkóczy Ferenc megbízta Jozef Ignaz Gerl (1734–1798) Magyarországon sokat dolgozó fiatal bécsi építésszt, hogy a püspöki rezidencia bővítése mellett készítse el egy felépítendő új egyetemi épület terveit. Mivel azonban 1761 nyarán Barkóczyt esztergomi érsekké nevezte ki Mária Terézia királynő, az egyetemtervezés folyamatát már nem irányíthatta tovább. Utóda Eszterházy Károly (1725–1799) gróf lett, aki e téren is átvette elődjétől a stafétabotot: még váci püspökként fogadta Gerl Józsefet, és továbbfejlesztette elődje elképzeléseit a felállítandó egyetem épületéről. A csillagvizsgáló torony és a könyvtár új elemként kerültek be a koncepcióba.¹⁶

Mindeközben Eszterházy Károly már 1761 nyarán látogatást tett Egerben, és részt vett a főiskola egyik teológiai disputációján. Püspöki székét 1762. június 19-én foglalta el.¹⁷ Egyik első teendőjeként az új egyetemi épület építésének ügyét az egyháztanács (konzisztórium) elé vitte, amely testület 1762. október 1-jén megbízta Gerl Józsefet az Eszterházy püspök által továbbfejlesztett koncepción nyugvó tervek elkészítésével. Az elképzelés ekkor még egyemeletes épület volt, amelyben a bölcsélet és a teológia hallgatói kaptak volna helyet, a jogászok nem. Két héttel később azonban a joghallgatóknak otthont adó Foglár-ház megroskadt és életveszélyessé vált. Ez tette indokolttá a második emelet tervezését, az új rajzokkal Gerl 1763 márciusára készült el. Az alapozás 1763 márciusának közepén vette kezdetét.

Ugyanezen év októberében Eszterházy Károly Bécsben tartózkodott, ahol Gerl Józseffel is tárgyalt, akit utasított az épület tetőszerkezetének megemelésére, a még grandiózusabb megjelenés érdekében. Az építésszel komoly nézeteltérése alakult ki, aminek következtében Eszterházy megvált Gerl Józseftől, és a Pápán és Tatán már dolgozó Fellner Jakabot (1722–1780) bízta meg a módosított tervek elkészítésével és az építkezés további irányításával.¹⁸ Fellner 1765-ben vette át a munkálatokat, és a szoroson vett kőművesmunkák a felülegele alatt 1779-re elkészültek.¹⁹ A további munkálatokat 1780-ban bekövetkezett halála miatt már nem tudta befejezni. Ez pallérjára, Grossmann Józsefre várt, aki 1782-ben készült el a Líceummal.²⁰

Eszterházy Károly püspök 1763. október 14-én Bécsben bemutatta Mária Teréziának a könyvtárral és csillagvizsgálóval kiegészített kétemeletes épület terveit, és egyben kérte az egri egyetem állami elismerését az uralkodó részéről. Ígéretet tett az alapozó bölcsészeti, jogi és teológiai fakultás mellett az orvosi kar megeremelésére is, amelynek

¹⁶ Kiss, P., *Az egri érseki Líceum történetéből*. Eger 2016, 22. <https://mek.oszk.hu/17700/17783/> – utolsó letöltés: 2023. július 20.

¹⁷ Bozsik, *Az egri papnevelés története a XVIII. században 1780-ig* 141.

¹⁸ Nagy, A., *Egyetemalapítási törekvések a barokk Egerben (1700–1828)*, in *Az egyetemi tervektől az egyetemmé válásig. A Líceumhoz kötődő egri oktatás története*. szerk., Bartók, B. – Makai, J. – Nagy, A., Líceum Kiadó, Eger 2019, 40.

¹⁹ A Líceum egyes termeiben az oktatás már 1774-ben elkezdődött.

²⁰ Kiss, *Az egri érseki Líceum történetéből* 23.

előkészítő munkálatai Markhot Ferenc orvosdoktor részvételével már folytak. Eszterházy egyetemalapító koncepciójának indoklásában érvként szerepelt, hogy „*Egert azért szeretné a Dunán inneni országrész felsőoktatásának központjává fejleszteni, mert jelenleg csupán a nyugat-magyarországi tanulóifjúság képes nehézség nélkül a nagyszombati, bécsi vagy gráci egyetemet látogatni*”.²¹ Az írásban benyújtott kérelmet a királynő Barkóczy Ferenc egri érseknek adta ki elbírálásra, akit időközben kinevezett a „magyarországi tanulmányi ügyek legfőbb patrónusává”. Hatáskörébe tartozott a teljes magyarországi középfokú és felsőoktatás. Mindemellett utasítást kapott egy olyan hazai tanulmányi reform kidolgozására, amely a bécsi egyetemi reform koncepcióját követi. Ebbe az elképzelésbe viszont nem illett bele az új egri egyetem létesítése, még akkor sem, ha közismert volt, hogy a Nagyszombatból Budára telepített egyetem épületgondokkal küzd. Az elkötelezetten császárhű Barkóczy tehát – diplomatikusan ugyan, de – elutasította Eszterházy egyetemalapítási tervét, mondván, hogy „az egyetemi rang engedélyezését most nem tartja sürgetőnek, mert féltő, hogy az egyetemi privilégium kiadásával megvalósulhatnak olyan törekvések is, melyeket a gyakorlat nem igazol, ezért azok megvalósítására más, megfelelő utakat kell majd keresni”.²²

Eszterházy mindezek után nem kapta meg az engedélyt a püspöki iskola egyetemi rangra emelésére. Ennek ellenére nem hátrált meg, tovább dolgozott az egyetem létesítésén. Hatalmas anyagi terheket vállalt családi birtokainak jövedelméből és az egyházmegye forrásaiból. Bízott abban, hogy a grandiózus épület elkészülte után majd meggyőzi az uralkodót. A klasszikus négyfakultásos egyetem koncepciója lebeghetett a szeme előtt, ez vezethette akkor is, amikor – egy későbbi orvosi kar alapjait lerakva – orvosképző intézetet létesített Egerben.

A Líceum építkezése közben 1769. november 25-én megnyílt Egerben az első magyarországi orvosi iskola, a Schola Medicinalis, megelőzve ezzel a nagyszombati egyetemet.²³ Az egri orvosi iskola képzési idejét öt évre tervezték. Amíg a Domus Universitatis (Líceum) el nem készül, az oktatást az irgalmasrendiek zárdájában kívánták folytatni, ahol kórház is működött. Az irgalmasrendiek egri kórházának orvosiskolává fejlesztése érdekében a püspök saját költségén padokat ácsoltatott, és az oktatásra szánt termekbe kályhákat rakatott. Az első tanévre tíz hallgatót vettek fel. Az iskola működésére vonatkozó püspöki előírások egyebek között a következőket tartalmazták: „*Rendeljük, hogy a most alapítandó iskola elindulásakor a tanítványok kötelező megválogatása eszközöltessék és rendszeresen is csak abszolváltnak filozófusok²⁴ vehetők fel az intézetbe és azok is csak abban az esetben, ha a tudományban*

²¹ Soós, *Az egri egyetem felállításának terve (1754–1777)* 312.

²² Uo. 314.

²³ Kiss, *Az egri érseki Líceum történetéből* 13.

²⁴ A bölcséleti, filozófiai stúdiumok a 19. század közepéig a többi három (teológiai, jogi, orvostudományi) karra előkészítő szerepet töltöttek be.

és az erkölcsökben jó előmenetelt igazoló levelet felmutatnak. A gyakorlati előadásokra a professzor belátása szerint a sebész testvérek²⁵ bejárhatnak. Reméljük továbbá, ha az említett irgalmasrendiek alávetik magukat ezen rendelkezésünknek, amely a közjót akarja szolgálni, amelyet ők is céljuknak kell, hogy tartsanak, sőt, remélem, hogy éppen ezért meg fogják engedni, hogy ebbe a konventbe olyan rendtagok jöjjenek, akik az említett professzort mindenben, amiben csak szükségét szenved megsegítik dicséretesen és hasznosan, vagyis együttműködnek vele”.²⁶ Az első évfolyamon Markhot Ferenc oktatott. Maga mellé javasolta egy bécsi orvosdoktor, Krecsovszky Adalbert felvételét is, de őt Eszterházy egy személyes beszélgetés után nem tartotta alkalmasnak a tanításra.²⁷ A második esztendőben Blek Benjámín anatómiai és sebészeti előadásokat tartott, a harmadik évben Aloisius irgalmasrendi szerzetes botanikát és kémiát tanított.²⁸ Az oktatáshoz használt szakkönyvek is a korabeli orvostudomány élvonalát képviselték.²⁹ Vezérfonalul Markhot a leydeni Herman Boerhaave (1668–1738) *Institutiones medicae* című munkáját írta elő, valamint – a kor szokásaihoz híven – a traktálushoz fűzött kommentárokat javasolta Gerhart van Swieten és Albrecht von Haller (1708–1777) tollából, amit a püspök jóvá is hagyott.³⁰ Az oktatás gyakorlati – mai kifejezéssel élve – „klinikai alapokra helyezésével” Markhot Ferenc megelőzte korát.³¹ A 18–19. század fordulóján ugyanis még nem létezett szervezett klinikum, az orvosi tanulmányokat folytató hallgató legtöbbször saját maga gondoskodott arról, hogy gyakorlati képzésre befogadják egy kórházba.

A tanítás egyetemi színvonalára való törekvést jelzi az is, hogy 1770. szeptember 8-án Brunswick Antal (1746–1793) királyi biztos jelenlétében tartották meg az orvosképző intézet első évfolyamának disputációval egybekötött vizsgáit,³² aki biztatónak látta az eredményeket.³³ Eszterházy Károly 1772-ben kérelemmel fordult Mária Teréziához az orvosdoktori fokozatra való képesítés tárgyában, de az uralkodó ezt elutasította. Az ok nyilvánvaló: ekkor már működött a nagyszombati, időközben „államosított” egyetem orvosi kara, amelyet Mária Terézia 1769 novemberében – tehát az egri orvosiskola indulásával szinte egy időben

²⁵ „Sebész testvér”: seborvos, felcser.

²⁶ LIPP, M., *Az egri irgalmasrendi kolostor, templom és kórház XVIII. századi berendezése. Doktori értekezés* (ELTE, Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténet és Művelődéstudományok Doktori Iskola) Budapest 2012, 68. <https://doktori.hu/index.php?menuid=193&lang=HU&ctid=10320> Az eredeti latin szöveget közli: UDVARDY L., *Az egri érseki joglíceum története (1740–1786)*, Az Érseki Líceum Könyvnyomdája, Eger 1898, 45–46. https://adt.arcanum.com/hu/view/OPKM_EgriErsekiJogliceumTorteneteQ_1903/?pg=0&layout=s – utolsó letöltés: 2023. július 20.

²⁷ NAGY, *Egyetemalapítási törekvések a barokk Egerben (1700–1828)* 43.

²⁸ LIPP, *Az egri irgalmasrendi kolostor, templom és kórház XVIII. századi berendezése* 68.

²⁹ RINGELHANN, B., *Az első magyar orvosi iskola*, in *Orvosok Lapja* 1948/15, 505–508.

³⁰ NAGY, *Egyetemalapítási törekvések a barokk Egerben (1700–1828)* 43.

³¹ LIPP, *Az egri irgalmasrendi kolostor, templom és kórház XVIII. századi berendezése* 68.

³² SOÓS, *Az egri egyetem felállításának terve (1754–1777)* 317.

³³ NAGY, *Egyetemalapítási törekvések a barokk Egerben (1700–1828)* 43.

– alapított. (Ezt megelőzően vette el Mária Terézia a jezsuitáktól az egyetemet, és helyezte a helytartótanács irányítása alá.) Az orvosi fakultás oktatóit megyei-városi tisztiorvosok közül verbuválták, de az orvosképzés gyakorlati esetbemutatóit Nagyszombatban akkor még nem tudták biztosítani. Ennek ellenére hozta a királynő azt a rendelkezését, melynek értelmében Magyarországon csak az folytathat orvosi gyakorlatot, az lehet tisztiorvos, aki Nagyszombatban vagy Bécsben szerezte a diplomáját.³⁴ Az egri orvosi iskola ezért – jogalapját nélkülözve – az első öt éves képzési ciklus után 1775-ben megszűnt. Mindemellert azonban Markhot Ferenc további öt éven át végezte Egerben felcserek (seborvosok) és bábaasszonyok képzését.

1777-ben megjelent a Mária Terézia utasítására kidolgozott egyetemes tanügyi rendelet, az I. Ratio Educationis, amely a felvilágosult abszolutista iskolapolitika látványos példája. A Ratio deklarált célja az ifjúság helyes nevelése révén a közjó, a közboldogság elérése. A szociális problémák a fennálló társadalmi berendezkedés megváltoztatása nélkül orvosolhatók, ehhez szükség van az iskolarendszer teljes vertikumának központi irányítására, olyan erős központi akarat érvényesítésére, amely befolyásolja és ellenőrzi az oktatási intézményekben folyó munka tartalmát, módszereit és finanszírozását egyaránt.

A Ratio 14. §-a így fogalmaz: „Az egész országban, s a magyar korona örökös területein egyetlen akadémia létezik, amely az ország központjában, Budán nyert fejedelmi módon elhelyezést, gazdag alapítvány birtokában, ellátva a tudományok összes ágának szakembereivel.”³⁵ Mészáros István egyik tanulmányában más történészek véleményétől eltérő álláspontját fejt ki, amely szerint a Ratio szellemétől idegen bármiféle „kizárólagossági szándék” deklarálása, így a 14. § is leíró ténymegállapítás csupán, semmi több. A rendelet 60. §-a megállapítja, hogy más városok mellett Egerben is létezik „püspöki líceum”. A Ratio terminológiája szerint a líceum voltaképpen „önálló bölcsészfakultás egyházi fenntartásban”.³⁶ Ettől kezdve Eszterházy püspök is a líceum elnevezést használta az egri püspöki iskola bölcséleti képzésére.

Mészáros István felhívja a figyelmet arra a furcsa paradoxonra, hogy II. József uralkodásának első felében, 1783 és 1784 között felmerült a gondolat az előbb Budára, majd Pestre költöztetett nagyszombati egyetem Egerbe való áthelyezésére. 1784 októberében II. József Egerben járt és tárgyalt a püspökkel, de eredménytelenül. Eszterházy 1784. november 1-jén így ír erről Batthyány Ignác gyulafehérvári püspöknek: „...amióta nem akarják az egyetemet Pestről Egerbe áthelyezni, azt az okot hozzák fel, hogy a Líceum épülete nem képes befogadni az összes tudományokat. Dehát Pesten vagy Budán egyetlen épület

³⁴ Soós, *Az egri egyetem felállításának terve (1754–1777)* 317.

³⁵ *Ratio Educationis. Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása*, Fordította, jegyzetekkel és mutatókkal ellátta Mészáros, I., Akadémiai Kiadó, Budapest 1981, 30.

³⁶ Mészáros, I., *Katolikus egyetem szervezési tervek Egerben, 1754–1948* in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* (1993/1–2), 26.

fogadja vagy fogadhatja be? Könnyebben lehetséges ez itt, Egerben”.³⁷ Idézett tanulmányában Mészáros István utal arra is, hogy amikor Eszterházy Károly egri püspök 1797. december 7-én aláírta a végrendeletét, hatalmas vagyont adományozott kedves intézménye javára, amelynek neve a latin szövegben továbbra is a bizakodást tükrözi: „Domus sic dicta Universitatis seu Lyceum”...³⁸

Eger iskolatörténetének a fentiekben taglalt időszaka is példa arra, hogy a gazdasági, társadalmi, kulturális és politikai körülmények mellett a koncepciózus, teremtő és támogató mecénások kiemelkedő szerephez juthatnak egy adott város és régió oktatásügyének fejlesztése terén. Az előzőekben vázlatosan bemutatott egri iskolatörténeti időmetszet főszereplői az előző áttekintésünkben említett főpapok, közülük is legfőképpen Eszterházy Károly püspök. Verók Attila megfogalmazásával egyetértve: „...ha *de jure* nem is, *de facto* mindenképpen a főpásztort tekinthetjük az egri egyetemi gondolat kiteljesítőjének...”³⁹ E gondolatot továbbszöve állítjuk, hogy mivel 1769 és 1775 között mind a négy egyetemi fakultás (alapozó bölcsészettudomány, teológia, jog, orvostudomány) törzsanyagát egyetemi színvonalon oktatták Egerben, Eszterházy Károly voltaképpen egyetemet létesített, mely joggal tekinthető a mai egri katolikus egyetem eszmei előzményének.

A pedagógusképző jelene

Az elmúlt huszonöt évben folyamatosan jelentek meg a tanárképzésre vonatkozó jogszabályok. Az első, 1998-ban megjelent képesítési követelményt, illetve az annak megfelelően indult képzéseket a 2005-ös felsőoktatási törvény alapjaiban írta felül: 2005-ben indulhatott utoljára a főiskolai és egyetemi szintű tanárképzés, melyet 2008-ban a Bologna-rendszerű, osztott tanárképzés váltott fel. Ez sem volt hosszú életű, hiszen a ciklusokra bontott mesterszintű tanárképzést öt évvel később, 2013-ban felváltotta az osztatlan képzés. A közös képzési szakasz lezárását – azaz 150 szakmai kredit megszerzését – követően a hallgatók választhattak, hogy általános iskolai vagy középiskolai tanári végzettséget szereznek. 2022-ben az osztatlan tanárképzés egységessé vált, jelenleg a hallgatók tanárszakonként különböző szakterületi tudást és valamennyi tanárszakon az oktatásra és nevelésre egységes tanári felkészítést kapnak. Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem küldetésnyilatkozata szerint: „Az intézmény hagyományaira alapozva, egyház- és nemzetstratégiai célokat figyelembe véve a pedagógusképzés és továbbképzés az egyetem kiemelt feladata marad. A 21. század

---

³⁷ Közli: MÉSZÁROS, *Katolikus egyetemszervezési tervek Egerben, 1754–1948* 29.

³⁸ Uo. 31.

³⁹ VERÓK, *Az egyetemépítő Eszterházy Károly* 92.

iskolájának kialakításában az egyetem meghatározó, országos szerepet kíván betölteni.”⁴⁰ A változó jogszabályi környezet ellenére a pedagógusképzés a legnépszerűbb képzési terület az egyetemen: a 2023. évi általános felvételi eljárásban az előző évhez képest 67%-kal jelentkeztek többen az EKKE-re.

A pedagógusképzés több évtizedes hagyományára alapozva és a nemzetstratégiai célokat figyelembe véve a pedagógusképzés az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem fő profilja. A jelenben intézményünk az országban szinte egyedülálló módon a pedagógusképzés teljes portfóliójával rendelkezik (csecsemő- és kisgyermeknevelő, óvodapedagógus, gyógy-pedagógus, tanító, tanári szakok, pedagógusszakvizsga-programok, neveléstudományi doktori iskola). Elsősorban Egerben látjuk el az ehhez kapcsolódó oktatási feladatokat, de alapképzésben Jászberényben is több száz hallgató tanul. A tizenhét osztatlan közismereti tanári szak közel nyolcvanféle párosításban választható egyetemünkön, a közgazdász tanár és a pedagógiatanár szakmai tanári szakjaink mellett. A közismereti tanári szakjainkat rövid ciklusú, 2-4 féléves mesterképzésben is hirdetjük.

„Az egri tanárképző főiskolát, az Eszterházy Károly Katolikus Egyetemet szerte az országban évtizedek óta a tanárképzés fellegváraként emlegetik. Mindez a jelenben és a jövőben is felőseget ró ránk. Szentgyörgyi Albert szavai ma is érvényesek, miszerint olyan lesz a jövő, mint amilyen a ma iskolája. Mindannyian tudjuk, hogy a jó iskola csak jó pedagógusok együttműködő munkája által lesz eredményes. Jó iskolában pedig öröm a tanítás, ahol boldog gyermekek és boldog pedagógusok alkotják az iskola közösségét.

Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem nemzetstratégiai fontosságú célkitűzése a magas szintű pedagógusképzés biztosítása. Meggyőződésünk, hogy mi is hozzájárulhatunk a jövőhöz értékorientált, nyitott és kreatív – megfelelő elméleti és gyakorlati felkészültségű – szakemberek képzésével. A stratégiánk és a jövőképünk megalkotása során deklaráltuk, hogy több évtizedes hagyományainkra alapozva a pedagógusképzés intézményünk fő profilja. A pedagógusképzés és -továbbképzés fejlesztésében, a 21. század iskolájának kialakításában meghatározó, országos szerepet kívánunk betölteni.

Egyetemünk stratégiájának részét képezi egy olyan pedagógusképzési modell (Eszterházy Pedagógusképzési Modell) működtetése, amelynek célja a pedagógus mesterség legteljesebb mértékű elsajátíttatása, a pedagógusjelöltek elméleti és gyakorlati felkészítése annak érdekében, hogy a megszerzett ismereteket és készségeket hivatásuk során magabiztosan és tudatosan, professzionálisan tudják alkalmazni. Képzési rendszerünkben központi szerepet kap a tapasztalás és a jártasság megszerzése.”⁴¹

⁴⁰ <https://uni-eszterhazy.hu/egyetem/jovokep> – utolsó letöltés: 2023. július 20.

⁴¹ PAJTÓKNÉ TARI, I., *Az Eszterházy Pedagógusképzési Modell célja* in *Gazdag örökség – eredményes jövő. Eszterházy Pedagógusképzési Modell. Megalapozó tanulmány.* szerk. PAJTÓKNÉ TARI, I. – KAKNICS-KISS, B., Eger 2023. [Megjelenés alatt.]

Alapképzésre épülő, két féléves, egyszakos tanárképzés az alábbi szakokon érhető el: biológiatanár, ének-zene tanár, fizikatanár, informatikatanár (digitális kultúra tanára), kémia tanár, matematikatanár, testnevelő tanár, vizuáliskultúra-tanár. 2023 augusztusától bizonyos tanári szakokra a tanárszak szakterülete szerint részben megfelelő alapszakokról is felvételt nyerhetnek hallgatók (pl. matematikatanárra közgazdász végzettséggel, biológiatanárra kertészmérnöki, fizikatanárra gépészmérnöki alapszakkal).

Azon alap- és mesterszakok körét, amelyekre tekintettel tanári szakképzettség szerzhető, továbbá azon közismereti tanárszakok körét, amelyek rövid ciklusú tanárképzésben meghirdethetők, minden évben a felsőoktatásért felelős miniszter közleményben határozza meg.

Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem az Egri Hittudományi Főiskolával hallgatói jogviszonyban álló hittanár-nevelőtanár szakos hallgatók tanári felkészítésében, valamint ezen tanárszakkal társított közismereti tanárszakok (ének-zene tanár, történelemtanár) szakmai képzésében – a két felsőoktatási intézmény közötti együttműködési megállapodás alapján – is részt vesz.

Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Neveléstudományi Doktori Iskolája az iskolák világát: a humán tényezők és a szakmethodikák sajátosságainak kortárs, valamint történeti és művelődéstörténeti vizsgálatát állítja a neveléstudományi kutatások fókuszába. A téma-kiírásokban érvényre jutnak az intézmény nevelés- és oktatástörténeti hagyományai, több évtizedes tanárképzési gyakorlata és a tantárgy-pedagógiákról kialakított elképzelései.

A külföldi példák azt mutatják, hogy a pedagógusképzés hatékonyságát nagymértékben javítja, ha a képzés teljes idejében, a szakmai-módszertani és a pedagógiai-pszichológiai tárgyak oktatásával összehangoltan, folyamatosan iskolai környezetben végeznek feladatokat a hallgatók. Ezek a tapasztalatok motiváló hatására dolgoztuk ki az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Tanárképzési Módszerét, amelynek markáns eleme a hazai pedagógusképzés módszertani kultúrájának megújítását célzó Komplex Alaprogram is. Intézményünkben érdemi szerepet vállal ebben a Pedagógiai Kar és a Pedagógusképző Központ. Biztosítjuk a diszciplináris és a módszertani tantárgyak közötti összhangot.

Képzési rendszerünkben a gyakorlatorientáltság központi szerepet kap. Ennek jegyében újult meg a tanári modul tanterve, majd ezt követően a tanítóképzése is. A tanárjelöltek munkájának a segítésére hallgatói támogatórendszert működtetünk, amelyben egyedülálló módon valósítjuk meg a mentorálást a gyakorlótanítás során a hallgató, a szakvezető/mentortanár és a szakmentor együttműködése által. Képzési rendszerünkben hangsúlyosan jelenik meg a gyakorlóiskolai feladatok egymásra épülő szervezése, együttműködés a külső gyakorlólévhelyekkel (partneriskolákkal), a belső és a külső összefüggő gyakorlat tartalmának, feladatainak összehangoltsága. Célunk a működő, élő kapcsolat fenntartása a gyakorlólévhelyekkel, a partnerintézményekkel és az egyetem Pedagógiai Kara, valamint a Pedagógusképző Központja között.

A tanári/pedagógusi pályán való elköteleződés kialakulásának folyamatában, kezdve a felsőfokú képzésre való alkalmasságtól a személyiségfejlődési folyamat támogatásáig számos lehetőséget biztosítunk hallgatóink számára, teret adva az önreflexióra, szükség esetén pedig az eredeti választások módosítására. Mivel a hallgatók kiválasztásakor, azaz a felvételi eljárásban a tanárképzésre jelentkezők körében nincs pályalkalmassági vizsga, nagyon jelentős a képzés során a Hallgatói Támogató és Szolgáltató Központban működő Karrier és Pályatervezési Iroda szerepe.

Az egyetemünkön működő Elemzési csoport aspirációs kutatásaiból (2020, 2021, 2022) látható, hogy a felsőoktatásba való belépés nagyon sok esetben nem egy jövőben elérni kívánt cél eszközeként, hanem önmagában való célként jelenik meg a felvételizőknél, illetve a képzésbe belépő hallgatóknál. Ezen életkorra jellemző pályaerettiségi szint több területen is komoly elmaradásokat mutat, tekintve, hogy 7-10 féléves képzésben való elköteleződésről van szó. A pályaválasztási érettség, beleértve a tanári/pedagógusi pálya választására vonatkozó döntést is, olyan területeken várna el megfelelő szintű érettséget, mint a döntési kompetencia, az információgyűjtés és -feldolgozás képessége, a saját döntési folyamatban való aktív részvétel, a célok és a jövőkép tervezésének a képessége, illetve mindennek a realitásba való helyezése.

Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem kiemelt célja a magasszintű pedagógusképzés további megvalósítása, a gyakorlatorientált képzés megőrzése, valamint a pedagógusi szakma iránt elhivatott, a tradíciókat, katolikus értékrendet megőrző, eredményes pedagógusok képzése.

Az egyházi intézmények számára megfelelő szakember-utánpótlás biztosítása céljából a fenntartó Egri Főegyházmegye támogatásával új egyetemi ösztöndíjprogram indult 2022 szeptemberében, melyet az egykori egri érsekről, Pyrker János Lászlóról neveztek el.

A Pyrker-ösztöndíj keretében a tanulmányok végéig járó havi 100 ezer forintos támogatásra azok a nappali tagozatos óvodapedagógus, tanító, gyógypedagógus vagy osztatlan tanárszakon tanuló, aktív hallgatói jogviszonnyal rendelkező diákok pályázhatnak, akik vállalják, hogy a végzést követő két hónapon belül az Egri Főegyházmegye által fenntartott köznevelési vagy szakképzési intézményben helyezkednek el főállású foglalkoztatottként. Az első tanévben tizenhét hallgató nyerte el ezt a támogatást.

A pedagógusképzés jövője – középpontban az emberrel

A pedagógusképzés jövőjét számos tényező határozza meg, a külsők közül kiemelendők a minden korban fejlődő technológia és innováció, az aktuális társadalmi és kulturális kontextus, az oktatási politika és jogszabályok, a képzési programok és tartalom, az aktuális kutatásokon és jó gyakorlatokon nyugvó módszertanok, a gazdasági tényezők, a tanulók

igénye és motivációja, a nélkülözhetetlen kutatás és fejlesztés.⁴² Az új pedagógiai elméletek és gyakorlatok mindig beépülnek a tanárképzésbe, és végül, de nem utolsósorban jelentős szerepet játszanak a jövő pedagógusainak képzésében a munkaerőpiaci igények is. Az utóbbi kapcsán fontos kiemelni, hogy Magyarországon az állam után a második legnagyobb iskolafenntartó a katolikus egyház, az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem fenntartója, az Egri Főegyházmegye pedig 55 köznevelési intézményt működtet, így képes reagálni a munkaerőpiaci igényekre, hiszen a pedagógusképzésben részt vevők már a valós helyzettel ismerkednek meg képzésük során.

Egy modern katolikus pedagógusképző egyetem kiemelt hangsúlyt fektet arra a jelen-ségre, hogy a digitalizáció gyökeres technológiai változásokat hozott az oktatás világában, és ez a folyamat meghatározza a jelent és még inkább a jövőt. Az oktatás és tanulás módjai radikálisan megváltoztak a digitális technológiák terjedésével. A pedagógusképzésnek meg kell tanítania a jövő pedagógusait arra, hogyan használják ki ezeket a technológiákat hatékonyan és kreatívan és mindig a pedagógiai célnak megfelelően az oktatásban, az egyén és a közösség javára a társadalomban.⁴³ A digitális pedagógia módszertanát a pedagógusképzésben minden hallgató már a jelenben is elsajátítja, az új fejlesztések megjelenésével pedig folyamatosan új szemléletmódot kell megosztanunk a hallgatóinkkal, míg a Neveléstudományi Doktori Iskolában a rendkívül népszerű Iskolapedagógia modul mellett a Digitális Pedagógia modulban a jövő kutatótanárai felkészülhetnek hivatásuk gyakorlására, amivel hozzájárulnak az intézményükben folyó innovációhoz. A tanárok digitális kompetenciájának fejlesztése már a 2010-es években kezdődött és a jövőben is folytatódik majd.⁴⁴

A jövő oktatásának egyik fő kérdése, hogy mennyire sikerül megvalósítani az alkalmazkodást a tanulók változó igényeihez: a diákok igényei, preferenciái és tanulási stílusa folyamatosan reagálnak a környezetre. A pedagógusképzésnek fel kell készítenie a tanárokat arra, hogyan szervezzék meg az oktatást, hogy az megfeleljen a különböző tanulók igényeinek és előzetes tudásának, miközben jó példát és értékrendet adnak át a jövő nemzedékeknek. Egyetemünk oktatói éppen ezért kutatásokat folytatnak a témában, konferenciákon vesznek részt és publikálnak. A tudományos közéletben való részvétel mellett ugyanakkor hangsúlyt kap a tananyagfejlesztés is, amely a jelenben egyetemünkön a Helyreállítási és Ellenállóképességi Eszközből (Recovery and Resilience Facility – RRF) valósul meg. Az így fejlesztett tananyagok remek lehetőséget biztosítanak az online tesztelésre és számonkérésre, de az egyéni tanulási utak fejlesztésére is. Az egyéni tanulási utak mentén történő tanulás megvalósul a felsőoktatásban, majd ennek a szemléletnek a továbbvitele megtörténik

---

⁴² FALUS, I. – SZÜCS, I., *A didaktika kézikönyve*. Akadémiai Kiadó, Budapest 2022. <https://doi.org/10.1556/9789634548454>

⁴³ SZÜTS, Z., *A digitális pedagógia elmélete*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2020.

⁴⁴ <https://2015-2019.kormany.hu/hu/innovacios-es-technologiai-miniszterium/digitalis-jolet-program/dig-komp-a-digitalis-kompetencia-keretrendszer-magyarorszagon> – utolsó letöltés: 2023. július 20.

a köznevelésbe. A Katolikus Digitális Tananyagtárunk⁴⁵ célja, hogy olyan szakmailag megalapozott oktatási platformot kínáljon, amely tükrözi a katolikus életszemléletet és értékrendet. A rendszerben fejlesztett interaktív és digitális tartalmak elérhetőek minden olyan pedagógus és diák számára, akik rendelkeznek magyar oktatási azonosítóval, továbbá a katolikus hittantanárok is könnyedén hozzáférhetnek hozzájuk. Egyetemünk fejleszti a Nemzeti Köznevelési Portált⁴⁶ is, az így szerzett fejlesztői és módszertani tapasztalatokat a jövőben is hasznosítani tudjuk. A Pegazus oktatási keretrendszer elsősorban az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem oktatói és hallgatói számára lett kifejlesztve. Ez az e-learning rendszer teljeskörű támogatást nyújt a tananyagok tárolásához, szerkesztéséhez és összeállításához, valamint lehetőséget biztosít a hallgatók tevékenységének figyelemmel kísérésére és értékelésére. Emellett lehetőséget teremt az oktatók és hallgatók közötti digitális együttműködésre is, amely a jövő egyik fontos skillje lesz.⁴⁷

Korunk egyik legnagyobb kihívása, és már körvonalazódik, hogy ez a probléma a jövőben is velünk marad, az értékek, a tudás, valamint a tudomány relativizálása.⁴⁸ A probléma körnek számos eleme van. Ilyen az objektivitás és megbízhatóság veszélyeztetése az online elérhető ellenőrizhetetlen, gyakran teljes narratívákban épülő tartalmak által. Ha ugyanis minden tudást és értéket csupán relatív nézőpontnak tekintünk, elveszíthetjük az objektív valóság és az igazság megtalálásának lehetőségét. Ez vezethet a megbízhatóság és az értékek stabilitásának elvesztéséhez, ami a társadalmi és intellektuális bizonytalanságot növelheti. A jövő pedagógusainak ezért szilárdan állást kell foglalniuk az értékek és a tudás, az abszolút igazság mellett, amiben a hit és az egyház tanítása segítségükre van. A tudás és az értékek relativizálásának következménye, hogy megszűnhetnek az abszolút igazságok. Ez vezethet az erkölcsi és kulturális relativizmushoz, ami akadályozhatja az értékek védelmét és az erkölcsi normák fenntartását. Az értékek és a tudások megkérdőjelezése hozzájárulhat a társadalmi összetartás és egység elvesztéséhez, és különös kihívást jelent egy katolikus pedagógusképző számára. Az oktatásban a tudás és értékek relativizálása megnehezítheti az oktatók és diákok számára az objektív tartalmak és értékek közvetítését. Ez könnyen lehetőséget teremt a téves információk és torzulások terjedésére. Ezen kihívásban fontos szerepet játszik a digitális technológia, ugyanis az álhírek terjedése a legkönnyebben az online hálózatokban történik. Éppen ezért az Eszterházy Károly Katolikus Egyetemen a jövő pedagógusainak digitális kompetenciáit a hiteles források felismerésének érdekében is fejlesztjük. Mint egy katolikus egyetem, elköteleztünk vagyunk az egyház tanítói küldetése iránt, és intézményünk kiemelkedően fontosnak tartja a keresztény értékek közvetítését mind a kutatás, mind az oktatás

⁴⁵ <https://www.kattan.hu/> – utolsó letöltés: 2023. augusztus 15.

⁴⁶ <https://www.nkp.hu/> – utolsó letöltés: 2023. augusztus 15.

⁴⁷ <https://pegazus.uni-eszterhazy.hu/> – utolsó letöltés: 2023. augusztus 15.

⁴⁸ *Ferenc pápa beszéde az egyetemi és kulturális élet képviselőihez.* Budapest, 2023. <https://katolikus.hu/cikk/ferenc-papa-beszede-az-egyetemi-es-kulturalis-élet-kepviseleihez> – utolsó letöltés: 2023. augusztus 15.

során. A keresztény kultúra területén fellelhető kurzusok keretében is lehetőséget kínálunk az egyház tanításának mélyebb megismerésére. Ezek a kurzusok különösen népszerűek a pedagógus hallgatók körében.

Az inkluzív oktatás megvalósításán múlik, hogy a jövőben a pedagógusokra bízott tanulók fejlesztése egyforma mértékben történik-e majd. Az inkluzív oktatásnak az a célja, hogy minden tanulónak lehetőséget biztosítson a sikeres tanulásra, beleértve azokat is, akiknek speciális támogatásra van szükségük.⁴⁹ Ezen a téren az egyetemünkön népszerű gyógypedagógus képzés már sokat tett és tesz majd a jövőben is. A pedagógusképzésnek fel kell készítenie a tanárokat az inkluzív környezetben való hatékony oktatásra és differenciált támogatás nyújtására. Egyetemünk egyik kiemelt értéke a bevált pedagógiai modellen alapuló Komplex Alapprogram is, amely egy új szemléletet hoz a képzésbe a digitális pedagógiától kezdve a művészeti nevelésen keresztül az egyéni fejlesztésig. Ha egy pedagógus egy ilyen rendszerben tanul, akkor egy olyan jó példát lát, ami nagymértékben fog hatni rá, hogy a jövőben sikeres tanár legyen.

Az élethosszig tartó tanulás és folyamatos fejlődés nem csupán jelszavak, de komoly és konkrét feladatok is. A felgyorsult változások hatására a pedagógusoknak folyamatosan frissíteniük kell tudásukat és készségeiket a változó oktatási trendek és kutatási eredmények alapján, ebben nyújtanak segítséget az EKKE-n szervezett tanártovábbképzések.⁵⁰ Az oktatás egyre inkább kiszélesedik a hagyományos iskolai falakon kívülre is. A pedagógusképzésnek támogatnia kell a tanárokat a kooperatív és projektalapú tanulási módszerek alkalmazásában.⁵¹

Az egészség és a jólét a jövő egyik fontos kihívása, ugyanis a pedagógusok számára kiemelt fontosságú a fizikai és mentális egészség megőrzése, mivel az oktatási munka magas stresszszinttel és leterheltséggel járhat. A pedagógusképzésnek így fel kell készítenie a tanárokat a stresszkezelésre, az öngondoskodásra és a munka és magánélet egyensúlyának fenntartására, ahogy azt a Komplex Alapprogramban az Életgyakorlat-alapú alprogramban oktatjuk.⁵²

A teremtett világ védelme a természet megőrzésének oktatását is jelenti.⁵³ A pedagógusképzés pszichológiai modulja a jövőben egyre nagyobb mértékben foglalkozik majd a digitális technológia emberi elmére gyakorolt hatásával, míg a keresztény szemléletet erősítő tárgyakban helyet kell hogy kapjon a teremtésvédelem és a legfrissebb család-tudományi kutatások.

---

⁴⁹ CSÁNYI, Y. – PERLUSZ, A., *Integrált nevelés–inkluzív iskola*, in *Tanulmányok a neveléstudomány köréből*, szerk. BÁTHORY, Z. – FALUS, I. Osiris, Budapest 2001, 314–332.

⁵⁰ <https://tovabbkepzes.uni-eszterhazy.hu/kepzesek> – utolsó letöltés: 2023. augusztus 15.

⁵¹ MOGYORÓSI, Zs. – VIRÁG, I., *Iskola a társadalomban – az iskola társadalmá*, Líceum Kiadó, Eger 2015.

⁵² <https://www.komplexalapprogram.hu/cms/tartalom/megtekint/eletgyakorlat-alapuj-alprogram> – utolsó letöltés: 2023. augusztus 15.

⁵³ FERENC *Laudato si Áldott légy kezdetű enciklikája*. SZIT, Budapest 2015.

Végezetül pedig emeljük ki, hogy az oktatás egyre inkább partnerséget kíván a szülőkkel és a helyi közösséggel. A pedagógusképzésnek segítenie kell a tanárokat a hatékony kommunikációban és a pozitív együttműködés kialakításában a szülőkkel és a közösséggel.⁵⁴

---

⁵⁴ MOGYORÓSI, Zs., *Kapcsolati készségek, kommunikáció a mentorálás folyamatában*, in *Tanulástámogatás a felsőoktatásban: Online mentorálási kézikönyv*, szerk. PERJÉS, I. – HÉJJA-NAGY, K., Eszterházy Károly Egyetem, Eger 2017, 53–71.

BARTÓK BÉLA

AZ EGERI EGYETEM OKTATÁSI ÉS TUDOMÁNYOS
TEVÉKENYSÉGÉNEK ELŐZMÉNYEI

„A vasúti fővonalától elestünk – írta keserűen több mint 100 éve az egeri újság –, kimaradtunk a közgazdasági élet vérkeringéséből. Iparkodtunk ugyan javítani helyzetünkön, de bizony csak félsikerrel, vagy még annál is kevesebb eredménnyel. Természetes, hogy közgazdasági fejlődésünkre ezután is a lehető legnagyobb gondot kell fordítanunk, de emellett minden lehető módon arra kell törekednünk, hogy ezután is minél több és minél többfajta iskolánk és ha lehet, nevelőintézetünk (internátusunk) legyen, hogy minél több tanulót csalogasson hozzánk a sok jó iskola és nevelőintézet.”¹

Eger az Északi-középhegység és az Alföld találkozásánál évszázadok óta nemcsak megyeszékhely, végvár és kereskedelmi centrum volt, hanem Északkelet-Magyarország egyik művelődési központja. A török alóli felszabadulás után nyílt meg a jezsuita rend gimnáziuma, ahol 70 év múlva megkezdődött a magasabb szintű magyar nyelvű tanítás. A 18. századi politikai és társadalmi igények kielégítésére 1740-ben indult az egeri jogakadémia, majd hamarosan Egerben jött létre az első magyarországi orvosi iskola. Barkóczy Ferenc és Eszterházy Károly püspökök nem véletlenül tervezték a második egyetem megnyitását Egerben, amelynek földrajzi helyzete is kedvező volt ahhoz, hogy a korszerű kultúra közvetítője legyen. A monumentális épület átadása utáni 170 évben több különféle típusú iskola kapott itt termetet, de az intézmény universitas (egyetem) helyett „csak” *liceum* vagyis speciális középfokú iskola lehetett, amelyet sokszor a kettő közötti *főiskolaként* is neveztek.²

1828-ban kezdte meg működését Egerben az ország első magyar nyelvű tanítóképző intézete, amely 1852-ben költözött a Liceumba. 1848 előtt egy iparosokat művelő rajziskola, a szabadságharc után az angolkisasszonyok női szerzetesrendjének lánynevelő intézete, az első világháború előtt állami fiú és lány polgári iskola, a trianoni békeszerződés után jegyzők fiainak internátusa, majd a siketnémák intézete kezdte el a szellemi kultúra terjesztését az ifjúság körében. A fentiekén kívül egy jegyzőket oktató községi közigazgatási tanfolyam, 1-1 községi (városi) ipari és kereskedelmi tanonciskola, egy állami mezőgazdasági iskola,

¹ *Iskoláink és a városfejlesztés*, in *Eger XXXIII* (1910/7), 1.

² *Az egeri érseki lyceum jog- és államtudományi kara jegyzőjének jelentése a lefolyt tanév eredményéről. Felolvasatott részben az 1881. évi június 15-én tartott zárünnepélyen*, in *Eger XX* (1881/28), 306–307.

egy állami borászati és szőlészeti szakiskola, mintegy 15 elemi iskola, 7 óvoda, összesen 40 különböző oktatási-nevelési intézmény működött Egerben, a tanulók száma kb. 6600 volt.³

A különféle típusú egri iskoláknak évszázadokon át széles vonzáskörzete volt. Így nemcsak Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, hanem Nógrád, Gömör-Kishont, Borsod, Abauj-Torna, Zemplén, Szabolcs, Szatmár, Hajdú és Pest megyék módosabb lakosai is Egerben taníttatták gyermekeiket. Eger jogosan viselte az „iskolaváros” nevet, hiszen valóban az oktatási-nevelési intézmények városa volt, ahol a 2. világháborút megelőző években több mint 7000 diákot készítettek fel oktatóik a munkára, a szellemi életre. Egerben 1941-ben több volt az iskolai tanulók száma, mint több Heves megyei község teljes lélekszáma. Nyilvánvaló volt, hogy a két világháború között a négy egyetemi város után a felsőfokú oktatás területén Eger következett, a pedagógusok száma azonban alig érte el a 250 főt.⁴

A Líceumban elhelyezett teológiai főiskola, jogakadémia, tanítóképző intézet, a két elemi iskola és a kereskedelmi középiskola *fenntartója* Szmrecsányi Lajos egri érsek és az 1938-ban 21 kanonokból álló főkáptalan volt. Az egyházmegyei főtanfelügyelő (vagy érseki biztos) és a hitoktatási tanfelügyelő az érsek által kinevezett 1-1 kanonok volt, az állam jogi ellenőrzését a miskolci tankerület főigazgatója, a tanulmányi ellenőrzést pedig az adott iskolatípus kijelölt tanügyi főtanácsosa gyakorolta.⁵ Ez a rendszer – az állam és egyház hasonló értékrendje miatt – majdnem két évszázadig hatékonyan és gördülékenyen működött. Ez csak 1945-ben kezdett radikálisan megváltozni.

A Líceumban elhelyezett iskolákban különböző életkorú, származású, előképzettségű fiatal emberek tanultak, de nagyon tanulságos, ha röviden megvizsgáljuk, milyen volt a kapcsolat az intézmények, tanárok, diákok között. Érdemes számba venni, melyek voltak azok az értékeik, amelyeknek vonzerejüket köszönhették, mi jellemezte a tanárok és diákok helyzetét, munkáját, hogyan öregbítették Eger iskolaváros hírnevét. Erre talán az 1938. év a legalkalmasabb, amely a líceumi oktatás története egyik tetőpontjának tűnik. Ebben az évben egy 4 évfolyamos felsőfokú jogakadémia, egy 5 évfolyamos középfokú tanítóképző intézet, egy 4 évfolyamos középfokú fiú kereskedelmi felső iskola és 1-1 belvárosi és gyakorló alsófokú elemi iskola szolgálta Eger oktatásügyét a Líceumban. Ekkor a magyar oktatási rendszer már átkelt a nagy gazdasági válság sivatagán, és a 2. világháború vadonja még előtte állt, ezért olyan képét láthatjuk az iskoláknak, amely összességében színvonalas, sokoldalú és sokszínű nevelést mutat.

³ MOLNÁR, J., *Részletek az alsó és középfokú oktatás helyzetéről Heves megyében a két világháború között*, in *Az Egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Tud. Közleményei, Acta Academiae Paedagogicae Agriensis, Nova series*, Tom. IX (1971), 88.

⁴ OKOS, M., *Eger az iskolaváros*, in *Népújság* XVI (1965/117), 4.

⁵ *Az egri róm. kath. négyévfolyamú fiú felső kereskedelmi iskola értesítője az 1937–38. iskolai évről*, Szent János Nyomda, Eger 1938, 9.

Tanárok

A felsőoktatás egyik lényeges és meghatározó jellemzője az abban oktató személyek végzettsége, tudományos és társadalmi tevékenysége, ezért előbb érdemes röviden megvizsgálni, milyen jellemzői voltak ilyen tekintetben 1938-ban a líceumi tanároknak.

A *hittudományi* kart nem itt jellemezzük, de nem szabad teljesen elválasztani a többi iskolától, mivel a tanítási órák egy része a Líceumban zajlott, és ahogy a papnevelde tanárai tanítottak a többi intézetben, úgy a többi intézetből is voltak óraadó világi oktatók a teológiai karon. A reverendás papnövendékeknek, valamint a jogakadémistáknak, esetleg a tanítóképzősöknek közös tantárgyaik, tanáraik, vizsgáik voltak. A hittudományi kar bemutatásánál mindenképpen le kell szögezni, hogy a 12 professzorból 9 – vagyis a többség – klerikus volt, de mellettük 3 világi személy is oktatott: a tanítóképző igazgatója pedagógiát, egy körzeti orvos egészségtant, a főszékesegyház karnagya pedig éneket és zenét tanított.⁶

A *jogakadémián* 1938-ban 15 oktató dolgozott. Az igazgató egri kanonok volt, a tanári karban pedig többségben voltak a világiak 9:6 arányban, akiknek tudományos címeiről, rangjáról, oktatott tantárgyaikról és társadalmi tevékenységükről részletes adatokat szerezhetünk az Egri Főegyházmegye aktuális névtárából (sematizmus). 10 fő nyilvános, rendes vagy rendkívüli tanár, 6 pedig magántanár volt, az 5 lektor pedig német, francia, román, szlovák és olasz nyelveket oktatott.⁷ Érdekeség, hogy abban a tanévben az egri jogakadémia óraadó tanára volt a kiválóan képzett *Meszlényi Zoltán* (1892–1951) esztergomi segédpüspök, akit 2009-ben avattak boldoggá.⁸ Különleges volt az is, hogy a magángazdaságtant, az ún. „politikai számtant” és a német nyelvet a fiú kereskedelmi középiskola tanára, a büntetőjogot pedig egy városi rendőrtiszt oktatta. A tanévben szervezett 3 alapvizsgálati bizottságban 7-7 tanár vett részt. A jogakadémiának egyébként 1937 szeptemberében 252, 1938 februárjában 203 hallgatója volt, és 32 fő fejezte be tanulmányait.⁹

A *tanítóképző* oktatói kara – az 1938–1939. tanév értesítője szerint – szintén magasan képzett szakemberekből állt. Képesítésük és alkalmazásuk minősége itt is jelentős fokmérője volt tudásuknak, elvégzett munkájuknak. A 15 tanár mind diplomás pedagógus volt, közülük 1938-ban 5 fő rendelkezett doktori címmel, 5 még helyettes, 10 pedig rendes, azaz kinevezett tanár/tanító volt. Ketten már 31-32 éve tanítottak, 3 pedig 1-1 szolgálati évvel még pályakezdőnek számított. Nagy feltűnést keltett, hogy 1938 szeptemberében az érsek először nevezett ki világi igazgatót a tanítóképző intézet vezetőjének a 34 éves *dr. Somos Lajos*

⁶ *Schematismus Cleri archi-dioecesis Agriensis ad annum Jesu Christi 1938*, Eger 1938, 164.

⁷ *Az Egri érseki Jogakadémia Évkönyve az 1937/38–1938/39. akadémiai évekről*, Szent János Nyomda, Eger 1939, 41–43.

⁸ *Schematismus* 165.

⁹ *Az egri érseki jogakadémia Szent István szellemének hódolva, ünnepélyesen befejezte 198. tanulmányi évét in Eger XLIX (1938/88), 2.*

személyében, aki 1930-ban kezdett Egerben tanítani. Ő nemcsak egykori tanító, hanem a magyar nyelv, irodalom, pedagógia, filozófia tárgyakra képesített középiskolai és tanítóképző intézeti tanár volt. Kollégái között voltak magyar és német nyelvre, testnevelésre, nyelv- és történettudományokra, énekre és zenére, mennyiségtanra és fizikára, művészi és mértani rajzra, műalkotások ismertetésére (elemzés), természettanra (biológia), kémiára, fizikára, történelemre, földrajzra, pedagógiára, filozófiára képesített középiskolai, felső kereskedelmi iskolai és tanítóképző intézeti tanárok. A tantestületben szerepelt a tanítóképző és a gyakorló elemi iskola két tapasztalt okleveles tanítója, egy hitoktató paptanár, aki budapesti egyetemen kapott hittudományi doktori címet, egy okleveles gazda, aki mezőgazdaságtant oktatott, egy gyógypedagógiai intézeti tanár, valamint egy orvos, akinek tanítói oklevele is volt.¹⁰ Az oktatók iskolán kívüli és tudományos, ismeretterjesztő és publicisztikai munkássága is jelentős volt, amelyet több oldalon keresztül ismertetett az 1938. évi értesítő. *Szügyi Trajtler Géza* (1888–1978), a gyakorló elemi iskola igazgatótanítója pl. a főegyházmegyei tanfelügyelői hivatalban is dolgozott, 14 (!) különböző testület tagja volt, előadást tartott, kirándulást szervezett, könyvet szerkesztett.¹¹ A tanítóképzőnek 1937 őszén 239 tanulója volt, csak 42 (!) lakott a konviktusban, a gyakorló elemi iskolában 72 diák tanult.¹²

A római katolikus fiú *kereskedelmi* felső iskolában 1938-ban 13 oktató dolgozott. Az igazgató, dr. Óriás Nándor (1886–1992) professzor és dr. Angyal Lajos személye volt a kapocs a jogakadémiával. A 14–18 év közötti diákokat tanító pedagógusok közül ötnek volt doktori címe, ami magas elvárásokat jelentett. Az egyetemi magántanárként és jog- és államtudományi doktorként irányító igazgató mellett a két államtudományi doktor és a bölcsészdoktor kollégák okleveles középiskolai tanárok is voltak. Rajtuk kívül a hittanár pap kánonjogi doktor volt, és még egy okleveles középiskolai és 3 okleveles felső kereskedelmi iskolai tanár tartozott a testületbe. Más szempontból az igazgató mellett 5 rendes, 2 helyettes és 2 óraadó tanár, egy-egy református és evangélikus lelkész és egy iskolaorvos látott el nevelői feladatokat.¹³ Iskolán kívül a pécsi egyetemen is római jogot előadó dr. Óriás két társával együtt az egri jogakadémián oktatott, hárman 12–16 év közötti fiúkat tanítottak az egri kereskedőtanonc iskolában, egy fő a jegyzőtanulók közigazgatási tanfolyamán oktatott, hárman a kereskedelmi középiskola internátusában felügyeltek, és volt, aki a Hevesmegyei Jótékony Nőegylet Árvaházát vezette.¹⁴ A közéleti és társadalmi befolyásuk, munkásságuk viszont jelentősebb volt, mint a tudományos és publicisztikai tevékenységük.

¹⁰ *Az Egri Érseki Római Katolikus Tanítóképzőintézet és Fiúliceum Évkönyve 1937–1938. iskolai évről* az intézet alapításának 110. évében, Szent János Nyomda, Eger 1938, 27–29.

¹¹ Uo. 31.

¹² *Schematismus* 167.

¹³ *Az egri róm. kath. négyévfolyamú fiú felső kereskedelmi iskola értesítője* 10–11.

¹⁴ Uo. 12.

Tantárgyak

A tanárok képzettsége, tevékenysége és eredményei mellett lényeges jellemzői az oktatás színvonalának a tantárgyak száma, tartalma, korszerűsége, illetve az oktatás szerkezete, szervezése. A kurzusok elnevezése ma már régiesnek tűnik, de akkor ezek újszerűek voltak. Az is előfordult a Líceumban, hogy egy tantárgyat több helyen is oktattak.

A *jogakadémián* a professzorok a 4 évfolyamon sokféle hagyományos és korszerű ismeretet adtak át. Az első félévben az I. évfolyamon a római jog, bevezetés az állam- és jogtudományokba, művelődéstörténet, magyar alkotmány- és jogtörténet, a II. évfolyamon magyar magánjog, közgazdaságtan, jogbölcselet, a III. évfolyamon osztrák magánjog, büntető anyagi jog, polgári perjog, kereskedelmi és váltójog, a IV. évfolyamon politika, magyar közigazgatási jog, magyar pénzügyi jog, egyházjog tárgyak voltak *kötelezők*. A római jog forrásai, a közgazdasági politika, magyar törvényhozás, magyar rendészeti jog, magyar városi jog, szociológia, keresztény bölcselet, közegészségtan, államszámviteltan, magángazdaságtan, gyorsírás, német, francia, szlovák, román, olasz nyelv, testnevelés, a korszerű honvédelem kérdései *rendkívüli* tantárgyak voltak. Ezek mellett indítottak kisebbségjogi, sajtójogi és városjogi *szemináriumokat* is. A második félévben a rendes, kötelező tárgyak nagy része folytatódott, de voltak újabb stúdiumok: a legújabb kor története, az erkölcsbölcselet (etika), a pénzügytan, a magyar közjog, a nemzetközi jog, a statisztika, a büntető alaki jog. Rendkívüli tárgy volt az előző féléves tananyag folytatása mellett a házassági jog, a bányajog, a társadalompolitika, a váltójog, a kereskedelmi ügyletek, a fejezetek az egyházjogból, a törvénytörvényes orvostan és a kriminalisztika. Az őszi szemináriumok folytatódtak tavasszal.¹⁵

Az érseki *tanítóképző* intézet 1937–1938-ban oktatott tantárgyai tervszerűen és sokoldalúan készítették fel a fiatalembereket a pedagógusi hivatásra. Az elméleti alapot szolgáltatta a lélektan (pszichológia) és a logika, a nevelés- és tanítástan, valamint a neveléstörténet. Az egészségügy, illetve a test- és lélektan higiénéjére neveltek, de a tanítójelöltek több gyakorlati ismeretet is kaptak. Az iskolai szervezeten, a tanítói hivatal, a neveléstani gyakorlat, a pedagógia gyakorlat, az I–III. és IV–VI. osztályokban végzett gyakorlóiskolai tanítás, valamint a gyakorlóiskolai vallástan nevű tárgyak kötelezők voltak. A közismereti tantárgyak hosszú sora a minél sokoldalúbb ismeretek megszerzését segítette elő, mint a magyar nyelv és irodalom, német nyelv, történelem, a Horthy-rendszer államszervezetét ismertető alkotmánytan, a mennyiségtan, a fizika, természetrajz (biológia), a kémia, a földrajz. A kézügyességet fejlesztette a rajz és a „kézimunka”, ami olyan gyakorlatban hasznosítható kézműves készségeket adott, amelyeket az iskolákban különféle szakmák modellezésével az iskolai műhelyekben sajátítottak el a diákok. Ebből lett 1948 után a politechnika, majd a gyakorlati foglalkozás/technika nevű tantárgy. A római katolikus

---

¹⁵ Az Egri érseki Jogakadémia Évkönyve 1939, 46–49.

templomi szolgálatot készítette elő az ének és zene, az énekkar, a zenekar és a fakultatív zeneoktatás vezetése mellett a hittan, valamint a kántorság nevű tantárgy. A testnevelés és a leveleoktatás 1938-ban már a katonai szolgálatot és a katonatiszti készségeket fejlesztette, mivel a levették azok a diákok voltak, akik iskolán kívüli torna- és atlétikafoglalkozásokon vettek részt. A gazdaságtan (mezőgazdaság) és közgazdaságtan tantárgyak még hasznosabb tudást adtak.¹⁶

A fiú *kereskedelmi* felső iskola 1937–1938-ban oktatott tantárgyai igyekeztek lefedni az általános műveltség, a korszerű közgazdasági tudás minél nagyobb területét. Az igazgató jogi ismereteket tanított, és a magyar nyelv és irodalom, a történelem, földrajz, testnevelés, a német és francia nyelv, mennyiség, kémia, természettan (biológia), szépírás, valamint hittan mellett még nagyobb szükség volt áruismeret, kereskedelmi számtan, gyorsírás, gépírás, kereskedelmi ismeretek, közgazdaságtan, magyar nyelvű kereskedelmi levelezés, könyvvitel, kereskedelmi számtan és a kereskedelmi gyakorlóirodai munka elsajátítására.¹⁷

Nevelés

A személyi és szellemi feltételek után szót kell ejteni arról, hogy a líceumi iskolákban nemcsak oktatás és képzés, vagyis információk átadása folyt, hanem a tanulók személyiségének formálására is nagy gondot fordítottak. A valláserkölcsi és hazafias – ha úgy tetszik, keresztény és nemzeti – nevelés minden líceumi iskola életét évtizedekig áthatotta. A nemzeti és honvédelmi nevelést szolgálta pl. a jogakadémia *lövészszázadának* rendszeres versenyzése, gyakorlatozása, amely már a háborús részvételre készítette elő a fiatalokat.¹⁸

Vannak tudósítások arról, hogy a líceumi iskolák tanulói ellenzős *diáksapkát* viseltek, ami a jogászoknak zöld, a kereskedelmiseknek kék színű volt, és a tanárok meg voltak győződve arról, hogy ha tanítás után is használják, ennek az iskolán kívül identitásjelző és fegyelmző hatása van. A diákok utazás közbeni ellenőrzése, a tanulmányi eredmények részletes elemzése, a szülői értekezletek, tanfelügyelői látogatások inkább csak a kereskedelmi középiskolára voltak jellemzők. A tanulók *egészségi állapotára* viszont mind az öt líceumi intézetben iskolaorvosok vigyáztak, akik nemcsak rendszeresen megvizsgálták a tanítványokat, hanem egészségtanból órákat is tartottak a három felsőbb iskolában.

Jótekonysági tevékenység a felső kereskedelmi iskolában többféle volt: a pénzsegély, az étkezés, a szálláshely, a tankönyvek, a tandíjkezdmények, az internátusi kedvezmények

¹⁶ Az Egri Érseki Római Katolikus Tanítóképzőintézet 27–28.

¹⁷ Az egri róm. kath. négyévfolyamú fiú felső kereskedelmi iskola értesítője 11.

¹⁸ Az egri Katolikus Ifjúsági Front céllövő versenyt rendez vasárnap, in Eger XLIX (1938/80), 2.

biztosítása létfontosságú volt az alacsonyabb társadalmi rétegből származó és a kisebb községekből érkező tanulók támogatására. A jogakadémián 25%-os, 50%-os, 75%-os tandíjkedvezményt kapott az 1937–1938. tanév első félévében 37 hallgató, a második félévben 28 hallgató. A tanítóképzőben 83 növendék 26-féle támogatást kapott magán-személyektől, egyházi és világi testületektől, ami a teljes tandíjmentességtől az élelmezésen és szálláson keresztül a pénzsegélyig terjedt.¹⁹ A kereskedelmiben, a jogakadémián és a tanítóképzőben (33 tanulónál) a tanév végén a kitűnő tanulmányi eredményeket, illetve a nagyobb pályázatokon elért előkelő helyezéseket hasonlóan elismerték pénz- és könyvjutalommal. A jogakadémia sajátos diákjóléti szervezete volt a Mensa Academica, amely 1938-ban *Mensa Americana* néven működött tovább, és az akadémisták étkezését támogatta alapítványi keretekben.²⁰ A szociális juttatások bizonyítják, hogy az érsekség és a káptalan különböző formában és mértékben igyekezett könnyíteni a diákok terhein, de a támogatást szigorúan a tanulmányi eredményekhez, helyes magaviselethez kötötték, vagy súlyos megélhetési gondok esetén nyújtották.

A líceumi iskolákat összetartották az egyházi és nemzeti *ünnepek*, amelyeket sokszor a Líceum kápolnájában rendeztek több száz tanuló részvételével. A tanévzáró nyilvános díszközgyűléseket igazgatói beszédek, a tanulmányi eredmények rövid ismertetése, jutalmak, kitüntetések átadása, végül a diákok búcsúzó beszéde jellemezte minden líceumi iskolában. Március 16-án – halálának évfordulóján – minden évben Eszterházy püspök emlékére mondott szentmisén vettek részt, amelynek a Líceum felépítéséért hálát adó célja is volt.²¹ A tanulmányi, szakmai *kirándulások* minden iskolatípusnak mást jelentettek, de egymástól függetlenül minden évben sor került ezekre is a gyakorlati tapasztalatszerzés céljából.

A líceumi iskolákhoz különálló *szertárak és könyvtárak* tartoztak. A kereskedelmi iskolának a történelmi és földrajzi, a vegytani és áruismereti, a természettani szertárak mellett gyakorlóirodája és önálló tanulói és tanári könyvtára volt.²² A tanítóképző vezetése a mezőgazdasági gyakorlókert mellett különösen a *pedagógiai múzeumra* volt nagyon büszke, és itt is folyamatosan fejlesztették szemléltetőeszközökkel a történelmi és földrajzi, testtani, természetrajzi és kémiai, fizikai, gazdasági, rajzművészeti, zenei, valamint kézimunkaszertárt (műhelyt). A tanítóképzőnek is külön ifjúsági és tanári könyvtára volt, az ún. segélyező könyvtárból pedig tankönyveket kölcsönözhettek a diákok. A jogakadémia hallgatói szintén saját szakkönyvtárt használtak, és öntudatosan hirdették, hogy rendelkezésükre áll a főegyházmegyei könyvtár több mint 70 000 kötetes gyűjteménye.²³ 1949 után az állami

¹⁹ Az Egri Érseki Római Katolikus Tanítóképzőintézet 25–26.

²⁰ Felvétel az egri érseki jogakadémiára, in *Eger-Gyöngyösi Ujság* XLVIII (1937/106), 4.

²¹ Eszterházy Károly püspök halálának évfordulóján ünnepi üléssel áldozott emlékének az Eszterhazyana korporáció, in *Eger* XLVII (1936/45), 2.

²² Az egri róm. kath. négyévfolyamú fiú felső kereskedelmi iskola értesítője 13–14.

²³ Az Egri érseki Jogakadémia Évkönyve 66.

pedagógiai főiskola munkáját nagymértékben segítették az államosított, leltározott és ideológiai okokból szigorúan kiselejtezett líceumi könyvtárak olvasmányai.

Diákélet

A líceumi iskolákban folyó diákéletnek legalább három területe volt. Az iskolák ifjúsági egyesületei egyrészt a vallási, másrészt a tanulmányi, harmadrészt pedig a szabadidős tevékenységet határozták meg. Az intézetek egyházi jellegéből következően minden iskolában (az elemiben is) voltak *Mária-kongregációk*, amelyek a római katolikus Szűz Mária-tiszteletet terjesztették, fejlesztették különböző ájtatosságok, szertartások rendezésével a fiúk körében, akik aktívan és nagy számban vettek részt a nyilvános líceumi vallásos rendezvényeken.

Az *önképzőkörök* évtizedeken keresztül a tehetséggondozás területei voltak, és ezek is tevékenyen működtek 1937–1938-ban. A jogakadémián az országos Foederatio Emericana (katolikus egyetemisták, főiskolások Szent Imre Szövetsége) egri tagszervezetei, az Agria, Eszterhazyana, Egedia korporációk a társadalmi munka mellett közéleti, tudományos előadásokat is szerveztek, bár nem iskolai keretekben, pl. az ügyvédkérdésről vagy a falukutatásról.²⁴ A tanítóképzőben komoly hagyománya volt a Mindszenty Önképzőkörnek, amelyet Mindszenty Gedeon (1829–1877) egri papköltőről neveztek el, aki 1857–1866 között az intézet tanára, majd igazgatója volt. Az I–II. évesek a versmondást gyakorolták az iskolai ünnepekre, a III–V. évesek értekezletein szaktantárgyi szabad előadások, szavalatok, novella- és versfelolvasások, rövid színjátékok, énekek és zenei darabok hangzottak el.²⁵ A kereskedelmi középiskolában működő önképzőkör történelmi és irodalmi, közgazdasági, természettudományi, szociális, ének és zene szakosztályokra oszlott, és a törekvőbb diákok ott is rendszeresen szerepeltek egymás előtt saját műveikkel.

A *cserkészet*, amely katonás (őrsök, rajok) keretekben, de élményszerű és kalandos formában folytatta a diákok nevelését, még az 1920-as években terjedt el a líceumi iskolákban. Elsőként a felső kereskedelmi iskola 294. sz. Eszterházy Károly csapata jött létre, aztán a tanítóképző 760. sz. Pyrker János cserkészcsoportja, majd a jogakadémia 18 éven felüli hallgatóinak 761. sz. Telekessy István öregcserkész csapata, végül a belvárosi elemi iskola 6–12 éves tanulóinak 780. sz. Szent Kristóf apródcserkészcsoportja alakult meg. Szelíd versengés folyt közöttük, néhány alkalommal közös programokat szerveztek.²⁶ A *leven-temozgalom* 1939-ig kevésbé érintette a líceumi iskolákat, mert a sorkatonai kiképzést

²⁴ *Emericana*, in *Eger* XLIX (1938/39) 3.

²⁵ Az *Egri Érseki Római Katolikus Tanítóképzőintézet* 39–41.

²⁶ Az *egri cserkészcsoportok táborfüzet rendeznek*, in *Eger* XLIV (1933/121), 2.

helyettesítő iskolán kívüli kötelező testnevelési foglalkozások mellett több másféle sportolási lehetőség is volt.

Az *ének- és zenekultúra* művelése az iskolák kórusaiban és zenekaraiban zajlott. A jogakadémián nem volt már 1938-ban ilyen művészeti nevelés, a tanítóképzőben és a kereskedelmiben azonban eleven volt ez a tevékenység. A tanítóknál elsősorban 21 fős klasszikus zenekar működött, egy ún. cigányzenekar vagy népies zenekar pedig a szórakoztatást szolgálta. Az énekkar rendszeresen szerepelt az intézeti ünnepélyeken pl. Kodály Zoltán friss műveivel, a vizsgált tanévben pedig 14 kórusművet adtak elő.²⁷ A kereskedelminek is komoly létszámú (75 fős) énekkara és zenekara (18 fő) volt 1938-ban, amely a következő években kezdett rendszeresen gyakorolni, a májusi Szent István-hangversenyen pedig Eger összes középiskolája részt vett, ahol az egyesített kórusban közösen énekeltek a Líceum diákjai is.

Talán a legfontosabb kapcsolat a közös *sportversenyeken* történő vetélkedés volt. A jogakadémián hetente 2 testnevelésóra volt minden évfolyamon, így a 18 év feletti hallgatók is többször jelentkeztek különböző próbákra. A tanítóképző Pyrker-sportkörének az atlétika, labdarúgás, birkózás, torna, ökölvívás, jégkorong, korcsolya, sízés szakosztályokban 239 tagja volt, akik abban a tanévben Egerben és más városokban is sikeresen szerepeltek. A kereskedelmiben a gyengébb tanulmányi eredmények ellensúlyozása miatt a 222 fős Wesselényi-sportkör még népszerűbb volt. Ott is volt lehetőség a birkózás, sízés, korcsolyázás, jégkorongozás, torna, atlétika, úszás, labdarúgás, sőt a vívás gyakorlására. 1937 őszén egy sakkversenyen ültek le egymással szemben a líceumi iskolák tanulói,²⁸ 1938 nyarán pedig a kereskedelmi középiskola futballcsapata a döntőben legyőzte a tanítóképző gárdáját, és elnyerte az egri iskolák Előre-kupáját.

Az egri diákok sportversenyeinek növekvő száma és a levették gyakori nyilvános szereplése előrevetítette a honvédség közelgő újjászervezését. 1937 végén még országos levante-birkózóversenyt rendeztek Egerben, 1938 nyarán viszont már komolyabbra fordult a mozgalom: „*A sok száz egri levante százhusz legjobb emberéből megalakult golyószórós géppuskás és távbeszélő leventerajok a bemutató gyakorlaton olyan pompásan gyakorlatoztak mintha máris öreg katonák lennének*”²⁹ – írta az Eger című lap. Nem kellett sokat várni erre. Az 1939. március 11-én hatályba lépő II. törvénycikk a magyar állampolgárok honvédelmi kötelezettségeit, a háború idején vagy az országot közvetlenül fenyegető háborús veszély esetén elrendelhető kivételes intézkedéseket egységes rendszerbe foglalta össze. A törvény által előírt honvédelmi köteleességek között szerepelt a hadkötelezettség, a légvédelemmel és légmentesítéssel kapcsolatos feladatok ellátása, illetve a levettekiképzés. A jogszabály értelmében honvédelmi munkára volt kötelezhető minden 14–70 év közötti személy,

---

²⁷ Az Egri Érseki Római Katolikus Tanítóképzőintézet 38–39.

²⁸ Sakk. Isgalmas játszma Eger város fő- és középiskoláinak egyéni és csapatversenyén, in Eger XLVIII (1937/183) 4.

²⁹ Mintaszerű az egri levanteoktatás, in Eger XLIX (1938/96) 3.

ideiglenes honvédelmi célú használatra igénybe vehető volt minden ingatlan és jármű; a kormány kötelezhette a gazdasági egységeket a honvédelem számára szükséges anyagok és árucikkek gyártására, ellenőrizhette a termelést és a kereskedelmet, szabályozhatta a munkaviszonnyal kapcsolatos kérdéseket, beleértve a munkaidőt és a munkabérekét.

A kereskedelmi iskola évkönyve így búcsúztatta az utolsó békeévben végzett tanulókat: *„Iskolánk működésének mérlegét évről-évre ismét felállítva s az elért tanulmányi eredmény mértékével soha meg nem elégedve mégis megnyugvással merészelnék elkönyvelni, hogy az intézetünkben kikerülő ifjúság java része bizonyos fokú szaktudáson és általános műveltségen kívül jól megalapozott keresztény világszemléletet, kipróbált becsületérzést és munkakészséget s ami a mai viharos időkben különösen kiemelendőnek látszik a magyar állameszméhez való odaadóan áldozatkész hűséget visz magával. Erős a hitünk, hogy ősi városunknak s a kor szellemét megértő intézetünknek történeti levegőjében viharállóvá edzett hazaszeretetük válságos időkben is meg fogja állani a próbát.”*³⁰

---

³⁰ Az egri róm. kath. négyévfolyamú fiú felső kereskedelmi iskola értesítője 4.

VIRÁG ÁGNES

AZ EGRİ RAJZISKOLÁTÓL A KÉPZŐMŰVÉSZETI ÉS
MŰVÉSZETELMÉLETI INTÉZETIG

1. Bevezető

A tanulmány célja, hogy átfogó képet adjon az egri vizuális oktatásról a líceumi rajziskolai kezdetektől a Rajz Tanszék működésén át a Vizuális Művészeti Intézet létrehozásáig, és végül bemutassa a mai Képzőművészeti és Művészetelméleti Intézetben zajló munkát. A fejezetek időrendben tárgyalják a különböző korszakokat, érzékeltetve a jelentősebb változásokat mind a vezetői elképzeléseket, mind az oktatási rendszert és a fennálló infrastruktúrát illetően. Ennek szemléltetésére készült az 1. ábra.

Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetemen¹ a rajz oktatását mintegy 250 évvel ezelőtt, 1773-ban maga Eszterházy Károly egri püspök rendelte el.² A rajz tanítása az egykori Foglár-intézetben folyt (ma Érseki Szent József Kollégium), és mivel a püspök kiemelt figyelmet fordított a művészetekre, ezért tanárként Tischler Antal³ rézmetszőt alkalmazta (feltehetően az 1781 és 1787 közötti időszakban⁴). Eszterházy úgy vélte, hogy „a rajz a műveltség és a nevelés lényeges kelléke”⁵ (er. 1778). A püspök feltehetően határozott, tette kész személyiség lehetett, hiszen amikor Mária Terézia elutasította az egyetemalapítási törekvéseit és a konkrét terveket (1774-ben, majd megerősítve 1777-ben), akkor Eszterházy a vizuális nyelvet, nevezetesen a barokk freskókat használta fel arra, hogy előrevetítse a domus universitatis, azaz az egyetem ideáját a négy fakultással (jogi, bölcséleti, teológiai és orvosi). Az egri Líceum⁶ tükörcsüvegként tekint az egyetemre, ezért azt is tanúsítják, hogy Eszterházy igen nagy jelentőséget és erőt tulajdonított a vizuális szimbolikának.

¹ Korábban Egri Érseki Líceum, később Egri Pedagógiai Főiskola, 1969-től Ho Si Minh Tanárképző Főiskola, 1990-től Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola, 2016-tól Eszterházy Károly Egyetem, 2021-től Eszterházy Károly Katolikus Egyetem.

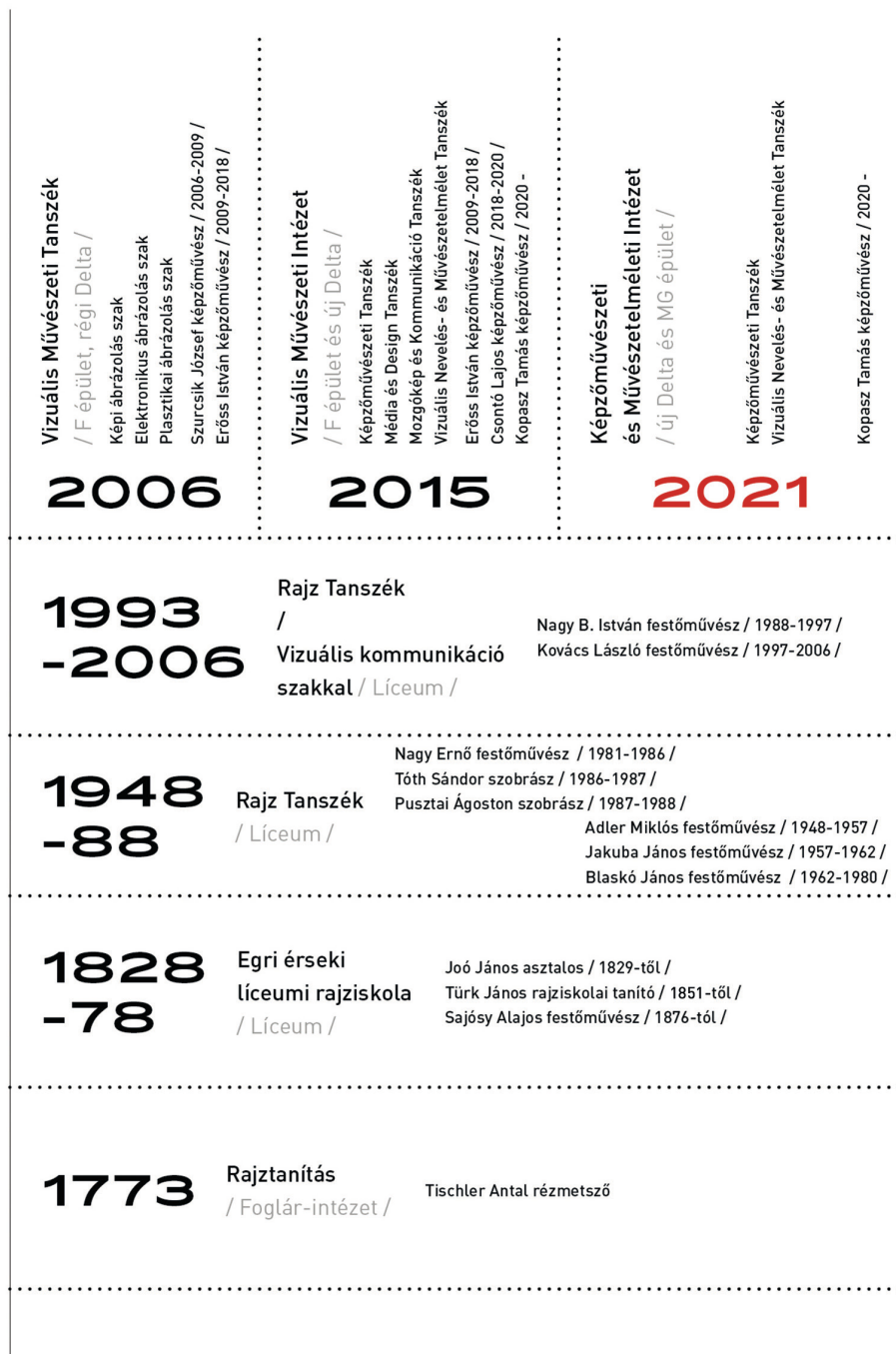
² BARTÓK, B. – MAKAI, J. – NAGY, A., *Az egyetemi tervektől az egyetemmé válásig: a Líceumhoz kötődő egri oktatás története*, Líceum Kiadó, Eger 2019.

³ Art. *Tischler Antal*, in *Magyar Életrajzi Lexikon*, főszerk. KENYERES, Á., Budapest 2001. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/t-ty-780F8/tischler-antal-7827D/> – utolsó letöltés: 2023. június 14.

⁴ Uo.

⁵ SZMRECSÁNYI, M., *Eger művészetéről*, Stephaneum Nyomda R. T., Budapest 1937, 118.

⁶ Eszterházy Károly püspök hagyatékának, köztük az egri Líceum történetének a feldolgozásával az Esterhazy-anum Kutatócsoport foglalkozik részletesen.

1. ábra: Az egri művészeti oktatás főbb korszakai (Sárosi Dániel grafikája)

A könyvtárterem mennyezetén *A tridenti zsinatot*, vagyis az egyház megújulásának és megerősödésének ideáját látjuk, amelynek tervezője Johann Lucas Kracker, a cseh családból származó bécsi festőművész, megvalósítója a szintén bécsi festőművész Joseph Zach. A vizsgaterem mennyezetfreskóján *A négy fakultás* Franz Sigrist bécsi festőművész és segédei munkája, ez utóbbi 1780 és 1782 között készült el. Érdekessége, hogy a barokk időszak megszokott allegorikus alakjai helyett a korabeli tudósok ábrázolása jelenik meg a freskón (például boncolást végző orvosok).

2. Az egri érseki liceumi rajziskola (1828–1878)

A névadó püspök utódja, Pyrker János László ciszterci szerzetes, egri érsek (1826-tól) is jelentős művészetpártolónak bizonyult. Pyrkert 1820-ban velencei pátriárkának nevezték ki, később dalmát primás és császári titkos tanácsos lett, hétéves velencei tartózkodása idején közel kétszáz 16–17. sz.-i, elsősorban itáliai, német, németalföldi és francia festményt gyűjtött össze. Gyűjteményének nagy részét 1836-ban a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta (1846. március 19-én az ő gyűjteményéből nyílt meg az első kiállítás az akkori Nemzeti Múzeumban).⁷ Egerben Pyrker követte Eszterházy példáját, és bár ekkoriban Magyarországon még csak néhány hónapos tanfolyamokat tartottak kézműveseknek⁸, ennek ellenére ő kiállt a liceumi rajzoktatás fontossága mellett (maga fizette a rajztanárt, csak hogy mielőbb megnyíljon az egri rajziskola), valamint támogatta a hangászat (a zenei és a kántorképzés) megalapozását is.

Az immáron rajziskolaként működő képzés első hivatalosan foglalkoztatott rajztanára Joó János (1829-től) huszonöt éves szegedi asztalos lett. Joó János érzékeny és törekvő, gyakorlati és utópikus, távlati célokot egyaránt kijelölő oktató lehetett. Egyrésztől a gyakorlati oldalt ismerteti meg velünk Joó 1830-as beszerzési listája, amelyben ragasztót, spongyát, víztartó edényt, krétát, képrámákat, székeket, két asztalt, tanári széket és egy almáriumot kért. Másrésztől Joó oktatásról vallott nézeteit támasztja alá az, hogy a rajztudásra a mesterségek alapvető bázisaként tekintett, a *Héti Lapok*nak így nyilatkozott (1829): „A rajzolni tudás az értelmi fejlődésre és a műveltség fejlesztésére hatással van.”⁹ Jóval összetettebb céljait fogalmazta meg a *Nézetek a Magyar Nemzeti Míveltségi és Technikai Kifejlesztése Tárgyában* című könyvében (1841). Ebben egy olyan komplex oktatási intézmény, a Magyar

⁷ HAMZA, G., *Emlékezés Pyrker János Lászlóra (1772–1847), a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagjára*, https://mta.hu/data/dokumentumok/egyeb_dokumentumok/2021/Pyrker_J%C3%A1nos_L%C3%A1szl%C3%B3_MTA_2021_Hamza.pdf – utolsó letöltés: 2023. június 14.

⁸ BARTÓK, B., *Az egri Érseki Liceum iskolái 1828–1948 között* in *Az egyetemmi tervektől az egyetemmé válásig. A Liceumhoz kötődő egri oktatás története*. szerk., BARTÓK, B. – MAKAI, J. – NAGY, A., Liceum Kiadó, Eger 2019.

⁹ Uo. 95.

Athaeneum megalapítását részletezi, amelyben tanítóképző, tudós társaság, tudományos munkák kiadása és műszaki egyetem is működik. A rajzképzést mindez annyiban érintette volna, hogy a Líceum épületének az udvari középső szárnyát képzőművészeti kiállításokra alkalmas helyé kívánta átalakítani, ahol a Műcsarnokhoz hasonlóan évenkénti nagyszabású kiállítások bemutatására is lehetőség nyílt volna.¹⁰ Pyrker érsek további támogató szándéka nyilvánult meg abban az elképzelésben, amely szerint a rajziskolát időszerű lenne külön épületben elhelyezni (1843). Úgy vélte, hogy a Kacsza nevű kocsmá átalakításokkal megfelelné a célnak, elképzelése végül nem valósult meg, a rajziskola továbbra is a Líceum egyik tantermében maradt.¹¹

A Pyrkert követő Samassa József egyházi jogi doktor és egri érsek idejében, 1876-tól Sajósy Alajos,¹² az egri nagytemplomi oltárképek készítője, a ciszterci gimnázium és tanítóképző rajztanára oktatta a rajzot az egri érseki líceumi rajziskolában. Annak ellenére, hogy 1883-ban megnyílt az egri városi iparostanonc-iskola Gaál József zalaegerszegi rajztanár közreműködésével, a négyéves líceumi képzés még a két világháború közötti időszakban, Samassa működése után is folytatódott. A képzés magában foglalta a rajz- és a kézimunka-ismereteket.¹³ Maga a rajz- és a zeneterem, valamint a rajz- és a zeneszertár a Líceum földszintjén helyezkedtek el.¹⁴ Azt is tudjuk, hogy az egyik vizsgán „egy kockát kellett kézzel árnyékolással megrajzolni”¹⁵ (adat 1893-ból). Összességében elmondható, hogy az egri érseki líceumi rajziskola a későbbi iparrajziskolákat idézte, ahol az oktatás a szabadkézi rajzra, a mértani rajzra és a szakrajzra helyezte a hangsúlyt, hiszen a diákok között javarészt iparostanoncok, segédek és önálló mesterek voltak.¹⁶

3. A Rajz Tanszék (1948–1988)

1948 után, amikor a debreceni pedagógiai főiskolát összevonták az egrivel, a rajz – csakúgy mint a testnevelés, az ének és az úttörővezetés – kiegészítő szakként működött.¹⁷ Vinkler László (1973) egyik írásában a rajzoktatás és a művészeti nevelés huszonöt évét tárgyalta az 1940-es évek végétől az 1970-es évek első feléig. A képzés módszertanára vonatkozóan kifejtette, hogy a második világháború idejére „a magyar rajzoktatás történetében győzött

¹⁰ Uo. 96.

¹¹ Uo.

¹² Rövidebb ideig elődje volt Türk János rajziskolai tanító (1851-től), ő azonban feltehetően a fejlesztésekre vonatkozó beteljesületlen tervek miatt távozott.

¹³ BARTÓK, *Az egri Érseki Líceum iskolái* 88.

¹⁴ Uo. 86.

¹⁵ Uo. 84.

¹⁶ Uo. 93.

¹⁷ Uo.

a formalizmus, ami másolásra és utánzásra épült, mindez pedig az akadémiai-naturalisztikus művészeti kultúra pedagógiai lecsapódása volt”. Hozzátette, hogy „a főiskolai képzés szorosan összefüggött az általános iskolával”¹⁸, és „a tanítóknak, bármilyen szakosak voltak is, heti két órában rajzot is kellett tanulniuk”¹⁹. A „Táblai rajz” kurzus célja az volt, hogy általános műveltséget nyújtson, mégpedig az emlékezeti rajz gyakorlásán, a művészet-történeten, az ábrázoló geometrián, a perspektíva tanulmányozásán, a díszítéstervezésen és a szaktárgyi módszertanon keresztül. Vinkler meglátása szerint az 1970-es években már nem volt folytatható a síktól a térig való eljutás gondolata, ehelyett „differenciált alkotómódszertani munkára”²⁰ volt szükség. Mindezek alapján megállapítható, hogy a Rajz Tanszék negyven éve alatt jelentősen változott az oktatás módszertana.

1948-tól, a Rajz Tanszék megalapításától kezdve az első igazgató Adler Miklós (1948–1957) naturalista-realista festőművész volt. Szigorú oktatónak tartották, megkövetelte a pontos, valósághű rajzot. A rajz és festés mellett ábrázoló geometriát is tanított. Meglátása szerint „a művészet *nem az ábrázolással kezdődik*, hanem azzal, hogy mondanivalónk van az emberek számára az életről, az ábrázolt tárgyról. *A művészet az eszmeiséggel kezdődik.*”²¹ A gyermek rajztanulását nem művészi megismerő tevékenységnek gondolja, hanem általános ismeretanyagként nevezi (ide tartozik többek között a megfigyelési módszerek tanítása, a helyes távlatban való ábrázolás, az ízlés kialakítása). „*Művészkedésre nem lehet őket [a gyermekeket] tanítani.*”²² Adler igazgatósága idején több főiskolai jegyzet is készült: *Tapasztalati távlatban* (Adler Miklós), *A magyar képzőművészet története, Egyetemes művészettörténet, Művészeti témák kislexikona* (dr. Baskai Ernőné Dienes Klára) és *A magyar nép díszítőművészete* (Platthy György).

Adlert Jakuba János (1957–1962) festőművész követte az igazgatói székben; munkáira az impresszionizmus és Szőnyi István hatása volt jellemző. Elődjétől eltérően érzelmdús ember volt, közvetlenségével hamar elnyerte a diákok szeretetét. Jegyzete *A rajzolás-festés alapvető kérdéseit* (1960) tárgyalta a távlati rajzolás, a színelmélet, a művészeti anatómia és a művészeti kompozíció kérdésein keresztül.

A következő időszakban Blaskó János (1962–1980) budapesti festőművész mintegy tizennyolc éven át töltötte be a Rajz Tanszék igazgatói posztját. Türelmes és segítőkész embernek tartották, aki otthonosan mozgott a bizottságokban (tagja volt az Országos Rajzi Szakbizottságnak és a főiskolai szakszervezeti bizottságnak), a szervezésben (a hallgatók

¹⁸ VINKLER, L., *A rajzoktatás és művészeti nevelés koncepciójának fejlődése a tanárképző főiskolák negyedszázados története során in Az általános iskolai tanárképzés 25 éve*, szerk. NAGY, J., Budapest 1973, 245.

¹⁹ Uo. 246.

²⁰ Uo. 255.

²¹ ADLER, M., *Rajzmódszertani irodalmunk in Az Egri Pedagógiai Főiskola évkönyve*, 1. köt., Eger 1955, 86. URL: http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/1621/1/83-108_Adler.pdf – utolsó letöltés: 2023. augusztus 15.

²² Uo. 87.

számára csereutakat szervezett Erfurtba, előmozdította, hogy munkatársai rendszeresen szerepeljenek észak-magyarországi tárlatokon) és az oktatásmódszertan területein (újdonságot jelentett, hogy alkalmazott zománcművészt és grafikusbűvészt is a tanszéken).

Blaskót Nagy Ernő (1981–1986) festő követte az igazgatói székben, aki népművészeti gyűjteményét a tanszéknek ajándékozta. Nagy az elsők igazgatók között volt, aki már az egri Rajz Tanszéken végzett egykori hallgatókat oktatóként tudott felvenni a tanári karba, köztük Dévényi Jánost és Fajcsák Attilát.

A festő-igazgatók hegemoniáját a következő két évben szobrász-tanszékvezetők, Tóth Sándor (1986–1987) és Pusztai Ágoston (1987–1988) törték meg. Tóth inkább kisplasztikákkal foglalkozott, jelentős munkákat alkotott az éremművészet területén, míg Pusztai keramikusként elsősorban samottal és kövel dolgozott. Ő készítette el Tinódi Lantos Sebestyén bronzszobrát (2002), amely a Dobó tértől a várhoz vezető út mentén üldögél és lantján zenél.

A rajzoktatás szempontjából az újabb sorsfordulat arra a rendszerváltást követő időszakra tehető, 1989 és 1996 között, amikor az egri főiskolán olyan új szakok létesültek, mint a számítástechnika, az angol (amerikanisztika specializációval), a könyvtár (informatika specializációval), a kommunikáció és a rajz és vizuális kommunikáció.²³

4. A vizuális kommunikáció szak elindítása a Rajz Tanszéken (1993–2006)

Nagy B. István (1988–1997) volt az első olyan igazgató, akinek az 1990-es évek Kádár-korszak utáni megújulását kellett képviselnie. A Kádár-korszakban a rajz-, a testnevelés- és az énekóra 45 perces pihenőidőknek számítottak az általános iskolákban, készségtárgyaknak olyan fontosabbnak titulált tantárgyak mellett, mint a matematika, az irodalom vagy a történelem. Ennélfogva ezek a tantárgyak nem az élet részeként, nem szellemi tevékenységként, hanem pusztán szórakozásként, pihenésként tűntek fel.²⁴ Nagy B. István számára a művészet nem ezt jelentette, hanem komoly munkát, kérdéseket, a kozmikus, a szakrális rendeltetés feltérképezését, Krisztust-keresést, olykor éppen a taoizmus (vagy más keleti tanok) segítségével.

Nagy B. István mindenkire kíváncsi volt, minden tanítványát a maga személyes sorában támogatta, és azt segítette, hogy hallgatói a legszemélyesebb hangjukon, önazonos módon nyilatkozzanak meg.²⁵ Keresztény, spirituális lélek volt, és úgy látta, „az »organikus

²³ BARTÓK, *Az egri Érseki Líceum iskolái* 93.

²⁴ NAGY, B. I. [et al.], *Tanári évek az egri főiskolán* in Nagy B. István, szerk. BAKONYVÁRI, M. Á., Arcus Kiadó, Budapest 2010, 203.

²⁵ Uo. 202.

szemlélet« lett a járható út, a legnagyobb alap. A gyermekrajzokból, a naivok alkotásából, a népművészet alkotásából, természeti népek kultúrájából egymástól függetlenül hasonló motívumrendszer, jelrendszer olvasható ki, és ebben megmutatkozik az isteni világregend, amely minden ember veleszületett sajátja, amely minden emberhez, tértől és időtől, fajtól, nemtől, kortól, vallásos neveltetéstől függetlenül tartozik.”²⁶ Sokszor idézett tanítványainak, Hamvas Bélának és Fritjof Caprának a munkáiból, maga mellé pedig olyan oktatótársat választott Földi Péter festőművész személyében, aki hasonló módon az elmélyülésre való hajlam és a befogadni tudás igényének kialakítását tartotta az egyik legfontosabb oktatói feladatnak.

Az új igazgató, Nagy B. István kezdeményezésére a tanári kar 1991-ben a rajztanárképzés mellett egy második szakra, a vizuális kommunikáció szak indítására vonatkozó tervezetet nyújtott be a minisztériumnál. Az elbírálás folyamata és a tanterv egyeztetése két évet vett igénybe, így végül 1993-ban lehetett először jelentkezni a szakra.²⁷ Az első években tíz-tizenkétszeres túljelentkezés volt.²⁸ Az eredeti elképzelés szerint az oktatás elméleti része művészettörténetből, gyerekrajz- és népművészeti ismeretekből állt, míg a gyakorlati képzés a rajz, festés, mintázás, színtan, tételmelet és művészeti anatómia tárgyakat foglalta magában. Mindezek mellett olyan műhelyek működését vázolta fel, mint a kerámia, a zománc, a textil, a sokszorosító grafika és az alkalmazott grafika. Az alapozó képzés részét jelentette a multimédia-stúdióban zajló képzéseken – fotó, animáció, videó – való részvétel.²⁹ A vizuális kommunikáció Nagy B. számára olyan képzési formát jelentett, amelyben egyszerre volt jelen a képi gondolkodás (2D), a térbeli gondolkodás (3D) és a multimédia-használat.³⁰ Ugyanakkor támogatta az olyan új kezdeményezéseket, mint az illusztráció, amelyek átjárást biztosítottak a zene és az irodalom társterületeire, valamint hozzájárult olyan kurzusok bevezetéséhez, mint a kereten kívüli művészetek és a művészet terápiás lehetőségei.

5. A Vizuális Művészeti Intézet (2015–2021) és annak előzményei

Az iparos- (1828–1878), majd a rajztanárképzést (1948–1993) középpontba állító oktatási célokról a vizuális kommunikáció szak (1993-tól) a korszerűbb tanmenet bevezetésével a hangsúlyt egyre inkább a vizualitásra és a művészeti képzésre helyezte át. Ez a hangsúlyeltolódás a kétszintű bolognai képzésben is megmutatkozott, amelynek köszönhetően

---

²⁶ Uo. 205.

²⁷ Uo. 214.

²⁸ Uo. 215.

²⁹ Uo. 200.

³⁰ Uo. 215.

a hallgatók három évig kizárólag a szakmával tudtak foglalkozni (a kiegészítő tantárgyak, például a pedagógia, csak később kerültek a tantervbe). Az említett irányváltás talán legkézzelfoghatóbb módon a hivatalos egyetemi névváltást megelőzően bevezetett MA szintű egyetemi képzési formában, a tervezőgrafikus-művész képzésben érhető tetten (2013-tól).³¹ Azonban meg kell jegyeznünk, hogy a régi diákok visszaemlékezései alapján már a Blaskó-korszak idejében is jóval többet nyújtott a rajztanári képzés, mint az szűkszerű lett volna, olyan alkotók és elméleti szakemberek indultak el pályájukon ezekből az osztályokból, mint Dargay Lajos, Haász István, Csáji Attila, a később művészettörténész Szeifert Judit vagy Lengyel László. A művészeti képzés megerősödése kétségtelenül köszönhető a jóhírű tanári karnak is, akik között olyan alkotók oktattak, mint Seres János, Földi Péter, Borgó (dr. György István Csaba), Bukta Imre festőművészek vagy Molnár László József grafikus. (F. B. E. szóbeli közlése, 2023. 06. 11.)

Nagy B. István után, 1997-től a Rajz Tanszék új igazgatója Kovács László festőművész lett, akit 2006-tól az immáron Vizuális Művészeti Tanszéken Szurcsik József grafikus és festőművész követett. Szurcsik József tanszékvezetése idejére esett az egri Leányka utcai F épület felújítása, így az időszak egyik legnagyobb kihívását a hiányzó, illetve folyamatosan változó infrastruktúrával való küzdelem és a lehetőségekhez való igazodás jelentette. Nemcsak a fizikai, hanem az oktatási struktúra is jelentősen módosult, ugyanis az Eszterházy Károly Főiskolán 2006-ban vezették be a bolognai rendszert, ami azt jelentette, hogy a Vizuális Művészeti Tanszéken három alapszak (BA) indulhatott: képi ábrázolás szak (festő és grafikus szakirányokkal), elektronikus ábrázolás szak (elektrográfia, webdesign és képanimátor szakirányokkal) és plasztikai ábrázolás szak (termésművészet specializációval).³² A hallgatói létszám a tanszékre vonatkozóan Eröss István visszaemlékezései alapján ekkoriban megközelítőleg 70-80 fő körül mozgott. Szurcsik József oktatói karrierjét a Magyar Képzőművészeti Egyetemen folytatta, ezért 2008-tól Eröss István képzőművész vette át a tanszékvezetői pozíciót.

Eröss úgy véli, hogy tanszék fejlődéséhez jelentősen hozzájárult az, hogy az akkori vezetés pénzügyi háttérrel biztosított a tervekhez, és mondhatni szabad kezet adott ő és kollégái számára (az oktatói létszám nagyjából 12-13 fő körül volt). Ennek köszönhetően valósulhatott meg a szitaműhely kialakítása, a műtermek új világítási rendszerének beépítése, új rajzszakok készíttetése éppúgy, mint azok az akkreditációs eljárások, amelyek az új szellemi műhely, egy igazi művészsképző központ létrehozását segítették. Az, hogy a rajztanítás és a művészetközvetítői képzés művészsképzéssé válhatott, több egymást követő igazgató és oktatói közösség együttes munkájának és törekvésének eredménye. Az akkreditációs

³¹ Később pedig ezt az irányvonalat erősítette a grafikusművész, legutóbb pedig a festőművész szak bevezetése.

³² A bolognai képzés tanmenetét és akkreditációs eljárását F. Balogh Erzsébet festő, főiskolai docens vezetésével dolgozta ki a tanszék. (F. B. E. szóbeli közlése, 2023. 06. 11.)

folyamatok során létrejött a tervezőgrafikus MA, majd a grafikusművész (munkacsoport-vezető: Mayer Éva 2019), végül a festőművész osztatlan képzés (munkacsoport-vezető: Kopasz Tamás 2022). Az 1. táblázat mutatja azt, hogy a következő években (2019 és 2023 között) hány fő jelentkezett az egyes vizuális szakokra.

Ugyancsak Eröss István működéséhez kapcsolódik két fontos tanszéki változás: az egyik a természetművészet specializáció bevezetése (amelyet a plasztika képzéssel kapcsoltak össze), a másik a nemzetközi kapcsolati hálózat kiépítése. Eröss azt vallja, hogy mindkét lépésben nagy szerepet játszik személyes múltja, nevezetesen az, hogy ötször próbált felvételt nyerni a kolozsvári Képzőművészeti Főiskolára, de mindhiába, végül Budapestre vették fel, ahol lehetőség nyílt külföldi pályázatok révén Bécsben, Hágában, Salzburgban tanulni. Meglátása szerint minden lehetőséget megragadott arra, hogy megismerje a világot és a nagy európai gyűjteményeket. Hágában ismerkedett meg egy tanzániai fiúval, aki meghívta őt Afrikába; történt mindez 1994-ben, amikor Tanzániában még nem használtak tömeges szinten telefont és televíziót. Elementáris természetközeli élmény volt számára a Kilimandzsáró, a Viktória- és a Tanganyika-tó vidéke. Ezt az utazást számos más Európán kívüli út követte (többek között Kelet-Afrika, Tajvan, Japán, Dél-Korea), mindezek az utak, kapcsolatok és élmények hozzájárultak ahhoz, hogy doktori értekezését (majd könyvét: *Természetművészet*, 2011) a természetművészet témakörében írja meg. Tudatos volt tehát az első nyári nemzetközi természetművész művésztelep megszervezése a hallgatók számára és az is, hogy 2010-ben a természetművészet specializáció elindításával egy időben³³ Eröss elkezdett azon dolgozni, hogy indonéz cserediák-kapcsolatok alakuljanak ki (ekkor két indonéz diák érkezett Egerbe, és két magyar diák ment Jakartába), valamint 4-5 egri hallgató asszisztensként részt vett a Dél-Koreai Biennálé munkálataiban. Szintén erre az időszakra tehetőek a tajvani, örmény, indiai, japán, ghánai kapcsolatok, valamint az egri és a nagyváradi, kolozsvári, kassai felsőoktatási intézmények és művésztelepek közötti szakmai együttműködések.

A tanszék később, 2015-től Vizuális Művészeti Intézet néven működött tovább, amelynek intézetvezetője dr. habil. Eröss István DLA (2015–2018) képzőművész lett. Az újjászervezett Vizuális Művészeti Intézet két tanszékkal kezdte meg a működését, ezek a Képzőművészeti Tanszék (tanszékvezető: dr. Balázs Péter DLA, később Kopasz Tamás), valamint a Média és Design Tanszék (tanszékvezető: dr. Süli-Zakar Szabolcs DLA) voltak.³⁴

---

³³ Ebből az időszakból kerültek ki azok az oktatók is – Lipkovics Péter, Egervári Júlia és Kopacz Kund –, akik ma a természetművészet oktatói. (E. I. szóbeli közlése, 2023. 06. 11.)

³⁴ A Képzőművészeti Tanszéken 2016-ban festészet szakirány, képgrafika szakirány, természetművészet specializáció és vizuális és környezetkultúra tanár MA szakos hallgatók diplomáztak. Míg a Média és Design Tanszéken elektrográfia, képanimátor, webdesign szakirányokon és tervezőgrafikus-művész MA szakon diplomáztak a hallgatók.

2016-tól a főiskola Eszterházy Károly Egyetemként működhetett tovább,³⁵ ezzel egy időben a Vizuális Művészeti Intézet intézményi struktúrája is megváltozott. A két meglévő tanszék mellé bekapcsolódott a szintén művészeti ismereteket nyújtó Mozgóképfésztivál és Kommunikáció Tanszék³⁶ (tanszékvezető: dr. habil. M Tóth Éva DLA), valamint megalakult a Vizuális Nevelés- és Művészetelméleti Tanszék³⁷ (tanszékvezető: dr. Orosz Csaba DLA).

Szakok és jelentkezők száma	2019	2020	2021	2022	2023
Képzőművészeti/ Képi ábrázolás (2021-től)	107	82	90	73	75
Tervezőgrafika	277	302	384	347	363
Grafikusművész	74	69	88	85	94
Festőművész (2022-től)	n.r.	n.r.	n.r.	42	54
Művészeti instruktork (2023-tól)	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	32
Rajz- és vizuális kultúra-tanár	57	45	23	41	63
Össz. jelentkezők száma a meghirdetett szakokra együttesen	515	495	585	588	681

n. r. = nem releváns

1. táblázat: A táblázat a Képzőművészeti Tanszékre,
a jelenlegi Média és Design Intézet által hirdetett szakokra és a Vizuális Nevelés és Művészetelméleti
Tanszék által hirdetett szakokra jelentkezők számát mutatja évenkénti bontásban.

Dr. habil. Erőss Istvánt habil. Csontó Lajos (2018–2020) képzőművész, majd Kopasz Tamás (2020–) képzőművész, egyetemi docens követték az intézet vezetői székben. Az intézeti struktúra égisze alatt valósultak meg olyan speciális fesztiválok és kiállítások, mint például a *Slow Film Fesztivál* (2015-től), a *Típozóna* (2017-től), a *Szín-Biózis* (2019-től) vagy az *Invariáns* című oktatói kiállítás (2016. Kortárs Magyar Galéria, Dunaszerdahely).³⁸

³⁵ 2016-ban az egyetemmé válás okán volt látható a *Kézjegyek* című kiállítás a Kepes Intézetben (kurátor: dr. Boros Lili művészettörténész, tanszékvezető egyetemi docens).

³⁶ A Mozgóképfésztivál és Kommunikáció Tanszék akkor négy szakot indított, ezek a Kommunikáció- és médiatudomány, Mozgóképkultúra és médiismeret, Mozgóképművész MA és a Média-, mozgóképfésztivál- és kommunikációtanár osztatlan MA szak voltak.

³⁷ A Vizuális Nevelés és Művészetelméleti Tanszéken indított szak a rajz és vizuális kultúra osztatlan tanárképzés volt.

³⁸ A Mozgóképfésztivál és Kommunikáció Tanszék gondozásában megrendezett *Slow Film Fesztivál* nemzetközi diákművészeti fesztivál (például spanyol és román vendégdíjazottakkal), ahol az alkotásokat nemzetközi zsűri bírálja el, a filmvetítéseknek az egri Uránia Mozi, a Liceum és az Artiszt Kávézó ad otthont. A Média és Design

2021-ben a Vizuális Művészeti Intézet gyakorlatilag megszűnt, mert annak tanszékei önálló intézetekként folytatták működésüket. A Mozgóképművészeti és Kommunikáció Tanszék kiválása után intézetté vált, amelynek jelenleg két tanszéke van, a Mozgóképművészeti Tanszék és a Filmtudományi és Kommunikációs Tanszék. További, a struktúrából kivált intézetek a Média és Design Intézet, valamint a Képzőművészeti és Művészetelméleti Intézet.

6. A Képzőművészeti és Művészetelméleti Intézet (2021–)

Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Képzőművészeti és Művészetelméleti Intézetét jelenleg Kopasz Tamás képzőművész vezeti. Kopasz³⁹ 2009-ben meghívással került az akkor még Képzőművészeti Tanszékre (amelyet akkor Eröss István vezetett) mint főiskolai docens. Már az első évben osztályt kapott, aminek utólag is örül, mert mindez segítette abban, hogy közelebb kerüljön a hallgatókhoz. (K. T. szóbeli közlése, 2023. 06. 10.)

Az intézet kurzusai jelenleg az új Delta és a Mátyás király úti MG épületben folynak. Az intézetvezető visszaemlékezései szerint az új Delta épület építésekor helyet kellett találni a benne működő képzések számára, így kerültek a gyakorlati órák az MG épületbe (ami akkor már évek óta üresen állt), ahol ma is biztosított a szabad műteremhasználat (vagyis a hallgatók kora reggeltől egészen késő estig, a tanórákon kívül is tudnak dolgozni). Ez azért is fontos, mert a hallgatók berendezkedhetnek, állandó helyet foglalhatnak maguknak, és biztonságban tudhatják a munkáikat és az eszközeiket. A szabad műteremhasználatnak is köszönhető az az elmélyült munka, amelynek eredménye a diploma- és egyéb kiállítások magas színvonala, a hallgatók országos kiállításokon való részvétele, a sikeres OTDK-szereplések. Kopasz Tamás eredményesnek tartja az intézetben zajló, az alkotási folyamatok és munkák bemutatására irányuló szervezési munkát, amiben aktív szerepet vállal, például azzal is, hogy az egyetemi oldalon az intézeti honlapot (<https://uni-eszterhazy.hu/kmi>) folyamatosan naprakészen tartja (létrehozva ezáltal egy olyan archívumot, amely magában foglalja az oktatókhoz és a hallgatókhoz köthető eseményeket). Munkája Egerbe kerülése óta szorosan kapcsolódott a disszeminációhoz, például heti rendszerességgel (hétfőnként 18.00-kor) különböző előadók

---

Tanszék szervezi a *Tipozóna* nemzetközi kiállítást (a résztvevők között volt például a krakkói Jan Matejko Képzőművészeti Akadémia vagy a Missouri Állami Egyetem), amelynek középpontjában a tipográfia áll. A kiállítás pedig egy-egy hívószó (például copy/paste, fikció) köré szerveződik. A Képzőművészeti Tanszék a Magyar Festészet Napja országos rendezvényhez kapcsolódva a *Szín-Biózis* kiállítások keretében mutatja be a tanszék festő szakos hallgatóinak munkáit más felsőoktatási intézmények festő szakos hallgatóinak alkotásaival együtt. A korábbi együttműködő partnerek között voltak a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karának és a budapesti Magyar Képzőművészeti Egyetem festő szakos hallgatói. A kiállítási helyszínt az egri Kepes Intézet nyújtotta.

³⁹ Kopasz Tamás korábban oktatott a Ferenczy István Vizuális Műhelyben, a Zebegényi Szabadiskolában, a Győri Tánc- és Képzőművészeti Szakközépiskolában, a Géb'Art Zalaegerszegi Nemzetközi Művésztelepen.

által tartott művészeti tárgyú előadásokat szervezett az F épületben, ennek mai formája a *Szelőztető* előadás-sorozat (amit később Kopacz Kund szervezett, jelenleg Sárosi Dániel gondozza). Kopasz kezdte el a művésztelepek megszervezését (az első művésztelepet Mezőszemerén tartották Bukta Imre portáján). Jónás Zoltán, valamint a HÖK támogatásával létrehozta a Hallgatói Galériát, (mai utódja a Leányka Bisztró Hallgatói Galéria és a Delta Galéria). Abban, ahogyan az intézet megjelenik az érdeklődők számára, fontosnak tartja a közönség felé való nyitást, a külső helyszíneken megtartott előadásokat, az ún. *Szabadegyetemet* (Kortárs képzőművészetről – közérthetően, dr. Boros Lili művészettörténész, tanszékvezető egyetemi docens kezdeményezésére). De véleménye szerint az egyetem hírért viszi az is, hogy az Erasmus-program keretében az intézet hallgatói és oktatói jelentős számban mennek külföldre (például Indonéziába, Ghánába, Örményországba, Lengyelországba, Montenegróba, Romániába), valamint fogadunk Erasmus-ösztöndíjjal és Stipendium-ösztöndíjjal érkező hallgatókat (az intézet külügyi felelőse dr. habil. Lenkey-Tóth Péter DLA). A művészeti produktum menedzselésének és bemutatásának ideáját és a szakma elsajátításának programját viszi tovább a 2023-ban induló művészeti instruktorképzés MA szak is (dr. Széplaky Gerda egyetemi docens kezdeményezésére elindított sikeres akkreditáció, három specializációval).

A Képzőművészeti és Művészetelméleti Intézet egyéb szakmai rendezvényei közé tartozik a *Projekt Hetek*, amely során a természetművészet specializáció hallgatói két héten át dolgoznak egy-egy saját projekten (a vázlatok, látványtervek és makettek elkészítésétől a megvalósításon át a dokumentációig), amelyben lehetőség van tanári segítségkérésre, a koncepciók finomhangolására és arra is, hogy egy-egy fázisban egymást segítség a hallgatók. A *Projekt Hetek* helyszíne az MG épület kertje, ebbe épülnek be szervesen az elkészült munkák.

Az intézet hallgatói önálló vagy csoportos kiállítást szervezhetnek az új Delta épületben kialakított Delta Galériában.⁴⁰ Ez jó lehetőség arra, hogy az alkotó vagy alkotók egy komplexebb anyagot hozzanak létre, és azt bemutassák az egyetem más intézeteinek hallgatói számára is. Itt állított ki például Miklós Kelemen, a Székelyföldi Grafikai Biennálé díjazottja (*Ami megmaradt*, 2023. április 3–14.), de itt mutatták be az OTDK Művészeti Szekciójára továbbjutott hallgatók munkáit is (*Mustra*, 2023. március 20–31.). A Miskolci Grafikai Triennálé egyik díja az intézet által felajánlott művésztelepi részvétel, valamint a Delta Galériában kiállítási lehetőség. A hallgatók másik bemutatkozási terepe a Diplomakiállítás, amelyet évek óta az egri Kepes Intézetben rendeznek meg, ehhez 2015 óta Diplomakatalógus készül.

Az ismeretszerzést segítik a tanulmányi kirándulások, amelyek során többnyire budapesti kiállítóhelyek és múzeumok kiállításainak, restaurátorműhelyeinek, gyűjteményi raktárainak látogatása történik 2015-től félévi rendszerességgel (szervezője dr. Boros Lili, később bekapcsolódott dr. Széplaky Gerda). A gyakorlati, technikai, módszertani munkához és

⁴⁰ A Delta Galéria kiállításainak archívuma elérhető itt, URL: http://mdi.uni-eszterhazy.hu/viuzualis_muveszeti_intezet/hallgatoi_galeria.php – utolsó letöltés: 2023. június 14.

az alkotóközösségben való létezéshez (így például a kritikai visszajelzésekhez, konzultációkhoz) nyújt terepet a nyári művésztelepek sora, amely évfolyamonként, szakonként változó helyszíneken valósul meg (Aldebrő, Miskolc, Noszvaj, Rácalmás, Tihany, Tiszafüred).

6.1. A Képzőművészeti Tanszék

A Képzőművészeti és Művészetelméleti Intézet jelenleg két tanszékkal működik, ezek a Képzőművészeti Tanszék és a Vizuális Nevelés- és Művészetelméleti Tanszék.⁴¹ A Képzőművészeti és Művészetelméleti Intézet létrejöttéig bekövetkező főbb történeti változásokat mutatja az 1. ábra (készítette: Sárosi Dániel művésztanár).

A Képzőművészeti Tanszéken (tanszékvezető: dr. habil. Ferenczy Zsolt DLA egyetemi docens) elérhető a grafikusművész osztatlan szak, a festőművész osztatlan szak és a képi ábrázolás BA szak. Ferenczy kiemelte, hogy a festőművész osztatlan szak elindítása (2022) révén „a budapesti és a pécsi helyszínek mellett a Dunán innen is lehetőség van festészetet tanulni.” (F. Zs. 2023. 06. 04.) A tanszékvezető úgy látja, hogy „nincs műfaji, stílusbeli elvárás vagy követelmény a tanszékünkön, ebben a tekintetben szabad az önkifejezés minden lehetséges formája a festészet korlátos, de végtelenül változatos nyelvén. A festészet bizonyos szempontból egy szakma, melyet véleményem szerint lehet és kell is tanulni, hiszen az alapok nélkül nem lehet építkezni, változtatni, kísérletezni, sőt redukálni, megszüntetni és felfedezni sem. Szerintem ezért is fontos a »studírozás«, aminek egy nagyszerű helyszíne és időszaka az egyetemi lét. A folyamatos műtermi munka és a közvetlen beszélgetések talán koncentrátabban támogatják a hallgatókat az »önálló karakter megtalálásának« útján, ami valljuk be, magányos (illetve magára hagyatott), de semmiképpen nem átlagos. Egyébként nagyon örülök, hogy jómagam lehetek az első festőművész évfolyam osztályvezető oktatója. Izgalmas és reménytelen volt az első két félév, és remélem, semmi nem akadályoz meg minket abban, hogy az »egri festő szak« meghatározó és markáns színfolt legyen az ország képzőművészeti térképén.” (F. Zs. 2023. 06. 04.) A 2023–24-es tanévtől bekerülő hallgatók a hatodik félév végén jelentkezhetnek digitális festészet, digitális festészeti illusztráció specializációra. Így tehát a tradicionális technikák (papír, fa, fém, fotó alapozás, vizes és olaj bázisú vegyestechnikák) alkalmazása kiegészül a korszerű technikai megoldások elsajátításának lehetőségével.

A festészet az ún. képi ábrázolás BA szak formájában is elérhető, amelyhez a plasztikára épülő természetművészet specializáció választható, amely egyedülálló nemcsak Magyarországon, de Európában is. A természetművészet arra törekszik, hogy az ember és a természet közötti kapcsolatot elsősorban természetes anyagokból készült plasztikus alkotások által

---

⁴¹ A szakok részletes és aktualizált leírása nyomon követhető a következő linken, URL: <https://uni-eszterhazy.hu/kmi/m/tanszekek/kepzmuveszeti-tanszek> – utolsó letöltés: 2023. június 14.

kifejezze, alkalmazkodva a természet ciklusaihoz és az adott természeti környezethez (például a noszvaji barlangokhoz). Az Európában is egyedülálló képzés során elsajátíthatók olyan kézműves technikák, mint a csapolás, fonás, eresztés, kötözés. A természetművészet nemcsak technika, hanem látásmód, életmód is, olyan napjainkban is kurrens problémákra hívja fel a figyelmet és keres lehetséges válaszokat, mint a fenntarthatóság, az ökológiai válság vagy a túlfogyasztás.

2019 óta működik az osztatlan grafikusművész szak, képgrafika szakirány, művészi illusztráció specializációval, amely a rajzra és a sokszorosító grafikai eljárásokra (mély-, magas- és síknyomásra) helyezi a hangsúlyt. A szakon a hetedik félévtől felvehető a művészi illusztráció specializáció, amely a grafikai eljárásokhoz kapcsolódó digitális lehetőségekről szól. Az itt szerzhető tudás alkalmazható a különböző társalmi művészetek területein, így az eltérő médiák, a mozgókép, az irodalom, a zene magasművészeti igénnyel készül, mégis történetmesélésre, popkulturális vagy társadalmi kérdésekre reflektáló illusztrációjáról van szó.

6.2. A Vizuális Nevelés- és Művészetelméleti Tanszék

A Képzőművészeti és Művészetelméleti Intézet másik tanszéke, a Vizuális Nevelés- és Művészetelméleti Tanszék (tanszékvezető: dr. Boros Lili PhD egyetemi docens) jelenleg három képzést nyújt. Ezek az osztatlan vizuáliskultúra-tanár szak, a vizuáliskultúra-tanár rövid ciklusú levelező szakok, valamint 2023-tól a művészeti instruktorképzés MA szak (kiállításszervező és képzőművészeti instruktorképzés specializációval). E képzéseken kívül a tanszék oktatói három intézetben, mintegy nyolc szakon tartanak művészettörténeti, esztétikai és művészetelméleti kurzusokat.

A vizuáliskultúra-tanár szakon a hallgatók négy év elméleti és egy év iskolai gyakorlat keretében készülnek fel az általános és a középiskolai tanári pályára, de végzettségük révén elhelyezkedhetnek a múzeumi pedagógiai területeken is. A rajztanári szak párosítható többek között matematika, földrajz, testnevelés, magyar szakokkal. A képzés során a tanulás és a tanítás korszerű módszereit (például adaptív pedagógia) a pedagógiai műhelyek és a közösségépítő workshopok is segítik. Az elméleti érdeklődésű hallgatók számára arra is van lehetőség, hogy pedagógiai kutatásokban vegyenek részt, és tanulmányaikat neveléstudományi doktori képzésben folytassák.⁴²

---

⁴²A Látótér – Vizuális nevelés blog és digitális periodika olyan folyamatosan frissülő oldal, amely hírt ad a vizuáliskultúra-tanár szakos hallgatók és a szakon oktatók munkájáról, beszámol a szakmához kapcsolódó konferencialehetőségekről és újabb kutatási eredményekről (cikkekről, könyvekről, előadásokról). URL: <https://www.facebook.com/latotervizualisneveles> – utolsó letöltés: 2023. június 14.

A tanszék 2023-ban indította a művészeti instruktorképzés MA szakot, amelynek célja olyan művészetközvetítő szakemberek képzése, akik (mozgókép, zene- és képzőművészet területén szerzett) komplex tudásuk által képesek művészeti produkciók, projektek menedzselésére, ezért a művészettörténeti, esztétikai és szaktárgyi elméleti kurzusok mellett jogi, finanszírozási és logisztikai kurzusokat is végeznek (amelyek szükségesek például műgyűjtemények kiépítésénél, közönségszervezésnél vagy árverések lebonyolításánál). Bízunk abban, hogy a szak hozzájárul ahhoz, hogy a hallgatók nemzetközi szinten is megállják a helyüket, és segíteni tudják a művészet befogadását és értelmezését, ezért az elméleti tudás mellett olyan gyakorlati, valós produkciókban való részvételre is lehetőség nyílik, mint a kiállításszervezés, a filmkészítés vagy a koncertek menedzselése. A művészeti instruktorképzés feladata rendkívül összetett, hiszen a tervezéstől a megjelenésig nyomon kell követnie az adott produkcióhoz kapcsolódó lépéseket, történjenek azok galériában, televízióstúdióban vagy színházban.

7. Összefoglalás

Az egri vizuális oktatás egyes korszakainak leírásán keresztül megragadhatóvá válnak az infrastrukturális változások, a főbb vezetői törekvések és a hallgatói lehetőségek mindezen változások tükrében. A rövid történeti összefoglaló alapját jelentheti egy olyan akár digitális kötetnek, amely vizuális alkotások reprodukciói, videófelvevételek és megemlékezések révén is hozzáférést nyújt az elmúlt 250 év rajzoktatásának történetéhez.

Köszönet Ferenczy Zsoltnak (F. Zs. 2023. 06. 04.), Kopasz Tamásnak (K. T. 2023. 06. 10.), Erőss Istvánnak (E. I. 2023. 06. 11.) és F. Balogh Erzsébetnek (F. B. E. 2023. 06. 11.) az interjúkért, amelyekben meséltek az egri vizuális oktatás múltjáról és jelenéről! Szeretném köszönetemet kifejezni dr. Boros Lilinek a korrektúráért és a kritikai javaslatokért, Szabó Zsuzsannának a statisztikai adatszolgáltatásért és Sárosi Dánielnek az infografika elkészítéséért.

MOLNÁR SZABOLCS – KLEM DÉNES – ASZTALOS BENCE

A ZENE ÉS A ZENEOKTATÁS EGRI TÖRTÉNETEI

Egri ünnepek

Az 1813. október 16–19-én lezajlott lipcsei csata után Európa több városában is megünnepték Napóleon vereségét. Egerben november 7-én pompás felvonulással emlékeztek meg a győzelemről, a nagyszabású eseményről pedig több országos lap is beszámolt. A *Magyar Kurir* részletes tudósításában arról írt, hogy

Reggeli 9 órakor a város parochiális templomában *Te Deum* énekeltetett, az ájtatosságot tartotta Mélt. választott Vovadri Püspök és Egri Nagy Prépost *Tájer György* Úr ő Nagysága; megjelentek ezen ájtatosságra a helybéli főbb és alsóbb rendű Uraságokon kívül mindenféle polgári mester emberek a magok czéheknek díszes zászlóik alatt, a legszebb rendel; ezeket követte elsőbben is a Magyar Polgári Katonáság, annak utánna a Lövöldöző Német sereg rendes fegyverekkel, és hasonló öltözetekkel díszeskedve, úgy a Német polgárokból, és szőlőművesekből kiállított seregek, végre megjelent a Magyar polgári lovasság is. Ezen öt szakasz polgári katonaság, állásával egy négy szegletet formálván, az említett Parochiális templom előtt az ájtatosság alatt fegyverekkel rendesen tüzeltek, az apróbb fegyverekből való lövöldözést pedig mindenkor a mozsár-ágyúk, melyek által ellenben a városnak két széleire rakattattak ki, váltották fel nagy ropogással. Vége lévén ágyúk durrogásai, a muzsika és trombiták harsogásai között a reggeli ájtatosságnak, ’s estvéli hetedfél órakor az ágyúkból mindenfelé feladattatván, akkor egyszerre az egész város megvilágosítottat, a legszegényebbek is házaiknak ablakaikat, amint tehetségük engedte, megvilágosították; az ágyúk, apróbb fegyverek, ’s több rendbeli muzsikák szünet nélkül hirdették a hálaadást, a Fejedelem ditsősségét, és a nép örömet. — Az Öröm kiáltásoknak, az ágyúk ropogásainak, és a muzsikák harsogásainak az éjféli szakasztotta végét. Ilyen buzgósággal, milyen örömmel csak az tisztelheti a győzedelem öröm-ünnepét, aki Fejedelmét igazán szereti, és hazájának tsendes békességét szívéből óhajtja!¹

¹ *Magyar Kurir*, 1813/41, „Honnyi Levelek, Tudósítások, Egyebek”, 65.

Ugyan a város biztonságos távolban volt az egykori hadszínterektől, az egyszerű polgár mégis közvetlenül tapasztalhatta meg a napóleoni háborús időszak hatásait. Fischer István érsek például a Líceumot katonai kórházzá alakíttatta át, az 1809–1810-es tanévben az oktatás más épületekben kapott helyet, ezzel biztosítva négyezer sebesült katona ellátását. Nem csoda hát, ha a zenés-katonai parádén 1813 novemberében a városi polgárság is reprezentálta magát, és a legszegényebbek is igyekeztek valamilyen módon kifejezni örömuiket.

Nagyszabású városi ünnepek adataival – kapcsolódjanak azok bármilyen ceremóniához, gyászhoz vagy diadalhoz – gyakran találkozhatunk Eger városának 18. századi történetében is. A székesegyházhoz köthető muzikusok a török uralom végeztével szinte azonnal megjelentek a városban, létszámuk a következő században egyenletes gyarapodást mutat, és jó okunk van feltételezni, hogy a zene minősége is mind magasabb színvonalat ért el.

Egerben jellemzően a templomi zenészek és énekesek működtek közre a város különféle rendezvényein, így az utcai vonulásokon, parádékon is, karöltve a katonai dobosokkal és trombitásokkal. Bárdos Kornél idézi a Wienerisches Diarium leírását Erdődy Gábor gróf püspöki bevonulásáról.² 1715 októberében már a vármegye határában várt rá az egri küldöttség, dobosok és trombitások kíséretében kísérték a püspök útját Hatvantól Gyöngyösig, majd másnap Egerig. A menethez újabb zenészek kapcsolódtak Maklárnál. Az ünnepi „hangorkán” a templom főkapujában tovább fokozódott, a bécsi Diarium szerint „ragyogó muzsika keretében” lépte át a püspök a templom ajtaját. Nem maradhatott el a *Te Deum*, a száz személyre terített esti vacsorát pedig „pompás asztali muzsika” (tafel musik) mellett fogyasztották el. Erdődy püspök idejében aztán több nagyszabású zenés felvonulást is tartottak (például József főherceg, később II. József magyar király születésekor, 1741-ben), így nem meglepő, ha a püspök gyászszertartására is a lehető legnagyobb pompa közepette került sor. Erdődy után Barkóczy Ferenc foglalta el Eger püspöki székét. Az ő ünnepélyes bevonulásának zenére vonatkozó adatait a városi jegyzőkönyv őrizte meg. Ebből kiderül, hogy a *Te Deumot* a székesegyházban a kórus zenekari kísérettel adta elő. Amikor pedig a hagyomány szerint „a káptalan tagjai, a papság, a városi tanács tagjai, az előkelőségek hódolati kézcsókra járultak a püspök elé, a káptalani zenészek mindeközben szimfóniát játszottak (*Sub solemni Synphonia Musica*).”³

Eger 18. századi zenetörténetének különleges pillanata volt, amikor a francia király, XV. Lajos követe, l’Hospital márki szállt meg a városban (1757. március). A márki világpolitikai jelentőségű küldöttséget vezetett az orosz cárnőhöz, Erzsébethhez. A követ szerette volna elérni, hogy az orosz uralkodó csatlakozzon Mária Terézia és a franciák Nagy Frigyes porosz

² BÁRDOS, K., *Eger zenéje 1687–1887*, Akadémiai, Budapest 1987, 204.

³ Idézi BÁRDOS, *Eger zenéje 1687–1887* 207.

uralkodó elleni szövetségéhez. A város mintha megérezte volna az út jelentőségét, erre utal legalábbis a zenei reprezentáció egészen nagyszabású volta. A márki elé vonuló magyar várkatonák sípos zenészekkel, a németek teljes zenekarral, hegedűsökkel és trombitásokkal érkeztek. A városba érkezve az utcára tódult Eger apraja-nagyja, francia követ korábban soha nem járt erre. A minoriták naplója szerint „a Hatvani kapunál mozsarak dörgése és a kapunál elhelyezett zenekar muzsikája jelezte a menet érkezését. Ilyen szíves fogadtatás után egyenesen a püspöki palotába vonultak, ahol Püspök úr öméltósága személyesen fogadta a legnagyobb szívéllyel a követet a káptalan tagjainak társaságában. Saját lakosztályát engedte át a részére. A gazdag vacsora alatt a püspöki zenekar kíséretével olasz és francia dalok hangzottak fel.”

Barkóczy nagy zenebarát hírében állt, püspöksége időszakában körültekintően rendezték a hivatásos zenészek státuszát, igen nagy létszámú zenekart tartott fenn, az énekesek között pedig – a kor divatjának megfelelően – több kasztrált is volt, akik operák előadásában is közreműködtek. Amikor tehát a francia követ tiszteletére olasz és francia dalok hangoztak el, nagy valószínűséggel a püspök énekesei a korszak jeles operaszerzőinek áriáit adhatták elő. Mindezek fényében nem is meglepő, hogy Barkóczy hagyatéki leltárába nagy mennyiségben jegyezték fel zeneműveket, egyebek mellett több mint hetven szimfónia és 130 olasz ária kottáját.

E zenei szempontból is fényűző korszakot az egri zeneélet kitüntetett periódusának tarthatjuk. Az 1762-ben Egerbe érkező Eszterházy Károly részben hű maradt Barkóczy örökségéhez, zenei kérdésekben viszont mérsékeltbb, visszafogottabb, azaz racionális elveket vallott. A fő hangsúly nála a liturgikus szolgálat zenéjére került, és ő volt az, aki a gregorián ének hangsúlyosabb jelenléteért szállt síkra. Eszterházy tudta, hogy elképzeléseinek megvalósításához a minőségi zene iránt elkötelezett muzsikusokra van szüksége, illetve olyan pedagógusi vénával rendelkező zenészekre, akik képesek a jövő generációiban is felkelteni az igényesség iránti vágyat.

Kántortanító-képzés Egerben

A magyarországi intézményesült (kántor-)tanítóképzésben számos tekintetben mintát adó egri érseki tanítóképző 1828 novemberében nyílt meg Egerben. Az ország első magyar tannyelvű képzőjét Pyrker János László egri érsek alapította. „Az érsek elképzelése az volt, hogy az egri Egyházmegyében csakis olyanok nyerhessenek tanítói és kántori alkalmazást, akik az általa felállított intézetben kapták kiképzésüket.”⁴ Az oktatás

---

⁴ KELEMEN, I., *Zenetanítás az egri tanítóképzőben. I. rész A két- és hároméves képzés (1828–1882)*, in *Az egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola tudományos közleményei* XVI (1982), 364.

deklaráltan kántortanítók képzését célozta, ugyanakkor a zenei tárgyak inkább a kántori teendőkre fókuszáltak. A képző szabályzatában szerepelt azonban az a pont is, mely szerint a két évig tartó képzés a kántortanítókra vonatkozott, a tanítói végzettséget egy év alatt is meg lehetett szerezni.⁵

A zenei tárgyakat a kezdeti években Wilt Antal (?–1846) és Rudassy László (1794–1859) tanították.⁶ Wilt „széles látókörű, sokoldalúan képzett muzsikustól”,⁷ 1807-től évtizedeken keresztül viselte a székesegyház karnagyi tisztét.⁸ „1846-ban bekövetkezett haláláig zeneelméletet, gregorián-éneket, és orgonajátékot tanított.”⁹ Rudassy 38 éven át volt a főszékesegyház kántora (1821–1859), a tanítóképzőben „az egyházi népéneket, s a kántorsággal kapcsolatos egyéb zenei tudnivalókat tanította”.¹⁰ Szorosan összefüggött tehát az egri székesegyházban betöltött zenészi pozíció a tanítóképzésben kifejtett oktatói munkával.

A zenei képzés terén – az alapítást követő időszakban – az első év során minden tárgyból minél alaposabb tudást kívántak a növendékektől, míg a második tanév az orgonatudás elmélyítésére – elsősorban gyakorlásra – szolgált.¹¹ A zenei tárgyak a következők voltak: „1. A zongora-és orgonajáték alapjai, [...] 2. Gregorián-ének, [...] 3. Magyar egyházi népének, [...] 4. Zeneelméleti ismeretek.”¹² „Az orgona (zeneelmélet) és gregorián-ének oktatására heti 12 óra jutott (naponként 2 óra)”,¹³ míg „a Szent Miskolc, Processiókhoz, Temetésekhez tartozó magyar énekekben és Lytániákban és ezeknek Orgona-hanggal leendő kíséretében a növendékeket minden szünetnapokon egy óráig az Iskolában tanítja [Rudassy László], a másodéveseket pedig azon kívül naponként a Karzaton és temetéseken oldala mellett, egymás után sorba gyakorolja”.¹⁴ A tanítóképző 1831-es félévi vizsgájának tantárgyait örökítette meg egy feljegyzés, mely szerint a növendékeknek teológia, neveléstudomány, helyesírás és számtan mellett liturgiából („A Kántorokat illető egyházi Czeremóniákból.”) kellett számot adniuk.¹⁵ A képző a kántori teendők gyakorlásához elengedhetetlen hangszerparkot biztosította, mely egy mozgatható orgonából, valamint három ún. Tavelklavier-ből állt (kisebb hangú

⁵ MÉSZÁROS, I., *Népoktatásunk szervezeti-tartalmi alakulása 1777–1830 között*, Tankönyvkiadó, Budapest 1984, 281.

⁶ KELEMEN, *Zenetanítás az egri tanítóképzőben. I. rész* 365.

⁷ Uo.

⁸ BÁRDOS, *Eger zenéje 1687–1887* 44.

⁹ KELEMEN, *Zenetanítás az egri tanítóképzőben. I. rész* 365.

¹⁰ Uo.

¹¹ BENKÓCZY, E., *Pyrker első magyar tanítóképzője*, Eger 1928, 30–31.

¹² KELEMEN, *Zenetanítás az egri tanítóképzőben. I. rész* 366.

¹³ Uo. 367.

¹⁴ BENKÓCZY, *Pyrker első magyar tanítóképzője* 31.

¹⁵ Érseki Levéltár (Eger), AN. 2690.

zongorák). A növendékek hangtalan gyakorlására biztosítottak néma zongorákat is,¹⁶ „[...] mellyen magát minduntalan gyakorolhatja [...]”.¹⁷

Wilt Antal halálát követően Zsaskovszky Ferenc (1819–1887) vette át a tanítóképzőben az orgona és a gregorián ének oktatását.¹⁸ Zsaskovszky Ferenc testvére, Endre (1824–1882) révén került Egerbe, megpályázva a székesegyház karnagyi tisztét. Zenei tanulmányait Prágában végezte, Karl Pitsch-nél, akinek növendéke volt többek között Anton Dvořák cseh zeneszerző is. Endre 1841-ben érkezett Egerbe, ahol jogot hallgatott, majd – testvéréhez hasonlóan – szintén Pitsch tanítványa volt Prágában, ahol saját darabjával diplomázott. Tanulmányai befejezése után rögtön az egri tanítóképző tanárává nevezték ki,¹⁹ így vele együtt már hárman tanították a zenei tantárgyakat 1852-től, majd 1859-től csak a testvérpár. Az Egerben évtizedeken át meghatározó zeneszerzői és zenepedagógiai tevékenységet végző Zsaskovszkyak munkássága a hiánypótlás terhére vállalta magára már az 1850-es évektől kezdve a magyar zeneoktatással kapcsolatos kiadványok terén. E tevékenységük a magyar tannyelvű tanítóképzésre is hatással volt, még a dualizmus korszakának végén is.

Egyházzenei témájú nyomtatványaik közül az első jelentősebb még Ferenc önálló munkája volt: az 1853-ban megszületett *Manuale musico liturgicum*²⁰ (a továbbiakban: *Karénekes Kézikönyv*) sok évtizedes hiányt pótolta a magyar katolikus egyházzene területén. Megjelenése előtt nem volt alkalmas kézikönyv, melynek segítségével a katolikus szertartásokat és dallamokat pontosan lehetett volna énekelni és vezetni, főleg a falvak gyakorlatában tértek el az egzakt liturgiától ezek hiányában. 1855 januárjában jelent meg Tárkányi Béla és a Zsaskovszky testvérek munkája nyomán a *Katholikus egyházi énektár* (a továbbiakban: *Énektár*). A munka megszületése Tárkányi közel tíz éves gyűjtőmunkájának, illetve a Zsaskovszkyak zeneszerzői és egyházzenei tapasztalatának volt köszönhető, mely a magyar népénekeknek az eredeti dallamoktól való, sokszor önkényes elferdítését próbálta helyreállítani, illetve egységesíteni. A kántorképzés megerősítéséhez a liturgikus anyag rendezésén túl egy orgonaiskola²¹ megírásával is hozzájárultak a testvérek, mely 1865-ben látott napvilágot.

Pedagógiai munkáik közül széles körben elterjedt az 1860-ben első ízben kiadott *Egri ének-katé*²² (a továbbiakban: *Ének-katé*). A munkát – mint ahogy címében is szerepel –

¹⁶ KELEMEN, *Zenetanítás az egri tanítóképzőben. I. rész* 367.

¹⁷ MASKOVITS, M., *A falusi iskola-mesteri hivatalra készítendőek számára az egri anya-megyében alapított intézetnek rövid előadása*, Eger 1834, 17.

¹⁸ KELEMEN, *Zenetanítás az egri tanítóképzőben. I. rész* 369.

¹⁹ *Az egri érseki róm. kath. fi-tanító-képzőintézet értesítője az 1883–84-iki tanévről*, Eger 1884, 3–4.

²⁰ Magyar fordításban: liturgikus zenei kézikönyv, azonban *Karénekes Kézikönyvként* terjedt el.

²¹ ZSASSKOVSZKY, F. – ZSASSKOVSZKY, E., *Orgonaiskola. Elméleti s gyakorlati vezérletül kath. kántorok, képezdészek s a szent ének és orgonaszat minden kedvelői használatára*, Eger 1865.

²² ZSASSKOVSZKY, F. – ZSASSKOVSZKY, E., *Egri ének-katé vagyis az ének elemei az elemi tanodák s minden kezdők használatára*, Eger 1860.

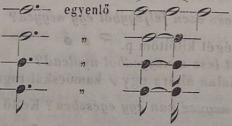
elsősorban az elemi iskolások, vagyis a 6–10 éves korosztály számára alkották a szerzők, ugyanakkor az előszóban maguk is utaltak arra a magyarnak tekinthető jelenségre, mely szerint nemcsak a legkisebb iskolai korosztály, hanem „minden fokozatu ifjaink az énekekben csak kezdők”, így a teljes gimnáziumi korosztálynak ajánlották kiadványukat.²³ A kötet a magyarországi tanítóképzőkben évtizedeken keresztül használatban volt.

— 4 —

A hangjegyek értékének átnézeti táblája.

10. Mit jelent valamely hangjegy mellett a pont?
Az jelenti, hogy a pontozott hangjegy még fél annyival nagyobbodott, mint a mennyit önmagában ér. Például egy pontozott egész annyit ér, mint egy egész és egy fél, egy pontozott fél, annyit mint egy fél és egy negyed, egy pontozott negyed annyit, mint egy negyed és egy nyolcad

egyenlő

2. §. A vonalrendszer.

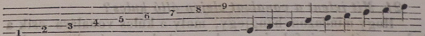
11. Mire való a hangművekben az 5 vonal?)
Ez öt vonalra vagy közéjük íratnak a hangjegyek.

12. Honnan számíjuk a vonalakat?
Alulról fölfelé.

13. Ha hozzáésszűk a vonalközöket is, hány jegyet lehet ez öt vonalra írni?
Kilencet.

) E §-hoz gyakorlatilag meg kell kísértetni a gyermekeket, képesek-e a magas és mély hangokat egymástól megkülönböztetni, először csak hallva, később pedig adva két külön magasságu hangot.

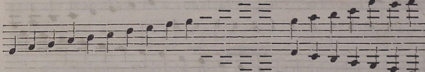
— 5 —

13. Mit jelent e vonalakra vagy vonalak közé írott jegy?
Minden vonalra írott jegy egy hangot jelent, azért hangjegyek is nevezetük.

15. Horá íratnak a magasabb, horá a mélyebb hangok?
A magasabb hangok az öt vonalban fölebb, a mélyebbek alább íratnak.

16. Horá írjuk az igen magas és igen mély hangokat?
Az igen magas hangokat az 5 vonalnak föléje, az igen mélyeket pedig alája írjuk, s hogy az 5 vonallóli távolukat megtudhassuk apró vonalakkal jelöljük meg.

3. §. A hangjegyek nevezete.

17. Hány betű van a zenében?
Hét: C. D. E. F. G. A. H. ¹⁾

18. Mi által ismerjük meg a hangjegyek nevét?
A kulcs által, mely mindig a vonalak elején szokott állani.

19. Hányféle kulcs van a zenében?
Háromféle: g kulcs f kulcs és c kulcs.

20. Hol állanak e kulcsok?
A g kulcs mindig a második, az f kulcs pedig mindig a negyedik vonalra áll, a c kulcsnak helye változik. ²⁾

¹⁾ A jegyek nevezetének mihamarábbi megtanulására lényeges fontosságú, hogy kiki tanulja meg jól e hét betűt előre és visszafelé mondani.

²⁾ A c kulcsról, melylyel az énekekben, az alt, tenor, és discantnál szoktak élni, itt nem szükség bővebben értekezniünk, elég ha az elemi iskolások a g kulcsot ismerik, de a felsőbb tanodáknál már a többi kulcsok ismeretét is elő kell adni. Tétetik pedig a c kulcs discantnál az első vonalra ettől ny tenornál negyedik vonalra ettől ny vón azután nemcsak az azon vonalon levő, de a többi hangjegy is nevezetük.

1. kép: Zeneelméleti ismeretek magyarázata az Egri ének-kátéban

(Forrás: ZSASSKOVSKY, F. – ZSASSKOVSKY, E., *Egri ének-katé vagyis az ének elemei az elemi tanodák s minden kezdők használatára*, Eger 1860. 4–5.)

Az 1860-as évek során a Zsasskovszky testvérek több olyan kiadványt is sajtó alá rendeztek, amelyek az elemi iskolák, illetve a gimnáziumi osztályok számára készültek, és világi témájú, énekelhető zenei anyagot tartalmaztak. Az 1870-es évektől országszerte használatba került Egri dalnok és a Kis lantos-sorozat köteteinek kiadása utóbbi szempontból úttörő vállalkozásnak tekinthető.

²³ ZSASSKOVSKY, F. – ZSASSKOVSKY, E., *Egri ének-katé* 2.

A képzőben zajló zenetanításra kihatással voltak az 1868-as népoktatási törvény nyomán keletkezett tanítóképzős tantervek, melyeknek köszönhető többek közt a hegedű oktatásának megkezdése 1877-ben,²⁴ valamint a képzési idő háromról négy évre való felemelése is, azonban a növendékek zenei tantárgyai, azok struktúrája lényegében nem változott az intézmény működése során. Zsasskovszky Endre 1882-ben elhunyt, feladatait unokaöccse, Zsasskovszky Károly (1846–1918) vette át,²⁵ és egészen haláláig, 1918-ig tanított zenei tárgyakat a tanítóképzőben. Zsasskovszky Ferencet – 1887-ben bekövetkezett halála után – Pokorny János (1841–1890) követte, akinek neve mint leendő zenetanár már Endre halálakor felmerült, ám akkor alacsony szintű magyartudása miatt még nem alkalmazták.²⁶ Pokorny Csehországban született, a Zsasskovszkyakhoz hasonlóan a prágai orgonaiskolát végezte el, de kiválóan játszott hegedűn is.²⁷ Egerben a székesegyház másodkarnagyaként is működött. 1890-ben elhunyt, helyére Hirsch Hugó került, aki 1904-ig tanított hegedűt a leendő tanítók számára. Az 1892/93-as tanévben ismét három zenetanára volt a képzőnek: Zsasskovszky és Hirsch mellett Lányi Ernő (1861–1923) került a tantestületbe, aki a Zeneakadémián szerzett oklevelet. Az 1901/02. tanévtől Lányi helyére – aki Miskolcon folytatta pályáját – Pogátschnigg Guido (1867–1937) érkezett, aki a főszékesegyház karnagy tisztségét is ellátta.²⁸ Pogátschnigg a Zeneakadémián és Regensburgban végezte tanulmányait, tehát igen magasan képzett muzikus volt. Egri működése idején a legkorszerűbb tankönyvekből igyekezett tanítani. Távozása után – 1908-tól – Meiszner Imre (1867–1946) tanította tovább a zongorát, az orgonát, a zeneelméletet és a gregoriánt. Diplomáját a Zeneművészeti Főiskolán szerezte, középiskolai énektanárként végzett. Zsasskovszky Károly halála után Meiszner tanította tovább a zenei tárgyakat az intézményben.

Trianont követően a magyarországi tanítóképzőkben az oktatási időt először hat, majd – látva az intézményekbe beiratkozók alacsony létszámát – öt évben állapították meg. Az egri érseki tanítóképzőben minden évfolyam heti három-három órában tanulta a zenét és a kántori teendőket – utóbbi az egyházi népénekek, gregoriánok éneklését, illetve a szertartások ismeretét jelentette, melyet a III–V. évfolyam tanulói tanultak heti egy-egy órában, összevonva.²⁹ A kántori tantárgyak óraszámára 1930-tól – az említett három évfolyamban – heti két-két órára emelkedett,³⁰ azokat fő tárgyként tanulta még az 1940-es

²⁴ Az egri érseki róm. kath. férfi-tanítóképezde értesítője az 1876–77-iki tanévről, Eger 1877, 3.

²⁵ Az egri érseki róm. kath. fi-tanító-képzőintézet értesítője az 1881–82-iki tanévről, Eger 1882, 3.

²⁶ KELEMEN, I., *Zenetanítás az egri tanítóképzőben. II. rész A négyéves képzés (1883–1920)*, in *Az egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola tudományos közleményei XVII* (1984), 591, 595.

²⁷ Uo. 595.

²⁸ Az egri érseki róm. kath. tanítóképzőintézet értesítője az 1901–902. tanévről, Eger 1902, 43.

²⁹ Az egri érseki róm. kath. tanítóképzőintézet értesítője az 1925/26. iskolai évről, visszatekintéssel az 1921/22–1924/25. iskolai évekre, Eger 1926, 4.

³⁰ Az egri érseki róm. kat. tanítóképzőintézet értesítője az 1930–1931. iskolai évről, Eger 1931, 15.

években is minden tanítóképzős növendék.³¹ 1930 és 1933 között a székesegyház orgonistája, Kóbor Antal végezte a zenei tantárgyak tanítását. 1933-ban – először az intézmény történetében – külön katedrát állított fel az érsek, dr. Szmracsányi Lajos az intézet ének- és zenetanára számára, melynek betöltésével egy igen nagy hatású, Zeneakadémiát végzett szakember, Bitter Dezső vette át a zeneoktatás feladatkörét. Műveltségével jelentősen hozzájárult az intézmény zenei színvonalának emelkedéséhez: ez megjelent a kórus repertoárjának kialakításában (igényes egyházi és világi művek), osztályonként működő kórusok működtetésében, valamint „a legjobb hangú s a zeneileg legtehetségesebb IV-V. osztályos növendékekből kamarakórust szervezett (Cecilia-kórus)”.³² Énekkarainak szereplését 1933-tól kezdve több alkalommal is közvetítette a rádió. Zenetanári tevékenységének egyik kiemelkedő momentuma az első egri Éneklő Ifjúság hangverseny megszervezése. Az intézet kórusainak irányítása mellett a zenekart is irányította, melynek – a kórusokhoz hasonlóan – értékes repertoárt igyekezett betanítani évről évre. A kórus és a zenekar fellépéseinek száma a háborús években sem csökkent: az 1943/44. tanévben előbbi 10, míg utóbbi három alkalommal szerepelt közönség előtt.³³

Bitter Dezső 1945. január 3-án polgári hadifogságba került,³⁴ feladatkörét február 1-jétől Szalay Lajos vette át,³⁵ így ismét a székesegyház karnagya³⁶ került az érseki tanítóképző ének- és zenetanári pozíciójába. Vezetésével a II. világháború lezárását követően az intézeti kórus újra elkezdte működését, egyházi műveket tanulva, kevés számú fellépésre is sor került az 1946/47. tanév során.³⁷ A kötelező tantárgyak tartalma és az óraszám nem változott a korábbiakhoz képest. Az egri érseki tanítóképzőt 1948 júniusában államosították, azonban működését még 1959-ig folytatta a mai Egri Gárdonyi Géza Ciszterci Gimnázium és Kollégium épületében,³⁸ szelleme pedig mint afféle *genius loci* a Líceum falai között vészelt át a nehezebb évtizedeket.

³¹ Az egri érseki római katolikus tanítóképzőintézet és líceum évkönyve az 1941–1942. iskolai évről, az intézet alapításának 114. évében, Eger 1942, 41.

³² KELEMEN, I., *Zenetanítás az egri tanítóképzőben. III. rész (1920–1939)*, in *Az egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola tudományos közleményei* XVIII/10 (1987), 14.

³³ Az egri érseki római katolikus líceum és tanítóképzőintézet évkönyve az 1943–1944. iskolai évről, az intézet fennállásának 116. évében, Eger é. n., 19–21.

³⁴ BARTÓK, B., *Az egri római katolikus érseki tanítóképző*, in *Az egri Domus Universitatis és a Líceum. Oktatás, tudomány, művészet 1763–2013*, szerk. PETERCSÁK, T., Líceum Kiadó, Eger 2013, 299.

³⁵ Az egri érseki római katolikus tanítóképzőintézet és líceum évkönyve az 1944–1945. iskolai évről, az intézet alapításának 117. évében, Eger 1946, 4.

³⁶ Az egri érseki római katolikus líceum és tanítóképzőintézet évkönyve az 1946–47. iskolai évről az iskola fennállásának 119. évében, Eger 1947, 3.

³⁷ Az egri érseki római katolikus líceum és tanítóképzőintézet évkönyve az 1946–47. iskolai évről az iskola fennállásának 119. évében, Eger 1947, 5.

³⁸ BARTÓK, *Az egri római katolikus érseki tanítóképző* 302.

Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Zenei Intézete

Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Zenei Intézete és jogelődje 1949 óta az Észak-magyarországi régió meghatározó, egyedülálló képzési profilt nyújtó intézménye. 1964-től kétszagos tanári diplomát kaphattak, majd 1993-tól ének-zene tanár, karvezetés szakot végezhetnek az ide jelentkező hallgatók. Az 1959/60-as tanévtől levelező oktatás is folyik az intézetben. A bolognai folyamat, a felzárkózás, a versenyképesség megőrzése és erősítése óhatatlanul a megújulás felé vezetett. A szinte évente történő változások a felsőoktatásban ugyanakkor nem kedveztek a nyugodt oktatómunkának, újabb és egyre erősödő kihívások elé állították az intézetet. Így indult el 2007-ben az ének-zene alapképzés, mely 2017-től zenekultúra szakra változott, zenei informatika specializációval. Az elmúlt években az ének-zene tanárok, hangszertanárok és művészek képzése mellett megnőtt az igény olyan zenei szakemberek jelenlétére is, akik a kultúra és média különböző területein adódó speciális feladatokat magas szintű zenei képzettségük segítségével színvonalasan oldják meg. E területet erősíti a 2023/2024-es tanévtől – az országban egyedülálló módon – három specializációval (képzőművészet, film, zene) elinduló művészeti instruktorképzés is. 2013 szeptemberétől osztatlan tanári mesterképzés keretében kaphatnak hallgatóink ének-zene tanári oklevelet, angol, informatika, magyar, matematika, mozgókép-kultúra és médiaismeret, német, rajz-vizuális kultúra, testnevelés, történelem, illetve hittan szakpárokon. Ez utóbbi az Egri Hittudományi Főiskolával közösen gondozott szakpárosítás.

Az Egri Főegyházmegyében és a Líceum épületében régi hagyománya van a kántortanító-képzésnek. A II. világháborút megelőzően a Líceumban egy évszázadon keresztül élő valóság volt ez az elterjedt képzési forma. A 2023/2024-es tanévtől a Zenei Intézet az Egri Hittudományi Főiskolával közösen államilag akkreditált kántor alapszakot indít. A képzés gyakorlati tárgyainak megvalósításába bekapcsolódik az Egri Érseki Fiúkórus, mely 2011 óta aktív résztvevője Eger és a régió egyházzenei életének. A fiúkórus alapítója az Egri Főegyházmegye 81. lelképásztora, dr. Ternyák Csaba egri érsek, vezetője Schmiedmeiszter Szilvia.

A Zenei Intézet oktatói országos és nemzetközi elismerések birtokosai (Erkel-díj, Bartók-Pásztory-díj, Magyar Érdemrend Lovagkeresztje), koncertező művészként, zeneszerzőként, muzikológusként, karnagyként hazai és nemzetközi zenei együttesek, zenei központok állandó közreműködői (MŰPA, Budapesti Fesztiválzenekar, Magyar Állami Operaház, MR3 Bartók Rádió, Carnegie Hall és Lincoln Center New York, Wiener Musikverein, Royal Albert Hall és Barbican Center London, Amszterdami Concertgebouw). Az intézet habilitált oktatói dr. Gábos Judit, dr. Zombola Péter, dr. Asztalos Bence, dr. Kabdebó Sándor. A középgeneráció képviselői majdnem mindannyian doktori fokozattal rendelkeznek, a fiatalabb generáció tagjai pedig kivétel nélkül mindannyian doktoranduszhallgatók, akik rövid időn belül megvédik doktori disszertációjukat. Az oktatók fontos szerepet

vállalnak a hazai és nemzetközi tudományos közéletben (Magyar Rektori Konferencia, Magyar Művészeti Akadémia, Országos Tudományos Diákköri Tanács, KÓTA).

Az intézet kórusfellépései nemzetközileg is elismertek. A vegyeskar számos hazai és nemzetközi díjat nyert köszönhetően dr. Kabdebó Sándor karnagyi munkájának. Az egyetem zenei együtteseiben való állandó munka mellett az intézet munkatársai és hallgatói aktív jelenlétükkel évtizedek óta fontos szereplői Eger és a régió zenei életének (Gárdonyi Géza Színház, Egri Szimfonikus Zenekar, Egri Érseki Fiúkórus, Filharmónia rendezvények). A Zenei Intézet nemzetközi kapcsolatrendszere behálózza Európát. A partnerintézmények közül kiemelkednek: University Arteveldehogeschool Gent (B), Besztercebányai Művészeti Akadémia (SK), Conservatorio Perosi Campobasso (I), Pädagogische Hochschule Freiburg (D), Conservatorio Respighi Latina (I). Az intézeti tudományos közélet és tehetséggondozás szervezésében kiemelt szerepet kap a különböző tudományterületeket képviselő oktatási egységek közötti tudományos/művészeti együttműködés.

2. kép: A Zenei Intézet férfikara. 2021.

(Fotó: Dr. Nagy Zoltán)

A hallgatók valódi tanulást segítő környezetben, az impozáns, klasszicizáló késő barokk Líceum épületében működő Zenei Intézetben kiváló infrastruktúrájú, jól felszerelt előadó- és tantermekben tanulhatnak. A Zenei Intézet termeiben egy 2011-ben Mészáros Károly és Békés Balázs orgonaépítő mesterek által felújított, 2 manuál + pedál, 12 regiszteres, 698 sípos orgona, 12 zongora és pianínó (Steinway, Bechstein, Boston, August Förster, Petrof), vonós, fúvós és ütőhangszerek, valamint gitárok állnak az oktatás és a gyakorló hallgatók rendelkezésére.

3. kép: Orgona a Líceum Esterházy Pál Zenetermében. 2023.

(Fotó: Dr. Nagy Zoltán)

*Hallgatói verseny- és fesztiváleredmények
az elmúlt évtizedből*

- 2012: Georgi Dimitrov kórusverseny és fesztivál, Várna (Bulgária) – Eszterházy Kamarakórus III. díj
- 2013: OTDK Művészeti és Művészettudományi Szekció – Farkas Antal – I. díj
- 2013: Luigi Denza Nemzetközi Zenei Verseny Castellammare di Stabia, Olaszország, I. díj és a város különdíja – Jazz Faces Zenekar (Farkas Antal, Lévai Péter)
- 2015: Kodály Zoltán VII. Magyar Kórusverseny – Eszterházy Kamarakórus II. díj

- 2016: XI. Cantemus Nemzetközi Kórusfesztivál – Eszterházy Károly Egyetem Kórusa – ezüst minősítés
- 2017: HUNGEXPO Budapest – Agria Music Factory
- 2018: Hungaromania Fesztivál Belgium, Leuven – Agria Music Factory
- 2018, 2019, 2021: Éneklő Magyarország Kórusfesztivál Eger – Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Kórusa
- 2019: 17. Budapesti Nemzetközi Kórusverseny és Fesztivál – Eszterházy Károly Egyetem Kórusa – arany diploma
- 2019: Felsőoktatási Intézmények X. Nemzetközi Kórustalálkozója Beregszász – Eszterházy Károly Egyetem Kórusa
- 2019: Voce Magna Žilina – Eszterházy Károly Egyetem Kórusa – diploma
- 2020: Színházművészeti Fesztivál és Alkotótábor, Zánka – Agria Music Factory
- 2022: Kodály Zoltán IX. Magyar Kórusverseny – Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Kórusa – kategóriagyőzelem, Kardos Pál Alapítvány különdíja
- 2023: 36. OTDK Művészeti és Művészettudományi Szekció – Balogh Katalin – 2. díj

Az elmúlt évtizedek társadalmi változásainak nyomán a zenei – művészi és tanári – pálya sokat veszített vonzerejéből, az érdeklődés más műfajok irányába tolódott. A trend megváltoztatása – *támaszkodva a művészetközvetítés* megújuló formáira – a zenei nevelés legaktuálisabb feladatkörébe tartozik. A Zenei Intézet munkatársainak meggyőződése, hogy a rájuk szabott feladatok hittel végezve hozzájárulhatnak a tanári pálya helyének, értékének újrapozicionálásához, amelyben a zenei képzés ismét megkaphatja súlyát, értékét.

Tanszékvezetők

Csenki Imre	1948–1949
Kutasi Klára	1949–1953
Szalay Lajos	1953–1954
Heintz Fülöp	1954–1956
Rezessy László	1959–1974
Tar Lőrinc	1974–1976
Szécsényi Olivér	1976–1978
Dr. Kelemen Imre	1978–1990
Szepesi Györgyné	1990–1995
Gulyásné Székely Éva	1995–2004
Dr. Gábos Judit	2004–2021
Dr. Asztalos Bence	2021–

NOVÁK ISTVÁN – VARRÓ BERNADETT

A JÁSZBERÉNYI CAMPUS TÖRTÉNETE

Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Jászberényi Campus jogelőd intézményének, a jászberényi „tanítóképző-intézet”-nek az alapítását – Jászberényi Magyar Királyi Állami Líceum és Tanítóképző Intézet néven – gróf Apponyi Albertnek, Jászberény országgyűlési képviselőjének, az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszternek a nevéhez kötik. A miniszteri rendelet értelmében a háború folyamán felállított negyedik tanítóképző 1917. október 11-én¹ nyitotta meg kapuját Pinkert Zsigmond igazgató vezetésével (1917–1921) a Kossuth Lajos utca 55. sz. alatti egyemeletes „Morgó” iskola épületében a város képviselőtestületének, a tanügyi és egyházi hatóságok képviselőinek jelenlétében. A megnyitást követő nap dr. Vavrik Endre polgármester a rendkívüli közgyűlés határozatáról az alábbi jelentést küldte a miniszternek: *„... a város közönsége ezen kulturális intézmény létesítéséhez kész örömmel járul hozzá saját erején mérten, miért is 361. kg. 19524. kig. számú határozatával a városban egyik főút mentén, a Rákóczi-út mellett 5 kat. hold 371 négyszögöl területű ingatlant 50.000 K becsértékben enged át díjmentesen a tanítóképző-intézet céljaira”*.²

Az első tanévben még csak huszonöt tanulója volt az intézménynek, de a Jászság tanyavilágában a tanítást időnként akadályozó tanítóihiány s az országban akkor működő tanítóképző intézetek alacsony száma egyre nagyobb létjogosultságot teremtett működésének. 1920-ban 12 állami tanítóképző működött az ország területén.³ Ezt bizonyítja az is, hogy a 3 környékbeli diák mellett 9 tanuló érkezett a Dunántúlról, de érkeztek Abaújtorna, Beszterce, Csík, Háromszék, Pozsony, Szilágy, Ugocsa, Ung területéről is. 1920 nyarán adtak ki először az intézményben 30 tanítói oklevelet, 9 tanuló számára pedig egyházi ének-zenéből képesítést.⁴ Az internátusi felszerelés legtöbbjét a tanítónőképző intézetek nélkülözhető bútorai alkották, de sok gondot okozott az internátus élelmezése, világítása, fűtése is. Nem kis erőfeszítést igényelt a tanítási és nevelő munkához szükséges kellő tanári

¹ JANTSKY, B. (szerk.), *A Jászberényi Állami Líceum és Tanítóképző-Intézet Évkönyve az 1946–47. iskolai évről*, Pesti Nyomda, Jászberény 1947.

² NAGY, J. (szerk.), *A Jászberényi Tanítóképző Főiskola Évkönyve az intézmény alapításának 80. évfordulójára 1917–1997*, Verzál-Print Kft. Nyomda, Jászberény 1999.

³ VARRÓ, F., *A Jászság felnőttképzéséről*, Doktori disszertáció, SZIE Nyomda, Gödöllő 2009, 10–16.

⁴ NAGY, *A Jászberényi Tanítóképző Főiskola Évkönyve az intézmény alapításának 80. évfordulójára 1917–1997*.

létszám biztosítása sem.⁵ Ekkor az intézetnek még nem volt gyakorlóiskolája, a növendékek az októberi hónaptól kezdve minden hónapban beosztva 1-1 hetet a helybeli áll. elemi népiskolában, a római katolikus népiskolában, majd a református népiskolában, végül az izr. népiskolában hospitáltak.⁶ Szakmai előrelépést jelentett az 1919. október 10-én 1–4. osztállyal, osztályonként 8-8 tanulóval megnyitott gyakorlóiskola Halmos Béla vezetésével.⁷

Az 1920–21. tanévben a megnövekedett létszámú növendékek elhelyezése már nagy nehézséget jelentett. Az iskolai helyiségek a gyakorlóiskolát is beleszámítva mindössze öt tantermet jelentettek, a hálólhelyiségek is háromfelé voltak elhelyezve. A növendékek egy része otthonról hozott ágyban aludt, a megszállott területekről jöttek azonban csak a padlóra helyezett szalmazsákokon feküdtek.

A háborús évek, az oktatók hiánya, a gazdasági nehézségek ellenére a kitartás, a közös összefogás töretlen volt, a tanítóképzős növendékek jelentős szerepet vállaltak a város, a jászok népoktatásában, kulturális életében. Az 1920–21. tanévben a Lehel szálló nagytermében rendezett énekkari hangversenyükről a Jász Hírlap így tájékoztatott: „...a bemutatózás kielégítette a legkényesebb igényeket is. 1921. április 8-10-én pedig a főgimnázium és az érseki polgáriskola tanulóival – négyszáztagú énekkar részeseként – közös ünnepségen emlékeztek meg Palotási János születésének 100. évfordulójáról”.⁸ Az 1926. tanévben Balázs Béla (1921–1930) igazgatósága alatt az oktatók 72, majd 1927-ben a tanárok a diákokkal együtt már félezernél is több előadást tartottak a tanyákon és a városban.⁹

A létszámnövekedés egyre sürgősebbé tette a jelenlegi épület elkészülését. Az átadás elhúzódnása, az internátusi elhelyezés és az ellátási gondok miatt veszélybe került a jászberényi tanítóképzés további sorsa, felmerült a Szolnokra történő áthelyezés gondolata. Az intézmény fennmaradásában a politika segítő kezét nyújtott, gróf Apponyi Albert és Klebelsberg Kunó egyeztető tárgyalása eredményeként 1928 szeptemberében, a miniszter helyszíni szemléljét követően el is indult az építkezés, melynek átadására 1930. június 12-én kerülhetett sor.¹⁰

1929. május 12-én gróf Klebelsberg Kunó miniszter egy ellenőrző utat tett Jászberényben, s nagyon elégedett volt az épület impozáns méreteivel, az egyes helyiségek elosztásának célszerűségével.¹¹

⁵ MÓCZÁR, M. (szerk.), *A Jászberényi M. Kir. Állami Elemi Népiskolai Tanítóképző-Intézet Értesítője az 1918–19. – 1929–30. isk. évekről (2–13. tanév.)*, Kovács és Baranyi Könyvnyomdája, Jászberény 1931.

⁶ Uo.

⁷ POMÁZI, I., *A gyakorlóiskola múltja és jelene*, in *Eszterházy Károly Egyetem Jászberényi Campus 100 éves jubileumi évkönyv*, szerk. VARRÓ, B., Pauker Holding Kft, Jászberény 2017, 68–71.

⁸ NAGY, A *Jászberényi Tanítóképző Főiskola Évkönyve az intézmény alapításának 80. évfordulójára 1917–1997.*

⁹ Uo.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo.

Az impozáns oktatási környezet, a neves szakemberek alkalmazásával történő személyi változások jelentős szakmai fejlődést eredményeztek az akkori érettségit nem nyújtó ötéves képzésben.

A klebelsbergi kultúrpolitika éveiben az intézetnek a nemzet kulturális felemelkedésében való tudatos szerepvállalását bizonyítják a vásár- és ünnepnapok délutánjain a tanyai iskolákban, gazdakörökben tartandó előadások, a Jászberényben állomásozó kerékpáros zászlóalj analfabéta katonáinak tartott tanfolyam, a Lehel cserkészcsapat számos kezdeményezése, az önképzőkörök alakítása, tevékenységei. Az 1928–29-es tanévben az oktatók 5 tanfolyamot vezettek, közel 600 előadást tartottak a népművelés érdekében a városban és a tanyai iskolákban.¹² De ebben az időben úttörők voltak az intézmény vezetői Móczár Miklós (1930–1940) vezetésével a munkáltató és cselekedtető tanítás módszereinek kidolgozásában, helyi tantervkészítésben, gyakorlati képzést és népiskolai foglalkozásokat segítő szemléltető eszközök készítésében, a tudományos jellegű kutatómunka kiterjesztésében, az eredmények helyi és országos fórumokon történő publikálásában.

Móricz Zsigmond is ez idő tájt járt az intézményben, s a Pesti Napló 1934. december 2-i számában Verseny az iskolában címmel így írt az itt szerzett élményeiről: „A tanítóképezde gróf Klebelsberg Kunó utolsó hatalmas alkotása. Huszonkilenc ablakot olvastam meg a homlokzatán, hármas tagozásban. A mező szélén álló putrik vannak vele szemben és a jász föld bokros, lombos teli képe. Éppen most rakják ki előtte kocka kövekből az úttestet. Vasrács-kerítés, parkozott kör, valóságos kastély. A folyosók, a termek a mai építési technika legmagasabb követelményei szerint. Az egész intézet berendezése higiénia és kultúra követelése szerint a legtökéletesebb. Ebben a csatornázatlan városban a saját vízvezeték, villanyvilágítás és termek és tanulószobák végtelen sora. Tizenkét munkaterem az ifjúság számára a tantermeken kívül és csak zongoraszoza kilenc. Díszterem és tornacsarnok, linóleummal behúzva, a legtökéletesebb felszerelés mindenütt. ... Itt teljes mértékben életre lépett a pedagógia új módszere: hogy a növendékekkel saját, cselekvő, önálló és kutató munkát végeznek a tanárok.”¹³

A Hóman-féle oktatáspolitika a harmincas években már a középfokú oktatás kérdéskörébe emelte a tanítóképzést, bevezette a líceumi képzést, amely érettségivel zárult, s lehetőséget biztosított a tervek szerint a tanítóképzésre kétéves akadémia elvégzésével, amely végül a II. világháború miatt nem valósult meg. Ezekben az években sűrű vezetői váltások is történtek: dr. Fiala Endre (1941–1942); dr. Árpássy Gyula (1942–1944); Berzáthy László (1944–1945); dr. Jantsky Béla (1945–1948); Vaczek Béla (1948–1949). Majd András Béla (1949–1978) közel 30 éves igazgatása alatt a tanítóképzés igazi fejlődéstörténete bontakozott ki.¹⁴

¹² NAGY, A Jászberényi Tanítóképző Főiskola Évkönyve az intézmény alapításának 80. évfordulójára 1917–1997.

¹³ VARRÓ, A Jászság felnőttképzéséről 10–16.

¹⁴ MOLNÁR, M., Nélkülük nem itt tartanánk, in Eszterházy Károly Egyetem Jászberényi Campus 100 éves jubileumi évkönyv, szerk. VARRÓ, B., Pauker Holding Kft., Jászberény 2017, 21–59.

Jászberényben 1939-ben elindult a líceumi képzés, de a háború itt is megakadályozta az akadémia kiépülését. A koalíciós évek alatt Ortutay Gyula oktatásügyi miniszter szovjet mintára egységes nevelőképző főiskolákat kívánt létrehozni, ebbe integrálódott volna a tanítóképzés is. Ezért 1949 szeptemberében elindult egy évfolyam, amely az úgynevezett pedagógiai gimnázium első és egyben egyetlen évfolyama volt, amelyben a diákok 1953-ban érettségi bizonyítvánnyal és képesítő vizsgákkal zárták tanulmányaikat. A négyéves képzés kevésnek bizonyult az általános műveltség s egyben a szakmai ismeretek elsajátításához. Így 1950-ben elindult a középfokú négyéves tanítóképző szakiskola, amely érettségivel zárult, ezt követte egy gyakorlati év, majd ezután kerülhetett sor a képesítő vizsgára. De ez a típusú tanítóképzés sem volt túl hosszú életű, mivel az Elnöki Tanács 1959. 26. sz. rendeletével megszüntette a középfokú tanítóképzést, s érettségire épülő felsőfokú tanítóképző intézetek létesítéséről döntött. A jászberényi tanítóképzés sorsa másodszor került veszélybe, mivel több helyről az a jelzés érkezett a város és az intézmény vezetőihez, hogy Jászberény nem szerepel a kijelölt felsőfokú képzők jegyzékében. „Érthető volt hát a tanári testületnek, valamint az intézet vezetőségének a »lenni, nem lenni?«, megszűnni, vagy új formában tovább élni feszítő dilemmák hatására keletkezett szorongása a várakozás, a bizonytalanság izgalmas heteiben, napjaiban”.¹⁵

A helyi vezetők kitartó küzdelme, az Alföldön mutatkozó nagyarányú pedagógushíány, a magasabb szintű politika döntése eredményeként 1959. szeptember 8-án sor került a Jászberényi Tanítóképző Intézet 1. tanévének ünnepélyes megnyitására. A döntés meghozatalát befolyásolhatta az 1958. október 13–17. között folyó országos pedagógiai szakfelügyelői s egyben a képzők felett felügyeletet végző minisztériumi előadó ellenőrzése is, aki a látogatást követő értékelésében így fogalmazott: „a jászberényi tanítóképző mind nevelési, mind esztétikai szempontból az ország egyik legjobb tanítóképzői közé tartozik. ... Benne él ez az iskola a társadalom életében, sőt motorja a Jászság kulturális életének”.¹⁶

Az intézmény életében a felsőfokú képzéssé válás új igényeket támasztott. „Az első esztendők vezetőknek, oktatóknak egyaránt sok nehézséget jelentettek. A szervezési problémák, az adott szervezeti formák élővé, hatóképessé tétele, megfelelő tartalommal való megtöltése rengeteg energiát igényelt.”¹⁷ Az intézmény ezen évek alatti munkája példaértékű volt országos szinten is. 1962. november 26–29-én Jászberényben ült össze a tanítóképzés új tantervének és programjainak kidolgozására hivatott országos értekezlet, s 1961 és

¹⁵ TÓTH, Gy., *A Jászberényi Tanítóképző Intézet története a felszabadulástól 1970-ig*, in *A Jászberényi Tanítóképző Intézet Évkönyve 1968–1971.*, szerk. KOPÁCSI, B. – FÁBIÁN, Z. – NAGY, J., Hűtőgépgyár Nyomdája, Jászberény 1972, 5–28.

¹⁶ Uo.

¹⁷ KOPÁCSI, B. (szerk.), *A Jászberényi Tanítóképző Főiskola Évkönyve 1959–1965*, Szolnok Megyei Nyomdaipari Vállalat, Szolnok 1965.

1964 között 7 oktató és 3 gyakorlóiskolai szakvezető 50 tanulmányt vagy cikket publikált országos szintű tanulmánykötetekben, folyóiratokban.¹⁸

Az új tanterv oktatása további oktatói igényt támasztott. A több mint egy évtized alatt – amikor 1975-ben főiskolai rangot kapott az intézmény – közel 50 újonnan kinevezett oktató és a hasonló módon fejlődő gyakorlóiskola segítségével biztosította az országosan is elismert magas színvonalú tanítóképzést. A személyi feltételek biztosítása mellett tanszékek, szakcsoportok alakultak, tartalmi és metodikai változások kidolgozása történt meg, tudományos kutatások indultak, amelyek meghatározóak voltak a jászberényi, de az országos tanítóképzés módszertani alapjainak lerakásában is.

1959-ben, az indulás évében még csak két szakcsoport jött létre (a pedagógiai szakcsoport és a marxizmus-leninizmus szakcsoport). De 1963-ban már követte a nyelvi és irodalmi szakcsoport megalakulása, majd létrejött a természettudományi és az ének-zenei szakcsoport is.¹⁹

A Jászberényi Tanítóképző Intézet több oktatója (Nagy József, Gledura Lajos, Kopácsi Béla, Krasznay Ferenc) a 60-as években a gyakorlóiskolai nevelőkkel egy *Olvasásmetodikai kutatócsoportot* hozott létre Fábíán Zoltán vezetésével. A vizsgálatok eredményeit *Az olvasástanítás összefüggő szakaszának tantárgypedagógiai vizsgálata* című tanulmánykötetben adták közzé (Fábíán–Nagy 1967a). Kutatni kezdték a képességfejlesztés és személyiségformálás eredményes megvalósításához az arra alkalmas anyanyelvi műveltség tartalmakat, eszközöket, a tanulói tevékenységek előtérbe helyezését.²⁰

Továbbképzések keretében ismertették az eredményeket a pedagógusok körében. Így került sor 1969 nyarán két alkalommal is megrendezésre kerülő 1-1 hetes továbbképzésre a Jászberényi Tanítóképző Intézetben 120 szakmai munkaközösség-vezető részvételével.²¹

Jelentős publikációk jelentek meg már 1959-től a felsőfokú tanítóképzés terén végzett kutatásairól. A tudományos kutatómunka motorja az első öt évben legtöbbet publikált, országos elismerést is kivívott Fábíán Zoltán volt. De kiemelkedett Nagy József, Gledura Lajos, Horgosi Ödön, Krasznay Ferenc, Tóth Gyula munkássága, melyek alapját jelentették a még ma is használatos anyanyelvi tantárgy-pedagógia megalapozásának s a majdani 1978-as tanterv megalkotásának, amelynek irányítása már dr. Fábíán Zoltán főigazgatóra hárult. A felsőoktatás eredményeit gazdagító sikerek újabb, már hallgatókkal bővített kutatásokra ösztönözték a tanárokat.²² S közben 1971-től 1975-ig szinte duplájára emelkedett a nappali

¹⁸ NAGY, A *Jászberényi Tanítóképző Főiskola Évkönyve az intézmény alapításának 80. évfordulójára 1917–1997.*

¹⁹ KOPÁCSI, A *Jászberényi Tanítóképző Főiskola Évkönyve 1959–1965.*

²⁰ NAGY, J., *Az anyanyelvi tantárgypedagógia fejlődése, megoldott és megoldatlan kérdései a tanítóképzésben, in A Tanítóképzés évfordulói*, szerk. BARÁZ, M., Oktatási Minisztérium Kiadványa. Kecskeméti Óvónőképző Intézet, Kecskemét 1978, 114–126.

²¹ KOVÁCS, S., *Továbbképzés Szolnok megyében*, in: *A Tanító.* (1969/8), 11–12.

²² NAGY, A *Jászberényi Tanítóképző Főiskola Évkönyve az intézmény alapításának 80. évfordulójára 1917–1997.*

tagozatos hallgatók létszáma,²³ s az országos tanítóhiány enyhítésére indított levelező és kiegészítő tagozatos hallgatók száma is jelentősen nőtt. A színvonalas oktatás továbbfejlesztéséhez jelentősen hozzájárult az 1970 őszen átadott 16 tantermes új gyakorlóiskola épülete s a 68 tanyai gyermek fogadására alkalmas általános iskolai kollégium.

Az oktatás mellett fontos szerepet kapott mindig is az intézményi életben a kulturális tevékenység. Irodalmi műsorokról, intézeti ünnepélyekről, ismeretterjesztő előadásokról, egyéb rendezvényekről, kulturális megmozdulásokról, élménybeszámolókról olvashatunk az intézet évkönyveiben. A Gyakorlóiskolában folyó munkát korszerű, a mesterség tanulói számára megfelelő „műhely”-ként említették.²⁴

Az 1975-ben törvényerejű rendelettel főiskolai szintre emelt 3 éves tanítóképzés „főiskolai” kritériumai már jelen voltak az intézményben a képzés színvonalában és a tudományos munkában egyaránt. Ekkor jelentek meg az alapképzéshez társuló szakkollégiumok (pedagógia, könyvtár, népművelési, s párként választható testnevelés, ének-zene, technika), 1990-től a szakpárok (tanító–idegennyelvoktató angol v. német, tanító–könyvtár, tanító–művelődésszervező), majd 1994-től a tanító–szociálpedagógus képzés. Ezzel együtt a tanítóképzés 4 évre emelkedett. A szakkollégiumi képzések elindulása igényként hozta a szakcsoportok tanszékekké alakítását is. A régi szakcsoportok közül három (marxizmus-leninizmus, nyelvi és irodalmi és a pedagógiai szakcsoport) névváltozás mellett alapvetően megmaradt, a természettudományi szakcsoportból kilépő testnevelők önálló tanszéket alakítottak, a rajz szakcsoport az ének-zeneivel művészeti-nevelési tanszéket hozott létre. A népművelés és a könyvtár szakkollégiumi képzés igényének megfelelően alakult meg 1976-ban a közművelődési tanszék.²⁵

Az alapvető változásokat követve dr. Nagy József (1989–1994) főigazgató vezetésével az intézmény korábbi és újonnan érkezett oktatói szakmai-tudományos kutatásaikat, tevékenységeiket bővítve újabb kezdeményezéseket indítottak. Megalakult a Jászsági Pedagógus Műhely, az oktatók közül többen szerkesztői munkát és cikkeket, publikálást vállaltak a helyi újságokban, a Jászsági Évkönyvben. Jelentősen megszorodott a tudományos konferenciákon való előadások száma, konferenciák helyi szervezése. A becslést adatok szerint az 1985-től 1997-ig tartó időszakban a főiskola oktatói 32 önálló könyv, tanulmánykötet, jegyzet, szöveggyűjtemény szerzői, szerkesztői voltak. 137 tanulmányt és fordítást publikáltak, 46 rangos segédanyag fűződik a nevükhöz. 21 előadást tartottak hazai és 14-et külföldi konferenciákon. A Művészeti Nevelési Tanszék 29 bel- vagy külföldi kiállításon öregbítette a főiskola hírnevét. Külföldi felsőoktatási intézményekkel kötött

²³ KOPÁCSI, B. (szerk.), *A Jászberényi Tanítóképző Főiskola Évkönyve a felsőfokú tanítóképzés 20. évfordulójára. 1972–1979*, Hűtőgépgyár Nyomdája, Jászberény 1980.

²⁴ KOPÁCSI, *A Jászberényi Tanítóképző Főiskola Évkönyve 1959–1965*.

²⁵ KOPÁCSI, *A Jászberényi Tanítóképző Főiskola Évkönyve a felsőfokú tanítóképzés 20. évfordulójára. 1972–1979*.

szerződések adtak lehetőséget oktatóknak, gyakorlóiskolai pedagógusoknak, hallgatóknak a tapasztalatcserére, nyelvtanulásra.²⁶

Az intézmény oktatói a kezdetektől fogva aktívan vettek részt módszertani programok kidolgozásában. A gyakorlóiskola a kutatások, programok, kísérletek gyakorlóterepévé vált. Az anyanyelvi kutatások, az 1978-as tanterv előkészületei, az orosznyelv-oktatás kísérletei, az 1992–93-as tanévben bevezetésre kerülő Nyelvi, irodalmi és kommunikációs (NYIK) nevelési programra épülő Értékközvetítő és képességfejlesztő program (ÉKP) bevezetése mind a közös munka eredményét tükrözi.²⁷

De kiemelkedő eredmények születtek az énekkarnak az országos kórustalálkozóin, az Országos Tudományos Diákköri Konferenciákon, a tanítási és a Kazinczy szépírási versenyeken. A mozgásszínház, a színjátszó stúdió sok élményt nyújtott az intézmény falain belül és kívül is. A sport terén kiemelkedett a DSE kézilabdacsapat sikere, amelynek eredményeként nyerte el a Jászberényi Tanítóképző Főiskola 1997-ben a Magyar Egyetemi és Főiskolai Kézilabda Bajnokság országos döntőjének rendezési jogát. A főiskola női röplabdacsapata ugyanebben az évben került be az Egyetemi és Főiskolai Bajnokság országos döntőjébe.²⁸

A tanító szak szakpárosításokkal történő kapcsolódása készítette elő a szakok önállósodását. 1994 februárjában elindult az önálló *művelődésszervező* szak, 1995-től pedig a *szociálpedagógus* szak vált önállóvá.²⁹

1993-ban a Kossuth Lajos Tudományegyetemmel, 1995-ben a Testnevelési Egyetemmel kötött együttműködési megállapodás biztosította a hallgatók művelődésszervező néprajz specializáció és a sportszervező és rekreáció specializáció indítását.³⁰

A 90-es évek végére négy szakon: tanító, könyvtár, művelődésszervező, szociálpedagógia; két tagozaton: nappali, levelező, három helyszínen: Jászberényben, Budapesten, Csíkszeredán folyt a képzés. A 700-800 hallgató oktatását 55 főállású és 20-25 közötti létszámú óraadó oktató látta el. Az oktatást segítő egységekben 70 fő segítette az oktató-nevelő munkát, amelyhez a gyakorlóiskolában 40 pedagógus és 400 tanuló biztosította a gyakorlati hátteret.³¹

1994-ben, dr. Nagy J. József nyugdíjba vonulása után rövid időre dr. Notheisz János lett a megbízott főigazgatója az intézménynek, majd 1994 és 2001 között dr. Benedek

²⁶ NAGY, A *Jászberényi Tanítóképző Főiskola Évkönyve az intézmény alapításának 80. évfordulójára 1917–1997.*

²⁷ POMÁZI, A *gyakorlóiskola múltja és jelene*, in *Eszterházy Károly Egyetem Jászberényi Campus 100 éves jubileumi évkönyv* 68–71.

²⁸ NAGY, A *Jászberényi Tanítóképző Főiskola Évkönyve az intézmény alapításának 80. évfordulójára 1917–1997.*

²⁹ Uo.

³⁰ Uo.

³¹ VARRÓ, B., ... *Ami a 100 évből kimaradt*, in *Eszterházy Károly Egyetem Jászberényi Campus 100 éves jubileumi évkönyv*, szerk. VARRÓ, B., Pauker Holding Kft, Jászberény 2017, 21–59.

Sándor vezette át a Jászberényi Tanítóképző Főiskolát az univerzitás szellemiségében a Szent István Egyetem struktúrájába.³²

Az 1999. év strukturális változásának lényeges eleme a Főiskolai Tanács döntése alapján két intézet létrehozása volt. A Tanítóképző Intézet a Neveléstudományi Tanszék, a Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszék, a Természettudományi Tanszék és a Művészeti Nevelési Tanszék munkáját fogta össze, s neve alapján is elsősorban a tanító szak munkájában vett részt. A Társadalomelméleti, Közművelődési és Felnőttképzési Intézet a művelődésszervező és a könyvtár szakot irányította a Közművelődési és Felnőttképzési Tanszék és a Társadalomelméleti Tanszék munkáján keresztül. A Szociálpedagógia Tanszék önálló egységként irányította a szociálpedagógia szakot. Az Idegen Nyelvi, Irodalmi Tanszék és a Testnevelés Tanszék az intézményben folyó valamennyi szak oktatásában részt vállalt.³³

Az intézmény alapításának 80. évfordulóján dr. Benedek Sándor főigazgató így fogalmazott: *„A Jászberényi Tanítóképző Főiskola olyan pedagógiai és humántudományi főiskola szerepét vállalja magára, amely a nagy hagyományokra épülő tanítóképzés mellett fokozott figyelmet fordít a vidéki térségek és települések humán erőforrás szükségleteire a közoktatás, a közművelődés, a kultúra és a szociális ellátás területén. ... A főiskola vállalja szűkebb térsége, a Jászság kulturális életében azt a központi és dinamizáló társadalmi szerepet, amelyet a történelmi hagyomány formált ki, és amelyet az átalakuló fejlődő vidék regionális szükségletei elvárnak tőle, mint a térség egyedüli felsőoktatási intézményétől”*.³⁴

Előadásában vázolta azt a törekvést, hogy az Országgyűlés 1999. június 1-i ülésnapján elfogadta az 1999. évi. LII. törvényt a felsőoktatási intézményhálózat átalakításáról. Ennek értelmében a Jászberényi Tanítóképző Főiskola az akkor szervezetenként átalakuló Gödöllői Egyetemi Szövetség (GESZ) és később az abból kialakuló Gödöllői Egyetem főiskolai karává integrálódva szerepet vállal az átalakuló vidék regionális szükségleteinek kielégítésében.³⁵

A Szent István Egyetem Jászberényi Főiskolai Kar (SZIE JFK), a 209/1999. (XII.26) Kormányrendelet alapján 2000. január 1-jei hatállyal a Szent István Egyetem része lett. A kart továbbra is dr. Benedek Sándor főigazgató irányította. A fenntartóváltás az oktatási folyamatban nem hozott jelentős változást. A 8 féléves főiskolai szakok folytatódtak tovább: tanító (nappali tagozat); szociálpedagógia (nappali és levelező tagozat); művelődésszervező (nappali és levelező tagozat); könyvtár (levelező tagozat); könyvtár-művelődésszervező (nappali és levelező tagozat). A képzési profil bővülése magával hozta a szociálpedagógiához és a felnőttképzéshez kapcsolódó kutatások bővülését. 1999 októberében a Baján megrendezésre kerülő

³² MOLNÁR, *Nélkülük nem itt tartanánk* 21–59.

³³ VARRÓ, ... *Ami a 100 évből kimaradt* 21–59.

³⁴ BENEDEK, S. 1999. *A Jászberényi Tanítóképző Főiskola jelenéről és jövőjéről*, in *A Jászberényi Tanítóképző Főiskola Évkönyve az intézmény alapításának 80. évfordulójára 1917–1997*, szerk. NAGY J., Verzá-Print Kft., Jászberény 1999, 23–28.

³⁵ Uo.

VI. Tantárgy-pedagógiai Tudományos Tanácskozáson kiemelkedő kutatási eredményekkel gazdagították az oktatók a tanítóképzés addigi szakmai eredményeit. Az évente megjelenő publikációk mellett jegyzetek, könyvek sora volt megtalálható az intézmény oktatóinak neve alatt. A 2001. május 28-án felavatott Sáros András kiállítóterem – emléket állítva a képző egykori tanszékvezető, festőművész tanárának – a művésztanárok munkáit dicsérte.³⁶

A 2002/2003. tanévben már dr. Szabados Lajos (2001–2004) főigazgató vezetése alatt bővült az informatikus-könyvtáros szak indításával a képzési portfólió, ami magával hozta az Informatikai Osztály létrehozását a Természettudományi Tanszékből kiváló számítástechnika-oktatók és tanszéki mérnök, valamint egy új rendszergazda státuszban foglalkoztatott munkatárs felvételével.

A 2004/2005. tanév munkatervét, amelyben kiemelt szerepet kapott a MAB akkreditációs eljárására történő felkészülés, a kari, a szakonkénti önanakkreditáció elkészítése, a Bologna-program szerinti képzési struktúrára való áttéréshez szükséges szakmai munka jelentette, amelyet dr. Barkó Endre (2004–2011) főigazgató irányított. A Kari Tanács ebben a tanévben támogatta az andragógia szak, a szociális szakasszisztens felsőfokú szakképzés, a lovastúra-vezető szakirányú továbbképzés indítása kérelmének benyújtását, 2006-ban pedig az 1994/95. tanévben bevezetett szociálpedagógus szakot a szociális munka (BA) szak indítása váltotta. Ez az év (2006) jelentette a kar korábbi elnevezésének módosítását is, a képzési paletta bővülésének eredményeként a Kari Tanács 37/2005–2006. (IV.28.) sz. határozatának döntése alapján az Alkalmazott Bölcsészeti Kar (ABK) megnevezést viselte a későbbiekben.³⁷

Az oktatói munka mellett mindig jelentős szerepet töltött be az intézmény életében a szakmai továbbképzések, szakmai konferenciák szervezése (Magyar Tudomány Napja; Tanítók Szent István Nyári Egyetem; Magyar Nyelv Hete; Gyere Velünk Nyelvországba), oktatói pályázatok sikeres megvalósítása (Phare Tempus IB FECCC JEP-13333; Világ-Nyelv Program; HEFOP 4.1.2. 35108). De beruházások terén sem szenvedett az intézmény hiányt. A 2007/S 152-189503. sz. építési beruházás keretében állami beruházásból egy 30×60 m-es műjégpálya alapjait rakták le az intézmény területén, amely pénzforrás hiánya miatt végül felajánlásra került a Jászberény Város Önkormányzata számára, így a MNV Zrt. 2014 júliusában folytatta az építkezést, s 2015 decemberétől a város, a térség óvodáinak, iskoláinak és érdeklődőknek nyújt tanóra keretében és rendezvényeken rendszeres sportolási lehetőséget. A másik nagy építkezés 2006-ban a Public Private Partnership (PPP) konstrukcióban a Zirzen Janka Kollégiumban a férőhelyek korszerűsítése volt, amelynek eredményeként 80 db 3 ágyas felújított szoba áll a hallgatók rendelkezésére a pihenéshez, nyugodt tanuláshoz. A szerződés eredetileg 2007–2027 közötti kötelezettségvállalást

³⁶ VARRÓ, ... *Ami a 100 évből kimaradt* 21–59.

³⁷ Uo.

jelentett az intézmény számára, amely nagy anyagi terhet jelentett. Ennek kiváltására már az Eszterházy Károly Egyetem keretein belül kerülhetett sor.

A 2007. év az ünnep éve volt, hiszen az 1917-ben alapított intézmény megalakulásának 90. évfordulóját ünnepelte. Az ünnepsorozat részeként az intézmény első igazgatója, Pinkert Zsigmond leányának, az akkor 92 éves Pinkert Ilonának a Jászberényi Tanítóképző Főiskola emléklakettjét ajándékozták az ünnepi konferencia és a Máté György szobrászművész által alkotott Pinkert Zsigmondot ábrázoló bronz dombormű leleplezése során. Az ünnep gondolata hívta életre a Helytörténeti Kutatószoba kialakítását is, ahol méltó környezetben helyezték el a legnevezetesebb kiadványokat, emléktárgyakat. A Paideia kiadvány is az emlékévben került kiadásra, amely azóta is a kutató oktatók, hallgatók szellemi produktumainak ad helyet. A régi értékeket idézte fel a Jászberényi Állami Tanítóképző Intézet tanári testülete által a 30-as években megjelentetett *A népiskola gyakorlati irányú működése, annak módjai és eszközei* című könyv reprint kiadása.

A kar hallgatói létszáma 2003–2006 között érte el a maximumot (1700-1893 fő), amelyhez jelentősen hozzájárult a munkaerőpiac elvárásainak köszönhető levelező képzésben tanulók számának kiemelkedő emelkedése. A munkaerőpiac elvárása, a tanulási kedv növekedése, a diploma felértékelődése egyre több hallgatót vonzott az intézménybe, elsősorban a korábban említésre került művelődésszervező, andragógia és szociálpedagógia szakokon.

A hallgatói létszám csökkenése 2009-től jelentősen megváltoztatta az oktatók, munkatársak alkalmazásának a lehetőségét is. Amíg húsz évvel ezelőtt 55 főállású oktató és 70 fő nem oktató munkatárs segítette az oktató-nevelő munkát, átlagban mintegy 165 főállású közalkalmazott szolgált a képzést a gyakorlóiskolával együtt,³⁸ addig 2010-ben az oktatói létszám már 48 főre, 2017-ben 25 főre, az egyéb munkatársak száma 2010-ben 64 főre, 2017-ben 25 főre csökkent. Elsősorban a nyugdíjba vonuló munkatársak helyét nem töltötték be új kollégákkal, de egyéb elbocsátásokra is sor került. A Szent István Gyakorló Sport Általános Iskola és Gimnázium fenntartóváltása 2015. aug. 31-től 66 fő közalkalmazott létszámának a csökkenését jelentette.

A Szent István Egyetem életében is változás követhető nyomon, a struktúrája, karok száma folyamatosan változott. Az intézményt érintő legjelentősebb változás, amely a későbbiekben jelentősen megváltoztatta az intézményi önállóságot, hogy 2009. január 1-jei hatállyal a Tessedik Sámuel Főiskola Tessedik Sámuel Egyetemi Központ néven három karral és egy intézettel beolvadt a SZIE-be.

A 2011-es év további integrációt hozott az egyetem életében, amely jelentősen érintette a kar további jövőjét. A Szent István Egyetem Szenátusa 2011. szeptember 22-i ülésének 11/2011/2012. sz. határozata 2011. okt. 1-jei dátummal az egyetem belső struktúrájának változását, a kar számára a szarvasi Pedagógiai Karral történő fúziót és az Alkalmazott

³⁸ BENEDEK, *A Jászberényi Tanítóképző Főiskola jelenéről és jövőjéről* 23–28.

Bölcsészeti és Pedagógiai Kar megnevezést eredményezte. Az integráció az új kar struktúrájában is változást hozott, a korábbi karok intézetekké alakulva (Pedagógiai Intézet, Szarvas; Társadalomtudományi Intézet, Jászberény) folytatták tovább működésüket. Az egyetemi és kari SZMSZ-ben foglaltak alapján a kart a szarvasi székhelyű dékán, dr. Lipcsei Imre (2011–2014) főiskolai tanár irányította s képviselte a SZIE testületeiben. A dékán munkáját a jászberényi székhelyű dékánhelyettes, 2011–2012 között dr. Wirth István főiskolai docens, majd 2012-től dr. Varró Bernadett főiskolai docens segítette. Az intézetvezetői feladatokat campusonként a mindenkori dékán és dékánhelyettes látta el.

A kari Szervezeti és Működési Szabályzat alapján a jászberényi Társadalomtudományi Intézet (az Alkalmazott Bölcsészeti Kar) korábbi tanszékei változtatás nélkül tovább folytatták munkájukat. A neveléshez, oktatáshoz, a kutatásfejlesztéshez kapcsolódó egységek változatlanul a SZIE Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium, az ELTE ITK ORIGO Nyelvvizsgaközpont (2005-ben akkreditálták), a Zirzen Janka Kollégium, a SZIE ABPK Társadalomtudományi Intézet Könyvtára és a Karrieriroda, melynek irányítói a korábbi vezetők maradtak. Az igazgatási és szolgáltatási egységek (Gazdasági Hivatal: Gazdasági Osztály, Műszaki Osztály; Dékáni Hivatal: Titkárság, Tanulmányi Osztály, Tanszéki adminisztrátorok; Informatikai csoport; Stúdió) változatlanul a struktúra részei maradtak, de a Gazdasági Hivatal és a Tanulmányi Osztály irányítása átkerült Szarvasra.

Az integráció az alapszakok működésében nem hozott a tanító szak tantervének harmonizációján kívül más változtatást az intézményben. Továbbra is andragógia, tanító, informatikus könyvtáros, szociális munka szakokon folyt nappali és levelező tagozaton a képzés. A szakirányú továbbképzések kidolgozása, indítása kiemelt feladatnak számított a továbbképzések szélesítésében, a térség pedagógusainak szakmai segítségével. 2007-ben ifjúságsegítő és számviteli ügyintéző, 2008-ban intézményi kommunikátor felsőoktatási szakképzés (FSZ), majd 2008-ban pedagógus szakvizsga, sajátos nevelési és oktatási igényű tanulókkal való foglalkozások (Sonderpedagógia) szakirányú továbbképzések indultak. 2013-tól lendületet vett a műveltségterületi részképzés a tanító szakot végzett, pályán levő pedagógusok számára, 2014-től pedig a közoktatási vezető és pedagógus szakvizsga szakirányú továbbképzési szak kidolgozására és az Egri Főegyházmegye együttműködésével történő indítására került sor jászberényi helyszín mellett Miskolcon és Egerben is.

A 2012/2013. tanév nem szűkölködött feladatokban. Nem csak az új kari struktúra kialakításának, a tantervi harmonizáció megteremtésének, a két korábbi más-más történelmi hagyományokkal rendelkező kar összehangolásának a feladatát jelentette a jászberényi intézmény és az integráció során létrejött Alkalmazott Bölcsészeti és Pedagógiai Kar számára, ebben az évben került sor a 2006/2/III/2. sz. MAB-vizsgálatra, a 2005. évi CXXXIX. tv. rendelkezésének végrehajtásáról szóló 79/2006. (IV.5) Kr. előírásai és a MAB akkreditációs elvárásai alapján történő intézményakkreditációs eljárásra is, amelyet már dr. Varró Bernadett 2012-től dékánhelyettesként, majd 2014-től dékánként irányított.

A 2012-es év örömet és aggodalmat is hozott az intézmény életébe. A fennállás 95. évfordulóját egyhetes rendezvénysorozattal ünnepelte a kar, amely színes szakmai és kulturális programokban volt gazdag. Közben megszületett a *Fokozatváltás a felsőoktatásban. A teljesítményelvű felsőoktatás fejlesztésének irányvonalai.* című oktatáspolitikai munkaanyag, majd 2013. januárban megjelent az Oktatási Hivatal TÁMOP 7.2.1-11/K-2012-0005 azonosítószámú projekt keretében a hazai felsőoktatás kutatási szerkezetelemzése. A *Nemzeti Felsőoktatás Fejlesztéspolitikai Irányai* című, társadalmi vitára bocsátott dokumentum a felsőoktatási együttműködések zónákra (korábbi munkaanyagban pólusokra) osztotta, s ezen zónákon belül vizsgálta a képzési portfólió és a tudományos kapacitások összehangolását, indokolható esetekben az intézményi integrációkat. A tanulmány a Szent István Egyetem esetében kiemelten foglalkozott az agrárképzés újraintegrálásával, az Észak-magyarországi zóna a Miskolc–Eger–Gyöngyös tengely mellett történő regionális együttműködések vizsgálata, az Észak-Alföld régió esetében konkrét integráció is felmerült a Debreceni Egyetem és a Nyíregyházi Főiskola kérdésében. A tanulmány nem említette a jászberényi felsőoktatást, a meghúzott tengelyek határvonalai elkerülték az intézményt.

A dokumentációt ismerve az intézmény az Intézményfejlesztési Terv készítésekor a tevékenységére vonatkozó jövőkép meghatározását három tudományterületen (bölcseztudomány – andragógia alapszak; társadalomtudomány: informatikus könyvtáros és szociális munka alapszak; neveléstudomány: tanító alapszak) jelölte meg. Stratégiai célként fogalmazta meg a pedagógusképzés teljes vertikumának a lefedését (óvodapedagógus, tanító, andragógia, gerontológia), bővítve sport-, művészeti és szociális képzésekkel, megtartva az informatikus könyvtáros szakot. További szakbővítéseket irányzott elő (képi és elektronikus ábrázolás; drámainstruktor, szociálpedagógia, óvodapedagógus). A szervezetre vonatkozó jövőkép meghatározását, a lehetséges integrációs irányok három elképzelését indokolta:

- a Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti és Pedagógiai Kar keretein belül;
- az Észak-Magyarország régióban az Eszterházy Károly Főiskolával történő szakmai integrációban;
- az egyházi fenntartású intézménnyé válás esetén.

A friss integrációval, az új szerkezeti struktúra kialakulásával nem jött el a stabil jövőkép lehetősége. A szarvasi irányítás, a két intézet (Pedagógiai Intézet, Társadalomtudományi Intézet) közötti távolság nagyban megnehezítette a munkát. A fent említett oktatáspolitikai elképzelés nagyfokú bizonytalanságot hozott a kar életébe, a Jászság elveszíteni látta a közel száz éve fennálló felsőoktatási intézményét. A középiskolai diákok, azok szülei nem láttak jövőt gyermekeik jászberényi intézményben történő továbbtanulására, így ezekben az években a továbbtanulásra jelentkezők száma tovább csökkent. Az Intézményfejlesztési tervben megjelölt három irányban elindult az útke-resés. Az oktatáspolitikai elképzelések egyre jobban erősítették a tudományterületek,

a képzési profilok letisztulását egyetemeken belül. A Szent István Egyetem karai által multidiszciplináris profillal rendelkezett, de egyetemi karai közül elsősorban a jogelőd intézményének (Gödöllői Agrártudományi Egyetem) agrárképzése volt a meghatározó, a képzési struktúrában a pedagógusképzés töltötte be a legkisebb szerepet. Nem volt remélhető, hogy a jászberényi intézmény hosszú távon a továbbiakban a SZIE-n belül önálló szervezeti egységként létjogosultsággal működhet.

Az Eszterházy Károly Főiskola, a korábban Ho Si Minh Tanárképző Főiskola és a Jászberényi Tanítóképző Főiskola közötti szakmai együttműködés még az 1980–90-es évekre nyúlik vissza, amikor a tanító szak műveltségi területi képzés tanárképzési kimenet lehetőségének megvalósításában dolgoztak együtt a két főiskola szakemberei. A tanárképző pedagógia szakán több tanító szakon végzett hallgató folytatta tanulmányait, közben gyakorlatát az alma materben végezte, s közülük többen kerültek vissza az első diplomát adó intézménybe, vagy Jászberényben végzett tanítók dolgoztak/dolgoznak napjainkban is az egri campuson. Az intézményi és szakakkreditációs vélemények kitértek a két intézmény szakmai kapcsolatának jövőbeli lehetőségeire.

Az Intézményfejlesztési koncepció jövőbeli megoldásként kezelte a fenntartóváltás gondolatát is, s elindultak a tárgyalások az Egri Főegyházmegye, majd a későbbiekben a Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány vezetőivel, dr. Ternyák Csaba excellenciás érsek úrral és dr. Dobszay Márton Benedek tartományfőnökkel. Az Egri Főegyházmegye vezetői látogatást tettek az intézményben, beszélgetést kezdeményeztek az oktatókkal, dolgozókkal, s az intézményről kialakított pozitív véleményüket erősítette az egyházmegye köznevelési intézményei pedagógusainak továbbképzésében való együttműködés is. Mindeközben az oktatás változatlanul folyt az intézményben, bár az oktatók, dolgozók, hallgatók s a térség lakói között egyre inkább érezhető volt a bizonytalanság, ami negatív hatással volt a beiskolázásra, ezzel is tovább nehezítve az intézmény mindennapjait.³⁹

A felsőoktatást érintő pénzügyi megszorítások, a romló gazdasági feltételek, a csökkenő központi támogatás és a hallgatói létszám demográfiai hullámnak is köszönhető fokozatos csökkenése a kari vezetést szigorú és következetes gazdálkodásra készítette, ami óraszámemlést és személyi leépítéseket eredményezett. A gazdasági nehézségek figyelembevételével a főállású oktatók számának csökkenését az intézmény a képzéseknek megfelelő szakemberek óraadóként történő bevonásával oldotta meg. Ezáltal szoros kapcsolat alakult ki a kar és Jászberény, Jászság olyan munkáltatói között (jászsági általános iskolák, Szent Klára Idősek Otthona, Szent Erzsébet Kórház, Jászberény Város Önkormányzata, művelődési központok, számos egyéb munkáltató), akik nemcsak az oktatásban, a gyakorlati szintér biztosításában segítették a hallgatókat, de végzés után munkahelyet is biztosítottak a számukra.

---

³⁹ VARRÓ, ... *Ami a 100 évből kimaradt* 21–59.

Nagy segítséget nyújtottak az oktatásba ismét bekapcsolódó nyugdíjas kollégák, akik szakmai tapasztalatukkal önkéntesként mentesítették a már túlterhelt oktatókat, vagy a hiányzókat pótolták.⁴⁰

A készülő felsőoktatási szerkezetátalakítás természetesen nem csak az Alkalmazott Bölcsészeti és Pedagógiai Kar jászberényi intézményét (Társadalomtudományi Intézet) érintette, hasonló távlati problémák elé nézett a szarvasi Pedagógiai Intézet is. Ezért dr. Lipcsei Imre dékán szintén tárgyalásokat folytatott a Pedagógiai Intézet Szent István Egyetemből való kiválásáról, egyházi fenntartásba kerüléséről. Ennek eredményeként az 1909/2015. (XII.8.) Kormányhatározat alapján 2014. július 31-én a Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti és Pedagógia Kar szarvasi telephelyű Pedagógiai Intézete kivált a Szent István Egyetemből, a Szeged-Csanádi Egyházmegyéhez tartozó Gál Ferenc Főiskola Pedagógiai Karaként folytatta működését. A korábban két campus által alkotott kar jogutódjává a jászberényi campus vált, visszanyerte önálló kari státuszát, a 2014. július 1-től dr. Varró Bernadett dékán irányította a kar működését. A Pedagógiai Intézettel addig közösen működtetett óvodapedagógus képzésben részt vevő levelező tagozatos hallgatók a jászberényi intézményben folytathatták tanulmányaikat, s a kar a 2014/2015. tanévtől már nappali tagozaton is folytatta a képzést, s a 2015/2016. tanévtől pedig elindította a csecsemő- és kisgyermeknevelő szakot nappali és levelező tagozaton.

A 2013. januárban megjelent felsőoktatási kutatási dokumentáció okozta bizonytalanság csak tovább fokozódott a „*Fokozatváltás a felsőoktatásban*” koncepció későbbi megjelenésével. A koncepció a jászsági intézményt a közösségi főiskolai formációban nevesítette. A dokumentum alapján a közösségi főiskola a hazai gyakorlatban teljesen új intézményforma, lényege, hogy a közösségi főiskola fenntartója – amely alapvetően egy helyi önkormányzatok, esetleg egyházak, gazdálkodó szervezetek által alapított szervezet – a felsőfokú képzések működtetéséhez szükséges infrastruktúrát biztosítja. Az Oktatási Hivatal által a működési eljárás engedélyezését követően nyilvántartásba vett szervezet más felsőoktatási intézmények képzésének szolgálhat alapító okiratba történő telephelybejegyzés nélküli színtereként, amennyiben a képzési jogosultságot az intézmény saját kezdeményezésére az Oktatási Hivatal eljárása során – a Magyar Akkreditációs Bizottság véleményezése mellett – a közösségi főiskolai helyszínen megszerzi. A közösségi főiskola nem rendelkezik saját maga által foglalkoztatott oktatókkal, a hallgatók is a képzést megvalósító intézménnyel állnak hallgatói jogviszonyban, a képzési infrastruktúra működtetésére azonban a közösségi főiskolának is lehetnek saját alkalmazottai. A koncepció előtt értetlenül állt Jászberény város és a kar vezetősége is, hiszen a jászberényi intézmény közel 100 éves pedagógusképző tradíciói – az értelmezés alapján – nem voltak beleilleszthetőek a közösségi főiskola kereteibe. Az intézmény magas színvonalú oktatói potenciállal rendelkezett, az alkalmazásban álló 24 oktatóból 16 (67%)

⁴⁰ Uo.

PhD-fokozatot szerzett, folyamatosan kutatásokat végeztek a pedagógia több területén, a tudományos élet követelményeinek megfeleltek. Az intézmény gyakorlóiskolájában közel 700 diák és 58 magas szakértelemmel rendelkező pedagógus tanított, közöttük már többen mestertanári fokozatot szereztek, és közös kutatócsoportokban dolgoztak a kar oktatóival. A tanulmány negligálta az itt folyó tudományos munkát és képzést, üres mezőként tüntette fel Jászberényt mint kutatóhelyet, az idegen nyelvű publikációk száma a tanulmány szerint nulla teljesítést mutatott, holott az MTMT akkori feltöltöttsége szerint a PhD-val rendelkező oktatók több ízben publikáltak idegen nyelven is. A képzések rekrutációs köre kifejezetten a Jászságot és a környékbeli régiókat fedte le, tehát nem volt értelmezhető az a megállapítás, hogy felsőoktatási szempontból a Jászság „fehér fol”.

A nem túl biztató kilátások tovább korbácsolták a kedélyeket, egyre inkább azt rebesgette a közvélemény, hogy bezár az intézmény. Ismételt tárgyalások indultak az Egri Főegyházmegye vezetőivel és a Ferences Rendtartomány tartományfőnökével. A ferences rend 1950 előtt már fontos szerepet töltött be Jászberény életében, s a tárgyalások időpontjában a korábban jászberényi Terplán Zénó Műszaki és Közgazdasági Szakképző Iskola (Terplán Zénó Ferences Gimnázium és Szakgimnázium) működtetését már átvette.

A Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány tartományfőnöke, dr. Dobszay Márton Benedek 2014. július 10-én kelt levéllel fordult a Szent István Egyetem rektorához és kancellárjához az Alkalmazott Bölcsészeti és Pedagógiai Kar egyetemből való kiválásának kérdéseiről, s tárgyalások kezdődtek a megoldás lehetőségeiről. A budapesti Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola karaként közös képzési pontokat találva folytak a tárgyalások az egyházi vezetőkkel, s szó esett az Egri Főegyházmegye és a Ferences Rendtartomány közös fenntartásáról is.⁴¹

A nehézségek, a bizonytalanság érzése ellenére még nagyobb energiát befektetve folyt tovább a munka a karon. Tovább nehezítette a munkát, hogy az Emberi Erőforrások Minisztériuma 2015. augusztus 31. napjával a Szent István Gyakorló Sport Általános Iskola és Gimnázium közel évszázados fenntartói jogát a kartól átadta a Klebelsberg Intézményfenntartó Központnak. A fenntartás átadása megtörtént, de a KLIK továbbra is biztosította, hogy a tanító szakon a hallgatói gyakorlatokat az iskolában végezzék.

A kar gazdasági nehézségei, bizonytalan helyzete ellenére csapattá formálta az intézmény oktatóit, munkatársait, akik bíztak abban, hogy a közel egy évszázados történelmi múlttal s szakmai elismertséggel rendelkező felsőoktatási intézmény nem szűnhet meg, még jobb sorsra érdemes. A történelmi múlt harmadszor is megismételte önmagát. Az első alkalommal 1928-ban felmerülő internátusi elhelyezési és ellátási hiányok miatt, majd az Elnöki Tanács 1959. 26. sz. rendeletével megszüntetett középfokú tanítóképzések

---

⁴¹ Uo.

sorai közül a város, a politika összefogása mentette meg az intézményt.⁴² Az útkeresés, a tradicionális pedagógusképző intézmény fennmaradása nem csak a kar és a városi vezetők küzdelme volt, az oktatáspolitikai, a felsőoktatásért felelős államtitkár, dr. Palkovics László is megoldási lehetőséget kínált az Eszterházy Károly Egyetemhez való csatlakozás gondolatával, így az egyházi vezetők közel két éven keresztül folyó egyeztető munkáit, segítő hozzáállását megköszönve a kar vezetősége az Eszterházy Károly Egyetembe történő integráció mellett döntött. 2015. szeptembertől elindultak az Eszterházy Károly Főiskola, a Károly Róbert Főiskola és a SZIE Alkalmazott Bölcsészeti és Pedagógiai Kar vezetői között az Eszterházy Károly Egyetem megalakulásának egyeztető tárgyalásai. Az Országgyűlés az oktatás szabályozására vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló 2015. évi CCVI. tv. 42. § (3) bekezdése szerint a Károly Róbert Főiskola és az Eszterházy Károly Főiskola összeolvadásának törvénybe iktatásával döntött, s az így létrejött Eszterházy Károly Egyetemhez 2016. július 1-jei hatállyal beolvadással csatlakozott a Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészettudományi és Pedagógiai Kar, Eszterházy Károly Egyetem Jászberényi Campus megnevezéssel.⁴³

Az Eszterházy Károly Egyetem Szervezeti és Működési Szabályzata 52. § (2) alapján a Jászberényi Campus olyan keretgazdálkodó működési egység, amely kihelyezett gazdasági feladatokat ellátó szervezeti egységekkel rendelkezik: Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet; Tudástechnológiai Intézet; Jászberény Campus Főigazgatói Hivatal; Zirzen Janka Kollégium.

Szervezeti struktúra szerint a Jászberényi Campus képzési profilja és oktatói állománya alapján a Pedagógiai Karhoz tartozik. Két intézetre: Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet, Tudástechnológiai Intézet; intézetenként két-két tanszékre: Andragógia és Társadalomelméleti Tanszék, Gyermeknevelési Tanszék, illetve Anyanyelvi és Művészeti Nevelési Tanszék, Információs és Kommunikációs Tanszék tagolódik. A campus képzési profilja három tudományterületen hat alapszakot (BA) ölel fel: *pedagógusképzés*: csecsemő- és kisgyermeknevelő; óvodapedagógus; tanító; *bölcsészettudomány*: andragógia; *társadalomtudomány*: informatikus könyvtáros; szociális munka szak.

2016. július 1-től egy új fejezet kezdődött az intézmény életében, a csatlakozás ünnepi pillanatai után szinte azonnal pörgős szakmai élet indult. Az Egyetem Szervezeti és Működési Szabályzata alapján elfogadott Bizottságok campusi képviselői kezdték meg a munkát, a campusokon folyó párhuzamos képzések tantervi harmonizációjára került sor. A Tanulmányi osztály átkerült az Oktatási Igazgatósághoz, munkájukat Oktatási csoportként folytatták tovább, feladatkörük változatlan maradt. Továbbra is végzik a hallgatók tanulmányi ügyeinek teljes körű adminisztrációját, oktatásszervezési feladatokat látnak el, a hallgatókkal

⁴² NAGY, A Jászberényi Tanítóképző Főiskola Évkönyve az intézmény alapításának 80. évfordulójára 1917–1997.

⁴³ VARRÓ, ... *Ami a 100 évből kimaradt* 21–59.

kapcsolatos nyilvántartásokat vezetnek, teljes körű tanulmányi tanácsadást és tájékoztatást adnak hallgatóinknak tanulmányi kötelezettségeikről, azok teljesítésének módjáról. Minden felvételi eljárással kapcsolatos teendőt kezelnek és szerveznek.

Az egyetemé válás során a négy campus könyvtára az Eszterházy Károly Főiskola könyvtárának neve nyomán a Tittel Pál Könyvtár nevet kapta.

A campus tradicionális pedagógusképzése egy olyan háttérrel kapott az Eszterházy Károly Egyetem részeként való létjogosultsággal, amelynek intézményi keretében és közös együttműködésével visszanyerheti korábbi országos elismertségét, s meghatározó felsőoktatási intézménye lehet az Észak-Alföld régióinak.

A campusi élet további lendületet kapott. Évente több tudományos konferencia, szakmai workshop, interaktív gyermekfoglalkozások kerültek megrendezésre. Megszorozódott a Tudományos Diákköri Konferenciákon részt vevő hallgatók száma, évente büszkélkedhet az intézmény Országos TDK-n dobogós helyekkel. Aktívan vállaltak szerepet a kollégák az egyetemi pályázatokban, külföldi ösztöndíjak elnyerésében, határon túli szakmai előadásokban. 2017 szeptemberétől a programtervező informatikus felsőoktatási szakképzéssel, 2021-től az alapképzéssel, 2018 szeptemberétől pedig a gyógypedagógia alapszakokkal bővült a képzési paletta.

Közben a magyar kormány a „Fokozatváltás a felsőoktatásban” stratégia megvalósulása érdekében meghatározta a felsőoktatási intézmények fejlődési irányát. Az országos felsőoktatás átszervezésének lendülete az Eszterházy Károly Egyetemet sem hagyta érintetlenül, 2021. augusztus 1-től az intézmény fenntartója az Egri Főegyházmegye lett, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem néven. A Jászberényi Campus 2012–2016 között többször megfogalmazott kérése az egyházi fenntartás érdekében ekkor válhatott valóra.

Az egyetemi struktúrában belül a Jászberényi Campus életében jelentős változás nem történt. A Pedagógiai Kar oktatási szervezeti egység része, s a csecsemő- és kisgyermeknevelő, a gyógypedagógia, az óvodapedagógus, a tanító, a közösség-szervezés BA közös szakok szakmai irányítója.

A Gazdaság- és Társadalomtudományi Karhoz a szociálpedagógia MA szakkal, az Informatikai Karhoz pedig a programtervező informatikus alapképzéssel és felsőoktatási szakképzéssel kapcsolódik.

Napjainkban a campus két intézete (Alkalmazott Neveléstudományi Intézet; Tudástechnológiai Intézet) gondozza a csecsemő- és kisgyermeknevelő; óvodapedagógus; tanító; gyógypedagógia; közösség-szervezés, programtervező informatikus alapszakokat, a szociálpedagógia szakon a mesterképzést, valamint a programtervező informatikus felsőoktatási szakképzést.

A campus képzési kínálata elsősorban azoknak szól, akik szeretnek emberekkel foglalkozni, a legkisebbekről való gondoskodástól az óvodáskorúak mindennapi tevékenységének szervezésén keresztül, az általános iskolások nevelő, oktató tevékenységén túl egészen a felnőttekkel való foglalkozásig nyújtanak végzettséget különböző képzéseink.

Az intézmény törekszik a régió szakmunkaadóinak a kielégítésére szoros együttműködésben a szakintézményekkel és az ipari létesítményekkel. Képzési szemléletében hangsúlyt kap a munkahelyi igényekkel összhangban álló korszerű ismeretek, készségek, képességek fejlesztése. A térség pedagógusait szakirányú továbbképzésekkel várja vissza az alma materbe. Az intézmények magasan képzett, elismert oktatóival, elkötelezett munkatársaival, korszerű és gyakorlatias képzéseivel tartós értéket jelenít meg a munkaerőpiacon. Továbbra is feladat a hagyományokra építve a pedagógusképzés és -továbbképzés megerősítése, a térségi igényeknek megfelelő új szakok bevezetése; a képzésekhez kapcsolódó kutatás, a nemzetköziesítés erősítése, a nemzetközi együttműködések keretében a hallgatói és oktatói mobilitás szorgalmazása, a jó tapasztalatok beépítése a képzésbe; a képzési paletta növelésével, a minőségi munka elismertségének emelésével a hallgatói létszám növelése, a felvett hallgatók minőségi mutatóinak növelése; a színvonalas oktatói munkával, a hallgatói élet pezsgőbbé tételével vonzóvá tenni a térségből származó és azon kívüli tehetséges diákok számára az intézményt, ezáltal hozzájárulni az Észak-alföldi régió, elsősorban a Jászság iskolázottságának növeléséhez, kulturális színvonalának növeléséhez, az értelmiségi fiatalok térségben való megtartásához, és a helyi gazdaságfejlesztés részévé válni.⁴⁴

A Tudástechnológiai Intézetre a jövőben nagy feladat vár. Ez az intézet lesz gazdája a már jelen időben is működő informatikai képzéseknek, valamint a térség vállalkozóival közös együttműködésben tervezendő gépészmérnöki képzésnek és más műszaki képzéseknek is.

Babits Mihály gondolata alapján: „múlt nélkül nincs jövő, s mennél gazdagabb a múltad, annál több fonálon kapaszkodhatsz a jövőbe”.

---

⁴⁴ NAGY, A Jászberényi Tanítóképző Főiskola Évkönyve az intézmény alapításának 80. évfordulójára 1917–1997.

JUHÁSZ FERENC – LÓCZI TAMÁS – NÉMETH ZOLTÁN

ÁLLAMI ISKOLÁKBÓL KATOLIKUS ISKOLÁK

A 2023-ban 70. születésnapját ünneplő dr. Ternyák Csaba érsek atya a Szent István király által 1004-ben alapított Egri Főegyházmegye 81. főpásztora és 13. érseke, aki XVI. Benedek pápától származó, 2007. március 15-én kelt érseki kinevezésével az iskolák területén is jelentőset alkotó, visszatekintve óriásoknak látszó elődei nyomába lépett. Főpapi szolgáltatának kezdetén a prioritásai közé sorolta az ifjúság- és cigánypasztorációt, valamint a média evangelizációs lehetőségeinek használatát.¹

Az egyházmegye iskolafenntartó szerepét és Eger iskolaváros jellegét püspökei és érsekei alapozták meg. Közülük is kiemelkedik a Barkóczy Ferenc (1710–1765) püspök elképzeléseit megvalósító Eszterházy Károly (1725–1799) püspök, aki az általa építtetett Líceum épületében 1774-ben megalapította a mai egyetem elődjét. Pyrker János László (1772–1847) pátriárka-érsek alapította 1828-ban az első magyar tannyelvű tanítóképzőt.

Az iskolaátvételek sora

Az 1948. évi államosításig az egyházmegyei és szerzetesi iskolákban nemzedékek sora tanult. A diktatúra parlamentje 1948-ban az egyházi iskolák államosításáról szóló törvénnyel az ország iskoláinak több mint kétharmadát, 6505 egyházi iskolát vett állami fenntartásba, 18 ezer pedagógust tett állami alkalmazottá.² A rendszerváltásig csak 10 egyházi gimnázium működhetett, amelyből a bencések, a ferencesek, az iskolanővérek és a piaristák két-két gimnáziuma volt katolikus.³

Köznevelési intézmények fenntartói jogának átvételére a rendszerváltás után nyílt meg a lehetőség hazánkban. Már a 90-es évek elejétől kezdve éltek is ezzel a lehetőséggel

¹ *A rendszerváltástól napjainkig*, <https://eger.egyhazmegye.hu/hivatal/harmadik-resz/harmadik-resz> – utolsó letöltés: 2023. szeptember 5.

² GÖZSY, Z. – DÉVÉNYI, A., *Az iskolák államosítása in A történelem tanításának tartalmi és módszertani változásai. Egyetemi jegyzet a „Történetirői irányzatok és hatásuk a történelemtanításra” című kurzushoz*, https://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/tort_tan_valt/az_iskolk_llamostsa.html – utolsó letöltés: 2023. szeptember 5.

³ KORZENSZKY, R., *Magyar Örökség díjat kapott a kommunizmus idején is működő nyolc katolikus gimnázium in Magyar Kurir Katolikus Hírportál*, <https://www.magyardkurir.hu/hirek/magyar-orokseg-dijat-kapott-nyolc-katolikus-gimnazium-mely-kommunizmus-idejen-mukodott> – utolsó letöltés: 2023. szeptember 5.

az egyházmegyék, szerzetesrendek és más egyházi jogi személyek. Elsősorban azon intézmények egyházi fenntartásba adását kérték, ahol az államosítás előtt is felekezeti iskola működött, illetve ott, ahol a szülők ezt nagy arányban kezdeményezték. Egyházmegyénkben is működtek már katolikus iskolák Ternyák érsek úr kinevezése előtt is, de az ő nevéhez fűződik azok számának nagyarányú növekedése. Ezt persze más tényezők is segítették, mint például az, hogy a kormány jó kezekben látja az oktatást és a nevelést a bevett egyházaknál. Ternyák Csaba érsek úr az egyház fontos élettereként, missziós területeként tekint a nevelési-oktatási intézményekre. Amikor az egyház óvodát, iskolát, kollégiumot, szakképzési intézményt vesz át, akkor nem csupán közfeladatot vállal az állam kötelezettségeiből, hanem válaszol a hívő szülők azon igényére, hogy gyermekeiket vallásilag elkötelezett, keresztény szemléletű intézményben taníttathassák. A katolikus egyház évezredek tapasztalatokon alapuló nevelési és oktatási értékrendje és a katolikus iskolák jó híre bizalmat keltett a magyar társadalomban az egyházi iskolák felé. Ezt az általános véleményt gazdagította Ternyák érsek úr azzal, hogy a katolikus nevelést a szülőkkel karöltve, az egyházközség és a helyi település javára képzelel el. Sokszor kifejtette, hogy a katolikus iskola diákjai a helyi település polgárai maradnak, így a katolikus intézmények feladata az, hogy benne éljenek az adott közösség életében, és ne képezzenek elkülönült csoportot.

A rendszerváltást követően lehetővé vált új egyházi iskolák alapítása és működtetése, azonban a jogszabályi környezet 2010-ig jelentősen korlátozta az egyházak fenntartói tevékenységét. A kedvezőtlen külső feltételek között dr. Seregély István (1931–2018) érsek úr 1991 és 2001 között tizenegy⁴ iskolát, óvodát és kollégiumot alapított, közöttük az 1994-ben a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya fenntartásába adott miskolci Fényi Gyula Jezsuita Gimnáziumot.⁵ A katolikus iskolák és óvodák alapításának rendszerváltást követő második hulláma 2010-ben indult, amikor egy törvénymódosítást követően az egyházi fenntartók hátrányos jogkövetkezmények nélkül vállalhatták⁶ azoknak az intézményeknek a fenntartását, amelyek fenntartói a szülők többségének támogatásával kifejezték e szándékukat. Ternyák érsek úr az Egyházi Törvénykönyv (CIC.) 796–806. kánonjaira⁷ figyelemmel alapítja és tartja fenn azokat az oktatási intézményeket, amelyekben

⁴ 1991-ben a mezőkövesdi Szent István Katolikus Általános Iskolát és a Jászberényi Nagyboldogasszony Katolikus Általános Iskolát. 1992-ben a miskolci Fráter György Katolikus Gimnáziumot és a sátoraljaiújhegyi Árpád-házi Szent Margit Katolikus Általános Iskolát. 1993-ban az egri Érseki Szent József Kollégiumot, az egri Szent Imre Katolikus Általános Iskolát és a gyöngyösi Szent Erzsébet Óvodát. 1994-ben a miskolci Kisboldogasszony Óvodát. 1999-ben a miskolci Szent Imre Római Katolikus Általános Iskolát. 2001-ben az egri Jó Pásztor Óvodát.

⁵ Oktatási Hivatal, https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_intezmenykereso/!KIR_Intezmenykereso/Intezmeny/Index/038090 – utolsó letöltés: 2023. szeptember 5.

⁶ TERNYÁK, Cs., *A katolikus közoktatási intézményrendszer bővülése in Vigilia* 2017/5. 322–326.

⁷ *Az egyház tanítófeladata, 802. kánon in Codex iuris canonici. Az egyházi törvénykönyv*. III., https://torvenykonv.katolikus.hu/www.vatican.va/archive/cod-iuris-canonici/hu/documents/cic_konyvIII_0796-0806_hu.html#I_FEJEZET – utolsó letöltés: 2023. szeptember 5.

a szülők a katolikus értékekre taníttathatják gyermekeiket. A CIC. 802. kánonja szerint „ha nincsenek olyan iskolák, amelyekben a nevelést a keresztény szellem járja át, a megyéspüspök feladata, hogy ilyenek alapításáról gondoskodjék. A megyéspüspök gondoskodik arról is, hogy – ahol ez hasznos – szakmai és technikai iskolákat, valamint más sajátos szükségleteket kielégítő iskolákat alapítsanak.”⁸

Ternyák érsek úr 2010 és 2023 között közel 50 katolikus intézményt alapított, amelyek között számos hátrányos helyzetű tanulókkal foglalkozó iskola is van. A 2023. szeptember 1-jén fenntartásba vett miskolci és szögligeti általános iskolával az egyházmegye intézményei 52 településen, 58 intézményben, közel 100 feladatellátási helyen 22.000 tanulót nevelnek és 2500 pedagógust alkalmaznak. Érsek atya a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Iskolabizottságának elnöki feladatait is ellátja, mert az iskolákra missziós területként, nagy lehetőségként és fejlődést ösztönző kihívásként tekint. Változó világunkban az óvodától a felsőoktatásig terjedő katolikus nevelési-oktatási intézmények új impulzusokat közvetítenek az egyház felé és az evangélium üzenetét a társadalom felé. A katolikus intézményekkel olyanokhoz is eljutnak egyházunk üzenetei, akik ezzel még nem találkoztak. Érsek úr döntései előtt gyakran idézi Ferenc pápa „Az evangélium öröme” kezdetű apostoli buzdításában megfogalmazott alábbi gondolatokat:

„Mindenkinek joga van megkapni az evangéliumot. A keresztények kötelessége hirdetni az evangéliumot anélkül, hogy bárkit kizárnának, de nem, mint akik új terhet raknak rájuk, hanem mint akik megosztanak egy örömet, szép távlatot mutatnak és egyfajta vágykeltő lakomára hívnak. Az Egyház nem prozelitizmussal [térítéssel], hanem »vonzással« növekszik. II. János Pál annak elismerésére szólított fel, hogy »nem szabad ellankadni az evangélium hirdetésében« azok felé, akik távol vannak Krisztustól, »hiszen ez az Egyház feladata«. A missziós tevékenység »ma is a legnagyobb kihívást jelenti az Egyház számára« és »elsődleges gondja kell legyen a misszió ügye«. Mi történne, ha valóban komolyan vennénk ezeket a szavakat? Egyszerűen elismernénk, hogy a missziós tevékenység az Egyház minden művének a paradigmája.”⁹

Katolikus egyetem

Az egri tanárképző főiskola 1990-ben vette fel Eszterházy Károly nevét, és kitartó munka eredményeként 2016-ban egyetemi rangot kapott. Az egyetemmé válás több évszázados álom megvalósulását jelentette. Ternyák érsek atya neves püspök elődeinek tervét valósította meg akkor, amikor 2021-ben az Egri Főegyházmegye fenntartásába vette az Eszterházy

⁸ Uo.

⁹ FERENC, *Evangelii Gaudium*, 2023. november 24., <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=451#EG009> – utolsó letöltés: 2023. szeptember 5.

Károly Katolikus Egyetemet „... azzal a céllal, hogy székvárosunk és nemzetünk szellemi és lelki gazdagodását szolgálja, segítse a fiatalok személyiségének kibontakozását, talentumainak feltárását és fejlesztését, hozzájáruljon az általános műveltségi szint emeléséhez, és az egyház tanítói küldetésének beteljesítéséhez”.¹⁰ Az egyházi fenntartásba vétel fontos mérföldkő és léptékváltás volt az Egri Főegyházmegye tevékenységében, amellyel kiegészült iskolarendszere az óvodai neveléstől az egyetemi képzésekig széles körű lehetőségeket kínál az érdeklődőknek.

Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Észak-Magyarország kiemelt tudásközpontjaként nemcsak a pedagógusképzésben, hanem a társadalom- és gazdaságtudományok, az informatika és a természettudományok területén is számos képzést és továbbképzést kínál. Az egyetem mint tudásközpont hidakat képez a társadalmi és gazdasági élet szereplői között. Pedagógiai felmérések tapasztalatai alapján elfogadott megállapítás az, hogy azokban az országokban ér el jó eredményeket a közoktatás, amelyekben a tanárképző egyetemek és a pedagógiai kutatóközpontok, valamint az általános és középiskolák között folyamatos a tudásátadás, hatékonyan működik a tudományos eredmények és az iskolai tapasztalatok cseréje és megosztása.¹¹

Közismert minden területen a szakemberhiány, ezen belül is markánsan jelenik meg az oktatás terén a pedagógushiány. Többen azok közül, akik az egyházi iskolák indítására kritikával tekintettek, feltették a kérdést: lesz-e elég pedagógus? Nem csupán egyházi iskolákban tanítani, hanem egyáltalán. Ternyák Csaba érsek úr országosan is jelentős méretű iskolahálózatot épített ki az Egri Főegyházmegyében. Jól átgondolt folyamat részeként 2021-ben az egyházmegye fenntartásába vette az Eszterházy Károly Egyetemet, ezzel beteljesítve elődje, Eszterházy püspök álmát is, hogy Egerben katolikus egyetem működjön. Ennek az egyetemnek a fő arculatát mindig a pedagógusképzés jelentette, így miután az egyetem az egyházmegye fenntartásába került, nagyobb lett a reményünk arra, hogy az itt végzett pedagógusok jobban be tudnak illeszkedni az egyházmegye intézményeibe. Ez a folyamat kétirányú, hiszen az egyházmegye intézményeiből sok olyan diák jelentkezik a katolikus egyetemre, akik később, ha nem is föltétlenül saját egykori iskolájukban, de az egyházmegye katolikus iskoláiban helyezkednek el katolikus pedagógusként. Ugyanakkor természetesen az egyetemre jelentkező hallgatók nem kizárólagosan az Egri Főegyházmegye területéről, hanem az ország minden részéből jönnek és mennek is majd az ország minden részébe. Általuk az egész országra kisugárzást jelent az a lelki és oktatási centrum, amelyet az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem nyújt.

¹⁰ Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Alapító Levél.

¹¹ CSAPÓ, B., *A jövő elvárásai és a tudás minősége*, <https://kiadvany.suliszerviz.com/kiadvanyok/30-kiadvany-2019/1186-2019-prof-dr-csapo-beno-a-joevo-elvarasai-es-a-tudas-minosege> – utolsó letöltés: 2023. szeptember 5.

Templom és/vagy iskola?

Az iskolák államosítása és a szerzetesrendek feloszlása után az is tapasztalható volt, hogy a 70-es, 80-as évekre a plébániákról és az egyházközségi testületekből majdnem kifogytak azok az értelmiségi és képzett személyek, akik valamikor egyházi iskolába jártak. Most tehát, amikor az iskolák újra indultak, öröndetes az a változás is, amit mind a pedagógusok, mind pedig az iskolába járó gyerekek szülei az egyházközség felé fordulva jelentenek. Plébániákat éltető iskolák jöttek létre. VÉRfrissítést kaptak azok által, akik az iskola körül tevékenykednek, és immáron a plébániához is tartozónak érzik magukat. Van azonban még némi bizonytalanság vagy inkább szabályozni való e téren, és itt a lelkipásztorok nagyvonalúsága és nagylelkűsége is szükségeltetik. Több gyermek ugyanis, aki egyébként nem kapott vallásos nevelést, és nincs vallásos háttere, először az iskolai közösségben találkozik a hittel. Gyakori, hogy a diákok az iskolai éveik alatt keresztkednek meg, lesznek elsőáldozók, és mélyen kötődnek ahhoz az iskolához, templomhoz vagy plébániához, ahol vallási kötelezettségeiket iskolai szinten teljesítik. Adódhat, hogy nem a saját lakóhelye szerinti plébánia vagy templom az, ahol a tanuló a szentségekhez szeretne járulni, hanem ahová az iskola területileg tartozik. Ebben a lelkipásztorok megértése és türelme feltétlenül szükséges. Előfordul ugyanis, hogy ha a gyermek abban a templomban nem járulhat a szentségekhez, ahová iskolásként jár, akkor nem a lakóhelye szerinti templomot választja, mert nem köti és hívja őt oda az a közösség, amit az iskolában megél és megtapasztal.

Hogyan válik katolikussá egy intézmény?

Természetesen egy intézmény nem attól válik katolikussá, hogy lecserélik az ajtaján a feliratot. Sokkal inkább azzal, hogy az átvétellel megjelenik Krisztus a falak között. Ezért Ternyák érsek úr fontosnak tartja, hogy iskoláinkban kápolna vagy imaterem létesüljön. Ahol erre megvannak a feltételek, az Oltáriszentség jelenlétével a legtjeljesebb mértékben válik jelenvalóvá az Úr. De ahol erre közvetlenül nincs lehetőség, ott a helyi plébániatemplom kapcsolódik be az iskola vérkeringésébe. A templomban mint külső helyszínen, ahol minden Istenről szól, a diákok találkozhatnak a természetfeletttel.

A plébániatemplom elsősorban az össziskolai ünnepeknek ad otthont. Iskoláink négy iskolai misét tartanak a tanévben. Ezek a tanévkezdő *Veni Sancte*, az adventi, a nagyböjti és a tanévzáró *Te Deum* szentmiséi. Ezenkívül a végzős évfolyamok ballagása is rendszerint szentmisével ünnepelt esemény. Egy iskolakápolna – adottságainál fogva – egy-egy osztály saját miséjét tudja befogadni. Mindkét „misetípus” fontos, hiszen míg az iskolamisékben az egész közösség egysége, nagy eseményei kerülnek előtérbe, addig

az osztálymisékben egy-egy osztály bensőségesen tud kapcsolódni Istenhez, és tudja erősíteni saját közösségének kohézióját.

A tanév menetét átszövik az egyházi ünnepek, és gazdagítják az addig már kialakult hagyományokat. Sokszor nem is feltétlenül új elemként, hanem egy korábbi gyakorlat magyarázataként. Gondoljunk csak például arra, hogy a Mikulást, a karácsonyt és a húsvétot talán minden iskolában ünneplik, de egy katolikus iskolában ezek keresztény vallási háttere is megvilágosodik; a tanulók – és nem utolsósorban a dolgozók – rájönnek arra, miért is ajándékozzuk meg ilyenkor egymást, vagy honnan ered a locsolkodás szokása.

Az átvételek során megváltozik az iskolák neve is. Ha a korábbi névadó katolikus szemzőből is követendő személy, akkor csak a katolikus jelzővel bővül az intézmény neve, ha viszont ez nem lehetséges, új nevet kap az iskola, aki egyúttal védőszentjévé is válik az intézménynek. Ünnepein iskolanapot lehet rendezni, ahol a liturgikus program mellett megjelenhet mindaz az érték, talentum, amellyel az adott közösség rendelkezik.

A folyosókon, tantermekben, közösségi helyiségekben megjelennek a keresztény szimbólumok (feszület, kép Jézusról, Máriáról, szentekről, idézetek stb.), amelyek mindennapi látványa és üzenete beleivódik a tanulók, tanáraik és az odalátogatók lelkébe. Sok helyen az egyes osztályok is védőszentet választanak, és ennek szellemében, de saját kreativitásuknak megfelelően díszítik osztálytermeiket. A faliújságok hirdetései, az iskola honlapja, közösségi médiában megjelenő arculata szintén tükrözik a különleges szellemiséget. Ezek kialakításában nagy szerepe van az iskolalelkésznek és a hitoktatóknak, akik teológiát végzett személyekként meg tudják ítélni, mi való és mi nem egy katolikus intézmény elektronikus felületeire.

Ahogy már a fentiekben olvasható volt, Ternyák Csaba érsek úr mottókkal is segíti iskoláink nevelési évét. Ezek a főpásztor által kijelölt mondatok iránymutatást jelentenek az egész egyházmegye intézményei számára. A mottók sokszor a világegyház nagy eseményeire, a szentatya szándékaira vagy éppen a Magyar Katolikus Egyház aktuális programjaira utalnak (gondoljunk például a pápalátogatásra), vagy netán olyan dologra hívják fel a figyelmet, amit főpásztorunk fontos célként jelölt meg. Ezek a mottók minden iskolánkban jól látható helyen, általában az aulában vagy a bejáratnál kerülnek elhelyezésre. A mottó szellemisége megjelenik az iskolák éves munkaterveiben, időnként még az egyes tantárgyi munkaközösségek éves terveiben is.

Az Egri Főegyházmegye egyes tanévekre szóló mottói az alábbiak:

- 2023/2024. tanév: *Krisztus a jövőnk*¹²
- 2022/2023. tanév: *A szentmise a család erőforrása*¹³

¹² PAP, I., *Krisztus a jövőnk*, <https://eger.egyhazmegye.hu/hirek/hirek-200/krisztus-a-jovonk-tanevnyito-az-egri-foegyhazmegyeben-4122> – utolsó letöltés: 2023. szeptember 5.

¹³ BÉRCZESSY, A., *A szentmise a család erőforrása – tanévnyitó Veni Sancte Sárospatakon*, <https://eger.egyhazmegye>.

- 2021/2022. tanév: Péter hitével tekintsünk Jézusra¹⁴
- 2020/2021. tanév: Van itt egy gyermek... (Jn 6,9)¹⁵
- 2019/2020. tanév: Aki énekel kétszeresen imádkozik¹⁶
- 2018/2019. tanév: Minden a családban kezdődik. Család, légy, ami Isten tervei szerint vagy!¹⁷
- 2017/2018. tanév: Áldott légy!¹⁸
- 2016/2017. tanév: Hit, hűség, hivatás¹⁹

Természetes és talán a legszembetűnőbb változás egy iskolaátvétel nyomán a hit- és erkölcsstan tantárgy megjelenése. Ez sok évig teljesen egyedi volt a felekezeti iskolákban, néhány éve azonban – mint ismeretes – az állami iskolákban is jelen van kötelezően választható módon az etikával párhuzamban. Iskoláinkban az átvétel utáni években néhány helyen továbbra is fennáll még a választás lehetősége, de a cél előbb-utóbb mindenütt az, hogy mindenki hittanra járjon. Ez természetesen felekezeti bontásban kerül megszervezésre mindenütt, ahol a történelmi egyházak képesek hittantanárt biztosítani az intézmény számára. A hittan tantárgy régóta kidolgozott tantervvel rendelkezik az egyes évfolyamokra vonatkozóan. Tanulmányaik végén a diákok akár érettségi vizsgát is tehetnek belőle. Jó látni, hogy sok katolikus középiskolában megszeretik a tanulók a hittant, és szívesen választják azt érettségi tárgyként.

Az egyházi év kitüntetett időszakai megjelennek az iskolák életében is. Mivel a karácsony és a húsvét mindig szünetre esik, ebből fakadóan ez elsősorban a saját egyházközség és a család ünnepe. Az iskola viszont segítséget tud adni a nagy ünnepekre való előkészületben. Az advent és nagybőjt időszaka áthatja az iskola egészét. Ilyenkor mellőzzük a zajos, táncos ünnepségeket, a közösségi terekben megjelenik a bűnbánat színe: a lila. Adventi koszorú, gyertyagyújtások,

---

hu/hirek/hirek-200/a-szentmise-a-csalad-eroforrasa-tanevnyito-veni-sancte-sarospatakon – utolsó letöltés: 2023. szeptember 5.

¹⁴ HOMA, J., *Főegyházmegyei tanévnyitó Mezőkövesden*, <https://eger.egyhazmegye.hu/hirek/hirek-200/foegyhazmegyei-tanevnyito-mezokovesden> – utolsó letöltés: 2023. szeptember 5.

¹⁵ BÉRCZESSY, A., *Veni Sancte - főegyházmegyei tanévnyitó Törökszentmiklóson*, <https://eger.egyhazmegye.hu/hirek/hirek-200/veni-sancte-foegyhazmegyei-tanevnyito-torokszentmikloson> – utolsó letöltés: 2023. szeptember 5.

¹⁶ BÉRCZESSY, A., *„a felelősségteljes munkához kérjük Isten áldását” – tanévnyitó Veni Sancte Egerben*, <https://eger.egyhazmegye.hu/hirek/hirek-200/a-felelossegteljes-munkahoz-kerjuk-isten-aldasat-tanevnyito-veni-sancte-egerben> – utolsó letöltés: 2023. szeptember 5.

¹⁷ *Köznevelési intézményeink lelkipásztorai és vezetői találkoztak*, <https://eger.egyhazmegye.hu/index.php/oktatas/ekif-hirek/koznevelesi-intezmenyeink-lelkipasztorai-es-vezetoi-talalkoztak> – utolsó letöltés: 2023. szeptember 5.

¹⁸ HOMA, J., *Teremtésvédelem az Egri Főegyházmegyében in Egyházmegyei hírek 2018. március*, https://eger.egyhazmegye.hu/uploads/content_uploads/2018marcius.pdf – utolsó letöltés: 2023. szeptember 5.

¹⁹ HOMA, J., *A hitre, a hűségre, a hivatásra kell felvértezni a fiatalokat*, <https://eger.egyhazmegye.hu/hirek/hirek-200/a-hitre-a-husegre-a-hivatasra-kell-felvertezni-a-fiatalokat> – utolsó letöltés: 2023. szeptember 5.

roraté szentmisék, illetve keresztútjárások, böjtölés, jócselekedetek vannak előtérben ezekben az időszakokban. És mindkettőben ott a bűnbánat és a szentgyónás lehetőségének felkínálása.

Az adventi és a nagyböjti időszak kínálja a legjobb alkalmat arra, hogy egy katolikus iskola közössége lelkigyakorlaton vegyen részt. Fontos szempont a lelkigyakorlatokkal és minden más lelki életet segítő programmal kapcsolatban az, hogy soha ne tévesszük szem elől: küldetésünk az egész iskola közösségéhez szól. Ebben a közösségben ott vannak a diákok, a nevelőtestület tagjai (köztük pedagógusok, oktatók) és egyéb, a nevelési és oktatási munkát közvetlenül segítők, valamint technikai dolgozók és mindazok a szülők, családtagok, akik a tanulók révén kapcsolatban állnak a katolikus iskolával. A cél az kell hogy legyen, hogy mindhárom célcsoport (diákok, dolgozók, szülők) számára szervezzen az iskola lelkigyakorlatot és olyan programokat, amelyek megszólítják ezeket a csoportokat és speciálisan nekik van szervezve. E mellett a tematikus szétválasztás mellett lényeges szempont az is, hogy ezek a közösségek együtt is részt tudjanak venni eseményeken, kifejezve összetartozásukat. Erre az egyházi ünnepek nagy közös liturgiái a legalkalmasabbak.

Érsek úr kiemelten figyel arra, hogy az egyre terjedelmesebb egyházmegyei fenntartású katolikus iskolai hálózatban mindenhova előbb-utóbb személyesen is eljusson. Az érseki látogatásokat segítik a jubileumok, amelyek külön ünnepi alkalmat jelentenek a főpásztor számára a személyes tapasztalatszerzésre. Amikor egy-egy új intézmény átvételre kerül, hagyományosan érsek atya végzi ezekben az iskolákban a *Veni Sancte* tanévnyitó szentmisét. Súlyt ad ezzel az új katolikus iskolának, segíti bevinni a köztudatba, és nem utolsósorban iránymutatást, indíttatást ad számára, hogy milyen értékek, preferenciák mentén kezdje meg működését. Alkalom ez arra is, hogy a vezetők mellett a pedagógusok, egyéb dolgozók, diákok és szülei is találkozhassanak az egyházmegye érsekével. Ezután pedig az évfordulók jelentik azokat az ünnepi alkalmakat, amikor Ternyák érsek úr hagyományosan személyesen látogat el és köszönti az intézményt, az iskola pedig bemutatja értékeit, hagyományait.

Bár ezek a folyamatok és szempontok általánosan is fontosak egy katolikus iskola fenntartásba vételekor, Ternyák érsek úr azonban kiemelten figyelmet fordít arra, hogy azok a keresztény sajátosságok, amelyet egy katolikus intézmény tud átadni, meg is jelenjenek iskoláinkban. Érsek úr évről évre kiemel egy-egy szegmenst a katolikus iskolák életéből. Így történt már felmérés és fejlesztés iskolakápolna, imaterem, védőszent, egyházi ének, kórusélet területén, a szentmise erőforrásként történő megélésében és abban, hogy a gyermekek legyenek az iskolai munka középpontjában.

Katolikus sajátosságok

A katolikus intézmények átvételével egy hálózat is létrejön. Egy olyan kötelék, amely a beiskolázáson túl testvérintézményi kapcsolatok születését is magával hozta. Fontos továbbá, hogy az egyházmegye katolikus családjai elfogadható távolságon belül elérjék a teljes katolikus nevelési vertikumot. Érsek úr koncepciója az, hogy bárhol az egyházmegyében elérhető legyen a katolikus családok gyerekei számára katolikus óvoda, általános és középiskola. Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem megalapításával a háromszáz éves múltra visszatekintő Papnevelő Intézet mellett, a felsőoktatás területén is van már másik katolikus intézmény egyházmegyénkben.

Ternyák Csaba érsek úr sok átvételi folyamat során hangsúlyozta azt, hogy a katolikus egyház és az Egri Főegyházmegye nem akar semmit elvenni, lerombolni abból, amit az egyes intézmények saját hagyományaikból, szokásaikból felépítettek. A cél ezek integrálása a keresztény szemléletbe. Viszont fel szeretne kínálni egy olyan keresztény értékrendet, amelyet Jézus Krisztus tanítói megbízása nyomán kötelességének tart, és amelyet az egyetemes egyház kétezer és a magyar katolikus egyház ezeréves tapasztalata felhalmozott a nevelés-oktatás területén. Ez a szemlélet nem ragad meg pusztán a múlt rekonstruálásában, hanem az örök értékeket a mai kor nyelvén és eszközein keresztül kívánja közvetíteni. Ezért katolikus iskoláink Érsek úr jóvoltából mindig számíthatnak arra, hogy a kor követelményeinek megfelelő és szükséges fejlesztéseket megkapják. Érsek úr iskoláinkban a nevelést a szülőkkel karöltve képzelel el. Ezért folyamatos együttműködésre, kapcsolattartásra hívja a tanulók hozzátartozóit, és erre kéri pedagógusainkat is. Így válik a katolikus iskola egy nagy családdá, amelyben Jézus Krisztus van a középpontban, és amelyben mindenki egy célért végzi sajátos feladatát, azért, hogy diákjaink boldog, kiegyensúlyozott, teljes életet élő felnőttekké váljanak. Olyanokká, akik hittel és szilárd értékrenddel rendelkeznek, felismerték és kamatoztatták talentumaikat. Olyanokká, akik felelősen tudnak jelen lenni a társadalomban, földi és égi hazát építve. A jövőben egyre fontosabbá válik az is, hogy gyermekeinkből egészséges férfiakat és nőket neveljünk, akik tudnak dönteni és elköteleződni. Isten meghívására tudják vállalni a papi, szerzetesi szolgálatot, vagy családot alapítani, amelyben nem utasítják el az életet, akikkel Isten megajándékozta őket.

TUDOMÁNYOS ÉLET

NAGY ANDOR

A LÍCEUMI NYOMDÁSZAT TOVÁBBÉLŐ ÖRÖKSÉGE

A jelen írás az egri nyomdászat fennállását tekintve a legnagyobb múlttal rendelkező intézményének történetét kívánja összefoglalni. Habár a nyomdát korszakonként eltérő megnevezésekkel illették, az utókor számára talán még ma is a „Líceumi Nyomda” elnevezés a legismertebb. A téma aktualitását pedig az a történelmi léptékben is jegyzett esemény szolgáltatja, hogy 2021-ben az Egri Főegyházmegye fenntartásába került az egri egyetem és ezzel együtt a felsőoktatás szolgálatában álló háttérintézménye is. Az összefoglalásom célja az, hogy a líceumi könyvkiadásnak a nagyobb korszakait és azok jelentősebb folyamatait bemutassam, hogy ezáltal pontosabb képet alkothassunk az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem könyvkiadójáról. Sokszor hangoztatott vélemény, hogy múltunk megismerésével a jelenünk pontosabb megértését segíthetjük elő. Kétségtávolú így van ez az egri egyetemhez kötődő nyomdászatot, illetve a könyvkiadást illetően is. Ha vannak ismereteink a líceumi nyomdászat múltbeli és jelenkori működéséről, akkor nem csupán a jelenre, de a jövőre vonatkozóan is tisztábban fogalmazhatók meg a céljaink és a megőrzésre számot tartó értékeink.

A líceumi (egyházi) nyomdászat és könyvkiadás (1755–1949)

Ha a Líceumi Nyomda működéséről akarunk képet formálni, akkor az utóbbi évtizedek művelődéstörténeti kutatásai során jelentős előrelépésről számolhatunk be. A nyomda 1755-ben történt alapításának dátuma – a hiányzó levéltári adatok ellenére is – immár megnyugtatóan tisztázásra került.¹ Emellett a nyomda működésére vonatkozóan nem csupán a 18. századi viszonyokról formálhatunk képet,² hanem már a 19. és 20. századi

¹ Kiss, P., *Az egri egyházi (líceumi) nyomdaüzem első félévszázadának története*, in *Agria* (Annales Musei Agriensis 35), szerk. PETERCSÁK, T. – VERES, G., Dobó István Vármúzeum, Eger 1999, 210–212.

² BITSKEY, I., *Barkóczy Ferenc, az irodalmi mecénás*, in *Irodalom és felvilágosodás*, szerk. SAUDER, J. – TARNAI, A., Akadémiai Kiadó, Budapest 1974, 333–365.; V. ECSÉDY J., *A könyvnyomtatás Magyarországon a kéziszajtó korában 1473–1800*, Balassi, Budapest 1999, 187–191.; IVÁNYI, S., *Az egri püspöki nyomda a 18. században. (Vázlat)*, in *Kétszáz éves az Egri Főegyházmegyei Könyvtár 1793–1993. Emlékkönyv*, szerk. ANTALÓCZI, L., Főegyházmegyei Könyvtár, Eger 1993, 251–258.

működéséről is.³ Ezt egészítette ki az Esterhazyánium munkacsoportnak a közelmúltban közreadott kétkötetes kiadványjegyzéke,⁴ amely a nyomda alapításától az 1949-ben bekövetkező megszűnésig minden egyes nyomdaterméről részletes bibliográfiai leírást közölt. E munka közreadásával több mint kétezer (2086 db) kiadvánnyal bővült hazánkban a retrospektív nemzeti bibliográfia.⁵ E feltáró munka eredménye a nyomda működésére vonatkozó megfigyeléseinket is jelentősen pontosította, hiszen megduplázódott (53%-kal nőtt) az addig ismert kiadványok száma: a nyomda teljes működésére vetítve így mindösszesen 3925 kiadványról van már tudomásunk.

Ha a nyomda megalapításának az országos körülményeit vizsgáljuk, akkor elmondhatjuk, hogy a 18. század közepén az Erdélyen kívüli Magyarország hét városában folyt folyamatos könyvtermelés, mégpedig Budán, Debrecenben, Győrött, Nagyszombatban, Pozsonyban és Sopronban, valamint az egri püspökséget tekintve Kassán. 1755-ben az egri vel egyszerre és szintén az egri püspökséghez tartozó Nagykárolyban létesített (magán) nyomdát gróf Károlyi Ferenc (1705–1758).

Mára már a könyvtörténeti szakirodalomban jól ismert tény, hogy az egri nyomda történetének kezdete Barkóczy Ferenc (1710–1765) egri püspök személyéhez kötődik. Az ő kezdeményezésére alapított nyomdát Egerben Royer Ferenc Antal (1730–1795), a pozsonyi nyomdászdinasztia alapítójának, Johann Paul Royernek (?–1735) a fia.⁶ Habár a nyomdát csak gróf Eszterházy Károly (1725–1799) fogja 1766-ban hivatalosan is az egri püspöki iskolához csatolni és az egyházmegye felügyelete alá vonni, 1758-tól kezdődően egyre sűrűbben fordul elő a könyvek impresszumában a Püspöki Iskolai Nyomdára (*Typis Scholae Episcopalis*) való hivatkozás. Barkóczy püspök azonban már 1760-ban privilégiumot kért a nyomdára vonatkozóan Mária Teréziától, amit nem a tulajdonosnak, hanem a mindenkori egri főpapok könyvkiadói tevékenységének biztosításához igényelt – és kapott is – meg.⁷

Az egri püspöki iskola nyomdája egyszerre több célkitűzést is szolgált. Általános célja volt, hogy az egész Északkelet-Magyarországot magába foglaló egri püspökség könyv iránti

³ VERÓK, A., *Az Érseki Liceumi Nyomda*, in *Az egri Domus Universitatis és Liceum. Oktatás, tudomány, művészet 1763–2013.*, szerk. PETERCSÁK, T., Liceum Kiadó, Eger 2013, 191–202.; VERÓK, A., *A Typographia Lycei Episcopalistól az Érseki Liceumi Nyomdáig. Az egri egyházi nyomdászat kétszáz éve (1755–1949)*, in *A könyvkiadó egri Liceum. Történet és kiadványjegyzék I. 1755–1852.* MIZERA, T., NAGY, A., VERÓK, A., Kossuth Kiadó – Eszterházy Károly Egyetem, Budapest–Eger 2017, 9–36.; NAGY, A., *A könyvkiadó egri Liceum tevékenysége a statisztikai adatok tükrében (1755–1949)*, in *A könyvkiadó egri Liceum. Történet és kiadványjegyzék I. 1755–1852.*, MIZERA, T., NAGY, A., VERÓK, A., Kossuth Kiadó – Eszterházy Károly Egyetem, Budapest–Eger 2017, 37–54.

⁴ MIZERA, T., NAGY, A., VERÓK, A., *A könyvkiadó egri Liceum. Történet és kiadványjegyzék I–II. 1755–1949.* Kossuth Kiadó – Eszterházy Károly Egyetem, Budapest–Eger 2017.

⁵ NAGY, A., *A könyvkiadó egri Liceum tevékenysége* 49.

⁶ Franz Anton Royer 1758-ban átadta a nyomdát a sógorának, Karl Josef Bauernek.

⁷ Kiss, P., *Az egri egyházi (liceumi) nyomdaüzem első félévszázadának története* 215–216.

igényeit segítse mérsékelni, ezzel együtt pedig, hogy a püspöki székváros a régió szellemi központjává emelkedhessen. A nyomda egészen új lehetőséget teremtett a város művelődése számára, hiszen a helyi szerzők könnyebben juthattak publikációs lehetőséghez. Ez egyszerre segítette az egyházmegye kulturális fejlődését, valamint az iskola diákjai és tanárai szakmai ismereteinek elmélyítését – vele együtt pedig az egyéni karrierút kibontakozását. Már a nyomda alapítását közvetlenül megelőző évben lezajlott egri felsőoktatás újjászervezésének is kiemelt célja volt az, hogy benne az Egri Egyházmegye papjai oktassanak. Ennek pedig – egyebek mellett – éppen az is indoka volt, hogy mélyebb tárgyi tudásra tegyenek szert.⁸ A Püspöki Iskola 1754-es megnyitőbeszédében ki is emelte Barkóczy püspök, hogy „alig található ugyanis az emberi dolgok között olyasmi, amely alkalmasabb volna a név elismertségének kiváltására, mint az elmélyült tudás és tanulás”.⁹

A nyomdának az oktatásban betöltött célja volt az is, hogy a vásárlás útján nehezen beszerezhető, nagyobb példányszámot igénylő könyvek, tankönyvek is rendelkezésre álljanak. Éppen ezért a helyi szerzők munkáin kívül jelentős számban publikálták a tekintélyesebb klasszikus, keresztény és humanista szerzők munkáit is.¹⁰

Barkóczy püspök egyetemalapítási gondolatát Eszterházy püspök fejlesztette tovább, és ő valósította meg ennek feltételeit. Ezek között említhető meg Magyarország első, kifejezetten az egyetemi oktatás számára emelt épületének a létrehozása. Az épületben az oktatás 1774-ben vette kezdetét, és ezzel együtt került a nyomda is a Líceum földszintjén, három helyiségben elhelyezésre.¹¹ A püspöki iskola – a bécsi udvar politikája miatt – 1777-ben csupán a líceumi rangot kapta meg, és ezt követően kezdett egyre inkább elterjedni a Líceumi Nyomda elnevezés is.

A nyomda – a líceumi iskolák háttérintézményeként – szükségszerűen összefügg a támogatandó képzés szintjével is. Éppen ezért érdemes megvizsgálni a nyomda kiadványainak

⁸ Barkóczy püspök a bécsi egyetem mintájára szervezte újjá az egri felsőoktatást. A teológiai, a jogi és a bölcséleti képzést összevonta, és 1754-ben megalapította az Egri Püspöki Iskolát (*Scholae Episcopalis Agriensis*). Ezt az intézményt szánta a hosszabb távon tervezett egri egyetemalapításának bázisaként. Az átalakításról bővebben: BOZSIK, P., *Az egri papnevelés története a XVIII. században 1780-ig*. Érseki Lyceumi Könyvnyomda, Eger 1910. 93–116. Az egri felsőoktatás történetéről legfrissebben: BARTÓK, B. – MAKAI, J. – NAGY, A., *Az egyetemi tervek-től az egyetemmé válásig. A Líceumhoz kötődő egri oktatás története*, Líceum Kiadó, Eger 2019.

⁹ „... vix enim in humanis reperitur aliquid, ad insigne Nominis famam parandam, solida scientia, et eruditione aptius.” Lásd: BARKÓCZY F., *Sermo excellentissimi illustrissimi ... domini Francisci e comitibus Barkoczy de Szala, perpetui in Pálocz, episcopi Agriensis, ... quem ad frequentem suae dioecesis clerum habuit in Cathedrali sua Ecclesia Agriensi non. Nov. MDCCLIV*. Typis Leopoldi Francisci Landerer, Budae 1754. 13.

¹⁰ Szükséges megemlíteni ezen célok mellett azt is, hogy Barkóczy püspök számára elfogadhatatlan volt, hogy a kassai nyomdában a jezsuiták püspöki cenzúra nélkül adtak ki olyan teológiai munkákat, amelyeknek az ellenőrzési joga őt illette volna meg. Vö.: V. ECSEDY, J., *A könyvnyomtatás Magyarországon a kéziszajtó korában 1473–1800* 189.

¹¹ A nyomda először a mai Trinitárius és Törvényház utca sarkán levő épületben került elhelyezésre, majd 1758 és 1774 között a Foglarianum épületében működött.

alakulását.¹² A Püspöki Nyomda időszakában (1755–1804) széles körű műfaji megoszlásról beszélhetünk, amely valódi egyetemi szintű oktatást tükröz – a püspöki szándéknak megfelelően. A legújabb kutatások eredményeként a 18. század végéig 1014 egri nyomtatvány közreadásáról van tudomásunk.¹³ Ezek körében találunk katolikus hitvédelemmel kapcsolatos műveket, a keresztény sztoicizmust népszerűsítő traktátusokat, teológiai ájtatossági műveket, laicizáló erkölcsstanokat, történelmi és filozófiai munkákat, jogi és orvosi szakkönyveket, mezőgazdasági munkákat, disszertációkat és *liber gradualisokat*¹⁴ is. Emellett az egyházmegyei adminisztrációt és a város kulturális életét is elősegítette a nyomda, hiszen egyházmegyei körleveleket, valamint latin, német és magyar nyelvű költészeti alkotásokat is nagy számban találunk a nyomda kiadványai között (amely némi kivétellel üdvözlő és búcsúztató vers). Összességében tehát egy magas színvonalon működő, vaskos és igényes kiállítású könyveket készítő könyvnyomdát látunk, amely a 18. század második felének egyik legkiválóbban vezetett műhelyeként vonult be a művelődéstörténeti szakirodalomba.¹⁵

A 19 és a 20. században már több eltérő képzési szinten működő iskola volt jelen a Líceumban – elemitől a felsőfokú képzésig. Tegyük hozzá, hogy ezeket már a korábbiakhoz képest megváltozott politikai, gazdasági és társadalmi körülmények között kellett működtetni. Éppen ezért profiljában is kiszélesedő nyomdát figyelhetünk meg a kiadványai alapján. Az oktatói és tudományos munkák, valamint az egyházi adminisztráció emlékei továbbra is jelen maradtak (bár kisebb léptékben, mint korábban), ugyanakkor a város kulturális életére vonatkozó írások száma fokozatosan dominánssá vált.

Az Egri Egyházmegyének az 1804-ben történő érseki rangemelése a kiadványok impresszumában is jól követhető: a „püspöki” jelzőt felváltja az „érseki” megnevezés. A kezdeti években még jelentősebb változás nem figyelhető meg a nyomdatevékenységet illetően. Csupán Fischer István egri érseksége (1807–1822) idejére tehető a nyomda nyelvi és tematikai változásának kezdete. A vaskosabb, jelentősebb tudományos művek ritkábban jelennek meg, míg a közösségi emlékezés korabeli formáját kifejező alkalmi nyomtatványok száma növekedni kezdett – amely a század során az egyre erősödő magyarnyelvűséggel is együtt járt. A nyomda kezdetétől a legnagyobb számot produkáló, vizsgákhoz kapcsolódó

¹² Részleteiben lásd: NAGY, A., *A könyvkiadó egri Líceum tevékenysége 37–54.*

¹³ Korábban közel 800-ra becsülte az egri kiadványtermet a könyvtörténeti szakirodalom. Vö.: V. ECSÉDY, J., *A könyvnyomtatás Magyarországon a kézsajtó korában 1473–1800.* 191.; MIZERA, T., NAGY, A., VERÓK, A., *A könyvkiadó egri Líceum. Történet és kiadványjegyzék I. 1755–1852.* Kossuth Kiadó – Eszterházy Károly Egyetem, Budapest–Eger 2017, 73–309.

¹⁴ A 17–18. században liber gradualisnak nevezték azt a néhány oldalas nyomtatványtípust, amely a tudományos fokozatok elérésére írt állításokat (téziseket) tartalmazta. A téziseket általában hozzákötötték egy olyan könyvhöz, amely vagy már megjelent – esetenként közös címlappal újra közreadták –, vagy kolligátumként, azaz egy kötetben, de önálló műként a tézissel együtt hoztak forgalomba.

¹⁵ V. ECSÉDY, J., *Az egri püspöki líceumi nyomda*, in *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon. II.*, főszerk. KÖSZEGHY, P., Balassi, Budapest 2004, 281.

tézisfüzetek nyomtatása pedig a század derekára teljesen megszűnik, ami az oktatás korábbi hagyományainak megváltozását jelzi. A korszakhatár a század közepén technikailag is meghúzható: a korábbi kézisajtót 1853-ban felváltotta a gyorsajtó, amivel már egyszerűbben lehetett nagyobb példányszámot elérni.

A 19. század második felében látni jelentősebben bővülni a kiadványok tematikai összetételét: tan-, illetve jogi szakkönyvek, érseki körlevelek, történelmi regények és költemények, énekeskönyvek, katekizmusok, törvénycikkek, rendszabályok, egyházmegyei tanácskozások emlékei és (legnagyobb számban) alkalmi nyomtatványok – főleg egyházi beszédek, ünnepi megemlékezések, névnap köszöntések és halotti búcsúztatók – jelentek meg. Mindez a nyomda újabb fölemelkedési időszakát jelentette, mind a példányszám, mind a kiadványok jelentőségét tekintve is. A század végére pedig – a célzott kutatómunkának köszönhetően – a korábbi becslésektől eltérően 20%-kal több, mintegy 2149 nyomdatermékkel növekedett a nyomda kiadványainak a száma.¹⁶

A 20. század első fele a kiadványszámok tekintetében a szélsőséges ingadozások időszakaként jelenik meg. Az első világháború előtt – Samassa József (1828–1912) 39 évig tartó érseksége idején – érte el a legmagasabb átlagos kiadványszámot (40 db) a nyomda (korábban az éves kiadványtermés átlagosan 20-30 között mozgott).¹⁷ A háborút követően a nyomdának az 1949-es államosításáig már az évi 10 kiadványt is alig tudta produkálni.¹⁸

A 20. században megjelent kiadványok tematikai összetételében viszont már egyre nagyobb számban találni helytörténeti, természettudományos, visszaemlékező, elemző, statisztikai, illetve az aktuális városi eseményekről beszámoló írásokat. Ezek mellett külön említésre méltó az a meglepően sok (több mint 70 db) orvosi, biológiai mű, amely 1907 és 1913 között volt jelen a nyomdában. Már a 19. század közepétől alacsony a latin nyelvű kiadványok reprezentációja, amely változatlan maradt egészen a nyomda fennállásának utolsó néhány évéig, amikor teljesen megszűntek.¹⁹ Emellett az utolsó évtizedekben megjelent munkák mindegyike érdekes lehet az utókor számára, hiszen újra előkerülnek a mezőgazdasági munkák, egyházi énekeskönyvek, színjátékok, szabályrendeletek, megemlékezések, mindenekelőtt pedig a keresztényi értékeket hirdető lelkeségi művek. Összegzően megállapíthatjuk, hogy a 20. században megjelent kiadványok száma 768 db, amelyek jelentős része, 93%-a magyar (712 mű), 6%-a latin (49 mű) és 1%-a német (7 mű) nyelvű nyomtatvány.

¹⁶ A korábbi szakirodalomban a Líceumi Nyomda 19. századi kiadványainak a számát 1750 körülire becsülték. Vö.: LÖFFLER, E., *Az egri Főegyházmegyei Könyvtár*; Érseki Vagyongazdálkodó Központ, Eger 2012, 41.

¹⁷ Továbbá a legtöbb kiadvány is Samassa József érseksége idején jelent meg, 1910-ben, 54 nyomtatvánnyal.

¹⁸ Ezek közül kiemelkednek az 1928–1930 közötti évek, illetve az 1942-es és az 1943-as év, amikor megközelítette a 20-at az éves kiadványtermés.

¹⁹ Itt említhető meg az utolsó német nyelvű könyv is, ami 1915-ben jelent meg: BOZSIK, P., *Spaziergänge in Eger*, Lyc.–Buchdr., Eger 1915.

A kiadványok megoszlása mellett arról is meg kell emlékeznünk, hogy a Püspöki és Érseki Líceumi Nyomdára könyvkiadóként is tekintenünk kell, azaz nemcsak a művek technikai előállításáról kellett gondoskodnia, hanem többek között a leendő szerzőkről, a felmerülő fordításokról, a pénzügyi kalkulációkról, illetve a terjesztésről is.

Összességében elmondhatjuk, hogy a nyomdát útjára indító egri püspökök elérték a céljukat, csakugyan megteremtődött a régió lelki és szellemi centruma Egerben. A könyvcímek jelentős kulturális élet nyomairól tanúskodnak, amelyek által valóban formálódhatott az Egri Egyházmegyében olvasni tudó polgárok világképe, nem mellékesen pedig a tanuló ifjúságnak is tudott publikációs lehetőséget biztosítani a nyomda.

*Az egri Líceum állami fenntartású korszakának
könyvkiadása (1949–2021)*

Ha a 20. század második felének felsőoktatási könyvkiadásáról, valamint ezen időszak líceumi nyomdászataról kívánunk képet alkotni, akkor ma még nem támaszkodhatunk átfogó szakirodalmi elemzésekre. Az 1948-ban szovjet mintára megalapított debreceni pedagógiai főiskola 1949-ben költözött be az egri Líceumba.²⁰ Az így létrejövő Egri Pedagógiai Főiskolán 1955-ben indult el a tudományos könyvkiadás²¹ – bár az intézmény oktatói köre természetesen már előtte is végzett kutatási tevékenységet.²² A főiskolához kötődő könyvek előállítása ekkoriban még külső nyomdahelyeken készült. Az előállításukat a Heves megyei Nyomda Vállalat üzemében, Miskolcon a Borsod megyei Nyomdaipari Vállalat műhelyében, illetve a Révai Nyomda Egri Gyáregységén végezték.

A líceumi nyomdászatra utaló „sokszorosítók”-ról először az 1973–1974-es tanévet összefoglaló évkönyvben olvashatunk,²³ majd ezt követően minden évben említést tesznek róluk az intézmény évkönyveinek névtárában. Az 1978–79-es tanévben pedig már a Ho Si Minh Tanárképző Főiskola házi nyomdájára találunk hivatkozást a tanév évkönyvének impresszumában, ahol az ekkoriban népszerű rotaprint eljárással készültek a kiadványok.²⁴

²⁰ Az egri főiskola történetéről bővebben: MAKAI, J., *A pedagógiai főiskolától az egyetemig (1948–2016)*, in *Egyetemi tervektől az egyetemmé válásig. A Líceumhoz kötődő egri oktatás története*, Líceum Kiadó, Eger 2019, 111–161.

²¹ Évenként megjelenő tanulmánykötetek formájában. Vö.: *Acta Academiae Pedagogicae Agriensis. Tom I.* = *Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve I.*, szerk. BAKOS, J., Eger, 1955.

²² Vö.: LUKÁCS D., *Az Egri Pedagógiai Főiskola tanárainak szakirodalmi munkássága. Bibliográfia* in *Acta Academiae Pedagogicae Agriensis. Tom IV.* szerk. BAKOS, J., Eger 1958, 607–637.

²³ SZŐKEFALVI-NAGY, Z. [et al.], *Az egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola évkönyve 1973–1974.* Eger [1974], 43.

²⁴ A rotaprint eljárás során kis példányszámban, alumíniumlemez segítségével végezték a sokszorosítást, ofszet eljárással.

A rendszerváltásig többnyire az évenként megjelenő Acta-sorozat jelentette az intézmény tudományos könyvtermését.²⁵ Ennek elsődleges célja a főiskola oktatói gárdája tudományos munkájának reprezentálása volt. Már a kezdeti években is lapszámonként 20-30 közötti (tematikájában vegyes összetételű) szaktanulmányt tartalmazott a folyóirat – ami évről évre gyarapodott. Az 1984-es kiadványban már több mint 60 tudományos közlemény került egy kötetben publikálásra. Ekkorra érte el a főiskola tudományos teljesítménye azt a szintet, hogy a következő, 1987-ben kiadott lapszámot már önálló szakterületi szekciók keretében folytathatta (és teszi ezt mindmáig).²⁶

Az egri főiskola 1990 július 1-jén vette fel Eszterházy Károly püspök nevét. Ettől az évtől kezdődően a Líceumban előállított kiadványokon már az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola (házi) nyomdájára történik hivatkozás.²⁷ Innentől kezdve jegyzetkiadással is egyre aktívabban kezdett foglalkozni az intézmény. Minőségi ugrást azonban az jelentett a főiskolai könyvkiadás történetében, amikor az intézmény szenátusa 1996-ban Líceum Kiadó néven megalapította a saját könyvkiadóját.²⁸ Ettől kezdődően szervezett keretek között tudta végezni – a felsőoktatási könyvkiadók profiljának megfelelően – az intézményben folyó oktatási és kutatási eredmények reprezentálását. A kiadó feladata lett az egyetemi jegyzetek és tankönyvek előállítás, konferenciakiadványok, tudományos közlemények, hallgatók által készült kiemelkedő tudományos és művészeti alkotások, illetve egyéb, kulturális értékű művek megjelentetése és terjesztése.²⁹ A kiadó másik fő tevékenysége a hallgatók jegyzetellátásának megszervezése volt, más kiadók által megjelentetett könyvek, jegyzetek bekapcsolása a főiskolai képzésbe. Ez a tanszékek igénye, valamint a jegyzetbolti készletek folyamatos figyelése alapján történt.³⁰

A Líceum Kiadó kiadványait a fennállásának első évtizedében már nem a főiskola „házi nyomdája”, hanem külső vállalkozók állították elő – részben a Líceum falai között. A helyzet 2008-ban változott meg, amikor a főiskola digitális nyomdát hozott létre az intézmény

²⁵ Bár külön sorozatot alapítottak „Az Egri Pedagógiai Főiskola füzetei”, illetve „Az Egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola tudományos füzetei” néven, ezek valójában az intézmény Acta-sorozatában megjelenő szakkikkek különnyomatai voltak.

²⁶ Az intézmény Acta-folyóiratcsaládjának a korszakai: „Acta Academiae Pedagogicae Agriensis” (I. sorozat 1955–1962); „Acta Academiae Pedagogicae Agriensis. Nova series” (II. sorozat 1963–2008); „Acta Academiae Agriensis. Nova series” (III. sorozat 2009–2017); „Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae” (IV. sorozat (2018–)).

²⁷ Acta Academiae Pedagogicae Agriensis. Nova series = Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. Új sorozat. Germanistische Studien, Tom. XX (1990)

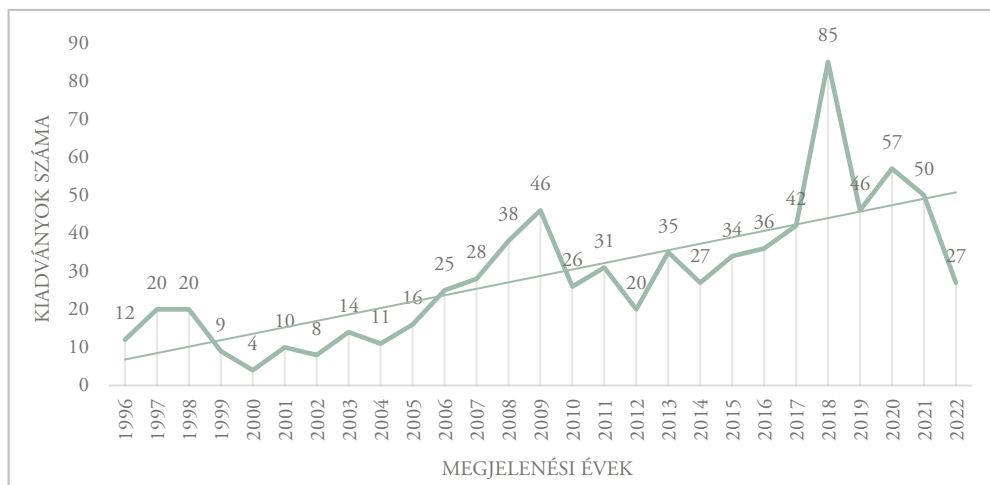
²⁸ Vö. Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Líceum Kiadója szabályzata 1. § (2): <https://uni-eszterhazy.hu/api/media/file/1ec6475d37db2dd64fb424d0868b84c7935863ea> – utolsó letöltés: 2023. június 2.

²⁹ A későbbiekben a digitális kiadványok gondozásával is bővült a kiadó tevékenységi területe.

³⁰ HAUSER, Z. – ZÁM, É., *Fordulat és átalakulás a felsőoktatásban (1991–2000)*, in *Az egri Domus Universitatis és Líceum. Oktatás, tudomány, művészet 1763–2013.*, szerk. PETERCSÁK, T., Líceum Kiadó, Eger 2013, 408.

Informatikai Szolgáltató Centrumának (ISC) új szolgáltatásaként. Ettől kezdve a nyomdai előállítás gyorsabban és anyagilag is kezdvezőbbben tudott működni.

Ha a kiadóban megjelenő művek éves szerinti megoszlását kívánjuk megfigyelni, akkor az alábbi diagram rajzolható föl. Ezen jól megfigyelhető a kiadványok megjelenésének hullámzó tendenciája, illetve az éves kiadványszámok szépen emelkedő trendvonala is.

1. ábra: A Líceum Kiadó kiadványainak megjelenési évek szerinti megoszlása (saját szerkesztés)

Az ábrán látható, hogy a kezdeti évek után visszaesés tapasztalható. Ehhez annyi magyarázatot hozzá kell fűzni, hogy ezekben az években elsősorban hallgatói jegyzetek előállításával foglalkozott a kiadó, és ezeket rendszeresen, szemeszterenként nagy példányszámban újra elő kellett állítani. A jegyzetkből készült rendszeres utánnymásokat a diagram tehát nem tükrözi – csupán ha újabb (bővebb, átdolgozott, javított stb.) kiadása készült el az adott műnek. Látható, hogy a nagy forgalmú jegyzetek elkészülte után a 2000-es évek elején új könyvcímekkel csak lassan építkezik a kiadó.

Kiugróan magas éves kiadványszámot a 2008–2009-es éveknél, valamint 2018-ban látunk. Az előbbinek részben magyarázata a digitális nyomda elindulása a főiskolán. Ezenkívül az intézmény tudományos teljesítménye is fokozatosan fejlődött. 2006-ban új sorozat megalapítására került sor „Pandora könyvek” néven, aminek kiemelt célja a karon folyó tudományos munkák közzététele mellett elősegíteni a doktori és a habilitációs szándékokat, illetve az új kutatási eredmények beépülését a tanítási folyamatokba.³¹ A sorozat megindítását követően több egyéni tudományos munka egyszerre, 2008–2009-ben kerül megjelentetésre. Az emelkedő tendenciát magyarázza az is, hogy a főiskola intézetei és

³¹ 2023-ban jelent meg a sorozat 43. kötete.

tanszékei által működtetett Acta-sorozatok is egyszerre kezdenek megjelenni (és állnak át évenkénti megjelenésre). 2010-ben megalakult a Történelemtudományi, 2012-ben pedig a Neveléstudományi Doktori Iskola, amelyek új kötetekkel, könyvsorozatok indításával tovább emelték a kiadó tudományos könyvtermését. Részben a kiadói adatok is tükrözik tehát azt a döntést, hogy 2016. július 1-jével az egri főiskola egyetemi rangot kaphatott. Az új intézmény a gyöngyösi főiskolával való összeolvadással jött létre, amelyhez ezzel egyidejűleg csatlakozott a Jászberényi, illetve – már 2013-ban – a sárospataki Comenius Kar is. A strukturális bővítés szintén tovább fokozta a Líceum Kiadó produktumainak a számát, hiszen a létrejövő campusokon is szükség volt kiadói munkára.

A 2018-as év mind ez idáig a legjelentősebb kiadványszámot produkáló éve a kiadónak. Ennek részben a korábban említett folyamatok összeérése az oka, részben pedig a 2017-ben elindult Komplex Alapprogram kiadványainak köszönhető, amelynek java része ekkor került közreadásra (45 kiadvány). Ezenkívül bővült az intézményhez kötődő kutatócsoportok és pályázatok száma, amelyek mind hozzájárultak a tudományos könyvtermés számának emeléséhez.

Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Líceum Kiadója

Ahogy már a bevezetőben is utaltam rá, a 2021-es évnek történelmi léptékben is jegyzett eseménye az, hogy az egyetem az Egri Főegyházmegye fenntartása alá került. Ezzel a kiadó a tevékenységét az egyetem mint belső egyházi jogi személy neve alatt végzi – hasonlóan ahhoz, ahogy mintegy két évszázadon át is végezte. Az egyetemalapítási szándékot és a nyomdát elsőként megfogalmazó Barkóczy püspök, illetve az egyetem megalapítójaként tisztelt Eszterházy püspök szándéka ekképpen teljesült. A líceumi oktatás háttérintézményeként működő könyvkiadás pedig a közel 250 éves líceumi oktatói-kutatói folyamatot végigkísérte. A kiadványok mennyisége és minősége pedig szükségképpen tükrözi az intézményben folyó oktatás és a tudományos munka színvonalát is.

Napjainkban egyre többet hallani a tudományos teljesítménymérésről. E területen egyre komolyabb szerephez fognak majd jutni a könyvkiadók. Egyfelől tudományos könyvkiadóként meghatározott keretek között végzi a tevékenységét, ami önmagában is egyfajta minőségi garanciát jelent.³² Másfelől a különböző könyvkiadói pályázatokon való elinduláshoz is többéves, folyamatos kiadói működést kell tudni felmutatnia a kiadóknak – ami szintén

---

³² A kiadó tevékenységét az egyetem Szervezeti és Működési Rendje szabályozza. Vö.: *Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Szervezeti és Működési Szabályzat I. kötet*, 67. §: <https://uni-eszterhazy.hu/api/media/file/b72ea4f3961fc08f468151bf89a6b347ab8c3c15> – utolsó letöltés: 2023. június 10. A kiadási folyamatról bővebben: *Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Líceum Kiadója szabályzata* 5. §: <https://uni-eszterhazy.hu/api/media/file/1ec6475d37db2dd64fb424d0868b84c7935863ea> – utolsó letöltés: 2023. június 10.

a megjelenő művek minőségi színvonalát hivatott biztosítani. A tudományos teljesítmény elismerését jelzi továbbá az MTA szakterületi bizottságai által jegyzett folyóiratok listájára való felkerülés, valamint a nemzetközi folyóirat-adatbázisok indexálásainak elérése is.³³ Bár ez utóbbiak elsősorban az adott szakfolyóiratnak a szerkesztői minőségétől függenek, a lapokat közreadó kiadók biztosítják a szükséges technikai háttérrel hozzá.³⁴

A Líceum Kiadónak felsőoktatási könyvkiadóként ma elsődleges célja az egyetemhez kapcsolódó oktatói-kutatói és hallgatói munkát prezentálni, az intézmény tudományos teljesítményét fejleszteni, valamint az egyetem intézetei és tanszékei által kijánlott képzési palettájához kapcsolódó (szakmai) kiadványokat közreadni. Ahogy azonban a líceumi iskolák tudományos és társadalmi igényei, valamint a gazdasági lehetőségei változtak az elmúlt évszázadok során, láthattuk, hogy változott a könyvkiadói profil is. A kiadói alapfeladatok ellátása mellett tehát újra felmerül a kiadványok tematikai összetétele szélesítésének kérdése, amivel újra formálhatja a város és a régió, illetve az egyházmegyéhez kapcsolódó intézmények papjainak, tanárainak, diákjainak és egyéb kollektíváinak olvasottságát.

Nem előzmények nélküli a Líceum Kiadó kiadványpalettájának a szélesebb olvasóközönséggel való megismertetése. A Líceum és a város jeles évfordulóihoz kötődő, reprezentatív jellegű kulturális kiadványok nyomai a 2010-es évek elején már megjelentek.³⁵ A szaktudományos munkái mellett az egyetem és az Egri Főegyházmegye fenntartásában működő Esterhazyánium Kutatócsoport több kiadványával is ebbe az irányba tett lépést.³⁶ Hasonlóképpen említhető meg 2020-ban az *Eger ezer éve* című reprezentatív kiadvány.³⁷ Legújabbban pedig a kiadó több jeles partnerintézmény támogatását megnyerve (az Egri Főegyházmegye, Eger MJV Önkormányzata és az Egri Lokálpatrióta Egylet együttműködésével) adta közre a 2022-es Gárdonyi-emlékévhöz kötődő *Az egri vár kultusza* című

³³ A befogadott lapoknak (pl. a nemzetközi szinten jegyzett Scopus vagy a Web of Science adatbázisába való bekerüléséhez) egy összetett és minőségbiztosítási szempontból szigorúan vett követelményrendszernek kell megfelelniük.

³⁴ Tördelői, felelős szerkesztői és lektori munkák elvégzése, szerzői és felhasználói jogok tisztázása, szerződések megkötése, digitális objektumazonosítók (ún. „DOI-számok”), ISSN- és ISBN-számok biztosítása, online folyóiratkezelő platform működtetése, a megjelent művek hitelesített online repozitóriumokba történő feltöltése stb.

³⁵ Lásd pl.: MIKES, K., *Törökországi levelek (hasonmás kiadás)*, Líceum Kiadó, Eger 2011.; MIKES, K., *Törökországi levelek. Az autográf kézirat hasonmás kiadása (tanulmányfűzettel)*, Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézet – Líceum Kiadó, Budapest–Eger 2011.; *Az egri Domus Universitatis és Líceum. Oktatás, tudomány, művészet 1763–2013.*, szerk. PETERCSÁK, T., Líceum Kiadó, Eger 2013.

³⁶ A kutatócsoport 2017-ben indította el „Líceumi szellemiség” címmel a kultúrtörténeti sorozatát, amelyben az egri Líceumhoz, az egri felsőoktatáshoz, valamint az egri főpapokhoz kapcsolódó, kevésbé ismert kulturális értékeket közvetíti a szélesebb olvasóközönség felé. Emellett két reprezentatív kötetük is közreadásra került: *Esterházy egyeteme. Az egri Líceum képes albuma*, szerk. NAGY, A. Líceum Kiadó, Eger 2017.; BARTÓK, B. – MAKAL, J. – NAGY, A., *Az egyetemi tervektől az egyetemé válásig. A Líceumhoz kötődő egri oktatás története*, Líceum Kiadó, Eger 2019.

³⁷ *Eger ezer éve*, szerk. KRISTÓF I. – BEREZC A., Líceum Kiadó, Eger 2020.

reprezentatív kiadványt.³⁸ Ugyanebben az évben jelent meg Pyrker János László születése 250. évfordulójának emlékére közreadott anekdotakötet is.³⁹

A 2021-ben lezajlott fenntartóváltás további lehetőségeket nyit meg a Líceum Kiadó profiljának szélesítésében. A tudományos könyvkiadás kiegészülhet (újra) teológiai munkákkal, valamint a város és az egyházmegye történetéhez kapcsolódó irodalmi, történeti, illetve lelkeségi irodalommal. Ezzel a líceumi nyomdászatnak közel negyedévezredes öröksége pedig tovább bővíthető.

---

³⁸ PETERCSÁK, T., *Az egri vár kultusza*, Líceum Kiadó, Eger 2022.

³⁹ MAURER, M. P., *A Pátriárka. Pyrker János László egri pátriárka-éresek életének kalandos eseményei. 100 anekdota*, Líceum Kiadó, Eger 2022.

BALOGH FERENC

AZ EGRÍ LÍCEUM EGYHÁZI ÉS TUDOMÁNYOS KÖNYVGYŰJTEMÉNYE: A BIBLIOTHECA ESZTERHAZYANA

„Ma, amikor eláraszt bennünket a távtanítás, az audiovizuális eszközök kínálata, mikor úton-útfélen belebotlunk valamilyen irodalomba, az egyház egyszerűen nem mondhat le saját irodalmának a világban való jelenlétéről, terjesztéséről, mert nem fog megfelelni krisztusi küldetésének. A múlt ismerete nélkül nem építhetünk jövőt.”¹ (Antalóczi Lajos)

A Főegyházmegyei Könyvtár története bővelkedik fordulatokban. Hosszú utat járt be, míg elért a mai, a 21. századi digitális és a hagyományos kultúrát egyaránt használó, ötvöző működéséig. A Bibliotheca Eszterhazyana – máig eleget téve alapítója, Eszterházy Károly püspök szándékának – az egri Líceum első emeletén, annak déli szárnyán, már 230 éve áll az olvasók és a kutatók szolgálatában. Nyilvános, egyházi, tudományos szakkönyvtár, gyűjteménye tudománytörténeti kuriózum, hiszen a 16-17-18. század tudományának olyan egységes lenyomatát őrizi, mely ilyen formában nem sok helyen maradt fenn.

Jelen írás főleg a 20–21. századra koncentrálva, különböző epizódokat felvillantva enged bepillantást e patinás intézmény históriájába, köszöntve az alapító püspök jelenkori utódját, dr. Ternyák Csaba egri érseket 70. születésnapja alkalmából.

Előzmények: főpapi könyvtárak Magyarországon a 18. században

A 18. század második felében Magyarországon sorra jöttek létre olyan főpapi könyvtárak, melyeket alapítóik az oktatás, kiemelten a felsőoktatás szolgálatába kívántak állítani. Ezeknek a nyilvános használatra szánt könyvtáraknak a létrejöttében nagy szerepe volt annak, hogy a hazánkban akkor szolgáló, művelt és felvilágosult főpapok szinte kivétel nélkül a Habsburg Birodalom területén működő jezsuita iskolákban szerezték meg alapozó ismereteiket, majd Rómában a szintén jezsuiták által fenntartott Collegium Germanicum et Hungaricum papnevelő intézetben folytatták és végezték el felsőbb tanulmányaikat. Az Itáliából hazatérő

¹ ANTALÓCZI, L., *Eszterházy Károly üzenete: Az őrzők számadása in Kétszáz éves az Egri Főegyházmegyei Könyvtár 1793–1993; Emlékbeszédek*, szerk. ANTALÓCZI, L., Eszterházy Károly Főiskola – Egri Főegyházmegyei Könyvtár, Eger 1995, 41–42.

főpásztorok azon munkálkodtak, hogy hazájukban és egyházmegyéjükben is a Nagyszombatban, Bécsben vagy Rómában megismerthez hasonló intézményhálózatot hozzanak létre.²

A főpapok közül elsőként Klimó György (1710–1777) pécsi püspök alapította meg könyvtárát 1774-ben, felsőoktatási használatra szánva a gyűjteményt. Időrendi sorrendben következőként Patachich Ádám (1717–1784) kalocsai érsek (1784), majd Szily János (1735–1799) szombathelyi püspök könyvtárát (1791) említhetjük.³

A felsorolt főpapi gyűjteményeket időben gyorsan követte az Eszterházy Károly (1725–1799) püspök által alapított egri Főegyházmegyei Könyvtár (1793), melyet mintaként vett alapul Batthyány Ignác (1741–1798) erdélyi püspök Gyulafehérváron szinte az egrivel egyszerre megnyitott könyvtára (Batthyaneum). A gyulafehérvári várban lévő egykori trinitárius kolostorban elhelyezett bibliotékának ásvány-, kagyló- és éremgyűjteménye is volt, és csillagvizsgálóként is működött, akárcsak Egerben Eszterházy intézménye.⁴ Batthyány püspök gyűjteményét bibliofil könyvtárnak tekinthetjük, hiszen a gyűjtésben elsődleges szerepet a könyv tipográfiai és esztétikai szépsége vagy ritkasága miatt megnövekedett értéke játszott. A megnevezett könyvtárak kezdetől fogva nyitva álltak az egyházi és világi személyek előtt, történetük során többnyire elkerülték a háborúk okozta veszteségeket és az államosítást. Közülük napjainkban az egri az egyetlen, amely megnyitása óta nyilvános gyűjteményként áll az olvasók és a kutatók szolgálatában.

Az egri könyvtár létrejötte

Az egri könyvtár történetét nem lehet elválasztani a Líceum történetétől és Eszterházy püspök egyetemalapítási törekvéseitől: ez magyarázza a gyűjtemény enciklopédikus jellegét. A könyvvállományban a teológia mellett kezdetben kiemelt helyet kaptak a természettudományos művek is: matematika, fizika, csillagászat, földrajz, útleírások. A szépirodalmi jellegű kötetek ekkor még meglehetősen csekély számban képviseltették magukat az alapgyűjteményben, az ilyen jellegű nyomtatványok később kerültek be a bibliotéka állományába.⁵ Eger utolsó püspökének több évtizeden át zajló, tudatos előkészítő munkája előzte meg a könyvtár 1793-ban megtartott, ünnepélyes megnyitását.

² BITSKEY, I., *Hungáriából Rómába. A római Collegium Germanicum Hungaricum és a magyarországi barokk művelődés.* Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest 1996, 160–163.

³ LÖFFLER, E., *Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár,* Érseki Vagyongazdálkodási Központ, Eger 2012, 6.

⁴ POLÓNYINÉ KISS, A., *Főpapi könyvtárak múltja és jelene. Adalékok az Egri Főegyházmegyei Könyvtár történetéhez,* szakdolgozat Eszterházy Károly Főiskola, Eger 2007, 13–14.

⁵ SZARVASI, M., *Magánkönyvtáraink a XVIII. században: Főpapok és főurak, nemesek és polgárok gyűjteményei,* Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára, Budapest 1939, 19.

A püspök a könyveket ügynökeivel úgy vásároltatta, maga pedig úgy gyűjtötte, hogy a könyvek a korabeli tudomány lehetőség szerinti legteljesebb metszetét fogják át. A művek felkutatásában leginkább római tanulóútarsa, Giuseppe Garampi (1725–1792) bíboros volt segítségére, aki ebben az időben, érseki rangban, Bécsben szolgált pápai nunciusként. Mikor Eszterházyt kinevezték egri püspökké (1761), az akkor még a pápai levéltárban dolgozó Garampi lemásoltatta és megküldte Egerbe a 14. században készült pápai tizedjegyzéknek az Egri Egyházmegyére vonatkozó dokumentumait. Nem sokkal bécsi nunciusi kinevezését követően meglátogatta Egerben Eszterházyt, aki megmutatta neki büszkeségét, a Líceumot, és elmondta, hogy bővíteni kívánja az egyházmegye könyvtárát. Barátja azonnal fölajánlotta, hogy segít beszerezni a szükségesnek ítélt külföldi teológiai és történelmi műveket, Eszterházy pedig kapva kapott a lehetőségen. Így a nuncius rövid idő alatt, 1781 októbere és 1785 januárja között 4336 mű 9323 kötetét vásárolta meg Európa minden tájáról. Az összegyűjtött könyveket a szervita rend pesti kolostorába juttatta el, és onnan szekereken hozták azokat Egerbe. Garampi kapcsolattrendszerén keresztül nemcsak a könyvkereskedőktől tudott vásárolni, hanem anyagi helyzetükben megroppant hercegi és más nemesi családoktól is. A könyvkereskedőktől jobbra a kurrens tudományos műveket, míg a nemesi családoktól a könyvritkaságokat tudta beszerezni és eljuttatni Egerbe. Itthon leginkább Büky József könyvtáros és Batthyány Ignác egri prépost-kanonok, a már említett, későbbi erdélyi püspök voltak Eszterházy gyűjtőmunkájának előmozdítói.⁶

Mivel a püspök kezdettől egyetemi könyvtárnak szánta kollekcióját, ennek megfelelően kezdte beszereztetni az ehhez szükséges könyveket is. Az egri egyetemet – Mária Terézia korlátozó rendelkezései ellenére is – klasszikus, négyfakultásos intézménynek álmodta meg, ahol a teológia, a bölcselet, a jogtudomány és az orvostudomány számára képeztek volna szakembereket. Az egri könyvtár megnyitása idején mind köteteinek számát illetően (16.000), mind tartalmi összetételében jelentős intézménynek számított, hiszen nagyobb állománnyal rendelkezett, mint az országban egyetlen univerzitásként működő nagyszombati egyetem bibliotékája. A püspök végrendelete alapján személyes könyvtárából később további négyezer kötettel gyarapodott a gyűjtemény, amely azonban soha nem tölthetett be egyetemi könyvtári funkciót.⁷

---

⁶ ALBERT, F., *Az egri érsekmegyei könyvtár*, in *Eger* II (1864/15), 113–114.

⁷ MÉSZÁROS, I., *Egyetemszervezési tervek Egerben 1754–1948*, in *Acta Academiae Pedagogicae Agriensis Nova series tom. XXI.* szerk. NAGY J., Eger 1993, 33.

Egyházmegyei könyvtár

Hiába csodálkoztak rá teljes joggal az idelátogatók a könyvtár szépségére és magas színvonalú gyűjteményére, a már említett, Mária Terézia által kiadott tanügyi rendelet, a Ratio Educationisban foglaltak okán Eszterházy egyetemalapítási tervei nem valósulhattak meg. Viszont alapítása óta kisebb-nagyobb megszakításokkal folyamatosan gyarapszik a gyűjtemény. Eszterházy utódai, így Fischer István (1754–1822) például megállapodott a székesfőképtalannal, hogy tagjainak könyvei a jövőben a könyvtárra maradnak.⁸ Belátva az egri intézmény egyetemmé válásának lehetetlenségét, 1814-ben egyházmegyeinek nyilvánította a könyvtárat, ezáltal megváltoztatva annak funkcióját és gyűjtőkörét. Pyrker János László (1772–1847) és Bartakovics Béla (1792–1873) érsekek nemcsak általánosságban bővítették, hanem nagyszámú bibliofil kiadvánnyal – mint a Mozart-levél vagy Mikes Kelemen törökországi levelei – gazdagították az állományt, melyet ma Európa-szerte ismernek.

A 19-20. század fordulóját követő években a Főegyházmegyei Könyvtár jogi értelemben a főegyházmegyéhez tartozott, de kezelője a káptalan volt, például a könyvtárigazgató felügyelőjét is ők adták. Ebben az időszakban csak néhány értékesebb kiadványt tudott vásárolni a könyvtár. Ugyan különböző méretű hagyatékok kerültek be a könyvtárba – így Demkó György (1856–1914), Foltin János (1837–1915), Hován József (1837–1908), Katinszky Gyula (1841–1913) és Rapaics Rajmund (1845–1909) kanonokok, Krassy Félix (1842–1909) egri plébános, Samassa József (1828–1912) bíboros, valamint Stephanovszky Sándor (1823–1907) paptanár, könyvtári prefektus gyűjteményei –, de összességében nehéz időszakot élt át az intézmény.⁹

1937-ben jelentős változás történt a könyvtár működésében. Ugyanis bővítették a könyvtár férőhelyeit, és az akkori könyvtáros, Ficzel Antal (1884–1953) elkészítette a könyvtár első szervezeti szabályzatát is. Ez volt az első olyan dokumentum, amely egyszerre szabályozta az intézmény működését, de célja volt az állományvédelem is.¹⁰

A második világháború éveinek a könyvtárra vonatkozó eseményeit tartalmazó, azokat leíró iratok, levelezések egy része jelenleg vagy lappang, vagy nem kellő mélységben feltárt. Annyi bizonyos, hogy a háború alatt is folyt munka az intézményben, a több évtized alatt felhalmozódó, feltáratlan állományt dolgozták fel.¹¹

⁸ ANTALÓCZI, L. – KISS, P. *Egri Főegyházmegyei Könyvtár*, in *Magyar Katolikus Lexikon II. kötet*, szerk. VICZIÁN, J., SZIT, Budapest 1996, 793.

⁹ EFL 2603/1923. *Ambrus István jelentése az érseknek 1923.*

¹⁰ EFL 1513/1937. *Jegyzőkönyv az Egri Főegyházmegyei Könyvtár átadásáról és átvételéről 1937. január 22-én és folytatólagosan január 26-án és 27-én.*

¹¹ POLÓNYINÉ KISS, A., *Főpapi könyvtárak múltja és jelene. Adalékok az Egri Főegyházmegyei Könyvtár történetéhez*, Szakdolgozat, Eszterházy Károly Főiskola, Eger 2007, 71.

A Líceum államosításának következményei

A Líceum és a Főegyházmegyei Könyvtár 20. századi működésében a leghányatottabb időszak 1945 és 1959 között zajlott.¹²

A II. világháborút sikeresen átvészelte a könyvtár: sem a termeket, sem az állományt nem érte kár. A kódexek, ősnymtatványok és egyéb ritkaságok a Líceum csillagásztornya alatti pincében biztos helyen voltak. Kisebbszerteség akkor érte a gyűjteményt, amikor a Líceumot államosították – kivéve a kápolnát, mely mindig istentiszteleti célokat szolgált, s a könyvtárat is, hiszen nem valamelyik, az épületben működő iskolának volt a könyvtára, hanem az egyházmegyéé. 1949-ben a megszüntetett jogakadémia és a tanítóképző helyére az épületbe költözött Debrecenből a Tanárképző Főiskola. A könyvtárat zár alá helyezte az akkori Könyvtári Központ, a kápolnát lezárták, majd nem sokkal később a főiskola – önhatalmúlag és jogtalanul – kiűritette és tornateremmé alakította át az ún. kiskönyvtárat, a könyveket pedig – csaknem 50 ezer kötetet – ömlesztve egy földszinti terembe költöztették. A kiskönyvtárban volt elhelyezve a 19. század közepe óta összegyűlt anyag, benne pl. a Mikes-kézirat, Pyrker kéziratban maradt művei, levelezése, a kódexek és ősnymtatványok harmada. Ez az 50 ezer kötet éveken keresztül áldatlan állapotban volt, mert a törött ablakokon keresztül a szél befújta az esőt és a havat, a terem ajtaját többször is feltörték, ismeretlenek eltulajdonítottak mintegy 1200 kötetet, szerencsére főleg regényeket, de ekkor tűnt el kettő német kódex is.¹³

Szomorú, hogy a könyvtár használatára vonatkozó iratanyag, a kölcsönzőkötetek nagy része is elveszett az 1950-es évek elején. Annyit tudunk, hogy a könyvtár körülbelül 30 olvasónak helyet adó tágas olvasóterme az egész 19. század folyamán és a 20. század első felében is naponta 8 órában nyitva állt az olvasók előtt. Az ilyen módon történő 19. századi működést bizonyítja az is, hogy 1893-ban nyomtatásban is megjelent a könyvtár kétrészes, 1500 oldalas „szakszerű címjegyzéke”, majd később ehhez két pótfüzet, melyek így együtt a könyvtár 1900-ig egybegyűlt teljes anyagát a kutatók elé tárták, tudománysszakok szerinti felosztásban.¹⁴

1953-ban Iványi Sándort (1917–1983) nevezték ki a könyvtár vezetőjévé, a következő évben pedig a könyvtár nagy termét, tehát a régi gyűjteményt feloldották a zár alól, és a kiskönyvtár ömlesztett anyagához is hozzáférhetett Iványi. Az igazán komoly könyvtári munka azonban csak hat évvel később, 1959 őszén kezdődhetett el, amikor a Művelődésügyi Minisztérium és az Egri Főegyházmegye közötti megegyezés alapján az ömlesztett anyag

¹² ANTALÓCZI, L., *Az egri Főegyházmegyei Könyvtár története*, Főegyházmegyei könyvtár, Eger 1996, 35.

¹³ EFKT irattára 1974/33. Iványi Sándor tájékoztat a könyvtárból hiányzó Wolfram von Eschenbach, Wilhelm (von Oranse) 15. századi kódexről, 1974. szeptember 3.

¹⁴ MICHALEK, M., *Az Egri Érsekmegyei Könyvtár szakszerű címjegyzéke I-II. kötet*, Az Érseki Lyceum Könyvnyomdája, Eger 1893.; I. Pótlék-füzet, 1894.; II. Pótlék-füzet 1900.

a kápolnába került elhelyezésre, dolgozó-, s egyben olvasószoza céljaira pedig megkapta a könyvtár a hajdani sekrestyét, egy egyablakos kis szobácskát. „Első s legfontosabb dolgunk akkoriban az ömlesztett anyag helyreállítása s a hiányok megállapítása volt. Ezzel párhuzamosan fogadnunk kellett turista-vendégeinket, s ki kellett szolgálnunk egyre nagyobb számban jelentkező olvasóinkat, kölcsönzőinket is. Mit mondjak? – idézőjelek közé téve mondom: »pokoli« munka volt” – írta visszaemlékezésében Iványi Sándor.¹⁵

Annak ellenére, hogy 1959-től kezdve mindössze két könyvtáros és egy idegenvezető dolgozott a könyvtárban, már ebben az évben 20.100 turista látogatta meg a könyvtárat, akik mint műemlékre voltak rá kíváncsiak.¹⁶ Az ilyen látogatók száma 1967-ben volt a legmagasabb, majdnem 40.000 fő, pedig az ekkor zajló helyreállítási munkák miatt többször is zárva volt az épület az idegenforgalom előtt.¹⁷

1959-ben a könyvtár végre megnyílhatott a kölcsönözni vágyó olvasók és kutatók előtt is. Ebben az évben mindössze 773 kötetet adtak kölcsön,¹⁸ de ez a szám dinamikusan növekedett: 1960-ban már 995,¹⁹ 1965-ben 1519,²⁰ 1970-ben 4394,²¹ 1974-ben pedig csaknem 8000 kötetet az ekkorra már 550 állandó kölcsönzőnek.²² Természetesen helyben is kiszolgálták az olvasni, kutatni szándékozókat. Az állományt helyben használók száma így alakult: 1959-ben 52 olvasó 200 kötetet,²³ 1960-ban 364 olvasó 1800 kötetet,²⁴ 1965-ben 1216 olvasó 14.670 kötetet,²⁵ 1974-ben pedig 3600 alkalommal 27.000 kötetet használt.²⁶ A könyvtár tehát elmondhatjuk: ismét fejlődésnek indult, hiszen nőtt az olvasók és a kutatók száma, valamint beindult az turisztika is.

Brezanóczy Pál egri érsek 1971-ben levélben tájékoztatta a Művelődésügyi Minisztérium Felsőoktatási Főosztályát a Főgyházmegyei Könyvtár helyzetéről, működésének nehézségeiről. Levelében javaslatokat is tett a könyvtár működésének normalizálására. A minisztérium elismerte, hogy az államosítás előtt a könyvtár lényegesen nagyobb területtel rendelkezett, és azt is, hogy a könyvtár állománya és forgalma szépen fejlődik, de a főiskola zavartalan üzemeltetése érdekében ezt a helyzetet jelenleg nem tudják orvosolni.

¹⁵ EFKT kéziratára, IVÁNYI, S. - hagyaték, vegyes iratok, 1973.

¹⁶ EFKT irattára, *Pro memoria – A könyvtár 1959 évi számadása és 1960 évi költségvetése*, 1960.

¹⁷ EFKT irattára, 1968/30.a. *Látogatás szüneteltetése felújítási munkálatok miatt*, 1968. augusztus 13.

¹⁸ EFKT irattára, *Pro memoria – A könyvtár 1959 évi számadása és 1960 évi költségvetése*, 1960.

¹⁹ EFKT irattára, 1961/46. *Jelentés a Főgyházmegyei Könyvtár 1960. évi működéséről*, 1961. június 21.

²⁰ EFKT irattára, 1966/3. *Beszámoló a könyvtár helyzetéről*, 1966. február 7.

²¹ EFKT irattára 1971/1.a. *A Főgyházmegyei Könyvtár 1970. évi jelentése*, 1971. január 22.

²² EFKT irattára 1974/53. *Jelentés tervezet 1974-ről*, 1974. december.

²³ EFKT irattára, *Pro memoria – A könyvtár 1959 évi számadása és 1960 évi költségvetése*, 1960.

²⁴ EFKT irattára, 1961/46. *Jelentés a Főgyházmegyei Könyvtár 1960. évi működéséről*, 1961. június 21.

²⁵ EFKT irattára, 1966/3. *Beszámoló a könyvtár helyzetéről*, 1966. február 7.

²⁶ EFKT irattára 1974/53. *Jelentés tervezet 1974-ről*, 1974. december.

1977-ben az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ könyvtárrészlegének vezetője és a katolikus könyvtárak állami felügyelője felkeresték az érsekséget, és a könyvtárat is megtekintették. Megállapították, hogy a könyvtár elhelyezését nem találják megfelelőnek, a normális működéshez több helyiségre lenne szükség. Iványi Sándor könyvtáros jelezte azt is, hogy a Pedagógiai Főiskolát a vizsgák idején lezárják, ezért a könyvtár látogatóit kizárják az épületből. Ennek azért is különös jelentősége volt, mert legtöbbször az így kialakult helyzetért az egyházat hibáztatták.²⁷

A feldolgozó munka a könyvtárban változatlanul folyt. Iványi 1982-ben levélben fordult az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központjához a Főegyházmezei Könyvtár tudományos könyvtárrá minősítése érdekében.²⁸ A könyvtárat ennek alapján a Művelődésügyi Minisztérium III. osztályú tudományos könyvtárrá minősítette, a Pannonhalmi Főapátsági, az Esztergomi és a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtárral együtt.²⁹

Iványi Sándor három évtizedig volt a könyvtár vezetője. Sokszor heroikus tevékenysége révén az állomány jelentős részének feldolgozása elkészült. Így feltárta a csillagászati különgyűjteményt,³⁰ a Régi Magyar Könyvek állományát, elkészítette a kéziratkatalógust, amely 1986-ban megjelent nyomtatásban, valamint több mint száz periodika helyrajzi és betűrendi cédulakatalógusát is.

Utódja Antalóczi Lajos lett, aki ezt megelőzően segédkönyvtárosként dolgozott a Főegyházmezei Könyvtárban. Ezzel párhuzamosan, 1982-től az egri Kisboldogasszony-plébánián szolgált plébánosként. Antalóczi folytatta elődje megkezdett munkáját, igen nagy terhet véve ezzel vállára. A régi könyvtártermeket ekkor még mindig a főiskola használta tornatermeként. A könyvtár változatlanul helyhiánnyal küzdött, és fogadni kellett Iványi Sándor mintegy 5-6 ezer kötetes hagyatékát, valamint Czapik Gyula (1887–1956) és Kádár László Gábor (1927–1989) érsekek, Mészáros Lajos (1915–1987) káptalani helynök, Pákozdy József (1912–1979) kanonok és Bíró Lajos (1918–1978) plébános hagyatékait is, de ezek tárolását nem tudták megoldani, illetve néhány ezer aprónyomtatvány és a helytörténeti állomány feltárását is el kellett végezni. Nagy lépés volt az is, hogy a Művelődési Minisztérium támogatása révén főállású könyvtáros alkalmazására is lehetősége volt az intézménynek. Németországi kapcsolatai révén a rottenburgi egyházmezeje ajándékként sikerült fénymásoló

²⁷ EFL 877/1977. *Pro memoria*. Eger, 1977. május 12.

²⁸ EFKT irattára 1982/2. *Az Egri Főegyházmezei Könyvtár tudományos könyvtári minősítését kérő és indokló pályázat*, 1982. január 15.

²⁹ EFKT irattára 1982/10. *A Főegyházmezei Könyvtár tudományos könyvtári (besorolást) minősítést kapott*, 1982. május 7.

³⁰ A különgyűjtemény 1800 előtti anyagának összetétele néhány évvel ezelőtt elemzésre került: CSORBA, E. – NAGY, A. – UJFALUDI, L., *Eszterházy Károly egri püspök könyvtárának csillagászati könyvei*, in *Tanulmányok Eszterházy Károly egri püspök szellemi és épített örökségéről*, szerk. DINNYÉS, P. – NAGY, A., Líceum Kiadó, Eger 2020, 95–111. (Eszterházy Károly püspök és kora 1.)

és katalóguscédula-sokszorosító gépet is beszereznie a könyvtárnak. A technikai fejlődés elősegítése mellett ekkor a könyvtár anyagi helyzetét segítő, a turistaforgalom számára képeslapokat és könyvtártörténeti kiadványokat is kiadtak. Egyéni támogatók is voltak szép számmal, közülük kiemelkedik Pesti László (1939–2013), a budapesti Múzeum-kert, majd később a Népliget kertésze, aki több évtizeden keresztül nemcsak könyvajándékokkal, hanem anyagilag is támogatta a könyvtárat.³¹

1. kép: Az egeri Főegyházmegyei Könyvtár raktárterme. 2023. (Fotó: Balogh Ferenc)

1989-ben Antalóczi Lajos beadvánnyal fordult Glatz Ferenchez, az akkori művelődésügyi miniszterhez: „*Beadványom célja: több évtizedes próbálkozás után az egeri Főegyházmegyei Könyvtár szeretné visszakapni a tulajdonát képező, az államosítás alól miniszteri rendelkezéssel kivont termeit.*” A beadványhoz mellékelte Seregély István érsek támogató sorait is.³² Ennek köszönhetően még ebben az évben megszületett az a minisztériumi határozat, melynek révén a Főegyházmegyei Könyvtár visszakapta helyiségeit. Az egeri tanárképző főiskola igazgatói irodájában, ebben az ügyben tartott megbeszélésen az egyházmegye kérése az volt, hogy a termék könyvtári célokra használható állapotban kerüljenek átadásra. Nem sokkal ezután sor került a termék könyvtári célra történő visszaállítására, és az intézmény fejlesztésével kapcsolatban a státusz bővítést és az energiaellátás megoldását is sikerült elérni.³³

Végül 1990-ben, abban az évben, amikor az egeri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola felvette Eszterházy Károly nevét,³⁴ a felújítási munkálatok megtörténtével, a könyvtár is

³¹ ANTALÓCZI, L., *Az egeri Főegyházmegyei Könyvtár története 1793–1989*, Eger 1989, 53.

³² EFKT irattára, 1989/30. *Terem visszaadás ügye*, 1989.

³³ EFKT irattára, 1990/12 *Termék visszaadása és megnyitása, Kérések, Köszönetek, Statisztikai ügyek*, 1990.

³⁴ *A Minisztertanács 1048/1990. (III.21.) MT határozata a főiskolákról*, in *Magyar Közlöny* 1990.03.21., 24. szám, 510.

visszaköltözhetett régi helyére.³⁵ A két intézmény közös ünnepségének keretében nyitották meg az Eszterházy által alapított bibliotéka régi-új termeit. Ezután a barokk terem részleges felújítása és világításának modernizálása is megtörtént, folytatódott a könyvtár állományának szakszerű feltárása, a papíralapú katalóguscédulák mellett a számítógépes feldolgozásuk is megkezdődött az ORBIS rendszerben.

A Főegyházmezei Könyvtár gyűjteménye 1993-ban, a bicentenárium évében mintegy 130-140 000 kötetből állt: a régikönyves állomány zöme a barokk teremben és annak oldaltermeiben, az új raktárhelyiségben pedig főleg a modern könyves állomány volt megtalálható.

A rendszerváltást követően a könyvtár működése dinamikus fejlődésnek indult, és szakmai kapcsolatainak építését is megkezdte. Antalóczi Lajos munkáját 1991-ben Szabó Ervin-emlékéremmel ismerték el.³⁶ Szintén ennek a folyamatnak a részeként 1994-ben az Egyházi Könyvtárak Egyesülésének, mely a rendszerváltás után alakult civil szervezetek közül az elsők között jött létre, egyik alapító tagja volt az egri Főegyházmezei Könyvtár. Az egyesülés ökumenikus szakmai szervezet, melyben nem egyéni, hanem intézményi tagság van. Az egyesülés 2000-ben Antalóczi Lajost választotta elnökévé.³⁷ Sajnos megbízatását csak rövid ideig tudta ellátni súlyosbodó betegsége miatt, és még az év decemberében elhunyt.

Utódja Mikolai Vince lett, aki 2001-től 2003-ig vezette a könyvtárat, amikor a folyóiratok elhelyezésére, valamint a plébániákról és egyéb helyekről származó dokumentumok raktározására a Líceum földszintjén kapott újabb helyiségek kialakítása is megtörtént. 2003-tól Löffler Erzsébet az Érseki Gyűjteményi Központ vezetése mellett vette át a könyvtár irányítását, aki az első világi vezető volt a könyvtár életében. Jelen sorok szerzője 2016-tól vezeti az intézményt.

A könyvtár jelentősége napjainkban

Jelenleg a könyvtár a tékázott folyóiratokat is számolva mintegy 175.000 kötettel rendelkezik. Ezek között található 34 középkori kódex és 100 ősnymtatvány is. Számos *vetustissima* (16. században készült nyomtatvány), megtalálható a könyvtár állományában, közülük 1555 antikva. Ezeknek a száma még változhat, hiszen pontos számadatot csak a teljes feldolgozás után lehet remélni.

Az 1850 utáni állomány számítógépes feldolgozottsága csaknem 100%-os, a barokk terem állományának mintegy 75%-a szerepel a könyvtár adatbázisában. A könyvtár

---

³⁵ ANTALÓCZI, L., *A kétszáz éves egri Főegyházmezei Könyvtár története (1793–1993)*, in *Kétszáz éves az egri Főegyházmezei Könyvtár 1793–1993, Emlékkönyv*, szerk. ANTALÓCZI, L., Főegyházmezei Könyvtár, Eger 1993, 54.

³⁶ *Kitüntetett könyvtárosok névtára* in *Könyvtári Figyelő* 10 (46) (2000/Különszám).

³⁷ NÉVTÁR 2001. *Pannonhalma: Egyházi Könyvtárak Egyesülése*, 2001, 4.

honlapjáról elérhető online katalógusban és az egyházi könyvtárak internetes adatbázisában, az UNITAS-ban ezek mindegyike elérhető. A könyvtár által használt integrált könyvtári rendszer az e-Corvina.

2. kép: Az egri Főegyházmegyei Könyvtár barokk terme. 2023. (Fotó: Balogh Ferenc)

Az intézmény gyűjtőkörébe tartoznak a teológia, a filozófia, a történettudomány, a néprajztudomány, a nyelvészet, a művészettörténet és segédtudományaik irodalmához tartozó könyvek, kézikönyvek, szakkönyvek és folyóiratok.

A könyvtár éves gyarapodása mintegy 500-1000 kötet körüli, amely még alkalmanként kiegészül ajándékokból és hagyatékokból. Fenntartója az Érseki Vagyongkezelő Központ. Kiszolgálja az egyházmegye papságát, teológusait és híveit, az egyetem oktatóit és hallgatóit, továbbá a hazai és külföldi tudományos élet kutatóit egyaránt.

Szakmai kapcsolatok tekintetében továbbra is fontos szereppel bír az Egyházi Könyvtárak Egyesülése, melynek az intézmény jelenlegi vezetője elnökségi tagja. A legszorosabb partneri kapcsolatot hosszú ideje a Tittel Pál Könyvtárral, a Főegyházmegyei Levéltárral és az Egri Érseki Palota Turisztikai és Látogatóközponttal ápolnak, ennek eredményeképpen közös pályázati projekteket, szakmai és kulturális programokat, kiállításokat valósítottak már meg. Ezek között országos rendezvényeket is, mint az Ünnepi Könyvhét, a Múzeumok Éjszakája vagy az Ars Sacra Fesztivál programjai. Az intézmény barokk terme jelentős, mintegy 20.000 főt számláló turisztikai forgalmat bonyolít évente.

A fenntartó támogatása és pályázatok révén mind a gyarapítás, mind az állományvédelmi tevékenység folyamatosan biztosított. Utóbbi az egyes gyűjteményrészek és az egyedi kötetek tekintetében is.

A digitalizálási tevékenység is jelentős, a helytörténészek és egyéb kutatók által leginkább keresett művek és a kiemelten védett állomány számos dokumentuma lett ilyen módon archiválva. Jelenleg ezek online szolgáltatásának lehetőségein dolgoznak.

Dr. Ternyák Csaba a könyvtár honlapján található érseki köszöntőjében így írt az intézmény küldetéséről: *„Amikor az ember belép egy könyvtárba, úgy érzi a tudás templomába lépett, hiszen a könyv a kultúra egyik legfontosabb hordozója, őrzője. A könyvtárban az ember és a könyv talál egymásra. Egy könyvtár mérete, minősége és szépsége a fenntartó intézmény kultúra és tudomány iránti elkötelezettségét mutatja. Egy nagy könyvtár lehet alapja egy nagy egyetemnek. Egy egyházi könyvtár pedig már a létevel arról tanúskodik, hogy az igazi tudomány ugyanúgy nem fél a hittől, miként a mély hit sem tart a tudománytól. Kölcsonösen elismerik ugyanis egymás illetékességét a saját területükön, mégis egymásra vannak utalva, mert »a tudomány, vallás nélkül sánta, a vallás pedig tudomány nélkül vak« (Albert Einstein).*

Amikor Eszterházy Károly egri püspök folytatta elődei egyetem alapítási terveit, a Líceum megépítése után első feladatának tartotta egy egyetemhez méltó könyvtár létrehozását benne. A tervezett négy kar igényeinek megfelelően a teológia, a filozófia, a jogtudomány és az orvostudomány területéről könyveket vásároltatott szerte Európában.

E kiváló alapító főpap 250 év távlatából azt üzeni a mai látogatóknak, hogy érdemes minden munkánkat olyan igényesen, lelkesen és jövőbe tekintően végezni, mint azt ő is tette azokkal a segítőkivel együtt, akik maradandót alkottak az egri Főegyházmegyei Könyvtár létrehozásával.

Azt kívánom a látogatónak, hogy e falak között ráhangolódjon a tudomány, a kultúra és a hit mélyebb megismerésére és tiszteletére, mert ezen kincsek birtoklása teljesebbé és örömtelibbé teszik az életet.”³⁸

Elmondhatjuk, hogy az intézmény ma a 21. századi könyvtárak színvonalán működik. Eger kulturális életében jelentős szereppel bír, sőt határainkon túl is ismerik. 2016-ban az alapító püspök álma valóra vált, hiszen a gyűjtemény egy egyetem működését szolgálhatja. 2021-től már egy katolikus egyetemét, hiszen ekkor került az Egri Főegyházmegye fenntartásába a felsőoktatási intézmény, melynek neve ma: Eszterházy Károly Katolikus Egyetem.

A Bibliotheca Eszterhazyana – máig eleget téve alapítója, Eszterházy Károly püspök szándékának – az egri Líceum első emeletén 1793. december 28. óta, már 230 éve áll az olvasók és a kutatók szolgálatában. Ez már önmagában is intézmény- és tudománytörténeti kuriózum a magyar művelődéstörténetben.

---

³⁸TERNYÁK, Cs., *Érseki köszöntő in Főegyházmegyei Könyvtár*, <https://efkt.hu/erseki-koszonto> – utolsó letöltés: 2023. szeptember 8.

GÁL TIBOR

MUZEÁLIS KÖRNYEZETBEN A KORSZERŰ FELSŐOKTATÁSÉRT – AZ EGRY EGYETEM TITTEL PÁL KÖNYVTÁRA

A Tittel Pál Könyvtár felsőoktatási szakkönyvtárként az egyetem működésének alapeleme, nyilvános könyvtárként a város és a régió meghatározó kultúrákövetítője. Története elválaszthatatlan az egri felsőoktatás múltjától.

A második világháború után az egyházi tulajdon államosításával az egri felsőoktatás alapvető változásokon ment keresztül. Megszűnt a Líceumban a jogázképzés, kiköltözött az épületből a tanítóképző, és a papnövendékek oktatása is a Szemináriumba került.

A Líceum azonban – amelyet Eszterházy Károly püspök a 18. század második felében egyetemnek épített és rendezett be – továbbra is a magyar felsőoktatást szolgálta, mivel 1949-ben a Debreceni Pedagógiai Főiskola az épületbe költözött.

A Líceumban 1949 előtt működő iskolák rendelkeztek kisebb-nagyobb könyvtárakkal, így a jelenlegi egyetemi gyűjtemény, a Tittel Pál Könyvtár bemutatása előtt érdemes felidézni ezeket a bibliotékákat is.

A jogakadémiai könyvtárnak Danielik János püspök, az intézmény igazgatója saját gyűjteményéből többszáz kötetet adományozott,¹ de a hírlapok és folyóiratok előfizetését is részben a saját jövedelméből biztosította.² Samassa József érsek 3000 forintot különített el szakkönyvek beszerzésére,³ Szmrecsányi Lajos érsek pedig 2000 aranykorona értékben vásárolt könyveket az intézet nyugállományba vonuló igazgatójától, Udvardy Lászlótól.⁴

A gyűjteményben az 1874-es szabályzat szerint már könyvtárórt is alkalmaztak, aki külön díjazás fejében látta el a hivatalát.⁵ Az 1880/81-es tanévtől olvasóterem állt a hallgatók rendelkezésére, akik az 1887/88-as tanévben már kölcsönözhettek is a könyvtárból.⁶

A Magyar Minerva adatai alapján a gyűjtemény 1900-ban 3200 kötetes volt.⁷ Az 1904-es adatokból tudjuk, hogy már cédulakatalógusból tájékozódhattak az olvasók,

¹ UDVARDY, L., *Az Egri Érseki Joglíceum története (1740–1896)*, Érseki Líceum Könyvnyomdája, Eger 1898, 446–447.

² Uo. 637.

³ BUJDOSNÉ PAP, Gy., *Az Egri Érseki Jogakadémia*, in *Az egri Domus Universitatis és Líceum*, szerk. PETERCSÁK, T., Líceum Kiadó, Eger 2013, 261.

⁴ Uo. 260.

⁵ UDVARDY, *Az Egri Érseki Joglíceum története* 478.

⁶ BUJDOSNÉ PAP, *Az Egri Érseki Jogakadémia* 251.

⁷ *Magyar Minerva: A magyarországi múzeumok és könyvtárak czímkönyve*, vol. 1 (1900), 133.

akik 1902-ben összesen 709 kötetet kölcsönöztek ki. Adományokból és vásárlás útján a gyűjtemény éves gyarapodása 180 kötet volt.⁸ Az államosításkor a könyvtár állománya 9193 mű volt 10.963 kötetben.⁹

A jogakadémiai könyvtár terme a Líceum második emeletén, az északnyugati sarokban volt. Itt alakították ki később a Pedagógiai Főiskola irodalomtudományi könyvtárát. A régi gyűjtemény szép galériáját a Líceum teljes felújítása során bontották le néhány éve.

1. kép: Az Irodalomtörténeti Könyvtár régi galériája. 2006. (Fotó: Gál Tibor)

A jogakadémiai könyvtárat látogató hallgatók olvasási szokásairól az Eger 1885. augusztus 11-i számában ezt olvassuk: „A könyvtár igénybe vétele a hallgatók részéről az idén is örvendetesen élénk volt.”¹⁰

Az 1828-ban alapított, majd 1852-ben a Líceumba költöző tanítóképző tanári könyvtárát az intézmény indulásakor kezdték el gyűjteni. Ez az állomány is elsősorban adományokkal gyarapodott. A tanári könyvtárért a legmagasabb évfolyam vezető tanára felelt.¹¹ A tanítóképző ifjúsági könyvtárának az 1892-ben megalakult Mindszenty Önképzőkör gyűjteményét tekinthetjük, ennek állománya 1928-ban 1300 kötet volt.¹² A jogakadémia és a tanítóképző könyveiből több kötet a főiskolai könyvtárba került, amikor az államosított

⁸ *Magyar Minerva: A magyarországi múzeumok és könyvtárak címkönyve*, vol. 3 (1903–1904), 215.

⁹ BUJDOSNÉ PAP, *Az Egeri Érseki Jogakadémia* 251.

¹⁰ SZIKSZÓI, *Az egeri érseki joglyceum*, in *Eger XXXIV* (1885/33), 1.

¹¹ BENKÓCZY, E., *Pyrker első magyar tanítóképzője*, Érseki Líceum Könyvnyomdája, Eger 1928, 181–182.

¹² Uo. 174–175.

könyvanyagot elosztották. Az állami tulajdonba vett kötetek összegyűjtését az Országos Könyvtári Központ kezdte el 1949-ben. A munkát 1952-től a Népkönyvtári Központ és az Országos Széchényi Könyvtár folytatta.¹³

A tanítóképző könyvtárából elsősorban szépirodalmi, irodalomtörténeti és nyelvészeti kötetek maradhattak a Líceumban. A jogakadémiai gyűjtemény történeti jellegű anyagát – mintegy ezer kötetet – a Történelem Tanszék könyvtárában helyezték el.¹⁴ A 19. századi művek később a Tittel Pál Könyvtár régi könyves különgyűjteményébe kerültek.¹⁵

A Főegyházmegyei Könyvtár állományából nem vett át könyveket a főiskola.

Hiába maradt azonban egy jelentős mennyiségű könyvanyag a Líceumban, ezeket – a klasszikus szépirodalmi művek kivételével – a szocialista tanárképzésben nem tudták használni. Újra kellett kezdeni a könyvtár gyarapítását, mivel Debrecenből csak egy szegényes állományt hoztak magukkal a költözés során. A néhány ezer kötet – alapvetően szépirodalmi művek – az irodalmi könyvtárba került.¹⁶

A főiskola könyvtári rendszerének alapegységei – egy központi könyvtár hiányában – a különböző tanszéki gyűjtemények lettek.¹⁷ Kezdetben nem beszélhetünk korszerű könyvtári szolgáltatásokról. Szakképzett könyvtárosok helyett a feladatokat tanszéki adminisztratív dolgozók és hallgatók végezték.¹⁸

Az állomány gyarapításához általában rendelkezésre álltak a megfelelő források, így a kötelező irodalmat nagyobb példányszámban is beszerezheték. Az Országos Széchényi Könyvtár fölőspéldányai mellett az Országos Könyvtári Központ is támogatta a gyarapítást, több ezer könyvet kapott onnan a főiskola.¹⁹ Az 1955-ben megszűnt Budapesti Pedagógiai Főiskola könyvtára is részben Egerbe került.²⁰

A Líceum földszinti folyosóján – a mai könyvtár helyén, a 113. számú teremben – jött létre 1956. január elsején a Központi Könyvtár. A feldolgozás a teremből nyíló kisebb szobában, a mai „kisolvasóban” folyt.²¹ Vezetője Adler Miklósné lett, ő már szakképzett

¹³ HORVÁTH, V., *Könyvek és könyvtárak államosítása Magyarországon (1949–1960)*, in *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1974–1975*, szerk. NÉMETH, M., OSZK, Budapest 1978, 235.

¹⁴ NAGY, J., *A tanárképzés Egerben (1949–1990)*, in *Az egri Domus Universitatis és Liceum*, szerk. PETERCSÁK, T., Liceum Kiadó, Eger 2013, 388.

¹⁵ A különgyűjtemény legrégebbi könyvét 1562-ben Párizsban adták ki, Justinianus császár törvényeit tartalmazza. A possessori pecsét szerint korábban a Jogakadémia tulajdonában volt.

¹⁶ NAGY, *A tanárképzés Egerben (1949–1990)* 388.

¹⁷ SZÜCS, L., *Az egri főiskola tudományos életének fejlődéséről, in 25 éves az általános iskolai tanárképzés: Jubileumi évkönyv a tanárképző főiskolák 25 éves fennállására*, szerk. Szűcs, L., [S. n.], Budapest 1973, 486.

¹⁸ Uo. 490.

¹⁹ NAGY, *A tanárképzés Egerben (1949–1990)* 388.

²⁰ NÉMEDI, L., *Az Egri Pedagógiai Főiskola első tíz éve*, in *Az Egri Pedagógiai Főiskola évkönyve = Acta Academiae Paedagogicae Agriensis* vol. 13 (1959), 460.

²¹ Könyvtárunk korai történetének megismeréséhez felbecsülhetetlen értékű segítséget nyújtanak az intézmény korábban végzett hallgatói. Köszönjük a közreműködésüket!

könyvtárosként irányíthatta a munkát. Átvették a tanszéki beszerzések leltározását, a formai és tartalmi feldolgozást. Olvasóterem még nem volt, a kölcsönzést egy könyvkiadó ablakon át tudták megoldani.²²

Az Irodalomtörténeti Könyvtárat a második emeleten 1955-ben szervezték meg. Csak délutánonként tarthattak nyitva, mivel délelőtt a tanszék előadásokat tartott a teremben.²³

A főiskolai évkönyvek először az 1962/63-as kötetben közölnek adatokat a könyvtárról. A hatvanas évek elején már Balogh Béláné vezette a főiskolai könyvtárat, amelynek működését a Könyvtárbizottság segítette. Ekkor az állomány 80.430 kötet volt, az év folyamán 3005 kötetet szereztek be 105 ezer forintért.²⁴

1965. március 15-én megnyílt a könyvtár olvasóterme, amelyet 10 órától 19 óráig használhattak az oktatók és a hallgatók. Az átlagos napi forgalom 92 olvasó volt.²⁵

Az 1970/71-es tanévben a könyvtári állomány nagysága meghaladta a 100 ezer kötetet. A beiratkozott olvasók száma 795 volt, ők évi 23 ezer kötetet kölcsönöztek.²⁶

1971-ben a Líceum második emeletén – a délkeleti sarokban – 150 négyzetméteres alapterületen alakíthatták ki az új könyvtárat. A negyven férőhelyes olvasóteremben tájékoztató szolgálat is működhetett, a feldolgozó könyvtárosok egy külön helyiségben végezheték munkájukat. Az egész napos nyitvatartással, az épülő cédulakatalógussal javultak a szakmai munka és a tanulás feltételei.²⁷

1975-ben a könyvtárosok szakmai tudására építve a főiskola féléves, szemináriumi formában történő könyvtárhasználati oktatást vezetett be.²⁸

1977. január elsejétől az új könyvtárigazgató Rátkai István lett. Az ő irányításával új munkaköri leírások és statisztikai űrlapok készültek, különböző munkacsoportok jöttek létre, elkezdődhetett a könyvtári adminisztráció gépesítése, illetve a retrospektív feldolgozás. Új szervezeti és működési szabályzat is született.²⁹ 1985-től már intézményi könyvtári tanács segítette a gyűjtemény munkáját.³⁰

²² RÁTKAI, I., *A könyvtár*, in *Negyven éves az egri főiskola, 1948–1988*, szerk. NAGY, J., Ho Si Minh Tanárképző Főiskola, Eger 1988, 152.

²³ NAGY, A *tanárképzés Egerben (1949–1990)* 388.

²⁴ *Könyvtár*, in *Az Egri Tanárképző Főiskola Évkönyve 1962–1963*, szerk. TÓTH, B. – SZŐKEFALVI NAGY, Z., ETF, Eger 1964, 38–39.

²⁵ BALOGH, B., *Könyvtárbizottság*, in *Az Egri Tanárképző Főiskola Évkönyve 1964–1965*, szerk. NAGY, A. [et al.], ETF, Eger 1966, 61–62.

²⁶ *A főiskolai könyvtár 1970. évi tevékenysége*, in *Az Egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Évkönyve 1970–1971*, szerk. SZŐKEFALVI NAGY, Z. [et al.], Ho Si Minh Tanárképző Főiskola, Eger 1972, 75.

²⁷ RÁTKAI, *A könyvtár 152*.

²⁸ MIKLOS, A., *Az Eszterházy Károly Főiskola Központi Könyvtárának története* [szakdolgozat], Eszterházy Károly Főiskola Informatika Tanszék, Eger 2008, 24.

²⁹ RÁTKAI, *A könyvtár 153*.

³⁰ RÁTKAI, I., *A könyvtár élete*, in *Az Egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Évkönyve 1985–1988*, szerk. FEKETE P. [et al.], Ho Si Minh Tanárképző Főiskola, Eger 1989, 102.

A főiskolához tartozó két gyakorlóiskola könyvtára 1986-ban önálló lett, ezután a líceumi könyvtár alapvetően szakmai felügyeletet látott el.³¹

1987-ben az állomány 215 ezer kötet volt, az éves gyarapodás több mint 5 ezer kötet. Összesen 379 folyóírra fizetett elő a könyvtár. A helyben használt olvasótermi kötetek száma 38 ezer, a kölcsönzött művek száma 48 ezer volt. Ekkor már 16 munkatárs dolgozott a főiskolai könyvtárban.³²

Sajnos a helyhiányt az évek alatt nem sikerült megoldani. Nem volt szabadpolcos rész, amely az önálló ismeretszerzéshez nélkülözhetetlen lett volna.

1986-ig sikerült a gyűjtemény 60 százalékát feldolgozni. Az állományról többféle cédulakatalógus állt az olvasók rendelkezésére (szerzői, cím, sorozati, ETO-rendszerű szakkatalógus betűrendes mutatóval). A szolgálati raktári katalógus egyben a kötetek lelőhelyéről is tájékoztatott, de minden tanszéki könyvtárról készült külön letéti katalógus is.³³

A főiskola tudományos publikációiról két ízben jelent meg kiadvány, mindkét bibliográfiát a főiskolai könyvtár munkatársai szerkesztették.³⁴

A rendszerváltás a könyvtár életében szervezeti és működési változásokat hozott.

1990-ben a főiskola Egészségház utcai B épületében létrejött az Idegen Nyelvi Könyvtár. 1991-ben a D épületben alakították ki a Természettudományi Könyvtárat és az új Médiatárat. A szolgáltatásokat olvasóterem, folyóirat-olvasó, korszerű tömör raktár, fénymásológép és könyvlift könnyítette meg.

A könyvtárigazgató posztján 1991-ben Rátkai Istvánt Tircsné Propper Valéria követte.

A kilencvenes évek elején a főiskolai könyvtár több helyen működött, ami megnehezítette a munka összehangolását. Elkerülhetetlen volt a párhuzamos beszerzés, így gazdaságtalanul működött a gyarapítás. A széttagoltság a humánerőforrás hatékony szervezését is akadályozta. A nagy olvasói forgalom nagyobb alapterületet és a könyvtári férőhelyek számának növelését igényelte.

Végül 1993-ban a Líceum második emeletéről a Központi Könyvtár a földszintre költözött, ahol sokkal nagyobb tér várta az olvasókat. Egy társadalomtudományi folyóirat-olvasót is kialakítottak, a folyosó pedig információs övezetként működött, ahol a hallgatók számítógépeket és egy fénymásolót használhattak. A Médiatár is visszaköltözött a Líceumba.

---

³¹ Uo.

³² Uo. 103–105.

³³ RÁTKAI, *A könyvtár* 157.

³⁴ KOVÁCS, Zs. – MÉSZÁROS, J., *Bibliográfia a főiskola évkönyveiben és tudományos közleményeiben megjelent dolgozatokról, 1955–1972*, in *Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Közleményei* XII (1974) és RÁTKAI, I. – GYIMESI, A., *Az Egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola tanárainak publikációi, 1948–1980*, Ho Si Minh Tanárképző Főiskola, Eger 1985.

2. kép: A Tittel Pál Könyvtár földszinti terme. 2021. (Fotó: Balogh Tibor)

1995 elején a megszüntetett szakszervezeti könyvtári hálózat megyei gyűjteményéből válogathatott a könyvtár, közel 60 ezer darab társadalomtudományi és szépirodalmi könyv került ekkor a főiskolai könyvtárba.³⁵

A megnövekedett állomány feldolgozását és a korszerű szolgáltatásokat segítette az Aleph integrált könyvtári rendszer bevezetése 1995-ben. Így lehetővé vált egy mélyebb tartalmi és formai feldolgozáson alapuló online katalógus építése, valamint elindulhatott az elektronikus kölcsönzés.

2003-ban az Idegennyelvi Könyvtár a Líceum földszintjére költözött. Szeptemberben adták át az első emeleten a Bibliotheca Eszterhazyánát. 2006-ban ide került az Idegennyelvi Könyvtár és az Irodalomtörténeti Könyvtár, a természettudományi gyűjtemény pedig a D épületből a Líceum földszintjére költözött.

Így már a könyvtár minden egysége a Líceumban működött.

2002-ben az intézményi irattár szervezetileg a könyvtárhoz került. A tekintélyes mennyiségű iratanyag és a hallgatói szakdolgozatok kezelésével bővült a könyvtárosok munkaköre.

2006-ban Zürichből, a Schweizerische Winston Churchill Stiftung gyűjteményéből érkezett egy több mint 2000 kötetes adomány Egerbe, amely Winston Churchill életével, munkásságával és Nagy-Britannia huszadik századi történelmével foglalkozik.

---

³⁵ HAUSER, Z., *Az oktatás tárgyi feltételeinek alakulása*, in *50 éves a tanárképzés Egerben*, szerk. NAGY, J., EKTF, Eger 1998, 153.

2008-ban Czeglédi László lett az új könyvtárigazgató.

A könyvtár több TIOP- és TÁMOP-pályázatban vehetett részt. A Könyvtári szolgáltatások összehangolt infrastruktúra fejlesztése – Tudásdepó-Expressz pályázat keretében új szerveket, digitális munkaállomásokat és szoftvereket kapott a könyvtár.

A Tudásdepó-Expressz – A könyvtári hálózat nem formális és informális képzési szerepének erősítése az élethosszig tartó tanulás érdekében projekt Oktatást és tanulást támogató elektronikus Szakkönyvtári Partner Portál (e-SZAPPORT) programjában a főiskolai könyvtár mellett a konzorcium tagja volt az Egri Hittudományi Főiskola, a Heves Megyei Levéltár és a Neumann János Középiskola és Kollégium. A cél a partnerintézmények könyvtárainak fejlesztése, közös adatbázis építése, oktatást támogató szolgáltatások és képzések szervezése, valamint az Eklektika tudásportál kialakítása volt. A főiskola könyvtára átállt a hazai fejlesztésű Corvina integrált rendszerre.

A könyvtár szakmai megmérettetésére egy szakfelületes ellenőrzés keretében 2012 tavaszán került sor. 2013 nyarán már az egész országból Egerbe látogató könyvtárosok előtt vizsgálhatott a könyvtár, mivel a Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE) éves vándorgyűlését a városban tartotta.

A könyvtár saját szervezése volt a több alkalommal megrendezett Eger és Környéke Iskolai Könyvtárosainak Konferenciája.

2013 és 2015 között a Líceum Kiadó vezetése is a könyvtárigazgató munkakörébe tartozott. Ebben az időszakban több reprint kiadványt sikerült megjelentetni. A digitalizálásban könyvtárszakos hallgatók vettek részt, az eredeti kötetek a főiskolai könyvtár és a Hittudományi Főiskola Könyvtárának állományából kerültek ki.

A Nemzeti Kulturális Alap (NKA) pályázati támogatásával sor kerülhetett a muzeális könyvek egy részének restaurálására és tisztítására is.

A Líceum teljes körű revitalizációja alatt a könyvtár a B épületben működött. A felújítás után egy megújult, de a Líceum műemléki jellegét megőrző térbe költözhetett vissza a gyűjtemény 2011-ben.

Az újraindulással párhuzamosan került sor a könyvtár névváltoztatására. Tittel Pál nevét 2011. december 14-én fogadta el a főiskola szenátusa. Tittel életéről és munkásságáról a Líceumi szellemiség című könyvsorozatban magyar és angol nyelven is készült egy rövid összefoglalás.³⁶ Digitalizált művei a könyvtár honlapján olvashatók.³⁷

Az egyetemi könyvtár egységeinek összevonása a Líceumba a szakmai munkát gazdaságosabbá és hatékonyabbá tette, a hallgatók is egy épületben juthatnak hozzá a keresett szakirodalomhoz és szolgáltatásokhoz. A könyvtári tér – köszönhetően látványos

---

³⁶ GÁL, T., „...tolmáttsa az égi testek törvény-könyvének”: Tittel Pál egri csillagász (Líceumi szellemiség 3), Líceum Kiadó, Eger 2016.

³⁷ <https://uni-eszterhazy.hu/konyvtar/m/konyvtarunk/tittel-pal> – utolsó letöltés: 2023. június 12.

kialakításának – tanórák és különböző rendezvények (konferenciák, kiállítások, könyvbemutatók, koncertek stb.) színtere lett.

Jelenleg Egerben és Jászberényben működik a Tittel Pál Könyvtár, de korábban több oktatási intézmény – s annak könyvtára – is Egerhez tartozott. A sárospataki, a gyöngyösi és a jászberényi főiskolák könyvtárát kellett integrálni ahhoz, hogy az állományok, a szolgáltatások egységes felsőoktatási könyvtárként működhessenek. Sajátos helyzetet jelentett, amikor az Oktatókutató és Fejlesztő Intézettel együtt egy országos szakkönyvtár, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum is az egyetem szervezetébe került.

Az átszervezés összetett egyeztető munkát és megértő emberi hozzáállást várt el az egri könyvtártól. Néhány éven belül ezek az egységek más felsőoktatási intézményekhez csatlakoztak vagy önállósodtak.

A jászberényi könyvtár – az egykori tanítóképző gyűjteménye – közel százezer kötetes, alapvetően neveléstudományi állományával, hatékony szolgáltatásaival és tapasztalt munkatársaival szerves része a Tittel Pál Könyvtárnak.

2015 áprilisában Oszlánczi Krisztina lett a gyűjtemény új főigazgatója. Az ő vezetése alatt került sor az intézmény – és a könyvtár – életének két fontos eseményére: 2016. július 1-jén egyetem lett a főiskola, amelynek fenntartója 2021. augusztus elsejétől már az Egri Főegyházmegeye.

3. kép: A szépirodalmi gyűjtemény az első emeleti könyvtárban. 2021. (Fotó: Balogh Tibor)

Az utóbbi években a hagyományos könyvtári szolgáltatások és az oktatástámogatás mellett meghatározó szerepet játszik az egyetemi könyvtár életében a kutatómenedzsment.

A Tittel Pál Könyvtár ma már egyre nagyobb szerepet vállal a tudományos művek születésének előkészítő szakaszában és az intézményi tudásvagyon disszeminációjában.

Az állománygyarapítást a hatékonyság érdekében a különböző pályázati projektekkel együttműködve végezzük, előnyben részesítjük az elektronikus forrásokat. A kutatáshoz ma már elengedhetetlenek a szakkönyvek és szakfolyóiratok publikációit tartalmazó tudományos adatbázisok.

A hazai és nemzetközi adatbázisokra minden évben az EISZ (Elektronikus Információszolgáltatás Nemzeti Program) -konzorcium tagjaként fizetünk elő. Felhasználói vagyunk többek között a ScienceDirect és a SpringerLink adatbázisoknak, amelyek a legmagasabb színvonalat képviselik a tudományos publikálásban. Az országos statisztikák bizonyítják, hogy az egyetem eredményesen használja fel ezeket a forrásokat.³⁸ Például a társadalomtudományi jellegű JSTOR-adatbázisból 2015 óta 55 ezer letöltés történt, az Akadémiai Kiadó Magyar Elektronikus Referenciamű Szolgáltatása (MeRSZ) keretében 2017 óta közel 300 ezer oldalt tekintettek meg az érdeklődők az egyetemen. Az online források távoli (pl. otthonról történő) elérésének biztosítása is hozzájárult a jó eredményhez.

Ezek az előfizetett források hiteles információkat nyújtanak. A hitelesség mellett fontos szempont a nyilvánosság. A tudományos életben egyre nagyobb hangsúlyt kap az Open Access (OA) publikálás. A nyílt hozzáférés lehetővé teszi, hogy a szerzők eredményeiket nyilvánosan terjesszék, s azokat a felhasználók jogszerűen elérhessék. Oktatóink a Springer és az Elsevier kiadók, valamint az Akadémiai Kiadó által megjelentetett neves szakfolyóiratokban publikálhatnak úgy, hogy mentesülnek a magas publikálási költség kifizetése alól.

Az Open Access folyamatában a szerző – s ezzel az egyetem – idézetsége, így tudományos láthatósága, valamint szakmai ismertsége és elismertsége nő. Ennek érdekében vezettük be a publikációk nemzetközi azonosító számának, a DOI-nak (Digital Object Identifier) a használatát is. A Líceum Kiadó gondozásában megjelenő tudományos folyóiratok, konferenciakiadványok és tanulmánykötetek publikációi, valamint a doktori disszertációk kapják meg ezt az azonosítót.

Az intézményi publikációk kiadását segíti az Open Journal System (OJS). Az OJS-ben a folyóiratok teljes szerkesztési folyamata áttekinthető, s a kész folyóiratszámok is egy korszerű felületen jelennek meg.

A DOI és az OJS gondozását – a Líceum Kiadóval közösen – a Tittel Pál Könyvtár végzi.

A hazai tudományos publikálásban meghatározó Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) indulásakor a könyvtár is megkezdte az oktatói publikációk adatainak feltöltését, a hivatkozások gyűjtését. A munkában ma is több könyvtáros vesz részt, az MTMT intézményi adminisztrátora a könyvtár főigazgatója.

---

³⁸ <https://eisz.mtak.hu/index.php/hu/adatbazisok/hasznalati-statisztika.html> – utolsó letöltés: 2023. június 12.

Az MTMT gondozása kiemelt feladatunk, hiszen ez tükrözi vissza a legteljesebb mértékben egy szerző és az intézmény tudományos eredményeit. Az MTMT adatainak pontossága, folyamatos frissítése az oktatói értékelő rendszerekben vagy az egyetem nemzetközi megítélésében is kulcsfontosságú.

Jelenleg az adatbázisban az intézmény közel 850 szerzőjének több mint 33 ezer publikációja található, amelyekhez 48 ezer hivatkozást gyűjtöttek és rögzítettek oktatóink és a könyvtár munkatársai. 2022-ben 14.502 rekordot szerkesztettek vagy javítottak az MTMT-ben az egyetem felhasználói.

Országosan is úttörő kezdeményezés, hogy a Tittel Pál Könyvtár – mint az MTMT bázisintézménye – 2023-tól az Egeri Hittudományi Főiskola oktatóinak publikációit is kezeli. Szeretnénk ezt a szolgáltatást kiterjeszteni, hogy a publikálással nem felsőoktatási keretek között foglalkozó – egeri és Eger környéki – szerzők (orvosok, mérnökök, papok, jogászok stb.) is rögzíthessék közleményeiket az MTMT-ben. Hasonló projektben működünk együtt a Selye János Egyetemmel.

A nyilvánosság és a hitelesség mellett a visszakereshetőség is a modern tudományos publikálás fontos jellemzője. Ezt az intézményi repozitóriumok gondozásával biztosítjuk.

2013-ban indult el a repozitóriumok, az intézmény publikációit (oktatói publikációk, doktori disszertációk, habilitációs dokumentumok és szakdolgozatok) összegyűjtő dokumentumtárak kialakítása. A négy repozitóriumba 2022 végéig 34.314 rekordot (bibliográfiai adatokat és a publikációk teljes szövegét) töltöttünk fel. Az intézményi publikációk és a doktori disszertációk repozitóriuma az MTA Repozitóriumminősítő Szakbizottságtól 2016-ban minősített repozitórium besorolást kapott.

A repozitóriumokra épül az egyetem tudományos közleményeit bemutató Virtuális Egyetemi Tudástár, valamint részben a mi feladatunk az egyetemen készült elektronikus tananyagokat működtető Moodle támogatása is. Jelenleg az etikus tudományos publikálást segítő plágiumkereső rendszer bevezetésében vesz részt a könyvtár.

Ma egyre sürgetőbb kihívás a könyvtárak számára a hallgatók megváltozott könyvtárhasználati szokásainak a kiszolgálása. Munkánkat megnehezítette, hogy a Líceum felújítása alatt jelentősen csökkent a könyvtár igénybevétele. A felújított környezetben már javultak statisztikai mutatóink, de a COVID-járvány lelassította ezt a kedvező tendenciát. Visszavárjuk olvasóinkat a könyvtárba, de igyekszünk elébe menni a felhasználói igényeknek, folyamatosan bővülő magyar nyelvű e-könyveink például a hallgatók felkészülését könnyítik meg.

Könyvtári alapfeladataink ellátása mellett bekapcsolódunk a tudományos ismeretterjesztésbe is.

Részt veszünk az országos programokban (Múzeumok és Kutatók Éjszakája, Ünnepi Könyvhét, Ars Sacra). Saját szervezésű rendezvényeinkkel az egyetem polgárai mellett a város lakosságát is szeretnénk megszólítani (Tittel Esték, Sokszínű Egészségmegőrzés,

„Ez is én vagyok”). Minden évben megvalósuló második emeleti kiállításaink a tanórai keretben idelátogató szervezett iskolai csoportoktól a Líceumba turistaként érkezőkig mindenki számára elérhetők. Kiállításainkról 2023-tól már katalógus is megjelentetünk.

4. kép: Blaskó János művésztanár emlékkiállítása a könyvtárban. 2023. (Fotó: Szántó György)

A Főegyházmegyei Könyvtár munkatársaival közösen mutatjuk be a Líceum épületét és értékeit a látogatóknak, az egyetem vendégeinek.

Családbarát programjaink is népszerűek. Több éven át voltak nyári gyermektáboraink, a földszinten baba- és gyermeksarok várja a kisgyermekkel érkező olvasókat. A Mályvapolc gyűjteménye és a hozzá kapcsolódó programok az egészségmegőrzés fontosságára hívják fel a figyelmet. A lelki egészséget támogatják biblioterápiás foglalkozásaink, ilyen jellegű képzésünk. A könyvtár rendszeres adventi ünnepségén a könyvtárosok zenei és irodalmi jártasságukat is bemutatják.

Résztevői – sokszor társszervezői – vagyunk az egyetemi sportrendezvényeknek, véréadó napoknak, a környezet védelmét szolgáló programoknak, részt veszünk az egyetem által szervezett lelkigyakorlatokon és zárandókatokon.

A közösségi média lehetőségeit is kihasználjuk. Honlapunk mellett népszerű a könyvtári Facebook, de tervezzük Instagram-oldal indítását is. A Líceum Televízióval együttműködve rendszeresen jelentkezünk könyvtári műsorral, kisfilmekkel, könyv- és programajánlókkal. A könyvtár életéről, szolgáltatásairól és különböző eseményeiről szól a havonta megjelenő Tittel Podcast.

A felsőoktatási könyvtárak fejlesztési stratégiája is hangsúlyozza a többszintű együttműködés fontosságát.³⁹

A Tittel Pál Könyvtár számára kiemelt jelentősége van az intézményen belüli közös munkának. A könyvtárat az egyetem szerves részének, az oktatás, a kutatás és általában az egyetemi lét színterének, szereplőjének tekintjük. Az intézményen belül munkánkat a Könyvtári, Múzeumi és Információs Szolgáltatási Bizottság segíti.

Az oktatásba is igyekszünk bekapcsolódni. Könyvtárhasználati foglalkozások keretében mutatkozunk be az olvasóinknak. A könyvtárszakos hallgatók képzésében több tantárgyból tartottak már a könyvtárosok szemináriumokat és előadásokat: pl. integrált könyvtári rendszerek, olvasásszociológia, gyermek- és ifjúsági irodalom, könyvtári menedzsment, a művelődéstörténet könyvtári vonatkozásai. A hallgatók szakmai gyakorlatukat az egyetemi könyvtárban is teljesíthetik.

Az oktatók és kutatók számára a kutatástámogatás keretében szervezünk képzéseket és tartunk személyes konzultációkat. Sikeres az egyetem nyugdíjasainak tartott informatikai oktatás, amelyet 2023-ban kiterjesztettünk az intézmény „öregdiákjaira” is.

A nemzetköziesítés keretében rendszeresen fogadunk külföldi könyvtárosokat, saját Erasmus-hallgatóinknak könyvtári bemutatókat tartunk angol nyelven.

Többéves szoros, baráti kapcsolatunk van a Főegyházmegyei Könyvtárral, együttműködünk a Hittudományi Főiskola Könyvtárával, az Érseki Palota Turisztikai és Látogatóközponttal, valamint a Főegyházmegyei Levéltárral. A három könyvtár jelenleg egy közös online katalógus kialakításán dolgozik, amely reprezentálni fogja a város egyházi gyűjteményeinek gazdagságát, tudományos értékét.

Mint egyházi fenntartású gyűjtemény 2021 októberében csatlakoztunk az Egyházi Könyvtárak Egyesüléséhez (EKE). Részt veszünk – többen megyei vezetőségi tagként – a Magyar Könyvtárosok Egyesületének (MKE) munkájában is.

A szakmai kérdések közös megoldásában támaszkodhatunk a hazai felsőoktatási könyvtárakra, az azokat képviselő Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiumára. Kiváló a kapcsolatunk az MTA Könyvtár és Információs Központtal. Az elmúlt években könyvtárosaink az alábbi országos szakmai szervezetek munkájába kapcsolódtak be: MTMT Programtanács, MTMT Bibliográfiai Szakbizottság, MTA Repozitóriumminősítő Szakbizottság, EISZ Programtanács.

A könyvtárosok által írt vagy szerkesztett publikációk szakmai és művelődéstörténeti jellegű cikkek és kötetek, illetve a könyvtárszakosok számára írt tananyagok. Kun Zsuzsanna társszerkesztője volt a Líceum Kiadó és az MTA közös kiadásában megjelent Mikes Kelemen válogatott bibliográfiának (2011). Czeglédi László egyik szerkesztője

³⁹ ANTAL, I. [et al.], *A felsőoktatási könyvtárak stratégiai fejlesztési irányai: 2018–2023* (https://ekk.org.hu/wp-content/uploads/2020/08/EKFJ_2018_2023a.pdf) – utolsó letöltés: 2023. május 25.

Az egri Domus Universitatis és Líceum (2013) című reprezentatív kiadványnak, doktori értekezése alapján jelent meg a Könyvtár és oktatás: Oktatási környezetek könyvtári támogatása című kötet (2015). Kiss Adrienn a Líceum barokk kályháinak történetét dolgozta fel (2013). A Líceumi szellemiség sorozatban jelent meg Kun Zsuzsanna Az egri papnövendékek reformkori önképzőköre (2021) című műve és Gál Tibor Tittel Pálról szóló munkája (2016).

Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Tittel Pál Könyvtára több szempontból is fiatal könyvtár. Egyházi gyűjteményként első lépéseit próbálgató kisgyermek, egyetemi könyvtárként éppen most kezdte el iskolai tanulmányait, de mint „Tittel Pál Könyvtár” is csupán tizenkét éves.

Útján látható és láthatatlan segítők támogatták és kísérik ma is.

A központi könyvtár megalakulása óta (1956) közel kilencven könyvtáros dolgozott azért, hogy a könyvtár eljusson a jelenbe, hogy visszatekinthessen a múltjára. Egy emberöltőnyi időszak ez, az elvégzett munkáért és a helytállásért köszönet illet minden korábbi és jelenlegi munkatársat.

A Tittel Pál Könyvtár otthona a Líceum, a – Kazinczyt idézve – „királyos költséggel” egyetemnek épült domus universitatis, benne az 1793-ban megnyílt könyvtár, az Eszterházy Károly püspök szigorú szakmai elvei alapján kialakított, a korszak tudományos eredményeit és gondolkodását bemutató egyetemi gyűjtemény.⁴⁰

Egy ilyen múltú és rangú épületben, az egyetemi szellemiséget mennyezeti freskóival is sugárzó Líceumban a Tittel Pál Könyvtár elkötelezetten, hittel, nyitottan, tervekkel és reményekkel fordul a jövő felé.

---

⁴⁰ PYRKER, J. L., *A szent hajdan gyöngyei*, [...] Pyrker János László [...] után Kazinczy Ferencz, Pesti Magyar Királyi Egyetem, Buda 1830, LVI.

KALMÁR JÁNOS

AZ ESTERHAZYANUM TUDOMÁNYOS
KUTATÓCSOPORT (KÖZEL) TÍZ ÉVE*

A működésének jövőre immár tizedik évfordulóját ünneplő Esterhazyanum Tudományos Kutatócsoport dr. Gebei Sándor, az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem jogelődje, az Eszterházy Károly Főiskola történész egyetemi tanárának javaslatára, dr. Ternyák Csaba egri érsek védnökségével, dr. Liptai Kálmán, az Eszterházy Károly Főiskola akkori rektora és dr. Dolhai Lajos, az Egri Hittudományi Főiskola rektora támogatásával jött létre (alapítólevele aláírására 2014. július 2-án, a Líceum Kápolnájában ünnepélyes keretek között került sor). A célkitűzés az volt, hogy mindenekelőtt az egri felsőoktatási intézmény alapítója és névadója, egyszersmind egyházmegyéjének egyik legjelentősebb püspöke, Eszterházy Károly gróf (1725–1799) szellemi és kulturális örökségét fenntartsa, ápolja és kutassa, továbbá hogy ezzel összefüggésben az Egri (Fő)egyházmegye múltjának feltárását végezze, interdiszciplináris megközelítéssel. A kutatócsoport ezért feladatának tekinti többek között az Esterházy család történetével és tevékenységével foglalkozó tudományos és tudománynpszerűsítő munkák elkészítését, a létrehozásukban való közreműködést és ilyenek megjelenésének támogatását.

Az Esterhazyanum jelenlegi tagjai az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem (a Nevelés-tudományi, illetve a Történelemtudományi Intézetének), továbbá az Egri Főegyházmegye (Könyvtárának, Levéltárának és az Érseki Vagyongazdálkodási Központ Múzeumának) munkatársai közül kerülnek ki. Ennek megfelelően a kutatócsoport kezdettől fogva kettős szakmai irányítás alatt áll: a főegyházmegye részéről Ft. Buda Péter mesterkanonok, az Egri Érseki Papnevelő Intézet volt rektora vezeti, az egyetem részéről – 2021-ben történt nyugállományba vonulásáig – Gebei Sándor professzor koordinálta a tevékenységét, akit Kalmár János egyetemi tanár váltott e szerepben.

A fenti célkitűzések igényes megvalósítása érdekében, valamint az alapítólevélben foglaltaknak megfelelően, kezdettől fogva szükségesnek látszott a lehetőleg mennél szorosabb személyi és munkakapcsolat létesítése más, országon belüli és határainkon túli, hasonló jellegű kutatásokat végző gyűjteményekkel, szakmai műhelyekkel.

---

* Ezúton is köszönöm a Gebei Sándortól és Nagy Andortól kapott kiegészítési javaslatokat.

Szakmai kapcsolatok

A fentiek értelmében az Esterhazy-num elsőként az Esterházy család grófi ágához kötődő hazai gyűjteményekkel kezdeményezett kapcsolatfelvételt: a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltárának Pápai Fióklevéltárával, a váci Püspöki és Káptalani Levéltárral, és munkatársai a tatai Esterházy-kastélyba is ellátogattak.

Az Esterházyak mai határainkon túlnyúló birtokaival összefüggésben került sor 2019-ben a szenci (szlovák nevén Senec) Városi Múzeummal (Metské múzeum v Senci) történő, 2020-tól hatályos megállapodás megkötésére, e szlovákiai kulturális intézmény és az Esterhazy-num szakmai tevékenységének fejlesztése, valamint tudományos eredményeinek terjesztése céljából, amely közös konferencia- és kiállításszervezésekre, továbbá könyvkiadási együttműködésre terjed ki.

2022. július 1-jén újabb együttműködési szerződés megkötésére került sor, ezúttal a Támogatott Kutatócsoportok Irodája finanszírozásában, a Magyar Tudományos Akadémia és az Eötvös Loránd Tudományegyetem által közösen működtetett Egyetemtörténeti Kutatócsoporttal, az Egri (Fő)egyházmegeye oktatási intézményei múltjának együttes feltárása és az ezzel kapcsolatos kutatómódszertani tapasztalatcsere, továbbá a szakmai eredmények tudományos konferenciák, workshopok, kiállítások és kiadványok révén megvalósuló közzététele céljából.

Egyelőre ugyan még csak informálisan, de az Esterhazy-num Kutatócsoport kapcsolatba lépett az Esterházyak hercegi ágának kulturális javait gondozó kismartoni (német nevén Eisenstadt) Esterházy Gyűjteményi Központtal (Esterházy Sammlungen) is.

Anyagi támogatás, tudományos és publikációs tevékenység

Az Esterhazy-num a főegyházmegeyei kutató munkatársak csatlakozásával lényegesen kiegészült, sokoldalúbbá vált, hiszen ezzel bővültek a lehetőségei. Az egyetemi vezetői támogatással létesített kutatói státusz nyomán pedig stabilizálódott a kutatócsoport helyzete. A létrehozáskor megfogalmazott célok megvalósításának természetesen pénzügyi feltételei is voltak és vannak. A szükséges anyagiakat 2016 és 2020 között a 11466-4/2016/FEKUT intézményi kiválósági támogatása, továbbá az Eszterházy Károly Egyetem számára az Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI) által juttatott T03062 számú, a 2020-ban befejeződő európai uniós finanszírozású Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program (EFOP)-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” című pályázata biztosította. Ez tette lehetővé többek között bizonyos, a kutatómunkához nélkülözhetetlen technikai eszközök beszerzését (fotóállványt, digitális fényképezőgépet, számítógép külső merevlemezét,

notebookot, szkennert), valamint az abban az időszakban tartott szakmai rendezvények lebonyolítását és a publikációk megjelentetését. 2016-ban az Esterhazyánium az egyetem-től hallgatói kutatási pályázati támogatásban is részesült, amelyet kifejezetten az Egri (Fő) egyházmegye múltjával összefüggő történeti, irodalom-, művelődés- és egyháztörténeti kutatásokban részt vevő egyetemisták, a reménybeli szakmai utánpótlás foglalkoztatására használhatott fel.

Részben a fenti előzmények alapján kezdődhetett meg az Eszterházy Károly püspökre vonatkozó eddigi szakirodalom szisztematikus, bibliográfiai jellegű összeállítása, továbbá az ugyancsak az ő személyével kapcsolatos egyéb dokumentumok összegyűjtése és digitalizálása.

Az említett pályázatok futamidejének lejártá és a 2021-ben történt fenntartóváltás – amelynek nyomán az Eszterházy Károly (immár) *Katolikus* Egyetem az Egri Főegyházmegye fenntartásába került – új támogatási forma keresését tette szükségessé. Ezért pályáztunk 2022 februárjában a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFI) által kiírt, az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok (OTKA) keretében négy évre szólóan, konkrét kutatási és szakmai publikációs feladatok elvégzése céljából meghirdetett juttatási lehetőségre, *Hagyomány és felvilágosodás: Az egyházszerző, művelődéspolitikus és mecénás Eszterházy Károly (1725–1799)* címen, a 2025-ben esedékes Eszterházy Károly-tricentenáriumi szakmai előkészítése és rendezvényeinek megvalósítása céljából, amelyet azonban nem sikerült elnyerni. Emiatt kellett „belső” forrásból támogatást kérni, amely folyamodást indokoltnak ítélve, a főegyházmegye hozzájárulásával az egyetem vezetése 2022 utolsó negyedétől kezdődően, rendszeresen biztosít évente meghatározott összeget az Esterhazyánium szakmai működése céljára. Ettől függetlenül, változatlanul keresünk egyéb anyagi forrásbevonási lehetőségeket is.

Az említett folyamatos támogatásnak köszönhetően lehetett megrendezni 2023. november 23-án *Az egyházi mecénatúra a 18. századi Magyarországon* című konferenciát, november 8–10. között pedig a nőági trónörökösödés (a *Pragmatica Sanctio*) hazai törvénybe iktatásának 300. évfordulója alkalmából a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárával közösen szervezett háromnapos nemzetközi tudományos eszmecsere-t. És ez nyújt reményt arra, hogy a 2024-ben esedékes, az egri felsőoktatás kezdetének 250. évfordulóját az Esterhazyánium szakmailag megfelelően előkészíthesse, azaz hogy az e témakörre szakosodott munkatársai erre a jubileumra megírassák és megjelentethessék a líceumi felsőoktatás múltjának az érdeklődő nagyközönség számára is érthető, ugyanakkor szakmailag megalapozott reprezentatív összefoglalását magyarul és angolul, továbbá hogy sikeresen legyen lebonyolítható a szintén erre az alkalomra tervezett, *Egri felsőoktatás és párhuzamai* című nemzetközi tudományos konferencia, majd az ott elhangzó előadások szövegeinek megjelentetése. 2025-ben pedig, Eszterházy Károly születésének tricentenáriumához kapcsolódva, sor kerülhessen *az Egyház és művelődés a 18. században* című nemzetközi interdiszciplináris tudományos ülés megtartására

és tanulmányainak publikálására, az Eszterházy Károly egyházlátogatási jegyzőkönyveinek magyar fordítását tartalmazó három forráskiadvány-kötettel párhuzamosan.

E terveket az eddigi eredmények teszik szakmailag megalapozottá. 2017-ben három olyan kiadvány is napvilágot látott, amelyekben a kutatócsoport némelyik vagy több tagja közreműködött. Egyrészt az egri egyházmegyei nyomdának az 1755. évi kezdetektől az 1949. évi államosításáig megjelentetett valamennyi – mintegy háromezer – kiadványának címét tartalmazó kétkötetes katalógusa,² másrészt az előző évben egyetemi rangra emelt addigi felsőoktatási intézmény eredeti és mai központi épülete, a Líceum képes albuma,³ valamint – a határon túli együttműködés gyümölcseként – az Esterházak ifjabb fraknoi ágának tagjait bemutató, Szlovákiában megjelent kötet.⁴ Szintén az egyetemmé válás nagyszerű eseménye tette indokolttá a gazdagon illusztrált, az egri oktatás történetét előzményeivel együtt a kezdetektől 2016-ig, az utolsó főiskolai évig áttekintő, gazdagon illusztrált, tudománynpszerűsítő könyv megírását.⁵ A 2016. március 17-én *Eszterházy Károly szellemi és épített öröksége* és 2017. november 17-én az *Eszterházy Károly – egy püspöki életmű a tudományok és művészetek javára* címmel a kutatócsoport által rendezett konferencia szerkesztett tanulmányai (összesen tizenöt szerző írása) 2020-ban, az Esterhazy-num 'Eszterházy Károly püspök és kora' címmel útjára indított kiadványsorozatának első kötetében jelentek meg.⁶ A következő év novemberében, a 'Tudomány hónapja' országos rendezvénysorozathoz kapcsolódóan, a kutatócsoport által *Számadás az Egri Egyházmegye oktatástörténetének újabb eredményeiről – Adatbázisok és digitalizáció a kora újkori a kora újkori társadalomtörténeti kutatásokban* címmel tartott tudományos eszmecsere egyszerűen az Esterhazy-num és az ELTE Egyetem-történeti Kutatócsoportja között ennek nyomán létrejött együttműködés szakmai előkészítésére is szolgált. E rendezvény keretében került sor az egri felsőoktatási intézményben a 19. század közepéig tanuló hallgatók adattárának bemutatására, amelyet a Líceum Kiadó jelentetett meg.⁷

Az egyetemmé válás alkalmából készült az Esterhazy-num több tagjának közreműködésével a *Líceum és Universitas. Az egri felsőoktatás története* című hatrészes riportfilm, amely igazolja a kutatócsoportnak a tudományos disszemináció melletti elkötelezettségét.

² MIZERA, T. – NAGY, A. – VERÓK, A., *A könyvkiadó egri líceum. Történet- és kiadványjegyzék*, I-II., Kossuth Kiadó – Eszterházy Károly Egyetem, Budapest–Eger 2017.

³ *Eszterházy egyeteme. Az egri Líceum képes albuma*, szerk. NAGY, A., Líceum Kiadó, Eger 2017.

⁴ *Az Esterházak fraknoi ága/Mladšia Fraknovská Línia Esterházyovcov*, szerk./ed. STEŠŇÁK, G. Senec/Mesto Senec 2017.

⁵ BARTÓK, B. – MAKAI, J. – NAGY, A., *Az egyetemi tervektől az egyetemmé válásig. A Líceumhoz kötődő egri oktatás története*, Líceum Kiadó, Eger 2019.

⁶ *Tanulmányok Eszterházy Károly egri püspök szellemi és épített örökségéről*, szerk. DINNYÉS, P. – NAGY, A., Líceum Kiadó, Eger 2020 (Eszterházy Károly püspök és kora 1).

⁷ *Az egri felsőoktatás intézményeinek hallgatói 1713–1852*, kiad. KMETY, A. – SZÓGI, L., Líceum Kiadó, Eger 2021 (Felsőoktatástörténeti kiadványok/Új sorozat 24 – Eszterházy Károly püspök és kora 2).

A kutatási és tudományos publikációs tevékenység mellett a kutatócsoport fontos feladatának tekinti a szakmai eredmények népszerűsítését és az Egri (Fő)egyházmegye igen gazdag kulturális örökségének minél szélesebb kör – akár az Egerbe és környékére látogató hazai és külföldi turisták, valamint iskolások és tanárai – számára történő megismertetését is. Ezért folyamatosan szerepet vállalt és vállal a Líceum Kiadó gondozásában megjelenő, tetszetős kiállítású, színes illusztrációkban bővelkedő, közérthető stílusú és igen méltányos áron forgalmazott *Líceumi füzetek*-sorozat eddig megjelent húsz – és a tervek szerint tovább gyarapodó – kiadványának elkészítésében, amelyben többek között olyan tartalmú írások jelentek meg eddig, mint az *Eszterházy Károly és barokk városa* (Bitskey István), *A teológiai oktatás Egerben* (Dolhai Lajos), *A műpártoló és mecénás Eszterházy Károly* (Löffler Erzsébet), *Eszterházy Károly és az iskolai színjátszás* (Pintér Márta Zsuzsanna), *Görögkatolikus diákok a 18. századi Egerben* (Dinnyés Patrik).

1. kép: Az Esterhazyánium Tudományos Kutatócsoport alapító okiratának aláírása az egri Líceum kápolnatermében 2014. július 2-án. A képen balról jobbra haladva: Ft. Buda Péter, Dr. Liptai Kálmán, Dr. Ternyák Csaba, Dr. Dolhai Lajos, Dr. Gebei Sándor.

(Fotó: Berán Dániel, Heves Megyei Hírlap)

A fent vázolt tervek sikeres végrehajtásától kettős cél elérését várjuk. Egyrészt – szakmai tekintetben, közvetlenül – azt, hogy a tudományos rendezvények eszmeeszerői és az azokra történő kutatói felkészülés eredményei megfelelő alapot teremtenek egy korszerű, hiteles és árnyalt, az akkori nemzetközi szellemi közegbe ágyazott Eszterházy Károly-életrajz elkészítéséhez, amely e jeles püspök személyén túlmutatva egyszersmind közelebb visz

a kortárs magyar katolikus főpapság egyik meghatározó csoportjának, a hazai mecénás egyháznagyok megismeréséhez. Azokéhoz, akik némelyikének bizonyos területekhez kapcsolódó aktivitása ugyan eddig sem volt teljesen ismeretlen, de sokoldalú tevékenységük egészének feldolgozása, elképzeléseik árnyalt bemutatása még várat magára. Másrészt pedig terveink megvalósulásától e közvetlen, szűkebb szakmai eredményeken túl azt is reméljük, hogy érdemben hozzájárulhat a közelmúltban egyetemi rangra emelt, viszonylag kis felsőoktatási intézményünk és közege, az Egri (Fő)egyházmegye gazdag múltjának megismertetéséhez és hírnevének országon belüli és határainkon kívüli öregbítéséhez úgy, hogy tiszteletre méltó hagyományai tudományos szintű és népszerűsítő jellegű ápolásával egyszersmind segít megőrizni sajátos arculatát az *universitasok* nemzetközi versenyében.

JUHÁSZ TIBOR

AZ ESZTERHÁZY KÁROLY KATOLIKUS EGYETEM
TUDOMÁNYOS TELJESÍTMÉNYÉRŐL – NEMZETKÖZI
MÉRCÉVEL

Eszterházy Károly püspök nagyratörő elképzelései az általa létesítendő négyfakultásos egyetemet Európa élvonalába predesztinálták. A *Domus Universitatis* gondos megtervezése és megépíttetése, a grandiózus könyvtári gyűjtemény beszerzése, a csillagvizsgáló felszerelése a kor legmodernebb eszközeivel, neves tudósok alkalmazása, oktatók külföldi tanulmányútjainak szorgalmazása, a képzések előremutató megszervezése mind-mind erősítik e tézist. Eger európai jelentőségű kulturális centrummá fejlődésének lehetősége már Bécsből nézve is reálisnak tűnhetett, ami azonban nem illett Mária Terézia abszolutista koncepciójába. Szinte kizárólag ezzel magyarázható az egyetemi rangra emelkedés akkori elmaradása:¹ a Ratio Educationis az egri universitást csak a líceumok közé sorolta. Az egyetemi álmodást Eszterházy, ha fel nem is adta, végül továbbadni kényszerült, melynek megvalósítására az utódok különböző korszakokban tettek kísérlet, majd adták azt ismét tovább az újbóli elutasítás következtében, mígnem 2016. július 1-jén az egykori sárospataki tanítóképzőt is már szervezetében foglaló egri főiskola, a gyöngyösi főiskola, valamint a korábbi jászberényi tanítóképző egyesülésével létrejött az Eszterházy Károly Egyetem. A 2020-as évek elején elindult modellváltási folyamat során az intézmény – gyöngyösi és a sárospataki kampuszainak leválása után – visszatért a katolikus egyház szárnyai alá, és 2021. augusztus 1-jétől az Egri Főegyházmegye fenntartásában működik mint Eszterházy Károly Katolikus Egyetem. A Eszterházy által megcélzott nemzetközi versenyképesség számonkérése a közel negyed évezredes késés okán nem lenne méltányos. E tanulmány célja csupán pillanatképet festeni arról, ahogyan egyetemünk nemzetközi szemmel nézve – elsősorban tudományos teljesítménye révén – jelenleg látszik.

A felsőoktatási intézmények rangsorolása mind hazai, mind nemzetközi szinten többféle módszertan szerint történik. A három legelismertebb felsőoktatási rangsor, a Times Higher Education (THE), a Quacquarelli Symonds (QS) és az Academic Ranking of World Universities (ARWU) elsősorban nem az egyetemek méretét, összesített teljesítményét, hanem oktatási, kutatási, gazdasági eredményességét és minőségét, valamint a nemzetközi

¹ NAGY, A., *Egyetemalapítási törekvések a barokk Egerben (1700–1828)*, in *Az egyetemi tervektől az egyetemmé válásig: A Líceumhoz kötődő egri oktatás története*, szerk. BARTÓK, B. – MAKAI, J. – NAGY A., Líceum Kiadó, Eger 2019.

diákok, oktatók arányát és az elismertséget mérik. A rangsorok figyelembe vehetik továbbá a szakterületi szakértelem, a hallgatói lehetőségek, a díjazási számok, a nemzetköziesedés, a diplomás foglalkoztatás, az ipari kapcsolatok, a történelmi hírnév és más kritériumok különböző kombinációit is.² A THE 2023-as rangsorában a világ 1799 egyeteme jelenik meg, ebből 13 magyar, köztük a 201–250. helyre sorolt Semmelweis Egyetem van az élen, mellette az ELTE került még a legjobbnak ítélt ezres elitbe. Idén jelent meg először a QS nemzetközi rangsorának európai listája, amely 46 ország egyetemeit vizsgálja. A legjobb 690 intézmény közé 15 magyar egyetem, köztük az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem is bekerült,³ ami egyértelműen sikerként könyvelhető el. Az előrelépéshez – a bekerülési feltételek, valamint a szükséges adatszolgáltatás folyamatos teljesítése mellett – elengedhetetlen, hogy a fejlesztéssel és erőforrás-elosztással kapcsolatos döntések meghozatalakor a rangsorok módszertana is a fókuszban legyen.

A továbbiakban megvizsgáljuk, miből áll össze a rangsorok által (is) figyelembe vett tudományos teljesítmény. Egy kutató tudományos teljesítményének korrekt megítélésére csak az adott (szűkebb értelemben vett) tudományterületen jártas szakmai közösség képes, a kutató eredményeinek mélyebb megismerése után. Ez az elv érvényesül a fokozatszerzési eljárásoknál, különösen a Magyar Tudományos Akadémia doktora cím elnyeréséhez szükséges habitusvizsgálat során. Számos helyzetben (pl. pályázatok elbírálása, éves teljesítményértékelés stb. esetén) azonban nincs sem erőforrás, sem lehetőség ilyen alapos, ám meglehetősen időigényes vizsgálódásra. Így fogalmazódik meg az igény egy olyan mérési és értékelési rendszerre, amely bármely pillanatban képes viszonylag használható képet nyújtani a kutatói teljesítményről. Erre biztosít lehetőséget a tudománymetria, azaz a tudományos teljesítmény számszerűsítő indikátorokkal történő mérése.

A legegyszerűbb megközelítés, amikor a kutató tudományos közleményeinek száma, minősége és hatása határozzák meg a teljesítményt. A minőség megállapítása kizárólag a megjelenés helye alapján történik, vagyis – a szakmai tartalom megismerését és értékelését elkerülve – az a publikáció minősül értékesebbnek, amely magasabb presztízsű folyóiratban jelent meg. A közlemény hatását pedig az arra érkező idézetek számával szokás jellemezni. Itt igazából csak a független hivatkozások száma lenne érdekes, vagyis azon hivatkozásoké, ahol a hivatkozott műnek nincs azonos szerzője a hivatkozó művel. Egy hivatkozás független voltának automatikus eldöntése azonban nehézségekbe ütközik.

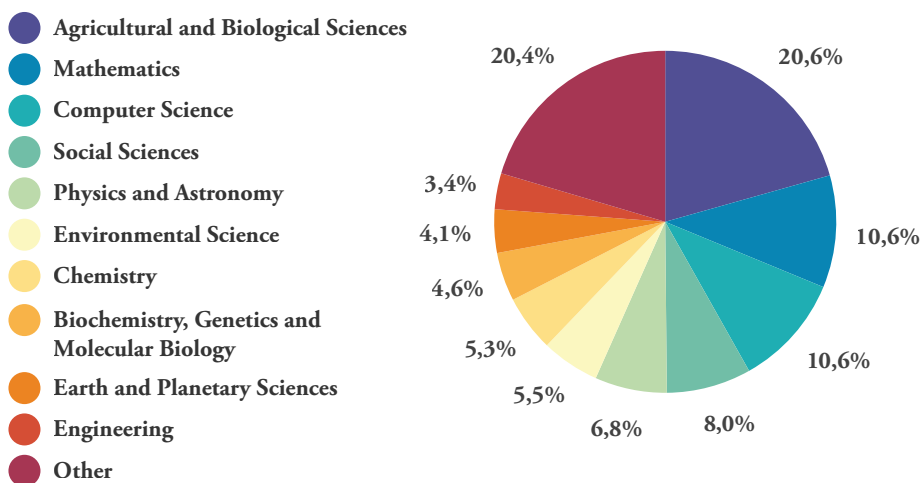
A nemzetközi láthatóság belépő szintje, amikor a publikáció adatai szerepelnek a Scopus (és/vagy Web of Science) adatbázisban. A Scopus egy, az Elsevier által 2004-ben életre hívott, naponta frissülő hivatkozáskereső bibliográfiai adatbázis, amely a különböző tudományterületek adott minőségi követelményeknek megfelelő szakirodalmi forrásait

² <https://kormany.hu/hirek/tizenot-magyar-egyetem-europa-elvonalaban> – utolsó letöltés: 2023. október 3.

³ Uo.

feldolgozva, az 1960-as évekig visszamenőleg gyűjt adatokat tudományos közleményekről. „Segítségével egyes kutatókra történő hivatkozásokat lehet megtalálni, illetve megállapítható egyes kutatócsoportok és -intézetek nemzetközi tudományos világban elfoglalt pozíciója.”⁴ (Hasonló célokat szolgál a Web of Science is.) Ahhoz, hogy egy közlemény rendelkezzen Scopus-azonosítóval, pontosan annyit kell tenni, hogy azt Scopus által indexált kiadványban kell megjelentetni. Egyetemünk periodikái közül eddig egyedül a Matematikai és Informatikai Intézet által gondozott *Annales Mathematicae et Informaticae* című folyóirat van ebben a pozícióban (ez a tény köszön vissza majd a lenti ábrán a két tudományterület részesedésében), az *Acta Biologica Plantarum Agriensis*, az *Eger Journal of English Studies*, valamint az *Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae: Sectio Historiae* jogutódjának szánt *Kelet-Közép-Európai Történelmi Tanulmányok / East Central European Historical Studies* című sorozataink alkalmassá tételének előkészítése jelenleg zajlik.

A Scopus a 2023. október 3-ai lekérdezéskor az *Eszterházy Károly Catholic University* affiliációra szűrve 303 egyetemünk színeiben publikáló szerző 1340 közleményét jelentette meg. Ennek tudományterületi eloszlása látható az alábbi diagrammon.

1. ábra: Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem publikációs teljesítményének tudományterületi eloszlása.

Forrás: scopus.com

⁴ <https://eisz.mtak.hu/index.php/hu/adatbazisok/2023-evi-adatbazisok.html#scopus> – utolsó letöltés: 2023. október 3.

Szembetűnő lehet a humán- és társadalomtudományok alulreprezentáltsága, melynek az az oka, hogy e területek kutatói – sok esetben a téma jellege miatt – jellemzően magyar nyelven, ezáltal a Scopus látókörén kívül eső lapokban publikálnak. A legutóbbi, 2019-ben lezajlott MAB akkreditációs eljárás során az intézményakkreditációs látogató bizottság is hasonló megállapításra jutott: „Az agrártudományi és természettudományi terület eredményei, lehetőségei, hazai és nemzetközi viszonylatban is kiugróak az intézményen belül. Az intézmény művészeti és művészetközvetítői tevékenysége országos és nemzetközi eredményei mellett a régióban meghatározó jelentőségűvé vált, és ez mind az oktatás-szakmai, mind a harmadik funkció tekintetében teljesül. [...] Szintén hatással van a két kar (BMK és PK) kutatóira, hogy a humán tudományok nemzeti, lokális és regionális társadalmakba ágyazottságának, a kontextusfüggetlen sztenderdizálás korlátainak figyelembe vétele mellett, nem minden területen sikerült konszenzusos hazai minőségi indikátorokat képezni. A BMK és a PK oktatói ezért hátrányban vannak a relatíve kevés a Scopus-ban jegyzett publikációjuk miatt” – áll a jelentésben. Fontos megjegyezni, hogy a kisebb mértékű nemzetközi láthatóság nem minden esetben jelent alacsonyabb minőséget. Jó példa erre egyetemünk Történelemtudományi Intézete, amely 2022-ben kiemelkedően magas színvonalú tudományos munkája elismeréseként elnyerte a *Magyar Tudományos Akadémia által Kiválónak Elismert Kutatóhely* minősítést, melyet az Észak-magyarországi régióban jelenleg csak ez a szervezeti egység tudhat magáénak, emellett tudományágában az egyetlen vidéki kutatóhely, mely megkapta e címet.

A fenntartóváltás okán az ágazatirányító minisztérium és az Egri Főegyházmegye között 2022-ben közfeladat-finanszírozási szerződés jött létre, melyben meghatározásra kerültek azok az indikátorok, melyek teljesülésének eredményeként az intézmény teljesítményarányos alap- és minőségi támogatás kifizetésére válhat jogosulttá. A minőségi támogatás elnyeréséhez az alábbi három területen tett vállalások teljesülése szükséges: 1. teljes tudományos közlemények száma, 2. teljes tudományos, WoS/Scopus-azonosítóval rendelkező közlemények száma, 3. adott évet megelőző 5 évben megjelent WoS/Scopus-azonosítóval rendelkező közlemények adott évig megjelent WoS/Scopus-azonosítóval rendelkező idézőinek száma. A publikációs indikátorok (1. és 2.) esetén a vállalat az előző három év értékeinek átlagára vonatkozik. A vállalásaink megtételével deklaráltuk, hogy alapvető elvárás a nemzetközi szinten látható publikációs kimenet – a tudományterületi sajátosságoknak megfelelően, nem csak nemzetközi forrás bevonásával megvalósult kutatások esetén.

A 2022-es az első olyan, publikációk szempontjából már lezártnak tekinthető év, melyet az intézmény teljes egészében az Egri Főegyházmegye fenntartásában töltött. Erre az évre vonatkozóan összesen 621 teljes tudományos közlemény kötődik egyetemünkhöz, ebből a Scopusban 119 látható.⁵ Ezek a számok a jövőben kiindulópontként szolgálhatnak, de

⁵ Forrás: Magyar Tudományos Művek Tára. <https://www.mtmt.hu> – utolsó letöltés: 2023. szeptember 27.

nem igazán alkalmasak az előző évek adataival való összevetésre, hiszen mind 2020-ban, mind 2021-ben az intézmény szervezetében és ezzel együtt a méretében jelentős változások történtek. Érdemes azonban megemlíteni, hogy a 119-es szám mégis meghaladja azt a 2019-ben elért 117-es értéket, melyből 55 cikk az akkori gyöngyösi kampuszon működő nagyenergiás fizikai kollaborációk keretében született (ezek zömmel több 100 szerző által közösen publikált dolgozatok, mely szerzők közül ketten rendelkeztek egyetemünkhöz tartozó affiliációval).

A minőségi publikáció fogalmát a következőképpen lehet finomítani. A Scopus-adatbázisra épülő, szabadon elérhető Scimago Journal and Country Rank (SJR) portál⁶ a folyóiratokat lényegében az utolsó 3 évben megjelent cikkekre érkező hivatkozások száma és forrása alapján rangsorolja. Eredményül azt adja meg, hogy az adott folyóirat egy adott szakterületi rangsorban melyik negyedbe esik (jelölésben: Q1 az élről számított első, míg Q4 az utolsó negyed). Ez a kvartilis évenként kerül meghatározásra, ily módon évről évre változhat, vagyis megtörténhet, hogy egy Q1-es presztízsű folyóiratba beküldött kézirat mire megjelenik, a folyóirat már nem Q1-es lesz vagy fordítva, és ez nyilván nem a szóban forgó dolgozat minőségén múlik. A Q1-es cikkek számát indikátorként alkalmazva (ami számos esetben, például az egyetemi tanári pályázatok elbírálásánál is megtörténik) tehát egy „szerencsefaktor” is bekerül a rendszerbe. A koncepciót elfogadva elmondhatjuk, hogy a kollégáink által 2022-ben publikált 119 Scopus-azonosítóval rendelkező közlemény túlnyomó része magasabb minőséget képvisel: közülük 57 Q1, 28 pedig Q2 presztízsű.

A kutatók rangsorolására egészen szofisztikált algoritmusok is léteznek. Ilyen például a scientometrics.org projekt, amelynek célja, hogy kutatókat objektív módon hasonlítsa össze azáltal, hogy minden egyes kutatót egy közös referenciaadatbázishoz hasonlít, amely a hasonló korú és egyező tudományterületen aktív magyar kutatókat tartalmazza.⁷ Megválasztható, hogy az adatokat a Scopusból vagy a hazai tudományos közleményeket és idézéseiket nyilvántartó hivatalos bibliográfiai adatbázisból, a Magyar Tudományos Művek Tárából (MTMT) vegye. Tudományterületenként más-más indikátorokat használ, az elmúlt 5 év publikációs teljesítményéhez például humán területen az összes, míg a matematika területén csak a Q1-es publikációk számítnak. Az idézettséget éves átlagban számolja, használja továbbá a Hirsch-féle h-indexet is (egy kutató h-indexe n, ha legalább n darab olyan cikke van, ami legalább n idézetet kapott), amely tulajdonképpen az erősen idézett cikkek számát méri. Figyelembe veszi az ún. publikációs kort is, amely a szerző első tudományos közleményének megjelenése óta eltelt évek száma. Eredményül azt adja, hogy a kutató teljesítménye az egyező tudományterületen dolgozó hazai kutatókéval összevetve

---

⁶ SCImago, (n.d.). SJR – SCImago Journal & Country Rank [Portal]. <http://www.scimagojr.com> – utolsó letöltés: 2023. október 3.

⁷ <https://scientometrics.org> – utolsó letöltés: 2023. október 3.

melyik tizedbe esik (D1 jelöli a legfelső tizedet). Az alábbi táblázat azt mutatja, hogy az Informatikai Kar, a Természettudományi Kar (kivéve Sporttudományi Intézet), valamint a Kutatási és Fejlesztési Központ 109 fő, 2022. év végén aktív állományban lévő oktató/kutató beosztásban alkalmazott munkatársa közül hányan vannak az egyes decilisekben a Scopus adatai alapján.

D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	D8	D9	D10
6	11	10	8	13	5	10	7	2	0

1. táblázat: A kutatói rang eloszlása az Informatikai Kar, a Természettudományi Kar (kivéve Sporttudományi Intézet), valamint a Kutatási és Fejlesztési Központ 109 fő, 2022. év végén aktív állományban lévő oktató/kutató beosztásban alkalmazott munkatársa esetén a scientometrics.org alapján

A MTA régióinkban illetékes Miskolci Területi Bizottságának (MAB) weboldalán⁸ is publicitást kapott az Ioannidis és társai által készített „a világ legjobb 100 000 kutatója” lista legutóbbi, 2022 őszén megjelent kiadása. A ragsorolás itt is a Scopusban tárolt adatok alapján történik, azonban egy jóval szofisztikáltabb algoritmussal.⁹ A kapott listákra a legjobbnak ítélt 100 000 kutató mellett azok is felkerültek, akik oda nem fértek be, de saját tudományterületük legjobb 2 százalékában vannak. A 1960 és 2021 közötti adatok alapján készült listán a MAB régiójának 7 kutatója szerepel, közöttük Jedlovszky Pál és Koltay Tibor kollégáinkkal. A második, csak az utolsó vizsgált év (2021) adatai alapján elkészített listán intézményünkől Koltay Tibor és Geml József szerepelnek, a régió további 3 kutatója kíséretében.

Intézményünk nemzetközi láthatóságát jelentősen növeli a 2019 szeptemberétől itt működő, Geml József által vezetett, jelenlegi nevén HUN-REN-EKKE Lendület Környezeti Mikrobiom Kutatócsoport. „A Lendület program célja a hazai fiatal kutatóbázis erősítése nemzetközi szinten kimagasló teljesítményű kutatók és kiemelkedő fiatal tehetségek külföldről történő hazahívásával, illetve itthon tartásával. A Lendület program a kiválóság és a mobilitás együttes támogatására irányul, ennek megfelelően célja, hogy a befogadó kutatóhelyeken áttörő eredményeket ígérő kutatásokat végző kutatócsoportok számára biztosítson forrást.”¹⁰ A program első 3 éve alatt a kutatócsoport 37 cikket publikált, melyek mindegyike Q1 presztízű (sőt közülük 19 D1-es, azaz a szakterületi rangsor nemcsak első negyedében, de első tizedében is lévő folyóiratban jelent meg). Szintén a nemzetközi láthatóságot igazolják,

⁸ <https://tab.mta.hu/miskolci-teruleti-bizottsag/hirek/mab-miskolci-akademiai-bizottsag-vonzaskorzetebendolgozo-kutatok-az-uj-kutato-i-vilagrangsorban> – utolsó letöltés: 2023. október 3.

⁹ https://elsevier.digitalcommonsdata.com/datasets/btchxktzyw/4?fbclid=IwAR0vYq5_iYFrowmc6tB3z9MvM_YWQfmDs1-N8XDZqLh7GAjC8hOPVmao6RE – utolsó letöltés: 2023. október 3.

¹⁰ <https://mta.hu/lendulet/lendulet-program-105403> – utolsó letöltés: 2023. október 3.

illetve erősítik az agrár-, illetve természettudományok területén elnyert, folyamatban lévő OTKA kutatási témapályázatokat:

- *Rendezetlen fázisokban, illetve határfelületeiken végbemenő folyamatok vizsgálata számítógépes szimulációs módszerekkel* (vezető: Jedlovszky Pál)
- *Környezeti tényezők és erdészeti fahasználatok hatása az erdei mikrobiom összetételére, funkcióira és interakció-dinamikájára* (vezető: Geml József)
- *A Rhodococcus erythropolis NI86/21 talajbaktérium aflatoxin-bontás mechanizmusának feltárása a kulcsenzimek és képződő metabolitok azonosításával* (vezető: Nagy István)
- *A szőlő tökebetegségek kialakulását befolyásoló új gazda-mikroba és mikroba-mikroba kölcsönhatások felderítése* (vezető: Váczy Kálmán)

A Kutatási és Fejlesztési Központunk, az utóbbi három OTKA pályázaton túl, 2021-ben *A szőlő- és bortermelés versenyképességének és környezeti alkalmazkodóképességének javítását szolgáló kutatások és fejlesztések az Eszterházy Károly Katolikus Egyetemen* című pályázatával a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal Tématerületi Kiválósági Programjának támogatását is elnyerte, amely 2025 végéig biztosít forrást a kutatás-fejlesztési és innovációs tevékenységeikhez. Kolláth Zoltán *Az éjszakai fényviszonyok feltérképezése és monitorozása* című nyertes OTKA-pályázata azontúl, hogy nemzetközi érdeklődésre számot tartó eredményekkel kecsegtet, az első jelentős lépése egyetemünk újkori történetének a már Eszterházy által is tervezett, csillagászathoz kapcsolódó magasszintű kutatások irányába.

A közelmúltban végbement kétlépcsős bérrendezést követően egyetemünk életpályá-támogatása céljából, a vonatkozó és hatályos jogszabályi előírásoknak, valamint az Intézményfejlesztési Tervben vállaltaknak megfelelően, 2023 szeptemberétől Életpályá-támogató Teljesítményértékelési Rendszert (Oktatói-kutatói ÉTÉR) vezetett be, melynek célja az oktatói-kutatói szakmai teljesítmény lehetőség szerint objektív mérése és értékelése. Az Oktatói-kutatói ÉTÉR-t az egyetem rövid, közép-, és hosszú távú stratégiai céljaival összhangban, a már említett közfeladat-finanszírozási szerződésben meghatározott indikátorrendszerhez igazodva alakítottuk ki, tekintettel a kari, intézeti és egyéni célokra. Átfogó képet ad az oktatók-kutatók oktatói, kutatói, művészi, alkotói, közéleti-intézményi szerepvállalásról és az elvégzett munka minőségéről. Célja a valós teljesítménymérés lehetőségének megteremtése, s ezáltal az oktatói-kutatói tevékenység rendszeres és objektív értékelése, amely alapját képezheti a differenciált bérezésnek, céljuttatások megítélésének, valamint támogatja a munkavállalók szakmai előmenetelét. Az Oktatói-kutatói ÉTÉR három mérési területre (oktatási tevékenység, tudományos- és alkotótevékenység, intézményi célokhoz való további hozzájárulás) terjed ki. Ezek aránya/súlya az elvárt és a többletteljesítmény kiszámítása során, az oktató-kutató beosztásától és a karrierút aktuális szakaszától függ. A szabályzat mindhárom területen meghatározza az intézmény által elismert teljesítményelemeket, a munkakörben ellátandó alappfeladatokhoz kapcsolódó minimumkövetelményeket. A tudományos teljesítmény

értékelése során különbséget tesz a publikációk, az alkotások és a hivatkozások minősége között. Bízunk benne, hogy az új rendszer magas szintű munkavégzésre motiválja kollégáinkat, amely egyetemünk nemzetközi láthatóságának és elismertségének további növekedéséhez vezet. Szintén fontos lépés volt ebbe az irányba az intézményi keretből nyújtható külföldi kiutazás támogatására vonatkozó pályázati rendszer talpra állítása, melynek keretében kollégáink külföldi tanulmányutakra és konferenciaszereplésre nyerhetnek anyagi támogatást.

A fentiekben bemutatott tényadatok és szándékok értékelésekor nem maradhat figyelmen kívül, hogy intézményünk az ezredfordulón még tanárképző főiskolaként működött, és mint ilyenben, nem a nemzetközi szintű tudományos tevékenység volt a fő prioritás. Munkatársaink akkoriban elsősorban az oktatói kiválóságra koncentráltak, és jellemzően szakmódszertani témában publikáltak saját szerkesztésű kiadványainkban. A mai értelemben vett minőségi publikációk egyéni ambícióknak köszönhetően, illetve az egyetemi álmodélagy vezető szervezeti egységekben születtek. 20 évvel később már talán joggal mondhattuk, hogy egy nemzetközi szinten is versenyképes tudástőkével rendelkező felsőoktatási intézmény kerül a főegyházmegye fenntartásába. A szándék és a lehetőség is adott a továbblépéshez.

EGYHÁZI KULTÚRA

PINTÉR MÁRTA ZSUSZANNA

SZÍNHÁZ A LÍCEUMBAN

Az iskolai színjátszás meghatározó eleme volt a 16–18. századi magyar kultúrának egy olyan korban, amelyben Magyarországon nem voltak állandó színházépületek, és nem voltak hivatasos színtársulatok sem. Ezzel együtt az iskolai színjátszás alapvetően pedagógiai és erkölcsi célokat követett, s alapelveit (a protestáns iskolák gyakorlatát tökéletesítve) a jezsuita iskolarendszer alakította ki. Szent Ignác irányelvei szerint a jezsuita nevelés legfőbb célja, hogy előmozdítsa a tanulók tökéletességét és ezen keresztül üdvösségét úgy, hogy az egész embert próbálja formálni. A jezsuita iskola ugyanakkor arra is figyelt, hogy a passzív befogadás mellett a diákok aktívan részt vehessenek saját művelődési folyamatuk alakításában. Ezt szolgálta az osztályok között megrendezett rendszeres versengés, az önálló szónoki vagy írói teljesítményre serkentő „akadémia” és önképző kör, valamint az iskolai színjátszás gyakorlata is.¹

Az iskolai színielőadások ugyanis hatékonyan szolgálták a latin nyelv elsajátítását és az ismeretek átadását (úgy a diákoknak, mint a közönségnek), mivel olyan történelmi, földrajzi, mitológiai témákat mutattak be, amelyekről az órai kereteken belül nem lehetett szó. A 18. század második felében a latin mellett már megjelentek a magyar nyelvű előadások is, amelyek (a magyar nemzeti, történelmi témákkal együtt) a nemzeti identitás megerősítésére, megélésére is lehetőséget adtak. Maga a színházterem pedig olyan közösségi térként szolgált, amelyben a különböző társadalmi osztályok tagjai, férfiak és nők együtt lehettek jelen. Az ünnepélyes, zenével, tánccal kísért előadások és a hozzájuk készített színlap (a mai műsorfűzet elődje) vagy a bemutatott dráma szövegének a kiadása a főúri, illetve a főpapi mecénatúra és reprezentáció fontos eleme volt.² Magyarországon a több mint 40 jezsuita gimnáziumban 1561 és 1773 között 6000-nél is több színielőadásról van tudomásunk.

Egerben a jezsuiták már 1688-ban megszervezték a tanítást, s ezzel megkezdődött az egri jezsuita iskolai színjátszás időszaka is. 1692-ben volt az első bemutató, amit még mintegy 250 követett.³ Az egri iskolai színjátszás pártfogói az egri püspökök és kanonokok voltak.

¹ PÁLVÖLGYI, F., *Hagyomány és megújulás harmóniája a jezsuita pedagógiában*, in *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig* (Művelődéstörténeti műhely, Rendtörténeti konferenciák, 2), szerk. SZILÁGYI, Cs., PPKE BTK, Piliscsaba 2006, 554–557.

² PINTÉR, M. Zs., *A történelmi dráma alakzatai a 16–18. századi magyar irodalomban*, L'Harmattan, Budapest 2019, 29–36.

³ STAUD, G., *A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai: Fontes ludorum sceniorum in scholis SJ Hungariae*, III. MTA, Budapest 1988, 129–164.

Telekesy püspök idején rendezték az első nagyszabású előadásokat (pl. Dobó Istvánról), Erdődy püspök idejében mintegy 90, Barkóczy püspök alatt 80 színelőadás volt Egerben. Eszterházy Károly már korábban, váci püspökként is bőkezű mecénása volt az ottani piarista gimnáziumnak, így nem meglepő, hogy amikor 1762. június 29-én elfoglalta egri püspöki székét, saját reprezentációs és pasztorizációs céljai érdekében tudatosan erősítette az iskolai színjátszást nemcsak Egerben, hanem az egyházmegye más városaiban (pl. Máramaroszigeten, Ungváron vagy Gyöngyösön) is.⁴ Ettől kezdve 1773-ig 73 előadást tudunk dokumentálni az egri jezsuita színpadról, s egy magyar nyelvű drámaszöveg és több magyar, valamint egy magyar–latin színlap is fennmaradt ebből az időszakból.⁵ A rend feloszlásával nem szűntek meg az előadások,⁶ 1775. augusztus 20-án Eszterházy püspök és a püspöki konzorcium levélben kérte a gimnázium igazgatóját, hogy ezentúl hétköznapokon legyenek a bemutatók, az ünnepnapon vagy hétvégén tartott előadásokon ugyanis hatalmas volt a tömeg és a zaj. Ha ez a megoldás nem bizonyulna elégségesnek, akkor meg kell tiltani, hogy az előadásokat nők is látogassák. Egy hónap múlva arra kérte az iskola igazgatóját, hogy ne terheljék túl a tanulókat a sok megtanulandó szöveggel.⁷ 1776-tól a ciszterci rend tartotta fenn az egri gimnáziumot. A ciszterek megtartották a templom és az iskola 10 fős zenekarát, de az előadásaikról nincsenek konkrét adataink. Az azonban árulkodó tény, hogy 1794-ben Török Lajos tankerületi főigazgató a gimnázium igazgatójának, Schumann Teofilnak írt utasításában megtiltotta deklamációk és színjátékok tartását azzal az indoklással, hogy az azokra való felkészülés gyakran megzavarja a nyugodt és szorgalmas tanulást.⁸ A központi rendelet célja azonban legalább ennyire a nyilvános érintkezés megtiltása volt a jakobinus összeesküvés után. A 19. században, a hivatásos társulatok megjelenésével és a pedagógiai elvek megváltozásával az iskolai színjátszás elvesztette korábbi funkcióit. De alkalmi, ünnepi jelleggel valószínűleg tovább élt a gimnáziumban. Erre utal, hogy pl. 1928-ban a gimnázium

⁴ PINTÉR, M. Zs., *Eszterházy Károly színházi reprezentációja*, in *Személyek, intézmények szerepe a hívek lelki-ségének alakításában a 17–18. században* (Pázmány Irodalmi Műhely Lelkiségtörténeti tanulmányok 24.), szerk. SZELESTEL, N. L., MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, Piliscsaba–Budapest 2019, 75–93. A hivatkozott hely: 114–115.

⁵ Ebben a tényben szerepe volt annak is, hogy működni kezdett a Barkóczy által alapított püspök nyomda, így lehetővé vált a színlapok egri kinyomtatása.

⁶ 1776-ban pl. Giuseppe Garampi kardinális érkezett Egerbe négynapos látogatásra. Az utolsó előtti napon, a búcsúvacsorán, este 7 órakor a gimnázium retorikai osztályának diákjai szórakoztatták egy színjátékkal. PINTÉR, M. Zs. *Eger színházi élete 1692–1799 között*, in *Új eredmények a színház- és drámatörténeti kutatásban (17–19. század) – New results in the research of theatre and drama (17th–19th century)* szerk. FARKAS, A. – KÖRÖMI G., Líceum Kiadó, Eger 2022, 41–54. A hivatkozott hely: 50–51.

⁷ KILIÁN, I. – PINTÉR, M. Zs. – VARGA, I., *A magyarországi katolikus tanintézmények színjátszásának forrásai és irodalma 1800-ig*, szerk. VARGA, I., Argumentum, Budapest 1992, 37. BÁRDOS, K., *Eger zenéje, 1687–1887.*, Akadémiai, Budapest 1987, 138.

⁸ KILIÁN – PINTÉR – VARGA, *A magyarországi* 38.

tornatermében 4 felvonásos drámát adtak elő Pyrker János érsek emlékezetére. A darabot Benkóczy Emil írta, és több mint 40 szereplője volt.⁹

Amikor Eszterházy Károly püspök hozzákezdett az egyetemi épület alaprajzának elkészítéséhez, az első változatban még nem tervezett színháztermet az épületbe. 1764-ben döntött úgy, hogy a vizsgaterem mellett a második szinten színháztermet alakít ki (ahogy azt a bécsi Theresianumban is látta). Fellner Jakabnak úgy kellett elkészíteni az új terem tervét, hogy minél kevesebbet kelljen változtatni a már megépített alapokon. Így jött létre az egyetem 4. reprezentatív terme a II. emeleten (ez ma a Líceum 302-es terme, amit nagyelőadóként, vetítőteremként és színházteremként használ ma is az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem).

Az emeleti előtér boltozatát a színházterem miatt nagy hossz- és keresztgerendákkal erősítette meg. A színházterem mechanikájáról nem tudunk semmit, de valószínűleg 10–11 m mély kulisszaszínpada volt, „s feltételezhető, hogy a színpad megfelelő gépezetekkel, emelő és süllyeszthető szerkezetekkel, mozgatható kulisszákkal is rendelkezett”.¹⁰ Nagyobb volt, mint a Barkóczy püspök által építtetett jezsuita gimnázium (a mai Dobó gimnázium) második emeletén található színházterem, amely 15 m 80 cm hosszú, 14 m 20 cm széles és 7 m 60 cm magas volt. „Lépcsőzetesen emelkedő széksorok voltak benne és karzata is volt. Emellett a nagy színházterem mellett volt egy kisebb méretű deklamációs terem is, ahol a deklamálón kívül csak néhány erre illetékes, jeles személy fért el. A színháztermet az átadás idejére díszesen kifestették, s a legelőkelőbb nézők természetesen úgynevezett zártszékben kaptak nézőhelyet, de a többség a hátrafelé emelkedő állóhelyen szorongott. A nézők az egykor díszes és széles lépcsőházban közvetlenül mehettek fel az utcáról a II. emeletre.”¹¹

Sajnos Eszterházy színházterméről nem maradt fenn ilyen részletes leírás, de az bizonyos, hogy a líceumi színházterem is „pulpitumokkal”, emelvényes játéknéző ülőhelyekkel volt ellátva.¹²

Povolni Ferenc egri építőmester 1829 októberében elkészítette a Líceum épületének rajzait (500 Ft munkadíjat kapott érte Pyrker érsektől), s ezeknek a rajzoknak a ránk maradt fotómásolatán látszik az egykori színházterem nézőtérámpája, és felismerhetőek a színpad kulisszasorai is.¹³ Eszterházy ugyanúgy ki akarta festetni ezt a termet is, mint a három nagy terem. 1780. március 28-án kelt levelében, amelyet Hell Miksának írt Bécsbe, ezt írja: „Ezen a télen meghalt mindkét festőm, Kracker és veje, akikre nagy reménnyel és várakozással

⁹ DOBOS, J., *Az egri tanítóképző története 1828–1959*, EKF Líceum Kiadó, Eger 2005, 73–74.

¹⁰ LUDÁNYI, G., *Építéstörténet, in Az egri Domus Universitatis és Líceum, Oktatás, tudomány, művészet 1763–2013*, szerk. PETERCSÁK, T., Líceum Kiadó, Eger 2013, 64.

¹¹ KILIÁN, I., *Három színjáték az egri jezsuita diákszínpadon*, in *A szövegtől a scenikáig*, szerk. CZIBULA, K. – DEMETER, J. – PINTÉR, M. Zs., Líceum Kiadó, Eger 2016, 344.

¹² VOIT, P., *Heves megye műemlékei II.*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1972, 451.

¹³ Uo. 460.

bíztram rá az egri Líceum kápolnájának, dísztermének és színházának kifestését. Hogy az ő váratlan elhalálozása miatt a líceumi építkezésem befejezése késedelmet ne szenvedjen, gondoskodnom kell egy másik tehetséges festőről [...] most is csak öntől merem remélni, hogy ajánlani tud nekem olyan jónevű bécsi festőművészt, akit már ismer, vagy ezután felkutat”.¹⁴

Eszterházy valószínűleg nem akart sokáig várni a színházterem elkészítésével, és ezért lemondott arról, hogy hírneves festőt kérjen fel hozzá. (A díszterem festése végül csak 1784-ben, a kápolna pedig csak 1793-ban készült el!) 1781-ben 140 rajnai forintot fizetett ki Vittmann János egri festőnek a teátrum teljes kifestéséért („Pictori Joanni Vittmann pro pictura totius Theatri praestita”), ami feltehetően egyszerűbb mázoló munkát vagy al secco festett dekorációt jelentett Voit Pál szerint.¹⁵

Mivel elég hiányosak a forrásaink, nem tudni, hogy 1781-ben volt-e már előadás is a teátrum falai között, 1783-ban viszont már biztosan volt, igaz, hogy nem a színházteremben, hanem az egyik nagyteremben. Március 2-án ugyanis József pátriárkáról volt egy bemutató a püspök jelenlétében „in Majori Museo, elatis inde Omnibus pulpitis et Constructo sat eleganto Theatro ex Scenis ac pictis Cortinis”.¹⁶ Két hónappal később, 1783. május 2-án viszont már valószínűleg a színházterem volt a helyszíne az Eszterházy Károly születésnapját ünneplő, nagyszabású előadásnak, amelyhez nyomtatott színlap is készült. Valószínűleg ennek kapcsán fizettek ki Huszár Ferenc egri festőnek 40 forintot az előadáshoz szükséges aranyozási és festési munkálatokért.¹⁷ (Huszár festette a kápolna oltárképét is 1793-ban, 180 forintért.)¹⁸

Mivel az egyetem elindítására Eszterházy nem kapott engedélyt, így a püspöki iskola (a *Lyceum Episcopale*) költözött az épületbe 1774. november 8-án,¹⁹ s az egri kispapok és jogakadémisták vehették birtokukba az 1783-ra már biztosan elkészült színháztermet is.

Ma már furcsának tűnhet a „szemináriumi színjátszás” kifejezés, de a jezsuita iskolai színjátszást követve a 18. században több szemináriumban is szokás volt egy-egy püspöki beiktatás, papi jubileum, névnap vagy egyéb ünnep alkalmával színielőadást rendezni. Egerben 1749-ben tartották az első ilyen bemutatót,²⁰ de a hagyomány folytatásáról nincsen további adatunk egészen 1773. február 18-ig, amikor a káptalan tagjainak és a tanároknak a jelenlétében mutattak be egy farsangi játékot a szemináriumban.²¹

¹⁴ VOIT, *Az egri festészet barokk-ellenes törekvései* in *Az Egri Múzeum Évkönyve – Annales Musei Agriensis* 3, Eger 1965, 169.

¹⁵ VOIT, *Heves megye* 458.

¹⁶ KILYÁN – PINTÉR – VARGA, *A magyarországi* 214.

¹⁷ VOIT, *Heves megye* 458.

¹⁸ SZABÓ, *Adatok* 205.

¹⁹ LUDÁNYI, *Építéstörténet* 61.

²⁰ BÁRDOS, *Eger zenéje* 161., KILYÁN, I. – PINTÉR, M. Zs. – VARGA, I., *A magyarországi* 211–212.

²¹ Uo. 214.

Az új színházterem azonban sokkal több lehetőséget hordozott, s ezt kihasználva rendszeressé vált a szemináriumi színjátszás: 1783-tól 1786 végéig 10, 1792 és 1803 között legalább 15 előadásról van tudomásunk.²² Ezek az előadások lehetőséget adtak a kispapoknak arra, hogy gyakorolják az ékesszólást, a nyilvános szereplést és muzsikálást, a latin, a német és a magyar nyelvet, s jól szolgálták a nemzeti kultúra ügyét is. Mivel az előadások nyilvánosak voltak, az egri polgárok nagy számban vettek részt a bemutatókon (de nők nem vehettek részt rajtuk).²³ Az előadások költségét a püspök fedezte, aki jutalmat is osztott a diákoknak, sőt, egy-egy sikeres előadás után vendégül is látta őket a püspöki palotában.²⁴

Az 1786 farsangján rendezett öt színjátékról még a *Magyar Hírmondó* című lap is részletesen beszámolt: „Utoljára emlitem azokat az öt rendbéli víg és szomorú játékokat, a’ mellyeket a’ kis papok játtzodtanak, amelyekben senkinek másnak jelen lenni szabad nem vala, hanem tsak az férjfiui méltóságot viselőknak. Az első volt egy Szüköldi nevű fősvényről, kinek két fiai valának, kik közül a nagyobbik Okoskának, a’ kisebbik pedig Harpacénak neveztetett, mely a’ múlt Hónapnak 19-dikén magyar nyelven játtzodtatott [...] A második volt ugyan azon hónapnak 23-dikán Kodrus királyról [...] mellynek játzsása a’ szeméjeknek jeles és kellemetes magok viselésére nézve igen szép, és a’ tudósoktól-is tapsolást érdemlő volt, és e kettőben szerentsénk volt a Püspök Úr ő Excellenzájának jelenlétével magunkat örvendeztetni, a’ többiben pedig a’ száraz köszvénynek kinzó fájdalmi miatt jelen nem lehetett.” Eszerint a harmadik színjátékot, amely *Mauritzius* császárról szólt, a püspök már nem tudta személyesen megtekinteni, pedig a tragédia közben vidám közjátékok is voltak a közönség szórakoztatására. Február 27-én is egy görög császárról, *Leo Isaurikus*ról játszottak a másodéves teológushallgatók, nagy sikerrel.

Az újság kiemeli, hogy három diadaloszlop is készült ehhez az előadáshoz. Az első oszlopon Eszterházy Károly címere volt felfestve ezzel a felirattal: „Nagy Károly, Eger főpapja, a legjobb atya”. Az oszlopok „trombitáknak vig harsogásai, és pistoljoknak vigadózó ki-lövésai között emeltettek-fel és ment végbe e tüzi játék”. Az ötödik előadásra a következő napon került sor, ez is egy ókori történelmi dráma volt, *Attilius regulus* címmel, német nyelven.

Ezután azonban a papnevelde Pestre költözött, s a növendékek csak 1790-ben, II. József halála után térhettek vissza Egerbe. A II. József által szervezett központi papi szemináriumokban (*seminarium generale*) is volt színjátszás, Pesten pl. 1787-ben egy kis német nyelvű

²² Az adattár lelőhelye: KILLÁN, I. – PINTÉR, M. Zs. – VARGA, I., *A magyarországi* 214–218.

A Líceumban folyó színjátszásra vonatkozó források az 1783–1803 közötti időszakban: *Diarium ceremoniarum 1772–1784* (Eger, Szemináriumi Levéltár), *Protocollum Consistoriale Episcopatus Agriensis 1785*. (Eger, Főegyházmegyei Levéltár), *Diarium Minoritarum* (Eger, Főegyházmegyei Levéltár), *Magyar Hírmondó* 1786. március 29., és két színlap.

²³ KILLÁN, I. – PINTÉR, M. Zs. – VARGA, I., *A magyarországi* 219.

²⁴ BÁRDOS, *Eger zenéje* 162.

színjátékot adtak elő, 1789-ben Simai Kristóf *Mesterséges ravaszság* című Molière-átiratát játszották, 1789-ben pedig *Pásztor Dal* címmel allegorikus pásztorjátékot adtak elő magyarul, aminek a szövege nyomtatásban is megjelent.²⁵ Az egri kispapok számára tehát megmaradt a folytonosság. Az 1792 utáni előadásokat a minorita rendház naplójából, a *Diarium*ból ismerjük, ugyanis a színelőadásokra a minoriták is meghívást kaptak. A napló írója kezdetben sajnos nem jegyezte fel az előadások témáját, csak azt, hogy hány minorita páter vett részt rajtuk,²⁶ illetve azt is, hogy volt ugyan előadás, de közülük nem ment el rá senki.²⁷

Úgy tűnik, hogy farsang idején mindig legalább három-öt előadást tartottak a Líceumban. 1795-ben például egy ismeretlen című tragédia és egy magyar vígjáték került színpadra, február 16-án pedig a törökök fölötti győzelemről játszottak egy latin nyelvű történelmi drámát a nemesi és városi közönség előtt.²⁸

A minorita háztörténet mellett azonban vannak további forrásaink is ezekből az évekből, ugyanis az Egri Érseki Gazdasági Levéltár V. Cl. XII-3/e jelzettel több doboznyi számlát őriz. Egyelőre összesen 14 (két latin nyelvű, 12 német nyelvű) színházi számlát sikerült megtalálni.²⁹ Ezekről először Sugár István adott hírt: „levéltári adatokat találtam ott [mármint a Líceumban] nyilván a jogászok és a teológusnővendékek közreműködésével színelőadások tartására; borbély, szabó, asztalos és festő számlák utalnak erre.”³⁰ A legkisebb kifizetett összeg 3 Ft, a legnagyobb 103 Ft 20 Kr. volt.³¹ Farkas János írnok volt a számlák ügyintézője, a papírokra ő vezette rá latinul, hogy a megrendelt tételeket a megfelelő módon elkészítették, illetve leszállították a számla kiállítói. Régóta bizalmas embere volt a püspöknek, 1784 óta vezette Eszterháznak az építkezésekkel kapcsolatos protocollumait is.³² A számlákat évente kötegekbe rendezték a sorszámaik alapján. Sajnos többségük rosszul

²⁵ *Pálos iskoladrámák, királyi tanintézmények, katolikus papneveldek színjátékai* (RMDE XVIII/3), szerk., kiad. VARGA, I., Akadémiai, Budapest 1990, 569.

²⁶ Lásd pl.: „Reverendus Pater Amadeus cum reverenduo Patre Paschali... vadunt ad Lycaenum, ubi Alumni Seminaristae Ecclesiastici Tragoediam producerunt in Confluxu magni interventium Dominorum et Civium et magnum applausum retulerunt.” KILIÁN, I. – PINTÉR, M. Zs. – VARGA, I., *A magyarországi* 219.

²⁷ „Vesperis in Seminario producunt scenam mutam, nullo ex nostris interveniente, quamvis invitati fuerunt.” KILIÁN, I. – PINTÉR, M. Zs. – VARGA, I., *A magyarországi* 218.

²⁸ Uo. 219. A darab Buda 1686-os felszabadításáról szólhatott, főszereplői gróf Pálffy János altábornagy, II. Miksa bajor választófejedelem és gróf Savoyai Jenő voltak.

²⁹ Az 1796. évből való számlák a 300-as, az 1797-es számlák a 302-es dobozban maradtak ránk. Sugár István nyolc számlát talált meg az anyagban, de nem részletezte őket, ezeket sikerült újabakkal kiegészíteni. Itt köszönöm meg Verók Attilának és Miskei Antalnak a számlák fordításához, értelmezéséhez nyújtott segítségét.

³⁰ SUGÁR I., *A jezsuita abolíciós könyvjegyzék és az iskoladráma Egerben*, in *Iskoladráma és folklór*, szerk. PINTÉR M. Zs. – KILIÁN, I., Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen 1989, 36.

³¹ A szövegben előforduló pénzek rövidítései alapján jól látható, hogy rajnai forintban (ezüstpénz, váltópénze a krajcár, egy rajnai forint hatvan krajcárt ért) és krajcárban fizettek. Ezek rövidítése: x = cruciferus = krajcár; Rfl = florenus Rhenensis = rajnai (rénes) forint.

³² SZABÓ, E., *Adatok gr. Esterházy Károly egri püspök építési tevékenységéhez (1784–1795)* Művészettörténeti Értesítő 1958, 200. A kifizetéskor a többi mesterember aláírása szerepel tanúként a számlán. A számla külső

olvasható, mivel sebtében készítették őket, és hibás németiséggel íródtak. Ezzel együtt egy nagyon értékes új forráscsoportról van szó, mivel a számlák nemcsak az előadásokról, a színház felszereltségéről adnak teljesebb képet, hanem jól látható belőlük az is, hogy több előadás volt ebben az időszakban, mint amiről eddig tudtunk.

Ebből az érdekes forráscsoportból most csak egyetlen év, az 1796. év farsangjához kapcsolódó előadásokat emelném ki. Az első előadásról (1796. január 28-án) a minoriták naplója így adott hírt: „Clerici Seculares Comoediam luserunt in Lycaeo Agriensi cujus Synoptica doctrina fuit, quod *homines non Sibi sed Regno et proximo debeant vivere, cum hoc Secum ferat Individua vitae Humanae Societas.*”³³ A rövid összefoglalás („az embereknek nem maguk, hanem az ország és a jövő számára kell élniük, mivel ezt igényli az ember társadalmi/közösségi lény mivolta”) nem sokat árul el a darab tartalmáról.

A számlák alapján azonban jól látható, hogy az előadáson egy római tárgyú történelmi dráma került színpadra, ami az önfeláldozást hangsúlyozta. Sok ilyet játszottak a jezsuita iskolákban, a legismertebbek talán *Attilius Regulus* és *Stilico* története.³⁴ Ez utóbbit Egerben is bemutatták 1759-ben *Dux romanus Stilico* címmel.³⁵

A számlák közül a legnagyobb tétel Szikora György egri festő és aranyművesé, aki már 1783 óta dolgozott Eszterháznak.³⁶ A Líceumban is többféle aranyozási munkát végzett, s folyamatosan dolgozott a színházi előadások dekorálásán, díszletein is. Voit Pál felveti, hogy az a számla, amelyet 1798-ban állított ki 300 forintról a püspöknek, talán a színházterem végleges festése lehetett, de gondolhatunk arra is, hogy csak az 1798-as év színelőadásainak festészeti munkáiról volt szó.³⁷ Összehasonlításul: Szikora 650 Ft-ot kapott a líceumi kápolna oltárának, a tabernákulumnak, a szószéknek és a szobroknak az aranyozásáért 1793-ben.³⁸

---

oldalára ráírták a sorszámot és röviden összefoglalva azt, hogy kinek fizették ki. Az 1797-es számlák szerint az összegeket a rendkívüli kiadások („Extraordinarium”) terhére számolták el. A nevek írása sokszor nem következetes, különböző alakban szerepel a számla belső és külső oldalán.

³³ Az előadást (kivételesen) pénteken rendezték. KILIÁN, I. – PINTÉR, M. Zs. – VARGA, I., *A magyarországi* 219.

³⁴ *Jezsuita iskoladrámák I.* szerk. VARGA, I., sajtó alá rendezte ALSZEGHY, Zs. – CZIBULA, K. – VARGA, I., (RMDE XVIII/4/1.) Akadémiai–Argumentum, Budapest 1992, 907–964, *Jezsuita iskoladrámák II. (ismeretlen szerzők, programok, színlapok.* szerk. VARGA, I., sajtó alá rendezte ALSZEGHY, Zs. – BEREZCZ, Á. – KERESZTES, A. – KISS, K. – KNAPP, É. – VARGA, I., (RMDE XVIII/4/2) Akadémiai–Argumentum, Budapest 1995, 996–1004.

³⁵ KILIÁN I., *Az egri jezsuita iskola színjátszásának adatai 1692–1772*, in *Kétszáz éves az egri főegyházmegyei könyvtár 1793–1993. Emlékkönyv* (Az Egri Főegyházmegye Sematizmusa, VI. – Schematismus Archidioecesis Agriensis, VI.), szerk. ANTALÓCZI, L., Főegyházmegyei Könyvtár, Eger 1993, 213.

³⁶ GARAS, K., *A magyarországi barokk festészet*, Budapest 1955, 256.

³⁷ „Pictor Agriensi Georgio Szikora pro incoloratione Theatri in Lyceo episcopali...300 Rf.” VOIT, *Heves megye* 458.

³⁸ „Szikora aranyozó a Lyceum kápolna oltárának és Prédikáló Székének aranyozásáért 400 Rft, de már most hozzá foglalván a Tabernaculumnak, a gyertya tartóknak, kerubínoknak, gesimsnek és a canontábláknak megaranyozását 650 Rftokat kér...” SZABÓ, *Adatok* 229.

A 103 forintról és 20 krajcárról szóló számla összesen 3 előadásra szólt, de az elsőt valamiért nem engedélyezték, így az ahhoz készült anyagokat felhasználták a későbbi, január 28-án megtartott előadáshoz.³⁹ Az alábbi díszletek és kellékek készültek el: egy hadiszekér része (30 Ft értékben), 20 sisak kasírozva és festve, rajtuk tollbokréta, 20 római kamásli (lábszárvédő) kasírozva, festve, 2 római kard, 1 római korona (amit egyszerű kalapból vágott ki és bearanyozta), készített még feliratot (4 Ft 30 Kr. értékben) és egy harlekinjelmezt (bohóc) is, ami egy forintba került. Fennmaradt a római jelmezeket elkészítő egri szabómester számlája is:⁴⁰ Eszerint Heil Mihály 12 római tógát, 12 pár ruhaujjat, 1 piros esőkabátot (vízhatlanul bevonva) varrt az előadáshoz, de nadrágokat és ujjas mellényeket is készített lenvászonból. Emellett varrt még hálóköntöst, nadrágot (ezüst színű lenvászonból), egészen hosszú kabátujjat, római sarukat, egy piros kabátot és egy színes ruhát is. Ehhez kapcsolódik Mojzer József egri szobrász számlája is, aki 3 Ft értékben készített 1 jogart, 2 szablyát, 1 római horgot és 1 csillagot az előadáshoz, de valamiért csak jóval később nyújtotta be a számláját.⁴¹ Rengeteg vászonneműt szereztek be a jelmezek elkészítéséhez: 60 rőf színes, 10 rőf fehér és 1 rőf rózsaszínű, csillogó lenvásznat, 37 rőf paszományt, 5 rőf fehérítetlen damasztot, 1/8 tekercs selymet és cérnát, 5 csomag csont- és fagombot. Emellett vettek 5 és fél rőf halvány csipkét, 1 pár harisnyát, 27 egész $\frac{3}{4}$ rőf fehérítetlen lenvásznat, 3 rőf tarka és 10 rőf hamuszínű damasztot, 9 rőf piros és 1 rőf perzsavörös csillogó vásznat és 1 pár kesztyűt is. A díszlethez 38 ív finom papírforgácsot (papírmasét), 18 ív arany és ezüst papírt, 28 ív színes papírt, 4 konc fehér és 3 konc színes papírt szereztek be.⁴²

A következő előadásról, ami február 8-án volt, nem számolt be a minoriták naplója, így csak a számlák alapján tudjuk rekonstruálni. Ezekből jól látszik, hogy másfajta díszletre és kellékekre volt szükség, mint a római történelmi előadásnál. Szikora György festő két fejet, egy vászonra festett tengert (8 forintért), egy feliratot (4 Ft 30 krajcárért), egy majomálarcot, egy kasírozott és festett teknősbékát, aranyozott sátrakat, egy kunyhót kivágva, szénaboglyákkal festve, egy kandallót vagy tűzhelyet (valamilyen anyaggal áthúzva) készített az előadáshoz, de csinált egy fapapucsot is, amit olajjal átítatott szaténnal vont be, és egy harlekin bohócot is, festve, kitömvé. (A harlekinjelmezek miatt feltételezhetjük, hogy mind a két előadásnak voltak vidám közjátékai, bohózszerű betétei is.)

³⁹ XII.3.e-300.1796/1741.1796. február 9. A külső borítón: „Pictor Agriensi Georgius Szikora solutos.”

⁴⁰ XII.3.e-300.1796/1744. 1796. febr. 10. Összesen 15 Ft 23 Kr. A külső borítón: „Sartori Agriensi Michaeli Heili solutos”.

⁴¹ XII.3.e-300.1796/1746. 1796. március 16. Összesen 3 Ft, „circa requisita comica” A külső borítón felirat: „Sculptori Agriensi Joseph Mozer (Mojzer?)”.

⁴² XII.3.e-300.1796/1745. 1796. febr. 18. Összesen 52 Ft 38 Kr. A külső borítón felirat: „Questori Agriensi Josepho Ringehal solutos”.

Schmitt Ferenc (egri bútorasztalos-mester) számláján ilyen tételeket találunk:⁴³ vakkeret (25 láb hosszú, 10 láb széles – valószínűleg erre feszítették fel a festő által készített vászonképet a tengerről), 1 nagy tartógerenda, 1 deszka a teknősbékának, a kandallóhoz 4 oszlop, 4 vakkeret, egy rögzítő gerenda, 2 nyárs, 2 faoszlop (11 láb hosszú, a lámpák tartására) és egy fakerék a hajó (vagy csónak) alá.

Mindezek alapján ez a második előadás egy egzotikus szigeten játszódhatott. Lehet, hogy az ebben a korban nagyon divatos kínai vagy japán témák közül dolgozott fel egyet, ilyen Egerben is volt korábban: a jezsuita gimnázium diákjai 1758-ban három japán ifjúról adtak elő egy darabot.⁴⁴ Az is lehetséges, hogy az előadás a bennszülötteket megtérítő vagy azoktól mártírhálalt szenvedő jezsuita hittérítőkről szólt.

Már az előző tételek is meggyőzhetnek minket arról, hogy Eszterházy püspök nem sajnálta a pénzt a bemutatókra: ezt erősíti meg az is, hogy az egri borbélymesternek, Morant (Marant) Józsefnek is jelentős összegeket fizettek azért, hogy elkészítse a szereplők frizuráját. Az első előadáshoz 23 szereplő frizuráját csinálta meg, 3 copfot font, 6 doboz hajpúdert, 4 tégely pomádét, 14 rőf hajkötöző szalagot és 4 csomag hajtűt használt fel hozzá. A február 8-i előadáson több szereplő lehetett, mert ekkor 37 fejet kellett frizírozni, 9 doboz hajpúder, 4 tégely pomádé fogyott el, 2 copf, 1 szakáll és 3 csomag hajtű szerepel még a számlán.⁴⁵

Mindkét előadáson volt zenekíséret is, ugyanis február 11-én érkezett egy muzsikusszámla Stanzel Miklóstól. Stanzel 1766-tól 1806-ig volt a káptalan tenoristája, majd karnagya, 1792 után ő lett a székesegyház orgonistája is.⁴⁶ Eszterházy utasításainak megfelelően a 10 zenész fejenként és előadásenként 30 krajcárt, a közreműködő 3 gyerek pedig 15 krajcárt kapott.⁴⁷

A többi számla is sok érdekes információt hordoz és sokat elárul a Líceumban folyó színházi életről. Volt pl. olyan előadás 1797-ben, amelyhez három napszámost fogadtak, s az ő kedvükért a számlát is magyarul írták („Az Lycaeumban producált Komédiák körül forgólódó Napszámosoknaak specifikációjok”).⁴⁸ Mivel női ruháról, női kellékekről nincs szó a számlákon, valószínűleg csak férfiszerepek voltak az előadásokban. A számlákat bizonyára alaposan ellenőrizték, mert amikor az egyik számlát a borbély túlárazta, a számtartó észre is

⁴³ XII.3.e-300.1796/1743. 1796 febr 11. Összesen 14 Ft 55 Kr. A külső borítón: „Francisco Smitt Arculario Agriensi solutos”.

⁴⁴ KILIÁN I., *Az egri jezsuita iskola* 212.

⁴⁵ XII.3.e-300.1796/1742. 1796. febr. 11/13. Összesen 16 Ft 11 Kr. A külső borítón: „Parocario Agriensi Josepho Marant (Morant) solutos”.

⁴⁶ BÁRDOS, K., *Eger zenéje*, 253. Egyik testvére, Stanzel József a szeminárium prefektusa volt, 1784-ben hunyt el.

⁴⁷ XII.3.e-300.1796/1748. 1796. febr. 11. Összesen 11 Ft 30 Kr. A külső borítón felirat: „Musicis cathedralis ecclesiae solutos”.

⁴⁸ XII.3.e-302.1797/1584. 1797. március 13. Összesen 3 Ft 93 Kr. A számla igazolása, a követelés elismerése azonban itt is németül van.

vette a hibát, és a 40 krajcáros túlszámlázást latinul rávezette az iratra. A problémát Eszterházy elé vitték, aki a számlára saját kezűleg írta rá magyarul: „A szám tartó fizesse ki ezen 17 Ft 24 Kr-t Eger Die 4. Martii, G: E: K: E: P: [Gróf Eszterházy Károly Egri Püspök]”.

A 104 lámpa (amelyet Cséka János szappanfőző szállított⁴⁹) nagyszerű fényt kölcsönözhetett a teremnek, a rengeteg vászonneműnek, a gazdag aranyozásnak, a szép, festett díszleteknek köszönhetően gazdag színházi látvány tárulhatott a nézők szeme elé.

Összességében elmondható, hogy Eszterházy Károly bőkezű és nagylelkű mecénása volt az egri színjátszásnak. Színházpártolásának több olyan sajátossága is van, ami kiemeli őt a kortársak közül: az egyik, hogy a tiszteletére rendezett előadások szinte mindig magyar nyelvűek, ahogy az általa kiadott színlapok is. A másik, hogy főként a történelmi tárgyú darabok bemutatását szorgalmazza: az ő idejében a magyar történelmi, a bibliai és a görög-római témák a leggyakoribbak Egerben. Ugyanakkor engedélyezi erkölcsnevelő vígjátékok, bohózatok bemutatását is a papnevelőben (van olyan pécsi püspök, aki kiközösítéssel fenyegeti meg a színjátszó kispapokat), s csak akkor korlátozza a színielőadások számát és idejét, amikor azok már a tanítás minőségét veszélyeztetik. 1798. február 15-i az utolsó adatunk Eszterházy életéből,⁵⁰ de tudjuk, hogy 1799. január 9-én is kérelmet intéztek hozzá a farsangi játékok ügyében. A Líceumban folyó színjátszás Eszterházy Károly halálával sem szűnt meg, a püspöki helynök engedélyével még 1800-ban, 1801-ben és 1803-ban is mutattak be vígjátékokat farsang idején.⁵¹

A későbbi időszakban azonban már nem tudunk színielőadásokról, aminek – az iskolai színjátszás funkcióvesztése mellett – elsősorban történelmi-politikai okai vannak: a Líceumban 1805-ben és 1809-ben az ausztriai harcokban megsebesült katonák ezreit áptolták, ami akadályozta nemcsak az oktatást, de a kulturális életet is, s Fuchs Ferenc és Fischer Iván érseksége idején az egyházkormányzati ügyek és a háborús helyzet miatt nem alakulhatott ki olyan szellemi élet a Líceumban, mint korábban. A 18. századi egri püspökök, bár szerették és pártolták a színházat, maguk nem írtak vagy fordítottak drámaszövegeket. Pyrker János Lászlóról (aki 1826-tól 1847-ig volt Eger érseke) azonban elmondható, hogy ő maga is írt három szomorújátékot fiatalkorában Hunyadi Lászlóról, Kis Károlyról és a szigetvári Zrínyi Miklósról. Az ezeket tartalmazó kötet 1810-ben jelent meg Bécsben, *Historische Schauspiele* címmel.⁵² Figyelemre méltó, hogy a három színjáték főhőse közül kettő a magyarországi jezsuita színjátszás leggyakoribb témái közé tartozott: Hunyadi Lászlóról őt, Zrínyi Miklósról pedig több mint húsz alkalommal volt előadás, köztük

⁴⁹ XII.3.e-300.1796/1747. 1796. március 31/április 4. Összesen 6 Ft 30. A külső borítón felirat: „Singmateri Agriensi Joannes Cséka (Cseika) solutos.”

⁵⁰ KILIÁN, I. – PINTÉR, M. Zs. – VARGA, I., *A magyarországi* 218–220.

⁵¹ BÁRDOS, *Eger zenéje* 163.

⁵² PYERKER, J. B., *Historische Schauspiele*: Die Korvinen. Trauerspiel in 5 Akten. - Karl der Kleine, König von Ungarn. Trauerspiel in 5 Akten. - Zrinyi's Tod. Trauerspiel in 5 Akten. Wien 1810.

Egerben is.⁵³ Pyrker ezeket nem vette fel összes műveinek kiadásába, pedig a kortársak sokra becsülték mint drámaíró, s mindhárom darabját bemutatta egy német színtársulat 1825-ben Budán, sőt a Zrínyi-drámát (amit Theodor Körner is felhasznált saját Zrínyi-drámájának a megírásakor) még 1842-ben is műsorra tűzték.⁵⁴ Ezzel együtt nem tudunk arról, hogy Pyrker érsek idején lettek volna színjátékok a Líceumban, bár ahogyan láttuk, ekkor még a terem eredeti formájában állt fenn.

A 19. század közepén a Líceum színházterme végleg megszűnt. Egy legenda szerint valamikor az 1850-es években egy német színészcsapat jelentkezett Bartakovics Béla egri érseknél, hogy a Líceum színháztermében szeretnének fellépni. Az érsek magához hívatta Pázmán Alajost, az épület gondnokát (aki maga is paptanár volt), s némi tanácskozás után az éjszaka folyamán titokban odahívott asztalosmesterekkel apró darabokra szedette szét a színpadot. Így másnap azzal utasíthatta el a német színészek kérését, hogy a Líceumban nincsen alkalmas színpad az előadásaik megtartására.⁵⁵

Mivel a termet nem használták színházteremként, 1868-ban vetődött fel Bartakovics Béla egri érsekben az a gondolat, hogy a Líceum színháztermét múzeummal és régiségtárrá alakítja át. 1871-ben az érsek megrendelte a szükséges berendezési tárgyakat: szekrényeket, képkereteket, függönyöket, több mint 2000 Ft értékben, s 1872-ben létrejött az Érseki Líceum Múzeuma.⁵⁶ 1874-ben a termet megnyitották a nagyközönség előtt is (vasárnaponként volt látogatható, hétköznap pedig minimum 10 látogató esetén volt nyitva), s később az egyre gyarapodó anyag miatt további három termet is hozzácsatoltak a múzeumhoz. 1901-ben egy faráccsal kettéválasztották a színháztermet, hogy a képtár és a régiségtár elkülönüljön egymástól. 1920-ban és 1928-ban is újrendezték a múzeumot, s külön tárgymutatók készültek az anyagról, amelyet ekkor Magyarország egyik legváltózatossabb művészeti gyűjteményeként tartottak számon. A múzeumot 1950-ben államosították, az anyag az egri Városi Múzeumba (1958-tól: Dobó István Vármúzeum) került.⁵⁷

A Líceum épülete már az egri főiskolai képzés kezdetétől, vagyis 1949-től szűkösnek bizonyult, s a zsúfoltság szükségessé tette az 1980-as évek elején is kihasználatlanul álló terem funkcióinak újragondolását. (Bár a főiskolán több színjátszócsoporthoz és irodalmi

⁵³ STAUD, G., *A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai: Fontes ludorum sceniorum in scholis SJ Hungariae*, IV. Index, s. a. r. H. TAKÁCS Marianna, MTA, Budapest 1994, 106, 208.

⁵⁴ KOVÁCS, K., „ZRÍNYI, ZRINYI, ZRINSKI” *Szigetvár német–magyar emlékezete 1790–1826*, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen 2017, 531–532. <http://real.mtak.hu/74502/1/%E2%80%9EZR%C3%ADnyi%2C%20Zriny%2C%20Zrinski%E2%80%9D.pdf>

⁵⁵ KOZMA, Gy., *Heves megyei színészek és színházközeli emberek életrajza az anyakönyvi bejegyzések tükrében* (I. rész) in *Archívum. A Heves Megyei Levéltár közleményei* 17 (2005), 198–199.

⁵⁶ TENGYEL, A., *Bartakovics Béla érsek, a kultúra mecénása*, Líceum kiadó, Eger 2017, 16–18. [Líceum szellemiség, 5.]

⁵⁷ BUJDOSNÉ PAP, Gy., *Az Érseki Líceum Múzeuma*, in *Az egri Domus Universitatis és Líceum, Oktatás, tudomány, művészet 1763–2013*, szerk. PETERCSÁK, T., Líceum Kiadó, Eger 2013, 169–189.

színpad is működött a 60-as évektől, az előadásokat az Úttörőházban, illetve a Líceum egyéb termeiben, pl. az alagsori Pinceklubban rendezték).⁵⁸ 1982-ben készült el egy hasznosítási terv, amely 400 fős nagyelőadót kívánt létesíteni, ezt azonban nem fogadták el. Végül az a döntés született, hogy a teremnek mind az északi, mind a déli végéből egy-egy részt levágnak (hogy enyhítsenek a teremhiányon), s egy kisebb, 200 fős előadót alakítanak ki. Így a II. emeleten a nyugati szárny udvarra néző oldala jelentős mértékben átalakult. Az átépített rész északi végén a Magyar Nyelvészeti Tanszék részére egy tanári szoba, a déli végén pedig az Állattani Tanszék részére egy tanterem jött létre, közepén pedig az új, többféle szak hallgatói és oktatói által használt nagyelőadó helyezkedett el. Az átépítés 1985 szeptemberére fejeződött be,⁵⁹ de mivel még nem volt megfelelő a terem és a szomszédos díszterem közti hangszigetelés, az előadást tartó tanároknak nemcsak egy hatalmas teret kellett hanggal megtölteniük, hanem például a kórusok énekével vagy az ünnepi beszédekkel is meg kellett küzdeniük.⁶⁰

Az épület 2012-ben befejezett felújítása során a tervezők igyekeztek visszaadni a színházterem régi hangulatát és funkcióit is, de a leválasztást nem szüntették meg, és elsősorban a filmvetítéseket tartották szem előtt. Ettől függetlenül már igazi színházi előadásokat is láthatott a közönség a 302-es teremben, ráadásul olyan drámák kerültek itt színpadra, amelyeket Eszterházy korában is bemutattak az iskolai színjátszók.

Hosszabb szünet után ugyanis újra Egerben rendeztük meg a X. dráma- és színháztörténeti konferenciát, az MTA BTK Irodalomtudományi Intézete és az (akkori) Eszterházy Károly Főiskola Magyar Irodalomtudományi Tanszéke szervezésében, *A szövegtől a szcenikáig* címmel. A konferenciasorozat 1988-ban kezdődött, s az egri születésű Kilián Istvánnak – a Régi Magyar Dráma Kutatócsoport vezetőjének – köszönhetően színhelye az első két alkalommal a noszvaji De la Motte-kastély, majd a barokk város, Eger lett. A háromévente sorra kerülő nemzetközi esemény a témával foglalkozó szakemberek legrégebbi és legrangosabb rendezvénye. Az egri konferenciáknak a Vármúzeum, a Bartakovics Béla Művelődési Ház, az Érseki Palota oldalszárnya adott otthont, majd a határon túli magyar egyetemeken: Nagyváradon, Kolozsvárott, Nyitrán volt a tanácskozás. 2015-ben a konferencia visszatért a Líceum falai közé. Témánkból adódóan 1988 óta minden konferenciánkon bemutattunk egy régi magyar színdarabot: hol középiskolai színjátszócsoporthoz, hol egyetemisták közreműködésével, szabadtéren, díszteremben, valamilyen alkalmi színpadon. A Líceumban azonban már egy igazi, korabeli színházteremben tarthattunk előadást, egy olyan helyszínen, ami 1783 óta állt Thália szolgálatában.

⁵⁸ NAGY, J., *A tanárképzés Egerben (1949–1990)* in *Az egri Domus Universitatis és Líceum, Oktatás, tudomány, művészet 1763–2013*, szerk. PETERCSÁK, T., Líceum Kiadó, Eger 2013, 391.

⁵⁹ Uo. 399.

⁶⁰ MAKAI, J., *A viszonylagos nyugalom időszaka (1964–1989)*, in *Az egri történelem szakos képzés 70 éve*, szerk. MAKAI, J., Líceum Kiadó, Eger 2020, 35.

SIMAI KRISTÓF:
GYAPAI MÁRTON, FELESÉG-FÉLTŐ, GYÁVA LÉLEK
(BUDA, 1792)

Mulatságos játék három felvonásban

Sajtó alá rendezte: PINTÉR MÁRTA ZSUZSANNA

Előadás a

A szövegtől a scenikáig.

Kutatások a korai dráma- és színháztörténet területén – X. Drámatörténeti Konferencia,
Eger című nemzetközi tudományos szimpóziumon

EGER, 2015. SZEPTEMBER 2. SZERDA, 20.00 ÓRAKOR

Közjátékokkal együtt bemutatja

a PPKE BTK Boldog Özséb Színtársulat (Piliscsaba)

Rendező, jelmez- és díszlettervező: SULICS FRUZZSINA

A' BESZÉLGETŐ SZEMÉLYEK:

Hédervári, Nemes Ember –	HORVÁTH LÁSZLÓ
Rosina, ennek Leánya –	MÉSZÁROS REBEKA
Szemerei, Nemes Ifjú, Rosinának Kedvese –	BÍRÓ BENCE
Bendik, Szemerei' Szolgája –	LÉNÁRT ÁDÁM
Gyapai Márton, Feleségét féltő személy –	DÁNIEL ANDRÁS
Gyapai Mártonné –	MESTER NOÉMI
Kompódi, gazdag Nemes Ember –	KUCSÉBER ERVIN
Getzi, ennek Fia, szóotalan személy	
Magda, Rosinának Gondviselő Asszonya –	TAKÁCS FANNI
Beregí, Gyapai Mártonnének Attya –	MEDGYESY S. NORBERT

A KÖZJÁTÉKOK SZEREPLŐI:

KOCSMÁROSNÉ – KUCSÉBER ERIKA
HAVAS GYÖNGYVÉR
JANKOVICS VERONIKA
NACSA ANETT
NÓGRÁDI RITA

A' JÁTÉK HELYEZTETIK HÉDERVÁRI' HÁZA ELŐTT.

1. kép: Simai Kristóf: Gyapai Márton, feleség-féltő, gyáva lélek c. művének színlapja.

Rendezte: Sulics Fruzsina (*Grafika: Csombó Bence*)

2015. szeptember 2-án Simai Kristóf *Gyapai Márton* című, 1792-ben írt vígjátékát mutatták be a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Boldog Özséb Színtársulatának tagjai. Simai Kristóf piarista paptanár, kiváló drámaíró Molière vígjátékai nyomán készítette el a saját magyarítását, s a jó hangulatú és erkölcsnevelő célzatú játék az iskolai színpadok mellett a hivatásos magyar színtársulatok repertoárjába is bekerült. 2018. szeptember 7-én, a XI. konferencián a prágai egyetemről érkezett vendégek (maguk is a konferencia előadói)

egy háromszereplős barokk mitológiai játékot adtak elő Atalantáról, kiválóan rekonstruálva a korabeli játékmódot, a kéztartást, a mesterkéltséget, a mozdulatokat. 2021. szeptember 3-án, a XII. konferencia alkalmából egy magyar történelmi drámát mutatott be a Boldog Özséb Színtársulat: Andreas Friz jezsuita szerző Zrínyi Miklósról szóló, 1738-ban latinul írt szomorújátékát, egy ismeretlen magyar fordító korabeli tolmácsolásában. A nagyhatású előadás jól tükrözte azt a szellemiséget, ami Eszterházy Károly és Pyrker János László számára is annyira fontos volt: a hazaszeretet és az önfeláldozás eszményét.

A 302-es terem még nem mutatja azokat a jegyeket, amelyek Eszterházy korában jellemezték: nincsenek emelkedő széksorok, nincs állandó, épített színpad, nincsenek kulisszák, és hiányoznak a modern színházi eszközök, a korszerű technikai berendezések (hangosítás, világítás) is. Mégis már ezeken az előadásokon is igazi színházi élményt tudott nyújtani a nézőknek. Reméljük, hogy vissza tudja nyerni régi fényét, s egy átalakítás után, a következő években még inkább megfelel majd annak a funkciónak, amelyet Eszterházy megálmodott, s otthonra lelhetnek benne a diákok amatőr színtársulatai és a vendégművészek előadásai is – az egyetemi polgárok nagy örömeire.

2. kép: Simai Kristóf: *Gyapai Márton, feleség-féltő, gyáva lélek* c. művének előadása az egri Líceum egykori színháztermében. Eger, 2015. szeptember 2. (Fotó: Pintér Márta Zsuzsanna)

VERES GÁBOR

EGY MÚZEUMI GYŰJTEMÉNY 150 ÉVE.
FEJEZETEK AZ ÉRSEKI LÍCEUM MÚZEUMÁNAK ÉS
MŰTÁRGYAINAK TÖRTÉNETÉBŐL

2016. január 6-án, vízkereszt napján Ternyák Csaba egri érsek áldotta meg az érseki palota felújított középső szárnyát, melyben a hivatalos megnyitót követően az Egri Érseki Palota Kulturális és Turisztikai Látogatóközpont a nagyközönség számára is látogathatóvá vált. A II. világháborút követő politikai fordulat hatására több lépcsőben államosították a magántulajdon mellett az egyházak vagyonát is. Az egri érseki palota is állami tulajdonba került, és csak a rendszerváltás után került vissza a római katolikus egyházhoz.

Hasonló sorsa volt az Egri Érseki Líceum Múzeumában őrzött műtárgyaknak is. Egy rendelet értelmében 1950-ben kellett a múzeum tárgyait átszállítani az erre kijelölt állami közgyűjteménybe. A rendszerváltást követően, 1993-ban született meg az a megállapodás, mely az államosított műtárgyak visszaadásáról rendelkezett. A dokumentumot az egri érsek, a Heves Megyei Múzeumi Szervezet igazgatója, valamint a múzeumot fenntartó megyei önkormányzat vezetője írta alá. A megállapodáshoz csatolták a visszaadott műtárgyak listáját, melyen az egykori Líceumi Múzeum műtárgyai is szerepeltek. A tárgyak jelentős része az Egri Képtárban, valamint a Heves megye és Eger a 18–19. században című állandó kiállításban voltak kiállítva. Az egyháznak ekkor még nem voltak a nagy értékű, különleges műtárgyak bemutatására alkalmas kiállítóterei, így a megállapodás a tulajdonba adásról rendelkezett, de a birtokba adást későbbre halasztotta. A műtárgyak a Dobó István Vármúzeumban letétben maradtak, kiállításokon továbbra is megtekinthetők voltak, de a tulajdonosuk immár újra a római katolikus egyház lett.

Az egri érseki palota középső szárnyának felújításával lehetővé vált, hogy a letétben lévő műtárgyak is helyet kapjanak a palotában megnyíló kiállításon. Eger első, 1872-ben létrehozott múzeumának története 1950-ban véget ért, de a különleges érseki líceumi gyűjtemény darabjai napjainkban is láthatók a gyönyörűen felújított érseki palota reprezentatív kiállítóterében.

1. kép: Ternyák Csaba érsek megáldja a felújított érseki palota középső szárnyát. 2016.

(Fotó: Nemes Róbert)

Az egri érseki palota a magyar múzeumok történetének korai időszakában már töltött be jelentős szerepet. Pyker János László érsek velencei pátriárkaként jelentős képgyűjteményt hozott létre, melyet 1827-től, egri érsekként is tovább gyarapított. A festményeket a palota nyugati szárnyában helyezte el és tette bemutatathatóvá a nagyközönség számára. A gyűjteményt azonban 1836-ban, egy reformkori országgyűlésen felajánlotta a nemzet gyűjteményének gyarapítására, így az a Magyar Nemzeti Múzeumba került. A Nemzeti Múzeum ekkor még nem rendelkezett megfelelő bemutatótérrel, hiszen a ma is ismert főépülete csak 1846-ban készült el. Az egri érseki palota déli szárnya a felajánlást követően 1844-ig a Magyar Nemzeti Múzeum Képtárának adott otthont és volt látogatható, s csak ezt követően szállították el a gyűjteményt Budapestre. A Magyar Nemzeti Múzeum 1846-ban átadott új épületében ebből az anyagból nyílt meg az első képműkiállítás. Pyker érsek egykori gyűjteménye ma a Szépművészeti Múzeum régi képtárában található.

Az egri Líceum és a múzeumügy

Az egri Líceum több mint 250 éves története nagyon sok érdekes epizódot tartogat az érdeklődők számára. Az egyetemi oktatásban, az építkezés tervezésében, kivitelezésében, az épület művészi díszítésében kiváló gondolatok megvalósulását és üzenetét érzékelhetjük ma is az Eszterházy Károly Katolikus Egyetemnek otthont adó épületben sétálva. A két és fél

évszázad során mindig az oktatás volt az elsődleges e falak között, de ennek irányai és intézményei is változtak. A Líceum vonzotta a tudásra, művelődésre vágyó és a művészetek iránt érdeklődő embereket. Az ő szellemiségük és munkájuk révén legtöbbször az oktatáshoz kapcsolatosan több más funkció is megjelent, például nyomda, színházterem, műterem és múzeum is létesült.

Napjainkban a Líceum nemcsak mint épület vonzza az érdeklődőket. A 18. század második felében történt alapítás idejéből jelentős tárgyi kulturális örökséggel is rendelkezik az intézmény. Az 1776-ban megnyílt Specula, csillagásztorony eredeti műszereit is láthatják a több mint kétszáz éves kora ellenére még mindig kifogástalanul üzemelő camera obscura periszkópja mellett. A Főegyházmegyei Könyvtárban pedig az 1793-ban az egyetemi oktatás szolgálatára alapított impozáns könyvgyűjtemény látható, művészien kialakított teremben.

A mai múzeumok névadója a Museion, a múzsák lakhelye, szentélye, kertje, ahol a múzsák által megszemélyesített tudományoknak hódolhattak az emberek. A névadó intézményt, mely elsősorban könyvtár volt, Alexandriában I. Ptolemaios Sótér Krisztus előtt 3. században alapította. Magyarországon a középkortól az uralkodók, egyházi vezetők és több főúr is rendelkezett jelentős műgyűjteménnyel. Néhány iskolatípusban pedig az oktatás szolgálatára, tanulmányozásra szereztek be műtárgyakat. Az egri Líceumban is segítettek speciális eszközök, tárgyak az itt folyó képzést. Gorove László 1828-ban így írt erről a Tudományos Gyűjteményben: „vagyon az épületben egy Museum Physicum is, amelybe jóllehet a szükségesebb eszközök és mozgányok (Machinae) megtalálhatnának, de a mostani században igen megbővített Természet Tudományának sok féle ágozatára nézve kívánni lehetne, hogy az újabb és finomabb készítmények is a fizikát tanulóknak nagyobb felvilágosítására megszereztessenek.”¹ Az oktatásban használt eszközök egy idő után elavultak, elhasználódtak, elromlottak, és hasonlóan a maiakhoz kiselejtezésre kerültek, ekkor még nem tekintettek rájuk múzeumban megőrzendő műtárgyként. Nagyobb figyelmet a régebbi korok tárgyai és a műalkotások kaptak.

A magyar közgyűjtemények születését 1802-re datálják. Széchényi Ferenc gróf ebben az esztendőben ajánlotta fel magángyűjteményét a nemzet javára, mely az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményének az alapját is jelentette. A nemzet múzeuma a következő fél évszázadban szépen gyarapodott, de vidéken csak a kiegészítést követően, a 19. század második felében kezdődtek meg a múzeualapítások. Az elsők közt, 1872-ben a Líceumban is múzeum alakult. Jelenleg már semmi nem emlékeztet arra, hogy a 19. századtól a magyar múzeumügy egyik legjelentősebb vidéki intézménye, az Érseki Líceum Múzeuma is itt működött közel nyolc évtizeden át. Ebben az időszakban tízezrek érkeztek azért Egerbe, hogy a múzeumot megtekintsék. A tanulmány felidézi

---

¹ GOROVE, L., *Eger Várossa* történeteinek 5-dik folytatása, in *Tudományos Gyűjtemény* (1828/VII), 1–24.

az intézmény történetének néhány fontosabb fejezetét, betekintést nyújt a múzeum történetébe, gyűjteményeibe, emléket állítva annak az intézménynek, mely a maga korában a Líceum életének is fontos része volt.

NEMZETI MÚZEUM

16.

NATIONAL MUSEUM

WIEN, bei L. T. Neumann

Ausschliessendes Eigenthum des Verlegers

2. kép: A Magyar Nemzeti Múzeum épülete

(Forrás: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár – Budapest Gyűjtemény)

Magyarország első nyilvános képzőművészeti kiállítása a Líceumban

Eszterházy Károly, a Líceumot építtető, egyetemalapító püspök is gyűjtötte a régiségeket és a művészeti alkotásokat. A püspöki palotában jelentős képtárat hozott létre, melynek sorsát nem ismerjük. Festőket, korabeli kifejezéssel élve képírókat is alkalmazott, feladatuk elsősorban a templomok díszítése volt. Munkájuk segítésére a püspök Rómából hozatott képeket másolás céljából. A korszak jeles festőművészeinek természetesen nem volt szüksége ilyen segítségre, közülük jó néhányan dolgoztak megrendelésére, például a Líceum

freskóinak festésén. A díszterem mennyezetfreskóját készítő Franz Sigrist 1795-ben Eszterházy Károly portréját is megfestette. A püspök a képet nővéreinek adományozta. Tőle került 1814-ben az Aszalay-gyűjteménybe. Ez a gyűjtemény később a Líceumi Múzeumba került, melynek katalógusát a Líceum nyomdájában 1872-ben nyomtatásban is megjelentette Aszalay József. Ebből a kötetből ismerjük az Eszterházy-kép fenti történetét. Ugyancsak bekerültek a múzeumba az Eszterházy püspök végrendeletében szereplő numizmatikai kollekciónak arany-, ezüst- és rézerméi, valamint a püspök közettani és állattani gyűjteménye.

A múzeum alapítására csak a 19. század második felében került sor, de Kiss Péter kutatásai alapján kijelenthető, hogy Magyarország első nyilvános, állandó képműkiállítása az egri Líceumban nyílt meg 1812-ben, és 1819-ig látogatható volt.²

Az Érseki Líceum Múzeumának megalakulása

A líceumi múzeum megalapításának gondolatát 1865-ben egy névtelenül megjelenő újságcikkben vetették fel az Egri Újság címlapján. A vezércikk az „Egy indítvány” címet viselte, és bevezetőjében az alábbi gondolatokkal kívánta olvasóit a múzeumalapítás ügyének támogatására biztatni: „A kérdésre, hogyan létesítsük az indítványozott gyűjteményeket, alig felelhetek egyebet, mint hogy ugyanazon úton és móddal, miként több virágzó közintézetünk létrejött: az ügy lelkes felkarolása, s az ebből fakadó tevékeny részvétel és áldozatkészség útján. Sok jó festmény van egyesek birtokában, ha nem is mindegyik Raffaello, Guido Reni vagy Da Vinci, de mégis sok esetben becses műalkotások, melyek a művészeti igényeket kielégítik, s teljesen megfelelőek arra, hogy egy nyilvános gyűjteményben helyet foglaljanak, s a nézőnek műélvezetet nyújtsanak. Feltételezem, hogy e műdarabok jelen birtokosai által kellőképpen megbecsültek, de mi vár azokra? Az örökösök igen sok esetben nem sokra tartják, lomnak tekintik a tárgyakat és így osztoznak rajtuk. Utóbb hányódnak, vetődnek, míg végül a padlásra vagy szerencsésebb csillagzat alatt a cselédházakba kerülnek, s a por és füst lassú, de biztos működésének esnek áldozatul.”³

Az Egri Újság 1865. március 15-én megjelenő számának címlapján Mártonffy Károly főmérnök, a városi képviselőtestület tagja lelkesedéssel, támogatóan reagált az indítványra. Cikkében már a múzeum elhelyezésére is javaslatot tett: „a halhatatlan emlékü Eszterházy által építtetett lyceumban bírnak oly helyiséget, melynek termei a tudományok minden ágának megfelelően építtetvén, csak alkalmazásra, használatbavételre várnak, van tehát

---

² Kiss, P., *A magyarországi első nyilvános és állandó képműkiállítás Egerben és a Pyrker-képtár története (1812–1949)*, in *Agrár* XXXVIII. 8.

³ Ismeretlen szerző., *Egy indítvány*, in *Eger* III (1865/6), 1.

ebben múzeumnak alkalmas helyiség is.”⁴ A cikk írója javaslatát a Líceumban zajló oktató és tudományos tevékenység segítségével támasztotta alá. Szerinte az elméleti tudomány önmagában véve igen meddő. Addig, amíg a tanulók a megtanultakat a gyakorlatban, az életben is alkalmazni fogják, a múzeumban lévő tárgyak tanulmányozása, megfoghatósága, láthatósága nagyban segítheti az oktatásukat.

Az alapítandó múzeumról az egri közéletben is folytatódott a párbeszéd, és az újság hasábjain is további írások láttak napvilágot. A tervnek szerencsére igen jeles és befolyásos támogatója akadt Bartakovics Béla érsek személyében. Megfelelő helynek az építendő Eszterházy püspök által színházteremnek szánt második emeleti helyiséget (mai 302-es terem) találták, így az akadályok hamar elhárultak, és 1872-ben létrejött az Érseki Líceum Múzeuma. A múzeumőri feladatokat a kezdetektől 1920-ig a líceumi gondnokok látták el. Az érsek az egykori színházterem múzeumi célokra való átalakításával Vochler Alajos gondnokot bízta meg, aki Papik Ferenc lakatosmesterrel készíttetett el 150 darab tartóvasat a helyiség falaira a kiállításra kerülő képek felfüggesztéséhez.

A líceumi múzeum Bartakovics Béla érsek idején

Az alapító érsek maga is kedvelte a régiségeket, több mint 450 darabos érmegyűjteménye 1873-ban bekövetkezett halála után került az általa létrehozott múzeumba. Ebben az időszakban a múzeumnak ajándékozott két, főként fegyverekből álló gyűjtemény és az Aszalay-féle képgyűjtemény mellett megvásárolták az érsek öccsének, Bartakovics Flórisnak a festménygyűjteményét és az egri Plank Ferenc régiséggyűjteményét, mely több mint ezer érmét, valamint több száz kelta és római bronz- és középkori vastárgyat tartalmazott.

A kormány az 1873-as bécsi világi kiállításon való részvétellel kapcsolatban felhívást tett közzé, az ezen való részvételt az érsek fontosnak tartotta az új múzeum szempontjából. A tárgyak kiválasztásához szakembert keresett, akit a Magyar Nemzeti Múzeum régiség-tárának őre, Rómer Flóris személyében talált meg.

Bartakovics érsek ebben az időszakban figyelt fel egy velencei múzeumban őrzött márványszoborra, mely elődjét, Pyrker János László érseket ábrázolta, még velencei pátriárkaként, ezt is sikerül megvásárolnia.

A múzeum azonban nem volt nyitvatartás szerint látogatható az alapítás időszakában. Az elkészült kiállítást a nagyközönség számára 1874-től Samassa József érsek nyitotta meg, aki szintén jeles műgyűjtő volt. Még ugyanebben az évben rendelt meg Ligeti Antal festőművésztől három tájképet, melyek a Szepesség tájait, a várat és a káptalant ábrázolják.

⁴ MÁRTONFFY, K., *Néhány szó az Egerben felállítandó kép- és régiség-tár ügyében*, in *Eger* III (1865/11), 1.

A millennium évében Samassa érsek 122 db olyan levelet ajándékozott a múzeumnak, amelyeket Vukovich Sebő volt igazságügyi miniszter írt az emigrációból Horváth Mihály püspökhöz. A gyarapodások dinamikusan folytatódtak a következő évtizedekben ajándékozás, hagyaték és vásárlás útján egyaránt, melyek közül Kovács Mihály festőművész 128 alkotását és Pánthy Endre egri nagyprépost hagyatékát mindenképpen meg kell említeni. Ez utóbbi 71 darabból állt, és 1906-ban került a Líceum Múzeumba. Olyan kiemelkedő festményeket is tartalmazott, mint Dosso Dossi Faun és Nimfa vagy Hendrick Ter Brugghen Pipára gyűjtő fiú című képe.

3. kép: Hendrick Ter Brugghen: Pipára gyűjtő fiú. 1623. (Egri Érseki Palota Látogatóközpont)

A pipára gyűjtő fiút ábrázoló festményt Pánthy Endre a 19. század végén Bécsben vásárolta meg Gerrit van Honthorst műveként. Az utrechti festőiskola Caravaggio követőjeként

számon tartott németalföldi művésze 1590-ben született, és 1656-ban hunyt el. Az egri Érseki Líceum Múzeumának 1920-ban megjelent szépművészeti tárgymutatójában Szmrecsányi Miklós Van Honthorst utánzójaként határozta meg az alkotót.⁵

1955-ben a kép restaurátor által került megtisztításra az új állandó kiállítás rendezése előtt. Az átfestések alól a HTB monogram és az 1623-os évszám vált láthatóvá, mely egyértelművé tette a festőt.

A képpel kapcsolatban nem tévedtek nagyot a korábbi meghatározások, hiszen Hendrick Ter Brugghen (1588–1629) nem egyszerűen Honthorst kortársa volt, hanem Caravaggio-követőként az utrechti iskolához tartozott, és hozzá hasonlóan Rómában is tanult. A felfedezésről Czobor Ágnesnek, a Szépművészeti Múzeum művészettörténészenek itthon és külföldön is publikációi jelentek meg, ezt követően a festmény nemzetközi ismertségre tett szert.⁶

Dr. Borovszky Samu történész, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja társszerkesztésében Magyarország vármegyéit bemutató sorozat indult 1896-ban, a millennium évében. A Heves vármegyét bemutató kötet 1910-ben látott napvilágot, melyben a Líceum Múzeumáról Türk Frigyes egri tanár, helytörténész az alábbiakat írta:

„A II. emeleten van a régiség- és a képtár. A régiségtárban képviselve van a kő-, a bronz-, a közép- és az új-kor; egyiptomi és római régiségek, magyar, török fegyverek, az egri várból sisakok, kulcsok, szíhalmi, muhii, mohácsmezei leletek. Gazdag egyházi pecsét- és éremgyűjtemény (3000 darab). Vannak becses emléktárgyai: gróf Széchenyi István kalapja, (belsejében a Tisza térképével), József nádor kertészkése, Vörösmarty Mihály tintatartója; gróf Esterházy Károly, Pyrker László, Bartakovics Béla lovainak a kantárai, melyeket koronázások alkalmával használtak; VII. és IX. Pius kapucziukai stb.

Őrzés végett itt vannak elhelyezve az Egri Dalkör országos versenyeken nyert díjai is. A képtár 316 darab festményében – eredetileg, vagy művészi másolatokban – képviselve vannak: Bassano, Tintoretto, Barbieri Francesco, Paolo Veronese, Tizian, Rafael, Mich. Angelo, Ricci Sebestyén, Domenichino, Rosa Salvator, Velasquez, Murillo, Guido Reni, Van Dyk, Rubens, Meer de Yong, Maytens, le Sueur Eustache, Claude Loraine, Teniers Dávid, Denner, Hamilton, Hackenzöller, Haan, Kracker, id. Markó Károly, Kovács Mihály, Balkay Pál, Mücke János, Sturm, Szoldatics, Brodszky, Sajóssy stb.

A *szobrok* közül kiválók: Pyrker László karrarai márvány- és Casagrande atyjának a fia által készített gipsz-mellszobra. Nagybecsűek a *rézmetszetek*: olasz remekművek metszetei, a Kaulbach-album; képviselve vannak Dürer és Holbein.

Érdekes nevezetessége az érseki liceumnak *Bartalos Gyula dr. magánmúzeuma* is. Gyűjteménye valami nyolcezer darab. Kiváló becsűek egervidéki kő-, bronz- és honfoglaláskori leletei;

⁵ SZMRECSÁNYI, M., *Az egri érseki Líceum Múzeumának szépművészeti tárgymutatója*, Eger 1920.

⁶ CZOBOR, Á., *Terbrugghen Egerben felfedezett képe*, in *Művészettörténeti Értesítő* 5. (1956) 289–291.

a dunántúlról szerzett római felírást kövei; az egri várbeli székesegyházból való oszlop- és fehérmárvány-párkányrészletek; Egerben talált törökturbános fejkövek; fegyver- és éremgyűjteménye, s 2454 darabot tartalmazó levéltára, melynek nagy részét II. Rákóczi Ferenc hadi titkárnak Aszalay Ferencnek, néhány év előtt Egerben megtalált levelesládája alkotja.⁷

A líceumi múzeum kapcsán kiemelkedő szerepe volt Bartalos Gyula kanonok munkájának és gyűjteményének, ami Türk Frigyes fenti leírásában még magángyűjteményként szerepelt. Bartalos az egyre bővülő régiséggyűjteményét a Líceumban lévő lakásán tárolta. Elismertségét jelzi, hogy mintegy félszáz műtárgyat a millenniumi kiállításon, Budapesten is bemutatták. 1909-ben döntött úgy, hogy megvált a 30 éven keresztül gyűjtött több mint nyolcezer tárgytól, így az értékes kollekciónak a Heves vármegyét bemutató monográfia megjelenésének évében már a líceumi múzeumhoz tartozott. Öt évvel később őt bízta meg Samassa érsek az éremgyűjtemény kor és nemzetek szerinti csoportosításával. A gyűjtemény összesen 5285 db érmét tartalmazott. A múzeumban a Bartalos-gyűjteménynek külön leltára volt, és az 1928-as átrendezés után külön helyiségben mutatták be.

Szmrecsányi Miklós muzeológiai munkája

1920-tól egy új fejezet kezdődött a múzeum történetében. A gyűjtemények tudományos rendszerezése és feldolgozása vette kezdetét. Szmrecsányi Miklós jogi doktor, miniszteri tanácsos, aki képzőművészeti tanulmányokat is folytatott, már 1888-tól titkárként vett részt az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat munkájában. Nyugalomba vonulása után Egerrel való kapcsolata bátyja, Szmrecsányi Lajos révén vált erősebbé, akit 1912-ben neveztek ki érsekké, az Egri Egyházmegye élére. Szmrecsányi Miklós szenvedélyesen kutatta a Líceum Múzeumának tárgyait. Addig ismeretlen festmények alkotóit azonosította be, összegyűjtötte a múzeum történetére vonatkozó iratokat. Iktatókönyvet vezetett, leltárt és tárgymutatót készített. Ez utóbbi nyomtatásban is megjelent, melyben a kiállítás sorrendjében mutatta be a gyűjtemény festményeit. Az általa újrarendezett képtár 1920. október 3-án nyílt meg, ingyenesen volt látogatható tavasztól őszig, vasárnaponként, 10-12 óra között.

Ettől kezdve volt a múzeumnak önálló őre, a munkakör elvált a Líceum gondnoki teendőitől. Szmrecsányi Miklós kérésére Petrovics Elek, az Országos Szépművészeti Múzeum igazgatója, a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyásával 12 festményt kölcsönzött ideiglenes letétként az egri múzeumnak. Közte voltak olyan Danhauser-festmények, melyek 1844-ig a Pyrker-képtár részeként korábban Egerben voltak láthatók. Az Eger napilap 1931

---

⁷TÜRK, F., *A líceum in Heves vármegye (Magyarország vármegyéi és városai)*, szerk. BOROVSKY, S., Budapest 1910. <https://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0010/7.html> – utolsó letöltés: 2023. május 2.

júliusában számolt be a tárgymutató megjelenéséről az előszó közlésével, mely a letétről is tudósított: „Ismeretes, hogy Pyrker János László egri pátriarka érsek 194 festményből álló képgyűjteményét a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta s ezzel halhatatlan érdemű megalapítója lett az ország első nyilvános képtárának. Ezekből a következőket engedte át letétül az Országos Szépművészeti Múzeum: Danhauser Józsefnek négy festményét, melyek Pyrkernek Habsburg Rudolfról írt hőskölteményét illusztrálják, egy virágképet Ferrertől, és egy kis képet Krackertől, mely azt a vén koldusasszonyt ábrázolja a macskájával, aki a líceum előtt ült, mialatt Kracker a könyvtár mennyezetét dekorálta. A nagy művész naponként alamizsnát adott neki s végül le is festette. Ezek származnak Pyrker gyűjteményéből.”⁸

A magyar múzeumok ügye a 20. század első évtizedeiben már több mint száz éves múltra tekintett vissza. Kialakultak azok az elvárások, melyek keretei között a múzeumok működtek és végezték a gyűjtéssel, nyilvántartással, tudományos feldolgozással és a tárgyak bemutatásával kapcsolatos feladataikat. Egerben Szmrecsányi Miklós volt az, aki a múzeum működésével kapcsolatos szabályokat a kor szakmai követelményeivel összhangban elsőként lefektette. Az intézmény Szervezeti és Működési Szabályzata 1930-ból már nyomtatott formában is fennmaradt. A múzeum gyűjteményei számára a szépművészeti kollektív leltározása, feldolgozása követendő mintát jelentett és az ennek kapcsán elkészült Szervezeti és Működési Szabályzatot ténylegesen alkalmazták a múzeum napi ügymenetében. Így elmondható, hogy az egri Érseki Líceum Múzeuma a Szmrecsányi Miklós által megalkotott keretek között az 1920-as évektől a kor szakmai elvárásainak megfelelő, tudományosan is rendszerezett múzeumává fejlődött.

Szmrecsányi Miklós 1936-ban, 82 éves korában hunyt el, hagyatéka a líceumi múzeumba került, melyben Ligeti Antal és Munkácsy Mihály két képe is megtalálható volt.

A múzeum utolsó évtizedei

A szakszerűbb kezelés lehetősége miatt 1921-ben a múzeum régiségtárából több iratot a könyvtárba helyeztek át, így a Bartalos-gyűjtemény levéltári anyagát, közte Pyrker János Lászlótól származó leveleket és költeményeket, Vukovich Sebő Horváth Mihályhoz intézett leveleit, Kossuth-leveleket és másolatokat.

Négy esztendővel később került a főképtalan ajándékaaként a gyűjteménybe a káptalan címerével díszített, 1587-ből származó faragott kő. Ebben az időben már szűknek bizonyul a múzeum számára rendelkezésre álló hely. Legányi Ferenc 400 darabos neolit kőszerszám- és cserépgyűjteményének átvétele ezért hiúsult meg.

⁸ SZMRECSÁNYI, M., *Az érseki Líceum Múzeumának gyarapodása*, in *Eger* XLII (1931/155), 2.

Pataki Vidor vári ásatásainak során, 1929-ben a Bornemissza Gergely által épített bástya délnyugati sarkánál egy aranyozott ezüstkupa került elő, melyet a következő évben adott át a líceumi múzeumnak.

A gyűjteményben 1941-ben volt utoljára gyarapodás, majd az intézmény 1944-ben végleg bezárt. 1948-ban az Egri Dalkör, majd a következő évben a Szépművészeti Múzeum is visszavonta letétjeit. 1950-ben pedig egy rendeletben a múzeum anyagának a Városi Múzeumba történő átszállítását írták elő, ezzel ért véget az Érseki Líceum Múzeumának mint intézménynek a története. A gyűjtemény, a műtárgyak története az azóta eltelt több mint hét évtizeden át szerencsére máig folytatódott. A líceumi múzeumot gyarapító gyűjtők, a feldolgozást, kutatást végző muzeológusok munkája nem ment veszendőbe. Az alapító Bartakovics Béla érsek csak rövid ideig segíthette a múzeum munkáját, de szerencsére utódai is fontosnak tekintették a gyűjtemény ügyét egészen napjainkig. Ennek eredménye, hogy különleges műtárgyakkal ma is találkozhatnak a látogatók a 2016-ban megnyílt Egri Érseki Palota Kulturális és Turisztikai Látogatóközpontban.

TENGELY ADRIENN – SIMÁNDI SZILVIA – RAKUSZ MÁRTA –
OSZLÁNCZI TÍMEA – ACSÁN RITA

KATOLIKUS KISKÖZÖSSÉGEK ÉS A KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS EGYKOR ÉS MA

Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Andragógiai és Közművelődési Tanszékének oktatói 2021/2022-ben kutatást végeztek „A katolikus egyház felnőttkori művelődést támogató tevékenysége és a művelődő vallási közösségek kérdése a két világháború között és napjainkban” címmel az Északkelet-magyarországi régióban. A kutatás a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Program Közművelődési ösztöndíj tudományos kutatócsoportok számára alprogramja támogatásával valósult meg. A nevezett kutatásba hallgatók és közművelődési szakemberek is bevonásra kerültek.

A kutatás első szakaszában a katolikus egyház népművelési tevékenységének feltárására került sor elsősorban az 1920–1940-es évek egyházmegyei zsinati dokumentumai és statútumai alapján. A történeti kutatás tudományos eredményeit a Kulturális Szemle hasábjain ismertettük.¹ A kutatásból kitűnt, hogy a 20. század első felében az egyház ilyen irányú tevékenységének elsődleges színterét a különféle kisközösségek – Mária-kongregációk, KALOT, KALÁSZ, cserkészcsoportok stb. – jelentették, így kutatásunk második szakaszában a mai katolikus lokális kisközösségek működését és közösségi művelődési és felnőttképzési aspektusait vizsgáltuk a közösségek egyházi és világi vezetőivel készült strukturált interjúk segítségével, amelynek eredményeit bemutató tanulmányunk angol nyelven megjelent.²

Az egyház népművelő tevékenysége a 20. század első felében

A történelem során a felnőttkori művelődés számos formája ismert, mely mindig az adott kor és társadalom sajátos viszonyait tükrözte. A 19. századtól a modernizálódó társadalmi-gazdasági környezetben ennek jelentősége igen megnövekedett.³ Magyarországon kezdetben

¹ TENGELY, A., *Az iskolán kívüli népművelés kérdése az egyházmegyei zsinatokon a Horthy-korszakban*, in *Kulturális Szemle* IX. (2022/2), 94–110.

² SIMÁNDI, SZ. – TENGELY, A. – RAKUSZ, M. – OSZLÁNCZI, T. – ACSÁN, R., *Catholic Small Communities and community education and culture*, in *Kulturális Szemle* IX. (2022/2), 84–93.

³ T. KISS, T., *Az iskolán kívüli népművelés és felnőttoktatás Magyarországon az 1920-as években*, in *A magyar felnőttoktatás története*, szerk. MARÓTI, A. – RUBOVSKY, K. – SÁRI, M., Magyar Művelődési Intézet – Debreceni

elsősorban civil szervezetek foglalkoztak ilyen tevékenységgel, de a századfordulótól, s különösen a Horthy-korszakban a kultúrfőlény-elmélet jegyében már az állam is egyre nagyobb szerepet vállalt ebben,⁴ s a Katolikus Egyház is felismerte a felnőttkori művelődés jelentőségét. Az egyház társadalmi feladatvállalása a 19. század végétől élénkült meg, elsősorban XIII. Leó pápa (1878–1903) *Rerum Novarum* kezdetű 1891-es enciklikájának hatására, mely először tárgyalta a szociális bajokat és annak katolikus megoldási lehetőségeit. Ez az 1930-as években újabb lendületet vett a hazánkban is megszerveződő *Actio Catholica* mozgalom és XI. Pius pápa (1922–1939) *Quadragesimo Anno* kezdetű szociális enciklikája következtében, mely megerősítette és továbbfejlesztette a negyven évvel korábbi pápai gondolatokat.⁵ A Katolikus Egyház határozottan kijelentette, hogy a modern világban már nem elegendő a papságnak a vallás ügyeivel foglalkozni, hanem a társadalmi életben is szerepet kell vállalnia. Ahogy az 1924-es székesfehérvári egyházmegyei zsinat megfogalmazta: „... a lelkipásztori kötelesség nem merül ki csupán a templomban és az iskolában. A hitbuzgalmi tevékenységen kívül népművelési, társadalmi, jótékonyágai, család-, gyermek-, ifjúság-, munkásvédelmi s gazdasági stb. intézmények és mozgalmak az új idők lelkipásztori eszközei, és aki ezektől távol tartja magát, lelkipásztori mulasztást követ el.”⁶

A korban az egyház társadalmi feladatvállalásának egyik legfontosabb területe – korabeli szóhasználatlal élve – az iskolán kívüli népművelés lett, melynek elsődleges célját egyértelműen a katolikus társadalom erősítése és a katolikus világnézet terjesztése jelentette. A felnőttkori művelődés kérdése megjelent a különféle egyházi fórumokon: a sajtóban és a püspökkari konferenciákon csakúgy, mint az egyházmegyei zsinatokon.⁷ A katolikus társadalom műveltségének emelésére és a közösségi művelődés elősegítésére külön szervezetek is alakultak, az ún. katolikus körök, olvasókörök és népkönyvtárak,⁸ illetve kimondottan

---

Kossuth Lajos Tudományegyetem Művelődéstudományi és Felnőttnevelési Tanszéke – Jászberényi Tanítóképző Főiskola Közművelődési és Felnőttnevelési Tanszék – Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete Budapesti Projektirodája, Budapest 1998, 217–226.; T. KISS, T., *Felnőttoktatás-történet Magyarországon*, in: *Educatio* VIII. (1999/1), 3–13.; JUHÁSZ, E., *A felnőttek képzése és művelődése egykor és ma Magyarországon*. Csokonai Kiadó, Debrecen 2016.

⁴ T. KISS, *Az iskolán kívüli népművelés és felnőttoktatás... 217–226.*; BELOVÁRI, A., *Közművelődés és iskolán kívüli művelődés a két világháború között a Dél-Dunántúlon (A Somogy megyei Iskolánkívüli Népművelési Bizottság inatanyagának tükrében)*. Doktori disszertáció. ELTE, Budapest 2011, 32–48.

⁵ PETRÁS, É. *Társadalmi tanítás és szociális kérdés. Az egyház társadalmi tanításának recepciója a katolikus értelmiség körében, 1931–1944*, in: *Egyháztörténeti Szemle* XIV. (2013/2), 5–8.

⁶ MÓZESSY, G., *A Székesfehérvári egyházmegye zsinatai a 20. század első felében*, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest 2016, 1924, 84. §. 1. p.

⁷ BEKE, M. (szerk.), *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között*, Aurofa, München, 1992, I. 138., 175., 201.; TENGEY, *Az iskolán kívüli népművelés kérdése...*

⁸ GELENCSÉR, K., *A művelődés, az öntevékeny közösségi művelődés formái és funkciói Magyarországon*, in: *Művelődéstörténet II.* szerk. GELENCSÉR, K., Magyar Művelődési Intézet – Mikszáth Kiadó, Budapest é. n., 674–702.

népműveléssel foglalkozó szerzetesi kongregációk is létrejöttek, például a Jézus Szíve Népleányok és a Krisztus Királyról nevezett Népművelő Testvérek Társasága.⁹ Emellett nem elhanyagolható az Actio Catholica, a különféle katolikus társadalmi egyesületek – főleg a Katolikus Agrárifjúsági Legényegyesületek Országos Testülete (KALOT) és a Katolikus Leánykörök Szövetsége (KALÁSZ) –, illetve a különféle hitbuzgalmi társulatok, például a Mária-kongregációk közösségi művelődési tevékenysége sem.¹⁰

A projekthez kapcsolódó történeti kutatásunkból egyértelműen kitűnik, hogy a két világháború között az egyházmegyei zsinatokon is nagy hangsúlyt fektettek a felnőttkori művelődésre, azonban ennek részleteit meglehetősen különbözőképpen látták az egyes egyházmegyékben. Négy jól elkülöníthető tartalmi csoport rajzolódott ki a zsinati statútumokból. Az első a szűken vett felnőttoktatás, amely az elemi iskolában elsajátított hittani ismeretek elmélyítését és bővítését jelentette alapvetően a katekézis alapján – némi liturgikus ismerettel kiegészítve –, melynek elsődleges színtere a trienti zsinat óta kötelező vasárnap és ünnepnap délutáni templomi katekézis volt. Ezt a zsinatokon nem tekintették az iskolán kívüli népművelés részének, hanem attól teljesen függetlenül kezelték, bár időnként a népművelés kapcsán is megemlítették, hogy az ifjúsági egyesületekben is ajánlatos hitoktatást tartani. A második csoportot a tágabb értelemben vett vallási műveltség emelése jelentette, például egyháztörténeti és egyházművészeti témákról szóló előadások formájában. A harmadik csoport a különféle világi témák, főleg aktuális közéleti, társadalmi, gazdasági kérdések feldolgozása volt, de szigorúan a katolikus világnézet alapján, csakis „megbízható” előadók által. Ennek egyértelmű célja az egyénekben a katolikus öntudat erősítése, a különféle közéleti témákban az egyházi álláspont mögé a tömegek felsorakoztatása, végső soron a katolikus társadalom megerősítése volt. Ezzel szemben kevésbé fontosnak tűnik a zsinatokon a negyedik csoport, a „klasszikus” népművelési témák, vagyis a világi műveltség emelésére és az ismeretterjesztésre irányuló tevékenység, például csak az 1931-es egri zsinat említi konkrétan az analfabéta-tanfolyamok támogatását.¹¹

Az egyházmegyei zsinatok többsége elsősorban a katolikus egyesületek keretein belül képzelte el az elemi iskolából már kikerült ifjúság és a felnőtt korosztály oktatását és nevelését,

⁹ PUSKELY, M., *Szerzetesek*, Zrínyi Nyomda Kiadója, h. n., 1990, 137–138., 155.

¹⁰ GIANONE, A., *Az Actio Catholica története Magyarországon 1932–1948*, ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, Budapest 2010, 72–76.; BALOGH, M., *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*. MTA Történettudományi Intézete, Budapest 1998, 41., 122–128., 137–146.; SZÉKELY, A., *Katolikus Leánykörök Szövetsége: a KALÁSZ*, in *Katolikus Szemle* XLI. (1989/1) 43–57.; TENGYEL, A., *A katolikus hitbuzgalmi és karitatív egyesületek andragógiai tevékenysége a dualizmus kori Pécs példája alapján*, in: *Harmadfokú képzés, felnőttképzés és regionalizmus*, szerk. JUHÁSZ, E. (szerk.): Center for Higher Education Research and Development – University of Debrecen, Debrecen 2010, 385–390.; TENGYEL, A., *Közösségi művelődés a pécsi leánykongregációkban a két világháború között*, in *Acta Universitatis de Carolo Eszterházy nominatae Sectio Paedagogica* XLIV. (2021), 29–40.

¹¹ TENGYEL, *Az iskolán kívüli népművelés kérdése...*

ahogy az 1936-os pécsi zsinat megfogalmazta: „A katolikus szellemben való népművelés legyen az egyesületek egyik főfeladata [sic]. Ismeretterjesztő előadásokkal sok kártékony befolyástól lehet a tagokat megmenteni.”¹² Hasonlóképpen látták a veszprémi zsinati atyák is: „(...) legyen az egyleteknek komoly, művelő és nevelő tartalma.”¹³ Több ok is indokolta ezt az elképzelést. Egyrészt a 19. században és a 20. század elején a különféle népművelési tevékenység eleve elsősorban egyesületi keretek között zajlott.¹⁴ Másrészt a 20. század első fele a katolikus egyesületek virágkorának tekinthető, a különböző nemű, korú és társadalmi státuszú csoportok számára létrejövő – vagy éppen minden megkötés nélküli tagsággal működő – különféle társulatok, egyletek, körök átszőtték a katolikus társadalom egészét,¹⁵ így alkalmasnak látszottak a feladatra, mivel tagjaikon keresztül lehetővé vált a társadalom szinte minden csoportjának elérése. Egyedül a nagyipari munkássággal való kapcsolat jelentett ekkor már nehézséget az egyház számára, de egyes zsinatokon ennek orvoslására is történtek kísérletek.¹⁶ Harmadrészt már korábban is léteztek kimondottan kulturális célú katolikus szervezetek – elsősorban a katolikus körök és katolikus olvasókörök –, amelyekre most lehetett építeni, s a más jellegű – hitbuzgalmi, társadalmi vagy gazdasági – katolikus egyesületek is végeztek időnként kulturális tevékenységet, például jótékony célú műsoros rendezvényeket, előadásokat szerveztek, illetve sok egyesület saját könyvtárat is fenntartott.¹⁷ Negyedrészt az egyesületek katolikus jellege garanciát nyújtott arra, hogy a kereteik között zajló nevelő és oktatási tevékenység az egyház számára megfelelő világnézeti síkon fog mozogni, annál is inkább, mert ezekben a helyi papság természetesen nagy befolyással bírt, sőt sok esetben hivatalosan is vezette azokat, aminek fontosságát a zsinatokon is hangsúlyozták.

A zsinatokon a katolikus egyesületek számára kötelezővé tették a népművelési tevékenységben való részvételt. Számos olyan katolikus szervezetet felsoroltak, amelyeket különösen alkalmasnak tartottak a felnőttnevelési és népművelési feladatok ellátására: ilyenek voltak

¹² DAMÁSDI, Z., *Az 1936. évi pécsi egyházmegyei zsinat*, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest 2017, 1936, 543. §.

¹³ GÁRDONYI, M., *Egyházmegyei zsinatok és tanácskozások Veszprémben*, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest 2016, 1923, 29. §. 2. p.

¹⁴ GELENCSE, A *Művelődés, az öntevékeny közösségi művelődés...* 674–702.

¹⁵ GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945*, Pannonica Kiadó, h. n. 1999, 155–176., 206–210.

¹⁶ Például: GÁRDONYI, M., *Egyházmegyei zsinatok és tanácskozások Veszprémben...* 1923, 30. §. 1. p.; MÓZESSY, A *Székesfehérvári egyházmegye zsinatai...* 1924. 87. §., 1934. 378. §.; LÉNÁR, A., *A Váci egyházmegye zsinatai és papi tanácskozásai a 19. és 20. században*, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest 2017, 1930, 316. §. 3–6. p.

¹⁷ BALOGH, A *KALOT...* 41., 122–128., 137–146.; TENGYEL, A *katolikus hitbuzgalmi és karitatív egyesületek andragógiai tevékenysége...* 385–390.; TENGYEL, A., „A jó könyv - levél a jó Istenről”. *A katolikus hitbuzgalmi társulati könyvtárak a 20. század első felében Pécsen*. in *Ötöröny vonzásában*. szerk. KERÉKES, I., Csorba Győző Megyei Könyvtár, Pécs 2014, 116–126.; TENGYEL, A., *A Mária-kongregációs könyvtárak a 20. század első felében*, in *Kulturális Szemle* V. (2017/1), 65–70.

például a Katolikus Legényegylet, a Katolikus Tanoncokat Védő Egyesület, a különféle egyéb ifjúsági egyesületek, az Országos Katolikus Nővédő Egyesület, az Országos Katolikus Nőszövetség, a Katolikus Népszövetség, a keresztényszocialista szakmai szervezetek, a katolikus körök és olvasókörök, a különféle jótékonyági szervezetek; majd az 1930-as évektől ezekhez csatlakoztak az időközben megalakult nagy társadalmi egyesületek, a Katolikus Agrárfiújsági Legényegyesületek Országos Testülete (KALOT) és a Katolikus Leánykörök Szövetsége (KALÁSZ). De ezeken túl néhány egyházmegyében azt is ajánlották a papságnak, hogy vegyenek aktívan részt a nem felekezeti alapon szerveződő, de hasonló szellemiségű szervezetek – például a cserkészlet, a Levente-szervezet, a gazdakörök, az olvasókörök, illetve a keresztény fogyasztási és hitelszövetkezetek – népművelő és egyéb tevékenységében is a katolikus társadalom erősítése céljából.

Az egyesületek népművelési tevékenységének elsődleges célja „a katolikus öntudat nevelése és mélyítése”¹⁸ volt, illetve a baloldali, antiklerikális szellemi áramlatoktól a hívek távol tartása. Ezt elsősorban különféle témájú előadások szervezésével vélték kivitelezhetőnek, melyek közül az egyes egyházmegyékben más-más elemre helyezték a hangsúlyt. A veszprémi zsinatok elsősorban a nép szélesebb rétegeit érintő aktuális társadalmi kérdésekkel foglalkozó előadásokat szorgalmazták, melyeken szigorúan a katolikus világnézet alapján tárgyalták az egyes témákat: „(...) az iparos kérdést, az iparos bajait, kríziseit szakszerűen kell ott tárgyalni, a nőkérdésről a kat. Egyház szellemében való oktatást kell adni, szóval tanítani, művelni és irányítani kell a tagokat. (...) Neveljék az egyesületek a kat. öntudatot, a kat. gondolkodásmódot a tagokban. (...) Az egyesületekben tehát tanítani kell a tagokat.”¹⁹ Hasonlóképpen látták Pécsen is: „Ismeretterjesztő előadásokkal sok kártékony befolyástól lehet a tagokat megmenteni.”²⁰ Másrészt nagy hangsúlyt helyeztek a felnőtt lakosság vallási műveltségének emelésére is, hiszen az elemi iskolákban a hittanórákon csak éppen az alapokat sajátították el, a vasárnap délutáni templomi hitoktatáson pedig inkább kateketikai és gyakorlati hitéleti dolgokról volt szó. Ezért különféle egyháztörténeti, egyházművészeti és más vallási témájú előadások tartását is szükségesnek vélték. Fontosnak tartották azonban, hogy figyelmeztessék a papságot és a híveket, hogy ne hogy „átessenek a ló túlsó oldalára”, és az immár széles művelődési tevékenységet kifejtő egyesületek élete kimerüljön az ünnepek és rendezvények tartásában.²¹ Jól mutatja, hogy ez mennyire reális „veszély” volt, hogy ugyanerre Bangha Béla is figyelmeztette a Mária-kongregációkat.²²

A második világháború után a pártállami rendszerben az ismert politikai viszonyok miatt és a katolikus egyesületek és társulatok többségének feloszlása után természetesen

¹⁸ LÉNÁR, *A Váci egyházmegye zsinatai és papi tanácskozásai...* 316. §. 2. p.

¹⁹ GÁRDONYI, *Egyházmegyei zsinatok és tanácskozások Veszprémben...* 29. §. 2–4. p.

²⁰ DAMÁSDI, *Az 1936. évi pécsi egyházmegyei zsinat...* 543. §.

²¹ TENGYEL, *Az iskolán kívüli népművelés kérdése...*

²² BANGHA, B., *A Nagyasszony zászlaja alatt*, SZIT, Budapest 1941, I. 355.

az egyház nem tudta folytatni ilyen irányú tevékenységét. Azonban a rendszerváltás után, 1990-ben újra lehetőség nyílt az egyház számára felnőttképzési tevékenység folytatására. Azonban az időközben megváltozott viszonyok, a közoktatás fejlődése következtében ennek már elsősorban nem az iskolai műveltséget pótló és gazdagító jellege volt indokolt, mint a 20. század első felében, hanem inkább a negyven év alatt gyakran mindenféle hitoktatás nélkül felnőtt hívek vallási képzésére helyeződött a hangsúly, mivel ezen a téren nagy tömegek számítottak tájékozatlannak. Ennek megfelelően az 1990-es években összehívott egyházmegyei zsinatok is kiemelt fontosságú kérdésként kezelték a felnőttek vallási képzését és nevelését.²³

A kortárs empirikus kutatás keretei és eredményei

A történelmi egyházak hagyományos hitéleti tevékenységük mellett számos, a társadalom számára kiemelten fontos szerepet is vállalnak. Az egyházi közösségek így jelentős szerepet tölthetnek be egy település életében, például a közösségek működtetésében, a tehetséggondozásban vagy a hagyományőrzésben, illetve különböző programok, rendezvények vonatkozásában. Jóllehet „nehéz megbirkózni azzal a tendenciával, hogy egyre kevesebben járnak templomba, szertartásokra, nagy az érdektelenség, amelynek okai a korábbi diktatúra ateista ideológiája és a vallásgyakorlás ellehetetlenítése, a demográfiai tényezők, az érdektelenség, az anyagi világnézet, a kényelem és a fogyasztói szemlélet. A hagyományos értékrend felborult, s egyre bonyolultabb világban végzik a szolgálatukat.”²⁴ Egy 2016–2018 között készült kutatás vizsgálati területünkön, az Északkelet-magyarországi régióban – és emellett Kárpátalja magyar lakta településein – a római és görögkatolikus egyházközségekhez és a protestáns gyülekezetekhez kapcsolódóan többek között az alábbi közösségeket és közösségi tevékenységeket nevesítette, melyeknél jól látszódik a korosztályi megoszlás is: hitoktatók csoportja, ministránsgyermekcsoportja, Rózsafüzér Társulat, Oltáriszentség-imacsoport, engesztelő imacsoport, társkeresők csoportja, keresztyén játszóház, baba-mama-klub, ovisklub, tizenkét évesek klubja az élet és a hit kérdéseiről, gimnazisták klubja, egyetemisták, fiatal családosok és egyedülálló felnőttek köre, vasárnapi iskola általános iskolásoknak, idősek bibliaórája, presbiteri továbbképzések, történelmi, irodalmi csoportok, énekkarok. A kutatásból jól látható, hogy az egyházi személyek szolgálatának tevékenységei között a közösségi csoportok létrehozása, gondozása is megjelenik, melyek sokrétűek és színesek lehetnek, a kézimunkaklubból a gerinctornáig

---

²³ TENGELY, A., *A felnőtt katekézis kérdése az egri egyházmegyei zsinatokon a 20. században*, in *Prevenció, intervenció és kompenzáció*, szerk. HIDEG, G. – SIMÁNDI, SZ. – VIRÁG, I., Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen 2020, 356–361.

²⁴ SZABÓ-TÓTH, K. – VÁRHELYI, K. (szerk.), *Történelmi egyházak – modern társadalom*, L' Harmattan, Budapest 2018, 86.

sokféle lehetőség van. Ezen közösségek létrehozója többnyire a helyi egyházi vezető, de később gyakran „önjáróak” lesznek.²⁵

Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Andragógiai és Közművelődési Tanszékének projektjéhez kapcsolódó empirikus kutatásunkban (2022. január–május) a katolikus egyház felnőttkori művelődést támogató tevékenységét vizsgáltuk napjainkban egyes lokális vallási kisközösségek tevékenységén keresztül, elsősorban az Északkelet-magyarországi régióban. Törekedtünk rá, hogy különböző nagyságú települések: megyeszékhelyek, kisvárosok és községek is szerepeljenek vizsgálatunkban (Eger, Salgótarján, Heves, Jászberény, Szerencs, Sárospatak, Terpes). Hasonlóképpen fontosnak tartottuk, hogy különféle típusú közösségeket vizsgáljunk. Ennek megfelelően kutatásunkban szerepeltek hagyományos, több száz éves múltra visszatekintő társulatok (pl. harmadrendek), csakúgy, mint modern vallási közösségek (pl. Cursillo csoport, Szentlélek Szeminárium). Hasonlóképpen a szűken vett hitbuzgalmi célú társulatok (pl. bibliakörök) mellett feltártuk a vallási életet más – zenei, kulturális, illetve sport – tevékenységgel összekapcsoló közösségek működését is (pl. a plébániai élethez kapcsolódó biliárd-, illetve pingpongcsoporthoz, énekkarokhoz, az egri Lajosvárosi Keresztény Kultúráért Egyesület). Emellett fontosnak tartottuk, hogy a különböző korosztályok is megjelenjenek kutatásunkban, így vizsgáltunk jellemzően idősek (pl. Rózsafüzér Társulatok), középkorúak (pl. Házasság Hétféle), illetve fiatalok és gyermekek (pl. cserkészcsapat, szalézi oratórium) részvételével működő közösségeket is. A munkánkba volt és jelenlegi hallgatóinkat (Acsán Rita, Borosi Florentina, Danyi Szilvia, Hamar Zsolt, Molnár Adél, Nagy Krisztina) és közművelődési szakembereket is bevontunk (Búzás Eszter, Madarász Réka).

Megjegyezzük, a tervezett felmérésünk részben beleesett a pandémia időszakába, amit a kutatás korlátjának is tekinthetünk, ugyanis számos helyen személyesen nem fogadtak bennünket, csupán online keretek között kaptunk válaszokat. Továbbá a vírushelyzet érzékelhetően rányomta bélyegét a közösségi életre és a felnőttkori művelődést támogató tevékenységekre is, ugyanis számos esetben arról kaptunk visszajelzést, hogy megtorpannak, visszaestek a nevezett tevékenységek. Ezért a kapott eredmények nem tekinthetők reprezentatívnak.

Az alábbi négy kérdéscsoportra kerestük a választ a művelődő vallási közösségek vonatkozásában a megkérdezett interjúalanyoktól, a lokális katolikus közösségek egyházi és világi vezetőitől:

- Hogyan értelmezi a közösség fogalmát? Véleménye szerint miben más egy vallási és egy világi közösség?
- Hogy alakult a tagok száma az évek alatt? Hány tagjuk van jelenleg? Milyen korosztályba tartoznak a tagok? Milyen a nemek aránya?
- A vallási közösségek vezetői kapnak-e felkészítést a közösségekkel való munkára?

²⁵ SZABÓ-TÓTH, – VÁRHELYI, (szerk.), *Történelmi egyházak – modern társadalom...*

- A vallási közösségekben folyik-e valamilyen művelődési tevékenység? Amennyiben igen, milyen jellegű? Ezekre hogyan hatott ki a pandémia?

A megkérdezett interjúalanyok a közösséget elsősorban keresztény közösségként értelmezték: „A keresztény közösség célja, hogy a krisztusi tanítást hitelesen megvalósítva eljussunk az üdvösségre.” Arra a kérdésünkre, hogy miben más egy vallási és egy világi közösség, egyik válaszadónk így válaszolt: „Szerintem egy világi közösség annyiban különbözik egy vallásos közösségtől, hogy a vallásos közösség középpontjában ott van valaki, aki Isten, akiért ott vagyunk. Persze jó együtt lenni és játszani, beszélgetni és együtt megélni különböző dolgokat, de igazából egy a közös cél, az Isten felé való haladás. Ez az, ami pedig hiányzik a világi közösségekből, mert valóban minden mást megélnék, amit mi is ennek az egy dolognak a kivételével. Az Isten felé való haladásban segítsük egymást az úton és ez az, amivel szerintem kicsit több a vallásos közösség, mint a világi.”

A következő kérdéscsoport arra irányult, milyen korosztályba tartoznak a tagok, illetve milyen a nemek aránya. A kapott válaszokból az látszik, hogy főleg az idősebbek vannak jelen állandó jelleggel a katolikus kisközösségekben. A nemek arányát tekintve valamivel több a nő. Érdemes még megfigyelni az időszakosan csatlakozó gyermekeket. Az elsőáldozásra, bérmálkozásra készülők közül kevesen vannak, akik a szentségek vétele után is huzamosan ott maradnak egy-egy közösség életében.

Az interjúkból az is jól kirajzolódott, hogy a közösségek működtetése felkészülést és erőfeszítést igényel, aminek részleteire a harmadik kérdés kérdezett rá. A válaszok vegyesnek mondhatók, van, ahol teljesen informális úton, van, ahol a tagok egymás között, szervezett formában, és van, ahol formális keretek között, a tananyagba építetten jelenik meg a felkészítés. Például a szalézi oratórium vezetői évente össze is ülnek, ahol segítik egymás munkáját a tapasztalatok megosztásával. Ezt nagy segítségnek tekintik, mivel elmondásuk alapján közösséget vezetni nem mindig könnyű. De formális képzés keretében is megjelenik a közösségekkel való foglalkozás: „Ma már a lelkipásztori teológia és a kateketika tantárgyak nagyon szépen hozzák ide azt, hogy hogyan kell ezt jól csinálni.” A közösségekkel való személyes kapcsolat, segítségnyújtás nem egyszerű, mert bizalom és felelősségérzet, motiváltság, együtt és előttük járás együttesen kell hogy kísérje a közösségformálást.

A kutatás negyedik, fő kérdéscsoportjában a közösségek kulturális, művelődési tevékenységét vizsgáltuk, illetve a világjárvány hatását. Megállapítást nyert, hogy a közösségi művelődési, illetve képzési tevékenység a katolikus lokális közösségek közül leginkább az énekkarok és a bibliakörök, illetve a gyermek-, ifjúsági és felnőtt hittan csoportok működésében nyilvánul meg, illetve a harmadrendekben, ahol a jelentkezők alapos képzésben részesülnek az adott rend történetére, lelkiségére és szabályaira vonatkozóan. Ezek mellett talákoztunk néhány egyéb érdekes kezdeményezéssel is, ahol szórakoztató formában valósul meg a vallási témájú közösségi művelődés, például filmklub keretében.

Szemléletes az első tekintetében a hevesi egykori – és ma újra működő – Ifjúsági Énekkar esete, melynek hatása a mai napig jól érzékelhető: az évtizedekkel ezelőtt az énekkar által megszólított fiatalok közül sokakkal a mai napig – már ők maguk is felnőtt gyermekekkel édesanyaként, édesapaként – a templom padjaiban találkozhatunk. Az 1980-as évek közepén a hevesi egyházközség tagjai rendszeresen jártak a Nagymarosi Ifjúsági Találkozóra, ott ismerkedtek meg Sillye Jenő keresztény gitáros énekeivel. Megfogalmazódott az igény, hogy ezt az élményt „haza szeretnék hozni”, hogy ne csak évente egyszer legyen részük ilyen közös éneklésben. Szántó Katalin akkori kántorral toboroztak körülbelül tizenöt főt az énekléshez. Nem szándékos döntés alapján, de szinte csak lányok alkották a csoportot – ez a jelenség a későbbiekben sem változott. Az 1987. október 31-i ünnepségen az akkori egri érsek, dr. Seregély István atya is meghallgatta a frissen alakult csoport bemutatkozó fellépését. Az énekkar szeretettel várta a további jelentkezőket. Vezetőjük Acsán Zsolt lett, aki rendszeresen végigjárta a település iskoláit, a hitoktatókkal egyeztetve hittanórák keretein belül énekelt, gitáron játszott a gyermekeknek néhány dalt. Sok esetben viszont kifejezetten a szülők szerették volna, hogy a gyermekük a közösséghez tartozzon: sokan közülük szintén jártak a Nagymarosi Ifjúsági Találkozóra, és a kezdetektől fogva támogatták, sürgették az énekkar ötletének megvalósulását. A nagy érdeklődés miatt a kórusba vártak életkorát is ki kellett bővíteni: felső tagozatos általános iskolás és középiskolás tanulókat vártak, de az énekkar története során a legfiatalabb tag első osztályos, a legidősebb doktoranduszhallgató volt. Az énekkar virágkora az 1990-es évek közepére tehető, ekkor körülbelül 30 fős létszámmal működött. A kisebbekkel gyakran részt vettek a próbákon a szüleik is. Mindezek ismeretében bár az ifjúsági énekkar nevet viselte a közösség, nem csak azt a korosztályt fogta össze. Vasárnap délutánonként körülbelül másfél óras próbákat tartottak, ennek egyharmada az új dalok tanulásával, egyharmada örömmel telt, egyharmad időben pedig a lelkipásztor tartott a jelenlevőknek hittanfoglalkozást. Ebből a félórás hitoktatásból nőtte ki magát az Ifjúsági Hittan csoport. Az énekkar alkalmanként lépett fel, ünnepi szentmiséken oratóriumokat, húsvétkor a Passiót énekeltek, valamint gitáros szentmiséken is közreműködtek. Karitatív tevékenységet is végeztek, minden karácsonykor felléptek az idősek és mozgáskorlátozottak otthonában. Minden fellépésüket tanúságtételnek, az evangelizáció egy formájának tekintették. Nyáron kirándulásokat szerveztek a közeli jászszentandrás strandra vagy Szilvásváradra. Lehetőség szerint továbbra is jártak a Nagymarosi Ifjúsági Találkozóra, illetve Breganzébe, településünk olasz testvérvárosába is meghívást kaptak. Bár a közösséget elindító ötlet a gitáros énekekhez kapcsolódott, a vezető célja „titkon és nem bevallottan” egy keresztény közösség építése volt, az éneklés csak „mézesmadzag”, eszköz volt ennek építésére, erősítésére. A cél egy olyan keresztény közösség létrehozása volt, amelynek tagjai jól érzik magukat együtt, és a közös hithez való tartozást énekekben és imádságban élik meg. Az énekkarosok egy olyan baráti, testvéri közösség tagjai lehettek, amiben nemcsak az éneklésben, hanem az élet más területein is segítőtársakra találtak. Az énekkar a kétezres évek elejére „betöltötte hivatását”,

természetes módon szűnt meg. A tagok közt nem volt jelentős fluktuáció, nem volt jellemző, hogy valaki kilépjön, de egy idő után már új tagok sem jöttek. A tagok felnőttek, más városba mentek főiskolára, egyetemre, ahonnan már nem tudtak minden hétvégén hazajárni a próbákra, illetve többen családot alapítottak. Közel két évtized kihagyás után, néhány éve viszont az egyik alapító tag lelkes szervezőmunkájának köszönhetően ismét vannak rendszeresen gitáros szentmisék a templomban.

A bibliakörök és a felnőtt hittan csoportok kimondottan vallási felnőttképzési céllal létesültek, így a közösségi művelődés ezek elsődleges feladatának tekinthető. Interjúink alapján ezek tagjai – bár kétségtelenül sokszor kialakulnak kellemes ismerősi vagy akár baráti kapcsolatok – elsősorban nem a közösségi élményért, hanem a Szentírás és a vallási tanítások jobb megismerésének és megértésének igénye miatt vesznek részt a közösségben. Mivel a 20. század második felében a pártállami viszonyok között sokan kimaradtak a hitoktatásból, a rendszerváltás után az erre irányuló igény erőteljesen jelentkezett és részben jelentkezik ma is. Tagságuk vegyes, helyenként fiatal felnőttek is részt vesznek benne, míg máshol inkább az idősebb korosztály a jellemző. A csoportok általában 10-15 főből állnak, mivel a nagyobb létszám már nehézkessé tenné a foglalkozást, ahogy egyik interjúalanyunk megfogalmazta: „Itt nem tömegekre kell gondolni, hanem hasonló éppen, hiszen Jézus is tizenkét apostolt választott ki, tehát egy olyan tíz-tizenkét fő között, és ha belegondolunk abba, tegyük fel a beszélgetéseknél, hogy ha ennél nagyobb létszám van, akkor az már nem koordinálható, nem kivitelezhető. Már nagyon-nagyon hosszúra nyúlik egy-egy találkozás, és az senkinek nem jó.” Az összejöveteleik során egy-egy bibliai szakasz elolvasása után azt megbeszélik, és meghallgatják a vezető – általában egy papi személy vagy diakónus – magyarázatát, majd újra megbeszélik azt. Egyes településeken ezenfelül különböző egyházi kisegítő munkát is végeznek, és a plébánia rendezvényeinek is stabil közönségét alkotják, például fogadják a betlehemező gyermekeket, vagy jelzik, ha valakinek az egyházközösségből például betegség miatt segítségre van szüksége.

Hasonló céllal és jelleggel jöttek létre több helyen a gyermek- és az ifjúsági hittan csoportok. Azonban ezek a fentiekkel szemben korszpecifikusak, és jellemzően tagságuk egy meghatározott korosztályból képződik, és ebből adódóan – legalábbis részben – évről évre cserélődik. Mivel a közoktatásban a gyermekeknek és a tizenéves fiataloknak lehetőségük van hitoktatásban részt venni, ezért elsősorban ezekben a csoportokban az elsődlozásra vagy a bérnállkozásra való felkészítés folyik klerikus vagy laikus vezetők segítségével, de emellett szerepet kap a közös játék és szórakozás is.

A bibliakörökhöz hasonlóan működik a beszédes nevű salgótarjáni KKT, azaz a Kérdezők Keresők Találkozója nevű közösség. Ez egy nagyon őszinte és nyitott csoport, ahol elfogadó baráti-testvéries kapcsolat van a tagok között azért, hogy mindenki őszintén felteheti kérdéseit, és azokat is várják, akik csak most kezdték el a vallást gyakorolni. A csoport kis létszámú, az adatgyűjtés idején 8 tagja volt (3 férfi és 5 nő). A tagok a középkorosztályba

tartoznak, egy huszonéves kivételével. A tagoknak az interjúk szerint ez a közösség megerősítést ad, lehetőséget a hitben való elmélyülésre, a közösséghez való tartozás érzetét, feltöltődést és lendületet a mindennapokra. A közösség összejöveteleire kedd délutánonként kerül sor. Ez hasonlóan zajlik, mint egy bibliaóra, énekkel kezdenek, azt követően pedig egy részletet átbeszélnék a Szentírásból, amelyhez a tagok feltehetik a kérdéseiket. De nem mindig kötött a beszélgetés témája, mivel ennek a közösségnek a fő célja, hogy a tagok választ kapjanak a kérdéseikre, így olyan is előfordul, hogy ha valaki elmondja azt, ami foglalkoztatja, akkor arról beszélnek azon az alkalmon vagy a következőn. Emellett vannak közös programjaik, például közös zárandoklatok is.

A vallási témájú közösségi művelődést különleges módon jeleníti meg a hevesi Keresztény Filmklub, amely a Családok éve alkalmából jött létre. Elsődleges célja, hogy azok, akiknek erre otthon nincs lehetősége, itt meg tudjanak tekinteni keresztény témájú filmeket, ennél fogva elsősorban az internetet nem használó idősök látogatják az alkalmakat, de természetesen a közös „mozizás” bárki számára kedves élmény lehet, így minden érdeklődőt szeretettel várnak. Minden hónap első hétfőjén, délután öt órakor gyűlnek össze a plébánián, megnéznak egy filmet, utána pedig mindig közösen beszélgetnek a látottakról.

Egy tanszékünkhöz kapcsolódó korábbi kutatás feltárta a ferences, a szervita és a domonkos világi harmadrendeknek a jelentkezők felkészítését célzó felnőttképzési tevékenységét, ami szintén szorosan kapcsolódik aktuális kutatási témánkhoz. Az újoncidió mindhárom vizsgált esetben egy évet jelent, mely szükség esetén meghosszabbítható. Nagy hangsúlyt helyeznek rá, hogy a képzés személyre szabott legyen. A jelöltekkel a beöltözés előtt megszokott a rendszeres beszélgetés, lehetőség szerint összehangolva a közösségi találkozások alkalmával. Mindhárom harmadrend rendelkezik a felkészülést segítő írott dokumentumokkal, illetve könyvekkel, melyek többsége már nemcsak papíralapon, hanem online is elérhető. Az újoncképzésért felelős testvérek ezek egyes részleteinek feldolgozásában szükség szerint személyes segítséget nyújtanak. A jelöltidő során az újoncképzés egyik leggyakrabban alkalmazott módszere az interpretív, magyarázó módszer, amelyre főként akkor van szükség, amikor a képzési felelős megismerteti az újoncot az adott világi rend szabályzatával. A magyarázat a különböző előírások, logikai viszonyok, fogalomkörök megértését segíti elő. A dokumentumelemzés módszere szintén jelen van a világi harmadrendek képzéseiben, ez is az egyes szabályok jobb megértését szolgálja. Ez általában nem egyénileg, hanem kis csoportokban történik, ahogy az a felnőttképzésben ajánlott. A képzést lehetőség szerint egy-egy kolostorban vagy plébániái épületben tartják, de ha erre nincs lehetőség, igen rugalmasan kezelik a kérdést, és szükség esetén egy-egy tag lakásán vagy akár egy étteremben is meg tudják oldani.²⁶

---

²⁶ BOROSI, F., *Világi harmadrendek újoncképzési tevékenysége a mai Magyarországon*, Diplomamunka, Eszterházy Károly Egyetem, Eger 2020.

Sajnos a pandémia rányomta bélyegét a katolikus kisközösségek működésére is, ugyanis a közösségekben megcsappantak a közös találkozások és programok lehetőségei, és az online kapcsolattartáshoz szükséges ismeretek és eszközök hiányában ez különösen az idősebb korosztályt érintette. Azonban egyes közösségek „nem adták fel”, és online is igyekeztek tevékenykedni. Például az egri szalézi oratórium közösségének elsődleges célja, hogy a hátrányos helyzetű gyermekeknek és fiataloknak tudjanak segíteni, azonban nemcsak ők járnak ide, hanem normál körülmények közül érkező gyermekek és fiatalok is. Céljuk, hogy mindenki megtapasztalja a közösséget, a szeretet, az elfogadást akár egy kis játékon, színdarabon, kézműveskedésen keresztül egy-egy imádsággal. A közösség a pandémia alatt online folytatta tevékenységét, hetente egy alkalommal egy-egy órában. Ugyanúgy igyekeztek megszervezni, mint ahogy a személyes alkalmakat. Voltak játékok, színdarabok, beszélgetések, még kézműves foglalkozás is online, mivel fontosnak tartották, hogy ne szakadjon meg a kapcsolat egymással.

Konklúziók

A lokális katolikus kisközösségek nemcsak vallási, hanem különböző mértékű társadalmi szereppel is bírnak egy-egy település életében. A bemutatott példák mutatják, hogy tevékenységükben számos, a közösségi művelődést és felnőttképzést érintő elem is fellelhető, egyrészt oktatás és beszélgetés formájában, másrészt különböző programok, rendezvények vonatkozásában. Kutatásunkkal gazdagítani kívánjuk a hazai felnőttkori művelődéssel és a Katolikus Egyház társadalmi szerepvállalásával kapcsolatos munkákat: megítélésünk szerint a Katolikus Egyház közösségi művelődési tevékenysége a szaktörténeti kutatások kevésbé vizsgált területe, mely további kutatásokra érdemes. Továbbá munkánkat szeretnénk a felsőoktatásban is felhasználásra javasolni: a közösség-szervezés és a közösségiművelődés-tanár szakos képzéseken belül, különös tekintettel a Vallás és kultúra és a Kultúrakutatások – közösségi kulturális értékek tanegységre, amely által a hallgatók szélesebb rálátást kapnak a vallási közösségek működésére és művelődési gyakorlataira.

DINNYÉS PATRIK

AZ ÉRSEKI SZÉKVÁROS TEMPLOMAI

Eger városának „arcai” közül az egyik legmeghatározóbb a főpapi székhely. Ennek nyomai a város történetének lelki, szellemi és épített örökségében egyaránt megtalálhatóak. Utóbbi esetében az egyik leginkább kézzelfogható alkotások a város templomai, amelyek egyben a szellem bölcsői és a közösségek lelki életének otthonai. A következőkben az érseki székváros római katolikus templomainak történetét fogom áttekinteni. Szükséges az elején rögzíteni, hogy a kápolnákra jelen dolgozatban külön nem térek ki, mivel az egyrészt jelentősen megnövelné a szöveg terjedelmét, másrészt pedig különös céloom volt azokra az egyházi szakrális terekre fókuszálni, melyekhez plébániai vagy más élő közösségek kapcsolódtak. Így az alábbiakban olyan – egyébként ikonikusan egri – kápolnákról nem esik külön szó, mint például az Érseki Palota, a szeminárium és a Líceum kápolnája, vagy a temető- és fogadalmi kápolnák.

A Szent István király által alapított püspöki székhely és a város kialakulása kölcsönösen hatott egymásra: ahogy a lakosság száma egyre nőtt, úgy növekedett a lelkipásztori tevékenység szükségessége is.¹ Első királyunk az egyházszerzés során arra adott parancsot, hogy tíz településenként építsenek (és tartsanak fenn) egy templomot, azonban a 13. század végén már legalább négy egri plébániatemplom volt.² Ehhez persze hozzátartozik az is, hogy a történelemtudomány úgy gondolja, Eger városa nem egy tudatos városépítő tevékenység, hanem kisebb települések összeolvadásának eredménye. Ugyanakkor biztosra vehető, hogy valamilyen templomot vagy kápolnát az alapítással párhuzamosan építenie kellett a betelepülő püspökségnek.³

Székesegyház(ak)

A székesegyház kapcsán több templomot is meg kell említeni, hiszen az elmúlt ezer esztendőben legalább négy egri templom is szolgált a főpásztor széktemplomaként. Az első templomépítések között kellett lennie a püspöki széktemplomnak is, de sem ennek, sem

¹ Kovács, B., *Az egri egyházmegye története 1596-ig*, Eger 1987, 27–30.

² Uo. 62.

³ NAGY, J., *Eger története*, Gondolat, Budapest 1978, 12–18.

a később székesegyházként funkcionáló következő két templomnak sem ismert az építkezésének a pontos ideje, arról primer forrás nem maradt fenn. Ezzel szemben a negyedik – a mai székesegyház vagy a közelmúltig az egriek között népszerű nevén Nagytemplom – 19. századi építése jól dokumentált.

Ha a Király-szék legenda írott forrásokkal nem is támasztható alá, elképzelhető, hogy már a 11. században a várdombon megépült az első (talán fából való) székesegyház, amelynek Szent János evangélista volt a védőszentje.⁴ Ez azonban már a 12. századra elpusztult, így új székesegyház építése vált indokolttá, amelyre a 12. században, II. István (1116–1131) és Imre (1196–1204) királyok alatt kerülhetett sor. Közismert, hogy Imre királyt 1204-ben Egerben, így talán a saját maga által építtetett (vagy befejezett) templomban temették el.⁵ A román stílusú, háromhajós székesegyház 47 méteres hosszával és 24 méteres szélességével a királyság egyik legnagyobb templomának számíthatott.⁶ Ez a székesegyház azonban az 1241-es tatárjárás során jelentős károkat szenvedhetett.⁷ Rogerius *Siralmas énekéből* tudjuk, hogy „a tatárok Eger városát földúlták, s a városiak és mások közzül, kik a város védelmére összegyűltek volt, némelyeket megégetvén, másokat kardra hányván, a püspök és egyház kincseit zsákmányul onnan elhordták vala”.⁸ A tatárjárást követően IV. Béla volt az, aki elkezdte, majd utódai folytatták a vár fejlesztésével együtt a székesegyház újjáépítését. A 14. század közepén biztosan búcsújáró hely a székesegyház, amit VI. Kelemen (1342–1352) és XI. Gergely pápák (1370–1378) oklevelei tanúsítanak.⁹

A székesegyház késő gótikus stílusban való átépítése a 15. század közepén, Beckensloer János püspök (1468–1475) korában kezdődött meg. Bár ezt más reneszánsz püspökök közül többen is folytatták, az építkezés többször meg-megakadt. Ennek – továbbá természeti katasztrófák vagy hatalmi intrikák – ellenére is talán ez az időszak tekinthető a várbéli székesegyház utolsó virágzásának, amit még hangsúlyosabbá tesz a következő évszázadban bekövetkező végső leromlása.¹⁰ A püspöki számadáskönyvek alapján egy virágzó központ tárul elénk, aminek azonban a püspökét rendszerint nélkülöznie kellett, hiszen azok országos jelentőségű világi pozíciókat is gyakran elláttak.¹¹ Ezt a virágkort követte a protestantizmus terjedésével a konfliktusok kora, majd a török hódoltsággal a hanyatlás időszaka.

⁴ Soós, I., *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése*, SZIT, Budapest 1985, 53.

⁵ *Heves megye műemlékei II.* (Magyarország műemléki topográfiája 8.), szerk. DERCSÉNYI, D. – VOIT, P., Budapest 1972, 13.

⁶ NAGY, *Eger története* 18.

⁷ *Heves megye műemlékei II.* 61.

⁸ Rogerius *siralmas éneke*, in *Magyarország történetének forrásai. Magyarország alapításától a XVI. századig*. I. kötet. II. füzet. Pest 1861, 25.

⁹ *Heves megye műemlékei II.* 132–133.

¹⁰ NAGY, *Eger története* 22–28.

¹¹ *Heves megye műemlékei II.* 61.

Az egri püspökség székhelye több mint 5 évszázadon keresztül helyezkedett el a várdombon. Bár Verancsics Antal püspöksége (1557–1569) idején még tett kísérletet a várba való visszatérésre, már a 16. század elejétől az egri vár jellege erősen konvergált az ország állapotához. A török fenyegetettség mértékének növekedésével a vár, így annak épületei is egyre inkább katonai szereppel bírtak, gyakran protestáns várkapitányok irányítása alatt. Feltételezések szerint a korai vár azért volt olyan nagy kiterjedésű, mert a várdomb jelentős részét a püspöki és káptalani épületek már elfoglalták. Így amikor a hadászati szempontok kerültek első helyre – különösen Dobó István rendelkezései során –, az egyházi épületek eltűntek vagy legalábbis átalakultak. A káptalani templom helyén ágyúdomb nőtt ki, a várszékesegyház gótikus szentélyéből pedig bástya lett. Eleve az egész várszékesegyház is egyre inkább katonai céloknak volt alárendelve, raktárként funkcionált az 1552-es ostrom alatt és az azt követő években is. Közismert, hogy az ostrom alatt a szentélyben tárolt puszkapor egy alkalommal fel is robbant, aminek eredményeképpen a tető beszakadt, és az egyik torony ledőlt. Az ostrom után Verancsics püspök újult erővel fogott neki az egyházi javak helyrehozatalának: székhelyét Egerbe tette, és onnan irányította a székesegyház felújítását, aminek eredményeként 1563. november 13-án újra is szentelte azt. Miután országos feladatai a püspököt a városból elszóltították, a protestáns Magóchy Gáspár várkapitány 1566-ban székesegyházat raktárrá alakította és katolikus egyházi személynek megtiltotta a vár területére való lépést.¹²

Mindebben nem történt változás, hiszen 1580-ban az egri káptalan már azzal fordult Radéczi István püspökhöz (1572–1586), hogy a használhatatlanná vált várszékesegyház helyett használhassák a váron kívül álló Szent Mihály-plébániatemplomot. Ezzel a gótikus székesegyház szakrális szerepe véget ért, amely napjainkig tartó, végérvényes állapotnak bizonyult, ugyanis a források alapján úgy tűnik, hogy a hódoltság alatt az egykor hatalmas székesegyház jelentős részét a török lebontatta, és más épületeket épített belőle, mecsetként hosszú távon nem használta.¹³

A felekezeti konfliktusok miatt nem ment könnyen az új székhely birtokba vétele, a török terjeszkedéssel pedig eleve nem is lehetett tartós.¹⁴ Mindez azonban még nem jelentette a várszékesegyház teljes pusztulását, ami csak a 18. század végén következett be, amikor is megmaradt köveit Eger újjáépítésére használták fel.¹⁵

Így tehát még a török fennhatóság 1596-os kezdete előtt a Szent Mihály-templom vált a püspök, a káptalan és az egyházmegye főtemplomává, de csak rövid ideig.¹⁶

¹² SUGÁR, I., *Az egri püspökök története*, SZIT, Budapest 1984, 267–269., NAGY, *Eger története* 19., 32–39., 67., 92–93.

¹³ Az 1596-os ostrom után közvetlenül mecsetté alakították a székesegyházat, III. Mohamed szultán itt adott hálát Allahnak a győzelemért. NAGY, *Eger története* 132., 136–137.

¹⁴ *Heves megye műemlékei II.* 407.

¹⁵ NAGY, *Eger története* 132.

¹⁶ NAGY, *Eger története* 83.

A Szent Mihály-templom elhelyezkedéséből arra következtethetünk, hogy a középkori város fiatalabb templomai közé tartozhatott, mivel olyan mélyen fekszik, ahol csak később, bizonyos mértékű folyószabályozás után jelent meg a város.¹⁷ Ugyanakkor 1310-ből már találunk róla említést.¹⁸ A török hódoltság kezdetén a Szent Mihály-templomból a várost meghódító III. Mohamed dzsámiját alakították ki.¹⁹

A felszabadítást követően a káptalan szándékában állt a várbeli székesegyház helyreállítása, de arra az időre, amíg ez nem történt meg, kérvényezték ismételten a Szent Mihály-templomot használatra. A Kamara azonban először nem azt, hanem a Káptalan (ma: Knézich Károly) utcai dzsámit (korábban Szent Katalin-templom) rendelte ki.²⁰ Ezt a török templomot Szent József tiszteletére szentelték fel, és ennek a minaretje áll napjainkig is a városban.²¹

A 18. század elején Telekessy István (1699–1715), majd Erdődy Gábor püspökök (1715–1744) irányításával a Szent Mihály-templomnak nemcsak felújítása, de kibővítése is megtörtént. Átkerült a szentély, új torony is épült, és maga az épület is meghosszabbodott. Giovanni Battista Carlone tervei alapján gyakorlatilag átépítésre került az egész templom, hiszen a réginek csak néhány fala került az új barokk épületbe.²² A bővítés ellenére a templom valószínűleg nem felelt meg a hatalmas egyházmegye székesegyházának, ezért már a 18. században, a további két püspök, Barkóczy Ferenc (1744–1761) és Eszterházy Károly (1761–1799) alatt is felmerült egy új építése, amire végül csak az 1830-as években került sor.²³

Az új székesegyház építtetője végül Pyrker János László egri pátriárka-érsek lett. 1827-ben nevezték ki, de két évvel később, 1829-ben már megbízatást is adott Johann Baptist Packh bécsi építésznek, hogy tervezzék meg az egyházmegye új főtemplomát. Mivel a tervek nem nyerték el az érsek tetszését, megbízta Hild Józsefet is. 1830-ban elbontották a régi székesegyházat, és a következő évben már hozzá is fogtak a munkálatoknak. Az új székesegyházat 1837. május 6-án szentelte fel Pyrker érsek, de egyes munkálatokra addig még nem került sor. Így például a kupola freskói csak száz évvel később, 1949–1950 között készültek el. A székesegyház építésének története kiválóan dokumentált és a szakirodalom által is jól feldolgozott téma, így bővebben itt erről nem szólunk.²⁴

¹⁷ Heves megye műemlékei II. 15.

¹⁸ Uo. 407.

¹⁹ NAGY, *Eger története* 151.

²⁰ SUGÁR, *Az egri püspökök története* 377.

²¹ Heves megye műemlékei II. 325.

²² NAGY, *Eger története* 254–255., SUGÁR, *Az egri püspökök története* 377., 399., Soós, *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése* 54.

²³ Soós, *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése*, 54., N. Kiss T., „Az egri megyének ragyogó koronája” Kiegészítések az egri bazilika tervvariációiboz, in *Fejezetek az ezer éves Egri Egyházmegye történetéből*, Eger 2018, 101–112.

²⁴ Heves megye műemlékei II. 407. 415–421., NAGY, *Eger története* 275–276., SUGÁR I. Pyrker János László érsek és Eger városa, in *Pyrker János emlékkönyv*, Eger 1987, 110–117.

Az elmúlt években Ternyák Csaba érseksége alatt Eger több temploma (és egyházi épülete) nyerte vissza egykori szépségét. Ezek közül is kiemelkedő a székesegyháznak az építtetése óta történő legteljesebb körű felújítása és a kor igényeinek megfelelő fejlesztése.

A középkori templomok

A város középkori templomairól kevés biztos információ van. Következtetéseket például az Anjouk békésebb uralkodásának időszaka kapcsán lehet felállítani. A békeidő építkezései mesterembereket csalogattak a városba, de munkát adott a helyieknek is. A városrészek és utcák későbbbről ismert nevei utalnak a betelepített lakosság etnikai viszonyaira, hiszen azok nemcsak környékbéli magyarok voltak, hanem Nyugat-Európából érkező csoportok is. Ezekben a városrészekben álló templomok napjainkig nem maradtak fenn, azonban többségük helyén ma is templomok állnak. A szakirodalomból megtudható, hogy Boldogasszony-templom és kolostor állt a mai szervita templom, Szent Katalin-templom a későbbi irgalmasrendi, ma Szent Sebestyén-templom, Szent Demeter-templom a mai ferences templom, Ágoston-rendi Szent Miklós-templom a mai ortodox Szent Miklós-templom, végül pedig a már említett Szent Mihály-templom a mai székesegyház helyén. Az említett várhegyi templomokon kívül még a Cifra kapunál egykor álló Szent Jakab-templom, illetve a mai Szarvas téren egykor álló Szent László-templom helyén nem magaslik napjainkban templom.²⁵ A közös felsorolásokból rendszerint kimarad a mai minorita templom mellett állt korábbi szintén minorita templom.²⁶ Egy másik releváns csoportosítás a plébániatemplomok alapján való megkülönböztetés, hiszen ez szintén képet adhat a település lakosságáról. Biztosan önálló plébániaként működött a Szent Péter-, a Szent Jakab-, a Boldogasszony-, a Szent Katalin-, a Szent Demeter-, a Szent Mihály- és a Szent Miklós-templom. A plébániák számából és sűrű elhelyezkedéséből ítélve Eger a középkor végén népes város lehetett.²⁷

A városi templomokat legalább négy alkalommal a pusztulás fenyegette: a tatárjárás, a huszita mozgalom, az 1552-es és az 1596-os ostromok során és azok következtében. Az 1552-es ostrom előtt a várost Dobó égette fel (ha a kőtemplomokat nem is rombolták földig, az ostrom vélhetően komoly károkat okozott bennük is). Nem feltétlenül járt a templomok teljes pusztulásával, de jelentősebb változást hozhatott a 16. században elterjedő protestantizmus is. Ismert, hogy a városra és a környékre a kálvinizmus gyakorolt jelentős hatást. 1580-ban például már csak a Szent Mihály-templom állt a katolikus egyház

---

²⁵ KOVÁCS, *Az egri egyházmegye története 1596-ig* 36–38.

²⁶ *Heves megye műemlékei II.* 235–236.

²⁷ NAGY, *Eger története* 16–19., *Heves megye műemlékei II.* 15.

birtokában, ám később azt is elfoglalta a többségében protestánssá lett lakosság.²⁸ Ezek a templomfoglalások pedig rendszerint a szakrális berendezések jelentős kárával jártak.²⁹

Végül az 1596-os ostrom, illetve az azt követő hódoltság időszaka a vallási élet színvonalára is jelentős hatást gyakorolt, a keresztény templomokból, ha nem pusztultak el, muszlim mecsetek lettek. Erről az időszakról egyébként meglehetősen keveset tudunk, így például arról sincs információnk, hogy akár a várban, akár a városban egyetlen templom is megmaradt volna keresztényként.³⁰ Jelen esetben fontos hangsúlyozni a keresztény jelleget, ugyanis a reformáció hatására a 16. század végére Egerben – a források tanúsága szerint – már nem maradt római katolikus templom.³¹

Leegyszerűsítve a város három fő részből állt: (1) a várdombi püspöki, káptalani rezidenciákból és hadi építményekből, (2) a várdomb tövében elterülő településből, illetve (3) a közeli településekből, amelyek fokozatosan kerültek közös közigazgatás alá. Ha a templomok szempontjából vizsgálódunk, akkor azt láthatjuk, hogy a székesegyház tárgyalásával még nem végeztünk a Várhegygel, hiszen azon kívül más templom is volt.³² A Szent István prépostsági templomot már a 12. században is említették, egy 15. századi említése szerint pedig még a tatárjárás előtt épült. Mindezt a 20. századi ásatások is alátámasztani látszanak, eszerint a templom az Árpád-korban román stílusban épült, később pedig gótikus átépítés során bővítették, és a székesegyház északi falától néhány méterre feküdt. Méretei nem voltak jelentéktelenek: 12,5 méter széles és 20 méter hosszú volt, legalábbis a 20. századi feltárások következtetése alapján. A vár katonai funkcióinak növekedésével került háttérbe a szerepe, de például amikor 1506-ban a szomszédságában álló székesegyház leégett, annak szerepét a Szent István-templom vette át. A székesegyház szentélyének 1552-es felrobbanása során semmisülhetett meg a templom, újjraépítésére később már nem került sor.³³

Érdekes kérdés a Szent Péter-templom, amelyet Nagy József monográfiájában és több más helyen is szintén a Várhegyen, igaz már a sánc, tehát a külső vár területén, míg Pataki V. János a város Szabadhely nevű részén, tehát a mai piac környékén helyezett el.³⁴

²⁸ Soós, *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése* 53.

²⁹ SUGÁR, *Az egri püspökök története* 267–271., NAGY, *Eger története* 83.

³⁰ NAGY, *Eger története* 137., 156. Voit Pál a minoritákról azt írja, hogy „pár száz éves rendházukat a török megszállás alatt is megtartották és csupán 1596-ban hagyták el”. Ebben azonban ellentmondás, hogy Egerben a török hódoltság éppen 1596-ban kezdődött. Ugyanakkor arról tudunk, hogy a gyöngyösi ferenceseknek engedélyt adtak arra, hogy lelkipázként tevékenységet végezzenek a hódoltság területén. *Heves megye műemlékei II.* 234.

³¹ NAGY, *Eger története* 83., KOVÁCS, *Az egri egyházmegye története 1596-ig* 157–160.

³² *Heves megye műemlékei II.* 60.

³³ Uo. 146–148.

³⁴ Azért említettük mégis inkább a várnál a Szent Péter-templomot, mert Pataki V. János kifejezetten templomról nem ír, csak „Szabadhelynek Szt. Péterről van plébániája elnevezve”, így még az is elképzelhető,

Szintén erről a templomról írja feltételes módban Nagy József, hogy az a török hódoltság alatt a janicsárok szállása közelében volt, és mint a „Szent zászló dzsámija”³⁵ ismert.³⁶

Mielőtt rátérek az egyes templomok áttekintésére, fontos még egyszer megerősíteni: Eger megannyi mai temploma közül – elsősorban a török hódítás következtében – egyik sem középkori építtetésű.³⁷ A középkori templomok eredetéről ilyenformán csak az elvétve fellelhető írásos forrásokra és régészeti feltárásokra lehet hagyatkozni (mindez egyébként az egyéb épületekre is vonatkozik).

A Szent Jakab-templom az egyik legrégebbi településrészen (ma Cifrakapu tér) állt, amelyet vallonok laktak. Egerbe érkezésük pontosan nem datálható, de legkésőbb a 13. század közepéig meg kellett történnie. A templomhoz ispotály is tartozott, később azonban mindkettő elpusztult. Ismereteink szerint hasonló folyamatokról kell említést tenni az Almagyar településen egykor állt (1331 körül épült vagy felújított) Szent László-templomról, amelyhez szintén tartozott ispotály, de később ezek is megsemmisültek.³⁸

A Boldogasszony-templomról körülbelüli helyén kívül még azt tudható, hogy valószínűleg a klarisszák búcsújáróhelye volt, mivel a közelében állt egy rendházuk.³⁹ A törökök a templomot mecsetté alakították, és ebben a formában működött egészen az 1687-es felszabadításig.⁴⁰ A mecset mellett volt található egy török iskola is. Közvetlenül a felszabadulás után itt kaptak telket a szervita rend tagjai, akik 1728-ra rendházat, 1735-re pedig templomot is építettek. A torony Barkóczy Ferenc püspök támogatásával készült el 1754-re.⁴¹ 1943-tól plébániatemplom, amely 1950-től került egyházmegyei fenntartásba. 1943. január 1-től itt működött a lajosvárosi mellett Eger másik új plébániája. A kommunista diktatúra szerzetesrendek feloszlata óta (1950) áll egyházmegyei fenntartásban.⁴²

A ferencesek jelenlétének kezdete, ha nem is minden kétséget kizáróan mutatható ki, legkésőbb a 13–14. századra már biztosan jelen voltak Egerben.⁴³ Ez persze nem

---

hogy két külön helyszínről van szó. Ezt erősíti meg az a tény, hogy egy alkalommal Pataki is a sánc kapcsán említi a templomot. *Heves megye műemlékei II.* 15., 61., NAGY, *Eger története* 17–18., KRISTÓF, I. – A. HALÁSZ, Á. – BUZÁS, G., *Eger története a középkorban*, in *Eger ezer éve*, szerk. KRISTÓF, I. – BEREZC, A. Eger 2020, 25–26.

³⁵ *Eulia Cselebi török világotazó magyarországi utazásai 1664–1666*, ford. KARÁCSON, I. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1908, 113.

³⁶ NAGY, *Eger története* 135.

³⁷ KOVÁCS, *Az egri egyházmegye története 1596-ig* 62.

³⁸ KRISTÓF–A. HALÁSZ–BUZÁS, *Eger története a középkorban* 26–27., 31.

³⁹ Uo. 26–27. Máshol azt olvashatjuk, hogy a ferences rend temploma állt a szervita templom helyén, amely azonban az 1552-es ostrom során elpusztult. Sőt, Kovács Béla szerint klarisszák az egyházmegyében kifejezetten csak egy helyen, Sárospatakon telepedtek meg. KOVÁCS, *Az egri egyházmegye története 1596-ig*, 109–110.

⁴⁰ NAGY, *Eger története* 151.

⁴¹ Uo. 23., 257., SUGÁR, *Az egri püspökök története* 413.

⁴² Soós, *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése* 56.

⁴³ Uo. 59., KOVÁCS, *Az egri egyházmegye története 1596-ig* 109–110.

jelent egyből templomépítést, hiszen jellemző volt rájuk, hogy kis házakban berendezett magánkápolnáknak tartották a szentmiséket.⁴⁴ Emellett az is vita tárgya volt már korábbi korokban is, hogy vajon a minoriták vagy az obszervánsok telepedtek-e le előbb Egerben.⁴⁵ Vélhetően a minoriták voltak az elsők a mai Dobó téren, azonban 1492-ben a pápa közbeavatkozásával is, a minorita rendházat átadták az obszervánsoknak. Ez a templom a török hódoltság alatt átépítésre került mecsetté.⁴⁶

A mai Kossuth Lajos utcán található ferences templom helyén egykor Szent Demeter-templom állt, első említése 1297-ből ismert. A keleti kereszténységben népszerű védőszent korai alapításra utal. A 14–16. században a székeskáptalan birtokában állt.⁴⁷ Miután a török elfoglalta a várost, ezt is mecsetté alakították át.⁴⁸

A mai ortodox vagy közismertebb nevén rác templom helyén állt az Ágoston-rendiek templom. Pontos alapítás nem ismert, de 1346-ban már ismert a Szent Miklós tiszteletére emelt templom. Később búcsúengedélyt is kapott, illetve otthont adott a rendi nagykáptalannak is. Az 1552-es török ostrom elpusztította mind a templomot, mind a kolostort.⁴⁹

A régi új központ

A török hódoltságot Eger számára is a felvirágzás évszázada követte. Sok volt a teendő, hiszen nem csak a kövekből kellett új templomokat építeni, de a lelkipásztori tevékenységnek is új erőre kellett kapnia a protestáns túlsúlyba kerülő egyházmegyében.⁵⁰ Utóbbira ékes bizonyíték a templomok számának alakulása a 18. század legelején: római katolikus – 160/53; protestáns – 796/48.⁵¹ A templomépítkezések szempontjából a 18. század végig igen gazdagnak tekinthető, mindegyik püspök kiemelkedően támogatta azokat. Barkóczy püspök számára különösen fontos volt a reprezentáció, így a nagyszámú és nagynevű mesterek bevonása vele kezdődött el.⁵² Ezt koronázta meg a század második felében Eszterházy Károly.⁵³

⁴⁴ KARÁCSONY, J., *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig*, Budapest 1923, I. 14., 46–47.

⁴⁵ *Heves megye műemlékei II.* 362.

⁴⁶ NAGY, *Eger története* 152., SOÓS, *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése* 59–60.

⁴⁷ KRISTÓF–A. HALÁSZ–BUZÁS, *Eger története a középkorban* 29.

⁴⁸ *Heves megye műemlékei II.* 362.

⁴⁹ KOVÁCS, *Az egri egyházmegye története 1596-ig* 117.

⁵⁰ MIHALIK, B., *Plébános és közösség a 18. század közepi egri egyházmegyében*, in *Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18–20. századi Magyarországon*, szerk. BÁRTH, D. Budapest 2013, 87–89.

⁵¹ Az első szám a jó, a második a rossz állapotú templomokat jelöli. A Sugár István által közölt adatokban szerepelt még „ortodox” oszlop is, viszont több megyénél egyszerűen csak a „sok” kifejezés szerepel, tehát számszerűsíteni nem lehet. SUGÁR, *Az egri püspökök története* 374.

⁵² Uo. 415.

⁵³ NAGY, *Eger története* 248–267., SUGÁR, *Az egri püspökök története* 413., 434–435.

Nem mellékes, hogy Eszterházy püspökségével lezárult egy korszak, hiszen halálát követően az egyházmegye érseki rangra emelkedett, ezzel területe bár csökkent (hiszen területéből időközben több másik egyházmegyét is szerveztek), de tekintélye tovább növekedett.

A város visszafoglalásakor a császári tisztviselők a városban 10 mecsetet számoltak össze, amelyek többsége a már említett módon keresztény templomból került kialakításra, vagy annak helyére épült. A templomok 18. századi (újja)építése a fennmaradt források miatt már sokkal ismertebb történet.⁵⁴ Fontos még megjegyezni, hogy a az újratelepedéstől egészen a 20. század közepéig – a korábbiaktól eltérően – Egerben csak egy plébánia volt, a Szent Mihály-templom. 1943-ban előbb Szmrecsányi Lajos, majd 1944-ben Czapik Gyula érsekek változtattak ezen.⁵⁵

A felszabadítás után a ferencesek az elsők között érkeztek a városba, rendház építésére az egykori Szent Demeter-templom helyén álló mecsetet és néhány környező, dűledező házat kaptak meg.⁵⁶ Az építkezésekhez gyűjtéseket is szerveztek. Először a rendház készült el (1735), majd jóval később a templom, amelynek munkálatai három részletben történtek meg. Először a mecsethez építették a szentélyt, amellyel 1744-re végeztek. Ezt követően lebontották a mecsetet, és megépítették a főhajót, az így kapott, de még torony nélküli templomot 1755-ben szentelték fel. Végül a két torony és a homlokzat 1773-ra készült el.⁵⁷ Önálló plébániáját végül 1944-ben állították fel.⁵⁸

Ahogy azt már említettem, a minorita rend Egerben szintén a visszatérők közé tartozott. A korábbi templomuk helyén álló mecsetet rendelték ki számukra, amely azonban a patak közelsége és a talaj nedvessége miatt rossz állapotban volt. Rövidesen le is bontották (vagy talán magától össze is dőlt⁵⁹), és 1716-ra építettek egy kisebb, mondhatni „átmeneti” templomot. A Dobó téren ma is látható templom építésére ekkor még sem pénz, sem elegendő méretű telek nem állt rendelkezésre. A várossal húzódó birtokvitát végül Barkóczy Ferenc döntötte el a rend javára, így az 1758-as alapkövetétel után 1773-ra felépült a minorita templom, amely az ország egyik legjelentősebb, de európai viszonylatban is kiemelkedő barokk templomnak számít.⁶⁰ A tervező személyével kapcsolatban az utóbbi évekig is folyt a vita, felmerült Matthias Gerl és Kilian Ignaz Dientzenhofer is.⁶¹

⁵⁴ NAGY, *Eger története* 151.

⁵⁵ Soós, *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése* 54–55.

⁵⁶ Rövid ideig a Szent Mihály-templommal alakított mecsetben rendezkedtek be. Uo. 59.

⁵⁷ Uo. 255., SCHATTMANN F., *Kéttornyú barokk templomok Magyarországon*, in *Egyháztörténeti Szemle* 20. évf. (2019/4), 80–81.

⁵⁸ Soós, *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése* 59.

⁵⁹ Uo. 60.

⁶⁰ NAGY, *Eger története* 257–258.

⁶¹ KELÉNYI, Gy., *Az egri minorita templom építéséről*, in *Ars Hungarica* 34. évf. (2006/1–2), 29–38., SCHATTMANN, *Kéttornyú barokk templomok Magyarországon* 81.

A Szent Katalin-templom helyén (illetve bizonyára részben abból) a török uralom alatt dzsámi és a ma is álló minaret épült. A felszabadítás során a dzsámi és minaret is épségben megőrződött, így előbbit – ahogy azt fentebb már említettük – felszentelték Szent József tiszteletére, és egészen 1841-es lebontásáig állt. 1687-es újrászentelésekor előbb káptalani tulajdonban, majd 1728-tól az Erdődy püspök által letelepített irgalmasrendiek birtokában volt.⁶² A visszatelepüléskor rövid ideig ez a templom látta el a székesegyház funkcióit is.⁶³ Ennek közelében épült fel az irgalmasrendiek kórháza, amely néhány évtized múlva a tervezett egri egyetem rövid életű orvosi fakultásának biztosította a gyakorlati képzést.⁶⁴ A kórházhoz tartozó templomot Pyrker érsek építtette 1844-ben.⁶⁵

Az Ágoston-rendi Szent Miklós-templom környékét a törökök a rác (délszláv) segédcsapataik számára ajándékozták, katonai szolgálataik fejében, de a templomot ekkor még nem kapták meg, azt mecsetté alakították át. Ez a helyzet változott a felszabadítás után, ugyanis 1687-ben a város ortodox szerb lakossága vette birtokba a mecsetet és alakította át (illetve vissza, igaz, már ortodox) Szent Miklós-templommá, igaz, toronyépítésre és harangfelszerelésre jogot csak 1753-ban kaptak Barkóczy Ferenc püspöktől. Ezt követően azonban a templom állapota súlyosan leromlott, és hosszas küzdelem után, végül II. József 1784-es egri látogatásának eredményeképpen engedélyt kaptak a ma is látható templom felépítésére. Az új templomot 1788-ban szentelték fel, teljesen 1792-re készült el.⁶⁶

A jezsuiták megjelenése a városban párhuzamosan zajlott a felszabadítással. A számukra kijelölt területen egy nagyobb, újonnan (tehát nem korábbi keresztény templom helyére) épített mecset,⁶⁷ illetve „17 kamraszerű házacská állott, s egy részüknek még ablaka sem volt”.⁶⁸ A rendház és a templom első, de vélhetően nem végleges terveit Pethő István készítette 1699-ben, 1700-ban pedig az alapkövek letételére is sor került. A Rákóczi-szabadságharc a jezsuiták számára különösen akadályozó tényezőnek bizonyult.⁶⁹ Végül itt is előbb a rendház készült el (a földszint már 1703-ban, a teljes épület csak 1727-ben), majd azt követően a templom, utóbbi végül Giovanni Battista Carlone (1682–1747) vezetésével.⁷⁰ A munkálatokat 1731-ben kezdték, és igen gyorsan, 1733-ban használatba is vették. Ekkor azonban még nem beszélhetünk kész templomról, a főoltárt például csak 1769-ben kezdték építeni. Mint az közismert, a jezsuita rendet 1773-ban feloszlatták, az egri

⁶² NAGY, *Eger története* 152., SUGÁR, *Az egri püspökök története* 398.

⁶³ SUGÁR, *Az egri püspökök története* 365.

⁶⁴ KAPRONCZAY, K., *A magyar orvoslás korszakai*, in *Kaleidoscope*, Vol. 10. (2019/18), 89–91.

⁶⁵ GERŐ, L., *Eger* 1954, 58.

⁶⁶ NAGY, *Eger története* 149., 152. 204–205., 259., SUGÁR, *Az egri püspökök története* 437.

⁶⁷ NAGY, *Eger története* 152.

⁶⁸ Uo. 151.

⁶⁹ *Heves megye műemlékei II.* 531–532.

⁷⁰ SCHATTMANN, *Kéttornyú barokk templomok Magyarországon* 79.

rendházat és templomot pedig a ciszterciék kapták meg.⁷¹ A templom sorsa az ezt követő néhány évtizedben meglehetősen mostoha volt. Először is a ciszterci rend az átvételkor a fenntartás fedezetéül szolgáló birtokot nem kapta meg, másrészt pedig 1787-ben II. József magát a rendet is feloszlatta. A ciszterek a templomba végül csak 1802-ben térhettek vissza. Az 1800-as és 1827-es tűzvészek és később földrengések is komoly károkat okoztak.⁷² 1902-re készült el az új rendház, majd 1944-től plébániaként működött a templom, 1950-től egyházmegyei fenntartásban.⁷³

A trinitárius rend Erdődy püspök kifejezett meghívására érkezett 1717-ben Egerbe. Helyet a rendház és temető számára a pestistemető mellett kaptak, helyén korábban sem templom, sem mecset nem állt (a temetőhöz ugyan tartozott egy kis kápolna, de ezek már a városfalon kívül).⁷⁴ Ahogy azt eddig láthattuk, a rendház itt is jóval előbb (1719–1735 között) készült el. A templom építését 1748-ban kezdték, azonban 1763-ban egy tűzvészben mind az épülő templom, mind a rendház leégett. Mindezek után, 1771-ben került sor a felszentelésre. A ma is álló épület azonban csak néhány évben működött templomként. II. József király 1784-es szerzetesrendelet feloszlató rendelete a trinitárius rendet is érintette. A templomból előbb sóhivatal, majd katonai raktár lett. Habár a Szent Mihály-templom bontása és az új székesegyház építése között a liturgikus cselekményeket ebben az épületben tartották. Az új székesegyház elkészülte után ismét a hadsereg használta egészen 1945-ig. Az elmúlt évtizedekben különféle kulturális funkciókat látott el az épület. A leromlott állapotú kolostort 1960-ban lebontották, helyére a IV-es számú iskolát építették, amely napjainkban az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem gyakorlóiskolájaként működik.⁷⁵

A Szent Anna-templom eredeti helyén először muszlim mecset állt.⁷⁶ A mai templom Komáromi János prépostkanonok támogatásával az 1720-as években épült az ispotályhoz kapcsolódóan. Az épületegyüttes az irgalmasrendieknek a patak túloldalán való kórházalapítását követően kifejezetten szegényházként funkcionált, a későbbi évszázadokban pedig újra kórházként. Az eredeti épületet – a templom kivételével – 1936-ban lebontották.⁷⁷

Az Egerhez 1960-as évek óta tartozó Felnémeten lévő Szent Rozália-templom helyén eredetileg egy középkori templom állt, azonban az akkor még különálló település az első török ostrom során elnéptelenedett, templomának köveit a török hódoltság alatt az egri

---

⁷¹ NAGY, *Eger története* 255–256.

⁷² *Heves megye műemlékei II.* 538–539., Soós, *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése* 62.

⁷³ Soós, *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése* 62.

⁷⁴ SUGÁR, *Az egri püspökök története* 398.

⁷⁵ NAGY, *Eger története* 256–257.

⁷⁶ Uo. 152.

⁷⁷ *Heves megye műemlékei II.* 557–559.

falban használták fel. A településen emellett egy kápolna romjai is látszódtak a 18. század elején. A településhez tartozó pálos kolostornak a török hódítás vetett véget.⁷⁸ Erdődy Gábor püspök 1715-ben kezdett bele új templom építtetésébe, Giovanni Battista Carlone tervei alapján.⁷⁹ A munkálatok egészen az 1750-es évekig tartottak, sőt például tornyába még Eszterházy Károly püspök is készíttetett harangot. Itt külön plébániát 1789-ben állított fel az egri püspök.⁸⁰

A legújabb templomok

A Lajosvárosban található Szent Lajos-templom építését 1937-ben kezdték meg (Hevesi Sándor tervezte), és még abban az évben be is fejezték. Az alig kétezer fős lakosság számára neobarokk stílusban épült templom felszentelésére 1937. november 1-jén került sor, a szentelő Kriston Endre segédpüspök volt.⁸¹ Ennél is jelentősebb tény, hogy a már említett szervita templom mellett 1943. január 1-gyel itt került kialakításra Eger újabb plébániája.⁸²

Valamivel fiatalabb a Jézus Szíve-templom az úgynevezett Maklár-külváros részen. Korábban itt két temetőkápolna volt egy-egy kápolnával: Szent Rókus és Szent Rozália temető. A növekvő lakosságszám szükségesség tette újabb plébániák létrehozását, így 1946-ban megalakult a Jézus Szíve plébánia.⁸³ Kezdetben a Szent Rozália kápolnában gyűlt össze a helyi közösség szentmisére. Az 1947-ben elkezdett templomépítés politikai és anyagi okokból kifolyólag nagyon elhúzódott. Éveken át csak a falak álltak, később pedig a félkész templomban, mostoha körülmények között zajlottak a szentmisék. Végül érseki támogatással és a helyi lakosság összefogásával valósult meg az építkezés, a templomot 1987-ben szentelte fel Kovács Endre püspök. A torony 2005-ben készült el.⁸⁴

Az egri templomok közül a legfiatalabb már 21. századi. Bár az épület 20. századi, de védőszentje és dedikált küldetése teljes mértékben az új évszázad, sőt az új évezred jelképének tekinthető: Szent II. János Pál Missziós Központ.⁸⁵ A templom felszentelésére

⁷⁸ KOVÁCS, *Az egri egyházmegye története 1596-ig* 120–121.

⁷⁹ SUGÁR, *Az egri püspökök története* 377.

⁸⁰ Uo. 604–611., Soós, *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése* 56–58.

⁸¹ Részletek „Deli János, plébános úr által összegyűjtött anyagokból” <http://szentlajos.plebania.hu/html/menuf01.html> – utolsó letöltés: 2023. június 5.

⁸² Soós, *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése* 58–59.

⁸³ Az alakuláskor rövid ideig még Szent Rozália nevét viselte a közösség. FESZTBAUM, B., *Hatvan esztendő lett az egyházközség*, in *Heves Megyei Hírlap* 17. évf. (2006/144), 13.

⁸⁴ Soós, *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése* 58., FESZTBAUM, *Hatvan esztendő lett az egyházközség*, 13.

⁸⁵ BÉRCZESSY, A., *Kereszt a betonrengetegben – felszentelték Felsőváros templomát Egerben* in *Magyar Kurír Katolikus Hírportál*, <https://www.magyarKurir.hu/hirek/kereszt-betonrengetegben-felszenteltek-eger-felsővaros-templomat> – az utolsó letöltés: 2023. június 05.

2019. szeptember 1-jén került sor, amely egyben az Egerben 2012 óta működő Redemptoris Mater Egyházmegyei Missziós Szeminárium lelki központja és Eger-Felsőváros egyetlen temploma. Az eddig tárgyalt templomok közül ez utóbbi abban mindenképpen eltér, hogy az épület eredetileg nem templomnak épült, világi funkciókkal bírt, missziós küldetése tehát már helyszínében is kifejeződik.⁸⁶

Remélem, hogy ezen rövid összefoglaló betekintést enged Eger történelmének sokszínűségébe és gazdagságába. Egy-egy templom története rávilágíthat az egész közösség életének eseményeire, a város kollektív történetére. Annak a városnak a múltjára, amely a nagy elődök munkásságának nemcsak haszonélvezője, hanem az utóbbi korok, így napjaink inspirálója is.

---

⁸⁶ PAP, I., *Kettős ünnepet tartottak az egri Redemptoris Mater Egyházmegyei Missziós Szemináriumban* in *Magyar Kurír Katolikus Hírportál*, <https://www.magyarKurir.hu/hirek/kettos-unnepet-tartottak-az-egri-redemptoris-mater-egyhazmegyei-missziós-szemináriumban> – utolsó letöltés: 2023. június 5.

CSIZMADIA ISTVÁN

A FELÚJÍTOTT BAZILIKA

Aki Egerbe látogat, az nem megy, nem mehet el a székesegyház mellett anélkül, hogy oda be ne térjen, akár úgy, mint hívő, vallásos ember imádkozni, akár mint érdeklődő turista nézelődni. Különösen igaz ez most, amikor a közel 4 éve elkezdett felújítás – amelyet Rudolf Mihály tervei szerint az általa irányított miskolci Hadas Tervező Iroda koordinál – lassan a végéhez közeledik, s már sok mindent látni abból, ami ezen időszak alatt megújulva az egésznek a szépségét sejtetteti meg az ide belépővel.

2019 őszén ha nem is zárt be a bazilika, hiszen egyharmad részében zavartalanul folyt tovább a liturgia, de „körbekerítettett”, kívülről-belülről munkaterületté vált. Főbejárata bezárult, állványerdő vette körül, s azt az oldalbejáratot, amelyen át kissé zegzugos úton lehetett eljutni az imádság helyére, a székesegyház szentélyébe – ami talán a templom legszebb részeként a felújítás idejére nagy gonddal kialakított liturgikus teret jelentette –, leginkább csak az imádkozni jövők találták meg. De azóta 2022 augusztusától minden megváltozott. A kupola, a fő- és oldalhajók állványait lebontották, kinyíltak a három évig bezárt kapuk, a Líceum előtti térről a grandiózus bejárathoz vezető impozáns lépcsősoron ismét fel lehet menni. Látogathatóvá vált a bazilika kétharmad része, s hamarosan az egésze.

1. A kezdetek

Amikor egy templom felszentelésének napját ünnepeljük, a bevezető gondolatok között igyekszünk megidézni a múltat, az első kapavágást, az építők hitét, szándékát, de azok alakját is, akik a történelem folyamán az Isten házáért való buzgóságtól áthatva, szépítgetve megőrizték azt az utódoknak, nekünk. De az egeri székesegyház esetében nemcsak 200 évre, hanem jóval korábbra kell tekintenünk: Szent István király egyházmegyéket alapító szándékára, amikor 1004-ben megalapítja az Egeri Egyházmegyét, elkezdve az első székesegyház építését a várban. A hagyomány úgy tudja, s ezt a mai székesegyház szentélyének Tardos-Krenner Viktor által készített kupola freskója meg is örökítette, hogy az első székesegyház építését ha nem is irányította, de az ún. királydombról maga Szent István király is megszemlélte.

Az első székesegyház a feltárások tanúsága szerint „kör alakú volt, mint abban az időben a fedelmi templomok. Két kör egymásban: egy kisebb, ez a szentély, egy nagyobb, ez a hajó.

A két kör találkozásánál magától értetődően nincs fal, de ott van az oltár szemben a néppel.”¹ A legrégebbi kör alaprajzú épületmaradványban egy sír körvonalai láthatók. Löffler Erzsébet művészettörténész felvetése szerint feltehetően Eger egyik első püspökének, a Szent Gellérttel együtt 1046-ban vértanúhalált halt Buldus püspöknek² volt a temetkezési helye.³

Az első székesegyház helyére azonban nem sokkal később, Katapán püspök idejében a 12. század végén elkezdve, majd a 13. század első éveiben egy másik, most már román stílusú templom épült, amelyet a tatárjárás pusztításai miatt kétszer is átépítettek, s amit Imre király (akit 1204-ben ide temettek), gazdagon díszítettett, és oldalkápolnával bővítettett. Erről a székesegyházról, amelynek falmaradványai láthatók a várban, IV. Béla király egy 1261-ben kelt oklevelében ezt írja: „az egri egyház Magyarország valamennyi székesegyháza fölött, mint nemzetek asszonya ül fenséges trónusán a szépség koronájával ékesítve”.⁴

A 15. században újabb építkezés kezdődött, most már gótikus stílusban. Az építők szeme előtt egy hatalmas méretű székesegyház lebegett. Egyesek szerint a kölni székesegyház méretével vetekedő, amire a megmaradt és feltárt oszlopfők méretéből is lehet következtetni. Ezek közül az egyikben ma Szent István király szobra látható. Az álm azonban nem valósult meg, hiszen a török előrenyomulása miatt, a vár megerősítése érdekében a székesegyház egyik falát is beépítették, majd az első ostrom után köveit a vár falainak további megerősítéséhez használták fel. A vár bejáratánál lévő falban ma is jól láthatók a székesegyház kemény faragott kövei.

A török uralom alatt a várbéli épületek nagy része elpusztult, s mivel már a település központja sem a vár volt, ezért a Kassáról, illetve Jászóról visszatérő egri püspök a székesegyházat a várban már nem építtette újjá, hanem székhelyül egy új helyszínt keresett, amit a Felvidékre vezető út mentén a mai székesegyház közelében lévő gótikus stílusú Szent Mihály-plébániatemplomban talált meg. Rudolf király 1580-ban hozzá is járult, hogy az addig plébániatemplom székesegyházként is szolgáljon, s a Szent Mihály titulus mellé az egyházmegye védőszentjének, Szent Jánosnak oltalmába is ajánlott, kijavított, felújított egykori plébániatemplom immáron székesegyház legyen. Ez azonban kicsinek bizonyult, ezért bővítették és barokk stílusban átalakították, amivel a „keletelése” is megváltozott. Közben egy, a máriapócsi kegykép másolatának elhelyezésére készült kápolnával is bővült. Telekessy István püspök (aki a papképzés érdekében 1704-ben a Papnevelő Intézetet is létrehozta) 1713-ban egy új barokk székesegyház építését kezdte el a középkori falak felhasználásával, amelynek munkálatait egy Banovszky nevű ismeretlen kőművesmester pallérja, Giovanni Battista Carlone vezetett. A közben módosított, s most már két toronnyal rendelkező barokk

¹ CZAKÓ, I., *Ezredévi emlékkönyv*, Eger 2004, 13.

² *Imaórák liturgiája*, II. kötet, Budapest 1991. 1260.

³ LÖFFLER, E., *Az egri Bazilika*, Eger 2020.

⁴ VOIT, P., *Az egri főszékesegyház*, Eger 1998, 2.

székesegyház építkezését már Erdődy püspök fejeztette be 1727-ben. A szentély freskóit és a mellékoltárok Szent László- és Szent István-képét – Eszterházy Károly felkérésére – Kracker Lukács János festette. A főoltárképet – amely „Olajbafótt Szent János” vértanúságát ábrázolta – a bécsi Franz Anton Wagenschön készítette.⁵

2. A mai székesegyház építése és felszentelése

A Velencéből 1827-ben Egerbe érkezett Pyrker János László érsek naplójában arról ír, hogy a Velencében töltött hosszú évek alatt hozzászokott a világ legszebb templomainak látványához, amikhez képest számára az egri székesegyház alig különbözött egy „falusi templomtól”. Ezért egyik fő feladatának tekintette, hogy az 1804-ben érseki rangra emelt egyházmegyéhez méltó székesegyházat építsen. A tervek közül a Hild József által készítettet választva 1831-ben el is kezdték az építkezést, ami 1837-ben be is fejeződött. Erre utal a székesegyház homlokzatán lévő latin nyelvű felirat: DECURSU. UNIUS. LUSTRI. EXSTRUCTA. MDCCCXXXVI. (Egy másik ide készült terv alapján építették meg a polgári templomot, ami ugyan szép, nagy, de csupán a korábbi templomterek újrafogalmazása.)

A város kellős közepén, az Eszterházy püspök által építtetett Líceum tengelyében neoklasszikus stílusban épült templomban benne van az építtető Pyrker érsek velencei világlátása is, hiszen alapvonalaiiban követi a velencei székesegyházét. Megvalósul benne Newman bíboros templommal kapcsolatos megállapítása, amely szerint a templom a maga nagyságával, szépségével, nyugalmával, szent légkörével a jóakarátú ember lelkét Istenhez emeli.⁶

A magyarországi klasszicista építészet egyik legjelentősebb alkotásának Szent János, Szent Mihály és Szűz Mária tiszteletére történő felszentelése 1837. május 6–7-én volt, amit maga az építtető, Pyrker János László érsek végzett, a szentbeszédet Lonovics József csanádi püspök, későbbi egri érsek mondta, kiemelve, hogy az egri főpásztor oly templomot akart építtetni, „amely mindannak megfeleljen, amit az egri főtemplomban a hajdankor emlékezete, a megye dísze s századunk ízlése megkívánhatna. (...) s főkáptalanjának, a megyebéli papságnak, s híveknek adakozásai által nagylelkűleg támogattatva felépítette nagy Istenünk dicsőítésére, tiszteletére, imadására, s a hívek lelki öröme, vigasztalására, épülésére ezen, mai fölszentelt pompás anyatemplomot.”⁷

A felszenteléskor azonban még korántsem volt kész a székesegyház, hiszen falai puszták voltak: a mennyezetfreskók is csak az 1950-es években készültek el. A székesegyház életében nem a mostani felújítás az első, hiszen Nagy Virgil vezetésével 1904-ben is történt

---

⁵ Uo. 4.

⁶ CZAKÓ, *Ezredévi emlékkönyv* 13.

⁷ *Imaórák, máj. 7.*

egy, a maihoz képest jóval szerényebb megújítás, főként a szentélyben. Ekkor készült neoreneszánsz stílusban a szószék és az ún. „kis orgona” is.⁸

A főszékesegyház sekrestyéjének falán függő római leirat tanúsága szerint 1970. március 24-én a Szentszéktől elnyerte a pápai ünnepek megtartásával és más kötelezettségekkel járó, valamint a búcsúnyerési és egyéb jogokat bíró „Basilica Minor” címet, amelyet a 18. századtól kezdve azok a jelentősebb templomok kaphatnak meg, amelyek ha nem is feltétlenül bazilika stílusban (hosszanti oszlopcsarnokos és apszissal lezárt módon) épültek, de építészeti szempontból jelentősek, amelyek a környék lelkeségi centrumai, ahol a liturgia példamutató módon zajlik.⁹

3. A Líceum elől indulva

A székesegyház egészét, hatalmas épülettömbjét, tagoltságát talán az oldalánál lévő utak körforgalmi csomópontjánál állva lehet leginkább megcsodálni, de most mégis a Líceum felől induló terpeszkező lépcsősoron közelítünk felé. Távolról is jól olvasható a homlokzatán lévő két felírás, a már korábban említett, az építésének éveiről tudósító és az alatta lévő felszólítás: Venite adoremus Dominum (Jöjjetek imádjuk az Urat).

Az ember szinte nem tudja levenni tekintetét a bazilika attikája fölött álló, a három isteni erényt: a hitet, a reményt és a szeretetet hirdető szimbolikus szobrokról, amelyeket a bazilika építésekor Velencéből érkezett Marco Casagrande szobrászművész készített. A szoborcsoport középső, a hitet szimbolizáló alakja jobb kezében magasba tartja a kelyhet, amelyből kimagaslik az Eucharisztia kenyere, míg bal kezével finoman átöleli a különösen napsütésben káprázatosan ragyogó, aranyozott, hatalmas, följe magasodó keresztet. Bal oldalán a remény jelképét, a horgonyt tartó vagy talán inkább abba kapaszkodó, jobb oldalán pedig a szeretet erényét hirdető, egy gyermeket védelmező és (különösen a hitre) oktató alak látható. Igaz, ezek már újrafaragottak, hiszen a mészkőből készült eredetiek az időjárás viszontagságai miatt megrongálódtak, mállásnak indultak, így szükség volt lecserélésükre, ami süttői keménymészkőből 1960 és 1975 között meg is történt. Azóta Marco Casagrande alkotásai az érsekség kertjében védettebb helyre kerültek. Hatalmas méretüket akkor lehet igazán érzékelni, amikor melljük állunk. (Zárójeles megjegyzésként szeretném megemlíteni, hogy a 3. újrafaragott szobor felhelyezésekor, ami Varga Sándor kanonok egykori mezőkövesdi plébános adományából készült, mint kispap én is jelen voltam.)

⁸ LÖFFLER, *Bazilika* 4.

⁹ VÁRNAGY, A., *Liturgia*, Lámpás, Abaliget 1995, 313.

4. Az oszlopcsarnokban (a porticus oszlopai között)

A bazilika oszlopcsarnokához három pihenővel osztott 52 lépcsővel, az Ukrajnából származó szürke-fekete árnyalatú, 35 × 60 × 13 cm nagyságú gránitból készült lépcsősor vezet, amelyet 2-2 szoborpár (Szent István és Szent László, valamint Péter és Pál apostolok szobra) díszít, ami ugyancsak Marco Casagrande alkotása.¹⁰ Pál apostol szobrának másik érdekessége, hogy a kezében tartott kard, ami halálának milyenségére utal, az egykori szilvászvárad vashámor jelét viseli: „Szilvás”.¹¹ A Szent László királyénak pedig az, hogy talapzatán a László-legenda egyes mozzanatait is megörökítették. Szent István lábánál a korona és a jogar, kezében pedig a Magyarok Nagyasszonya kép látható.

A két lépcsősor között lévő széles pihenőn, amely olykor liturgia (barkaszentelés, úrnapi sátrak stb.) helyszínéül is szolgál, egy koncentrikus kör mintát látunk, amely a bazilika nagykupolájának síkban való leképezését adja. Egyébként ez része annak a mintegy 6 m széles körmeneti útvonalnak, amely ellipszisként veszi körül a székesegyházat. Igaz, ez az útvonal egyben a biztonságot is szolgálja, hiszen úgy készült, hogy szükség esetén tűzoltóautó és ehhez hasonló járművek is közlekedni tudjanak rajta.

A lépcső tetején a nyolc korinthoszi oszloppal határolt, timpanonnal és attikával is rendelkező előcsarnokba (porticusba) jutunk. Az oszlopok magassága 17 m, kerületük pedig 6 m. A kőrestaurátorok munkája eredményeként a felújítással nemcsak az oszlopok lettek szebbek, hanem néhány nagyméretű ún. „tanúkö” megmaradásával a burkolat is megújul(t).

Az előcsarnok legimpozánsabb része a hatalmas, közel hét és fél méter magas tölgyfa templomajtó, amit 10 db 80 × 100 cm-es bronz dombormű díszít, amely fölött a jeruzsálemi templomot megtisztító Jézust ábrázoló gipsz domborművet láthatjuk. (Mk 11,11–26.)

A templomajtó bronzborítása 2004-ben az egyházmegye alapításának 1000. évfordulójára készült, Tóth Sándor művész alkotásaként. A jubileumi ünneppsorozat részeként (május 8-án) Seregély István, az Egri Főegyházmegye 80. főpásztora áldotta meg. A kapuszárnyak zárt állapotban a középső felületeken Krisztust jelképező kereszt alakot jelölnek ki, „A kereszt vízszintesen futó szárán az egyházmegye ezer éves fennállására utaló felirat olvasható: MILLENNIUM MIV–MMIV. A keresztszárnyak metszésében a Szent Korona domborműves ábrázolását láthatjuk. A kapu felső részén, a baloldali bronzdomborművön a Szentatya (Szent II. János Pál pápa) címere és jelmondata: Totus Tuus (Egészen a Tied), valamint pápává választásának évszáma, a jobboldalin pedig Seregély István érsek címere és jelmondata olvasható: Christus est via, veritas et vita (Krisztus az út, az igazság és az élet), alatta érseki beiktatásának évszáma. A millenniumi kapu harmonikusan illeszkedik a Hild József által megálmodott fenséges nyugalmat, erőt, hatalmat árasztó főhomlokzat klasszicista

¹⁰ LÖFFLER, *Bazilika* 3.

¹¹ VOIT, *Az egri főszékesegyház* 8.

formarendjéhez. (...) Domborműveivel a főhomlokzat vonzó látványú ékessége lett a főkapu, amely az egyházmegye évezredes történetébe enged betekintést a Bazilikába betérő híveknek és látogatóknak.”¹² A bronzkapu domborművei az Egri Főegyházmegye elmúlt 1000 évének kiemelkedő egyházi személyiségeit, történelmének főbb eseményeit mutatják be.

A kapu bal szárnyán föntről lefelé Szent István király, egyházmegyénk alapítója, alatta a Sárospatakon született, a jótékonykodás világszerte ismert és szeretett szentje, Árpád-házi Szent Erzsébet, majd pedig Hám Jánosnak, a gyöngyösi illetőségű iskolákat és kórházakat alapító szatmári püspöknek, lejjebb a Líceumot megálmodó Eszterházy Károlynak, az egyházmegye utolsó püspökének alakja látható.

A kapu jobb szárnyán ugyancsak föntről lefelé haladva a Szent Gellérttel együtt vértanúhalált halt egri püspöknek, Buldusnak alakja, majd a lengyelek által Jadwigának nevezett Szent Hedvig, alatta az Egri Egyházmegyében minorita szerzetesként tevékenykedő, szentség hírében álló, a miskolci minorita templomban nyugvó Kelemen Didák, majd pedig az egyházmegye harmadik érsekének, a bazilikánkat építtető Pyrker János László érseknek alakja látható.

Az alsó domborművek egy-egy zsinatot örökítenek meg. A jobb oldali az azóta már szentté avatott XXIII. János pápa által összehívott II. Vatikáni Zsinatot, a bal oldali pedig az 1996-ban a székesegyház szentélyében egy héten keresztül üléselő egyházmegyeit idézi meg, amit Seregély István akkori egri érsek pontosan a II. Vatikáni Zsinat kívánalma alapján hívott össze, ami egyévi előkészítő munka után 18 témakörben (pl. ökumenizmus, hitoktatás, szekták és kultuszok, katolikus nevelés és oktatás intézményei, szentségkiszolgáltatás, papképzés, karitatív szervezetek stb.) mérte fel az egyházmegye helyzetét, és javaslatait, a 6 képes mellékletet, valamint a zsinati résztvevők névsorát és más dokumentumokat is tartalmazó ún. „Egri Főegyházmegye Zsinati Könyvé”-ben közzé is tette.¹³

Az előcsarnok másik két, a déli és „általunk szent kapunak nevezett” északi bejárat fölött ugyancsak 1-1 domborművet találunk, amelyek szintén Casagrande alkotásaként a 12 éves Jézusnak templomban történő maradását és a keresztről való levételét ábrázolják. (Szent kapunak azért neveztük el, mert nagyon ritkán, szinte tényleg csak a rendes és a rendkívüli időben meghirdetett szentévekben van nyitva, hogy a zarándokok – a római nagy bazilikákhoz hasonlóan – azon keresztül léphessenek be a székesegyházba.)

¹²TÓTH A., *A millenniumi bronzkapu*, Eger 2004.

¹³KISSNÉ KIRÁLY I. [et al.], *Egri Főegyházmegye Zsinati Könyve*, Szent Maximilian Lap és Könyvkiadó, Eger 1997.

5. Belépve a templomba

Ami talán első pillanatban elbűvöli az embert, az a hatalmas méret. Persze a világon vannak sokkal nagyobb templomok, de a mi viszonylatainkban az egi székesegyház 92 m hosszúsága valóban élményszerű. A felső szárában meghosszabbított római kereszt alaprajzú, 2 korinthoszi oszlopsorral 3 részre osztott (3 hajós) székesegyház lenyűgöző.

Az oszlopok a felújításkor szépen megújultak. A 42, addig csupán vakolt és olajfestékkel barnás színre festett oszlop most fehérén ragyog. Műmárvány borítást kaptak, s egészen megváltoztatták a templom hangulatát. Átaluk még az egyébként ablak nélküli s így eléggé félhomályos oldalhajók is világosabbá váltak. A fehér oszlopokhoz a 46 ugyancsak műmárvány borítású pillér vörös-barna színe harmonikusan illeszkedik.

A műmárvány elkészítése nagyon aprólékos, időigényes munka, hiszen először 2-3 cm vastagságú 50 × 50 cm nagyságú szivacstáblákat kell készíteni enyves gipsz, színezékek és pigmentes anyag keverékével. Ezt a felületre helyezés után egybefüggővé kell dolgozni. A glettelés után háromezres fordulattal sokszoros csiszolással tükörsima fényes felületnek kell létrejönnie, ahol már az ereketeknek is jól kell látszani. Ezt a munkát 12 fok alatt már nem igen lehet hatásosan végezni.

A hívő, vallásos ember templomba lépéskor először a bejárat közelében lévő szenteltvíztartót keresi, hogy azzal vessen keresztet magára, így a keresztelésére emlékezve, és szívében a megtisztulás vágyával léphessen Isten elé. Majd pedig az Oltáriszentség őrzésének helyét jelölő örökmécsest keresi, hogy a kenyér és bor színében közöttünk maradt Megváltót térdhajtással is köszönhesse.

Az egi bazilikában nem nehéz megtalálni a szenteltvíztartót, hiszen a két hatalmas méretű márványtál, melyet egy fekete márványból készült talapzaton három-három egymásnak háttal álló bronzoroszlán alakja tart, közvetlenül a bejáratnál, a kórust tartó oszlopoknál van. Még másik három szenteltvíztartó is van a három kisebb bejáratnál, de ezek szerényebbek, falba épített kagylószerű márványmedencék. Talán nem véletlen a szenteltvíztartók gyakori kagyló formája, hiszen sokan a keresztelésnél nem kancsót használva keresztelnek, hanem előszeretettel ilyen kis kagyló formájú edényt. A keresztvíz és a keresztiségre emlékeztető szenteltvíz kapcsolata talán így még szorosabb. Templomaink bejáratától ezért sohasem hiányozhat az azonnal látható szenteltvíztartó.

Viszont az örökmécsest megtalálása itt a bazilikában már nehezebb, mivel nem a fő-, hanem a déli oldalhajó végénél ég, s így jól csak az oldalbejáraton belépők látják. A főbejáraton át jövők csak az első padtömbhöz érve veszik észre.

6. 20 méterrel előrébb

A szinte újjászületett padok és a megmagasított 6, egyenként 19-19 égővel rendelkező kandeláber között (amiből egyébként az egész templomot számítva 12 van) a teljesen felújított, kissé vöröses színű tardosi mészkőből és piccinói bronzetto törtfehér színű, 2 cm vastagságú, 85 × 85 cm nagyságú olasz burkolólapokból készült padlóburkolat tükörsima felületén haladva jutunk el a nagykupolához. De mielőtt azt szemügyre vennénk, először a hátsó padtömb fölött lévő kupola festményét kell megnézni, amit 1950-ben a mezőkövesdi Takács István készített egy Semperger István Ferenc nevű egeri ács-asztalos által felállított állványzatról, amin nemcsak a festő, hanem az akkor aulistai szolgálatot végző Bordás Alfréd (későbbi szemináriumi rektor) is gyakran felkapaszkodott, segítve és ellenőrizve a munkák előrehaladtát. Ezen „közreműködés” miatt Egerből bizonyos hatóságok nyomására távoznia is kellett, hiszen azokban az években a kommunista politikai vezetés mindent megtett azért, hogy a magyar katolikus egyházat megfélemlítse, illetve a Rómához való hűségüket és kötődésüket megszüntesse. Erre a törekvésre mintegy válaszul készült el Takács István „a magyarok római zarándoklatának” nevezhető kupolafreskója, amely a magyar nép, a magyar egyház, benne az Egeri Egyházmegye Rómához, a mindenkori pápához való hűségének és ragaszkodásának demonstrálása. Ha felfelé tekintünk, akkor látjuk, hogy az egeri bazilikából induló jobb és bal irányban haladó körmenet a római Szent Péter-bazilikához érkezik. A körmenet egyik ágában inkább nemzetünk történelmének nagyjai láthatók. (Pl. Szent István, Boldog Gizella királynő és Imre herceg, majd Szent Gellért püspök, mögötte Szent László, IV. Béla leányával, Szent Margittal és Szent Erzsébet. Továbbá látható Hunyadi János, Mátyás király, Tomori Pál, Zrínyi Miklós, Pázmány Péter, Dobó István. Az egyházmegye jelentős főpásztorai közül ott van Eszterházy Károly, Pyrker János László és Czapik Gyula érsek, a freskó megrendelőjének alakja is.) A másik ágban pedig inkább a körmenet népi vallásos jellegét kiemelve helyet kaptak a népviseletbe öltöztek, közöttük a matyó fiatalok, akik közé Takács István a maga arcképét is megörökítette. A feliraton Péter apostol sokatmondó szavai olvashatók: „Uram kihez mennék? Az örök élet igéi nálad vannak!” (Jn 6,68)

E hátsó, a bejárathoz közeli kupolaboltozat 4 csegegyében magyar női szentek alakjai láthatók. Jobbról balra haladva az első a „magyar szent család” női alakja, Gizella, akinek nevéhez nemcsak a koronázási palást elkészítése fűződik, hanem mint királyné a veszprémi apácákkal a templomok mise- és egyházi ruhákkal történő ellátásában is sokat buzgólkodott. A következő a Nyulak szigetén lévő kolostorban az ország békéjéért vezeklő életet élő Szent Margit, aki mindig a nehezebb, mások által nem kívánt munkák elvégzését is örömmel vállalta. Őt követi a szegények, betegek gondozását felkaroló, számukra kórházakat is alapító Árpád-házi Szent Erzsébet, majd Boldog Jolánta alakja, aki IV. Béla király leányaként Jámbor Boleszláv felesége lett, majd özvegyként előbb a sandeczi kolostorba lépett, ahol

nővére, Szent Kinga már várt reá. Majd később a gnieznói klarissza kolostor főnöknője lett, ahol egyik leánya szintén szerzetnőként élt.

7. A bazilika nagyorgonája

Ha már a mennyezetfreskó megcsodálása miatt a főbejárat felé fordultunk, érdemes feltekinteni, mivel innen, a nagykupola alól látszik igazán jól a nagyorgona. Gyönyörködünk nemcsak a hangjában, hanem a látványában is. 8.018 síp egy orgonaszekrényben. Ugyan van ettől több síppal rendelkező orgona is, de az nem egy, hanem több orgonaszekrényben van elhelyezve. Bartakovics Béla érsek és a főkáptalan 1863–64-ben, a Zsasskovszky testvérek (akik közül Endre 1849-től a székesegyház orgonistája) működésének idejében és javaslatára a salzburgi Mooser céggel (Ludwig Mooser irányítása alatt) készítette a magyar orgonaépítés remekét, amit a pécsi Angster cég 1912-ben átépített.¹⁴ A technikai fejlődés következtében az azóta eltelt 110 év alatt több kisebb-nagyobb felújításon esett át. 1964-ben Szalay Lajos karnagy, orgonaművész tanár tervei alapján bővítették is. Legutóbb 2012-ben történt egy jelentősebb elektronikus jellegű felújítás, de most is szükségessé vált egy újabb, ami az orgonát díszítő 12 db 80–100 cm magas szobor és az orgonaszekrény faragványdíszjeinek restaurálásával el is kezdődött. Reméljük, hogy ezt az 5 manuális, 103 regiszterrel és 2 harangjátékkal rendelkező csodálatosan szép hangú orgonát hamarosan ismét hallhatjuk.

Az orgonakarzat oldalfalán Szent Rita szobra fölött az egyházi zene védőszentjének, Szent Ceciliának, vele szemben Maximilian Kolbe szobra fölött pedig a zoltárokat megéneklő, azzal Istent magasztaló Dávid királynak a reliefeit láthatjuk, amit Bauer Ignác, Molnár Mihály és Faragó József a szentélyben lévő Casagrande-domborművek mintájára készített.

8. A kupola alatt

24 m magasságból tárul elénk Takács István alkotása a Bárány végső győzelmével, a gonosz bukásának véglegesülésével, a „jertek Atyám áldottai vegyétek birtokba a kezdettől nektek készített országot” jézusi kijelentéssel: az Utolsó ítélet. A Pathmos szigeti látnok szeme előtt megjelenő „harsonázó angyalok, az Apokalipszis vágató lovasai, a halál, a háború, az éhínség és a járványok jelképes alakjai, a kardjaikkal küzdő angyalok az elsötétülő nap, a lehulló csillagok, de végül is az Utolsó Ítélet szörnyű forgatagából kiemelkedő Úristen, a Bárány képében jelen való Krisztus és a mennyből alászálló, új Jeruzsálem fölött megjelenő

---

¹⁴ CZAKÓ, *Ezredévi emlékkönyv* 53.

Szűz Mária, a napba öltözött Asszony áraszt reményt az emberiségre”.¹⁵ Nagy élmény volt a felállványozott kupola freskójának restaurálásakor mindezt az állvány tetejéről közvetlen közletről is látni, „érinteni”.

A kupola alatti teret és így a bazilika középső részét, a kupolatestet (kupoladobot) is 12 nagyméretű (közel 3 m magas) üvegablak világítja meg. A mostani felújításkor minden ablakot cserélni kellett. Nemcsak azért, mert szimpla üvegezésük és rosszul záródásuk miatt nagy volt a hőveszteség, hanem biztonsági okokból is, hiszen korhadt kereteik miatt balesetveszélyt is jelentettek. Egyes ablakszárnyakat egy-egy szellőztető kinyitás után a keretbe vert szögekhez dróttal kellett rögzíteni. (Igaz, én ezt káplánként Valluch István „titkár úrral” csak egyszer csináltam, mégpedig a toronyból a harangozólépcsőt használva, a szentély tetőgerincén eljutva a kupola ablakaihoz.)

A nagykupola üvegablakait Kovács Keve, a szegedi egyetem professzora készítette, aki az egyes üvegszemeket úgy alkotta meg, hogy fénybegyűjtők legyenek. Így nemcsak világosabbá teszik a templom belső terét, hanem különösen a napsütéses időben különleges élményt nyújtanak.

Az ablakok között a 12 tanítvány embernagyságnál jóval nagyobb alakja látható az attribútumaikkal. Péter a kulcsokkal, Pál a karddal, András a sajátos X alakú keresztel, János a sassal, Jakab a zarándokbottal és kagylóval, Simon Tádé a fűrésszel, ifj. Jakab a kövel és bunkósbottal, Fülöp a keresztben végződő bottal, Mátyás a baltával, Bertalan a késsel. Lábuknál aranyozott betűkkel a Jelenések könyvének egyik csodálatosan szép üzenete: „És az Isten akkor majd letöröl szemükről minden könnyet”. (Jel 21,4)

A nagykupola csegelyeiben a 4 evangélista ülő alakja figyelhető meg szintén az attribútumaikkal. Máté az angyallal, mivel evangéliumának elején az angyali üdvözlés története áll. Márk az oroszlánnal, hiszen az ő evangéliumának kezdete Jézust a vadállatok veszélyeit is rejtő pusztai tartózkodásának jelenetében állítja elénk. Lukács az ökörfej kíséretében, hiszen evangéliumának kezdetén a jeruzsálemi templomban való áldozatbemutató is megjelenik. Végül János a sassal, hiszen mint ahogy a sas magasból gyors zuhanással ér földet, az ő evangéliumában az isteni Ige is a magasból földre szállva öltött testet.

A kupola pillérekötegeinek falába Szent József, a munkás szobra fölé Szent Ágoston, Szent Antal szobra fölé Szent Jeromos, a Jézus Szíve és Mária Szeplőtelen Szíve szobrok fölé pedig Szent Gergely és Szent Ambrus egyházatyák alakjai kerültek, amelyek a felújítás alatt külön megvilágítást is kaptak.

¹⁵ VOIT, *Az egri főszékesegyház* 14.

9. A kereszthajóban

A főszékesegyház oldalbejáratának tengelyében az alacsonyabb és ún. balusztrádokkal fellazított attikát Casagrande két hatalmas kerubszobra, azaz angyalalakja ékesíti.¹⁶ Az oldalbejáratához szervesen kapcsolódik egy kisebb, csigalépcsőn megközelítve pedig egy nagyobb hittan-közösségi terem. A másik oldalán pedig egy Feszti Masa által készített Krisztus-képet őrző hittanterem: a Jézus Szíve-kápolna. Volt már látogató, aki kifejezetten azért utazott Egerbe, hogy azt a Feszti Masa-képet megnézzé.

Felújításkor nemcsak a kupola alatti tér, hanem az egész kereszthajó ülőhely nélkülivé vált, így hatalmas mérete még inkább megmutatkozik: 15 × 35 m. Máshol ez önmagában egy tisztességes méretű templomnak felel meg, itt pedig csak egy kereszthajó, 2 végén hatalmas méretű 260 × 400 cm-es képpel, az egyikén a velencei Giovanni Schiavoni által festett, a megfeszített Krisztust ábrázoló Szent Kereszt-oltár a „Jézus az én egyetlen reményem” felirattal, a másikon pedig a modenai Adeodato Maslaesta Jézus megkeresztelésének jelenetét ábrázoló festményével és a „magasságbeli prófétája” felirattal a Keresztelő Szent János-oltár. A két mellékoltárt a Péter láncai a börtönben leesnek és a Szent Mihály legyőzi a Sátánt, valamint a Tóbiás és Rafael főangyalok, illetve az Angyali üdvözlés című domborművek veszik közre.

Az oltárok fölött Szabó Erzsébet üvegfestő művész alkotásaként és Edmond Auli osztrák mecénás anyagi segítségével¹⁷ egy-egy félköríves üveglak, amelyek 2000-ben, illetve 2004-ben készültek. Az egyik a pütkösi jelenettel és a háborgó tengeren az „egyház hajójának” megmaradásával az egyház 2000 éves jubileumának, a másik a föltámadt Krisztust és a két angyal által tartott koronázási jelképeket körülvevő magyar boldogok és szentség hírében meghaltak (Salkaházi Sára, Batthyány Strattmann László, Apor Vilmos, Mindszenty József bíboros, Kaszap István, Romzsa Tódor, a Kassai vértanúk, Szent Hedvig, Márton Áron, Kelemen Didák, Bognár Mária, Bódi Magdi) alakjával a magyar egyház és benne az Egri Egyházmegye 1000 éves jubileumának emlékét hirdeti.

Az említett üveglakok előtti tér és a főhajó boltozatán több helyen lévő püspöki címerek feliratait szabad szemmel csak a jó szeműek tudják elolvasni, mint pl. Bartakovics püspök címerén az 1850–1873, vagy a Szmrecsányi püspök címerén az 1912–1943 évszámokat.

---

¹⁶ VOIT, *Az egri főszékesegyház* 9.

¹⁷ LÖFFLER, *Bazilika* 7.

10. A szentély

A szentélyt az előtte lévő, Nagy Virgil tervei alapján 1910-ben Sándor Béla festőművész által kifestett, négy angyalt megörökítő kupola alól vesszük szemügyre, amelynek csegelyeiben a magyar történelem férfi szentjeinek alakjai láthatók: Szent Gellért püspöké, Szent Imre hercegé, Szent László királyé, valamint Kapisztrán Szent Jánosé.

Ugyanekkor készült el, ugyancsak Nagy Virgil tervei alapján fehér márványból és csúcsos fa felépítménnyel és hangvetővel a szószék, amit Damkó János szobrászművész az egyházmegye védőszentjének, Szent Jánosnak sasos jelképével díszített. Itt jegyezzük meg, hogy a sas mint János evangélista jelképe számtalanszor (összesen 33 alkalommal) megjelenik a bazilika díszítésében. Meg kell-e látnunk ebben valamiféle utalást Jézus évei számára, vagy talán csak a véletlen játéka?

A szószék fehér márványához és díszítéséhez harmonikusan illeszkedik az új szembemiséző oltár, amely a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformjának kívánalma szerint a szentély és a hajó találkozásánál, egy kötömbből lévő 270 × 120 × 15 cm méretű menzájával a korábbi Percel Dénes által, Péter hitével és Pál szívével feliratú, 1968-ban készült helyén áll, lehetővé téve az ún. szembemisézést, a Krisztus kereszttáldozatából fakadó húsvéti lakoma asztalának megterítését.

A szószékkal átellenben és annak csúcsos hangvetőjéhez harmonikusan illeszkedve láthatjuk az ún. „kisorgonát”, előtte a plébániai stallumot és az ugyancsak a szószék és az oltár díszítését mintázó ambónt. A kisorgona érdekessége, hogy a működését lehetővé tevő motor nem a bazilikában, hanem a Mária-kápolna mögötti helyiségben van, így a levegő szinte hangtalanul jut el az orgonához, ami általában a hétköznapi liturgia segítője. Helye tulajdonképpen zsinati kíváncsúság szerinti, hogy a scola közel legyen az oltárhoz, hiszen az ének szerves része a liturgiának. Mi csak kisorgonának nevezzük, de látványában és így felújítása utáni hangzásában is olyan szép, hogy bármelyik templom örömmel tudná magáénak.

Már a templomba lépéskor is, de itt a szentély lépcsőjénél állva kétségtelen, hogy szemünk a szentély ékességét, a Nagy Virgil tervezte s 8 különféle eredetű és színű, főként carrarai márványból készült baldachinos, zenélő angyalok domborműveivel és két térdeplő angyal szobrával díszített főoltárt csodálja meg, amelynek oltárképét Josef Dannhauser festette, az egyházmegye védőszentjét, Szent János apostolt ábrázolva, életének azt a jelenetét örökítve meg, amikor forró olajba mártva akarták kivégezni. Ennek és más ellene elkövetett „merényletnek” (megmérgezési kísérletnek stb.) ellenére az apostolok közül ő az egyedüli, aki mégis természetes halállal halt meg. „A kettős oltárkép álló téglány alakú alsó szakaszán Szent János evangélista forró olajban történő vértanúságának előkészületeit jeleníti meg a művész. Középen a szent meztelenre vetkőztetett alakja, mögötte óriási üst alatt vöröslő lángnyelvek, fölötte a forró olaj füstje és gőze kavargó, körülötte a hóhér s a bámész, felizgatott tömeg realiztikusan ábrázolt csoportja látható. Az oltárkép fölött,

a baldachin ívét követő, félkör alakú lunettában az alsó képen felszálló füstből képződő felhőn trónoló, a legkedvesebb apostolának áldozatát elfogadó és áldást osztó Megváltót ábrázolja a festő”.¹⁸

Itt a szentélyben újra találkozunk Marco Casagrande nevével, hiszen a főoltárt őrző két kerubszobor, valamint az ablakmélyedésben látható Szent Péter és Szent Pál apostolok ülő alakja, de még a szentélyben lévő reliefek is mind-mind az Ő kezének alkotásai.¹⁹ A domborműveken láthatjuk Áront, a Péternek kulcsokat átadó Jézust, a négy evangélistát, Jézus születésének és megkeresztelésének eseményét, valamint ahogy tanítványai lábát megmossa, illetve Mózes.

Az északi oldal ablakmélyedésében ülő Szent Péter apostol mögött láthatjuk a bazilika Róth Miksa által készített ablaküvegeinek épen maradt darabját. Igaz, most a felújítás alatt 8 helyen kellett rajta kisebb javítást végezni, de ez a 8 darab ólomkeretbe foglalt ablakrész az egészhez képest nagyon minimális.

Az egész szentélyt műmárvány borítja, s kétoldalt ehhez simul a 6-6 fős káptalani és a segédpüspök számára különálló stallum, amely fölött egy-egy tűzben aranyozott bronz fali cillár látható, amit Szent János jelképe, a sas tart. Az egyházmegye főpásztorának stalluma, amiről a templom a székesegyház elnevezést kapja, az elmúlt évtizedekben a kisorgona előtt, később a szentély sekrestye felőli falánál volt. A mostani felújításkor oldalról ismét középre, a fő- és szembemiséző oltár közötti térbe került, oda, ahol a boltozat ívében a Krisztust jelképező bárány ábrázolása látható.

11. A Mária-kápolna

Miután a főhajón végighaladtunk, folytassuk sétánkat az oldalhajókban, mégpedig úgy, hogy a Mária-kápolnától indulunk, és a másik, a bal oldalon a Szent Mihály-oltárhoz érkezőnk.

A jobb oldali mellékhajó végében szinte a mennyezetig érő rácsos kapuval elválasztva van ez a nyolcszögletű kápolna, amelyet Lengyel Miklós kanonok 1881-ben rendeztetett be romantikus stílusban. Nevét részben onnan kapta, hogy az oltár mellett van egy 1 m magas aranyozott fából készült Mária-szobor, illetve a díszítése, képei, a Szoldatics Ferenc által készített freskók a Boldogságos Szűz Mária életéhez kapcsolódó eseményeket tárják szemünk elé. Az angyali üdvöletet, Erzsébetnél történt látogatását, a mennybe való felvételét. De alakja a sátánt lábbal tipró Szűzként is megjelenik. A Mária-kápolna nevet azonban kétségtelenül az oltár fölött látható, a könnyező máriapócsi kegyképnek a lengyel Imrelszky Péter festő

---

¹⁸ VOIT, *Az egri főszékesegyház* 12.

¹⁹ LÖFFLER, *Bazilika* 4.

által 1699-ben készített másolatáról és az 1696-ban történt első könnyezésnél a könnyeket felfogó és az egri püspökhöz elhozott s azóta itt őrzött kendőcskéről kaphatta.

A könnyezés történetéhez hozzátartozik, hogy az 1696-ban Máriapócon könnyező ikont Bécsbe, a Stefáns Dómba szállították, s ott a bejárathoz közeli kápolnában helyezték el. A hívek részéről ugyan nagy tisztelet övezi, de könnyezése nem ismétlődött meg. Viszont a róla készült és most is a máriapócsi bazilikában őrzött másolattal azóta kétszer (1715-ben és 1905-ben) megismétlődött a csoda. De a könnyező képpel kapcsolatban csodának lehet azt is tartani, hogy egy méhcsalád, amit egy kéréssel a Szent Szűzhöz forduló (talán nagykállói) gazda kérésének teljesüléséért hálából följánlott, de mégsem adott oda, otthagya a gazda portáján lévő kaptárt, a pócsi templom északi falán lévő külső repedésbe telepedett be. A méhek most is ott vannak.

Azonban ezt a kápolnát keresztelő kápolnának is hívjuk, hiszen Jézus megkeresztelkedésének jelene épp úgy megtalálható benne, mint a gyermek Jézus templomban történő bemutatása. Így a gyermeküket kereszteltetni ide hozó szülők különösen otthon érezhetik magukat.

12. Az oldalhajókban

Az oldalhajókban sétálva az ugyancsak Takács István által festett keresztút állomásait szemlélve Jézus értünk, a mi megváltásunkért vállalt szenvedésében mélyedhetünk el. Különösen is megragadó a XII. állomáshoz kapcsolódó elmélkedés imádsága: Nézd Jézust a kereszfán! Ruhától megfosztották, láthatod hát testén a rátongó sebeket. Fejét lehajtja, hogy megcsókoljon, karját kitarja, hogy átöleljen, szíve nyitva, hogy befogadjon téged. Mily nagy szeretet! Jézus meghal a kereszten, hogy te az örök haláltól megmenekülve örökké a mennyország örömeiben és boldogságában élj!

A bejárathoz közeli jobb és bal oldalon lévő mellékoltárokon találjuk azt a két, a régi székesegyházból átmentett Kracker János Lukács által festett oltárképet, amelyek egyike Szent Istvánt a korona Szűz Máriának való felajánlása jelenetében, a másik Szent Lászlót a Boldogságos Szűz Mária előtti hódolatában ábrázolja. Ha emlékeim nem csalnak, akkor a Szent Istvánt ábrázoló képhez az is hozzátartozik, hogy amikor Szent II. János Pál pápa először látogatott hazánkba, akkor a Hősök terén bemutatott szentmise oltárképe ez a festmény volt.

Itt az oldalhajóban, a kupola egyik oszlopkötegén van a sojzvai táborra, illetve az oda elhurcoltakra emlékeztető tábla elhelyezve, ahol évente megemlékezést, az ott szenvedőkért való imádkozást tartunk. Átellenben pedig ugyancsak az oszlopköteg bejárat felőli oldalán a templomot építtető Pyrker János László alakját ábrázoló, az oldalfal oszlopán pedig a székesegyház díszítő, domborműveit, homlokzati és lépcsőt szegélyező szobrai készítő Casagrande bronz domborművét találjuk.

Az oldalhajó szentélyhez közeli részén pedig egy-egy mellékoltáron a Michelangelo Grigoretti velencei művész által festett Szent Család és a másik oldalon a Giovanni Busato ugyancsak velencei művész által készített Szent Anna Joachimmal ábrázolását szemlélhetjük. A mellékoltárok korábbi liturgikus szerepüket elvesztették. Rajtuk szentmisék bemutatása már nem történik, hanem rossz idő esetén az úrnapi körmenet oltáraiként szolgálnak. A kereszthajó két oltáránál szokott állni a betlehem és a szentsír.

Az oldalhajók egyébként a „gyóntatófolyosók” szerepét is betöltik, hiszen itt van a szépen felújított nyolc gyóntatószék is. A déli oldalhajó a Szent Mihály-oltárnál ér véget. Ez a tiszta fehér carrarai márványoltár, amelynek tervét Schickedanz Albert készítette, az Oltáriszentség őrzésének helye, ahová az oldalbejáraton belépők éppúgy, mint a gyónók, szívesen mennek rövidebb-hosszabb adorációra. Oltárképét 1838-ban Michelangelo Grioletti festette, aki Szent Mihálynak Lucifer, a gonosz jelképe feletti győzelmét ábrázolja.²⁰ Menzája alatt vértanúk ereklyéi vannak, amelyek korábban egy üvegfalon keresztül láthatók is voltak, fölül pedig a baldachinos részben évközben egy mives kereszt, karácsonyi időben pedig a jászolban fekvő gyermek Jézus szobra látható.

A bazilika párkánya alatt körbefutó nagy domborművek közül az oldalhajóban a Mária-kápolnától indulva a következőket láthatjuk: Engedjétek hozzám a gyermekeket, Jézus jeruzsálemi bevonulása, a házasságtörő asszony, Lázár feltámasztása.

13. Oldalbejárati ajtó

Templomlátogatásunkról az oldalbejáraton keresztül távozunk. A minden nap templomba járók ezt a bejáratot szeretik használni, mivel itt kevesebb lépcsőn kell felkapaszkodni, és a bejárati előcsarnokban vannak a hirdetőtáblák, amelyeken sok hasznos információ olvasható.

Ennek a bronz domborművekkel díszített kapunak a mérete megegyezik a főbejárat melletti 2 kapuéval (2 × 4,5 m). Domborművei a főbejáratétól szerényebbek, s „Mária évben készültek”, akkor, amikor egyházunk 2000 éves jubileumát ünnepeelve külön évet szántunk a három isteni személy tiszteletére, a hit évét is megtartva Mária évét is ültünk. Így talán érhető, hogy a 2 × 6 dombormű leginkább olyan eseményeket tár elénk, ahol a Boldogságos Szűz Mária is jelen van. A domborművek nézésekor érdemes alulról fölfelé haladni és egyszerre nézni mindkét szárny jelenetét, mivel így nemcsak időben haladunk előre, hanem az összetartozó vagy egymáshoz szorosan kapcsolódó eseményeket együtt találjuk.

---

²⁰ VOIT, *Az egri főszékesegyház* 16.

A két legelső az angyali üdvözlés és Mária látogatása Erzsébetnél. Fölötte a betlehemi jelenet: Jézus születése és mellette a templomban történő bemutatása. Alulról a harmadik a kánai menyegző csodája és a hegyi beszéd jelenete. Fölötte az utolsó vacsora és a keresztúton Jézusnak és Szent Anyjának találkozása. Majd a golgotai jelenet a kereszt alatt álló Máriával s a feltámadás. A kapu legtetetjén, a nem nyitható részen a pünkösdi esemény, amikor az apostolok Máriával együtt imádkozva várták a megígért Szentlelket, s vele párhuzamosan a Boldogságos Szepőlötelen Szűz Mária mennybevitelével és megkoronázásával ér véget a domborműsorozat, amely a rózsafüzér titkaiból mindazt elénk tárja, ahol Szűz Mária is jelen volt.

14. Altemplom

Az oldalajtó előtti képcsőkön lejövet mindjárt az altemplom bejáratához érünk, ahol mives sírkövek között tudunk lemenni az altemplomba, amely „Hild egyik legremekebb alkotása. A három helyiség a kereszthajó alatt fekszik. Legbelül egy nyolcszögletű helyiség közepén az építető Pyrker érsek szívét rejtő a vörös márvány sírkő. Teste a lilienfeldi ciszterci apátság apáti mauzóleumában van eltemetve. A többi sírban érsekek és püspökök nyugszanak.”²¹ Ide van eltemetve a Líceumot megálmodó Eszterházy Károly, a szemináriumot megalapító Telekessy István, de Erdődy, Fischer és Fuchs érsekek is, vagy az elmúlt évtizedek sokunk által ismert és tisztelt főpásztorai: Czapi Gyula, Brezanóczy Pál, Kádár László, Seregély István. Mégpedig úgy, hogy ők a felső sorban nyugszanak, az alattuk lévő helyekben pedig segédpüspökeik: közöttük Kriston Endre, a pálos szerzetes Ács István püspök, aki a Házas hétvége lelkes mozgalmos vezetője és magyarországi meghonosítója volt, az egerbaktai származású ciszter szerzetes, Kovács Endre püspök úr, aki közel 20 évig a kispapok spirituálisja is volt.

Az altemplom középső, kör alakú helyisége közepén egy kőoltárral a kupola alatt helyezkedik el, mégpedig úgy, hogy mennyezetét 8 dór oszlop tartja. Az altemplomnak ez a terme főként a káptalan tagjainak és más ismertebb személyiségeknek lett a temetkezési helye. De néhány főpásztornak (Szmrecsányi Lajos és Samassa József érsekek) és szüleiknek a sírjával is találkozhatunk. Itt nyugszik mások mellett az évtizedekig Rómában élő Mester István pápai prelátus, akit előbb a németek tulajdonában a Vatikán területén lévő Cimitero Theutenomicóba temettek el, de mivel egeri egyházmegyei pap volt, ezért hamvait hazahozva itt, a bazilika altemplomában helyezték örök nyugalomra. Ha jól emlékszem, akkor az Ő temetésekor volt utoljára szentmise az altemplom oltárán, ami korábban rendszeres volt, főként halottak napján, az egyházmegye elhunyt főpásztora halálának évfordulóján, amikor

²¹ LÖFFLER, *Bazilika* 7.

a káptalan tagjai korális ruhában vették körül az oltárt, s az egyházmegye papjainak jelentős része koncelebrált, a kispapok pedig asszisztáltak. A dór oszlopokon kívül állva a hívek is nagy számban vettek részt ezeken a szertartásokon.

A külső, téglalap alakú helyiség főként a világi hívek temetkezéséül szolgál, akár koporsós, akár urnás módon. Újabb urnahelyeket már nem lehet kialakítani, a koporsós és az urnás helyek is mind elfogytak, így mondhatjuk, hogy a „temető betelt”, annak ellenére, hogy az urnahelyek közül még sok üresnek látszik, de ezek mind előre megváltottak.

15. A bazilika tornyai

A két torony 54-54 m magas, óriási tömbként áll előttünk, amelynek alapja nemcsak annyira mélyed a földbe, hogy biztonsággal meg bírja tartani ezt a hatalmas tömeget, hanem hogy a sekrestye alatti részében a múltban kazánházat is lehessen építeni, hiszen innen fűtötték egy sajátos „légbefűvások” módszerrel a káptalani sekrestyét, de még az oratóriumot is. A rég nem használt „kazánház” helyére a mostani felújításkor mosdóhelyiségek kerültek.

A toronyba az elmúlt évtizedekben csak a kiváltságosok: ministránsok, a tűzijátékokat innen néző ifjúsági hittanosok, kispapok, az alkalmazottak és a káplán atyák ismerősei mehettek fel. Most viszont bárki számára látogathatóvá válik az északi torony. Előbb a csigalépcső, majd a torony oldalfalához szorosan hozzáépített fa lépcsősor s végül az acéllétra várja azokat a bátrakat, akik a szép kilátás reményében elindulnak, hogy a Líceum kilátójánál is magasabbról tekinthessenek le a városra és a környékre. Felfelé menet először az óraszerkezetet lehet megcsodálni, majd a padlás egyes részeire vezető ajtókat elhagyva a harangok szintjére jutunk. Itt nemcsak a levegő elfogyása, hanem a látvány kissé félelmetesnek tűnő volta miatt is pihenőt kell tartani, lehetőleg addig, míg az óra ütni is fog, hogy a harang érces hangjába egy kicsit beleborsózzon a hátunk. Az akár csak egy haranggal történő harangozást is csak a nagyon bátrak, azt is a felfelé vivő, falhoz simuló lépcsőn állva tudják meghallgatni.

A déli toronyban 3 (a Szent József, Szent Lajos és a Szent János nevet viselő), az északiban, ahová egy egyedi öntöttvas fokokból álló ún. „harangozólépcsőn” lehet átmenni pedig 1, a nagy Szent Mihály-harang lakik, amit Czakó István akkori plébános kezdeményezésére 2001-ben Passauban a híres Perner cég öntött. A toronyba való felhelyezése előtt, amihez ki kellett bontani a torony ablakát, néhány napig a bazilika mellett „közszemlére” volt kitéve, így mindenki láthatta rajta a 6 domborművet: Szent Mihálynak, a bazilika védőszentjének alakját, a 12 csillagból glóriát viselő és a sátánt lábbal tipró asszonyt, a Boldogságos Szűz Máriát, Szent István királyunkat és a Szent Koronát, valamint Szent Lászlót és egyházmegyénk védőszentjét, Szent Jánost ábrázoló domborműveket felirataikkal s a harangpalást alsó részén körbefutó írással is: „Az 1944-ben hadi célokra elvitt harang helyett 2001-ben újraöntve”.

A sokak által kíváncsian, de áhítattal nézett consecratio után, amit Seregély István érsek úr végzett, izgalmas és felemelő látvány volt, amikor a hatalmas daru a levegőbe emelte, s a harangokat karbantartó Bukta András és a Perner cég munkatársainak segítségével elhelyezték a toronyban 45 × 45 cm tölgyfagerendákon, illetve az abból készült harangszéken. 60 mázsás súlyával hazánk harmadik legnagyobb harangja nem egy oldalról működtetett, hanem 2 láncos kerék meghajtású. Csak ritkán (nagy ünnepeken és azok vigíliáján, pápaválasztáskor és haláluk-temetésük kapcsán, papszenteléskor, körmeneteknél és hasonló alkalmakkor) szólal meg.

A déli toronyban lévő harangok az óraütésükkel jelzik az időt, és a mindennapi harangzás szolgálatában állnak. Hangjukkal a halottak elkísérei és az élők imádságra hívói. Szavuk mindennapi életünk részesei. Rendszeres törődést igényelnek, még forgatni is kell őket, hogy a palástjukon a harang nyelve ne mindig ugyanazt a helyet üsse, hiszen úgy könnyen károsodhatnak. A másfél méter magas, 33 mázsás, 1828-ban újraöntött Szent József-harangot – Kerékgyártó József kutatása s a Főplébánia irattárába 2012-ben elhelyezett írása szerint – még maga a bazilika építtetője, Pyrker János László érsek szentelte fel. A harang palástján 3, Szent Józsefet, a koronát a Boldogságos Szűz Máriának felajánló Szent Istvánt királyt és a Szeplőtelenül Fogantatott Szűz Mária alakját megőrkítő domborművet lehet látni.

Az I. világháborúban elvitt harangok pótlására az 1923-ban Seltenhofer Frigyes soproni harangöntő cége által készített 1.2 m magas, 13 mázsás és a névadó domborművét viselő Szent Lajos-harangot Kriston Endre püspök szentelte fel.

Az ugyancsak Sopronban 1923-ban készült harmadik, a közel 1 m magasságú és csupán 5.8 mázsás legkisebb „lélekharangnak” is nevezett, a negyedik evangélista alakjával díszített Szent János-harangot is Kriston Endre püspök szentelte fel. A lélekharangnak egyrészt az esti harangszó után a halottakért végzendő imádság alatt kellett megszólalnia, másrészt haláleset hírül adására. Három csendítéssel, ha férfi, két csendítéssel, ha nő és egy csendítéssel, ha gyermek halt meg. Sok helyen, mint pl. Jászárokszálláson a csendítéskor a harangozónak (a fiatalon meghalt papunk édesapjának: Bágyi Pista bácsinak is) még az 1970-s években az is feladata volt, hogy csendítés után a négy égtáj felé az elhunyt nevét is kikiáltsa a torony ablakaiból.

A harangok a Szent Háromnap alatt némák („Rómába mennek”), de a szertartások kezdetét és esetleges halálesetet ilyenkor is kell valamivel jelezni. Erre szolgáltak a templomtornyokban az ún. kereplők, amelyeknek egy ládában lévő forgatható fogaskereke egy-egy fadongát felszabadítva egy recsegő, de elég messziről is viszonylag jól hallható hangot adott. Ezzel helyettesítették a harangszót.

A torony harangszintje fölötti legmagasabb helyiség (itt a bazilikában is) tűzfigyelő helyiségként szolgált. A tűzvigyázók a nádfedelese vagy a szorosan egymás mellé épített házak településein és főként aratás idején nagyon fontos feladatot láttak el. Nyilván voltak olyanok,

akik „főállásban” végezték ezt a feladatot, de szülőhelyemen, Kisvárdán az aratási tűzvigyázók a gazdák soraiból egymást naponta váltva kerültek ki. Szolgálatuk idején az esetlegesen keletkezett tüzet időben kellett észlelniük, és legtöbbször a harang megkondításával riasztani. Helyüket nem hagyhatták el még érkezés idejére vagy egyéb szükségleteik miatt sem. Mint az aratóknak, nekik is a család nagyobbacska gyermekei vitték az otthon elkészített ételt és a friss vizet. (Amikor a kisvárdai templom tornyában éppen a nagyapánk látta el ezt a szolgálatot, mindig örömteli és várva várt feladatunk volt az ebédvívés, hiszen ilyenkor a harangok közelébe kerülhattünk.) A bazilika tornyában végzett felújítási munkák közben a torony északi és keleti falának találkozásánál előkerült a legfelső szintről, a tűzfigyelő helyiségből a földszintig kiépített csővezeték, amely biztosította, hogy a tűzfigyelőnek még szükség idején se kelljen elhagyni a szolgálati helyiséget.

A templomok tornyai a régebbi időben a települések között olykor fényjelek segítségével üzenetek közvetítőivé is váltak, de manapság legtöbbször a csodálatosnak ígérkező kilátás reményében kapaszkodnak fel tetejükbe a szépet látni akarók. Így van ez az egeri bazilika tornyainál is, hiszen a legfelső szinten a kevésbé szédülőseknek és félőknek egy külső erkélyen körsétára is van lehetősége. Érdemes innen körülnézni.

Kedves Látogató! Sok mindent tudnék még neked mondani és mutatni az egeri bazilikában, de nem teszem, hogy legyen miért legközelebb is visszajönnöd. De mielőtt elmennél, egy rövid imára térj még be a Mária-kápolnába. Találsz ott egy, csak itt használt imádságot, amiből egy példányt el is vihetsz, vagy akár többet is, hogy másoknak is adhass belőle. Ezt kezdedbe véve a könnyező Mária-ikon előtt mondd áhítatos lélekkel: Könnyező Szűzanyám, bűnösök menedéke! Könnyeidre kérek, eszközöld ki Jézusnál bűneink bocsánatát. Nyerd meg számunkra és enyéimre Szent Fiad áldását. Enyhítsd szenvedéseinket, gyógyítsd meg betegségeinket, vigasztalj szomorúságunkban, segíts az erényes életbe, vezess végül a boldog mennyországba! Ó könnyező Szűz, ó drága Istenanya, emlékezzél meg rólunk Jézusnál, most és halálunk óráján, Ámen.

SCHMIEDMEISZTER SZILVIA

AZ EGRI ÉRSEKI FIÚKÓRUS

Az Egri Főegyházmege főszékesegyháza és bazilikája a liturgikus és az egyházzenei élet terén jelentős múltra tekint vissza. E templomban a számos kiváló egyházzenei kezdeményezést folytatva dr. Ternyák Csaba egri érsek 2011. augusztus 20-án megalapította az Egri Érseki Fiúkórust. A kórus abból a célból jött létre, hogy szolgálatával szorosan kapcsolódjon az egri bazilika liturgikus életébe, ezzel segítse az Egri Főegyházmege főtemplomának rangjához méltó és a hívek üdvösségét szolgáló liturgikus életet.

A fiúkórus az alapítást követően 2011. október 4-én tartotta meg első kóruspróbáját – a felvételt nyert 9 gyermekkel –, a karnagy Schmiedmeiszter Szilvia. Az alapítás óta eltelt bő egy évtizedben 55 tagja volt a fiúkórusnak. Az első években kizárólag gyermek- és egyneműkari műveket énekeltek, majd a tenor és basszus szólamokba váltó középiskolás kórustagokkal bővültek a lehetőségek. Mostanra stabil 4 szólamú fiúvegyeskarként énekelnek a szakrális és világi kórusrepertoár 600 évéből.

A kórus kitűzött célja, hogy a főszékesegyház és Eger templomai mellett az egyházzmege legkisebb településeire is elutazhassanak, akár a plébániák, akár az önkormányzatok felkérésére, és eljuttassák a kóruséneklés hagyományának értékeit azokhoz is, akik akár 20-30 éve nem hallottak élőben kórusokat énekelni saját településük templomaiban. Az egyházzmege a kezdetektől támogatja a kórust, és stabil anyagi háttérrel biztosít a számára. A kórusévadban rendszeres hangversenyekkel teremtettek hagyományt, melyek között az adventi és évzáró koncertek is szerepelnek.

Kiemelkedő programjaik és koncertjeik 2011–2023 között:

- Zeneakadémia Nagyterem 2013.
- Budapest Kongresszusi Központ 2013.
- Mozart Knabenchor-turné Bécsben 2015.
- Nyomtatott megjelenés: Mértékadó Kultúra, Tv- és rádióműsor 2016. június.
- Grazer Kapellknaben-turné Grazban 2018.
- Magyarország Sanghaji Főkonzulátusa meghívására a Mú'en Táng – Moore-émléktemplomban koncertezett 2018 januárjában a Magyar Kultúra Napja alkalmából 800 fős közönség előtt.
- Adventi Jótékonyági Koncertek az Egri Törvényszék szervezésében 2018–2019.
- Jézus a mi királyunk 2019. 06. 12. Miskolc.

- Eszterházy Károly Katolikus Egyetem alapító díszünnepség, 2021. 08. 01. Tolcsvay László Magyar mise.
- 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus Pápai Zárómise, 2021. 09. 12. Hősök tere, Budapest.
- Pápalátogatás 2023. április 30., Kossuth Lajos tér, Budapest.
- Egerszalóki Ifjúsági Találkozó 2023.
- Puernatis in Betlehem – Karácsonyi CD-lemez kiadása – Érseki Vagyonkezelő 2015.
- Kortárs Komolyzenei Hangversenyek-sorozat Egerben – a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.
- Nemzetközi Fiúkórus- és Orgonafesztivál, Eger – Réz Lóránt szervezésében, az Egri Kulturális és Művészeti Központ támogatásával 2014–2017.
- Videntes Stellam Adventi Kórusangverseny az egri bazilikában a Cantus Agriensis Kórusal közösen szervezésben 2013 óta.
- Televízió Műsorok: Isten kezében, DUNA Televízió 2015.
- Kóruséneklési mesterkurzus dr. Tóth Árpáddal 2023. 05. 26–28., Eger.
- Hanglemezfelvétel 2023.
- In Terra Pax – Pueri Cantores, Nemzetközi Ifjúsági Egyházzenei Kórustalálkozó, 2023. 09. 28. – 10. 01., Veszprém.

Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetemmel való együttműködés a kórus alapítása óta szoros, nem csupán a hangversenyek helyszínét biztosítja az intézmény, hanem egyéb, a kórus szervezésében zajló kurzusok, valamint iskolai időszakon kívül a próbák helyszíne is.

A kórus munkájára és életére misszióként tekintünk. Életben tartjuk és lehetővé tesszük, hogy az érdeklődő fiatalok megismerhessék az egyházzenei világot, bekapcsolódásukkal pedig célunk, hogy zeneszerető és zeneértő gyermekek váljanak belőlük. Így bízhatunk abban, hogy később szülőként ők is a zene értékeire irányítsák gyermekeik figyelmét, ugyancsak zeneszerető és éneklő gyermekeket neveljenek.

Az Egri Érseki Fiúkórus állandó közreműködő művészei 2011–2023:

- Kubík Tamás – orgonaművész
- Magda Dávid – orgonaművész
- Dr. Réz Lóránt – orgonaművész
- Bajzáth Linda – zongoraművész
- Hegyesi-Hudik Margit – szoprán énekművész
- Hibay Éva – fuvolaművész
- Simorjay Emese – színművész

1. kép: A Jubileumi Egri Érseki Fiúkórus 2021. június 16. Egri Szent Bernát Borgia Szent Ferenc lelkészség (Ciszterci templom, Eger) (Fotó: Víg Lajos)

A fiúkórus tagjai egy különleges közösség részei. Őket az éneklés, a templom, a hit és mindezeknek a zenében történő egyre magasabb szintű megformálása tartja össze. Reméljük, hogy a fiúkórus intézménye a következő évtizedekben tovább erősödik, és rászolgál majd a késői utókor figyelmére is, alapítójának mindenkori megbecsülést szerezve.

BORBÉLY ZOLTÁN – VÁCZY KÁLMÁN ZOLTÁN

AZ EGRI SZŐLÉSZETI ÉS BORÁSZATI OKTATÁS ÉS
KUTATÁS RÖVID TÖRTÉNETE

Az egri bor és a környék évezredes szőlőkultúrája szorosan összekapcsolódik az egri püspökség történetével, ugyanis a Szent István által létrehozott Egri Egyházmegye kiemelkedő szerepet játszott ennek a több szempontból is meghatározó jelentőségű mezőgazdasági formának az innovációjában. Ugyan a 11–12. századból nem rendelkezünk olyan forrásokkal, amelyek az egri szőlőművelésről közvetlen módon is tudósítanak minket, de a tatárjárás pusztítását követően IV. Béla birtokmegerősítő oklevele már élénk szőlőművelésről tanúskodik az egri völgyben. Ebben minden bizonnyal aktív szerepet játszottak az egri püspökök által még a tatárjárás előtt betelepített vallonok és németek, valamint a ciszterci szerzetesek, akik fejlett szőlőkultúrát, szőlőmetszési és borkezelési ismereteket hoztak magukkal. Hozzájuk kapcsolódik például a bor hordókban történő tárolása, ami a korábban használt bőrtömlőket váltotta fel.¹

Az egri püspökség és a káptalan számára a bordézsma volt a legjelentősebb jövedelmi forrás az egész középkor folyamán, így már korán megjelentek a nagyobb mennyiségű bor tárolására és kezelésére alkalmas pincék, ahogyan az itt tevékenykedő szakemberek is.² A 16. századra az Eger környéki szőlőkultúra olyan fokra jutott, hogy szinte minden más művelési formát háttérbe szorított még a környező falvakban is. További lendületet jelentett az egri szőlőtermesztésnek, hogy az oszmán hódítók már az 1520-as évek legelején elfoglalták az ország addigi első számú bortermelő vidékének számító Szerémséget, így ezt a szerepet néhány évtizedre Eger vette át. Ebben az egri bor első virágkorának is tekinthető időszakban még inkább a fehér szőlőfajták voltak a jellemzőek. Annak ellenére, hogy a mohamedán vallás tiltja az alkoholos italok fogyasztását, számos példát ismerünk rá, hogy az egri törökök sem vetették meg a bort, bár a szőlőt elsősorban inkább gyümölcsként fogyasztották.

A török kiűzését követően, a 18. század folyamán ismét az egri püspökség lett az egri szőlő- és bortermelés megszervezésének kulcsszereplője, de a város gazdaságában is a szőlőművelés vált meghatározóvá. Eger és környékének rohamos ütemű újranepezésével párhuzamosan alakult ki a szőlőmonokultúra, és ekkor jöttek létre a szőlőhegyek máig használt nevei is.

¹ KRISTÓF, I. – A. HALÁSZ, Á. – BUZÁS, G., *Eger története a középkorban*, in *Eger ezer éve*, szerk. KRISTÓF, I. – BERECS, A., Líceum Kiadó, Eger 2020, 32.

² BAKÓ, F., *Borpincék történeti-néprajzi kutatása a felföldön*, in *Agria (Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve) XXXI–XXXII (1995–1996)*, 241.

A 18. század első évtizedeiben még leginkább a tulajdonjoguk elismertetésére és a püspöki jövedelmeik visszaállítására törekedtek az egeri püspök-földesurak, majd a század második harmadától Barkóczy Ferenc már az uradalmi rendszer kiépítésén és jövedelmei növelésén dolgozott, az őt követő Eszterházy Károly pedig kialakította a modernizált feudális nagybirtokot.³ Ekkor jelentek meg a vincellérek is a püspöki szőlőkben, ami egyértelműen a szőlőművelési kultúra egy jóval magasabb fokát jelentette. Vincellérek az uradalom valamennyi szőlőműveléssel foglalkozó településén alkalmazásban álltak. Létszámuk kezdetben hét volt, majd az 1790-es évekre tízre növekedett, ami nemcsak a szőlőterületek növekedésével, hanem a minőség iránti igény növekedésével is magyarázható.⁴

Az egeri bor már a 18. század folyamán országosan ismert és elismert bornak számított, amihez a század második felében meginduló agrárkonjunktúra is nagyban hozzájárult. A 19. század első felében azonban részben a rossz piaci környezetnek, részben pedig a magas vámoknak köszönhetően stagnálás figyelhető meg. Ekkor a művelés gondossága és a borok minősége is erősen visszaesett. Ekkoriban kezdett megjelenni a bikavér megnevezés is, mintegy minősítési kategória, ám ekkor még nemcsak az Egerben készült vörösborokat nevezték így, hanem országszerte a nagy festéktartalmú sötét fürtökből, „vinum rubrum”-ból készült borokat.

Az 1848-as áprilisi törvények az egeri bortermelés szempontjából is rendkívül nagy horderejű változásokat hoztak, ugyanis a polgári földtulajdon megjelenésének, a szőlő- és földbirtokstruktúra kialakulásának folyamatában is komoly változásokat hozott. A szőlőművelésben érdekelt települések örökváltási szerződések segítségével tudták megváltani a nem úrbéres jellegű szőlőket, és ezáltal kerülhettek azok magántulajdonba. Eger esetében Bartakovics Béla érsek és Eger város 1854-re jutott el a szerződés megkötéséhez.⁵ Ez nyitotta meg az utat a polgári (és kisparaszti) szőlőbirtokok kialakulása előtt, amelyek a 19. század második felében kiemelkedő szerepet játszottak az egeri szőlőművelés modernizálásában és az egeri bor hírnevének kialakításában.

Különösen néhány nagypolgári család és a század második felében betelepült zsidó kereskedő vette ki a részét a bortermelés fellendítéséből.⁶ Az egyik legkorábbi vállalkozó Bucher Gusztáv, akinek borai és egeri aszúja több borversenyt is nyert. De ekkor került Egerbe a Gróber család is, amelyből a huszadik század első felének legismertebb egeri

³ BÁN, P., *Az egeri püspöki uradalom igazgatása Eszterházy Károly idején*, in: *Eszterházy Károly emlékkönyv*, szerk. Kovács, B., Eger 1999, 259–370.

⁴ BORBÉLY, Z., *Az Egeri Püspökség szőlő- és borgazdálkodása a XVIII. század második felében*, in: *Agria XLVI.* (2010), 157–177.

⁵ BERECZ, A., „Az egyház áldozik a haza javáért imát és dézsmát” Az 1854. évi egeri örökváltási szerződés, in: *Urbs. Magyar Várostartörténeti Évkönyv XVI.* (2022), 61–80.

⁶ BERECZ, A., *The Relationship between grape and fruit production in Eger and its surroundings*, in: *Acta Carolus Robertus. Az Eszterházy Károly Egyetem Gyöngyösi Károly Róbert Campusának tudományos közleményei*, Eger 2020, 5–10.

borásza, az Egri bikavér keresztapja, Gróber Jenő is származott. Gróber Sándor már az 1860-as évektől hirdette egri borkereskedését, az 1880-as évektől kezdve pedig országos borászati kiállításokon is rendszeresen részt vettek, de a Borászati Lapok hasábjain, mintegy programadásként össze is foglalták az Egerre vonatkozó legsürgetőbb szőlészeti és borászati feladatokat.⁷

Mivel intézményes keretek között ekkor még nem foglalkoztak szőlészeti és borászati kutatásokkal, így ezeknek a tőkés vállalkozóknak is tekinthető borászoknak az innovációs tevékenysége folytán jutottak el Egerbe is a korszak technológiai újdonságai, illetve szintén nekik köszönhetően jutottak el az egyre jobb minőségű egri borok az európai piacokra is. Ez a fejlődés a kiegyezést követően, 1867 után kapott nagyobb lendületet, de ezt a prosperálást az egri gazdák sem élvezhették sokáig. 1875-ben ugyanis hazánkban is megjelent a filoxéra, vagyis a szőlő gyökerén élősködő rovar (szőlőgyökértetű), amely Amerikából behurcolva szinte az egész európai földrészen kiirtotta az őshonos szőlőfajtákat.⁸

A történelmi Magyarországon ekkor 426 000 hektár szőlőterületet tartottak nyilván, ahol 76 szőlőfajtát – és valószínűleg ezeknek több változatát – termesztették. A Magyar Királyság területén először Pancsován (ma Szerbia) észlelték a kártevőt, majd a következő tíz évben szinte az ország valamennyi bortermelő régiójába eljutott. Eger környékén először 1883-ban találtak fertőzött tőkéket Felsőtárkány határában, 1886-ban pedig már Eger valamennyi dűlőjében jelen volt.

A filoxéra nyomán kialakult helyzetről az alispáni jelentések nyújtanak hű képet. Heves vármegye alispánjának éves jelentései szerint 1890-ben a szőlőtermés a filoxéra következtében teljesen tönkrement, 1891-ben pedig jóformán megszűnt a szőlőtermelés a történelmi borvidék területén. A pusztítás mértékéről az 1895-ös mezőgazdasági statisztika adatai adnak megdöbbentő képet. A filoxéra megjelenése után 14 évvel a borvidék 6.467 katasztrális hold szőlőjéből 6.104 hold, azaz 94%-a elpusztult.⁹

A károk enyhítésére és a nyomán kibontakozó szociális-gazdasági válság megoldásához állami beavatkozásra volt szükség. A szőlőterületeket ért pusztítás mértéke akkora volt, hogy sokan nem láttak semmi esélyt arra, hogy az egri szőlészet talpra álljon, így más ágazatok felé kezdtek tájékozódni, aminek az eredménye az Egri Dohánygyár megalapítása lett.

A borosgazdák nagyobb része azonban nem adta fel addigi kenyéradó foglalkozását, és minden eszközt igyekeztek megragadni az újrakezdéshez. Állami szinten csak viszonylag későn, az 1890-es években, Bánffy Dezső kormányának tevékenysége alatt kezdtek el a filoxéra okozta válság megoldásával foglalkozni. A Bánffy-éra alatt Darányi Ignác

⁷ SZILÁGYI, R. – CSUTORÁS, F. – PAP, P., *Az egri bikavér. Egy legendás bor története*, Eger 2021, 52–57.

⁸ BEREZC, A. – KRISTÓF, I., *Eger a polgárosodás útján*, in *Eger ezer éve*, szerk. KRISTÓF, I. – BEREZC, A., 127–131.

⁹ KÁRBIN, Á., *Az állam szerepe Eger város szőlészetének újjáépítésében*, in *Archivum, A Heves Megyei Levéltár közleményei* XX (2013), 74–75.

minisztériumának jutott a feladat a „*phylloxera által elpusztított szőlők felújításának előmozdítása tárgyában*” megoldást találni, amelyre az első komoly rekonstrukciót ígérő terv az 1896. évi V. törvénycikkben körvonalazódott.

Erőtlen kísérletek már az 1880-as években is történtek az Országos Filoxéra Kísérleti Állomás felállításával, de komolyabb eredményeket nem értek el. Több, az ágazatot segíteni próbáló határozat mellett az 1896. évi V. törvény rendelkezett a Magyar Királyi Központi Szőlészeti Kísérleti Állomás és Ampelológiai Intézet létrehozásáról is.

Egerben 1890-ben hozták létre először a Szőlészeti és Borászati Felügyelőséget, de ez nem volt képes megoldani a szakemberhiányt, ami a szőlők visszatelepítésének egyik kulcstényezője volt. A szőlészeti és borászati szakoktatás 1892-ben indult meg a fővárosban (Felsőbb Szőlő- és Borgazdálkodási Tanfolyam), majd a századfordulóig négy középfokú – köztük az egri – és négy alsófokú vincellériskolát hoztak létre. 1896. szeptember 4-én Babócsay Sándor, Eger képviselőtestületének tagja indítványt nyújtott be az 1896. évi V. törvénycikk értelmében létesítendő szőlőtelepek egyikének Egerben leendő felállítása tárgyában.¹⁰ Darányi minisztériumból 1896 végén érkezett az ügyben egy leirat Eger város képviselőtestületének, amelyben a városi szőlőtelepnek az állami kezelésbe vételéről és vármegyei vincellériskola felállításáról szóló rendeletet ismertették, ami hamarosan a megvalósítás fázisába is lépett.

Az 1897. év tekinthető Eger város életében a legaktívabb esztendőnek a szőlők rekonstrukciójának történetében. A városi képviselőtestület folyamatosan készítette elő a vincellériskola felállítását, amire egy 2 kataszteri hold nagyságú telket is biztosítottak.¹¹ Az iskola felállítására megállapított összeg 30 000 forint volt, melyet már az adott esztendőben, 1897-ben megkezdtek folyósítani az országos közgazdasági alapból.¹² Az iskolához egy 15,5 hektáros kísérleti szőlőtelepet is kapcsoltak „galagonyási szőlőtelep” néven, ahol a filoxérának ellenálló amerikai alanyú oltványszőlők telepítését kezdték meg, ami az iskola működésén túl a helyiek számára tartott szakmai előadások helyszínül is szolgált.

Mivel az egri vincellériskola mellett csupán további három ilyen intézmény működött az országban, ezért az átlagosnak tekinthető 20-22 fős osztálylétszámok nemcsak egriek közül töltődtek fel, hanem gyakorlatilag az ország minden részéből érkeztek diákok. A kétéves oktatás folyamán szőlőművelésen és borászon kívül gyümölcsfatenyésztést, talaj- és trágyaismeretet, szőlőbetegségek tanát és „ügyirálytant” is kellett végeznie a leendő vincelléreknak, de időnként a méhtenyésztés és a selyemtenyésztés is feltűnt a végbizonyítványokban.¹³ A tantervben csak 1930-tól tapasztalhatunk változást, amikor

¹⁰ KÁRBIN, *Az állam szerepe Eger város szőlészetiének újjáépítésében* 76.

¹¹ Ez a telek és a nem sokkal később épített épület a mai Heves Vármegyei Levéltár épülete és hozzá kapcsolódó terület.

¹² KÁRBIN, *Az állam szerepe Eger város szőlészetiének újjáépítésében* 78–79.

¹³ MNL HVL VIII.601.a.

is lényegesen gyarapodott a két évben elsajátítani szükséges ismeretek száma, olyan tárgyakkal, mint például szervetlen és szerves vegytan, vagy „A szőlő hasznos és káros állatainak taná”, de helyesírást, földrajzot és történelmet is oktattak. A kutató és oktató funkció már ekkor is együtt működött, a telep bortermése pedig értékesítésre került. Bár a II. világháborút követően az oktatás gyorsan újra indult, a vincellériskolát 1947. július 25-én mégis bezárták. Az államosítás után 1949 októberében indulhatott újra az oktatás, egy évig mezőgazdasági gimnáziumként, majd 1952-ig mint hároméves mezőgazdasági technikum működött, 1954 és 1958 között négyéves mezőgazdasági technikummá alakították növénytermesztési és állattenyésztési tagozatokkal.¹⁴

A II. világháború idejére Magyarország szőlőterülete már újra igen komoly területre terjedt ki, a nyilvántartások szerint elérte a 230 000 hektárt. A háború utáni időszakban a földreform azonban fokozta a területek elaprózódását, majd a kommunista gazdaságpolitika akadályozta az ágazat föléledését. 1949-ben kezdetét vette a szocialista nagyüzemi szőlőtermesztés kialakítása, amivel párhuzamosan a hegyvidéki szőlőtermesztésről a fókusz az alföldi termeszési helyszínekre került, ennek köszönhetően a szőlőültetvények mérete növekedett és elérte a 247 000 hektárt.¹⁵

1950. január 2-án az Egri Pedagógiai Főiskola tanácsstermében tartottak egy biológiai-agrobiológiai értekezletet, ahol dr. Gelei József akadémikus felvetéséről tárgyaltak, ami egy a Magyar Tudományos Akadémia által létrehozandó biológiai kutatóintézet felállításának lehetőségeit vette számba. A kezdeményes mögé Eger önkormányzata, Némedi Lajos, a főiskola igazgatója és az érintett szakhivatalok vezetői is csatlakoztak, és megállapították, hogy „helyes, hogy a különböző kutatási ágak munkái egy ilyen központban egyesüljenek és a főiskola legyen ennek a központja”. Az ülést olyan optimista hangulatban zárták le, hogy a legfontosabb fennmaradó kérdésként már csak a felállítandó intézet nevét hagyták függőben.¹⁶ Az impulzív kezdeményezést azonban semmiféle gyakorlati megvalósításra irányuló tevékenység nem követte – nagy valószínűséggel az állam más irányú tervei miatt –, de az egri felsőoktatásban létrehozandó kutatóintézet elsőként ezen az ülésen körvonalazódott.

Az egykori Ampelológiai Intézetet 1950-ben Szőlészeti Kutató Intézetté alakították át, az öt állami szőlőtelepből pedig létrejöttek az intézet kísérleti gazdaságai is. A cél az volt, hogy a tudomány legújabb eredményeit először a gazdaság telepein alkalmazzák, és így az a szőlőtermesztés élenjáró mintagazdaságává fejlődjék. A Kísérleti Gazdaság egyik telepe lett az egri állami szőlőtelep galagonyási dűlője is – mely ekkor vált külön a vincellériskolától.¹⁷

¹⁴ BAKOS, J. – FEKETE, P.: *Eger és Felnémet földrajzi nevei. 2. köt., A belterület nevei.* Eger 1973.

¹⁵ *Magyarország a XX. században*, IV. kötet, szerk. FÁBRY, Gy., Babits Kiadó, Szekszárd 1996–2000.

¹⁶ MNL HVL VIII. 601. a. 60/1950.

¹⁷ Egri Szőlészeti és Borászati Kutatóintézet levéltára – feljegyzések.

A kutatóintézet vezetője Csizmadia Darab József lett, aki egészen a rendszerváltozás előtti évekig töltötte be a vezetői posztot. Az 1950-es évek második felétől, az enyhülő diktatúrában a kutatóintézet egyfajta sajátos innovációs központ szerepet kezdett betölteni a szinte teljes egészében az Eger-Gyöngyös Vidéki Borforgalmi Vállalat irányítása alá tartozó szőlészetben és bortermelésben.¹⁸

A Kísérleti Gazdaság egri telepe 1950-ben 33,6 hektár területtel rendelkezett, azonban a nagyüzemi szőlőművelési kísérletek céljára további területekre volt szüksége, így 1958-ban már 44,8 ha szőlőültetvényen folytatták a kísérleti munkát. 1955-ben egy nagyívű program kidolgozásába kezdtek, amelynek részeként létrehoztak egy 15 ha-os oltványszaporító telepet és ehhez kapcsolódó mintagazdaságot. Emellett 0,7 ha-os kísérleti parcellákat alakítottak ki Kadarka, Kékfrankos, Cabernet franc, Medoc noir, Olaszrizling, Leányka és Sauvignon blanc fajták vizsgálatára. A kutatóintézet legfőbb célja ekkor a termelészövetkezeti keretek közé összevont szőlőművelés technológiai szintjének emelése volt, vagyis az, hogy igyekeztek meggyőzni a termelőket (több-kevesebb sikerrel), hogy a kadarkát, „nagyburgundit”, vagyis a Kékfrankost, a Cabernet franc és Medoc noir fajtákat csak a jó fekvésű helyekre telepítsék, laposabb fekvésekben pedig a fehérszőlőfajtákkal próbálkozzanak. Ennek célja alapvetően a háború előtt nevet (és állandó receptúrát) szerzett Egri bikavér minőségi alapanyagainak biztosítása lett volna.

Már ekkor is közel egy hektárt foglalt el az a fajtagyűjtemény, melyet még a jogelőd vincellériskola létesített. A fajtagyűjteményben különösen nagy számban voltak amerikai alanyok, direktermő és ellenálló hibridfajták. Mivel Magyarországon az 50-es években még kb. 29.000 hektáron termeltek direktermő szőlőket, az egri kísérleti telep országos feladatként foglalkozott ezen fajták leváltása céljából új, rezisztens hibridfajták előállításával, azok termesztési és agrotechnikai igényeinek vizsgálatával. A telepen ekkor kezdődött el az a rezisztencianemesítési tevékenység, mely nemzetközi szinten is ismertté és elismertté tette az egri kutató telephely munkáját. Ezzel párhuzamosan a szőlőfajta-gyűjteményt felszámolták, melynek sok korábban Egerben termesztett fajtaváltozat esett áldozatul, a feladatot a pécsi kutatóintézetnek adták át.

A többszörösen kombinált keresztezéssel előállított hibrid szőlőfajtákkal szemben megfogalmazott elvárás a minőség és a betegségekkel szembeni ellenállóképesség összekapcsolása volt. Bár a kitűzött cél nem valósulhatott meg maradéktalanul, az egri intézet mégis számos jól ismert és népszerű interspecifikus szőlőfajtát hozott létre, mint pl. Zala gyöngye, Bianca, Medina, Nero, Suzy, Lakhegyi mézes, Vértes csillaga, Göcseji zamatos vagy a Turán.¹⁹

¹⁸ SZILÁGYI, R. – CSUTORÁS, F. – PAP, P., *Az egri bikavér. Egy legendás bor története*. Eger 2021, 146.

¹⁹ Egri Szőlészeti és Borászati Kutatóintézet levéltára – feljegyzések.

1961-ben megszüntették a központi szervezésű Kísérleti Gazdaságot, a kísérleti telepeken folyó kutatómunkának új lendületet adott 1972-ben a telepek nagyobb önállósággal rendelkező kutatóállomásokká történő átszervezése.

1972-től 1982-ig terjedő időszak az Egri Kutató Állomás fénykorát jelentette. A város terjeszkedése új területeket igényelt, így döntés született az állomás – jelenlegi területére – Kőlyuktetőre való áthelyezéséről. 1976-ban adták át az új épületkomplexumot szőlőfeldolgozóval, pincékkel, üvegházakkal. Az akkoriban jó felszereltségűnek számító laboratóriumokban a kornak megfelelő színvonalú kutatómunka folyt. Az állomáshoz ekkor 209 ha terület tartozott, amelyből 76 ha volt a szőlőfelület. A 45 szőlőfajtából, fajtajelöltből és klónból összesen 44 hektárnyi minősített terület szaporítóanyag-előállítás szempontjából rendkívüli fontossággal bíró, központi törzsültetvényként szolgálta a nagyüzemi szőlőtermesztésre való áttérés és az akkori ültetvénykorszerűsítés folyamatát. Szaktanácsadó tevékenysége – melynek bázisát a talaj- és növényanalitikai laboratórium jelentette – 1979-re már 22 gazdaságra, 3500 ha szőlőfelületre terjedt ki. A nemesítői munka első jelentős sikerei, a Zala gyöngye és a Zenit termesztésbe vonásával kapcsolatban, ezekben az években jelentkeztek. Ebben az időszakban több mint 25 fajta, ill. fajtajelölt termesztési értékének vizsgálatát végezték el.²⁰

A mezőgazdasági és élelmiszerügyi miniszter – a szakma oldaláról megfogalmazott kritikák ellenére – az intézet budapesti központját 1977-ben Kecskemétre helyezte át, majd a Tudománypolitikai Bizottság határozata alapján 1982 január 1-jével a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetemhez kapcsolta azt. Az addig egy egységet képező regionális kutatóállomásokat – közte az egrit is – az adott tájkeretben működő szőlészeti-borászati vállalathoz rendelte.²¹ Az Egri Kutató Állomás az EGERVIN Eger-Mátravidéki Borgazdasági Kombinát részévé vált, ahol annak Kutatás-Fejlesztési Központjaként végezte csökkenő jelentőségű munkáját 1990 december 31-ig, amikor szőlőültetvényei méretének jelentős csökkenése mellett a Kertészeti és Élelmiszertudományi Egyetem részévé vált.

A rendszerváltozás és privatizáció új helyzetet teremtett a szőlészeti és borászati ágazatban is, az újonnan megerősödő szőlőbirtokok új, minőségi szőlőművelésre és borászatra vonatkozó elvárásokat fogalmaztak meg, melynek az akkori egyetemi struktúrába tagozódó szőlészeti-borászati kutatás már nem tudott teljes mértékben megfelelni.

Ezt felismerve, az ágazati igények hatékonyabb támogatása érdekében a 1997-ben kecskeméti központtal – újfent a szakmai érdekek figyelembevételének mellőzésével – létrehozták a Földművelésügyi Minisztérium Szőlészeti és Borászati Kutatóintézetét, melynek három kutatóállomása (Pécs, Kecskemét, Eger) mellett két kísérleti telepe (Badacsony, Katonatelepe) és egy kísérleti pincéje volt (Budapest).

²⁰ Egri Szőlészeti és Borászati Kutatóintézet levéltára – feljegyzések.

²¹ *Magyarország a XX. században*. IV. kötet. szerk. FÁBRY, Gy., Babits Kiadó, Szekszárd 1996–2000.

A központ mellett működő állomások a jobb forrásellátottság és a regionális igényeknek való határozottabb megfelelés reményében önállósodási törekvésekbe kezdtek, és szakpolitikai támogatással 1999-ben leváltak a kecskeméti központról. A fenntartó továbbra is a Földművelésügyi (FM, VM, FVM, AM) Minisztérium volt, melynek a Kutatási Főosztálya koordinálta többek között az immár önálló Szőlészeti és Borászati Kutatóintézeteket.

A privatizációtól védendő, a területen jelenlévő szőlőfajta-gyűjtemény és természetben lévő fajták állományainak sokszínűségére alapozva a Kőlyuktetőt természetvédelmi területté nyilvánították, azonban mindennek ellenére az egri kutatóintézet szőlőterületeinek mérete ekkora 40 hektárra csökkent.

A szőlő rezisztencianemesítése továbbra is fontos területként maradt jelen az intézet életében, azonban újabb számottevő eredmények már nem születtek. Jelentősnek volt viszont mondható az intézet klónszelekciós és honosítási munkája, amely már az átalakuló borászatok versenyképességét volt hivatott szolgálni. Ugyancsak a termelői elvárások miatt jelentek meg a szőlőtermesztés-technológia és az ápolástechnika fejlesztéséhez kapcsolódó vizsgálatok támogatva a nagyüzemi szőlőtermesztésről való átállás folyamatát.

A 2000-es években a szőlészeti kutatási tevékenységnek már meghatározó eleme volt a szélsőséges környezeti tényezők hatásának a vizsgálata a szőlő életfolyamataira, illetve ekkor indultak a szürkerothadás biológiájának vizsgálatával a szőlő növényvédelméhez kapcsolódó kutatások. A borászati terület kutatásainak fő fókusza a hordóhasználat mellett az Egri borvidéken található szőlőfajták és a belőlük készült borok komponenseinek vizsgálata volt. Az intézet ezekben az években újra meghatározó szereplőjévé vált nemcsak a borvidéknek, de az Észak-magyarországi borrégióknak is. Az intézethez köthető a borvidéki eredetvédelem és borok eredetvédelmi szabályainak kialakítása, a szakmai konferenciák (Szőlészeti-Borászati Konferencia), szakembertalálkozók és kísérleti borbemutatók fontosságának felismerése.

Az FVM irányítása alatt a kutatóintézetek – köztük az egri is – önálló gazdálkodási egységként való fenntartása bár biztosított volt, azonban a versenyképesség fenntartáshoz szükséges alapvető infrastrukturális fejlesztések elmaradtak. Ebből adódóan a rendszerváltás után robbanásszerűen fejlődésnek induló magángazdaságok és a borvidék innovációs igényeit az intézetek már nem tudták maradéktalanul ellátni. Szakmai irány- és véleményformáló hatásukat lassan elvesztették, egyre inkább elszigetelődtek, és jobb esetben szolgáltató tevékenységekkel kiegészítve tartották fenn magukat. Az egri Szőlészeti és Borászati Kutatóintézet ebben a formában, a fenntartásra biztosított források folyamatos csökkenése mellett 2008-ig működött.

2008-ban egy újabb szakmai, borvidéki és regionális szempontok figyelembevétele nélküli döntés és átszervezés eredményeként az egri Szőlészeti és Borászati Kutatóintézet a gyöngyösi Károly Róbert Főiskola (KRF) kezelésébe került. A KRF gazdasági és párhuzamosági indokokra hivatkozva megszüntette az intézet akkreditált analitikai laboratóriumát,

a szőlőterületeket és az intézet pincészetét saját profitorientált kft.-jébe szervezte, ezzel egyrészt jelentős bevételi forrásoktól elzárva, másrészt az ehhez kapcsolódó szaktanácsadási és szolgáltatási feladatok megszűnésével izolálva az intézetet az Egri borvidéktől. Az átszervezés következményeként a munkatársak nagy része távozott az intézetből. A szellemi és eszközfeltétel csökkenésével alapvető szakmai feladatok megvalósítása maradt el.

Ebben az állapotában az egri intézet – többszöri intézményen (KRF) belüli átszervezés ellenére – bár még szervezeti egységként létezett, ugyanakkor szakmai súllyal és jelentőséggel egyáltalán nem bírt, sem a régió, sem a borvidék szakmai közéletében nem vett részt. Így nyilván sem a régió, sem a borvidék kutatási-szaktanácsadási igényeit nem tudta kiszolgálni, az Egri borvidékbe való szakmai-társadalmi integrációja gyakorlatilag megszűnt. A megfogyatkozott dolgozói létszám miatt az intézet – néhány specializált témát kivéve – nem végzett kutatási feladatokat. A gyöngyösi főiskola keretein belül való működés során alapvetően a fenntartó intézmény, nem feltétlenül a kutatóintézethez kapcsolódó gazdasági érdekei érvényesültek.

2016-ban az egykori kutatóintézet épületkomplexuma, szőlőterülete, borászata és pincéje az Eszterházy Károly Főiskola és Károly Róbert Főiskola egyesülésével létrejött Eszterházy Károly Egyetemhez került. Az egységesítési folyamatot a két főiskola egyes bizottsága felügyelte és dolgozta ki. A Kutatási Terület, Termelési Tevékenység és Nemzetközi Bizottság végezte el a két főiskola kutató, szolgáltató és termelési egységeinek monitoringját. A Szőlészeti és Borászati Intézet esetében a monitoringlátogatás során nyilvánvalóvá vált, hogy az intézet infrastrukturálisan, kutatás és szaktanácsadás tekintetében és humán erőforrás-szempontról is nagyon rossz körülmények között van. Az épületkomplexum, a borászat és a szőlőültetvények is elhanyagoltak és gondozatlanok voltak (2016 májusában még folyt a metszés!). Egyértelműen látszott, hogy az egri telephelyére a KRF a megelőző években már nem fordított sem figyelmet, sem forrásokat, így annak állapota folyamatosan romlott, személyi állománya lemorzsolódott (2015-ben kettő, 2016-ban öt kutató/oktató munkatárs dolgozott az intézetben), az intézet alapfeladatait sem látta el.²²

2016. augusztus 1-jétől az egykori kutatóintézet immár az Eszterházy Károly Egyetem Kutatás-Fejlesztési Központjának Kísérleti Szőlőültetvény és Borászataként kezdte meg a működését. Mivel a 2016 után következő időszakban az épített és laboratóriumi infrastruktúra helyszínen való megújítására nem volt lehetőség, így a laboratóriumi háttér igénylő kutatási tevékenységek áthelyezésre kerültek az egyetem Leányka úti G épületébe, amely azóta is helyszíne ezeknek a munkáknak. Ezzel párhuzamosan megindult a szőlőültetvények kondíciójának javítása és az ültetvények rekonstrukciója is. A borászatban és pincében felszámolásra kerültek a higiéniai hiányosságok, valamint elkezdődött az alapvető igényeket kiszolgáló borászati eszközháttér állapotának javítása.

---

²² Látogató Bizottsági Jegyzőkönyv, 2016. május 10.

Hosszú évek után 2016-tól kezdődően vált újra elérhetővé Egerben a szőlészeti és borászati képzés, amely mérnöki, mérnöki duális és felsőfokú szakképzés formájában áll rendelkezésre az ide jelentkező hallgatóknak. A gyakorlatfókuszú képzésben a *Bordeaux Sciences Agróval* való együttműködésünknek köszönhetően francia mérnöki diploma is elérhető, a jelentős nemzetközi együttműködői háternek köszönhetően több ország diákjai érkeznek nyári egyetemekre Egerbe.

Az egyetem keretein belüli erőforrás-optimalizáció és pályázati források bevonásának köszönhetően a szőlészeti és borászati kutatások új lendületet kaptak. 2017-től pályázati támogatások révén Szőlő-bor Kutatásfejlesztési Kiválósági Központként működhetett tovább az egység, amely négy év alatt a minőségi publikációs tevékenységének mutatói alapján a legeredményesebb magyarországi kutatási-fejlesztési műhelyé vált. A jelentős beágyazottságnak köszönhetően több nemzetközi kutatás- és oktatásfejlesztési projekt zajlik jelenleg is, amelyek révén egyre számottevőbb jelentőségű szőlészeti-borászati műhellyé válik az intézmény.

A szőlészeti-borászati kutatási tevékenységek az ágazati igényekhez igazodva a természetvédelemhez, a fenntarthatósághoz és a klímaváltozás eredményezte kihívásokhoz kapcsolódnak. A vizsgálatok fókuszában van a Kárpát-medencei szőlőfajták klónszelekciója, a fenntartható növényvédelem, az aszúsodás folyamatának vizsgálata, a szőlőkórokozók vizsgálata, a környezeti stressz szőlőnövényre gyakorolt hatásának vizsgálata, termőhely- és terroirkutatások, valamint a szőlő és a bor aromaanyagainak vizsgálata hordóhasználati kutatásokkal kiegészítve.

2021-ben a katolikus egyetemmé válás lehetőséget biztosított a kutatási és oktatási kiválóság megteremtésén túl a borászati fókusz meghatározására is. Ennek egyik első eleme az ACADEMIA birtok létrehozása, melynek keretén belül az alapító püspökünk iránymutatása alapján zajlik az alkotómunka a tudományok és művészetek javára.

TÓTH ANTAL – RUSZKAI CSABA GYULA – PATKÓS CSABA

A FELEKEZETI MEGOSZTLÁS TERÜLETI ASPEKTUSÚ VIZSGÁLATA AZ EGRY FŐEGYHÁZMEGYÉBEN A 2011-ES NÉPSZÁMLÁLÁS ADATAINAK TÜKRÉBEN

Bevezetés

Tanulmányunk célja, hogy a hozzáférhető adatbázissal rendelkező legutóbbi népszámlálás (2011) releváns adatainak feldolgozásával megvizsgáljuk hazánk, kiemelten az Egri Főegyházmegye felekezeti megoszlását, annak területi jellemzőit, különös tekintettel a római katolikus vallásúakra. Reményeink szerint kutatási eredményeink hozzájárulnak a vizsgált terület vallásföldrajzi helyzetének pontosabb megismeréséhez.

A népszámlálások felekezeti megoszlásával kapcsolatos módszertani megjegyzések

Hazánk felekezeti megoszlásáról a legátfogóbb információkat a népszámlálási adatbázisok szolgáltatják. Az első hivatalos népszámlálás 1869/70-ben volt, azóta nagyjából tízévenként tartanak ilyen országos felmérést. A kezdetektől 1949-ig a felekezeti megoszlásra vonatkozó kérdések is szerepeltek a kérdéssorban, amelyekre kötelező jelleggel válaszolni kellett. Azután viszont 2001-ig nem kérdeztek rá a felekezeti hovatartozásra, a szocialista állam politikai vezetése nem tartotta fontosnak, indokoltnak a vallási viszonyok felmérését.

A legutóbbi három népszámlálás (2001, 2011, 2022) során a vallási információk szenzitív jellegűek voltak, azaz a népszámlálási kérdőív többi kérdésével ellentétben ezek a kérdések önkéntesen megválaszolhatóak (a nemzetiségre, az anyanyelvre és az egészségi állapotra – tartós betegségre, fogyatékosagra – vonatkozóakhoz hasonlóan). A válaszlehetőségek között ehhez igazodva a *nem kíván válaszolni* kategória is megjelent (ahogyan az „ateista” is). A 2011-es népszámlálás során különösen érzékeny kérdésnek („Mely valláshoz, felekezethez tartozónak érzi magát?”) számított a vallási hovatartozás, a legnagyobb arányban ebben a témában nem nyilatkoztak a válaszadók.¹

¹ Központi Statisztikai Hivatal: *2011. évi népszámlálás 22. Módszertani kötet*. Budapest 2016, 243. – https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_22_2011.pdf – utolsó letöltés: 2023. szeptember 5.

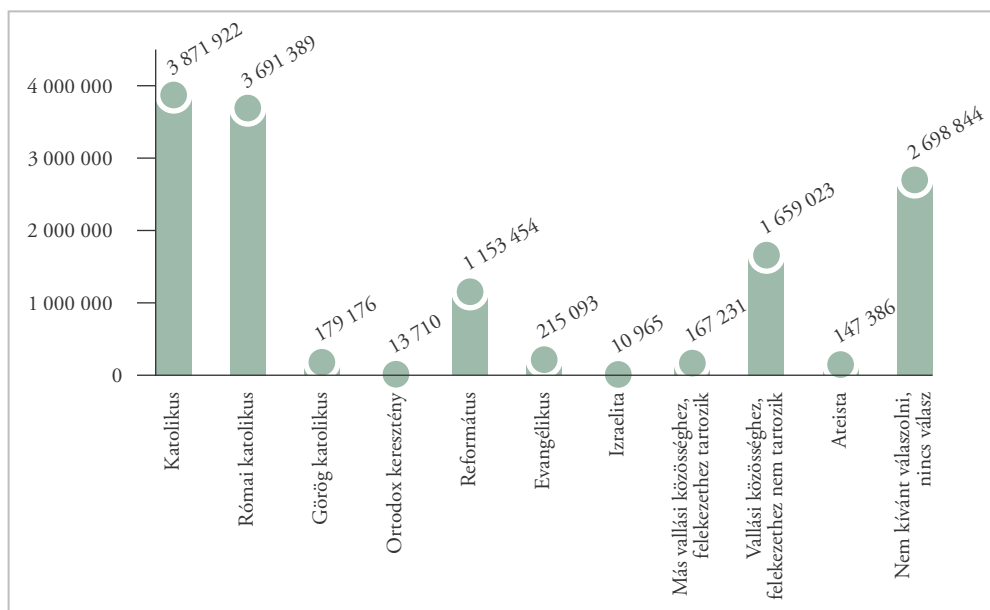
A településszintű elemzést nehezíti, hogy az online szabadon elérhető népszámlálási adatbázis csak hat felekezet (ld. az 1. ábrán) részletes adatait tartalmazza, habár 23 felekezetre kérdeztek rá (a többit a *más vallási közösséghez, felekezethez tartozik* kategóriába vonták össze).

Fontos továbbá megjegyeznünk, hogy a felekezettel összefüggő kérdés a vallásos önbesorolást tudakolta, sem az egyházhoz, vallási közösséghez való formális tartozás, sem a vallásgyakorlat intenzitása, a vallási aktivitás mértéke, a vallásos hit nem derül ki a válaszokból.

Kutatásunk során sajnálatos módon nem volt lehetőségünk a legfrissebb adatok feldolgozására, ugyanis a 2022-es népszámlálás részletes adatai várhatóan csak a következő hónapokban kerülnek publikálásra.

A felekezeti megoszlás és területi jellemzői hazánkban 2011-ben

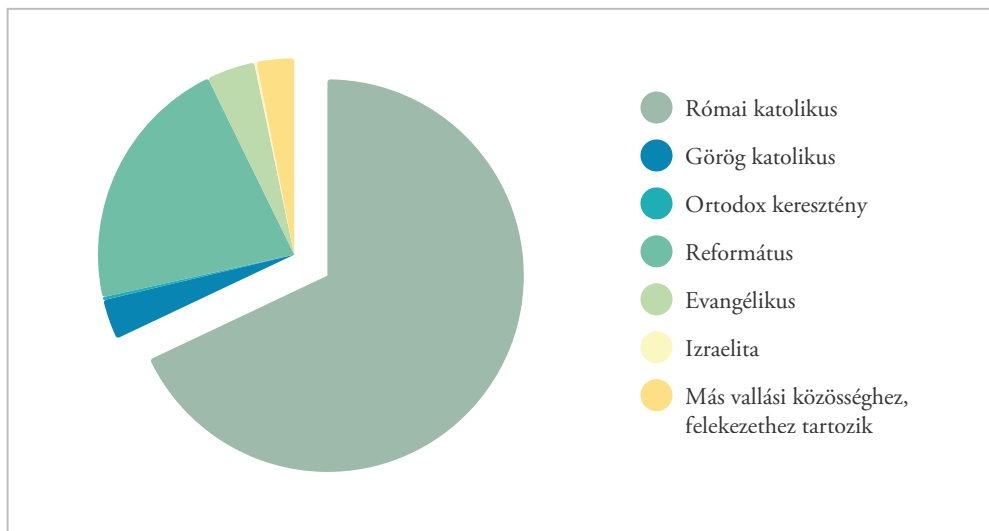
2011-ben hazánkban a 9,94 millió fős népesség mintegy 37,1%-a vallotta magát római katolikusnak, 1,8%-a görögkatolikusnak, 11,6%-a reformátusnak, 2,2%-a evangélikusnak, 1,9%-a pedig más vallási közösséghez, felekezethez tartozónak (1. ábra). Az ateisták aránya 1,5% volt, a vallási közösséghez, felekezethez nem tartozóké 16,7%, és a lakosság több mint negyede, 27,2%-a nem kívánt válaszolni a népszámlálás ezen kérdésére.

1. ábra: Magyarország népessége vallás, felekezet szerint (fő, 2011)

Forrás: A 2011. évi népszámlálás országos adatai (Központi Statisztikai Hivatal) https://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_00 (a kutatás dátuma: 2023. július 6.) (saját szerkesztés)

Indokolt azt is megvizsgálnunk, hogy a magukat vallási közösséghez, felekezethez tartozónak vallók között hogyan alakult a római katolikusok aránya (ebben az esetben az 1. ábra utolsó három kategóriájába tartozókat nem vettük figyelembe az összesítésnél) (2. ábra).

2. ábra: A magukat vallási közösséghez, felekezethez tartozónak vallók megoszlása hazánkban (2011)

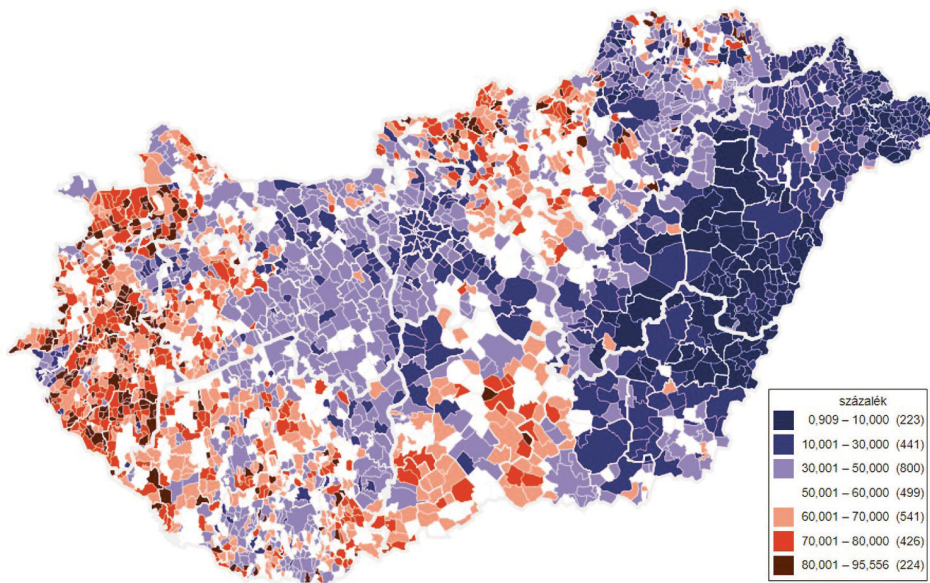
Forrás: A 2011. évi népszámlálás országos adatai (Központi Statisztikai Hivatal)

https://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_területi_00 (a kutatás dátuma: 2023. július 6.) (saját szerkesztés)

A magukat vallási közösséghez, felekezethez tartozónak vallók között a római katolikusok aránya több mint kétharmados (68,0%), a görögkatolikusoké 3,3%, a reformátusoké 21,2%, az evangélikusoké 4,0%, a más vallási közösséghez, felekezethez tartozóké pedig 3,5%.

A római katolikus népesség területi elhelyezkedését (3. ábra) vizsgálva megállapítható, hogy országos elterjedtség jellemzi őket, különösen a Tiszától nyugatra meghatározó a számuk és az arányuk.² Jellegzetes katolikus területek találhatók a Nyugat-Dunántúlon, a Dél-Dunántúlon és a Dél-Alföld egyes területein, Nógrád és Heves megyékben, valamint a Jászságban. Alacsonyabb a számuk és az arányuk a Tiszántúlon, különösen Hajdú-Bihar megyében.

² PETE, J., *Magyarország vallásföldrajzi jellemzői a 21. század elején*, in *Vallástudományi Szemle* 16 (2020/1), 35–48. – https://btk.kre.hu/images/vallastudomanyi_szemle/2020-1/VSz_2020_1_35-48.pdf – utolsó letöltés: 2023. szeptember 6.

3. ábra: A római katolikusok aránya hazánk településein (% , 2011)

Forrás: <https://www.ksh.hu/interaktiv/terkepek/nsz2011/vallas.html> (a kutatás dátuma: 2023. július 17.)

Az Egri Főegyházmegye területi lehatárolása

A Magyar Katolikus Egyház alapvető területi egységei az egyházmegyék.³ A római katolikus egyházmegyék közül 4 főegyházmegye (Egri, Esztergom-Budapesti, Kalocsa-Kecskeméti, Veszprémi), 8 egyházmegye, továbbá ebbe a kategóriába tartozik a Katolikus Tábori Püspökség és a Pannonhalmi Területi Apátság (4. ábra).

Az Egri Főegyházmegye nyugaton és részben délen a Váci, délen a Szeged-Csanádi, keleten pedig a Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegyével határos.

Mai területe 1993-ban alakult ki, amikor II. János Pál pápa május 30-án kelt *Hun-garorum Gens* (A magyarok nemzete) kezdetű rendelkezésével jelentősen megváltoztatta a magyarországi katolikus egyházmegyék határait.

³ <https://katolikus.hu/egyhazmegyek> – utolsó letöltés: 2023. szeptember 6.

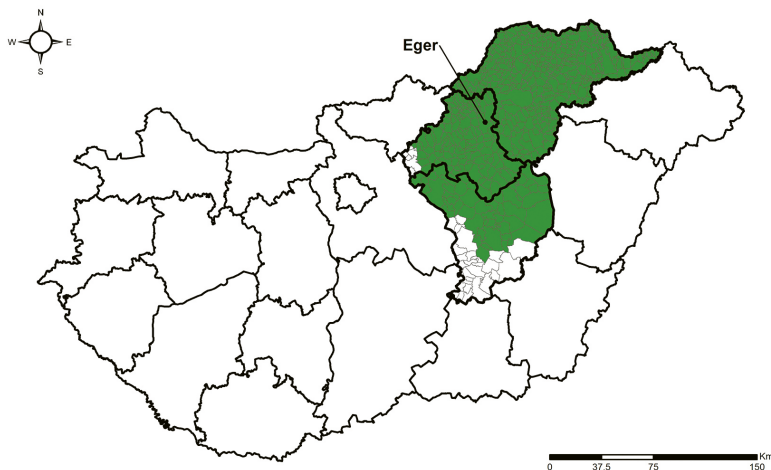

4. ábra: Magyarország római katolikus egyházmegyéi

Forrás: <https://katolikus.hu/egyhazmegyek> (saját szerkesztés) (a kutatás dátuma: 2023. augusztus 14.)

A főegyházmegye területe három vármegyére terjed ki (5. ábra). Magába foglalja Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye egészét (7.250 km²), Heves vármegye döntő részét (3.454 km²), valamint Jász-Nagykun-Szolnok vármegye északi és középső területeit (3.736 km²).

Borsod-Abaúj-Zemplén 358 települése, Heves 121 települése közül 113, valamint Jász-Nagykun-Szolnok 78 településéből 51 tartozik hozzá. Az összesen 522 település közigazgatási területe 14.440 km², hazánk területének 15,5%-a.

5. ábra: Az Egri Főegyházmegye területe

Forrás: Balogh F. – Farkas E. – Ficzek L. – Kakuk F. – Löffler E. (szerk.), *Az Egri Főegyházmegye Sematizmusa, Egri Főegyházmegye, Eger 2014, 91–156.* (saját szerkesztés, technikai szerkesztő: Magyar Balázs)

A felekezeti megoszlás az Egri Főegyházmegye területén 2011-ben

2011-ben a főegyházmegye 522 településén összesen 1.173.828 fő élt. 479 településen 451 ezer fő vallotta magát római katolikusnak, 36 ezer fő pedig görögkatolikus vallásúnak (I. táblázat). 43 (jellemzően kisebb népességszámú) településen viszont adatrögzítési, -feldolgozási vagy egyéb statisztikai jellegű probléma miatt a katolikusok együttes számát találjuk meg, összesen 18.150 főt. Jelen vizsgálatunk során (a 6. és a 7. ábrák esetében is) az arányok számításánál őket egyöntetűen a római katolikusokhoz soroltuk.

Katolikus	Ebből:		Református	Evangelikus	Más vallási közösséghez, felekezethez tartozók	Vallási közösséghez, felekezethez nem tartozók	Ateista	Nem kívánt válaszolni, nincs válasz
	Római katolikus	Görögkatolikus						
505.905	451.446	36.170	175.006	4.318	17.062	173.631	10.489	286.696

1. táblázat: Az Egri Főegyházmegye területének népessége vallás, felekezet szerint (fő, 2011)*

Forrás: A 2011. évi népszámlálás területi adatai (Központi Statisztikai Hivatal)

https://www.ksh.hu/nepszamlalas/teruleti_adatok_sb (a kutatás dátuma: 2023. július 6.)

* Az előző bekezdésben említett statisztikai és/vagy adminisztratív jellegű hiányosságok miatt az egyes felekezeti kategóriák összesítései több település esetében nem pontosan egyeznek meg az „Összesen” cellák értékeivel. Nem jelentős eltérésekről van szó, azok érdemben nem befolyásolják a kutatási eredményeket.

2011-ben a főegyházmegyében élők mintegy 40,0%-a vallotta magát római katolikusnak, 3,1%-a görögkatolikusnak, 14,9%-a reformátusnak, 0,4%-a evangélikusnak, 1,5%-a pedig más vallási közösséghez, felekezethez tartozónak. Az önmagukat ateistának mondók aránya mindössze 0,9% volt, vallási közösséghez, felekezethez nem tartozók 14,8%, és ennél is magasabb, közel az össznépesség negyede (24,4%) azoknak az aránya, akik nem kívántak válaszolni a cenzus ezen kérdésére.

Az országos adatokkal összevetve ezeket a számokat megállapíthatjuk, hogy a katolikusok (beleértve a római és a görögkatolikusokat is), valamint a reformátusok aránya meghaladja az országos átlagokat, a többi kategóriáé pedig néhány százalékponttal elmarad azoktól. A római katolikusok aránya a vizsgált területen 2,9 százalékponttal magasabb az országos átlagnál. Figyelemre méltó, hogy a vallási közösséghez, felekezethez nem tartozók, ateisták, illetve nem válaszolók összesített aránya (40,1%) az országos adatnál

(45,4%) több mint 5 százalékponttal kisebb, ami a vallás, az egyházak, vallási közösségek nagyobb fokú jelenlétét és jelentőségét mutatja az Egri Főegyházmegye területén.

A magukat vallási közösséghez, felekezethez tartozónak vallók között a római katolikusok aránya kétharmados (66,9%), a görögkatolikusoké 5,2%, a reformátusoké 24,9%, az evangélikusoké 0,6%, a más vallási közösséghez, felekezethez tartozóké pedig 2,4%.

A magukat vallási közösséghez, felekezethez tartozónak vallók között az országos átlagokhoz viszonyítva nincsenek igazán jelentős különbségek: a római katolikusok és a más vallási közösséghez, felekezethez tartozók aránya 1, az evangélikusoké 3 százalékponttal kisebb, a görögkatolikusoké és a reformátusoké viszont 2-4 százalékponttal magasabb a főegyházmegyében.

*A felekezeti megoszlás területi jellemzői az Egri Főegyházmegyében,
különös tekintettel a római katolikus vallásúakra (2011)*

Római katolikus vallásúak a főegyházmegye szinte összes településén éltek: mindössze két, 50 főnél kisebb népességszámú településen (Égerszög és Tornakápolna) nem tartalmaz adatot a katolikus vallásúak adatsora, illetve az előző fejezetben említetteknek megfelelően, 43 településen a katolikusok összesített számát találjuk meg, nincsenek külön-külön a római katolikusok, valamint a görögkatolikusok feltüntetve.

Öt olyan település volt, ahol a római katolikusok száma meghaladta a 10 ezer főt, ezek természetesen a nagyobb népességszámú városok: a két⁴ vármegyeszékhely, Miskolc (49.161 fő) és Eger (23.762 fő), továbbá Gyöngyös, Jászberény és Ózd. További 107 településen 1 ezer fő felett volt a számuk.

Görögkatolikusok legtöbben Miskolcon éltek (6.580 fő), és további négy településen (Sátoraljaújhely, Sárospatak, Kazincbarcika, Múcsony) érte el a számuk a legalább 1 ezer főt. Egerben 339-en vallották magukat görögkatolikusnak.

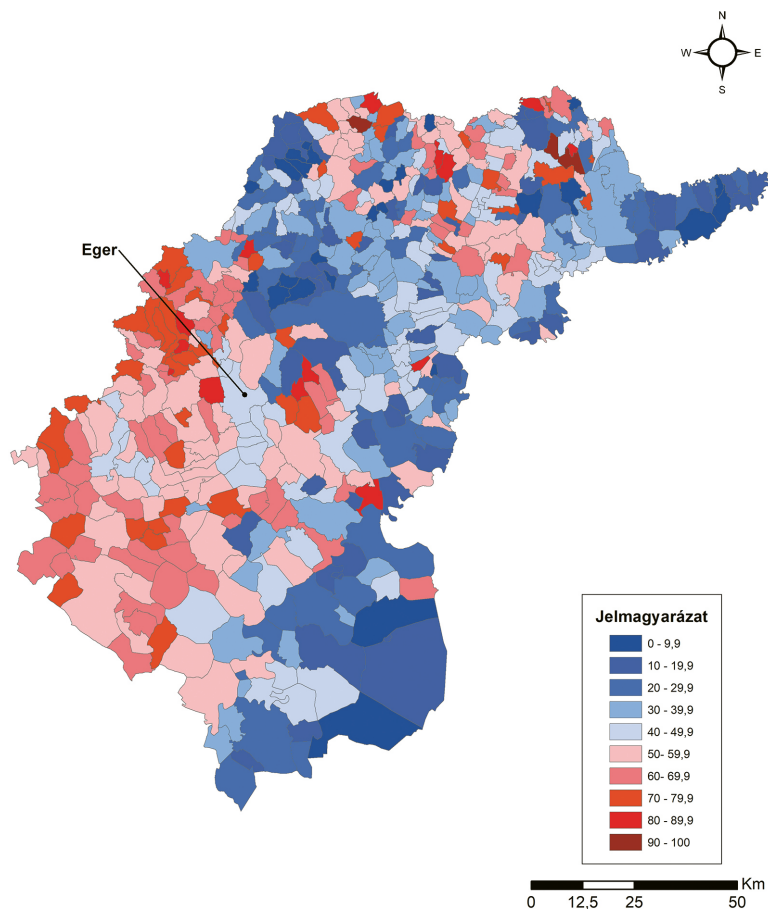
A második legnagyobb lélekszámú felekezetet jelentő református vallásúak a római katolikusokhoz hasonlóan a főegyházmegye szinte minden településén éltek (mindössze 11 kisebb faluban nem). Kiemelkedően legtöbben Miskolcon (25.606 fő) laktak, Kazincbarcikán és Karcagon a létszámuk meghaladta az 5 ezer főt, további 31 településen (köztük Egerben – 3.149 fő) pedig az 1 ezer főt.

Az abszolút számok után viszonyszámokat is megvizsgáltunk: először a római katolikusok (a korábban már kétszer említett 43 település esetében a katolikusok) arányát az össznépességhez viszonyítva. 216 településen (a terület településállományának több mint

---

⁴A harmadik vármegyeszékhely, Jász-Nagykun-Szolnok vármegye központja, Szolnok a Váci Egyházmegyéhez tartozik.

négytizedén) abszolút többségben voltak a római katolikus vallásúak. Ezek a települések legnagyobb számban Heves vármegyében, a Jászságban, valamint Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében Miskolctól északkeletre helyezkednek el (6. ábra). A két legnépesebb városban, Miskolcon 29,3%, Egerben pedig 42,0% volt az arányuk az össznépességben belül.

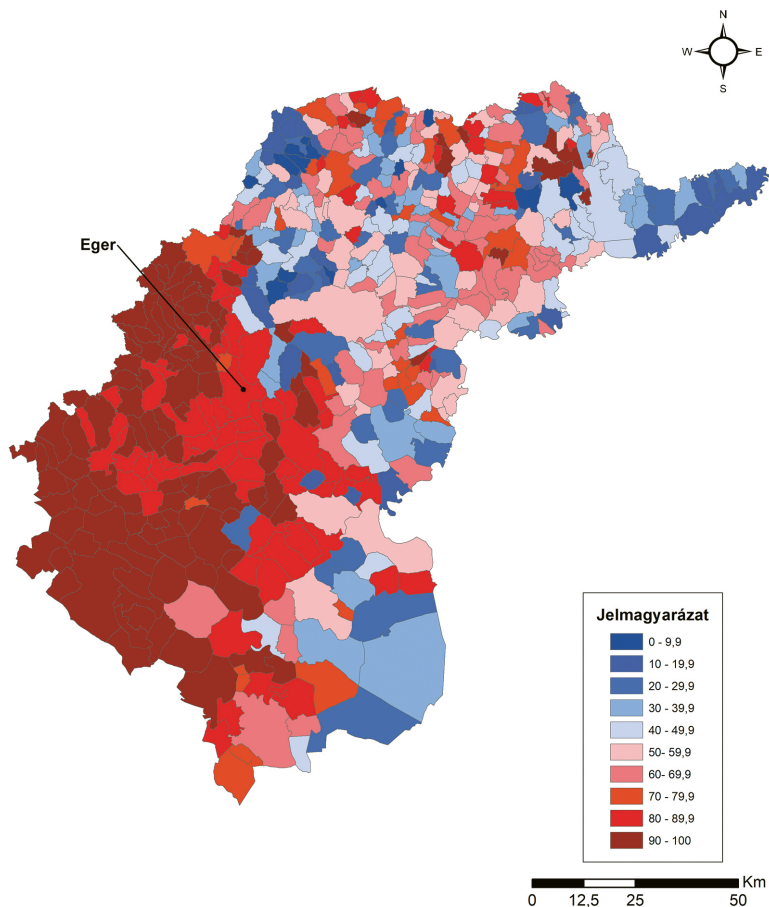

6. ábra: A római katolikus vallásúak aránya az össznépességben belül az Egri Főegyházmegye területén települési szinten (% , 2011)

Forrás: A 2011-es népszámlálás Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei településsoros adatai (saját szerkesztés, technikai szerkesztő: Magyar Balázs)

A magukat vallási közösséghez, felekezethez tartozónak vallókat vizsgálva a római katolikus vallásúak (illetve a 43 településen a katolikusok) már 349 településen (a település-állomány több mint kétharmadán, 66,9%-án) abszolút többségben voltak. 110 településen

arányuk meghaladta a 90%-ot. Ezek a települések – az előző intenzitási kartogramhoz hasonlóan – legnagyobb számban Heves vármegyében (különösen annak északi, nyugati és délnyugati részén), a Jászságban, valamint Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye északi részén találjuk (7. ábra). 46 (a településállomány kevesebb mint egytizede) olyan település volt, ahol arányuk nem érte el a 20%-ot. A két vármegyeszékhelyen, Egerben (83,8%) és Miskolcon (57,5%) is abszolút többségben voltak a római katolikus vallásúak a magukat vallási közösséghez, felekezethez tartozóknak vallókon belül.

7. ábra: A római katolikus vallásúak aránya a vallási közösséghez, felekezethez tartozókon belül az Egri Főegyházmegye területén települési szinten (% , 2011)

Forrás: A 2011-es népszámlálás Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei településsoros adatai (saját szerkesztés, technikai szerkesztő: Magyar Balázs)

A kutatás folytatásának lehetséges irányai

A hagyományos összegzés helyett ezúttal kutatásunk további folytatásának lehetőségeit vázoljuk fel.

- A vizsgálatok kiterjesztése az 1949-es (esetleg még korábbi), a 2001-es, valamint a 2022-es népszámlálás releváns adataira, ami lehetővé teszi az összehasonlító elemzést, tendenciák megállapítását, társadalmi-gazdasági mutatókkal való összevetést, különféle regionális elemzési módszerek (például vallási diverzitási index számítása) alkalmazását.
- A fenti népszámlálási adatoknak az Egri Főegyházmege területi struktúrájával (főesperességek, esperesi kerületek, plébániák, filiák) összehangolt elemzése, kiegészítve akár a személyi állomány földrajzi vizsgálatával.
- Empirikus módszerekkel (prominenciainterjúk készítése, lakossági kérdőíves felmérések) folytatott esettanulmányok elvégzése a főegyházmege kiválasztott településein, különös tekintettel annak tanulmányozására, hogy milyen tényezők állhatnak a vallási közösséghez, felekezethez nem tartozók (beleértve az ateistákat, valamint a népszámlálási kérdésre nem válaszolókat is) helyenkénti igen magas aránya mögött; illetve milyen a vallásosság mértéke, milyen a vallási szertartások látogatásának gyakorisága.
- A személyi jövedelemadó 1%-át egyházak számára felajánló adózók számának és arányának, a felajánlott összegeknek a területi elemzése.
- A népszámlálási adatok kiegészítése és összevetése a főegyházmege által nyilvántartott vallásstatisztikai adatokkal (például a keresztelesek, az elsőáldozások, a bérmálkozások, az esketések, a temetések, a hitoktatásban részesülők, valamint az egyházi hozzájárulást fizetők száma).
- A főegyházmegei, valamint az egyéb római katolikus infrastruktúra (oktatási, kulturális, szociális, egészségügyi intézmények) területi aspektusú vizsgálatai.
- A vallási turizmus kutatása, különös tekintettel a főegyházmege területére.
- Az előző pontokban megfogalmazott kutatási elképzeléseket az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Természettudományi Karán a közeljövőben létrehozandó „Vallás-földrajzi Kutatócsoport” keretében tervezzük megvalósítani.

DOMJÁNNÉ NYIZSALOVSZKI RITA – CSÁFOR HAJNALKA

ZARÁNDOKOK NYOMÁBAN – A VALLÁSI TURIZMUS JELENTŐSÉGE ÉS TÖRTÉNETISÉGE AZ EGRI FŐEGYHÁZMEGYE TERÜLETÉN

A vallási turizmus napjaink egyik egyre népszerűbbé váló turisztikai ágazata, jelentősége és a benne részt vevők száma is folyamatosan növekszik. Az UNESCO becslései alapján a világ népességének 60%-a gyakorol valamilyen vallást, és ehhez kapcsolódóan évente kb. 600 millió vallási és spirituális utazás realizálódik. Magyarországon a kereszténység felvételével párhuzamosan alakulhattak ki a búcsújáró helyek is, amelyek száma és jelentősége folyamatosan növekedett az elmúlt 1000 évben. A vallási turizmus Magyarország és ezen belül az Észak-magyarországi régió tekintetében az elmúlt évtizedben élénkült meg, a növekvő kereslet, valamint az attrakciók számának és színvonalának emelkedése miatt. Tanulmányunkban röviden áttekintjük a vallási turizmus fogalomrendszerét és rövid történetét, bemutatjuk az Egri Főegyházmegye vallásturisztikai kínálatának fejlődéstörténetét, különös tekintettel a jelenlegi kínálati elemekre.

1. A vallási turizmus jelentősége, aktualitása

A vallástörténetesek álláspontja alapján a vallás az emberré válás során, ezzel a folyamattal párhuzamosan alakult ki, tehát tágabb értelemben a késő paleolitikumban élt homo erectus (Kr. e. 1,2 millió év), szűkebb értelemben a neandervölgyi ember (Kr. e. 750.000–40.000 év) óta beszélhetünk vallásos cselekményekről.

Köztudott, hogy a vallási turizmus és a zarándokutak napjainkban egyre népszerűbbek. Az UNWTO (World Tourism Organization) becslései alapján a világon mintegy hatszázmillió nemzeti és nemzetközi vallási és spirituális utazás zajlik, amelynek 40%-a Európában, több mint fele pedig Ázsiában realizálódik.¹ Míg korábban a vallási turizmus az ún. mikro niche termékek (réstermék) közé tartozott,² az elmúlt évtizedekben a vallási turizmus népszerűsége és jelentősége évről évre emelkedett, réstermék mivolta csökkent.

¹ UNWTO, *Religious Tourism, in Asia and the Pacific*, 2011. 397 <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284413805> – utolsó letöltés: 2023. július 18.

² ROBINSON, M. – NOVELLI, M., *Niche tourism: an introduction*, in *Niche tourism*. Ed. NOVELLI, M. Elsevier, Oxford 2005, 1–11.

Mi lehet ennek az oka? Egy egyre inkább globalizálódó kétarcú világban élünk, amely egyszerre szekularizált és kereső is. Az anyagi jólét egyre nagyobb rétegek számára válik realitássá a Föld egyre több régiójában (már nemcsak a nyugati országokban, hanem a 3. világban is), emelkedik a diszkrecionális jövedelem. Ezzel párhuzamosan a Föld népességének növekedésével emelkedik a szegények, nincstelenek aránya is. Mind a jólét, mind pedig a szegénység erős spirituális kihívásokat hordoz magában. A globalizálódó és elszemélytelenedő világunkban az anyagi javaktól függetlenül minden ember számára hívószó marad az emberi természetből fakadóan az alapvető igény a személyes boldogság és a béke elérésére. Ebben a helyzetben felértékelődik a vallás. Nemcsak a hívő emberek számára, hanem azok számára is, akik keresnek.

A vallási turizmusban részt vevők számának dinamikus emelkedése mögött természetesen a legjelentősebb ok a turisztikai tevékenység általános élénkülése, hiszen a vendégérkezések száma 1980-hoz képest (300 millió fő) 2019-re ötszörösére nőtt 1,5 milliárd turistaérkezéssel.³ De az okok között ott találhatjuk még a növekvő érdeklődést más kultúrák iránt, a spirituális élmények utáni vágyat, a vallási szervezetek aktívabb szervező tevékenységét, a vallási attrakciók minőségi és mennyiségi fejlődését, a turisztikai tevékenységhez kapcsolódó technikai fejlődést (mobilizáció felgyorsulása, digitalizáció stb.).⁴

A zarándokturizmus növekvő népszerűségét a vallásgyakorlók számának növekedése mellett az utazásuk során az egyes vallási elemek integrálódásával magyarázzák.⁵ A vallási turizmus mára olyanná vált, mint egy felhígult keresleti termékcsokor, amelyben a vallási elemek mellett helyet kap a kultúra, a táj szépsége, a történelem, a kötelező látnivalók, a folklór.⁶

Ehhez kapcsolódva kell megemlítenünk, hogy a globalizálódás és individualizálódás ellenhatásaként olyan turisztikai trendek (transzformációs turizmus, spirituális turizmus, elvonulásturizmus) erősödtek meg, amelyek érintik a vallási turizmusban részt vevők számát. Az élménykeresés az idő előrehaladtával a turisztikai tevékenység egyre inkább meghatározó motívációjává vált. Abba az irányba haladunk, hogy a személyiségfejlődés lesz az új szuvenír.

A trendek közül kiemelve, a transzformációs turizmus során felértékelődik az egyén utazás során történő átalakulási igénye. A vallási turizmusban ez fokozottan jelen van,

³ UNWTO, World Tourism Barometer No 18 January 2020. <https://www.unwto.org/world-tourism-barometer-n18-january-2020> – utolsó letöltés: 2023. július 17.

⁴ SZÉKELY, K., *Vallásturisztikai marketing*. PPT-előadás, 2019. <https://www.sek.elte.hu> – utolsó letöltés: 2023. július 22.

⁵ MÁRTONNÉ, MÁTHÉ K., – SIMONYI, N., *Az elvonulásturizmus keresleti és kínalmi tényezői, üzleti modelljei és turisztikai potenciálja*, in *Turizmus Bulletin*. (2018/18:4), 41–51.

⁶ GADÁCSI, P., *A kulturális turizmus aktuális trendjei, fejlődési irányai*, in *Vonzófejlesztés a kulturális és aktív turizmusban*, szerk. JÁSZBERÉNYI, M. – BOROS, K. – MISKOLCZY, M., Akadémiai Kiadó, Budapest 2022.

a turista környezetváltozásából eredő lelki és érzelmi transzformatív élményt a vallási célú utazások, különösen a zarándoklatok tovább erősítik.⁷

A világvárvány a lelki fogódzók iránti megnövekedett igény mellett más hatással is volt a vallási turizmusra: a járvány idején a digitalizáció felgyorsulását tükrözve a technológia kezdte egyszerre támogatni és befolyásolni a vallási turizmus fejlődését. Ez elsősorban a termékfejlesztést, a zarándokhelyek látogatásának szervezését, látogatómenedzsmentjét segíti elő.⁸

Bár a koronavírus-világvárvány hatására a turistaérkezések száma általánosan és a vallási turizmust tekintve is visszaesett, de jelentősége az egyénhez és országokhoz/régiókhoz kapcsolódóan tovább emelkedett. A hitalapú turizmus a regionális növekedés kulcsfontosságú hajtóereje, mivel bizonyos piacokra a vallási attrakciók felelősek az érkezések nagy részéért, különösen a zarándoklatok és más fesztiválok idején.

2. A vallási turizmus jelentősége Magyarországon

Magyarországon a vallási turizmus egyidős a kereszténység felvételével. A honfoglaló és kalandozó magyarok már kialakult búcsús hagyományokkal találkoztak Európában, amit átvettek. 1030–40 között már itinárius írta le a Magyar Királyságon átvezető szentföldi zarándoklatot. 1135-ben pedig már zarándokházat vesz egy magyar uraság Jeruzsálemben. Magyarország szorosán kapcsolódott tehát a korabeli keresztény Európa zarándoklási, búcsús hagyományához, a kereszténység felvételével párhuzamosan alakulhattak ki a búcsújáró helyek is. Az első zarándokhely Szent István sírja volt Székesfehérváron, majd ugyanitt Szent Imre sírja. Szent Gellért csobánci, illetve Szent László nagyváradi sírja is búcsújáró hely lett (Bálint-Barna 1994). Az évszázadok során kisebb-nagyobb visszaesések ellenére (török hódítások, reformáció, felvilágosodás, II. világháborút követő kommunista rezsim) folyamatosan emelkedett a vallási turisztikai attrakciók száma. A világtrendeket leképezve Magyarországon is növekedett az érdeklődés a vallásokhoz kapcsolódó attrakciók iránt az elmúlt 3 évtizedben. Ebben nagy szerepe volt a rendszerváltás utáni szabad vallásgyakorlatnak, a vallásos érzület újjáéledésének és a növekvő számú attrakciónak (újak létesítése és már meglévő attrakciók funkcióinak visszaállítása).

---

⁷ MITEV, A. – IRIMIÁS, A. – MICHALKÓ, G., *Ritusba oltott átalakulás: transzformáció a vallási turizmusban*, in *Turizmus és transzformáció*, szerk. RÉGI, T. – RÁTZ, T. – MICHALKÓ, G., Kodolányi János Főiskola MTA CSFK Földrajztudományi Intézet Magyar Földrajzi Társaság, Orosháza–Budapest 2017, 37–53.

⁸ *Oxford Business Club. The growth trajectory of religious tourism in key markets*, in <https://oxfordbusinessgroup.com/articles-interviews/the-growth-trajectory-of-religious-tourism-in-key-markets/> – utolsó letöltés: 2023. július 18.

2013-ban 3930 épített és tárgyi értékeket bemutató vallásturisztikai attrakció volt Magyarországon, ebbe nem beleszámítva a rendezvényeket, szakrális kisemlékeket és szakrális vonatkozású természeti erőforrásokat (források, fák stb.).⁹

A vallási turizmus jelentőségének növekedését mutatja a pályázati források növelése az ágazatban, valamint az ország vallási turizmusának erősítését szolgáló koncepcionális-szervezeti intézkedések kezdeményezése és támogatása. Az elmúlt évtizedben pályázati források bevonásának segítségével számos attrakció újult meg Magyarországon és a főegyházmegyéiben is.

3. A vallási turizmus fogalomrendszere, rövid fejlődéstörténete

3.1. A vallási turizmus fogalomrendszere

A vallási turizmusnak nincsen egységesen elfogadott definíciója, viszont minden kutató egyetért abban, hogy a turisztikai ágazatok besorolásában a vallási turizmus a kulturális és örökségturizmus része, részben átfedést mutat a sötét turizmussal¹⁰ (katakombák, osszáriumok, szentek, vértanúk zarándokhelyei, temetők stb.).

A „vallási turizmus” mint kifejezés egyfajta kettős jelentést hordoz magában. A jelző szerkezetben a jelzett szó az idegenfoglalomra (ezáltal egy gazdasághoz köthető cselekményre) utaló érzéseket kelt az emberben, amíg a jelző maga a tevékenység lelkiségére, spiritualitására utal.¹¹ Tehát e két, látszólag teljesen ellentétes területnek – az üzletnek és a lelki igényeknek – az összehangolása úgymond a vallási turizmus „feladata”.

A fogalomban további kettősségek is megfigyelhetők. Beszélhetünk szűkebb és tágabb értelemben vett vallási turistáról is. Varga Mária a „Vallási turizmus jelenléte ma Magyarországon” című tanulmányában ekképpen írja le a fogalmat: „Valódi, szűk értelemben csak a zarándokutat és a búcsújárást, a vallási eseményeken való részvételt tekinthetjük vallási turizmusnak, és azt is csak akkor, ha a hívő ember lelkében is részese az eseménynek, az út megszervezői a lelkiségre jobban ügyelnek, mint az egyéb turisztikai szolgáltatásokra. Ha viszont a fogalmat tágabban értelmezzük, akkor azt is vallási turizmusnak minősíthetjük, amikor hívők vagy nem hívők vallási nevezetességeket keresnek fel, néznek meg, de ezeket nem mint szent helyeket, hanem mint kulturális, történelmi vagy művészeti emléket

---

⁹ RECULTIVATUR., *Elaboration of a tool for the inclusion of religious-related cultural values in the planning and development process*. 2013. <http://www.recultivatur.eu>. – utolsó letöltés: 2023. július 22.

¹⁰ A sötét turizmus a turizmusnak az az ágazata, amikor a turisták fő motivációja olyan desztinációk vagy attrakciók felkeresése, amelyek történelmileg a halállal és a tragédiával kapcsolatosak.

¹¹ VARGA, M., *A vallási turizmus jelenléte ma Magyarországon*, in *Keresztény Szó* (2011/22:12), 2011. <http://www.keresztenyszo.katolikos.ro/arc> – utolsó letöltés: 2023. július 25.

értékelik.¹² Ez utóbbi esetében sokkal nagyobb körről beszélhetünk, hiszen a vallási turizmus épített és tárgyi örökségei, attrakciói nagyon sok esetben egyben az emberiség egyetemes kulturális örökségének is a részei (sok esetben világörökségi helyszínek is), és mint ilyenek számot tarthatnak a nem hívők fokozott érdeklődésére is.

Madari Gyula a vallási turizmus fogalmát a következőképpen határozza meg: „A vallási turizmus az idegenforgalom olyan speciális területe, ahol a résztvevők (nem szükségképpen hívő emberek, nem is csak az érintett vallás hívei) adott helyeket, kegyhelyeket, illetve kegyeleti helyeket, önkéntesen, tömegesen, rendszeresen művészet-, kultúrtörténeti érdekességként, látványosságként vagy hitbuzgalmi célból felkeresnek, útközben, valamint ott szolgáltatásokat vesznek igénybe, mellette különböző természeti és ember alkotta szépségeket tekintenek meg.”¹³

Ha Pusztai Bertalan (2003) megközelítését vizsgáljuk, úgy egész rövid és lényegretörő fogalom meghatározásra lelünk: „A vallás és turizmus kapcsolata legtöbbször valamely nagy vallási vagy kulturális egység megtapasztalásához, a hasonlóság, összetartozás megéléséhez kötődik.”¹⁴

Az UNWTO megközelítése alapján a „vallási turizmus” kifejezés alatt a zarándokokat értjük, akik tagjai egy vallási közösségnek, és útra kelnek, hogy jobban megismerjék annak közösségeit, vallási és kulturális örökségeit. Azonban a fogalom „magasabb szintre emelésével” a vallási turizmus magába foglalja a különféle vallási eseményeket, találkozókat, zarándoklatokat, a szent helyek meglátogatását, a vallási missziókat stb. is.¹⁵

Összegezve tehát elmondható, hogy a turizmus ezen speciális területe akár vallási indíttatásból, akár szimplán kulturális céllal történik, de mindenképpen valamely valláshoz kötődő épített, tárgyi vagy szellemi termék „fogyasztása”.

Tevékenység alapján a vallási turizmuson belül is többféle kategorizálás létezik.

A Mintel tanulmánya a vallási turizmus három típusát különbözteti meg: zarándoklat, vallási eseményen történő részvétel és kulturális-vallási turizmus (vallási helyszín meglátogatása).¹⁶

Jászberényi Melinda¹⁷ szerint pedig a következő kategóriákat különíthetjük el:

- A vonzerő szerinti csoportosításnál, a vallási turizmus vonatkozásában főként az épített és tárgyi emlékek (pl.: templomok, kegyhelyek, egyházi múzeumok),

¹² VARGA, *A vallási turizmus*

¹³ SZÉKELY, *Vallásturisztikai marketing*

¹⁴ Uo.

¹⁵ Turizmusban részt vevők száma in UNWTO (2021) Conceptual Guidance on Tourism Statistics in the COVID-2019 Context <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284422432> – utolsó letöltés: 2023. július 19.

¹⁶ MESTER, T., *Vallási turizmus*, in *Turizmus Bulletin* (2006/10:2), 16–18.

¹⁷ JÁSZBERÉNYI, M., *A kulturális turizmus sokszínűsége*, Akadémiai, Budapest 2020, 380.

- A mindennapi élethez kapcsolódó kulturális értékek (pl.: kóser étkezés, Krisna-hívők élete a Krisna-völgyben),
- A különböző valláshoz köthető rendezvények, fesztiválok (Szélrózsa Evangélikus Ifjúsági Találkozó, Csillagpont Református Ifjúsági Találkozó), valamint a hagyományőrző események (pl.: Mádi Zsidó Napok) kiemelendők.

3.2. A vallási turizmus rövid története

A vallási turizmus történetének kezdetei sok kutató szerint a turizmus kialakulásához nyúlnak vissza, tehát már a Krisztust megelőző nagy ókori birodalmak időszakában is jelen volt a vallási célú utazás. Azonban ha mélyebben belegondolunk, akkor a vallási cselekményekhez, helyekhez kapcsolódó helyváltoztatás, ha csak kis távolságokat tekintve is, de már az emberi közösségek, társadalmak kialakulásától jelen volt.

Ma a vallástörténészek zöme azt vallja, hogy a vallás az emberré válás során, ezzel a folyamattal párhuzamosan alakult ki, kezdetei tárgyi, később írott emlékek híján nehezen követhetők. Feltehetően már a késő paleolitikumban élt homo erectusnak (1,2 millió év – 200.000 év) is volt kezdetleges vallási tevékenysége, de a neandervölgyi emberrel (750.000–40.000 év) kapcsolatban már sokkal több „bizonyíték” utal erre. A vallásos tevékenységhez kapcsolódó teljesen egyértelmű bizonyítékok pedig a homo sapiens sapienshez köthetők (40.000 év–).¹⁸

A mai értelemben vett vallási turizmus kezdetei tehát az ókori birodalmak létrejöttéhez kapcsolódnak, és a ma is jelenlévő nagy világvallások (zsidó, keresztény, iszlám, buddhista és hindu vallás) megszületésével indult dinamikus fejlődésnek. Majd a közlekedés fejlődésével és egyre biztonságosabbá válásával, valamint a vallásos cselekmények (rendezvények) és „attrakciók” (pl. templomok, búcsújáró helyek, szentek számának növekedésével az életük helyszínei, csodatévő helyek) számának bővülésével a középkor és az újkor során térben és időben folyamatosan növekedett a vallási turizmus volumene.

Kisebb visszaesést okozott a vallási turizmus térhódításában a felvilágosodás kora, ami nemcsak a vallásos lelkület csökkenésével, hanem az eszméből kiinduló politikai következményekkel, pl. szent helyek felkeresésének korlátozásával és több esetben ezek fizikai elpusztításával is járt. Franciaországban a nagy francia forradalom, majd az azt követő időszak alatt számos templom, kolostor, szent hely pusztult el, többek között a híres clunyi apátság, a bencés rend bölcsője, amely a római Szent Péter-bazilika megépítéséig a kereszténység legnagyobb temploma volt.

---

¹⁸ Kovács, N., *Egyetemes vallástörténet*, Kolozsvár 2001–2002, 435.

A látomások, jelenések helyszínei a 19. századtól – a tömegtájékoztató fejlődésével – egyre ismertebbé váltak, ezek is szép számban növekedve komoly „turistaforgalommal” számolhattak Európában, és a 19–20. századi ember számára ismét egyfajta spirituális kötelezettség volt a szent helyek felkeresése¹⁹.

A 20. század második felétől párhuzamosan van jelen az elvállaltalanodás, valamint a globalizáció és individualizáció miatti elbizonytalanodásból fakadó spirituális keresés is. Az elmúlt két évtizedben folyamatosan emelkedik a vallási turizmusban részt vevők száma. A média fokozott tevékenysége, az információáramlás felgyorsulása és a vallási attrakciók professzionális termékfejlesztése mellett a potenciális vallási turisták motivációja is átalakult. Míg a 19–20. század előtt a szigorú értelemben vett vallási indíttatásból kiinduló utazások domináltak, addig mára a vallási attrakciók kulturális turisztikai célpontokként is felértékelődtek.

4. Vallási turizmus az Egri Főegyházmegyében

4.1. Az Egri Főegyházmegye rövid története, területi változásai

I. István király 1000 és 1009 között tíz püspökséget alapított, ezek egyikeként hozta létre vélhetően 1004-ben az Egri Egyházmegyét is. A feltételezett időpontot egyháztörténeti adatokkal – IV. Béla Király 1261-ből származó oklevele – alá lehet ugyan támasztani, azonban biztosak csak abban lehetünk, hogy az alapítás 1009 előtt történt.^{20,21} A magyarországi püspökségek közül ennek a területe volt a legnagyobb, az egri püspök joghatósága a középkorban az ország egész észak-keleti részére terjedt ki. A kezdeti időszakban az alábbi vármegyék tartoztak hozzá: Heves, Borsod, Abaúj, Zemplén, Ung, Ugocsa, Szabolcs, Bereg, Zaránd, Külső-Szolnok, Máramaros Szatmár és Torna vármegye,^{22,23} de az Egri Egyházmegye területét csak V. István király 1271-ben kiadott oklevele alapján határozhatjuk meg pontosabban.²⁴ A püspökség központja a török hódoltságig az egri várban volt. A törökök előrenyomulásával az egyházmegye kettészakadt Jászó és Kassa központokkal.

---

¹⁹ SÜLYOK, J. – MÁRTONNÉ, MÁTHÉ K., *A vallási turizmus helyzete Magyarországon*, in *Turizmus Bulletin*, (2014/16:1), 11–20.

²⁰ KOSZTA, L., *Fejezetek a korai magyar egyházszerkezet történetéből*, MTA doktori értekezés, Szeged 2012, 458. http://real-d.mtak.hu/535/4/dc_336_11_doktori_mu.pdf – utolsó letöltés: 2023. július 19.

²¹ KOSZTA, L., *Az egri püspökség alapítása*, in *Fejezetek az ezer éves egri egyházmegye történetéből*, szerk. HORVÁTH, I., Egri Főegyházmegye, Eger 2018, 9–18.

²² HORVÁTH, I., *Az egri egyházmegye rövid története*, Egri Főegyházmegyei Levéltár, Eger 2015, 48.

²³ KOSZTA, *Az egri püspökség alapítása*

²⁴ KOVÁCS, *Egyetemes vallástörténet*

Eger 1687. december 17-én szabadult fel a török uralom alól, majd I. Lipót 1688-ban szabad királyi várossá nyilvánította (azaz mentesítette az egyházi és földesúri terhek alól). Ez az állapot azonban csak 1695-ig tartott, ekkor az uralkodó újra püspöki várossá nyilvánította. A püspökség székhelyét Fenessy György püspök helyezte vissza Egerbe 1688-89-ben.²⁵

A 18. században többször is felmerült a hatalmas egyházmegye fölöstásának gondolata, azonban erre csak 1804-ben, Eszterházy Károly püspök halála után került sor. Ekkor VII. Piusz pápa az egri püspökség területéből kihalította a kassai és a szatmári püspökségeket, és az így megmaradt egri püspökséget metropolitai (érseki) rangra emelte.²⁶

A következő nagy területi változásra a rendszerváltás után került sor, amikor átalakították a magyar egyházmegyéek rendszerét is. II. János Pál pápa a *Hungarorum gens* kezdetű apostoli konstitúciójával 1993-ban átszervezte a magyarországi egyházmegyéeket. Ez alapján az Egri Főegyházmegyéhez csatolta a Rozsnyói és a Kassai Egyházmegye Magyarországon maradt részeit. Majd az Egri Főegyházmegye területének keleti részéből, illetve a Csanádi Egyházmegye egy részéből megalapította a Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegyéet kettős központtal. A nyugati, nógrádi plébániákat a Váci, illetve a nagykunságiak egy kisebb részét, valamint a békési plébániáit pedig a Szeged-Csanádi Egyházmegyéhez csatolták.²⁷

4.2. Zarándokturizmus az alapítástól 1945-ig

Amint láthattuk az előző fejezetben, az Egri Főegyházmegye az elmúlt 1000 évben jelentős területi átalakuláson ment keresztül, ma Heves, Borsod-Abaúj-Zemplén és Jász-Nagykun-Szolnok vármegyéek területét foglalja magába. Az alfejezetben a főegyházmegye zarándokhelyeinek, kegyhelyeinek történetiségét mutatjuk be az egyházmegye alapításától kezdve, valamint a jelenlegi turisztikai potenciállal bíró vallásturisztikai attrakciókat tekintjük át. A katolikus valláshoz kapcsolódó attrakciók mellett a főegyházmegye területén található görögkatolikus attrakciók is említésre kerülnek, hiszen az 1054-es egyházszakadás után a bizánci rítusú keleti egyházban elfogadták a római pápa főségét.

A főegyházmegye első évszázadában még kevésbé beszélhetünk vallási célú utazásokról. Az éppen megerősödő egyház templomai csak a helyi hívek igényét szolgálták ki, és ráadásul gyakran elpusztultak a 11. század zavaros belpolitikai időszakában. Szent István első templomaiból sajnos egy sem maradt ránk országos szinten sem. A falusi templomok döntő többsége ebben az időszakból pedig fából, paticsból készült, és szintén nem maradt

²⁵ HORVÁTH, *Az egri egyházmegye rövid története*

²⁶ Uo.

²⁷ Uo.

fenn. A püspöki székhelyek, monostorok templomai részben elpusztultak, részben teljesen átépítésre kerültek.²⁸ Minden bizonnyal az egyházmegye életében a püspöki székhely, Eger a kezdetektől kiemelkedő fontossággal bírt.

A templomépítés a 12. századtól újabb lendületet vett, és immár szilárdabb, időtálló alapanyagokból emelték a templomokat. A szerzetesrendek megjelenése (pálosok: Miskolc-Szentlélek, Gönc, Martonyi, Kurityán, Sajólad, Pálosvörösmart; bencések: Kács; ciszterciek: Bélapátfalva; karthauziak: Felsőtárkány, premontreiek: Jászó) is újabb templomok, kolostorok épülését eredményezte, amelyek vonzották a környék híveit (1. ábra). A búcsú mint a bűnbocsánat elnyerésének egyik módja már a korai egyházban is jelen volt (Niceai zsinat 325), de a 11. század végétől kezdett jobban elterjedni, amikor a római pápák úgy határoztak, hogy az egyház közjavát szolgáló bizonyos cselekedetek „mindenfajta vezeklés” helyettesítésére beszámítandók.²⁹ A templomok számának növekedése és a búcsú intézményének egyházi támogatása minden bizonnyal emelte a zarándokok számát, bár sajnos ebből az időszakból nem állnak rendelkezésre írott források, amelyek ezt alátámasztanák.

Szerzetesrend	Alapítás ideje (század)				
	11. sz.	12. sz.	13. sz.	14. sz.	15. sz.
Bencés	Abasár	Abaújszéplak Páztó	Görömböly- tapolca Kács, Kompolt Nagykörű Ohat, Poroszló, Szerencs, Zám	Tomaj	
Premontreiek		Jászó, Lelesz	Darnó, Hatvan (Nyír) Adony		
Karthauziak				Felsőtárkány	
Ciszterciek		Páztó	Bélapátfalva		
Ferencesek			Eger, Sárospatak	Beregszász Borosjenő Gyöngyös Kassa	Abaújszántó Céke Homonna Nyírbátor Sajóvámos Sóvár Varranó
Klarisszák				Sárospatak	

²⁸ KRISZT, GY., *Középkori templomaink*, Magyar Távirati Iroda, Budapest 1990, 182.

²⁹ VI. PÁL, *Indulgentiarum Doctrina*. Apostoli konstitúció a búcsúk ügyének újrarendezéséről. 1967 <https://katolikus.hu/dokumentumtar/indulgentiarum-doctrina> – utolsó letöltés: 2023. július 20.

Szerzetesrend	Alapítás ideje (század)				
	11. sz.	12. sz.	13. sz.	14. sz.	15. sz.
<i>Beginák</i>					Gyöngyös Kassa Sárospatak
<i>Domonkosok</i>			Sárospatak	Kassa	Beregszász
<i>Karmeliták</i>					Eperjes
<i>Ágostonrendiek</i>			Sáros	Bártfa Eger Harapkó Sajókaza Sátoraljaújhely	
<i>Ágostonrendi kanonokok</i>		Dénesmonostor			
<i>Pálosok</i>			Dédes Sátoraljaújhely	Alsóremete Diósgyőr Eszény Felnémet Gönc Göncruszka Martonyi Pálosveresmart Regéc Remete Sajólád Tornyosnémeti Ungvár Valkája	Kurittyán Olaszliszka (1508) Telkibánya Tiszaberek Tokaj Töketerebes (1502)
<i>Monostorok, ahol nem ismert a szerzetesrend</i>	Százd (Tiszakeszi)	Boldva	Beszterce, Feldebrő	Bűd(szent- mihály) ma Tiszavasvári Prügy	

1. táblázat: Szerzetesrendek az Egri Főegyházmegyében

(Forrás: saját szerkesztés)

Egyes feltételezések szerint az Anonymus által említett Kács az egyik legrégebbi búcsújáró helyünk, ahol az Örsúr nemzetség leszármazottai Szent Péter és Pál tiszteletére bencés apátságot alapítottak (alapítása bizonytalan: 12. század vége – 13. század eleje), de ez nem bizonyítható.³⁰

³⁰ BÁLINT, S. – BARNA, G., *Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza*, SZIT, Debrecen 1994, 384.

Bár írásos bizonyíték nincsen róla, de valószínűleg kiemelkedő jelentősége volt eredetileg a 10. század utolsó harmadában épült, Egyiptomi Szűz Mária nevére (majd feltehetően a 13. században Sarlós Boldogasszony nevére) szentelt tarnaszentmáriai templomnak, amely a gyulafehérvári rotunda után hazánk legkorábbi centrális és egyben legrégebb ma is működő temploma.³¹ Szintén különleges hely volt ebben a korban a 11. század közepére elkészült, európai léptékben is nagy méretűnek számító feldebrői Szent Keresztről elnevezett bizánci stílusú öthajós, centrális „bazilika”, amely Aba Sámuel király sírtemplomaként funkcionált. Az egykori templom maradványait a feldebrői Szent Márton-templom épülete rejtja magában.³²

A középkor során számos zarándokhely, búcsújáróhely alakult ki az Egri Főegyházmegyében. A korai Árpád-házi szentjeink közül a legnagyobb tisztelet Szent László királyt övezte, különösen azok az emlékek lehetnek fontosak a búcsújárás szempontjából, amelyek a szent király vízfakasztó és élelemteremtő legendájához kapcsolódnak. Ehhez kapcsolódóan a főegyházmegyében is több emléket találhatunk: falkép volt található Szalonna, Vizsoly, Csécs, Kassa településeken, amelyek közül ma már csak a vizsolyi tekinthető meg. Legendássá vált „vízfakasztásának” számos emléke. Helyükön gyógyforrások „keletkeztek”, és fürdők létesültek. Szent László-forrás található Mátrafüreden (Bene-pusztá), Erdőbényén, Debrődön.³³ A debrődi forráshoz vezetett búcsújárásokról feljegyzések is vannak. Az 1200-as évekből származik Rudnok Szent Anna-kegyhelye, amely szintén egy forrás mellett alakult ki, de kegytemploma csak a 18. században épült fel.³⁴ Már a tatárjárás előtt is létezhetett az egri Szent János-székesegyház búcsúja, mert a 14. században Dörögdi Miklós egri püspök azzal a kéréssel fordult a pápához, hogy az említett székesegyház búcsúit újítsa meg, mert a tatárjárás alatt az oklevelek elvesztek. V. Kelemen pápa egyévi és negyvennapos búcsút engedélyezett is.³⁵

A vérző ostya, azaz a Szentvér tiszteletének Kassa volt búcsújáró helye a főegyházmegyében. Az ereklye egyetlen hiteles nyoma IX. Bonifác pápa 1402-ben kelt búcsúengedélye. A kultusznak nagy valószínűséggel a reformáció hatására bekövetkező társadalmi változások vetettek véget.³⁶

³¹ KOZÁK, K., *Közép-Európa centrális templomai (IX–XI. század)*, in *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 17 (1985), 138.

³² KÁRPÁTI, J., *Gondolatok a Mátraalján élő kabarok korai keresztény templomairól. In Épített örökségünk gyöngyszemei a Tarna völgyében: Feldebrő, Tarnaszentmária, Verpelét Árpád-kori templomai* Konferenciakiadvány, Eger 2020, 217.

³³ MISÓCZKI, L., *Zarándoklat és búcsújárás Magyarországon mint a vallási turizmus előzménye a 18. századig*, in *Acta Acad. Paed. Agriensis, Sectio Historiae* XXXV (2008), 53–67.

³⁴ Debrőd. Búcsújáróhelyek szócikkei. in <https://www.bucsujaras.hu> – utolsó letöltés: 2023. július 18.

³⁵ BÁLINT – BARNA, *Búcsújáró magyarok*.

³⁶ Uo.

A 11–16. század között a hazai Mária-tisztelet is folyamatosan erősödött. A 13. századtól már szaporodtak a kisebb-nagyobb búcsúkváltásokkal felruházott máriás kegyhelyeink, de közülük több nem tudta átvészelni a török hódoltság és a hitújítás viharait. II. Kilit egri püspök 1232-ben alapította a cisztercita rend számára a Nagyboldogasszonyról elnevezett bélháromkúti (Bélapátfalva) apátságot, amely a hagyomány szerint már abban a században búcsújáró hely volt egészen 1534-ig, amikor a reformáció előretörése miatt a szerzeteseknek el kellett hagyniuk a kolostort. Nem igazolható azonban az egri ferences templom Mária-kultuszhoz kapcsolható búcsújárása ebből az időszakból.³⁷ A Kassa melletti Kisfalu kegytemploma 1433-ban már állt Szűz Mária születésének tiszteletére fölszentelve, a zárándokhelyet a 16–17. században a protesztánsok szereztek meg, csupán 1733-tól kapták vissza a katolikus hívek.³⁸

A 14. század, az Anjou királyaink korszaka újabb mennyiségi növekedést eredményezett a búcsújáró helyek számában, az ekkor létrejött kegyhelyek közül több fennmaradt vagy újjáéledt a török hódoltság és a reformáció évtizedei után. A 14. században a Szűz Mária tiszteletére szentelt egri templom nemcsak búcsújáró, hanem ún. kényszerzarándoklati célpont is volt. Szintén a ferencesekhez kötődik a gyöngyösi Fájdalmas Anya-kegy-szobor, amely valószínűleg csak a 17. század közepéről származik, azonban a Sarlós Boldogasszony tiszteletére szentelt ferences templom már a 15. században is jelentős búcsújáró helye volt a környéknek. Varranón is a ferencesekhez kötődik a Boldogságos Szűz tiszteletére emelt kolostor (1397), amelyhez kegyurai 1413-ban hétévi búcsúengedélyt eszközöltek ki (a kolostor 1578-ig, a megszűnéséig búcsújáró helyként működött, majd a 17. század végén éledt újjá). A Borsod megyei Kurityánban található Szent János tiszteletére alapított kolostorhoz pedig alapítója, Perényi Imre nádor 1418-ban kért búcsúengedélyt a pápától.³⁹

A 16. századtól több kihívással is szembe kellett nézniük a magyarországi és ezen belül a főgyházmegyei búcsújáró helyeknek. A török hódítás a főgyházmegye területét is érintette, a jelentősebb kegyhelyek közül Eger, Gyöngyös és Bélapátfalva is török kézre került, több kisebb kegyhely elpusztult. Mivel a török megjelenése létező veszedelemmé vált, Mária a törökellenes küzdelem égi támogatója lett, a kegyhelyei száma ismét gyarapodott. Az országban több helyen azonban a törökök engedélyezték a búcsújárást, pl. a gyöngyösi Fájdalmas Anya szobrához. A főgyházmegye északi fele a 16–18. század között részben a Királyi Magyarország, részben pedig az Erdélyi fejedelemség területéhez tartozott. A 16. század másik jelentős kihívása a reformáció megjelenése volt. Az áttért birtokosok „vitték magukkal” a hozzájuk tartozó falvak lakosságát, így a templomát is,

³⁷ Uo.

³⁸ Kisfalu. Búcsújáróhelyek szócikkjei in <https://www.bucsujaras.hu> – utolsó letöltés: 2023. július 18.

³⁹ BÁLINT – BARNA, *Búcsújáró magyarok*.

akadályozták a birtokokon lévő kegyhelyek látogatását, a szerzeteseket elűzték. Létüknek több helyen vagy a török pusztítása, vagy a reformáció terjedése vetett véget. Ugyanúgy a búcsús helyekre irányuló zarándoklatoknak is.

A görögkatolikusoknak a 15–18. században számos kegyhelye jött létre (2. ábra). A munkács-csernekhegyi kolostor alapítása valószínűleg már a 14. század végén vagy a 15. század elején megtörtént, de első okleveles említése 1458-ból maradt ránk. A kolostor Máriapócs felvirágzása előtt a görögkatolikusok legnagyobb magyarországi kegyhelye volt, amelynek jelentősége a 19. század közepéig megmaradt. A 16. század elejétől a zempléni Bukóc kápolnája vált búcsújáráhellyé, a 17. században a szintén Zemplén megyei Máriakúton egy csodaerejű forrás indította el a zarándoklatot, és ekkor alakult ki Laborcrév (Krasznibród) és Klátóc (az első magyarországi könnyező Mária-kép) is mint búcsújárá hely. A csernekhegyi kolostorhoz tartozó Husztbaranya kegyhelye a 18. századtól indult virágzásnak. A Borsod megyei Sajópálfala görögkatolikus templomának nagyméretű Mária-képe 1717. január-februárban láthatóan izzadt, verejtékezett és véres könnyeket hullatott. A mai búcsús templomot 1758-ban építették.⁴⁰ A máriapócsi könnyező Szűz Mária-kép másolata számára Telekessy István egri püspök építtetett kápolnát 1704–1705-ben, amely a későbbiekben teljesen átépítésre került.⁴¹

Szerzetesrend	Alapítás ideje (század)					
	14. sz.	15. sz.	16. sz.	17. sz.	18. sz.	19. sz.
Bazilita	Eperjes	Munkács	Bukóc	Husztbaranya Klátóc Krasznibród Vinna	Husztbaranya Sajópálfala Máriapócs Kisberezna Rafajovce (Máriakút), Ladomérvágása	Litinye

2. táblázat: Bazilita (görögkatolikus) kolostorok és búcsújárá helyek az Egri Főegyházmegyében

(Forrás: saját szerkesztés)

A 17–18. században felerősödő katolikus megújulás részeként az egyház igyekezett a búcsúk hagyományának jogosságát és érdemszerző hatásait erősíteni. A búcsújárá helyek térhódításához a vallásosság számos külsősége és a szentek kultuszának megerősödése is

⁴⁰ BARNA, G., *Görög katolikus búcsújárá helyek az egykori Északkelet Magyarországon*, in *Vallási néprajzi tanulmányok*. SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged 2014, 67–82.

⁴¹ LUDÁNYI, G., *A főszékesegyház Mária kápolnája*, in *Egri séták nemcsak egrieknek (2007–2014)* szerk. RENN, O., Egri Lokálpatrióta Egylet, Eger 2014, 71–85.

hozzárult, bár a szentek és a Szent Vér-ereklyékhez kapcsolódó búcsúhelyek közül sok megszűnt, mert a háborúskodás és a protestantizmus során az ereklyék megsemmisültek.^{42,43} Különös figyelem fordult a reformáció által támadott Szűz Mária-tisztelet felé, így országosan és a főegyházmegyében is újjáéledt és megerősödött a Mária-kultusz. Ebben az időszakban elsősorban a görögkatolikus templomokhoz kapcsolódó Mária-kegyhelyek alakultak ki (Máriakút, Krasznibród, Klátóc, Husztbaranya, Sajópálfala), de ekkor újul meg Eger Szűz Máriához köthető búcsújárása is. A felélénkülő búcsújáró gyakorlat számos középkori eredetű kegyhelyet is felújított, pl. Gyöngyös.

A szentek közül Szent Anna tiszteletére két búcsújáróhely is kialakult a 18. században a főegyházmegyében: a ma Dormándhoz tartozó Hanyi-pusztán található Szent Anna-kápolna és a Bélapátfalván a Gilitka-kápolna,⁴⁴ valamint a Sár-hegyen az Abasárhoz tartozó kápolna (3. ábra). A szentekhez kapcsolódó érdekesség, hogy 1773-ban XIV. Kelemen pápa ajándékként a monoki Andrassy-kastély kápolnájába került Szent Orbán vértanú ereklyéje a római Priscilla katakombából⁴⁵ (Soós 1985), azonban az ereklye nem vált búcsújáró helyé.

1. kép: A sár-hegyi Szent Anna-kápolna. 2013. (Fotó: Domjánné Dr. Nyizsalovszki Rita)

⁴²TÜSKÉS, G. – KNAPP, É., *Előzetes körkép a barokk kori búcsújárásról*, in *Közelítések Néprajzi, történeti, antropológiai tanulmányok Hofer Tamás 60. születésnapjára*, Debrecen 1992, 71–89.

⁴³TÜSKÉS, G., *Búcsújárás a barokk kori Magyarországon a mirákulumirodalom tükrében*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1993, 455.

⁴⁴BÁLINT – BARNA, *Búcsújáró magyarok*.

⁴⁵Soós, I., *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése*, SZIT, Budapest 1985, 607.

A 18. század végén a felvilágosodás szellemiségében kormányzó uralkodók egyházpolitikájának hatására mind a hazai, mind pedig a külföldi zarándokhelyekhez ellátogató zarándokok száma jelentősen visszaesett a főegyházmegyében is, majd a 19. század második felére újjáéledt, újjászerveződött.

4.3. Zarándokturizmus 1945 után

Trianon után a főegyházmegye területe Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Nógrád, Szabolcs-Szatmár és Szolnok megyék területére csökkent le, ezért ebben az alfejezetben már csak az ezekhez a megyékhez tartozó zarándokhelyeket említjük.

1945 előtt a vallásnak a társadalomban betöltött primátusát jelzi, hogy a társadalom szinte minden tagja valamely egyház tagjának vallotta a magát. Az egyházak a működési körüket és bázisukat tekintve népegyházaknak minősültek. Az 1945 után kialakult politikai rendszernek sikerült néhány évtized alatt felőrlni a korábbi rendszer sajátosságait, s mindezzel együtt az államegyházi-népegyházi rendszer működését is.⁴⁶ A társadalom 1949-ig megőrizte katolikus jellegét is.⁴⁷

A 20. században a két világháború fizikai pusztításán kívül a kommunizmus ideológiájából fakadó egyházüldözés nagy hatással volt a vallásgyakorlás „turisztikai” formájára, a zarándoklatokra is, szinte ellehetetlenítve mind az ország, mind pedig a főegyházmegye vallási turizmusát. 1945 után a vallási turizmus mind épített, mind pedig szellemi erőforrásai meggyengültek. Az egyházi épületállomány csökkent az államosítások miatt. Pár példa a sok közül: az Egri Érseki Palota az Egri Borkombinát kezébe került, a Líceum épületét államosították, az egyházmegyei könyvtár és a gyöngyösi ferences könyvtár bezárásra került. 1946–49 között minden vallásos társulat, egyesület, mozgalom működését betiltották, a szerzetesrendeket 1950-ben feloszlatták (a piaristák, ferencesek, bencések és a szegény iskolanővérek kivételével), a papokat korlátozták hitéleti és szervező feladataik ellátásában.

A 1951-ben 14 vidéki helységben – köztük Egerben – érseki, püspöki székhelyeken és más meghatározó egyházi központokba lettek delegálva ún. püspökségi megbízottak, akiknek a feladataik közé tartozott a fontosabb egyházi szokások, ünnepek és a megye búcsújáró helyeinek ismerete is és az azokról való jelentés. Hasonló volt a feladatuk a megyékhez delegált egyházügyi előadóknak is. A búcsúkról rendszeres jelentések születtek,

---

⁴⁶ BALOGH, M., „Isten szabad ege alatt” – az egyházak Magyarországon 1945 és 1948 között, in *Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után. Konfessie, cirkevna politika, identita na Slovensku a v Maďarsku po roku 1945*. szerk. BALOGH M. (Historia Hungaro-Slovaca – Slovaco-Hungarica, 2.) Kossuth Kiadó, Budapest 2008, 49–72.

⁴⁷ BALOGH, M. – GERGELY J., *Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992*. Adattár. História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest 1996.

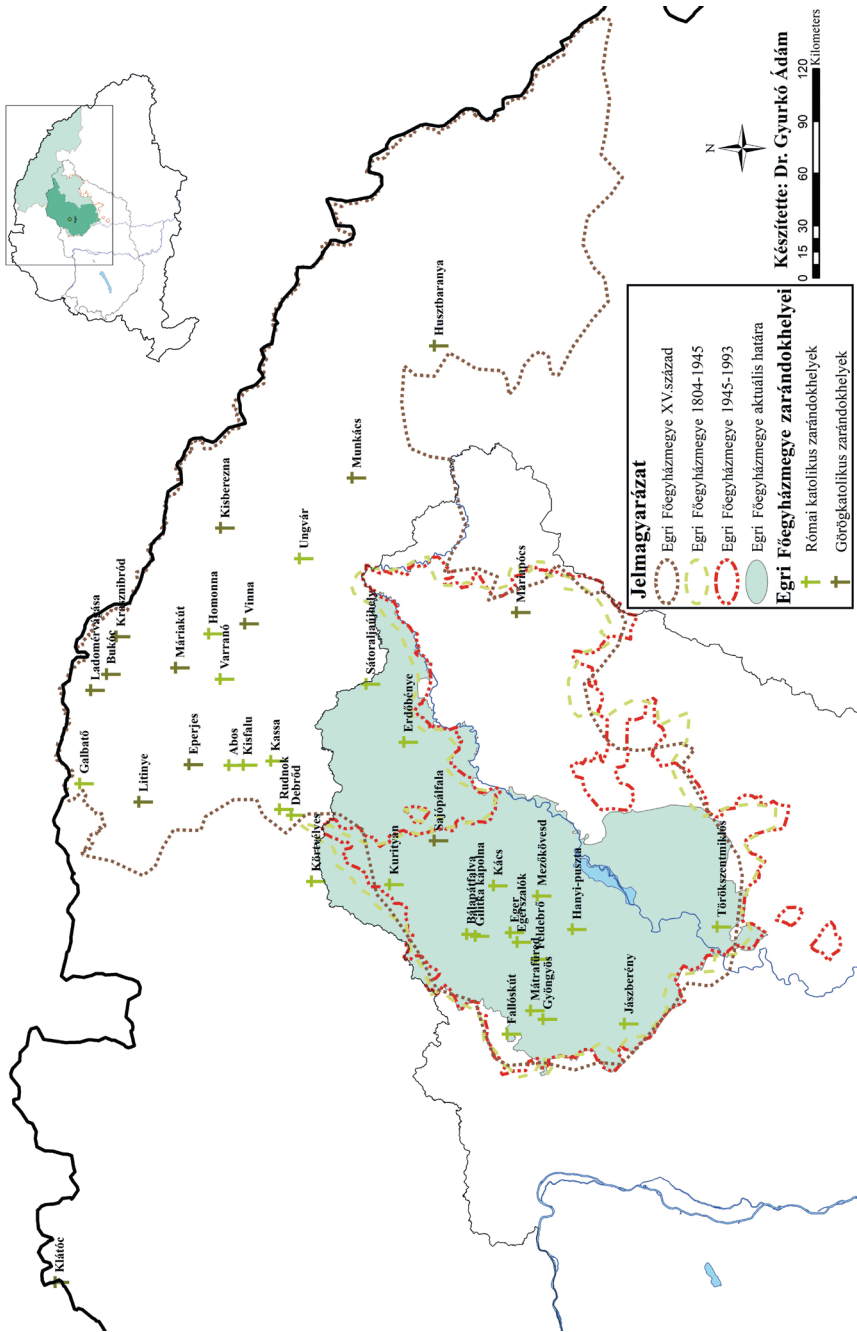
szigorúan ügyelve a résztvevők számára és – lehetőség szerint – a szociális megoszlásukra, a tájékoztatást adtak róluk a párt- és tömegszervezeteknek, illetve részletes jelentést kapott az ÁEH (Állami Egyházügyi Hivatal) is. A vegzálások és megfélemlítések hatására 1959 után folyamatosan csökkent a miséken és az egyházi ünnepeken, körmeneteken részt vevők aránya Heves megyében.⁴⁸

Abban az időben kevés számú rendezvényt engedélyeztek, a meglévőket pedig szigorúan figyelték. Még a szorosan az egyházi liturgiához kapcsolódó rendezvényeket, pl. a körmeneteket, valamint az elsőáldozások, bérmálások ünneplését is igyekeztek ellehetetleníteni. Kiemelkedő volt 1947 szeptemberében a Boldogasszony éve rendezvénysorozat, melynek keretében az Egerbe látogató Mindszenty József által celebrált Mária Napok díszgyűlésén 120 000 hívő vett részt. Bár a Nógrád megyei Mátraverebély-Szentkútról az 1950-es években a ferenceseket eltávolították, és a rendház majdnem egészét államosították, ám továbbra is vonzó zarándokhelynek számított, sokan elzarándokoltak ide Heves megyéből is, legtöbbször a megye hatvani, hevesi és gyöngyösi járásaiból indultak útnak. Néhol, például Nagyrédén, Karácsondon, Belpátfalván maguk a papok buzdították a híveket a búcsúkon való részvétellel, előfordult, hogy szállítóeszközöket is szerveztek a zarándokok számára. Az ÁEH is lépett erre, és a tanácsokon keresztül tiltotta, hogy a zarándoklat ideje alatt járművek hagyják el a településeket. A szigor ellenére előfordult, hogy az emberek éjjelenként szökdöstek el a zarándoklatokra.⁴⁹

Az Egri Főegyházmegye zarándokhelyei a viszontagságos időszak ellenére is tovább működtek és fogadták a csökkenő létszámú zarándokokat. Bár a zarándokhelyek többé-kevésbé épségben megmaradtak, a működtetésükért és a zarándokok lelki gondozásáért felelős szerzetesrendeket feloszlatták, vagy ha nem is történt oszlatás – mint pl. a ferences rend esetében –, a zarándokhelyhez kapcsolódó kolostorokat bezárták. Az első szerzetesek ellen lefolytatott kirakatper áldozata a gyöngyösi P. Kis Szaléz atya volt 1946-ban. 1950 után, bár a ferences rendet nem oszlatták fel, de a gyöngyösi kolostort bezárták. A középkori könyvtárat, amely Magyarország legrégebb óta folytonosan működő könyvtára, és a levéltárat államosították.

⁴⁸ GÁL, M., *A katolikus egyház és a hitgyakorlás korlátozása Heves megyében (1950–1962)*, Kronosz Kiadó, Pécs 2023, 520.

⁴⁹ GÁL, M., *A katolikus egyház*.

1. ábra: Az Egri Főegyházmegye területi kiterjedésének változásai és búcsújáró helyei a XI–XXI. század között (Forrás: Gyurkó A. 2023.)

A főegyházmegye búcsújáró helyei közül kettő esetében szűnt meg a zarándoktevékenység a szocializmus alatt: Szent Anna búcsújáróhelyén a Hanyi-pusztán és Béalápátfalva búcsújáró helyén. A 18. századig visszanyúló Szent Anna-napi búcsúkat egészen az 1950-es évek elejéig megtartották Hanyi-pusztán. Azonban a kommunista rendszer nem nézte jó szemmel a pusztai búcsújárást, akadályozta azt, így az ország egyik legismertebb Szent Anna-kegyhelye elnéptelenedett, és a kultusz beköltözött Erdőtelek templomába. Az 1960-as években kezdett leromlani az épület állapota, de az 1990-es évek közepén felújították, és búcsúja azóta ismét egyre több zarándokot vonz. A 13. században alapított béalápátfalvai ciszterci kolostor mellett a Gilitka-kápolna 1750-ben épült fel, ott, ahol a legenda szerint Szent Anna megjelent. A II. világháború során a kápolna megsérült, majd az ezt követő évtizedekben sokat romlott az épület állapota, és a búcsújárások is elmaradtak egy időre. 2004–2007 között került felújításra. 2007-től újra búcsújáró helyé vált.⁵⁰

A főegyházmegyében egy új búcsújáróhely is született a szocialista korszak alatt, az Erdők Királynéja zarándokhelye – Mátraszentimre-Fallóskút. Az egyházmegye legfiatalabb búcsújáró helye 1947-ben jött létre egy látomás nyomán. Czapik Gyula egri érsek engedélyezte a látnok számára a kápolna építését, amely 1948-ban el is készült. Azonban a hatóságok igyekeztek gátolni a zarándoklatokat, a látnokot pedig többször is kényszergyógykezeltésre elmeógyógyintézetbe utalták. Ennek ellenére a kegyhely a szocializmus alatt is folyamatosan bővült, a 1970-es években kezdődött a templom építése. 1988-ban pedig új tornyot emeltek a régi kápolna elé.⁵¹

Kialakulás ideje	A zarándokhely felekezete	
	<i>Katolikus</i>	<i>Görögkatolikus</i>
13. század	Béalápátfalva, Kács, Rudnok	
14. század	Eger, Gáboltó	Eperjes
15. század	Kassa, Kisfalva (Kassa mellett), Körtvélyes, Kurityán, Gyöngyös, Varranó,	Munkács
16. század		Bukóc
17. század	Homonna, Sátoraljaújhely (Bodrokújhel)	Husztbaranya, Klátóc, Krasznibród, Vinna
18. század	Egerszalók, Gilitka-kápolna (Béalápátfalva), Hanyi-puszta, Jászberény, Törökszentmiklós	Husztbaranya, Sajópálfala, Máriapócs, Kisberezna, Rafajovce (Máriakút), Ladomérvágása
19. század	Abos, Ungvár	Litinye

⁵⁰ Hanyi kápolna. Búcsújáróhelyek szócikkei, in. <https://www.bucsujaras.hu> – utolsó letöltés: 2023. július 18.

⁵¹ <https://www.falloskutikapolna.hu/tortenetunk/> – utolsó letöltés: 2023. július 18.

Kialakulás ideje	A zarándokhely felekezete	
	<i>Katolikus</i>	<i>Görögkatolikus</i>
<i>20. század</i>	Fallóskút, Mezőkövesd	
<i>Pontosan nem ismert</i>	Mátrafüred (Bene-pusztá), Erdőbénye, Feldebrő	

3. táblázat: Az Egri Főegyházmegye zarándokhelyei keletkezési idejük szerint

(Forrás: saját szerkesztés)

1993-ban II. János Pál pápa megalapította a Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegyét, de addig a görögkatolikus hívek legfontosabb zarándokhelye, Máriapócs is az Egri Főegyházmegyéhez tartozott. Bár a kegyhely a szocializmus időszakában is folyamatosan működött, de sajnos mind a kegyhely, mind az itt szolgálatot végző bazilita szerzetesek komoly veszteségeket szenvedtek. A Nagy Szent Bazil Rend tagjait a második könnyezés után a kőtemplomot építtető Olsavszky Mihály Mánuel püspök hívta Pócsra azért, hogy segítsenek a könnyezések miatt megnövekedett zarándoktömegek lelki ellátásában. 1950-ben a máriapócsi bazilita rendet is feloszlatták, az 1950-es évek politikai viszontagságai közepette a kegyhely régi ikonjai, kegytárgyai pedig elpusztultak.⁵² Az Egri Főegyházmegye zarándokhelyei az 5. ábrán láthatók keletkezési idejük alapján.

A legfontosabb búcsújáró helyek a szocializmus alatt:

1. Boldogasszony-napi búcsú – Jászberény
2. Fájdalmas Anya palócföldi kegyhelye – Egerszalók
3. Tarna völgyének Mária-kegyhelye – Feldebrő
4. Jézus Szívének búcsújáró helye – Mezőkövesd
5. Szűz Mária búcsújáró helye – Bélapátfalva
6. Fájdalmas Anya búcsújáró helye – Eger
7. Fájdalmas Anya tiszteletének búcsújáró helye – Gyöngyös
8. Könnyező Szűzanya kegyhelye – Máriapócs (görögkatolikus)
9. Szűz Mária könnyező kegyképének búcsújáró helye – Sajópálfala (görögkatolikus)

⁵² FÖLDEVÁRI, K., *Baziliták a diktatúrában. Túlélési stratégiák 1950–1989 között*, in *Bessenyei Almanach*. A Bessenyei Irodalmi Társaság Évkönyve, 2018, 23–40.

Összefoglalás

Az Egri Főegyházmegye vallási turizmusát tekintve összefoglalásképpen elmondható, hogy bár a magyarországi búcsújáró helyek földrajzi eloszlását tekintve a 13–20. század között az észak-magyarországi hegyvidék területe, benne az Egri Főegyházmegyével történelmi okok miatt sajnos alulpreferált volt a dunántúli régióval szemben, azonban a főegyházmegye búcsújáró helyei országos ismertségűek és jelentőségűek voltak évszázadokon keresztül, és ma is azok köszönhetően a folyamatos fejlesztéseknek. Folytonosságukat tekintve pedig a történelem viharainak ellenére meg tudtak maradni évszázadokon keresztül, még a szocialista időszakot is átvészelve, lelki megújulási lehetőséget nyújtva ezzel a régió és az ország népességének. Az Egri Főegyházmegye épített és szellemi, vallási öröksége olyan jelentős értéket képvisel, amely a régió turisztikai kínálatának is meghatározó eleme, és lehetőséget nyújthat a további fejlesztésekhez. Jövőbeni feladatot jelenthet a főegyházmegye területén található szakrális kisémlékek turisztikai hasznosításba vonása, vallási tematikus útvonalak kijelölése és kiépítése, az építészeti és kultúrtörténeti szempontból értékes templomok látogathatóvá tétele, a főegyházmegyén áthaladó Mária-úthoz kapcsolódó infra- és szuprastrukturális fejlesztésekben való részvétel. A főegyházmegye vallásturisztikai potenciáljának felmérésében, a fejlesztések tervezésében is szerepet kaphatnak az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Turizmus Tanszékének a témát kutató oktatói, valamint turizmus-vendéglátás alapképzése, amely kulturális és vallási turizmus szakirányban képez turisztikai szakembereket.

